Городня Наталія Данилівна,
кандидат історичних наук, доцент

Доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Монографію підготовлено і видано за фінансового сприяння Програми академічних обмінів імені Фулбрайта в Україні

Н. Д. ГОРОДНЯ СХІДНА АЗІЯ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ США (1989–2013 рр.)

Н. Д. ГОРОДНЯ

СХІДНА АЗІЯ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ США (1989–2013 рр.)

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Н. Д. ГОРОДНЯ

СХІДНА АЗІЯ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ США (1989–2013 рр.)

Монографія

Київ 2014

УДК 327[(73):(5–11)] «1989/2013»
ББК 66.4(7 Сое):(55)
Г-70

Рекомендовано до друку Вченою радою історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Протокол № 2 від 21 листопада 2013 р.)

Рецензенти:
А. Ю. Мартинов – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (Інститут історії України НАН України)
Н. Л. Яковенко – доктор історичних наук, професор (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка)
В. К. Гура – доктор історичних наук, професор (Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України).

Городня Н. Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 рр.):
Г70 монографія / Н. Д. Городня. – К. : «Прінт-Сервіс», 2014. – 528 с.

ISBN 978-617-7069-11-8

У монографії на тлі регіональних процесів у Східній Азії досліджено зовнішню політику США постбіполярного періоду на двосторонньому і багатосторонньому рівнях, американсько-японські та американсько-китайські відносини, політику США на Корейському півострові та в Південно-Східній Азії, формування й еволюцію регіональних багатосторонніх інституцій, роль у них та відносини з ними США.

Дослідження здійснено на основі аналізу широкого кола джерел, наукової літератури та поточної інформації ЗМІ. Воно може бути корисним для науковців, дипломатів, викладачів, студентів, а також для тих, хто цікавиться сучасною історією і міжнародними відносинами.

УДК 327[(73):(5–11)] «1989/2013»
ББК 66.4(7 Сое):(55)

ISBN 978-617-7069-11-8

© Н. Д. Городня, текст, 2014

ЗМІСТ

ВСТУП 5

РОЗДІЛ 1. СХІДНА АЗІЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ БІПОЛЯРНОГО ПРОТИСТОЯННЯ І РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА США (кінець 1980-х – початок 1990-х рр.)

1.1. Основні напрямки східноазійської політики США на рубежі 1980–1990-х рр. 13

1.2. Економічна інтеграція у Східній Азії та Азійсько-Тихоокеанському регіоні в політиці адміністрації Дж. Г. У. Буша 54

РОЗДІЛ 2. СХІДНОАЗІЙСЬКА ПОЛІТИКА США ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА У. КЛІНТОНА (1993–2001 рр.)

2.1. Концептуальні засади зовнішньої політики адміністрації У. Клінтона та їх реалізація на багатосторонньому рівні (1993–1997 рр.) 92

2.2. Реалізація східноазійської стратегії США на двосторонньому рівні (січень 1993 – червень 1997 рр.) ... 130

2.3. Вплив Азійської кризи 1997–1998 рр. на Східну Азію і регіональну політику США 170

РОЗДІЛ 3. СХІДНА АЗІЯ В ПОЛІТИЦІ АДМІНІСТРАЦІЙ ДЖ. У. БУША (2001–2009 рр.)

3.1. Двосторонні відносини США з регіональними «центрами сили» 231

3.2. Проекти Азійсько-тихоокеанської інтеграції
на початку XXI ст. і політика США..... 286

РОЗДІЛ 4. «СТРАТЕГІЧНИЙ ПОВОРОТ»
У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ПЕРШОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
Б. ОБАМИ (2009–2013 рр.)
4.1. Концептуальне забезпечення
східноазійської політики адміністрації Обами..... 336
4.2. Відносини США з державами Північно-Східної Азії 349
4.3. Політика адміністрації Б. Обами
у Південно-Східній Азії..... 397
4.4. Регіональне «залучення» США
на багатосторонньому рівні.....418

ВИСНОВКИ.....448

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ 460

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА 463

ДОДАТКИ..... 524

ВСТУП

Після завершення «холодної війни» міжнародна система вступила в період динамічних змін, які супроводжувалися і значною мірою визначалися стрімким прискоренням процесів глобалізації. Упродовж наступних двох десятиліть змінився баланс влади між великими державами, її розподіл і сама суть. На зміну ідеологічному і військово-політичному протистоянню між двома блоками на чолі з СРСР і США, загрозі ядерної війни між ними, прийшла нова розстановка сил і нові проблеми у сфері безпеки, багато з яких мали транснаціональний характер і не могли бути вирішеними однією чи групою держав. Світ став більш регіональноцентричним, відносини всередині регіонів і між регіонами набули в ньому нового значення.

Однією з визначальних рис світового розвитку стало піднесення ролі Східної Азії в економіці та політиці. Якщо в першій половині XX ст. слово «азійський» мало негативний відтінок, було синонімом відсталості й залежності, XXI ст. було названо «азійським століттям» через перетворення Східної Азії на найбільш динамічний регіон світу, рушійну силу світової економіки, результатом чого стало також стрімке зростання глобального політичного впливу багатьох регіональних держав.

Суттєво змінилася роль США в постбіполярному світі: від одноосібного світового лідера, переможця в «холодній війні» до жертви терактів 11 вересня 2001 р. і країни-боржника, яка спричинила глобальну фінансову кризу 2008 р. і була змушена частково закрити свій уряд у жовтні 2013 р. Якщо в період «холодної війни» США були домінуючою силою у Східній Азії, то після її закінчення ситуація змінилася з огляду на формування нового регіонального середовища, зміни в розподілі влади, трансформації

всередині самої Америки. Уряди США були змушені постійно шукати нові зовнішньополітичні концепції й підходи до їх реалізації, щоб зберегти контроль над регіональною ситуацією у сфері безпеки, ефективно використовувати економічні можливості в регіоні, мати вирішальний вплив на формування нової регіональної архітектури. Це мало ключове значення для забезпечення національних інтересів США, регіональної та глобальної безпеки, а врешті – для визначення характеру і структури нового світового порядку.

Дослідження присвячене аналізу еволюції східноазійської політики США за урядування Дж. Буша, У. Клінтона, Дж. Буша-молодшого і Б. Обами, яка розглядається на тлі регіональних процесів у Східній Азії в постбіполярний період. Оскільки регіональна політика США в Східній Азії реалізується на двосторонньому і багатосторонньому рівнях, у роботі розкриваються відносини США з ключовими регіональними державами/«центрами сили», їх участь у багатосторонніх регіональних інституціях, політика щодо багатостороннього співробітництва.

Великі географічні й понад 20-річні хронологічні межі дослідження не дозволяють проаналізувати відносини США з усіма, чи, принаймні, більшістю регіональних держав/економік. Тож автор свідомо уникає аналізу двосторонніх відносин США з Австралією, одним з основних союзників США в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР), або з окремими державами Південно-Східної Азії (ПСА), розглядаючи їх лише побіжно. Аналогічно відносини між США і Тайванем не є предметом дослідження і розглядаються лише в контексті американсько-китайських відносин. Існують також обмеження міри деталізації окремих аспектів регіональної політики США на двосторонньому і багатосторонньому рівнях. Аналізуються лише найбільш значущі, визначальні напрямки східноазійської політики США та основні тенденції регіональних процесів у контексті формування нової регіональної і глобальної архітектури, нового міжнародного порядку.

Хронологічні межі роботи – 1989–2013 рр. – охоплюють період перебування при владі шести постбіполярних американських урядів, від Дж. Г. У. Буша (1989–1993) до першої адміністра-

ції Б. Обами (2009–2013). Географічно робота охоплює регіон Східна Азія. Під цим терміном ми розуміємо Тихоокеанську Азію, що включає Північно-Східну Азію (Японія, Китай, Республіка Корея, КНДР) і Південно-Східну Азію (у складі АСЕАН). Ми також вживаємо термін «Азійсько-Тихоокеанський регіон» (АТР), який є ширшим порівняно зі «Східною Азією». Його можна описати у двох різних форматах: такий, що поєднує західний і східний береги Тихого океану, тобто Східну Азію і Тихоокеанську Америку, формуючи «Тихоокеанське кільце» (Pacific Rim); такий, що включає держави Східної Азії (у форматі, визначеному вище), США, Канаду, Австралію, Нову Зеландію, Мексику, Чилі, Перу, Росію, тобто держави, які входять до складу Організації Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС). Хоч дослідження аналізує процеси, які відбуваються не лише в Східній Азії, але й Азійсько-Тихоокеанському регіоні, воно зосереджується на політиці США в Східній Азії, уникаючи при цьому аналізу політики поза межами цього регіону (наприклад, у рамках НАФТА, відносин США з Австралійсько-Новозеландською спільнотою, латиноамериканськими державами чи Росією).

Як відомо, регіони як територіальні підсистеми міжнародних відносин не є географічними одиницями з чіткими природними межами, у різні історичні періоди їх кордони змінюються. Конструювання регіону є частиною постійної трансформації міжнародної системи, що пов'язується з процесами регіональної інтеграції чи дезінтеграції.

Регіони виникають, змінюють свої контури і зникають через взаємодію між різними акторами та через політичні зусилля урядів держав із формування найбільш відповідної конфігурації для здійснення їхніх спільних цілей. Існує різна класифікація регіонів за багатьма критеріями: географією, геологією, культурними чи соціальними характеристиками, спільним історичним минулим, мірою розвитку внутрішніх економічних зв'язків, урядовою практикою, спільними проблемами безпеки, контурами існуючих регіональних інституцій. Як правило, виокремлюються ті чи інші критерії, які формують регіон, в залежності від цілей і зручності дослідження.

Основними критеріями, що визначають регіон Східна Азія як єдине ціле, є тісні економічні зв'язки між сусідніми державами (за винятком КНДР) і їхні спільні проблеми безпеки. Визначальними чинниками формування цього регіону є приналежність до нього Китаю, який географічно розташований як у Північно-Східній, так і в Південно-Східній Азії, існування численної китайської діаспори в сусідніх із Китаєм державах і поширення в регіоні конфуціанської культури.

Статистичний відділ ООН виділяє в цій частині світу два регіони – Східна Азія (Китай, спеціальні адміністративні регіони Китаю Гонконг і Макао, Японія, Монголія, КНДР, Республіка Корея) і Південно-Східна Азія (Індонезія, Малайзія, М'янма, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд, В'єтнам, Камбоджа, Лаос, Бруней Даруссалам, Тімор-Лесте)[1]. У сучасній науковій літературі більш поширеним є вживання термінів «Північно-Східна Азія» і «Південно-Східна Азія» як субрегіонів і «Східна Азія» як регіону, що їх об'єднує; хоч контури Північно-Східної Азії при цьому описуються по-різному.

Про більш широке використання терміна «Східна Азія» щодо всього регіону, включаючи Північно-Східну і Південно-Східну Азію, писав відомий малайзійський вчений Н. Сопі[2] на початку 1990-х рр. Він також зазначав, що існує щонайменше 21 визначення Азійсько-Тихоокеанського регіону (Asia Pacific) – від широкого розуміння до вузького, у складі тільки Східної Азії, а також п'ять різних самоідентифікацій в Тихоокеанському регіоні – АТЕС, східний тихоокеанський (НАФТА), південний тихоокеанський (Австралайзія), південно-азійський (АСЕАН) і північно-азійський регіони. Термін «Східна Азія» щодо Північно-Східної і Південно-Східної Азії було використано у резонансній доповіді Світового

[1] UN Statistics Division's Country and Area Code Classification. Composition of macro geographical (continental) regions, geographical sub-regions, and selected economic and other groupings / United Nations Statistics Division // http://unstats.un.org/unsd/methods/m49/m49 regin.htm#asia

[2] Sopiee, Noordin. A Man & His Idea. Selected Writings and Speeches. – Kuala Lumpur, Malaysia, 2006. – P. 267, 311.

банку «Східноазійське диво» (1993 р.)[3], основним критерієм для цього були економічні зв'язки в регіоні. Через слабкість економічних зв'язків з регіону часто виключають Монголію, КНДР, а також Росію (до її вступу в АТЕС у 1998 р.).

Термін «Східна Азія» щодо регіону, який описує Північно-Східну і Південно-Східну Азію, використовують російські вчені. У вступі до праці «Східна Азія: між регіоналізмом і глобалізмом»[4] Г. Чуфрін, на той час заступник директора Інституту світової економіки і міжнародних відносин РАН, визначає Східну Азію як регіон, який включає Китай, Японію, Північну Корею, Південну Корею, Монголію і Тайвань у її північній частині та Індонезію, Малайзію, Таїланд, Сінгапур, В'єтнам, Філіппіни, Бруней, Лаос, Камбоджу, М'янму в південній частині. Такий підхід підтримують відомі вітчизняні вчені О. Шевчук і С. Пронь[5], він використовується у дослідженнях Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України тощо.

У сучасній науковій літературі часто терміни «Східна Азія» й «Азійсько-Тихоокеанський регіон» вживаються як рівнозначні для зручності дослідження. Так, наприклад, роблять експерти Національного інституту досліджень у сфері оборони (Токіо, Японія)[6], пояснюючи це значною роллю США у Східній Азії з часу завершення Другої світової війни, активним залученням до процесів економічної регіональної інтеграції Австралії та Нової Зеландії, а також окремих країн Тихоокеанської Америки через форум АТЕС.

---

[3] The World Bank. The East Asian Miracle. – New York, 1993.

[4] Восточная Азия: между регионализмом и глобализмом / Отв. редактор Г. Чуфрин. – М, 2004; East Asia Between Regionalism and Globalizm / Edited by Gennady Chufrin. – Singapore, 2006.

[5] Шевчук О. В. Система безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону: фактори формування та тенденції розвитку. – Миколаїв, 2010; Пронь С. В. Китай: зовнішня політика і дипломатія у другій половині XX ст. – Миколаїв, 2012, ін.

[6] East Asian Strategic Review 1997–1998 – P. 4 / The National Institute for Defense Studies, Tokyo, Japan // http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/pdf/east-asian_e97.pdf

Терміном «Азійсько-Тихоокеанський регіон» найбільше послуговується С. Шергін, один з провідних вітчизняних дослідників цього регіону[7].

Східна Азія в науковій літературі розглядається також як частина «Далекого Сходу», що визначає геополітичну позицію регіону по відношенню до Європи, але у США цей термін використовується рідко, оскільки Східна Азія не є для них «далеким» Сходом, а знаходиться по інший бік Тихого океану.

Робота має міждисциплінарний характер, використовує методи компаративного аналізу і регіональний підхід. Втрата регіонального контексту під час аналізу розвитку окремих націй у сучасному світі, на думку автора, призводить до некоректних висновків, робить глобальні узагальнення й порівняння надто поверховими.

Дослідження базується на критичному аналізі широкого кола джерел. Джерельна база представлена кількома групами: документами; промовами, працями, мемуарами державних і політичних діячів США та інших держав АТР; матеріалами Держдепартаменту США; протоколами слухань Конгресу США; статистичними матеріалами; поточною інформацією ЗМІ.

Серед документів виділяємо Доповіді зі стратегії національної безпеки США; двосторонні й багатосторонні договори; заяви, декларації, комюніке, прийняті на регіональних форумах і під час зустрічей лідерів США та східноазійських держав; документи АТЕС, АСЕАН, АРФ, «АСЕАН+3», Східноазійського саміту.

Важливе значення для написання роботи мали промови, інтерв'ю, статті президентів і держсекретарів США, лідерів держав східноазійського регіону, генеральних секретарів АСЕАН, провідних посадовців Держдепартаменту США. За аналізом У. Крістофера, держсекретаря першої адміністрації У. Клінтона, кожна публічна промова, яка здійснюється в чотирьох основних цілях – страте-

[7] Шергін С. О. Азійсько-Тихоокеанський регіон: історія і сучасність. – К., 1993; Його ж. Рушійні сили Азійсько-Тихоокеанського регіоналізму // Зовнішні справи. – 2009. – №2. – С. 36–39; Тихоокеанська стратегія Вашингтона: від Клінтона до Обами // Дослідження світової політики. – 2011. – Вип. 4 (57). – С. 28–36.

гічній, концептуальній, тактичній та бюрократичній, спонукає до прийняття рішень усередині уряду. Хоч вона спрямована переважно на зовнішню аудиторію, її найважливіша роль полягає у визначенні основних напрямків політики й ініціюванні внутрішніх дебатів в уряді. Кожного тижня держсекретар отримує численні меморандуми, які обстоюють різні напрямки політики. Але вони не мають впливу на зовнішню політику США, доки не включені в промову, публічну заяву чи офіційний урядовий документ. Потреба виражати позицію публічно примушує лідерів приймати політичні рішення. Часто рішення що робити й що сказати публічно приймаються одночасно. Процес підготовки промови, на думку У. Крістофера, є одним із найбільш невиявлених аспектів прийняття зовнішньополітичних рішень[8].

Мемуари державних діячів США та країн Східної Азії дають можливість краще зрозуміти дух епохи і впливові чинники, які сприяли прийняттю тих чи інших рішень у сфері формування та реалізації зовнішньої політики. Джерелами також можна вважати праці представників політикоформуючої наукової еліти США і країн Східної Азії з досвідом роботи в уряді, міністерствах, зовнішньополітичних відомствах, посольствах.

Матеріали Держдепартаменту США, передусім Бюро зі східноазійських і тихоокеанських справ, розміщені на його веб-сайті[9], інформують про основні напрямки політики США у цьому регіоні й заходи щодо її реалізації.

Протоколи слухань комітетів із зовнішньої політики Сенату і Палати представників Конгресу надають інформацію про напрямки та окремі аспекти зовнішньої політики США у Східній Азії, рекомендації для уряду з її формування з позиції сенаторів, конгресменів і провідних експертів.

У роботі також використано статистичні дані (показники економічного розвитку, торгівлі, інвестицій тощо) і поточну інформа-

---

[8] Christopher, Warren. In the Stream of History: Shaping Foreign Policy for a New Era. – Stanford, Calif., 1998. – P. 8–9.

[9] Bureau of East Asian and Pacific Affairs / U. S. Department of State. Diplomacy in Action // http://www.state.gov/p/eap/index.htm

цію з веб-сайтів новин, яка дозволяє здійснювати аналіз розвитку регіональних процесів у поточному режимі.

Наукові дослідження, які було проаналізовано під час написання роботи, представлені працями вітчизняних і зарубіжних дослідників у кількох напрямках – політика США в Східній Азії та Азійсько-Тихоокеанському регіоні, американсько-японські, американсько-китайські, американсько-корейські й американсько-асеанівські відносини; регіональні процеси в Південно-Східній Азії, Східній Азії і АТР.

У праці було використано матеріали, зібрані автором під час наукового стажування в Центрі дослідження Південно-Східної Азії Університету Мічигану (Енн Арбор, Мічиган, США) завдяки підтримці Фонду Фулбрайта в Україні.

На основі порівняльного аналізу східноазійської політики шести американських адміністрацій постбіполярної доби здійснено спробу з'ясувати напрямки розвитку міжнародних відносин у Східній Азії та роль у них США. Це дасть можливість краще усвідомити глобальні трансформації після завершення «холодної війни» і зрозуміти світ, у якому ми живемо. Розуміння світових процесів є важливим для визначення в них місця України, формування адекватних зовнішньополітичних концепцій і державної політики, ефективного використання можливостей, які надає глобалізація, і захисту від її негативних впливів; повноцінної участі в спільному вирішенні глобальних проблем, від яких не можуть захистити національні кордони, щоб зайняти достойне місце в новій міжнародній системі, яка формується.

РОЗДІЛ 1.
СХІДНА АЗІЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ БІПОЛЯРНОГО ПРОТИСТОЯННЯ І РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА США (кінець 1980-х – початок 1990-х рр.)

1.1. Основні напрямки східноазійської політики США на рубежі 1980–1990-х рр.

Завершення «холодної війни», крах комуністичного блоку, криза і розпад СРСР призвели до фундаментальних зрушень у системі міжнародних відносин і міжнародному балансі сил, оцінених американською політикоформуючою елітою в термінах «перемоги» Заходу в «холодній війні» й зародження «нового світового порядку». Вірогідність ядерної війни в результаті припинення американсько-радянського протистояння різко зменшилася. Нові загрози і виклики безпеці, які прийшли на зміну глобальному протистоянню двох наддержав, мали переважно регіональний характер. Вони були пов'язані з дезінтеграцією багатонаціональних держав, територіальними претензіями сусідніх націй, проблемами релігійного й етнічного характеру, які стримувалися під час «холодної війни». Прикладом цього стала війна у Перській затоці 1990–1991 рр.

Значний вплив на міжнародну ситуацію мали процеси глобалізації, які вели до посилення взаємопов'язаності й взаємозалежності світу. Зі зникненням штучного поділу на два ворожі табори та під впливом революції у сфері комунікацій вони значно прискорилися. У цих умовах виникли не лише нові проблеми у сфері безпеки, але й нові уявлення про неї. Поняття «безпека» вийшло

поза традиційні територіальні межі й поширилось на транснаціональні питання, такі як розповсюдження зброї масового знищення, тероризм, нелегальна торгівля наркотиками, руйнування навколишнього середовища, енергетична й економічна безпека, кіберзлочинність тощо. Проблеми нетрадиційної безпеки виходили поза межі нації-держави і ставили під сумнів чутливе для багатьох країн питання національного суверенітету.

Перший президент США постбіполярної доби Дж. Г. У. Буш (1989–1993 рр.) характеризував «новий світовий порядок» у вільсонівських термінах «нового партнерства націй», «розширення демократії» та «демократичного миру». Доповідь зі Стратегії національної безпеки США (січень 1993 р.) визначала його як «світ співробітництва і прогресу», «світ, що є спільнотою незалежних і взаємозалежних націй, об'єднаних спільними цінностями»[10]. Проте існувало розуміння, що новий світовий порядок є лише прагненням і можливістю, що світ перебуває у стані переходу, коли старий міжнародний устрій уже знищений, а новий ще не з'явився, і на його шляху існують реальні перешкоди. Нова ера породжувала великі надії, але ще більше невпевненість. Передбачалося, що міжнародні відносини в новому постбіполярному світі будуть більш складними і нестійкими[11].

Найочевиднішим наслідком завершення «холодної війни» було встановлення одноосібного глобального лідерства США. Настрої тріумфалізму, які тоді панували в США, передав американський політолог Ф. Фукуяма, висунувши тезу, що після краху комунізму не залишилося альтернативної ідеології, яка могла б кинути виклик західним концепціям демократії й капіталізму[12].

Інший відомий американський політолог Дж. Най доводив, що внаслідок матеріального й ідеологічного світового домі-

---

[10] National Security Strategy of the United States. – The White House, January 1993. – P. 21.

[11] National Security Strategy of the United States. – The White House, August 1991. – P. v, 1–2.

[12] Fukuyama, Francis. The End of History and the Last Man. – New York, 1992.

нування США керівництво міжнародною системою ставало їх обов'язком[13].

Водночас визнавалося, що, незважаючи на статус єдиної наддержави, здатної впливати на події в будь-якій частині світу, могутність США в умовах глобалізації ставала менш відчутною, їх сила – більш розпорошеною, в результаті чого здатність скористатися нею, щоб змінити світ, зменшувалася[14]. Релігійно-етнічні конфлікти й громадянські війни, що поширювалися світом, нівелювали традиційну стратегію «балансу сил». Згідно з пануючою в американській політичній науці теорією неореалізму, постбіполярний світ ставав, порівняно з однополюсним чи біполярним, менш стабільним через посилення конкуренції між новими «центрами сили» у відстоюванні власних національних інтересів. За аналізом Г. Кіссінджера, перемога в «холодній війні» перемістила США у світ, який мав багато спільного із системою європейських держав XVIII–XIX ст. Відсутність всеохоплюючої загрози, ідеологічної й стратегічної, надавала націям свободу ведення зовнішньої політики на основі поточних національних інтересів. У результаті «новий світовий порядок» міг виникнути лише завдяки примиренню й балансуванню конкуруючих національних інтересів. Реалізація мрії В. Вільсона про загальну колективну безпеку на основі американської винятковості ставала в таких умовах ще менш реальною[15].

США значною мірою втратили важелі впливу на союзні й дружні їм держави Східної Азії, які, як здавалося на рубежі 1980–1990-х рр., більше не потребували їхніх гарантій безпеки. Якщо в умовах «холодної війни» вони позитивно сприймали американське домінування, яке, за характеристикою відомого британського дослідника М. Бісона, означало не просто нав'язування США своєї зверхності, але і готовність східноазійських держав приймати її через численні довготермінові переваги економіч-

[13] Nye, Joseph S., Jr. Bound to Lead: The Changing Nature of American Power. – New York, 1990.

[14] National Security Strategy… August 1991. Op. cit. – P. 736–737.

[15] Kissinger, Henry. Diplomacy. – New York, 1994. – P. 733, 736.

ного характеру і безпеки, які вони отримували[16], тепер ситуація змінилася. У новому регіональному середовищі на рубежі 1980–1990-х рр. виявилося небажання регіональних центрів сили, передусім Японії, приймати американське домінування, їхнє прагнення до більш рівноправних відносин із США. З'явився запит на формування багатополюсного світового порядку на основі більш рівного розподілу військового, культурного та економічного впливу між кількома «центрами сили», посилення в ньому ролі глобальних міжнародних інституцій, передусім ООН. Підставами для цього були економічні проблеми в США в умовах рецесії світової економіки на рубежі 1980–1990-х рр.; гостра американсько-японська економічна конкуренція; підготовка до створення Європейського Союзу; стрімкий економічний розвиток і військова модернізація Китаю; економічна інтеграція Східної Азії тощо.

Основним критиком однополярності, що встановилася, виступав Китай. Із китайської перспективи компоненти нового світового устрою включали: завершення «ялтинського світового порядку»; зменшення можливості США, обтяжених економічними і соціальними проблемами, керувати світом; перехоплення світового лідерства Японією і новою Європою на чолі з Німеччиною[17]. Якщо в 1980-х рр. китайські лідери працювали над створенням стратегічного трикутника, в якому Китай, маневруючи між наддержавами, відігравав би вирішальну роль, то після завершення «холодної війни» вони почали активно просувати концепцію багатополюсного світу, встановлення нового міжнародного політичного й економічного порядку на основі «п'яти принципів мирного співіснування держав» (взаємна повага до суверенітету і територіальної цілісності, взаємна не агресивність, невтручання у внутрішні справи один одного, рівність і взаємовигода, мирне співіснування), збалансованого зростання світової економіки

[16] Beeson, Mark. The United States and East Asia: The Decline of Long-distance Leadership? // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus. – 2009. – October 26 // http://www.japanfocus.org/-Mark-Beeson/3240

[17] International Relations. Survey, 1990 // China. Facts & Figures. Annual Handbook. – V. 14. – Breeze, Florida, 1992. – P. 65.

й поступового вирівнювання розриву в розвитку глобальних Півночі й Півдня як підґрунтя для вирішення численних міжнародних конфліктів і криз. Основним принципом «нового світового порядку» визначався захист суверенітету держав: «усі країни, великі й малі, сильні й слабкі, багаті й бідні повинні мати право обирати соціальну систему чи шлях розвитку, які відповідають їхнім реальним умовам»[18]. Цю концепцію було викладено в багатьох документах і виступах китайських лідерів кінця 1980-х – початку 1990-х рр.: у спільному китайсько-радянському комюніке, підписаному в травні 1989 р. у результаті візиту до Китаю М. Горбачова[19], у виступах прем'єр-міністра Лі Пена на саміті Ради Безпеки ООН в січні 1992 р. і міністра закордонних справ КНР Цянь Ціченя на 47-ій сесії Генеральної Асамблеї ООН у вересні 1992 р. [20] тощо.

Завершення «холодної війни» призвело до кардинальних змін у сфері безпеки Східної Азії. Промови М. Горбачова у Владивостоку (липень 1986 р.) і Красноярську (вересень 1988 р.) свідчили про наміри Москви переформатувати свою східноазійську політику, візит М. Горбачова до КНР в травні 1989 р. – про нормалізацію радянсько-китайських відносин. Проте послаблення і розпад СРСР призвели до втрати радянського (пізніше російського) впливу в Східній Азії. Паралельно відносини в трикутнику «США – СРСР – КНР», які мали визначальний вплив на регіональний баланс сил після відновлення в 1970-х рр. американсько-китайських відносин, втратили своє значення.

Перебудова в СРСР та економічні реформи в КНР (з кінця 1970-х рр.) значно вплинули на Соціалістичну Республіку В'єтнам, другу за розміром країну Південно-Східної Азії (ПСА). В умовах біполярного протистояння Ханой підтримував комуністичні

[18] Chinese Foreign Affairs Minister on World Affairs, 1992 // China. Facts & Figures. Op. cit. – V. 17. – Breeze, Florida, 1993. – P. 47.

[19] The Sino-Soviet Joint Communique of 18 May 1989 // Ibidem. – V. 13. – Breeze, Florida, 1990. – P. 66.

[20] Chinese Premier on a New World Order, 1992 // Ibidem. – V. 17. Op. cit. – P. 43–45; Chinese Foreign Affairs Minister on World Affairs, 1992. Op. cit. – P. 47–50.

антиурядові угрупування в державах АСЕАН, а війни в Індокитаї створювали найбільшу загрозу їхній безпеці, особливо після вторгнення В'єтнаму в Камбоджу в 1978 р. У 1986 р. у В'єтнамі розпочалися ринкові економічні реформи за китайським зразком, через три роки відбулося виведення в'єтнамських військ із Камбоджі, що призвело до завершення Третьої індокитайської війни (1978–1989 рр.). Мирне вирішення камбоджійського питання на Паризькій мирній конференції в 1989–1991 рр. ознаменувало завершення «холодної війни» в Південно-Східній Азії. Із ліквідацією домінування В'єтнаму в Індокитаї, що свого часу призвело до поляризації ПСА по лінії «АСЕАН – Індокитай», було ліквідовано розкол ПСА на комуністичний (В'єтнам, Лаос, Камбоджа) і антикомуністичний (АСЕАН-6) табори, припинилася ідеологічна й політична конфронтація між ними. Паралельно згорнуло діяльність комуністичне підпілля в країнах ПСА. Виникли передумови для створення єдиної Південно-Східної Азії. У січні 1992 р. лідери АСЕАН прийняли рішення про розширення Асоціації за рахунок В'єтнаму, Лаосу, Камбоджі та М'янми до її 30-річчя в 1997 р.

Усі ці зміни призвели до втрати доцільності американської стратегії стримування комунізму – попередження встановлення китайського чи радянського домінування у Східній Азії, формування комуністичних режимів у країнах ПСА, яка була в основі східноазійської політики США з часу завершення Другої світової війни. З метою стримування комунізму США воювали в Кореї в 1950–1953 рр., надавали підтримку сайгонському режиму в Південному В'єтнамі, брали безпосередню участь у Другій індокитайській війні (кінець 1950-х –1975 рр.), виходячи з «теорії доміно», за якою перемога комуністів у Південному В'єтнамі матиме інфекційний ефект і призведе до падіння некомуністичних режимів у решті країн регіону (вона виправдалася лише частково, стосовно Лаосу й Камбоджі).

Завданню стримування комунізму слугувала створена США регіональна система безпеки, яка, з огляду на значну диверсифікованість Східної Азії й історично сформовану ворожість між регіональними державами, базувалася на двосторонніх альянсах США з Японією (1951 р. і 1960 р.), Австралією і Новою Зеландією (1951 р.),

Таїландом (1950 р. і 1962 р.), Філіппінами (1951 р.), Республікою Кореєю (1953 р.), Китайською Республікою (Тайвань) (1954 р.). Для характеристики цієї системи вживається термін «хаб енд споукс» (hub and spokes), тобто «вісь/ступиця і спиці», який означає, що усі зв'язки замикаються на одній державі (в авіасполученні – на одному центральному порту). У нашому випадку це означало, що зв'язки регіональних країн у сфері безпеки замикалися на США. У 1990 р. американські війська передового розгортання в АТР налічували 110 тис. чол., із них понад 45 тис. чол. в Японії і 35 тис. чол. в Республіці Корея[21]. Основною логістичною базою США в АТР був японський о. Окінава, де розміщувалися 37 військових об'єктів і близько 65% військових сил США. Це дозволяло, у разі необхідності, швидко перекидати американські військові контингенти на Корейський півострів, у Тайванську протоку і ПСА.

Крім стримування комунізму, іншими важливими завданнями США у Східній Азії були: підтримка регіональної стабільності; створення сприятливих торгово-інвестиційних можливостей для американських компаній; забезпечення «свободи морів», тобто безперешкодного використання важливих морських шляхів – проток Малакка, Ломбок і Південно-Китайського моря – в інтересах світової торгівлі, зацікавленість у чому виявляли усі регіональні країни, включаючи КНР; забезпечення доступу до стратегічно важливих закордонних баз, а також протидія пан-азійським рухам, започаткованим Азійськими конференціями в Нью-Делі 1947 і 1949 рр., Бангдунгською конференцією 1955 р. тощо, які розглядалися у США як антизахідні.

Завершення «холодної війни» ставило перед Вашингтоном завдання розвитку довготермінових стратегій впливу на традиційні та нетрадиційні проблеми безпеки, визначення міри втручання США у локальні конфлікти. Основними були питання про доцільність збереження військово-політичних альянсів і безпекових угод США в тому вигляді, який існував, про можливість поширення їхньої дії на нові проблеми безпеки й конфлікти,

[21] Chanlett-Avery, Emma. The U.S.-Japan Alliance. – P. 1 / Congressional Research Service // http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33740.pdf

що виникали. Адміністрація Дж. Буша, отримавши у спадок від попереднього уряду подвійний дефіцит – торгівлі й федерального бюджету – робила акцент на потребі скорочення військових витрат і вирішенні торговельних суперечок в інтересах США. Спостерігалося прагнення Вашингтона до скорочення військової присутності у Східній Азії й переходу до більш гнучких угод з регіональними державами у сфері безпеки для їх використання в разі криз (як у Перській затоці в 1990–1991 рр.), на противагу військово-політичним альянсам періоду «холодної війни». Прикладом такої угоди став Меморандум порозуміння між США і Сінгапуром (1990 р.), згідно з яким у цій країні було створено логістичний підрозділ США. Без підписання формального договору про союз США отримали доступ до авіабази Пайя Лебар і причалів Сембаван для відвідування військових суден та участі американських військових літаків у періодичних навчаннях. Сінгапур розміщував на своїй території бази постачання ВМС США, забезпечував технічне обслуговування американських бойових кораблів і військових літаків[22].

У вересні 1991 р. Вашингтон виступив з ініціативою заборонити всю тактичну ядерну зброю й оголосив рішення про її ліквідацію з надводних суден США в АТР; у жовтні – про вивезення до квітня 1992 р. ядерної зброї з Республіки Кореї. Після припинення радянської військової присутності у В'єтнамі на базі Камран (до січня 1990 р.), філіппінський уряд порушив питання про доцільність збереження американських баз на Філіппінах. У 1991–1992 рр. його рішенням військово-повітряна база Кларк і військово-морська база Субік Бей були закриті. Після цього не залишилося концентрованої американської присутності в Південно-Східній Азії.

За новою військовою стратегією Тихоокеанського командування США, викладеною в доповіді департаменту оборони 1992 р., провідною для США ставала функція підтримки регіональної стабільності. Стримування агресії у випадку криз, коли існує загроза військового вторгнення, і досягнення перемоги у військовому кон-

[22] Background Note: Singapore / U. S. Department of State // http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2798.htm

флікті у випадках, коли стримування зазнає невдачі, ставали другорядними завданнями[23]. Під час «холодної війни» планування оборони США базувалося на «стратегії двох війн», одночасно з СРСР і регіональною державою. Тепер її було замінено на нову, що передбачала можливість одночасного ведення двох регіональних війн[24].

У січні 1992 р., перебуваючи в Канберрі, президент Дж. Буш говорив про підтримку США «відповідного» рівня військової присутності в регіоні, але не був готовий до кількісних характеристик, які залежали «від ситуації, яка може скластися»[25]. Пентагон рекомендував поступове скорочення збройних сил США в АТР до 80 тис. осіб. До грудня 1992 р. планувалося вивести зі Східної Азії понад 15 тис. чол. американського персоналу. У подальшому зменшення й реорганізація структури сил США в регіоні мали відбуватися згідно з обставинами[26]. З іншого боку, адміністрація Дж. Буша розуміла важливість збереження впевненості союзних і дружніх до США держав у їх надійності як гаранта регіональної безпеки. Зменшення зобов'язань США могло призвести до вакууму влади з перспективою його заповнення іншим регіональним лідером. Значний вплив на таку позицію президента Буша мав його досвід голови місії США в Пекіні в 1974–1975 рр., який сформував його розуміння «теорії доміно». Спостереження за тим, як падіння Південного В'єтнаму примусило лідерів країн ПСА здійснили термінові заходи щодо покращення відносин з Китаєм, сформувало його думку, що посилення комунізму в Азії відбудеться не через завоювання, а швидше через збільшення впливу

[23] Asian Strategic Review 1996–1997. – P. 21–22 / The National Institute for Defense Studies, Tokyo, Japan // http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/pdf/east-asian_e96.pdf

[24] The George W. Bush Foreign Policy Reader. Presidential Speeches with Commentary. – Armonk, N.Y., 2005. – P. 108.

[25] The President's News Conference with Prime Minister Paul J. Keating of Australia in Canberra // Public Papers of the Presidents of the United States. George Bush. 1992–1993. Book 1. – Washington, 1993. – P. 14–15.

[26] National Security Strategy… August 1991. Op.cit. – P. 28.

комуністичної держави. У 1975 р. він записав у своєму щоденнику: «Чесно кажучи, я не відчуваю, що Південно-Східна Азія життєво важлива для безпеки Сполучених Штатів, але загальне перегрупування азійських інтересів безумовно створить проблему для американських стратегів»[27].

Аналогічно Дж. Буш оцінював кризу в Перській затоці (1990 р.), яку вважав «тестом» постбіполярної системи. Найбільше його турбувало те, що неефективна відповідь на агресію С. Хусейна проти Кувейту спонукатиме сусідів Іраку перегрупувати свої стратегічні інтереси згідно з новою геополітичною реальністю; вакуум влади у Перській Затоці підштовхне їх до того, щоб обрати Ірак в якості стабілізуючої регіональної сили. Організація адміністрацією Дж. Буша військової операції проти Іраку була демонстрацією відданості США ролі гаранта міжнародної безпеки.

Вашингтон вивчав також можливість забезпечення глобальної та регіональної безпеки шляхом поступової інтеграції колишніх противників до нового світового порядку. Стратегія національної безпеки США 1990 р. визначала намір адміністрації Буша вийти за рамки «стримування» й інтегрувати Радянський Союз у міжнародну систему як конструктивного партнера, перейти до стратегії «залучення» СРСР у відносини співробітництва[28]. Наступні доповіді зі стратегії національної безпеки США (серпень 1991 р., січень 1993 р.)[29] наголошували на потребі обережного, добре спланованого переходу від стратегії «стримування» до «колективного залучення» на регіональній основі. З військової точки зору вони базувалися на спільній оборонній стратегії з тією відмінністю, що в 1993 р. робився більший акцент на меті досягнення «демократичного миру» і лідерства США в цьому процесі.

У Вашингтоні не було консенсусу стосовно стратегії зовніш-

---

[27] Bush, George. The China Diary of George H. W. Bush: The Making of a Global President. – Princeton, 2008. – P. 454.

[28] National Security Strategy of the United States. – The White House, March 1990. – P. 9.

[29] National Security Strategy… August 1991. Op. cit.; National Security Strategy… January 1993. Op. cit.

ньої й оборонної політики. Якщо в попередній період «стримування» не викликало сумнівів і незгода могла стосуватися лише окремих елементів його реалізації, то тепер ситуація змінилася. За свідченням Д. Снайдера, члена апарату Національної ради безпеки США в адміністраціях Р. Рейгана і Дж. Буша, причетного до розробки доповідей зі стратегії національної безпеки, з кінця 1980-х рр. виконавча влада не здійснювала довготривалого планування зовнішньої політики на ґрунтовній систематичній основі. Воно було епізодичним і стосувалося реагування на конкретні нагальні події. Значний вплив на розробку стратегії мала не лише стрімка зміна міжнародної ситуації, але й внутрішня атмосфера у Вашингтоні, яка характеризувалася складними взаємовідносинами між Президентом і Конгресом, конкуренцією між партіями й угрупуваннями всередині них, між різними відомствами, агентствами тощо. Процес розробки і узгодження, упродовж якого відбувалося вироблення консенсусу, тривав місяцями [30].

За свідченням держсекретаря Дж. Бейкера[31], під час президентства Дж. Г. У. Буша Східна Азія не була пріоритетом зовнішньої політики США. Основними завданнями в цей час були: досягнення консенсусу стосовно політики США в Латинській Америці щодо Нікарагуа й Сан-Сальвадора, що мало ключове значення для відновлення співробітництва між республіканською адміністрацією та лідерами Демократичної партії в Конгресі з питань зовнішньої політики; забезпечення гарних відносин з Канадою і Мексикою; поширення угоди про вільну торгівлю з Канадою (1988 р.) на весь Американський континент; контроль за ситуацією в Південній Африці; урегулювання палестинської проблеми (у той час як виснаження Ірану й Іраку у 8-річній війні давало підстави прогнозувати стабільну ситуацію в Перській затоці); відновлення західної коаліції – адаптація НАТО до нових умов, розви-

[30] Snider, Don M. The National Security Strategy: Documenting Strategic Vision. 2nd edition. March 15, 1995. – Carlisle, PA, 1995. – P. 6; Kissinger, Henry. Diplomacy. Op. cit. – P. 737.

[31] Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. The Politics of Diplomacy. Revolution, War and Peace, 1989–1992. – New York, 1995. – P. 42–43.

ток відносин з країнами Західної Європи і Японією. Центральною місією адміністрації у сфері зовнішньої політики було завершення «холодної війни» й «управління процесом руйнування комунізму»[32]. Для реалізації цих завдань було необхідно відійти від конфронтації між виконавчою й законодавчою владою, що характеризувала більшість дипломатичних дебатів у США в попередні вісім років президентства Р. Рейгана. Після досягнення консенсусу щодо зовнішньої політики між Білим домом і Капітолієм, а також між США і союзниками передбачалося здійснення тристороннього підходу до СРСР, який включав прямі дискусії з Москвою й поступовий розвиток двостороннього співробітництва; демілітаризацію радянської зовнішньої політики; згортання радянських впливів у світі через демократизацію і вибори[33]. Доповідь зі стратегії національної безпеки 1991 р. називала основною стратегічною ареною США Європу [34].

Найбільш важливими проблемами зовнішньої політики США за адміністрації Буша врешті виявилися війна у Перській затоці, об'єднання Німеччини, відносини з СРСР та близькосхідний мирний процес. Паралельно, за коментарем Дж. Бейкера, Держдепартамент мав справу з багатьма іншими проблемами, що перетиналися. Серед них найбільшої уваги вимагали такі питання як «порятунок проблемного шлюбу з Китаєм», «залучення» Північної Кореї, урегулювання ситуації в Анголі, формування основ нової економічної дипломатії[35]. Важливими залишалися відносини з Японією, критичні одразу в двох контекстах – відновлення й адаптації західної коаліції до нових умов постбіполярного світу та реалізації нової економічної дипломатії.

Американсько-японські відносини із завершенням «холодної війни» увійшли в період невизначеності й суперечностей. Якщо в попередній період залежність від США приносила Японії значні, особливо економічні, вигоди, тепер ситуація змінилася. США

[32] Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 45.

[33] Ibidem. – P. 45–46.

[34] National Security Strategy… August 1991. – P. 9.

[35] Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 588, 604.

почали вимагати більшого внеску Японії в оборону і двосторонній альянс, який, за оцінкою Г. Кіссінджера, не підтримувався жодним формальним механізмом, і більше був схожий на односторонні гарантії з боку США, ніж відображав всеохоплюючу азійську стратегію[36]. Критикуючи обмеженість оборонної політики Японії лише власною територією, водами і повітряним простором, США вимагали її більшого внеску у двосторонній альянс, а також збільшення доступу до японських ринків. У нових міжнародних умовах, коли економіка значно більше розглядалася як основа влади і впливу, торговельні переговори між США і Японією набули такого ж стратегічного значення, яке раніше мали переговори між США й СРСР із роззброєння.

Така ситуація спричинила помітне зростання в Японії антиамериканських настроїв. Японські експерти відзначали зменшення впливу США як світового лідера й необхідність обрання Японією більш незалежного зовнішньополітичного курсу. Значного резонансу набула опублікована в 1989 р. спільна праця Ш. Ішітара, тогочасного міністра транспорту, й А. Моріти, співзасновника компанії «Соні», «Японія, яка може сказати «Ні», у якій критикувалася практика ведення бізнесу в США, було обґрунтовано потребу прийняття Японією більш незалежної позиції з багатьох питань, включаючи зовнішню політику.

Під час війни в Перській затоці Японія забезпечила фінансування 13 млрд дол. на ведення військових дій і гуманітарну допомогу, в тому числі 10 млрд на покриття військових витрат США, але відмовилася долучитися до будь-яких практичних дій для підтримки коаліції, посилаючись на заборону ст. 9 Конституції. Така позиція Японії, яка оцінювалася в термінах «дипломатії чекової книжки», викликала серйозну критику Вашингтона. У той час, коли сувора критика Японії була визначальною рисою Демократичної партії під час президентської кампанії 1988 р., кандидат від Республіканської партії Дж. Буш виступав за перетворення Японії з «меркантилістського економічного гіганта, що дивиться все-

[36] Kissinger, Henry. Does America Need a Foreign Policy. Toward a Diplomacy for the 21st Century. – New York, 2001. – P. 114.

редину» на «економічну й політичну владу з поглядами назовні й сильними зв'язками з США»[37]. Держсекретар Дж. Бейкер у листопаді 1991 р. виступив з критикою глобальної стратегії Японії у сфері безпеки як надто вузької й закликав її до більшого міжнародного лідерства, вважаючи його суттєвою противагою «спокусам регіонального авантюризму» з боку Китаю і Північної Кореї[38].

Під час візиту до Японії в січні 1992 р., який став першим закордонним візитом президента Дж. Буша після розпаду СРСР, він виступив в Імператорському палаці в Токіо, де говорив про можливість США і Японії бути вірними партнерами у створенні нового світового порядку: «як лідери цього нового світу, ми зустрічаємо серйозні виклики разом»[39]. 9 січня 1992 р. США і Японія підписали Угоду глобального партнерства, якою підтвердили свої зобов'язання за Договором про взаємне співробітництво і безпеку 1960 р., висловилися за створення тіснішого партнерства на основі взаєморозуміння і спільних інтересів, заявили про прийняття на себе, як двох найбільших в світі ринково-орієнтованих економік і демократій, «спеціальної відповідальності за конструювання нової ери»[40].

У зв'язку з цим в Японії розпочалися дискусії з питання про перегляд ст. 9 Конституції, нове тлумачення якої дозволяло Японським силам самооборони брати участь в миротворчих операціях ООН, крім бойових дій. У вересні 1992 р. було схвалено Закон про співробітництво з підтримки міжнародного миру, який включав набір з «п'яти принципів», що були умовами для участі японського контингенту в операціях з підтримки миру. Він проклав

[37] Christopher, Warren. In the Stream of History: Shaping Foreign Policy for a New Era. – Stanford, Calif., 1998. – P. 142.

[38] Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 613.

[39] Remarks at a State Dinner Hosted by Emperor Akihito of Japan in Tokyo. January 9, 1992 // Public Papers… George Bush. 1992–1993. Book 1. Op. cit. – P. 65–66.

[40] 1992 U. S.-Japan Global Partnership Agreement / International Trade Administration //http://www.mac.doc.gov/japan-korea/market-opening/ta920109.htm

шлях до обмеженої участі японського персоналу в миротворчих, гуманітарних, наглядових (з моніторингу виборів) місіях. Участь японських військових в операціях з підтримки миру в Мозамбіку, Східному Тіморі, на Голанських висотах, у моніторингу виборів у Камбоджі (1998 р.) та Індонезії (1999 р.) означала значний відступ від попередньої політики. З кінця 1990-х рр. діяльність з підтримки миру стала суттєвою частиною офіційної японської дипломатії[41].

Більшість японців продовжували заперечувати перегляд пацифістської конституції, збільшення розміру й ролі Японських сил самооборони. Значний вплив на таку позицію мало усвідомлення того, що військове відродження Японії може спровокувати інші країни регіону до формування антияпонської коаліції[42]. Вирішальним у цій ситуації був психологічний чинник. Незважаючи на видатну роль Японії в економічному розвитку країн Східної Азії, недовіра до неї як до агресора й окупанта в роки Другої світової війни зберігалася, що визначало прагнення країн АСЕАН і Республіки Кореї урівноважувати японські впливи в регіоні за рахунок залучення США. Для Японії це означало потребу й надалі покладатися на альянс із США, хоча і простежувалося прагнення Токіо відійти від надмірної залежності від нього.

Значний вплив на американсько-японські відносини мала оновлена торговельно-економічна стратегія Вашингтона, яка відображала нову динаміку розвитку міжнародної системи, коли сила держави значно більше пов'язувалася з її економічною ефективністю. Після завершення біполярного протистояння в зовнішній політиці США з'явився більш виражений поділ на безпекову і економічну сфери, відбулися суттєві зміни в торговельній стратегії. В умовах «холодної війни» торгово-економічна політика США була складовою частиною політики безпеки, підпорядкованою генеральній

[41] Sanchez-Cacicedo, Amaia. Peacebuilding in Asia: Refutation or Cautious Engagement // Occasional Paper. – Conde-sur-Noireau, 2010. – No. 86. – P. 36–37.

[42] Roy, Denny. Hegemon on the Horizon? China's Threat to East Asian Security // International Security. – V. 19, No. 1. – Summer 1994. – P. 149–169.

стратегії зміцнення союзників. Тож США більш-менш толерантно ставилися до протекціоністських, а отже дискримінаційних щодо американського експорту, практик з боку Японії чи ЄЕС і відкривали свої ринки для експорту союзних держав в односторонньому порядку. З кінця 1980-х рр. економічні й торговельні конфлікти почали оцінюватися поза межами проблем безпеки. Відбувся перегляд позиції Вашингтона щодо ситуації, коли відкриття американських ринків для іноземного експорту й інвестицій не супроводжувалося аналогічними діями з боку їхніх союзників. Почалося зрушення в торговельній політиці США від «вільної» до «чесної» торгівлі, до захисту «економічного самоінтересу», основним елементом якого була сувора взаємність у торгівлі. У першій промові держсекретаря Дж. Бейкера перед співробітниками держдепартаменту (квітень 1989 р.) зазначалося, що попередню практику поступок економічними інтересами заради цілей зовнішньої політики необхідно припинити.

Зростанню ролі зовнішньоекономічної політики США сприяли рецесія світової економіки на рубежі 1980–1990-х рр., включаючи економіки США і Японії; гостра економічна конкуренція між ними; динамічний розвиток КНР і нових індустріальних держав Східної Азії (першої хвилі – Республіки Кореї, Тайваню, Гонконгу, Сінгапуру; другої хвилі – Таїланду, Малайзії, Індонезії, Філіппін); поява нових можливостей у зв’язку з політикою економічної відкритості Китаю. У цих умовах посилився вплив на прийняття зовнішньополітичних рішень бюрократії економічних відомств, передусім Міністерства фінансів, Офісу торговельного представника, Департаменту торгівлі. Значно інтенсифікувалися торговельні переговори з метою відкриття ринків східноазійських держав для американських компаній та збільшення американського експорту для ліквідації наявних торговельних дисбалансів, скорочення бюджетного дефіциту, створення нових робочих місць, відновлення економічного зростання.

Торговельні переговори відбувалися на багатосторонньому і двосторонньому рівнях. Пріоритетним завданням було завершення Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів у рамках Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ),

розпочатого в 1986 р., метою якого було зменшення формальних торговельних бар'єрів (тарифи і квоти) й формування правил міжнародної торгівлі в умовах, коли виникла загроза створення торговельних регіональних блоків.

Із другої половини 1980-х рр. значно зросла роль переговорів з лібералізації торгівлі й інвестицій на двосторонньому рівні. Це стало політичною відповіддю Вашингтона на закритість ринків основних торговельних партнерів США через структурні торговельні бар'єри (регулятивні режими, традиційні практики ведення бізнесу й державних закупівель, індустріальні стандарти, субсидії і програми технологічної підтримки), що виходили поза межі Уругвайського раунду. У зв'язку з появою значного дефіциту США в торгівлі з країнами Тихоокеанської Азії вже за президентства Р. Рейгана (1981–1989 рр.) було ініційовано проекти створення зон вільної торгівлі США з АСЕАН (1982, 1986 рр.) і Японією (1986, 1988 рр.), але вони не отримали їхньої підтримки. Двосторонні переговори створювали для США можливість більш ефективно вирішувати проблеми, пов'язані зі структурними торговельними бар'єрами, шляхом надання привілейованого доступу на американський ринок на взаємній основі[43].

Новим напрямком просування економічних інтересів США стали регіональні стратегії. Держсекретар Дж. Бейкер, добре обізнаний в торгово-економічних питаннях (у попередній адміністрації Р. Рейгана він займав посаду секретаря фінансів) вважав, що регіональні угоди можуть краще слугували цілям відкриття ринків для американської продукції та послуг, ніж двосторонні переговори, через створення інституцій для економічного співробітництва, розширення американської присутності й посиленням регіонального впливу США. Критично важливими регіонами для інтересів США він вважав Західну Європу і Східну Азію, провідні економіки яких разом з США виробляли 2/3 світової продукції. Іншим пріоритетом була Латинська Америка, географічно

[43] Falke, Andreas. American Trade Policy after the End of the Cold War// The American Impasse: U. S. Domestic and Foreign Policy after the Cold War. – Pittsburgh, Pa., 1996. – P. 264–268.

близька до США, з населенням 450 млн чол., яка завдяки політичним та економічним реформам була привабливим ринком для американських товарів, послуг та інвестицій[44]. З прийняттям Вашингтоном доктрини «чесної торгівлі» різноманітні підходи ведення торговельних переговорів практикувалися паралельно, хоча зрештою всі вони були підпорядковані цілям надання нового поштовху Уругвайському раунду.

Ідеї макроекономічної стабілізації, економічної відкритості щодо торгівлі та інвестицій, суворого ринкового підходу до розвитку національних економік, необхідності створення сприятливого середовища для діяльності приватного сектора були узагальнені в концепції «Вашингтонського консенсусу» (цей термін вперше був запроваджений американським економістом Дж. Вільямсоном у квітні 1990 р.). Вона стала ідеологічною основою торгово-економічної політики США після завершення «холодної війни» і просувалася на всіх рівнях переговорів. Суттєвий вплив на таку зовнішньоекономічну політику мало економічне послаблення США, що вимірювалося в термінах зменшення їхньої частки в світовому ВВП. Тезу про занепад економічної могутності США одними з перших оприлюднили гарвардський професор Е. Вогель та британський історик П. Кеннеді в працях «Японія як номер перший. Уроки для Америки» й «Піднесення і занепад великих держав»[45], які мали значний резонанс і психологічний ефект. Деякі аналітики, серед них відомий американський соціолог лівого спрямування І. Валлерстайн, вважали, що економічний підйом східноазійського регіону означав «відносний занепад інших», тож США вийшли з «холодної війни» не переможцями, а скоріше переможеними [46].

Успішна конкуренція японської економіки з американською, зростання на цьому ґрунті регіонального і глобального впливу

---

[44] Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 605.

[45] Vogel, Ezra F. Japan as Number 1. Lessons for America. – New York, 1980; Kennedy, Paul. The Rise and Fall of the Great Powers. – New York, 1987.

[46] Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века. – М., 2004. – P. 49–68.

Японії на рубежі 1980–1990-х рр. спричинили щодо неї серйозні зрушення в американській суспільній думці. Економічні виклики з боку Японії вважали тепер більш небезпечними для США, ніж «радянська загроза». Торгово-економічні проблеми, пов'язані зі значним дисбалансом у двосторонній торгівлі на користь Японії, набули в американсько-японських відносинах першої половини 1990-х рр. пріоритетного значення.

Підняття обмінного курсу японської ієни по відношенню до основних валют, згідно з «Угодою Плаза» 1985 р., не мало значного впливу на зменшення дефіциту США в торгівлі з Японію, проте призвело до різкого зростання японських інвестицій у США. У 1989 р. частка Японії в загальному дефіциті США складала 45,1%. Хоча до 1990 р., за даними Міністерства торгівлі США, торговельний дефіцит поступово зменшився до 41 млрд дол. (порівняно з 55–56 млрд дол. в 1986–1987 рр.), з початку 1990-х він знову почав зростати: у 1991 р. він склав близько 43 млрд дол., а в 1992 р. – 49,6 млрд дол. У 1991 р. Японія отримувала близько 11% американського експорту, в той час як США – близько 34% японського; Японія мала у США 148 млрд дол. прямих іноземних інвестицій (ПІІ), США в Японії – лише близько 17 млрд дол.[47] Основну причину такого стану Вашингтон бачив в існуванні штучних перешкод для доступу на японські ринки іноземних товарів і капіталів. Крім торговельного і пов'язаного з ним бюджетного дефіциту, стурбованість Вашингтона викликали перспективи імплементації міжнародних правил торгівлі, сформованих на переговорах в рамках ГАТТ, у разі їх порушення окремими країнами (у даному випадку – Японією).

У перший рік урядування адміністрація Дж. Г. У. Буша пішла на рішучі дії і включила Японію до списку країн, які потрапляли

[47] Trade in Goods with Japan / U. S. Department of Commerce. United States Census Bureau // http://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5880.html; Hearings on Asian and Pacific Affairs and on International Economic Policy and Trade of the Committee on Foreign Affairs, House of Representatives, One Hundred First Congress Second Session. February 20 and April 19, 1990. – Washington, 1991. – P. 1.

під дію статті «Супер 301» Всебічного акту з торгівлі й конкуренції (1988 р.). Вона передбачала торговельні санкції проти будь-якої країни з постійними імпортними бар'єрами і практиками, які деформують ринок. З метою уникнення санкцій і можливої торговельної війни президент Дж. Буш і прем'єр-міністр Японії С. Уно виступили на Паризькому економічному саміті 1989 р. з Ініціативою щодо структурних перешкод (ІСП), спрямованою на порівняння економічних структур двох країн та їх взаємну адаптацію. Переговори з ІСП, які з американського боку очолював заступник держсекретаря з економічних справ Д. МакКормак, були найбільш масштабними в економічній сфері між двома державами. Уперше японський уряд погодився обговорювати питання мікроекономічної політики, що стосувалися практики використання землі, організації бізнесу, формування цінової політики тощо. Важливим був підхід ІСП щодо взаємності структурних змін у Японії та США. Структурні питання не стали частиною переговорів у рамках статті «Супер 301», а сформували паралельний трек неофіційного діалогу.

Сприятливе тло для реалізації такої ініціативи створювала нова атмосфера прагнення до змін, яка виникла в Японії. Про це свідчили вибори до японського парламенту в червні 1989 р., коли Ліберально-демократична партія (ЛДП) вперше втратила контроль над вищою палатою парламенту. Робоча група на чолі з прем'єр-міністром Т. Кайфу взяла на себе зобов'язання імплементувати програму з 6 пунктів і 52 заходів для урегулювання невиправданих відмінностей у цінах на японські товари на внутрішньому і зовнішньому ринках. Проте заходи в рамках діалогу з ІСП були розраховані на тривалий період і не передбачали негайних результатів[48].

У лютому 1990 р. американсько-японські торговельні переговори зайшли в глухий кут і були перервані. Хоч прем'єр-міністр Т. Кайфу і президент Дж. Буш на зустрічі в Палм Спрінгс на початку березня підтвердили прагнення їх продовжити, часу залишалося мало: 30 квітня під інтенсивним тиском Конгресу торговельний пред-

[48] Hearings on Asian and Pacific Affairs… February 20 and April 19, 1990. Op. cit.

ставник США мав оголосити санкції проти Японії згідно зі статтею «Супер 301». Прихильник терплячої й наполегливої приватної дипломатії в переговорах з Японією держсекретар Дж. Бейкер скористався візитом до Вашингтона колишнього прем'єр-міністра Н. Такешіти в середині березня для спільної гри в гольф, під час якої вони обговорили можливий компроміс. Н. Такешіта виявився готовим запропонувати від імені японського уряду кілька поступок, головною з яких було значне збільшення Японією державних інвестицій, спрямованих на стимулювання внутрішнього попиту. Неформальне обговорення забезпечило відновлення переговорів. Проміжна доповідь, підготовлена двома сторонами наприкінці березня, була достатньо позитивною, щоб уникнути санкцій[49], хоч визнавалася складність узгодження фінального проекту реформ і його імплементації. Американсько-японські відносини продовжували демонструвати періодичне напруження, однак пік кризи, за оцінкою Дж. Бейкера, вони пройшли.

З початку 1990-х рр. дефіцит США в торгівлі з Японією знову почав зростати. Питання про «чесну і справедливу торгівлю», забезпечення «рівних умов гри» для американських фірм було центральним під час візиту до Японії Дж. Буша в січні 1992 р. Як наголошувалося у виступах президента, упродовж тривалого часу союзники та друзі США мали значну вигоду з відкритості американського ринку, тепер «настав час поділити їм відповідальність за відкриту торгову систему… Торгівля – це двосторонній рух… Ми хочемо ринків, повністю відкритих для американських товарів і послуг»[50]. Проте торговельні переговори просувалися складно. Непоступлива позиція прем'єр-міністра К. Міязави під час переговорів про нову економічну угоду в ході його візиту до Вашингтона (лютий 1992 р.) знову призвела до їх зриву [51].

---

[49] Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 611–612.

[50] The President's News Conference with Foreign Correspondents. December 19, 1991 // Public Papers… George Bush. 1991. Book 2. – Washington, 1992. – P. 1640.

[51] Scholars View West-West Relations, 1994 // China. Facts & Figures. Op.cit. – V. 20. – Breeze, Florida, 1996. – P. 108.

Проте двосторонні відносини між США і Японією не обмежувалися лише торговельно-економічною сферою. Значний вплив на них, як і на відносини США з іншим союзником – Республікою Корея (РК) – мала **ситуація на Корейському півострові**. На рубежі 1980–1990-х рр. вона відзначалася нестабільністю – у зв'язку з процесами демократизації в Республіці Кореї, що супроводжувалися різким зростанням антиамериканських настроїв, перспективами об'єднання Кореї й загостренням ситуації навколо північнокорейської ядерної проблеми, яка виникла в умовах втрати Пхеньяном підтримки з боку СРСР і загострення внутрішньої соціально-економічної ситуації. Політика США на Корейському півострові вирішувала два важливих для їх національної безпеки завдання – упровадження режиму нерозповсюдження зброї масового знищення та сприяння мирному процесу об'єднання Кореї. Вони відображали бачення адміністрацією Дж. Буша «регіонального вирішення регіональних проблем» як найбільш стійкого шляху до миру, викладене в Доповіді зі стратегії національної безпеки в січні 1993 р.[52]

У 1991 р. було вперше підписано Угоду зі спеціальних заходів, яка заклала легальне підґрунтя для допомоги Республіки Кореї з фінансування американських сил у Кореї (за Договором про взаємну оборону 1953 р. ця функція повністю покладалася на США). У подальшому цю угоду оновлювали кожні п'ять років.

Адміністрація Дж. Буша вважала північнокорейський режим найбільш небезпечним і неконтрольованим з тих, що залишилися в світі, передусім через перспективу розробки Пхеньяном ядерної зброї. Незважаючи на підписання КНДР у грудні 1985 р. Угоди про нерозповсюдження ядерної зброї, наступну угоду з Міжнародною агенцією з ядерної енергії (МАГАТЕ), яка дозволяла б йому інспектування північнокорейських ядерних об'єктів, не було підписано. На початку 1989 р. Вашингтон започаткував двотрекову стратегію щодо Північної Кореї: посилення розвідувальної діяльності для з'ясування стану її ядерної програми та збільшення міжнародного тиску на Пхеньян, щоб примусити його підписати угоду

[52] National Security Strategy… January 1993. Op. cit. – P. 7.

з МАГАТЕ. Оскільки США не мали впливу на північнокорейський режим, вони намагалися заручитися для цього підтримкою СРСР і Китаю. Про це йшлося на зустрічі держсекретаря Дж. Бейкера з міністром закордонних справ СРСР Е. Шеварнадзе в липні 1989 р. і під час їхніх наступних зустрічей у 1990 р., а також з міністром закордонних справ Китаю Цянь Ціченєм у Вашингтоні в листопаді 1990 р. У 1991 р. американська дипломатія отримала могутній психологічний вплив на КНДР у зв'язку з переконливою перемогою над Іраком. Демонстрація американської військової сили під час «Бурі в пустелі», за оцінкою Дж. Бейкера, примусила Пхеньян зупинитися, оскільки показала можливий сценарій для Північної Кореї.

Дипломатична стратегія США щодо КНДР у цей час була дзеркальним відображенням того, що було зроблено під час «Бурі в пустелі»: від створення міжнародної коаліції для тиску на Пхеньян з метою мирного вирішення проблеми до використання загрози санкцій ООН у разі, якщо дипломатія виявиться безплідною, і застосування сили, як у Перській Затоці, коли попередні заходи виявляться безрезультатними. Паралельно Вашингтон демонстрував готовність до поступок, про що свідчила ініціатива про заборону усієї тактичної ядерної зброї, рішення про ліквідацію ядерної зброї на території Республіки Корея, виведення її першої партії до кінця 1991 р. Передбачалося, що у зв'язку з таким розвитком подій зникали підстави для розвитку Пхеньяном власного ядерного арсеналу, необхідного для ядерного стримування в разі атаки з Південної Кореї[53].

На початку 1990-х рр. було запроваджено формулу «перехресного визнання» союзників обох корейських держав. У січні 1990 р. було встановлено дипломатичні відносини між Республікою Кореєю та СРСР; у серпні 1992 р. – між РК і КНР; розпочалися двосторонні переговори США і Японії з Північною Кореєю, а також, і це найголовніше, між двома корейськими державами, що стало першим кроком до нормалізації відносин між ними. У вересні 1991 р. їх одночасно було прийнято до ООН. У грудні 1991 р. вони підписали міжуря-

[53] Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 595–597.

дову угоду про примирення, ненапад і співробітництво. Під тиском США 26 грудня 1991 р. Пхеньян підписав угоду з МАГАТЕ. Її було ратифіковано в 1992 р., після чого розпочалися інспекції на атомних об'єктах Північної Кореї. У січні 1992 р. РК і КНДР підписали спільну декларацію про створення без'ядерної зони на Корейському півострові, згідно з якою обидві сторони проголосили відмову від виробництва, збереження, розміщення, придбання й випробування ядерної зброї[54]. Того ж місяця відбулася перша за 40 років зустріч представників урядів США і КНДР. Американську делегацію очолив заступник держсекретаря з політичних справ А. Кантер, який змалював Пхеньяну перспективи подальшої ізоляції й економічних збитків, які з цього випливають, у разі невиконання щойно підписаних міжнародних угод.

У рамках режиму МАГАТЕ Пхеньян надав письмовий опис своєї ядерної програми. На основі його порівняння з даними американської розвідки технічні експерти виявили факти приховування Північною Кореєю її реального обсягу. Про це свідчили і знімки американських супутників, які зафіксували два підозрілі об'єкти, не відзначені в документах КНДР, передані адміністрацією Дж. Буша до МАГАТЕ в січні 1993 р. Інспектори МАГАТЕ також прийшли до висновку про невідповідність між заявленим і реальним станом справ. Переговори між двома корейськими державами далі не просунулися через їхню взаємну недовіру, невизначеність форми і методів майбутнього об'єднання. У грудні 1992 р. в Республіці Корея відбулися вільні вибори, що завершили тридцятилітнє правління військових і призвели до формування в лютому 1993 р. адміністрації президента Кім Йон Сама, багаторічного лідера демократичної опозиції. Такий розвиток подій робив досягнення компромісу щодо об'єднання двох держав ще більш проблематичним. Амбіційна північнокорейська ядерна програма вийшла на межу виробництва ядерної зброї, що стало однією з найбільших дипломатичних проблем першого терміну адміністрації Клінтона.

[54] Joint Declaration of the Denuclearization of the Korean Peninsula / GlobalSecurity.org // http://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/rok/1992/appendix17.htm

На **політику США щодо Китаю** після завершення «холодної війни» вирішальний вплив мали масштабні економічні реформи в цій державі, які перетворювали її на важливого торговельного партнера США, великий ринок для американських товарів, послуг, інвестицій.

Стрімке економічне зростання КНР стало одним з видатних світових явищ кінця XX ст. До 1990 р. було реалізовано перше стратегічне завдання реформ – збільшення внутрішнього валового продукту (ВВП) удвічі за 10 років (1980–1990 рр.), що свідчило про правильно обраний напрямок реформ. Грудневий пленум ЦК КПК 1990 р. визначив сприяння експорту основним пріоритетом наступного десятиліття. Для цього в грудні 1989 р. Пекін девальвував національну валюту на 21,2%, у листопаді 1990 р. – ще на 9,6%. У результаті зростання китайського експорту в 1990 р. перевищило 18%, перетворивши Китай на 14-ого світового експортера. США стали для нього найбільшим експортним ринком[55].

Адміністрація Дж. Буша не мала сумніву щодо перспектив Китаю як «тихоокеанського велетня», якого не можна ігнорувати і виходила з розрахунків, що його економічне зростання потребувало підтримки США, а це надавало Вашингтону серйозні важелі впливу на політичні реформи й ситуацію з прав людини в КНР. Як писав Дж. Бейкер, «США, які упродовж одного покоління вели три війни в Азії, були призначені відігравати вирішальну роль у створенні архітектури порядку, який народжувався, і Китай був стрижнем цих подій»[56]. За його оцінками, Дж. Буш був щирим прихильником Китаю, головним фахівцем і автором політичних ініціатив з китайської політики, що було пов'язано з його службою головою місії США в КНР в 1974–1975 рр. В основі його політичних підходів була стратегія «широкого залучення» Китаю, яка реалізовувалася вже попереднім урядом Р. Рейгана.

---

[55] The Chinese Economy in 1990 and 1991 // China. Facts & Figures. – V. 14. Op. cit. – P. 134–136.

[56] Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 100.

На початку свого президентства в лютому 1989 р. після візиту до Японії на поховання імператора Хірохіто Дж. Буш відвідав Китай і Південну Корею, щоб показати, що США є такою ж мірою тихоокеанською, як і атлантичною державою. Метою раннього візиту до Пекіна був намір підкреслити значення, яке він надавав двостороннім відносинам з Китаєм[57]. У цей час американсько-китайські відносини перебували на піку постнормалізації, про що свідчили значні дипломатичні, економічні, військові й культурні обміни, сплеск двосторонньої торгівлі, більша відкритість Китаю до діалогу з Америкою і впливу на Північну Корею в бажаному для США напрямку. Дж. Бейкер оцінював їх як «досить тісні й дуже багатообіцяючі»[58], ніхто не очікував подій на площі Тяньаньмень і перетворення Китаю на дискусійне питання американської політики[59].

Силове придушення акцій протесту на площі Тяньаньмень в Пекіні 4 червня 1989 р. спричинило серйозну кризу в американсько-китайських відносинах. США застосували до Китаю санкції, які включали: тимчасове припинення всіх політичних і військових контактів, міжурядової торгівлі та експорту зброї; перегляд запитів китайських студентів стосовно продовження їх перебування у США; евакуацію американців, які проживали в Китаї; звернення до Світового банку й МВФ з проханням відкласти усі позики Китаю тощо. Водночас, прагнучи не допустити повного розриву відносин з Пекіном, президент Буш наклав вето на рішення Конгресу про скасування для Китаю статусу «найбільш сприятливої нації» в торгівлі.

Зусилля адміністрації зберегти стратегічні відносини з Китаєм ускладнювалися позицією Конгресу, в якому сформувався міцний альянс консерваторів-антикомуністів і лібералів, розчарованих політикою Китаю з прав людини, який виступив з вимогами більш твердого курсу щодо Китаю. Про це свідчила вражаюча одностайність Конгресу під час схвалення додаткових санкцій згідно

[57] Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 99.

[58] Ibidem. – P. 101.

[59] Ibidem. – P. 99.

з доповненням до білля про іноземну допомогу США (кінець червня – липень 1989 р.). Значний вплив на позицію Конгресу мала суспільна думка, сформована внаслідок спостереження американців за подіями на площі Тяньаньмень по телебаченню в прямому ефірі, що було класичним прикладом нового могутнього феномену – здатності глобальної комунікаційної революції впливати на політику[60].

У наступні роки президент Буш накладав вето на рішення Конгресу про висунення до КНР додаткових вимог для продовження статусу «найбільш сприятливої нації». Визнаючи, що відносини з Пекіном не будуть «повністю нормальними», доки він не поважатиме міжнародно визнані права людини, президент Дж. Буш вважав, що неправильно ізолювати Китай, якщо США хочуть на нього впливати; підтримка конструктивного «усебічного залучення» Китаю відповідає інтересам США; позбавлення його статусу «найбільш сприятливої нації» матиме негативний вплив на американських інвесторів, підприємців і споживачів, означатиме втрату роботи американськими робітниками, банкрутство американських фірм, додаткові багатомільярдні витрати на споживчий імпорт[61]. Більше того, це могло зашкодити реформаторським силам в Китаї й американсько-китайським відносинам, призвести до небезпечної ізоляції КНР.

У мемуарах президента Дж. Буша і його радника з національної безпеки Б. Скоукрофта[62], а також держсекретаря Дж. Бейкера викладено «серединний курс» адміністрації Буша в китайській політиці в період після 4 червня 1989 р., спрямований на недопущення повного розриву відносин з Китаєм, включаючи таємну

[60] Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 103.

[61] Statement by Press Secretary Fitzwater on Continuation of China's Most-Favored-Nation Trade Status. June 2, 1992 // Public Papers… George Bush. 1992–1993. Book 1. Op. cit. – P. 881–882; Message to the House of Representatives Returning Without Approval the United-States – China Act of 1992. September 28, 1992 // Ibidem. Book 2. – Washington, 1993. – P. 1689.

[62] Bush, George and Brent Scowcroft. A World Transformed. – New York, 1998. – P. 86–111.

місію Б. Скоукрофта і Л. Іглбергера до Пекіна 30 червня 1989 р., візит Дж.Бейкера в листопаді 1991 р. і його наступні переговори з міністром закордонних справ КНР Цянь Ціченєм. У ході переговорів представники уряду наполягали на припиненні репресій проти демократичних сил, щоб не допустити переходу контролю над політикою США щодо Китаю до Конгресу з непередбачуваними для двосторонніх відносин наслідками.

Реакція Дж. Буша на кризу була наслідком його китайського досвіду 1974–1975 рр. і особистих зв'язків з Ден Сяопіном. Уроки, здобуті в Китаї, зумовили відповіді Дж. Буша на усі виклики його президентства, включаючи завершення «холодної війни» і війну в Перській затоці[63]. Пекінський досвід визначив його негативне ставлення до різкої риторики через її вплив на міжнародну політику; сформував переконання у важливості налагодження особистих контактів і здійснення персональної дипломатії, потребі рішуче протидіяти агресії, щоб уникнути реалізації «теорії доміно»; зробив його «інтернаціоналістом» через усвідомлення, що світ з Пекіна виглядає інакше, ніж з Вашингтона[64]. Дж. Буш вірив, що персональна дипломатія дозволить послабити кризу, яка виникла в американсько-китайських відносинах після Тяньаньмень. Цим можна пояснити дзвінки Дж. Буша Ден Сяопіну, на які він так і не відповів, написання йому особистого листа і відрядження своїх уповноважених з таємною місією до Пекіна. Хоч розрахунки Дж. Буша на особисті зв'язки з Ден Сяопіном не виправдалися, його дії дозволили утримати двосторонні відносини від повного розриву.

Враховуючи ворожий клімат відносно Китаю, який сформувався у США, ставку було зроблено на багатосторонню взаємодію з китайським урядом стосовно міжнародних проблем взаємного інтересу. Найбільш помітним у цьому контексті було переконання Пекіна не накладати вето на рішення Ради Безпеки (РБ) ООН щодо дій проти Іраку в Кувейті; досягнення згоди щодо передачі рішення з камбоджійської проблеми під егіду РБ; здійснення пере-

[63] The China Diary of George H. W. Bush. Op.cit. – P. 452.

[64] Ibidem. – P. 463.

говорів про приєднання Китаю, Тайваню та Гонконгу до регіонального економічного форуму АТЕС. З боку адміністрації Буша це було посланням Пекіну, що, незважаючи на стурбованість внутрішніми репресіями, президент залишався відданим стратегії «залучення» Китаю у сферах, де це було можливо. У середині 1991 р. необхідність двостороннього співробітництва стала більш нагальною через стурбованість Вашингтона стосовно розповсюдження Китаєм зброї масового знищення. За даними американської розвідки, КНР продавала ракети класу «земля-земля» Пакистану, Сирії та Ірану, протиповітряну зброю Лівії, надавала допомогу в розробці ядерних програм Ірану й Пакистану. За словами Дж. Бейкера, «Проста правда полягала в тому, що Китай був надто важливим для наших глобальних інтересів, щоб намагатися його ізолювати»[65].

Деякі поступки з боку Пекіна в 1991 р. – згода прийняти умови Договору з ядерного нерозповсюдження і здійснювати в цьому питанні тиск на КНДР, приватні обіцянки скасувати продаж ракет М-9 Сирії, дозвіл дружинам дисидентів, які жили в США, залишити Китай, звільнення близько 900 чол., заарештованих після подій на площі Тяньаньмень, акредитація кореспондента «Голосу Америки», відновлення стипендій Фулбрайта для науковців і програм Корпусу миру – дозволили держсекретарю Дж. Бейкеру здійснити візит до Китаю 15 листопада 1991 р. За його оцінкою, через застосування китайцями під час переговорів «тактики випаленої землі» результати візиту могли бути катастрофічними. Лише на третій, останній день переговорів китайська сторона виклала свої пропозиції, які включали: підтримку Кореї, вільної від ядерної зброї; обіцянку ратифікувати до кінця року Договір з нерозповсюдження зброї масового знищення і дотримуватися основних вимог Режиму з контролю за ракетними технологіями; готовність підписати торговельні угоди про доступ до китайського ринку та захист прав інтелектуальної власності; незначні поступки в питанні про права людини – дозвіл дисидентам, які вже відбули терміни ув'язнення, подорожувати за кордон; звільнення двох відомих крити-

[65] Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op.cit. – P. 589.

ків режиму; згода з'ясувати статус 733 протестантів за переданим США списком; обіцянка звернути увагу на проблему використання праці ув'язнених при виробленні експортної продукції; дозвіл американським дипломатам відвідати китайську в'язницю. Основні вимоги Китаю включали скасування Вашингтоном санкцій проти китайських компаній, а також негайний, без будь-яких умов, вступ Китаю до торгової системи ГАТТ. Вважаючи ці поступки недостатніми, американська сторона відмовилася скасувати економічні санкції і заявила, що підтримка членства Китаю в ГАТТ вимагає лібералізації торговельних практик для приведення їх у відповідність із міжнародними стандартами. Проте зроблені Пекіном поступки дозволили уникнути провалу візиту й повного розриву двосторонніх відносин. На прес-конференції по завершенні візиту держсекретар Дж. Бейкер повідомив також про згоду Пекіна продовжити діалог із США з питання про права людини, яке раніше вважалося внутрішньою справою Китаю[66].

З 1992 р. розпочалися двосторонні переговори між США і КНР з торговельно-економічних питань. Їх результатом стало підписання в жовтні 1992 р. Угоди про ринковий доступ, яка збільшувала можливості для американського експорту в Китай, поступово знімаючи 70–80% нетарифних торговельних бар'єрів упродовж наступних чотирьох років. Її імплементація відбувалася за наступної адміністрації У. Клінтона. Остання доповідь уряду Дж. Буша зі стратегії національної безпеки (січень 1993 р.) визначала потребу уважно стежити за появою на світовій арені Китаю, «підтримувати, стримувати чи балансувати» її мірою, необхідною для захисту інтересів США[67].

Нова міжнародна ситуація на рубежі 1980–1990-х рр. спричинила зміни в політиці США **у Південно-Східній Азії**. В умовах «холодної війни» США тривалий час підтримували АСЕАН (у складі Індонезії, Малайзії, Сінгапуру, Філіппін, Таїланду з 1967 р. та Брунею з 1984 р.) як організацію, що сприяє миру і стабільності в ПСА. Співпраця США з АСЕАН як з колектив-

[66] Baker James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 588–594.

[67] Ibidem. – P. 7-8.

ним органом і двосторонні відносини з членами Асоціації були спрямовані на гарантування безпеки ПСА, зміцнення цих держав з метою протидії поширенню комунізму, попередження падіння їх режимів, згідно з «теорією доміно».

Підтримка Вашингтоном країн АСЕАН була не прямою, а опосередкованою через суворе обстоювання ними державного суверенітету й самостійності у міжнародних справах. Можна простежити зв'язок між концепцією «авторитарного дивелопменталізму», покладену з 1960–1980-х рр. в основу економічного розвитку не комуністичних країн ПСА і висновками групи експертів з Центру міжнародних досліджень Массачусетського технологічного інституту щодо принципів зовнішньої допомоги США країнам і регіонам, що розвиваються. Згідно з ними, протистояння таких країн комунізму і уникнення ними насильницьких революцій «знизу» можливе завдяки внутрішнім соціальним змінам через економічний розвиток, будівництво нації «згори» на основі ідеології економічного зростання, урядове лідерство в економічній політиці, розробку планів національного розвитку. Завдання просування в таких країнах американських цінностей (індивідуальна свобода, економічний лібералізм тощо) не висувалося.

З 1977 р. здійснювався регулярний політичний діалог «США – АСЕАН». На першій зустрічі сторін в Манілі (Філіппіни) переговори зосереджувалися на широкому колі економічних питань, серед яких основна увага приділялася торгівлі (передусім сировиною та сільськогосподарською продукцією), інвестиціям і співробітництву з розвитку. США визнали потребу збільшення доступу товарів країн АСЕАН на американський ринок, заявили про готовність сприяти інвестиціям в їхній розвиток (за умови існування відповідних інвестиційних можливостей) і брати участь у розвитку регіональної кооперації додатково до допомоги, яка надавалася країнам АСЕАН на двосторонньому рівні, особливо у сферах забезпечення базових потреб людей (сільське господарство, розвиток сільської місцевості, здоров'я і харчування, освіта і розвиток людських ресурсів). Специфічними сферами подальших дискусій було визначено торгівлю сировиною і сільськогосподарською

продукцією, участь у багатосторонніх торговельних переговорах, співробітництво з розвитку, приватні інвестиції та ділове співробітництво[68]. Політичні зв'язки із США створювали для країн АСЕАН сприятливі економічні можливості щодо експорту їхніх товарів на американський ринок та залучення інвестицій американських ТНК разом з новими технологіями, методами управління, тренуванням місцевого персоналу, які позитивно впливали на їхній економічний розвиток. Також значний вплив на розвиток країн АСЕАН США здійснювали через освіту і навчання експертів-технократів, які з часом входили до політикоформуючої еліти і посідали провідні позиції в урядових органах з управління економікою.

Розвиток американськоцентричної технократичної мережі в ПСА інкорпорував ці країни в американську орбіту (хоча й різною мірою), і з часом (особливо після Азійської кризи 1997 р.) технократи сформували частину широкого консенсусу з представників політикоформуючих верств (уряду, бізнесу, академії, середнього класу), які почали вимагати більш вільного ринку і політичних реформ[69].

США виступали гарантом стабільності в регіоні, що відповідало цілям Куала-Лумпурської декларації АСЕАН 1971 р. про створення зони миру, свободи й нейтралітету в ПСА, безпека якої мала бути гарантована великими позарегіональними державами. Взаємна недовіра між регіональними державами, стурбованість з приводу «китайської загрози», наявність радянських військових баз у В'єтнамі спонукали їх позитивно оцінювати американську військову присутність на Філіппінах.

У 1990–1991 рр. згідно з доповідями зі стратегії національної безпеки ключові пріоритети США у Південно-Східній Азії вклю-

---

[68] Joint Communique of the First ASEAN–US Dialogue. Manila, 8–10 September 1977 / Association of Southeast Asian Nations // http://www.aseansec.org/2715.htm

[69] Takashi, Shiraishi. Introduction: States, Markets and Societies after the Asian Crisis // After the Crisis. Hegemony, Technocracy and Governance in Southeast Asia. – Melbourne, 2005. – P. 1–14.

чали камбоджійське мирне урегулювання й підтримку демократії на Філіппінах, де адміністрація президента Корасон Акіно, яка відновила демократичні інституції, відчувала значний тиск з боку опозиції. Доповідь, опублікована в січні 1993 р. в умовах передачі влади новій адміністрації У. Клінтона, робила наголос на сприянні нормалізації ситуації в Індокитаї, підтримці розширення й розвитку АСЕАН, необхідності збільшення доступу США до східноазійських ринків через двосторонні, регіональні й багатосторонні угоди[70], на реалізації ринкових принципів та економічного порядку денного у відносинах зі Східною Азією[71].

Американсько-асеанівська ініціатива 1989 р. запропонувала кілька варіантів розширення торгівлі, інвестицій та економічних відносин, але невдовзі було визнано, що її імплементація залежить від успішного завершення Уругвайського раунду ГАТТ. 21 грудня 1990 р. США й АСЕАН підписали Меморандум про торгівлю й інвестиції, за яким було створено відповідний Комітет для моніторингу ситуації та визначення можливостей в торговельно-інвестиційній сфері. У жовтні 1991 р., згідно з Меморандумом, США підписали Рамкову угоду з торгівлі та інвестицій (ТІФА) з Сінгапуром. Аналогічну угоду було підписано з Філіппінами, розпочато переговори з Брунеєм. Прикладом співробітництва США з АСЕАН став Проект з приватних інвестицій і торговельних можливостей, спрямований на розширення зв'язків між американським й асеанівським приватним сектором. Згідно з ним здійснювалася технічна і тренувальна допомога підприємцям і компаніям-експортерам двох сторін через місії до регіону, семінари, налагодження контактів із потенційними партнерами тощо[72].

Водночас після завершення «холодної війни» спостерігалася стурбованість країн АСЕАН з приводу більшої уваги США до від-

[70] National Security Strategy… January 1993. Op. cit. – P. 7–8.

[71] Ibidem. – P. 17.

[72] East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States: Prepared in Conformity with Section 332 (g) of the Trade Act of 1930. United States International Trade Commission. – Washington, D. C, 1993. – P. 59–60.

носин з Японією і Китаєм за рахунок їхніх інтересів, маргіналізації ПСА в зовнішній політиці США. Тим більше, що Вашингтон зайняв наступальну позицію щодо поширення в Східній Азії американської системи цінностей. Посилилася критика Вашингтоном моделей розвитку країн АСЕАН з їх авторитарними режимами, відмінним від американського розумінням демократії, прав людини та інтелектуальної власності. Усі три доповіді адміністрації Буша зі стратегії національної безпеки робили акцент на прагненні США зміцнювати і збільшувати спільноту вільних націй, які поділяють відданість демократії та індивідуальним правам, на баченні ними «стабільного і безпечного світу, де політична й економічна свобода, права людини й демократичні інституції процвітають»[73]. Доповідь 1991 р. відзначала отриману США рідкісну можливість побудувати нову міжнародну систему згідно з власними цінностями й ідеалами, оскільки старі зразки зазнали краху[74]. «Ключ до майбутньої стабільності в регіоні лежить не в зброї, а в голосуванні», говорив президент Дж. Буш у виступі перед нью-йоркським Азійським товариством у листопаді 1991 р., формулюючи завдання США підтримувати демократію в Східній Азії, хоч і визнавав, що «нації адаптують політичну свободу власним способом, який відповідає їх історії та культурі»[75].

Наполегливе просування США ідей «Вашингтонського консенсусу», принципів демократії як системи управління, прав людини, власних культурних цінностей сприймалося в КНР і країнах АСЕАН як втручання США у їхні внутрішні справи. Прем'єр-міністр Сінгапуру Лі Куан Ю так прокоментував цю ситуацію: «На жаль, із завершенням «холодної війни» політика США щодо Китаю, Японії та країн Південно-Східної Азії більше не керується стратегічними й економічними розрахунками, як це було раніше. Проблеми прав людини і демократії

[73] National Security Strategy… January 1993. Op. cit. – P. 3–4.

[74] National Security Strategy… August 1991. Op. cit. – P. v.

[75] Remarks to the Asian Society in New York City, Nov. 12, 1991 // Public Papers… George Bush. 1991. Book 2. Op. cit. – P. 1147.

стали нав'язливою ідеєю американських медіа, Конгресу й адміністрації»[76].

Н. Сопі, директор Інституту стратегічних і міжнародних досліджень Малайзії, відзначав існування різних цінностей у відносинах між США і країнами регіону в питанні про моделі розвитку, демократію як систему управління, права людини. За його прогнозом, залишившись єдиною наддержавою, США вже не будуть миритися з речами, на які вони раніше закривали очі; нав'язування ними власних стандартів, які суперечать азійським цінностям, може спричинити новий конфлікт, що замінить старий між Заходом і Сходом. Нові лінії неінтенсивного, але суттєвого конфлікту на глобальному рівні можуть сформуватися через ідеологічні суперечності з політичних, релігійних, культурних, економічних та екологічних питань: між західними й азійськими концепціями демократії, прав людини, управління; між ісламом і антиісламом; між іудейсько-християнською культурою Західної Європи і Північної Америки та східноазійською, яка базувалася на конфуціанстві; між конфліктуючими моделями ринкових систем; між Північчю і Півднем з питань природного середовища[77].

Виявом посилення антиамериканських настроїв у регіоні стало закриття військових баз США на Філіппінах, а також поширення концепції «азійських цінностей», що, як зазначалося, об'єднують Азію і водночас відрізняють її від США та Європи. Це передусім: колективізм (на противагу індивідуалізму), пріоритет колективних, групових інтересів і цінностей над індивідуальними, а отже, обов'язків людини перед суспільством над її індивідуальними правами; сімейні цінності і повага до старших; соціальна дисципліна та відповідальність; велика цінність освіти і тренування; терплячість і невимогливість; готовність багато працювати; бережливість і заощадливість; прагматизм і спрямованість на самообмеження заради економічного розвитку; не схильність до публічності й кон-

[76] Цит. за: Acharia, Amitav. Human Rights and Regional Order // The 2nd ASEAN Reader. – Singapore, 2003. – P. 153.

[77] Sopiee, Noordin. The Political and Economic Dynamics in Post-Cold War Asia Pacific // A Man & His Idea. Op. cit. – P. 282–283, 291–292.

флікту, консенсусний підхід, пошуки гармонії, прагнення до компромісу та «збереження обличчя» у будь-якій ситуації; прийняття сім'ї як оптимальної моделі організації системи влади і відповідальності в рамках політичної системи; повага до влади, тяжіння до політичної стабільності й сильного уряду; співробітництво уряду і бізнесу, планування і вирішальна роль уряду в управлінні ринковою системою; органічне розуміння суспільства, в якому держава виступає головним гарантом його основних інтересів; пріоритет служіння загальним інтересам перед політичною конкуренцією[78].

Найбільш активними учасниками дискусії з проблем цінностей, демократії, зв'язку між безпекою і правами людини були прем'єр-міністри Сінгапуру і Малайзії Лі Куан Ю і Мухаммад Махатхір. Лі Куан Ю наголошував, що азійські суспільства базуються на цінностях консенсусу і гармонії, лояльності до сім'ї і громади, ієрархії й поваги до влади на противагу західним цінностям з акцентом на індивідуальних правах, громадянських свободах і конкурентній політиці[79]. М. Махатхір доводив, що економічні успіхи країн Східної Азії значною мірою обумовлені їх системою цінностей, суспільно-культурними традиціями, що сформувалися в давнину і залишилися в основі незмінними.

Долю і добробут цивілізацій, народів і держав, за М. Махатхіром, визначає система цінностей; коли держави втрачають цінності, які сприяли їх могутності, вони занепадають, їх змітають інші утворення, системи цінностей яких мають переваги. Він виступав найбільшим критиком політики США, розглядав формування нового світового порядку як закріплення домінування провідних держав Заходу. Концепція прав людини, за його оцінкою, була рецептом для руйнування і хаосу в країнах, які розвиваються, інструментом закріплення і посилення їх залежності

[78] Докладніше див.: Городня Н. Д. Цивілізаційні чинники сучасного розвитку країн Східної Азії // Вісник Київського університету. – 2011. – Вип. 104. – С. 14–17.

[79] Zakaria, Fareed. Culture is Destiny: A Conversation with Lee Kuan Yew // Foreign Affairs. – V. 73. – 1994, March/April. – P. 109–126.

від західних донорів[80]. Багато хто в країнах АСЕАН підтримував ці ідеї, передусім думку, що стурбованість США правами людини в інших країнах є політичним підходом, дуже вибірковим, обумовленим їхніми національними інтересами. Прикладом була Саудівська Аравія з відмінними від США поглядами на демократію і права людини, яка не стала предметом американської критики.

Незважаючи на посилення ідеологічних розбіжностей між країнами АСЕАН і США, відновлення територіальних диспутів у Південно-Китайському морі – між КНР і В'єтнамом за Парасельські о-ви; між КНР, В'єтнамом, Філіппінами, Малайзією, Тайванем, Брунеєм за о-ви Спратлі – вимагало збереження присутності США в регіоні як гаранта регіональної безпеки. Якщо в попередній період Китай виступав за відкладення питання про суверенітет над островами Спратлі та спільний розвиток ресурсів у Південно-Китайському морі з іншими претендентами, то закон від 25 лютого 1992 р. включив о-ви Спратлі до територіальних вод КНР. Навесні 1992 р. намітилися перспективи збройної сутички регіональних держав за о-ви Спратлі, що й відзначав заступник секретаря оборони США П. Вульфовіц під час візиту до Малайзії.

Хоча більшість із 230 о-вів групи Спратлі є атолами і лише 7 з них мають площу понад 0,1 кв. км., їх значення зумовлене: розташуванням на стратегічно важливих морських шляхах, через які проходить 25% світової торгівлі, включаючи енергетичні ресурси для Японії, Китаю, Тайваню і Республіки Корея; прогнозами щодо значних покладів нафти і газу; великими рибними ресурсами. Станом на 1993 р. В'єтнам окупував в архіпелазі Спратлі 21 атол, Філіппіни – вісім, Китай – сім, Малайзія – два.

Проголошення о-вів Спратлі частиною китайської території, розбудова військово-повітряних і військово-морських сил КНР, її баз на о. Хайнань і найбільшому з островів Парасельської групи о. Вуді

[80] Mahathir, Mohamad. The Way Forward. London, 1998 // www.lib.ru/POLITOLOG/mahathir.txt; Його ж. Achieving True Globalization. – Selangor Darul Ehsan, 2004; Human Rights. Views of Dr Mahathir Mohamad. – Melaka, Malaysia, 1999. – P. 52–53, 93–95; Islam, Knowledge and Other Affairs. – Selangor, Malaysia, 2006; A New Deal for Asia. – Kuala Lumpur, 1999.

та значне збільшення військових витрат КНР (станом на 1992 р. її військовий бюджет склав 7,4 млрд дол., тобто збільшився удвічі, порівняно з 1988 р.), розцінювалися сусідніми державами як прагнення КНР до силового домінування в Південно-Китайському морі.

У липні 1992 р. країни АСЕАН схвалили Манільську декларацію, якою закликали Китай до мирного вирішення суперечностей, самостримування, вивчення можливостей співробітництва і вироблення Коду міжнародної поведінки в Південно-Китайському морі на основі Договору про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії (1976 р.)[81]. Поведінка Китаю в Південно-Китайському морі підтверджувала прогнози, що у міру економічного зростання і посилення військових можливостей його регіональна політика стане більш наступальною, а схильність до співробітництва і компромісів зменшиться, отже потенційна загроза для регіональної безпеки зросте[82]. У зв'язку з цим початкові плани Вашингтона зменшити свою військову присутність в АТР на 15% викликали стурбованість країн АСЕАН, які вважали американські війська ключовим гарантом регіональної стабільності. Зменшення американської військової присутності в регіоні посилювало шанси ремілітаризації Японії та загрозу загострення суперництва за регіональний вплив між Китаєм і Японією. Про дестабілізуючий вплив цих чинників говорив у своїй промові на початку 1993 р. командувач військово-повітряних сил Сінгапуру генерал Бей Су Кіан, закликаючи регіональні держави «зміцнювати свій національний спротив», щоб уникнути перспективи стати «другим Кувейтом» чи «трагедії утисків з боку більшої сильнішої держави»[83].

---

[81] 1992 ASEAN Manila Declaration on the South China Sea Signed on 22 July 1992 in Manila, Philippines by the Foreign Ministers / Center for International Law // http://cil.nus.edu.sg/1992/1992-asean-declaration-on-the-south-china-sea-signed-on-22-july-1992-in-manila-philippines-by-the-foreign-ministers/

[82] Roy, Denny. Hegemon on the Horizon. Op. cit.; Klare, Michael T. The Next Great Arms Race // Foreign Affairs. – 1993, Summer. – Vol. 72, No. 3. – P. 136–152.

[83] Warner, Denis. Interdependence a Regional Cornerstone // Asian Pacific Defense Reporter. – 1993, February-March. – P. 16.

У цій ситуації відбулося різке зростання військових витрат держав АСЕАН, спрямованих на реалізацію планів військової модернізації з наголосом на розвитку ВМФ і авіації. У 1993 р. вони зросли в середньому на 13,5% і склали 13,65 млрд дол., що майже удвічі перевищило показники кінця 1980-х рр. Вони досягли піку перед Азійською кризою 1997–1998 рр.[84]

Водночас спостерігалася зацікавленість країн АСЕАН у посиленні військового співробітництва з США з метою збереження стратегічного залучення їх у регіональні справи, і, відповідно, регіонального балансу сил. Малайзія, не зважаючи на різку критику Вашингтона з багатьох питань, продовжила угоду з США про використання морської бази Лумут для технічного обслуговування і ремонту кораблів. У 1991 р. міністр оборони Малайзії Наджіб Тул Абдул Разак оприлюднив інформацію щодо існування двостороннього Меморандуму про порозуміння між Малайзією і США, за яким у 1984 р. було створено Американсько-малайзійську консультативну групу в сфері оборони, і заявив про готовність Малайзії розширити співробітництво з США, включаючи спільні навчання, візити і ремонт кораблів. Незважаючи на ліквідацію американських баз на Філіппінах, спільні навчання американських і філіппінських військових сил продовжилися до грудня 1996 р., коли Відділ юстиції Філіппін вказав на відсутність для цього законних підстав. Щорічно відбувалися масштабні американсько-тайські військові навчання «Кобра голд». Таїланд забезпечив американським військовим силам доступ до засобів обслуговування і право на транзит на основі відповідної угоди. Бруней, який було залучено до обмежених періодичних навчань зі США у тренувальній школі в джунглях, дозволив морські й персональні візити американських військових, полегшив транзит літаків США через свою територію, погодився надати США право ремонту військових кораблів у своїх доках[85]. Показовою стала зміна позиції Індонезії, найбільшого в АСЕАН противника втру-

[84] Cheng, Joseph Y.S. ASEAN's role in the Chinese Foreign Policy Framework // 2 nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 432.

[85] Wan, Chin Kin. ASEAN's Engagement with the U.S. in the 21 st Century // 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 404–405.

чання зовнішніх сил у вирішення регіональних конфліктів. Восени 1992 р. було підписано американсько-індонезійську угоду, яка дозволяла ВМФ США використовувати державний док у Сурабайї.

Після закінчення «холодної війни» діалог між США і АСЕАН більшою мірою зосереджувався на політичних і безпекових питаннях, на ролі США у підтримці регіональної стабільності. Пекін також, з огляду на перспективи ремілітаризації Японії, не виступав проти військової присутності США в Тихому океані на середньострокову перспективу, про що свідчило продовження дозволу американському флоту входити в порт Гонконг після його приєднання до Китаю (1997 р.). Водночас спостерігався обережний підхід країн АСЕАН до військових угод з США, які мали обмежений характер. Так, були схвалені лише тимчасові портові й авіаційні військові візити США. Показовими були відмови сенату Філіппін продовжити оренду для американських баз Кларк і Субік Бей (1991 р.) та уряду Таїланду дозволити США розмістити шість кораблів постачання в Сіамській затоці (1994 р.). Ця подвійність по відношенню до США відображала, з одного боку, переконання, що американська військова присутність необхідна для збереження регіональної стабільності в умовах піднесення Китаю й можливості ремілітаризації Японії, з іншого – стурбованість стосовно можливого втручання США у внутрішні справи держав регіону.

У політиці щодо країн ПСА, які не входили до АСЕАН, у 1991 р. адміністрація Дж. Буша виробила «дорожню карту» нормалізації відносин із В'єтнамом (цю програму успішно реалізувала наступна адміністрація У. Клінтона), у 1992 р. відновила дипломатичні відносини з Лаосом і нормалізувала торговельні зв'язки з Камбоджею (повні дипломатичні відносини з цією державою було встановлено в 1993 р.). Натомість політика США щодо М'янми/Бірми (у 1989 р. було запроваджено нову назву «Союз М'янма», але США її не визнали) полягала в економічних санкціях зі зростаючим обмеженням допомоги й торгівлі, встановленими після того, як в 1988 р. урядові війська жорстоко придушили масові акції протесту і влада перейшла до військової Державної ради з відновлення законності й порядку. Санкції посилилися, коли Рада відмовилася визнати перемогу на парламентських виборах у травні

1990 р. опозиційної партії Національна ліга за демократію на чолі з Аун Сан Су Чжі та встановила в країні репресивний військовий режим.

Таким чином, після завершення «холодної війни» міжнародна ситуація у Східній Азії зазнала значних змін. Новими потужними чинниками впливу на стратегічне середовище в регіоні були: 1) зміна глобального контексту міжнародних відносин у зв'язку з крахом біполярного світу, встановленням одноосібного домінування США, прагненням їхніх союзників до більш незалежної політики і виникненням сильного запиту на формування багатополярного світового порядку; 2) відносне зменшення ваги традиційних проблем у сфері безпеки і поява нових загроз, що мали переважно регіональний характер; 3) посилення значення економіки в загальному балансі влади й виокремлення економічної безпеки як важливого вектора національної безпеки США, у зв'язку з чим адміністрація Дж. Буша посилила акцент на економічному аспекті зовнішньої політики; 4) стрімке зростання Китаю, що свідчило про перспективу його перетворення на регіональну наддержаву і розглядалося в регіоні переважно в термінах «китайської загрози»; 5) загострення американсько-японської торгово-економічної конкуренції, яке загрожувало всьому комплексу двосторонніх відносин, включаючи сферу безпеки.

В умовах руйнування біполярної системи міжнародних відносин, об'єднання Німеччини, кризи на Близькому Сході, розпаду соціалістичного табору й СРСР Східна Азія не була пріоритетом зовнішньої політики адміністрації Дж. Г. У. Буша. Адаптуючи політику в Східній Азії до нових умов, вона намагалася перегрупувати військові, дипломатичні й економічні ресурси США, скоротити військові витрати й досягти більш гнучких угод з регіональними державами у сфері безпеки. Зі зменшенням ваги традиційної безпеки в постбіполярний період зросло значення економічної безпеки, що обумовило посилення економічних інтересів США у Східній Азії.

Відокремлення торгово-економічних питань від проблем традиційної безпеки та зрушення в торговельній стратегії США до «чесної» торгівлі й «економічного самоінтересу» мало значний вплив

на американсько-японські відносини. На Корейському півострові адміністрація Дж. Буша сприяла процесу примирення між двома корейськими державами і встановленню міжнародного контролю над північнокорейською ядерною програмою, використовуючи при цьому як методи заохочення, так і залякування. Придушення в червні 1989 р. демократичного руху в Китаї не дало адміністрації Дж. Буша реалізувати великий потенціал американсько-китайських відносин. Проте в умовах, що склалися, їй вдалося уберегти двосторонні відносини від повного розриву і досягти порозуміння з Пекіном з окремих важливих міжнародних проблем. Зменшення військової присутності США у ПСА і значення АСЕАН у їхній глобальній стратегії в умовах посилення напруженості в Південно-Китайському морі спричинило сплеск «хеджування», тобто перестрахування від ризиків, південно-східноазійських держав шляхом зміцнення їх обороноздатності та досягнення нових обмежених угод зі США у сфері безпеки, намагаючись при цьому уникнути їх втручання у свої внутрішні справи.

1.2. Економічна інтеграція у Східній Азії та Азійсько-Тихоокеанському регіоні в політиці адміністрації Дж. Г. У. Буша

Однією з революційних змін 1980-х – початку 1990-х рр., не менш значущою для подальших світових процесів, ніж крах світової соціалістичної системи, стало посилення ролі Східної Азії у світовій економіці. Якщо в 1960 р. частка Східної Азії складала лише 4% світового ВВП, у той час як частка Північної Америки (США, Канада, Мексика) – 37%, то в 1992 р. вона збільшилася до 25%. За 1985–1990 рр. реальний ВВП у «нових індустріальних країнах» (НІК) (Сінгапур, Тайвань, Гонконг, Республіка Корея) зріс у середньому на 8,6%; в «АСЕАН-4» (Індонезія, Малайзія, Таїланд, Філіппіни) – на 6,8%, у Китаї – на 7,9%, в Японії – на 4,7% (для порівняння: у США – на 2,8%)[86].

[86] Koh, Tommy T. B. The United States and East Asia: Conflict and Cooperation. – Singapore, 1995. – C. 1; East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States. Op.cit. – P. 5.

Особливістю розвитку Східної Азії на рубежі 1980–1990-х рр. був високий рівень економічної регіональної інтеграції завдяки значному зростанню протягом останнього десятиліття ділової активності й торгівлі, потоків товарів і капіталів усередині регіону. Станом на 1993 р. понад 40% торгівлі у Східній Азії припадало на регіональні країни (для порівняння: в ЄС – 60%), 61% інвестицій мав внутрішнє походження[87]. Регіональна економічна інтеграція у Східній Азії не була результатом цілеспрямованих зусиль урядів, натомість рухалася ринковими силами через дії приватних компаній з огляду на потребу збереження конкурентоспроможності в умовах подорожчання валют, технологічних змін, зростання вартості землі та робочої сили. Регіональні уряди підтримували ці зусилля через здійснення експортно-орієнтованих стратегій, залучення іноземних інвестицій, поступову лібералізацію внутрішніх ринків для товарів і капіталів.

Вирішальну роль у регіональній інтеграції Східної Азії відігравали закордонні, передусім японські, інвестиції. Активізація японської політики в ПСА розпочалася з кінця 1970-х рр. згідно з «доктриною Фукуда» (1977 р.). Значне збільшення японських інвестицій у сусідні країни Східної Азії відбулося в другій половині 1980-х рр. після «угоди Плаза» (1985 р.) між міністрами фінансів «великої сімки» про підняття вартості ієни відносно основних валют, що примусило японські компанії збільшити вивезення капіталів за кордон для зменшення собівартості виробленої продукції. Спочатку японські інвестиції, а разом з ними технології, ноу-хау, прийоми управління, пішли до Республіки Корея, Тайваню, Гонконгу, Сінгапуру. По мірі визрівання економік НІК, яке супроводжувалося зростанням виробничих витрат, відбувалося перенесення виробництва до інших країн Східної Азії. У результаті виникла регіональна виробнича мережа дочірніх японських чи спільних підприємств, проміжна продукція яких експортува-

[87] Acharia A. The Quest for Identity. International Relations in Southeast Asia. – Oxford, 2000. – P. 125–126; Sopiee, Noordin. The Political and Economic Dynamics in Post-Cold War Asia Pacific // A Man & His Idea. Op. cit. – P. 299.

лася назад до Японії для споживання, подальшого виробництва чи експорту. Транснаціональна мережа японських підприємств стала рушійною силою зростання економік країн Північно-Східної та Південно-Східної Азії в другій половині 1980-х – першій половині 1990-х рр., а також основою регіональної економічної інтеграції[88].

На початку 1990-х рр. східноазійська економічна регіоналізація уявлялася як триярусна структура, в якій Японія експортувала найбільш високотехнологічні продукти; за нею НІК «першої хвилі» (Південна Корея, Гонконг, Тайвань і Сінгапур) – трудомістку технологічну продукцію, далі НІК «другої хвилі» (Малайзія, Індонезія, Таїланд, Філіппіни) і Китай – інші трудомісткі товари. Така модель розвитку відома під назвою «гурт гусей, які летять», що підкреслює роль Японії як провідної сили економічного розвитку Східної Азії. Передбачалося, що наступними НІК «третьої хвилі» стануть Китай і країни Індокитаю, хоч Китай порушив цей поступальний процес регіонального розвитку і в 1990-ті рр. перетворився на конкурента країн ПСА в боротьбі за іноземні інвестиції. Крім інвестицій у виробничий і сировинно-видобувний сектори, Японія стала джерелом технологій у провідних галузях східноазійської промисловості (електроніка і вироблення автозапчастин), найбільшим постачальником іноземної допомоги державам Східної Азії, другим (після США) експортним ринком. За схемою «гурту гусей, які летять» країни регіону вчилися у Японії, значною мірою копіюючи модель її розвитку.

З огляду на високий рівень регіональної економічної інтеграції на початку 1990-х рр. почали вживати термін «Східна Азія» як такий, що об'єднує Північно-Східну Азію і Південно-Східну Азію. Економічні успіхи східноазійських націй у 1980–1990-х рр. на основі власних національних моделей розвитку сприяли зростанню їхньої впевненості у власних силах, що сприяло започаткуванню пошуків спільної регіональної ідентичності на основі концепції «азійських цінностей». Хоча під впливом культурної глобалізації була очевидною тенденція до розмивання національ-

[88] Acharia A. The Quest for Identity. Op. cit. – P. 124–125.

них ідентичностей і формування універсальної світової культури, більша свобода самовираження, яка виникла в нових умовах світового розвитку, сприяла пробудженню інтересу «сильних націй» до свого коріння, національної культури і релігії[89]. За висновками резонансної доповіді Світового банку «Східноазійське диво» (1993 р.), чинниками феноменального зростання восьми найбільш успішних економік Східної Азії (Японія, Південна Корея, Гонконг, Тайвань, Сінгапур, Індонезія, Малайзія, Таїланд) були не лише економічні, але й позаекономічні чинники, включаючи культуру та історію[90]. Проте такі висновки були сприйняті неоднозначно. Думку скептиків найбільш вдало виклав відомий американський економіст П. Кругман у резонансній статті «Міф про азійське диво»[91].

Н. Сопі писав про зародження на початку 1990-х рр. східноазійської регіональної свідомості, яка мала психологічний, культурний та політичний виміри і базувалася на усвідомленні культурної спільності народів Східної Азії й подібності їхніх поглядів на проблеми сучасності, на спільних політичних цінностях, пов'язаних із подібними умовами розвитку і специфічним історичним досвідом, на оформленні поняття «ми» на противагу «вони». В її основі була передусім гордість регіональних держав за свої економічні успіхи і водночас стурбованість майбутнім глобальної торговельної системи через появу проектів «Європа-1992» і НАФТА[92].

Регіональна інтеграція, яка відбувалася паралельно з економічною глобалізацією в межах одного ширшого процесу глобальних структурних змін, була важливим елементом нового світового порядку, що народжувався. Оскільки найбільш динамічно вона

---

[89] Многоликая глобализация. Культурное разнообразие в современном мире. – М., 2004. – С. 19.

[90] The World Bank. The East Asian Miracle. Op. cit.; Page, John. The East Asian Miracle. Four Lessons for Development Policy / The National Bureau of Economic Research // http://www.nber.org/chapters/c11011.pdf

[91] Krugman, Paul. The Myth of Asia's Miracle // Foreign Affairs. – 1994, November/December.

[92] Sopiee, Noordin. Rise of East Asian Consciousness // Man & His Idea. Op. cit. – P. 272–275.

відбувалася в Європі, Північній Америці та Східній Азії, з'явилися прогнози про піднесення триалістичної політичної й економічної глобальної системи. До регіональної структури повоєнного світового устрою схилялися в роки Другої світової війни У. Черчілль і Ф. Рузвельт. У. Черчілль розробив схему, за якою низка місцевих федерацій об'єдналася б у рамках трьох регіонів – європейського, американського й тихоокеанського під егідою Вищої всесвітньої ради. Крім СРСР, який виступив проти цього проекту, інші опоненти попереджали, що такий підхід міг призвести до створення блоків з домінуванням у кожному з них однієї великої держави[93].

Однією з найбільш резонансних у 1990-х рр. стала концепція американського політолога С. Хантінгтона[94] про постбіполярний світовий порядок, що ґрунтується на цивілізаціях – культурних та релігійних ідентичностях народів. Він висловив гіпотезу, що в новому світі основне джерело конфліктів буде переважно не ідеологічним чи економічним, а культурним, тому основні конфлікти в світовій політиці відбуватимуться між націями і групами різних цивілізацій. Водночас, за С. Хантінгтоном, елементи порядку в більш складному й гетерогенному сучасному світі спостерігаються всередині та між цивілізаціями, тож «світ буде управлятися на основі цивілізацій або не буде управлятися взагалі»[95]. Порядок у кожному регіоні забезпечуватимуть держави-ядра цивілізацій, а між регіонами – переговори між ними. С. Хантінгтон визнавав, що світ, у якому країни-ядра відіграють провідну чи домінуючу роль, є світом, поділеним на сфери впливу. Проте реалізація цієї схеми виявилася складною. У деяких регіонах такі держави-ядра не були чітко визначені, в інших – відчувався спротив домінуванню однієї держави або ж спостерігалася конкурен-

[93] Кальвакоресси П. Мировая политика после 1945 года. – М., 2000. – Кн. 1. – С. 192–193.

[94] Huntington, Samuel P. The Clash of Civilizations? // Foreign Affairs. – 1993, Summer 1993. – Vol. 72, No. 3. – P. 22–49; Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order. – London, New York, 1997.

[95] Huntington S. The Clash of Civilizations… Op. cit. – P. 156.

ція за лідерство між великими державами. Останній варіант простежувався у Східній Азії, де було легко спрогнозувати посилення конкуренції за регіональне лідерство між США, Японією і Китаєм.

У США XXI століття бачилося «тихоокеанським», що обумовлювало необхідність забезпечення провідної ролі Америки як тихоокеанської держави. У виступі перед нью-йоркським Азійським товариством 12 листопада 1991 р.[96] президент Дж. Буш зазначав, що майбутнє американської нації пов'язане з Азією як регіоном, який зростає найбільш стрімко. Упродовж 1980-х рр. економіка Австралії зросла на 41%, Японії – на 52%, Малайзії – майже на 60%, Гонконгу – на 89%, Сінгапуру – на 93%, Тайваню – на 116%, Південної Кореї – на 150%. Тихоокеанська Азія стала найбільшим торговельним партнером США: двостороння торгівля між ними на третину перевищила торгівлю США з Європою; американські фірми інвестували у Східну Азію понад 61 млрд дол., азійські фірми у США – понад 95 млрд дол. Загальний підхід до відносин з Азією був підсумований Дж. Бушем у шести позиціях: зростаюча торговельна лібералізація; співробітництво у сфері безпеки; спільна відданість демократії та правам людини; освітні й наукові інновації; захист навколишнього середовища; високе поцінування різної культурної спадщини США і країн регіону.

Прискорення процесів економічної глобалізації та регіоналізації призвело до більшого усвідомлення необхідності створення в Східній Азії регіональної організації для сприяння економічному співробітництву. Зусилля Японії в цьому напрямку в попередній період не були успішними. Перешкоди для цього створювали: укорінене в масовій свідомості негативне уявлення про Японію як «країну-агресора», стурбованість азійських країн з приводу «японського культурного імперіалізму», малодоступність і незрозумілість традиційної японської культури для населення країн з іншими культурними традиціями, історична ворожість між Японією та Китаєм, сприйняття динамічного зростання Китаю як «загрози», взаємна недовіра й територіальні суперечки між

[96] Remarks to the Asian Society in New York City, Nov. 12, 1991. Op. cit. – P. 1146–1147.

регіональними державами, численні конфлікти на ідеологічному, етнічному та релігійному ґрунті. Відносини східноазійських держав зі США на рубежі 1980–1990-х рр. залишалися для них більш важливими, ніж внутрішньорегіональні (за винятком Південно-Східної Азії, де створення у 1967 р. АСЕАН заклало підґрунтя для регіональної інтеграції).

Підписання угоди про вільну торгівлю між США і Канадою (1988 р.) та підготовка до створення Європейського Союзу викликали стурбованість азійсько-тихоокеанських держав з приводу майбутнього світової торговельної системи, адже виникала можливість упровадження більш преференційної політики всередині цих регіональних економічних угрупувань і застосування ними дискримінаційних тарифних бар'єрів щодо економік інших регіонів. Хоча правила ГАТТ забороняли це робити, найвищий тариф країни-учасниці міг бути застосований до всього торговельного блоку. Крім того, залишалися «правила походження», антидемпінгові заходи та інші нетарифні бар'єри, які могли бути накладені на позарегіональних експортерів. Це могло призвести до розвитку дискримінаційних торговельних та інвестиційних практик, посилення міжнародних торговельних конфліктів і поступового руйнування багатосторонньої торговельної системи[97].

Залежність азійсько-тихоокеанських економік від зовнішніх ринків робила їх вразливими перед такими заходами, які розцінювалися як «агресивна однобічність» Європи і США, спрямована на відкриття ними іноземних ринків під загрозою закриття власних[98]. Це зумовило нові підходи до створення регіональних інституцій для сприяння економічному співробітництву і тіснішим політичним зв'язкам між регіональними державами. За аналізом японської дослідниці Н. Мунаката, в цей час східноазійський регіоналізм був захисною реакцією на позарегіональний тиск –

[97] Wu Yi: Yearender on Foreign Trade // China. Facts & Figures. Op.cit. – V. 23. – Gulf Breeze, Florida, 1996. – P. 188.

[98] Lincoln E. East Asian Economic Regionalism. – New York, Washington, D. C., 2004. – P. 9–10.

прогнозовану дискримінацію преференційних торговельних угод в інших регіонах і «Вашингтонський консенсус», який оцінювався у Східній Азії як «ринковий фундаменталізм»[99].

У 1988 р. Японія й Австралія паралельно працювали над проектами створення регіонального форуму в АТР як платформи для діалогу міністрів регіональних держав у сфері економічного співробітництва і сприяння важливим для експортноорієнтованих економік регіону переговорам з лібералізації торгівлі в рамках Уругвайського раунду ГАТТ. Ідея створення такого форуму еволюціонувала з різних академічних і напівофіційних ініціатив попереднього періоду та аналізу тогочасних форматів регіональної економічної співпраці. З 1967 р. діяла Економічна рада Тихоокеанського басейну (the Pacific Basin Economic Council, ПБЕК) – перша асоціація, яка забезпечила майданчик для зустрічей представників бізнесу обох берегів Тихого океану в наступні десятиліття; з 1980 р. – Конференція з тихоокеанського економічного співробітництва (the Pacific Economic Cooperation Conference, ПЕКК) з секретаріатом у Сінгапурі, що об'єднала урядові, бізнесові й академічні кола з метою вивчення можливостей і розвитку вільної торгівлі та економічного співробітництва в АТР. Механізми регіональної співпраці формували також саміти АСЕАН з партнерами по діалогу (Японією, США, Канадою, Австралією і Новою Зеландією), які проводилися з 1977 р.

У травні 1988 р. колишній прем'єр-міністр Японії Ю. Накасоне ініціював створення Тихоокеанського форуму для економічного і культурного співробітництва в регіоні. Концепцію регіонального форуму зі сприяння економічному співробітництву в Східній Азії/АТР на міністерському рівні розробляло також Міністерство міжнародної торгівлі й промисловості Японії (MITI). Спочатку вона передбачала участь у ньому лише Японії та НІК, залучених до регіональної виробничої мережі японських компаній. З кінця 1980-х рр. MITI розпочало вивчення більш масштабного проекту із залученням США і Канади, в основі якого було визнання залеж-

[99] Munakata N. Transforming East Asia. The Evolution of Regional Economic Integration. – Tokyo, Washington, D. C., 2006. – P. 26.

ності азійського експорту від американського ринку, розуміння неготовності азійських держав прийняти форум із лідерством Японії, прагнення забезпечити достатню військову присутність США через зміцнення їхніх економічних зв'язків з регіоном[100].

Поки готувалася японська пропозиція, прем'єр-міністр Австралії Б. Хок ініціював у січні 1989 р. створення регіонального форуму для сприяння економічному співробітництву. Австралійський і японський проекти були подібними, але відрізнялися у двох важливих аспектах. По-перше, австралійський проект передбачав створення регіонального форуму за участю Австралії та Нової Зеландії, які з посиленням економічних зв'язків зі Східною Азією почали позиціонувати себе «східноазійськими» державами, але без участі США і Канади, що свідчило про прагнення Сіднея здобути підтримку азійських держав, відмежувавшись від Заходу. Коли ж австралійський уряд переконався у підтримці участі США азійськими державами, він не висловив з цього приводу ніяких заперечень. По-друге, австралійська пропозиція була зосереджена на торговельній лібералізації і не приділяла достатньої уваги допомозі менш розвинутим країнам регіону, в той час як офіційний Токіо вважав, що лібералізація не призведе автоматично до економічного зростання в країнах, що розвиваються, й обстоював концепцію розвитку, тобто «збільшення розміру пирога» за участю всіх регіональних держав. Позиція Токіо значною мірою визначалася особливістю японської моделі розвитку, яка була досить замкнутою і чуттєвою до лібералізації торгівлі й інвестицій. Прогнозувалося також, що вузьке спрямування регіонального форуму на лібералізацію не матиме підтримки АСЕАН. Незважаючи на відмінності, Японія підтримала австралійську ініціативу і сприяла її реалізації.

У США в другій половині 1980-х рр. також з'явилися ініціативи створення регіонального форуму для сприяння економічному співробітництву в Тихоокеанському регіоні. Держсекретар Дж. Шульц (друга адміністрація Р. Рейгана) запропонував створення міждержавного Форуму Тихоокеанського басейну, в якому

[100] Munakata N. Op. cit. – P. 65–66.

країни з подібним мисленням могли б порівнювати свій досвід, обговорювати ідеї та питання спільного інтересу для сприяння більш інтегрованому процесу виробництва і розподілу в умовах «інформаційної ери». Співробітники Міністерства фінансів (Р. Зоелік, Р. Фаувер) у співпраці з секретарем фінансів Дж. Бейкером розширили це бачення, вважаючи доцільним створення тихоокеанської організації як «форуму для дії», на противагу «форуму для переговорів», із сильним незалежним секретаріатом, здатним до збору даних, економічного аналізу та політичних пропозицій. Проект, що обговорювався, передбачав створення Американсько-східноазійської консультативної групи за типом «великої сімки». У той час як Держдепартамент традиційно зосереджувався на торговельних та інвестиційних питаннях регіональних економічних відносин, щоб зміцнити підстави для безпекової присутності США в регіоні, Міністерство фінансів приділяло більше уваги їхньому потенційному макроекономічному впливу, щоб «вбудувати» США в Тихоокеанський регіон економічно через розвиток єдиних регіональних стандартів, спільної транспортної і телекомунікаційної інфраструктури тощо. За таким баченням ініційовані адміністрацією Рейгана регіональний економічний форум та угоди про вільну торгівлю з країнами АТР розглядалися як взаємно доповнювані[101]. У 1988–1989 рр. з'явилися також інші ініціативи – створення Тихоокеанської коаліції з торгівлі й розвитку (сенатор Б. Бредлі, грудень 1988 р.) і постійного Форуму тихоокеанського басейну зі щорічними зустрічами лідерів (сенатор А. Кренстон, січень 1989 р.).

Проте президентська кампанія 1988 р. і зміна адміністрації зашкодили детальній розробці цих ініціатив, що примусило Вашингтон лише реагувати на пропозицію Австралії, оголошену в січні 1989 р. Адміністрація Дж. Буша підтримала австралійську ініціативу, але в розширеному форматі, з включенням обох сторін Тихого океану, оскільки була рішуче налаштована на те, щоб будь-який рух регіональних країн до більшої інтеграції включав Америку. Участь США в новостворюваному регіональному

[101] Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 609.

форумі було остаточно узгоджено на переговорах між австралійським міністром закордонних справ Г. Евансом і держсекретарем Дж. Бейкером у березні 1989 р. Дж. Бейкер висловив підтримку нового регіонального механізму в програмній промові «Нове тихоокеанське партнерство: структура для майбутнього» в Азійському товаристві 26 червня 1989 р., у якій наголосив на взаємозалежності Тихоокеанського регіону і провідній ролі США у новій архітектурі, що виникає в Азії.

Створення тихоокеанської регіональної організації на рівні міністрів відповідало кільком цілям США: по-перше, розвитку тісніших зв'язків з економіками Східної Азії з метою відкриття їхніх динамічних ринків для американського експорту та інвестицій в інтересах скорочення подвійного дефіциту торгівлі й федерального бюджету США, збільшення робочих місць і прибутків населення (з середини 1980-х рр. зростання половини прибутків і майже повністю робочих місць у сфері виробництва в США було пов'язане з експортом); по-друге, попередженню формування захисного регіоналізму в західному Тихоокеанському регіоні з перспективою створення трьох торговельних блоків – у Європі, Америці та Східній Азії – і розгортання торговельних війн між ними; по-третє, стримуванню зростаючого регіонального впливу Японії; по-четверте, формуванню противаги ЄС; по-п'яте, створенню інституційної основи регіонального співробітництва на довгострокову перспективу[102]. «Проблеми приходять і відходять. Але інституції залишаються», писав Дж. Бейкер[103]. На його думку, відносна нечисленність міжнародних інституцій для багатосторонніх консультацій обумовлювала необхідність здійснення їх на двосторонньому рівні, що ускладнювало співробітництво. Створення ООН, МВФ, Світового банку, ГАТТ, НАТО заклало основи міжнародного співробітництва після Другої світової війни. Завершення «холодної війни» вимагало аналогічних дій, а також адаптації існуючих інституцій до нових умов.

---

[102] East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States. Op. cit. – P. 61.

[103] Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 605.

Після узгодження позицій Австралії, Японії та США вирішальне слово залишалося за АСЕАН, ставлення якої до створення більш широкої регіональної організації було неоднозначним. З одного боку, країни АСЕАН вважали такий форум корисним для вирішення регіональних торговельних конфліктів, покращення інвестиційного клімату, просування власних інтересів у глобальних багатосторонніх торговельних переговорах. Інтерес деяких країн ПСА підтримувався розчаруванням повільним розвитком економічної інтеграції в рамках АСЕАН. Ініціатива створення тихоокеанського економічного форуму надавала сенс подальшому існуванню АСЕАН, значною мірою втрачений після завершення біполярного протистояння і війни в Камбоджі. Щоб уникнути периферизації в регіональній і світовій політиці, для Асоціації було важливо перебувати в центрі багатостороннього регіонального процесу. Тим більше, що він був фактично започаткований постміністерськими конференціями АСЕАН за участю всіх країн – засновників АТЕС, які відбувалися з 1979 р. З іншого боку, існувала стурбованість стосовно можливого домінування в новоствореному регіональному форумі Японії, США, Австралії та розчинення в ньому специфічних інтересів АСЕАН чи навіть її розпаду.

Консенсус з підтримки ініціативи Австралії був досягнутий на постміністерській конференції АСЕАН у липні 1989 р. Країни-учасниці погоджувалися на створення регіонального форуму як «консультативного механізму» з економічного співробітництва (на противагу «економічній спільноті» типу ЄЕС), ядром якого мав бути «процес АСЕАН». АСЕАН і новий регіональний форум визначалися як «концентричні кола» регіональної інтеграції (згідно з концепцією, запозиченою у фізиці). АСЕАН як ядро мала бути міцнішою, ніж новостворюваний форум, інституалізація якого мала відбуватися повільніше за АСЕАН[104].

Врешті у листопаді 1989 р. на зустрічі міністрів 12 країн в Канберрі (Австралія) було створено **форум Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС)** як багатосторонній консультативний механізм співпраці між країнами АТР з рин-

[104] Acharia, Amitav. The Quest for Identity. Op. cit. – P. 152.

ково-орієнтованими економіками. Засновниками АТЕС стали Австралія, Нова Зеландія, Японія, Південна Корея, Індонезія, Малайзія, Таїланд, Філіппіни, Сінгапур, Бруней, США, Канада. Основні принципи діяльності АТЕС були зафіксовані в Підсумковій заяві головуючого на інаугураційній зустрічі. Вона визначала метою АТЕС: «підтримку зростання і розвитку регіону», що буде внеском у зростання й розвиток світової економіки; спрямування співробітництва на зміцнення відкритої багатосторонньої торговельної системи, на противагу формуванню торговельного блоку; зміцнення економічних зв'язків усередині регіону; посилення вигоди від взаємозалежності, включаючи сприяння потокам товарів; зосередженість співробітництва на реалізації спільних інтересів в економічній сфері й досягненні взаємної вигоди; відданість відкритому діалогу й консенсусу всіх учасників; співробітництво на основі «неформального консультативного обміну думками»; доповнюваність, але не заміна вже існуючих регіональних організацій таких як АСЕАН і ПЕКК; визнання різноманітності регіону, включаючи різні соціальні й економічні системи, наявні рівні розвитку[105]. На зустрічі в Канберрі було прийнято два важливі рішення – про проведення двох наступних щорічних зустрічей міністрів (у Сінгапурі й Сеулі) та створення експертних робочих груп для вивчення питання про шляхи сприяння АТЕС регіональному співробітництву з широкого кола економічних, освітніх та екологічних питань.

Значна відмінність членів АТЕС за рівнем економічного розвитку, їх взаємна недовіра, що «приховувалася за дипломатичним лоском»[106], вимагали обережного підходу до організації роботи форуму. Беручи до уваги чуттєвість деяких членів АСЕАН до питання торговельної лібералізації всередині регіону, спочатку воно не стояло на порядку денному. Вашингтон розумів, що поспішність в цьому питанні могла призвести до розколу

[105] Chairman's Summary Statement. Canberra, Australia, 6-7 November 1989 / Asia Pacific Economic Cooperation // http://www.apec.org/Meeting-Papers/Ministerial-Statements/Annual/1989/1989_amm/chair_summary.aspx

[106] Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 610.

форуму і зриву «процесу АТЕС». Для початку потрібно було зробити зустрічі міністрів регулярними, формалізувати консультації і побудувати довіру[107].

Найбільш важливі функції АТЕС полягали у стримуванні протекціонізму, підтримці Уругвайського раунду ГАТТ, який планувалося завершити до грудня 1990 р., забезпеченні гарантій, що регіональні економічні угрупування, які виникатимуть у світі, не створять дискримінаційних тарифних бар'єрів для економік Тихоокеанського регіону. Зроблено наголос на реалізації моделі «відкритого регіоналізму», відмові від преференційних торговельних угод в регіоні, а також на співробітництві як поступовому процесі на основі консенсусу (з огляду на стурбованість країн, що розвиваються, з приводу домінування у форумі великих держав).

В основу «процесу АТЕС» було покладено принципи, попередньо випробувані в рамках АСЕАН й узагальнені терміном «шлях АСЕАН». Вони включали: взаємну повагу до незалежності, суверенітету, рівності, територіальної цілісності й національної ідентичності усіх націй; право кожної держави здійснювати своє національне існування вільно від зовнішнього втручання, застосування примусу і сили; невтручання у внутрішні справи один одного; вирішення суперечностей мирними засобами; відмову від загрози чи використання сили; ефективне співробітництво між країнами-учасницями. Це були принципи, зафіксовані в Договорі про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії (ТАС), базовому документі АСЕАН, підписаному на її першому саміті на о. Балі (Індонезія) в лютому 1976 р.[108] Модель АСЕАН, на противагу західним моделям регіонального співробітництва (на основі законів і формальних інституцій), з обережністю ставилася до процесів формальної інституалізації, наголошувала на неформальності, організаційному мінімалізмі, «тихій дипломатії», відмові від кон-

[107] Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 610.

[108] 1976 Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia / Center for International Law // http://cil.nus.edu.sg/1976/1976-treaty-of-amity-and-cooperation-in-southeast-asia-signed-on-24-february-1976-in-bali-indonesia-by-the-heads-of-stategovernment/

курентних підходів у переговорному процесі, уникненні юридичних процедур, прийнятті рішень на основі консультацій і консенсусу. Хоча ці принципи свого часу зазнавали серйозної критики на Заході, вони були єдино можливими в умовах існування значних відмінностей, численних внутрішніх і міждержавних суперечностей між країнами-членами АСЕАН. Велика увага приділялася формуванню звички лідерів регіональних країн працювати разом і вести політичний діалог, «інституціонуванню норм прийнятної поведінки»[109], що давало можливість реалізовувати концепцію «м'якого інституціоналізму». Ці принципи було покладено також в основу співпраці АСЕАН із партнерами по діалогу, пізніше – діяльності всіх регіональних інституцій за участю АСЕАН.

США підтримали структуру, яка базувалася б на досягненні консенсусу між її членами. Закликаючи членів АТЕС поглибити регіональне співробітництво і досягти консенсусу стосовно вільної торгівлі й інвестицій в АТР, вони не наполягали на більшій інституалізації новостворюваного форуму й отриманні від нього конкретних результатів, визнавали важливість поступовості «процесу АТЕС» в умовах існування значних відмінностей у рівнях і моделях розвитку регіональних держав, взаємної недовіри між ними, різного бачення ними цілей і темпів регіональної інтеграції.

Упродовж перших років існування «процесу АТЕС» його видимий прогрес був мінімальним. Хоч основним завданням форуму було сприяння успішному завершенню Уругвайського раунду ГАТТ, у грудні 1990 р. на зустрічі міністрів у Брюсселі його завершити не вдалося (це сталося лише в грудні 1993 р.). Паралельно відбувалися складні переговори про вступ до АТЕС КНР, Тайваню й Гонконгу, важливість членства яких відзначалася вже на інаугураційній зустрічі міністрів АТЕС в Канберрі. Їх було прийнято до АТЕС на третій зустрічі міністрів у Сеулі в листопаді 1991 р., що посилило його азійську складову. Тоді ж було призначено Групу видатних осіб для вироблення рекомендацій щодо подальших напрямків розвитку АТЕС. Переговори про створення НАФТА і ЄС сприяли зацікавленості регіональних держав у більш

[109] Acharia, Amitav. The Quest for Identity. Op. cit. – P. 128.

формальній угоді в рамках АТЕС, тож порушувалося питання про створення постійного секретаріату і фонду АТЕС, але через стурбованість АСЕАН щодо перспектив його перетворення на надто владну структуру, рішення з цього питання відклали. Його було схвалено на наступній зустрічі міністрів у Бангкоку (вересень 1992 р.), що оцінювалося як перехід організації від експериментальної стадії до сформованої життєздатної інституції.

Паралельно зі створенням АТЕС обговорювалися ще дві важливі регіональні ініціативи. Однією з них був Проект з американської ініціативи президента Дж. Буша (червень 1990 р.)[110], який стосувався співробітництва США з країнами Латинської Америки і Карибського басейну. Він включав додаткове звільнення регіональних держав від боргів за умов проведення ними реформ, створення багатостороннього інвестиційного фонду для Латинської Америки, і, що найважливіше, офіційну пропозицію розпочати переговори про вільну торгівлю й інвестиції між США, державами Латинської Америки і Карибського басейну[111]. Цей проект, розроблений міністерством фінансів за допомогою Держдепартаменту, був відповіддю адміністрації Дж. Буша на поступову лібералізацію економік держав Латинської Америки, і відображав бачення, що торгівля, а не допомога найкраще сприятиме цілям їх економічного розвитку. Підтримка економічних реформ у Латинській Америці слугувала подвійним цілям американської політики, як економічним, так і політичним – забезпечення регіональної стабільності та сприяння демократії.

Проект з американської ініціативи було представлено через два тижні після оголошення президентами США і Мексики своїх намірів вести переговори про вільну торгівлю. Над створенням спільного ринку Північної Америки у складі США, Канади і Мексики працювали вже адміністрації Р. Рейгана, результатом чого стало підписання в 1988 р. угоди про вільну торгівлю між США і Кана-

[110] The Enterprise for the Americas Initiative: Description and Up-date October 1992 / The Development Group for Alternative Policies, INC // http://www.developmentgap.org/americas/EAI_Description_and_Update.pdf

[111] Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 606.

дою. Але час для угоди з Мексикою тоді ще не настав. Покращення відносин з Мексикою було частиною регіональної стратегії США ще з початку адміністрації Дж. Буша. Ключове значення мав позитивний відгук на таку політику з боку новообраного президента Мексики К. Салінаса, який і став ініціатором досягнення двосторонньої угоди про вільну торгівлю. Під час переговорів до них приєдналася Канада. Результатом складних перемовин стало підписання Північноамериканської угоди про вільну торгівлю (НАФТА) між США, Канадою і Мексикою у грудні 1992 р., яка оцінюється як одне з найбільш важливих досягнень адміністрації Дж. Буша. Вона не лише означала створення зони вільної торгівлі у складі 375 млн жителів Американського континенту, але й була історичним проривом у відносинах США з Мексикою і рештою країн Латинської Америки[112]. Проект з американської ініціативи свідчив, що бачення адміністрацією Дж. Буша системи вільної торгівлі було більш широким, ніж попередньої, і включало не лише Північну Америку, а й усю Західну півкулю. НАФТА розглядалася як перший етап його реалізації.

Інший регіональний проект ініціював прем'єр-міністр Малайзії М. Махатхір. Він передбачав формування Східноазійського економічного угрупування (СЕУ, East Asian Economic Grouping) на основі торговельно-економічних зв'язків Японії з регіональними державами[113]. Уперше його було представлено на прийомі з нагоди офіційного візиту китайського прем'єра Лі Пена до Куала-Лумпуру в грудні 1990 р., одразу після невдалого завершення переговорів Уругвайського раунду ГАТТ у Брюсселі. За пропозицією Махатхіра, до складу цього угрупування мали увійти країни АСЕАН, Японія, Республіка Корея, Китай, Тайвань, Гонконг і В'єтнам. До цього не існувало жодної ініціативи на урядовому рівні, жодного міжурядового процесу (за винятком японської імперської концепції «Ширшої східноазійської зони спільного процвітання»), який поєднував би країни Північно-Східної та Південно-Східної Азії в єдину структуру без участі західних держав.

[112] Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 607–609.

[113] Mahathir, Mohamad. Achieving True Globalization. Op. cit. – P. 4–5.

Спочатку ініціативу М. Махатхіра було представлено як проект створення «економічного блоку на противагу іншим торговельним блокам» [114], але невдовзі вона була скорегована. У листі М. Махатхіра до лідерів АСЕАН з поясненням його пропозиції йшлося про створення торговельної асоціації для захисту інтересів країн регіону, сумісної з принципами вільної торгівлі за правилами ГАТТ за типом Кернської групи (19 країн-експортерів сільськогосподарської продукції), створеної в 1986 р. в м. Керн, Австралія, яка відігравала помітну роль в переговорах ГАТТ[115]. Доповідь Міжнародної торговельної комісії США (травень 1993 р.) передавала бачення М. Махатхіром Східноазійського економічного угрупування як форуму, де представники Східної Азії зможуть обговорювати й розвивати спільну позицію з економічних і торговельних питань, передусім створення спільного ринку, привабливого для Європи і США, що надасть учасникам угрупування більшого впливу на міжнародних переговорах.[116]

Значною мірою ініціатива М. Махатхіра стала відповіддю на труднощі переговорів у рамках Уругвайського раунду ГАТТ, перспективи створення ЄС і зони вільної торгівлі двох Америк, відображала оптимістичні оцінки перспектив економічної ситуації в Східній Азії, які існували на той час. Так, очікувалося, що в 1990-ті рр. тенденція до зростання інвестицій збережеться, а торгівля між країнами Східної Азії перевищить транс-тихоокеанську[117].

Агітація М. Махатхіра на користь Східноазійського економічного угрупування викликала суттєву стурбованість Вашингтона. Деякі американські експерти оцінювали СЕУ як «виключно східноазійський торговельний блок», що перешкоджатиме міжнародній торгівлі. За іншими оцінками, така група, дублюючи функції «процесу АТЕС», могла призвести до його послаблення й дезінтеграції, посилення торгово-економічних суперечностей між Япо-

[114] Munakata N. Op. cit. – P. 71.

[115] Sopiee, Noordin. EAEC: Fact and Fiction // A Man & His Idea. Op.cit. – P. 403.

[116] East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States. Op. cit. – P. 57.

[117] Acharia, Amitav. The Quest for Identity. Op. cit. – P. 152.

нією і США, зменшення американського впливу в Східній Азії як в економічній, так і в безпековій сферах[118]. Існувала серйозна стурбованість, що суто азійський форум буде спрямований проти американських інтересів, у той час як їм відповідали форуми, що перетиналися і могли доповнювати один одного.

За коментарем М. Махатхіра, опозиція США ініціативі створення Східноазійського економічного угрупування була викликана передусім страхом перед домінуванням Японії у Східній Азії. Критики американської позиції зазначали, що США самі формують торговельний блок у Західній півкулі; ведуть переговори щодо НАФТА і просувають включення Мексики до АТЕС, чим створюють у ньому власний кокус, що свідчить про подвійну гру Вашингтона. Коли в листопаді 1989 р. США підписали Рамкову угоду з торгівлі й інвестицій (ТІФА) з Філіппінами, а в жовтні 1991 р. – з Сінгапуром, дехто розцінив це як прагнення США розширити НАФТА за рахунок окремих азійських держав.

Критикуючи ініціативу М. Махатхіра, держсекретар США Дж. Бейкер відзначав відмінності між НАФТА і торговельним блоком (листопад 1991 р.): НАФТА не створює спільних бар'єрів у торгівлі з іншими країнами; її мета полягає в тому, щоб зменшити внутрішні бар'єри між її учасниками для сприяння економічному зростанню, що посилить транс-тихоокеанські зв'язки і збільшить ринки для азійських експортерів/інвесторів. Натомість Східноазійське економічне угрупування, за його оцінками, було політикоформуючим органом, а не угодою про вільну торгівлю (ФТА), що узгоджувалася з ГАТТ[119].

Підтримка «процесу АТЕС» для уникнення поділу світу на взаємовиключні торговельні блоки, наслідком чого могло стати обмеження світової торгівлі, була однією з цілей східноазійського турне президента Дж. Буша в січні 1992 р., під час якого він відвідав Японію, Республіку Корея, Сінгапур і Австралію. Це була перша закордонна поїздка Дж. Буша після розпаду СРСР. Вона

[118] Sung-Hoon, Park. Regionalism and Economic Integration in East Asia // 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 390–393.

[119] Цит. за: Munakata N. Op. cit. – P. 73–74.

відбувалася під гаслом «вільна торгівля – вулиця з двостороннім рухом» і вирішувала завдання збільшення американського експорту в регіон, що пов'язувалося зі створенням робочих місць для американців (кожен мільярд доларів виробленого експорту підтримував 20 тис. робочих місць). Уперше під час поїздки президента супроводжували виконавчі директори 21 провідної американської компанії, які вже працювали або були готові працювати на азійському ринку[120]. Іншим важливим завданням турне було сприяння успішному завершенню Уругвайського раунду ГАТТ з лібералізації торгівлі.

М. Махатхір і малайзійські експерти наголошували на неправильному тлумаченні ініціативи зі створення СЕУ на Заході. Н. Сопі у статті, опублікованій в газеті «Нью стрейтс таймс» 19 січня 1991 р., пояснював, що вона не передбачає створення торговельного блоку; йдеться про неформальний економічний альянс, групу тиску, за типом Кернської групи, що може посилити голос Східної Азії на Уругвайському раунді ГАТТ і в майбутніх багатосторонніх економічних форумах. Ця ініціатива не є дискримінаційною, ексклюзивною (в сенсі участі її членів лише в цій групі) чи расистською і не суперечить принципам ГАТТ, АТЕС, АСЕАН. Натомість вона є відчайдушною спробою посилити перспективи успішного завершення Уругвайського раунду, захистити відкриту торговельну систему, протидіяти швидкому піднесенню регульованої торгівлі, перешкодити створенню торговельних блоків з катастрофічними наслідками для більшості східноазійських держав, залежних від зовнішньої торгівлі. Її цілі включають також сприяння економічному співробітництву в Східній Азії, що виходить поза межі торгівлі. Оскільки роль Японії в цьому процесі є критично важливою, СЕУ може бути механізмом її «пришвартування» до Східної Азії. Якщо Європа і США стануть «фортецями», то потрібно створити для Японії «природне середовище», яким є Східна Азія, щоб вона не перенесла свої підприємства та інвестиції у Європу й Америку. СЕУ може також виконувати місію спіль-

[120] Remarks upon Departure for Asian/Pacific Nations, Dec 30, 1991 // Public Papers… George Bush. 1991. Book 2. Op. cit. – P. 1670–1671.

ного захисту східноазійських держав від критики і нападок з боку США; стати тим «зерном», яке в довгостроковій перспективі може вирости у Східноазійську спільноту, дещо подібну до Європейської економічної спільноти. Автор писав про двоступеневий підхід до створення СЕУ, який на першому етапі включав формування групи країн зі спільними інтересами в окремих сферах торгівлі через ГАТТ і Уругвайський раунд, щоб сприяти його успішному завершенню; на другому етапі – формалізацію торговельно-економічних зв'язків зі сприяння торгівлі й інвестиціям, іншим сферам економічного співробітництва у східноазійському регіоні[121].

За аналізом М. Махатхіра, його пропозиція включала регіональний і позарегіональний порядок денний. Для першого передбачалися регулярні зустрічі міністрів країн Східної Азії для обговорення питань максимізації взаємної економічної вигоди в коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі через розширення співробітництва між економіками регіону. Зовнішній порядок денний включав обговорення спільних дій для сприяння успішному завершенню Уругвайського раунду ГАТТ і збереження відкритої глобальної торговельної системи. Хоча торгівля займала чільне місце в порядку денному СЕУ, передбачалися також консультації в інших сферах – приватизації, інвестицій, інфраструктури, туризму, робочої сили, оптимізації спільних зон розвитку тощо[122].

Хоча пропозиція Махатхіра дійсно не суперечила принципам відкритої міжнародної торгівлі, проект створення Східноазійської спільноти з провідною роллю Японії (але без участі США) не міг не турбувати Вашингтон. Держсекретар Дж. Бейкер, беручи до уваги антиамериканську позицію М. Махатхіра, публічно прийняв поміркованy лінію щодо його ініціативи, але в приватних переговорах робив усе, щоб її провалити – відмовляв країни ПСА від підтримки пропозиції М. Махатхіра на постміністерській конференції АСЕАН в липні 1991 р., на зустрічі міністрів держав АТЕС у Сеулі в листопаді 1991 р. Коли міністр закордонних справ Рес-

[121] Sopiee, Noordin. East Asian Dream and What it Means // A Man & His Idea. Op.cit. – P. 384–385.

[122] Цит. за: Sopiee, Noordin. EAEC: Fact and Fiction. Op.cit. – P. 408–409.

публіки Корея Лі Сан Ок на зустрічі міністрів в Сеулі висловився за підтримку пропозиції Махатхіра з почуття азійської солідарності, Дж. Бейкер нагадав йому, хто сорок років тому проливав кров за Корею. У результаті Республіка Корея не підтримала СЕУ[123].

Більшість країн АСЕАН – Таїланд, Сінгапур, Філіппіни, Бруней – надали пропозиції М. Махатхіра стриману підтримку. Індонезія не підтримала її, за деякими оцінками, через свої претензії на роль лідера у відносинах АСЕАН з іншими державами. У березні 1991 р. прем'єр-міністр Сінгапуру Гох Чок Тонг заявив, що в інтересах АСЕАН – вільна торгівля й ефективне функціонування ГАТТ, але якщо інші держави сформують торговельні блоки, то, обстоюючи власні інтереси, АСЕАН не матиме іншого вибору як взяти з них приклад[124]. Країни АСЕАН були зацікавлені в закріпленні завдяки АТЕС економічної присутності США в регіоні. Крім названих вище чинників, їх турбували перспективи Генеральної системи преференцій (ГСП) США, за якою всі вони (крім Сінгапуру, з 1989 р.) мали тарифні пільги для доступу на американські ринки. Термін її дії закінчувався в липні 1993 р., після чого мала бути схвалена нова 10-річна схема, за якою вони могли втратити переваги, надані ГСП.

Найбільш важливою для реалізації ініціативи М. Махатхіра була позиція Японії. За оцінкою Дж. Бейкера, американсько-японське партнерство було ключовим у справі регіональної інтеграції через АТЕС: від його стану залежало формування східноазійського блоку. Без японської підтримки Східноазійське економічне угрупування було значно меншою загрозою для інтересів США[125]. У японському уряді не було консенсусу стосовно проекту СЕУ, тому він не був підтриманий. Хоча в червні 1991 р. тогочасний заступник прем'єр-міністра Японії К. Міязава виступив з пропозицією, щоб Японія очолила Азійський економічний блок у складі АСЕАН, Японії й Республіки Корея на противагу НАФТА і «ЄС-92», у його наступних заявах йшлося лише про під-

[123] Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 610–611.

[124] Цит. за: Acharia, Amitav. The Quest for Identity. Op. cit. – P. 150.

[125] Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 611.

тримку концепції «відкритого регіоналізму» через АТЕС і ПЕКК.

У жовтні 1991 р. на зустрічі міністрів економіки АСЕАН в Куала-Лумпурі було схвалено пропозицію Індонезії трансформувати ініціативу М. Махатхіра на більш поміркoвану – створення Східноазійського економічного кокусу (СЕК, East Asian Economic Caucus) як нерегулярного консультативного форуму в рамках АТЕС у разі потреби. Американські експерти оцінили її як більш поміркoвану версію попередньої пропозиції М. Махатхіра, без спільного фінансування чи координації політики учасників[126], у той час як сам він вважав, що зміна назви не вплинула на суть його ініціативи[127].

За аналізом М. Аріффа[128] (Малайзійський інститут економічних досліджень), Східноазійський економічний кокус у рамках АТЕС, виходячи з концепції концентричних кіл, формував середній шар, який захищав інтереси АСЕАН від американського домінування і забезпечував її більш впевнену позицію в АТЕС. Проте було важливо, щоб СЕК сприяв розвитку довіри і вирішенню конфліктів, а не перешкоджав «процесу АТЕС». Позиціонування його як антиамериканської коаліції могло спричинити стурбованість США з приводу можливого домінування в АТЕС Японії і викликати відповідні дії, наприклад, поглиблення НАФТА.

На четвертому саміті глав АСЕАН у Сінгапурі в січні 1992 р. було схвалено декларацію, яка визнавала корисність нерегулярних консультацій між східноазійськими державами з питань їх спільних інтересів для сприяння розширенню співробітництва і функціонуванню відкритої вільної глобальної торговельної системи[129]. Проте консенсусу стосовно створення СЕК знову досягти не вда-

---

[126] East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States. Op. cit. – P. 57.

[127] Цит. за: Sopiee, Noordin. EAEC: Fact and Fiction. Op. cit. – P. 408.

[128] Ariff, Mohamed. APEC and ASEAN. Complementing or Competing? // 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 375–376.

[129] Sopiee, Noordin. EAEC: Fact and Fiction. Op. cit. – P. 404; Deng, Yong. China's Struggle for Status. The Realignment of International Relations. – New York, 2008. – P. 225.

лося. Індонезія запропонувала конкретизувати пропозицію, тож рішення з цього питання знову було відкладено.

У листопаді 1991 р. Японія підтримала Східноазійський економічний кокус як «неформальний консультативний форум», у якому міністри могли б проводити консультації під час зустрічей АТЕС і здійснювати моніторинг розвитку процесів у рамках ЄС і НАФТА. Але в 1992 р. вона більш активно підтримувала АТЕС як механізм координації регіональної політики та економічного співробітництва, альтернативний Східноазійській економічній групі. Хоч японська ділова спільнота підтримала пропозицію М. Махатхіра, у «Білій книзі» Агентства з економічного планування Японії (грудень 1992 р.) відзначалася «штучність інтеграції» через СЕК, яка не була бажаною, оскільки створювала ризики конфронтації зі США та ЄС, зростання в них протекціонізму і утворення регіональних економічних блоків[130].

Ініціатива М. Махатхіра про створення Східноазійського економічного угрупування, хоч і не була підтримана, мала значний резонанс. Визначення регіону як такого, що включає АСЕАН, Японію, Китай і Південну Корею та виключає США, Австралію і Нову Зеландію, вперше сформульоване М. Махатхіром, було покладено в основу наступних регіональних ініціатив, таких як саміти «Азія – Європа» (в 1996 р.) і «АСЕАН+3» (в 1997 р.). Ініціатива М. Махатхіра сприяла посиленню інтересу США до «процесу АТЕС», оскільки переконала Вашингтон у тому, що його підтримка – це можливість уникнути створення форуму з виключно азійським складом учасників. У результаті АТЕС став символом залучення США до регіону, де в них були тісні зв'язки у сфері безпеки, а не просто одним з напрямків лібералізації американської торгівлі. Згідно з висновками Комісії США з міжнародної торгівлі, цей форум був барометром інтересу Америки до регіону з невійськової перспективи, форматом для створення нової економічної архітектури АТР[131].

---

[130] East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States. Op. cit. – P. 59.

[131] Ibidem. – P. 61.

Через розуміння важливості концепції транс-тихоокеанського економічного співробітництва американську делегацію на всіх зустрічах міністрів АТЕС очолював держсекретар Дж. Бейкер, крім зустрічі 1990 р. в Сінгапурі, яку він не зміг відвідати через хворобу. Інтерес США до «процесу АТЕС» зріс у 1992 р., коли з'явилися ознаки його перетворення на інституцію і механізм для більшої регіональної інтеграції[132].

Створення у вересні 1992 р. на зустрічі міністрів у Бангкоку Секретаріату АТЕС (зі штаб-квартирою в Сінгапурі), Фонду АТЕС для імплементації його рішень та Групи видатних осіб з провідних вчених, представників бізнесу, колишніх урядовців для формулювання перспектив діяльності організації, вивчення можливостей лібералізації торгівлі в АТР[133] вважається завершенням першого етапу формування АТЕС й водночас конструювання східноазійського регіоналізму (1985–1992 рр.), коли відбувалися пошуки формули, здатної об'єднати регіональні держави Східної Азії/АТР. Важливим було також рішення міністрів розпочати вивчення перспектив АТЕС як «моста» між основними субрегіональними зонами вільної торгівлі – НАФТА, АФТА (в межах АСЕАН) і АНЗСЕРТА (між Австралією і Новою Зеландією), їх включення до «процесу АТЕС» як його підсистем.

АТЕС мав виключно економічні цілі. Інституалізація форуму була мінімальною, що узгоджувалося зі «шляхом АСЕАН». Він не був пов'язаний договірними зобов'язаннями, не був спіль-

---

[132] Richard H. Solomon, Assistant Secretary for East Asian and Pacific Affairs, speaking before the Pacific Rim Forum, San Diego, CA, May 15, 1992 // U. S. Department of State Dispatch, May 15, 1992. – P. 414.

[133] Asia-Pacific Economic Cooperation Ministerial Meeting. Bangkok, 10–11 September 1992 / Asia Pacific Economic Cooperation // http://mddb.apec.org/pages/search.aspx?setting=BrowseMinisterialStatement&DocType=%22 Ministerial%20 Statement%20-%20 Annual%22; Bangkok Declaration on Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC) Institutional Arrangements. Bangkok, 10 September 1992 / Ibidem // http://mddb.apec.org/pages/search.aspx?setting=BrowseMinisterialStatement&DocType=%22 Ministerial%20 Statement%20-%20 Annual%22

ним ринком чи митним союзом, його члени не передавали частину свого суверенітету «спільноті». АТЕС діяв на основі консенсусу всіх учасників і не мав повноважень схвалювати рішення, обов'язкові для виконання. Основним рушієм «процесу АТЕС» були щорічні зустрічі міністрів економік-членів форуму. Його структура поступово розширювалася, а подальша еволюція залежала від зовнішніх і внутрішніх чинників. Сприятливі можливості для впливу США на неї у бажаному напрямку створювало їх головування у форумі в 1993 р., оскільки головуюча держава визначала його порядок денний на цілий рік. Виконуючий обов'язки держсекретаря Л. Іглбергер очікував наступного року на вихід «процесу АТЕС» «поза фазу інституалізації» і зрушення його «від риторики до результатів»[134].

На початок 1993 р. в рамках АТЕС діяло десять робочих груп, які охоплювали окремі сфери економічного, освітнього й екологічного співробітництва: розвиток баз даних з торгівлі та інвестицій; їх підтримка через створення регіональної інформаційної мережі; розвиток людських ресурсів; розробка спільних проектів з регіонального енергетичного співробітництва; вироблення спільних підходів до проблем морського забруднення та планування приморських зон, розвитку телекомунікації, транспорту, туризму, рибних ресурсів. Діяли також дві спеціальні групи, завданням яких було вивчення перспектив регіональної торговельної лібералізації й економічної політики[135].

Діяльність робочих груп АТЕС доповнювали спеціальні комітети з вивчення окремих питань у рамках Конференції з тихоокеанського економічного співробітництва, яка була єдиною приватною організацією зі статусом офіційного спостерігача в АТЕС і спиралася на підтримку аналітичних центрів. Вашингтон підтримував ПЕКК, роблячи внески в її фонд, через діяль-

---

[134] Lawrence Eagleburger, Acting Secretary of State, speaking before the APEC Senior Officials Meeting, Washington, D.C., Dec. 2, 1992 // U. S. Department of State Dispatch, Dec. 7, 1992. – P. 868.

[135] East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States. Op. cit. – P. 55.

ність Національного комітету США з тихоокеанської економічної інтеграції, сприяння участі в ній американських компаній тощо, координацію та взаємну підтримку цих форумів.

Паралельно Вашингтон уважно спостерігав за позицією Японії в АТЕС, аналізував її потенційну роль у цій організації та цілі, які вона переслідувала – здійснення ефективної бізнес-стратегії, забезпечення конкурентоспроможності в умовах зміни зовнішньоекономічного середовища, сприяння стабільності на найближчих ринках чи регіональне домінування. Сінгапурський саміт АСЕАН (січень 1992 р.) закликав Японію відігравати більшу роль у сприянні регіональному економічному співробітництву, чим засвідчив, що, незважаючи на стурбованість країн АСЕАН зростанням регіональної ролі Японії у сфері безпеки, вони позитивно сприймали її як економічного лідера регіону.

У січні 1993 р. прем'єр-міністр Японії К. Міязава здійснив візит до країн АСЕАН, під час якого у виступі в Бангкоку виклав своє бачення політики Японії у Східній Азії, відоме під назвою «доктрина Міязави». У ній зазначалися сфери, де АСЕАН і Японія могли сформувати нові відносини співробітництва: забезпечення миру і стабільності в регіоні, гарантування розвитку АТЕС в дусі відкритості й динамічності, сприяння демократизації, паралельне здійснення розвитку і захисту навколишнього середовища, сприяння встановленню миру і стабільності в Індокитаї. Японія брала зобов'язання в наступні п'ять років збільшити фонд з допомоги розвитку АСЕАН. Значне місце в «доктрині Міязави» посідала підтримка форуму АТЕС, наголошувалася необхідність уникнення протекціонізму та формування регіональних торговельних блоків, відсутність потреби виключати США й інші «західні» країни з регіонального співробітництва.

У США «доктрина Міязави» отримала неоднозначні оцінки. Деякі американські експерти вважали, що через японську економічну експансію у ПСА американські фірми могли з часом відчути брак доступу до торговельних та інвестиційних можливостей у регіоні. Японська політика закордонної допомоги, сприяння експорту й інвестиціям у ПСА формувала певні моделі ведення бізнесу, що могло призвести до створення мереж постачання, при-

в'язаних до японських фірм/корпорацій, а отже, до обмеження можливостей американських компаній. Доповідь Комісії США з міжнародної торгівлі рекомендувала значно збільшити економічне й урядове залучення США до Східної Азії, без чого існувала загроза її перетворення на японськоцентричний блок[136]. За деякими оцінками, формування східноазійського економічного блоку, «не за дизайном, а за умовчанням» вже відбувалося. Інші експерти вважали, що АТЕС міг стати структурою для реалізації Японією лідерства в АТР спільно зі США, що лідерство Японії в Східній Азії не обов'язково шкодить американським інтересам; регіональна інтеграція, яка передбачає зменшення торговельних та інвестиційних бар'єрів, може суттєво покращити бізнес-середовище для всіх потенційних постачальників, включаючи американських; Японія може відігравати конструктивну роль в регіональній економічній інтеграції, поки її мета полягає у підтримці глобальної торгівлі й інвестицій.

Створення АТЕС мало значний вплив на діяльність **АСЕАН**, яка на рубежі 1980–1990-х рр. переживала період невизначеності. Оскільки в умовах «холодної війни» АСЕАН була скоріше «безпековою спільнотою»[137], у нових умовах її цінність як механізму досягнення національних цілей держав-членів помітно зменшилася. Завершення війни у Камбоджі й ліквідація комуністичного підпілля зруйнували основу для солідарності всередині АСЕАН. Сепаратистські рухи, що мали транскордонний ефект, особливо в індонезійській провінції Ачех, на півдні Філіппін і Таїланду та посилення територіальних суперечок, включаючи Південно-Китайське море, призвели до погіршення відносин між країнами-учасницями. Заяви прем'єр-міністра Таїланду про наміри перетворити «поля битви» в Індокитаї на «ринкові площі» були інтерпретовані як прагнення Таїланду здійснювати незалежну від АСЕАН політику. Через значні стратегічні інтереси Таїланду

[136] East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States. Op. cit. – P. 57–59.

[137] Leifer, Michael. Is ASEAN a Security Organization? // 2nd ASEAN Reader. Op.cit. – P. 265–268.

в Індокитаї прогнозувалася можливість розколу АСЕАН на дві частини: Таїланд-Індокитай і Малайзія-Індонезія-Сінгапур-Філіппіни-Бруней[138]. Зберігалася можливість розпаду АСЕАН через різну позицію її членів в АТЕС та приєднання Сінгапуру й Філіппін до ФТА двох Америк за Проектом американської ініціативи Дж. Буша. Врешті створення АТЕС і поява нових проблем у сфері регіональної безпеки – піднесення економічного і військового профілю Китаю, його перетворення на успішного конкурента країн АСЕАН у торгівлі й інвестиціях, посилення наступальності його політики в Південно-Китайському морі, екологічні проблеми тощо – сприяли не лише збереженню цілісності, але й більшій інституалізації АСЕАН.

Хоч АСЕАН обстоювала інституційний мінімалізм та наголошувала на процесі, а не на інституціях і результатах, з метою уникнення периферизації у відносинах з основними партнерами, включаючи США, й забезпечення ролі ядра в «процесі АТЕС» було здійснено заходи щодо зміцнення Секретаріату АСЕАН, збільшення його аналітичних та інтелектуальних ресурсів, розширення повноважень генерального секретаря. На Сінгапурському саміті АСЕАН (січень 1992 р.) змінився процес формування Секретаріату, посаду «генеральний секретар Секретаріату АСЕАН» перейменовано на «генеральний секретар АСЕАН» і розширено його повноваження, включаючи право ініціювання політики, схвалено рішення проводити офіційні саміти АСЕАН кожні три роки. У 1995 р. лідери АСЕАН вирішили доповнити свої офіційні саміти щорічними неформальними самітами для реакції на швидкі зміни в регіоні. З 2001 р. відмінність між формальними і неформальними самітами зникла. Щорічні зустрічі лідерів АСЕАН забезпечили їх керівництво Асоціацією, що сприяло її перетворенню з переважно дипломатичної організації на всебічний режим регіонального управління у спільних справах.

Основну увагу АСЕАН у посткамбоджійський період було зосереджено на проблемах економічного розвитку й економіч-

[138] Khong, Yuen Foong. ASEAN and the Southeast Asian Security Complex// 2nd ASEAN Reader. Op.cit. – P. 273.

ної інтеграції ПСА. Цьому сприяли ознаки зростання протекціонізму на Заході, створення АТЕС, зменшення інвестицій в АСЕАН через відкриття східноєвропейського ринку та зростання інвестицій до Китаю, розвиток тенденцій до транснаціонального виробництва через «трикутники зростання» (відомі також як «природні економічні території», «субрегіональні економічні зони»), що кидали виклик традиційній державноцентричній регіональній концепції ПСА на основі офіційно визначених кордонів держав-членів АСЕАН.

Восени 1991 р., коли до АТЕС було одночасно прийнято Китай, Гонконг і Тайвань, Індонезія й Таїланд виступили з ініціативами, в яких наголошувалося на пріоритетності інтеграції всередині АСЕАН, а не в рамках ширшого східноазійського чи азійсько-тихоокеанського регіонів. Як заявив прем'єр-міністр Таїланду Анан Паніарачун, «країни АСЕАН не мають іншого вибору, ніж інтегруватися чи стати маленькими гравцями на великому ігровому полі»[139].

У жовтні 1991 р., міністри економіки АСЕАН досягли консенсусу зі створення в межах АСЕАН упродовж 15 років лібералізованого ринку зі спільним ефективним преференційним тарифом (СЕПТ) від 1 до 5% на продукцію промисловості. На сінгапурському саміті було схвалено два важливі рішення – створення зони вільної торгівлі в межах Асоціації (АФТА) і розширення АСЕАН за рахунок М'янми та країн Індокитаю, що відображало прагнення АСЕАН реалізовувати бачення «єдиної Південно-Східної Азії» і колективно обстоювати її інтереси в АТЕС та інших форумах.

Рішення про створення АФТА не було наслідком високого рівня економічної взаємодії в межах АСЕАН. За оцінкою А. Ачарія[140], АСЕАН розвивалася як «уявна спільнота»: бачення її передувало, а не було результатом політичної, стратегічної та функціональної

[139] Цит. за: East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States. Op. cit. – P. 54.

[140] Acharia, Amitav. Constructing a Security Community in Southeast Asia. ASEAN and the Problems of Regional Order. – London, New York, 2001. – P. 195.

взаємодії і взаємозалежності всередині ПСА. Хоча цілі економічного співробітництва з метою прискорення зростання країн-учасниць, розвитку соціального прогресу, підняття життєвого рівня народів були визначені першою декларацією АСЕАН (Бангкокська декларація від 8 серпня 1967 р.) як пріоритетні[141], а економічні проекти розглядалися в рамках АСЕАН з початку її утворення, вони не були реалізовані.

Цьому перешкоджала основна проблема – країни регіону здійснювали націоналістичну економічну політику, їх індустріалізація відбувалася на основі імпорт-замінних стратегій, була національною, а не регіональною. Їхній перехід у 1980-х рр. до експортних стратегій не змінив ситуацію. Значна залежність від доступу до міжнародних ринків та іноземних інвестицій в умовах подібності експорту посилювала конкуренцію між країнами АСЕАН і затримувала регіональне співробітництво. Торгівля між ними розвивалася повільніше, ніж з позарегіональними державами, хоч вже в 1977 р. вони підписали Угоду про преференційну торгівлю АСЕАН (АПТА), яка передбачала деякі заходи з її лібералізації (довготермінові контракти, обмін тарифними преференціями, лібералізація нетарифних заходів, фінансування імпорту на преференційній основі, перевага продукції АСЕАН у державних закупках тощо). У 1975 р. торгівля між країнами АСЕАН оцінювалася на рівні 15% від загального обсягу; у 1983 р., коли досягла піку, – 20%, а в 1985 р. – 16 %[142]. Торгівля АСЕАН з США, Західною Європою та Японією значно переважала торгівлю всередині угрупування, більшу частину якої складала взаємна торгівля між Сінгапуром і Малайзією, Малайзією та Індонезією. 65% торгівлі припадало на енергетичні ресурси. Тож зростання обсягів торгівлі між країнами АСЕАН на початку 1980-х рр. було швидше пов'язане зі зростанням цін на енергоресурси, ніж обсягів торгівлі індустріальною продукцією. Країни АСЕАН не прагнули досягти

[141] ASEAN Declaration (Bangkok Declaration) / Association of Southeast Asian Nations // http://www.aseansec.org/1212.htm

[142] Contemporary Southeast Asia. Regional Dynamics, National Differenes. – New York, 2004. – P. 189, 198.

взаємодоповнюваності економік, а без цього регіональна інтеграція була неможливою.

Основною функцією АСЕАН була її колективна роль у міжнародних переговорах з торгівлі з важливого для країн-учасниць питання про ціни на сировину на світовому ринку, отримання преференцій на ринках розвинутих країн тощо, де разом вони мали більший вплив. Іншою ключовою функцією «процесу АСЕАН» було створення сприятливої політичної ситуації, формування іміджу єдності, миру і згоди в регіоні, що забезпечило надходження до нього іноземних інвестицій, без чого його економічний ривок був би неможливий. Тож якщо в політично-безпековій сфері АСЕАН прагнула домогтися більшої регіональної автономії, то в економічній сфері її члени здійснювали інтеграцію в ширшу регіональну економіку Східної Азії й глобальну капіталістичну систему. Торговельно-інвестиційні зв'язки між Японією, Тайванем, РК, з одного боку, й економіками АСЕАН, з іншого, сприяли інтеграції не Південно-Східної Азії, а ширшої Східної Азії, зробили можливим поєднання Північно-Східної й Південно-Східної Азії в єдину «Східну Азію» на основі зміни системи виробництва, торгівлі й інвестицій після «угоди Плаза»[143].

АФТА була першою широкомасштабною преференційною торговельною угодою в Східній Азії, спрямованою на зміцнення АСЕАН як ядра «процесу АТЕС» шляхом активізації внутрішньої торгівлі товарами і послугами, розширення й диверсифікації регіонального товарообігу, підвищення конкурентоспроможності асеанівських економік, збільшення прямих іноземних інвестицій. Головним інструментом реалізації АФТА була Угода про спільний ефективний преференційний тариф, що запроваджувала схему розподілу всіх товарів на чотири категорії з поступовим скасуванням на них митних тарифів. Темпи формування АФТА узгоджувалися зі «шляхом АСЕАН», вона мала рухатися зі швидкістю,

[143] Yang Baojian, Yang Ling. New East Asian Regionalism in the Context of Globalization: A Stepping Stone to Development / SEI online. Science Innovation Academic Frontier // http://www.seiofbluemountain.com/upload/product/201001/1263262613 jqx06 p3 q.pdf

комфортною для всіх членів Асоціації. Установлювався диференційований підхід до термінів зниження чи відміни тарифів для різних країн. Спочатку СЕПТ передбачала зниження до 2003 р. переважного числа діючих національних імпортних тарифів від 5 до 0%. Цей термін неодноразово змінювався.

АФТА включала також заходи з гармонізації стандартів і сертифікації якості продукції, вироблення правил чесної конкуренції, гармонізації митних процедур, взаємного визнання тестування і сертифікації продукції, стимулювання створення спільних підприємств у рамках АСЕАН, розширення співробітництва в банківській сфері, фінансах, транспорті й комунікації, удосконалення інвестиційного законодавства та ліквідації бар'єрів для іноземних інвестицій. Передбачалися консультації з макроекономічних питань, заходи із захисту патентів, брендів, прав інтелектуальної власності у сфері торгівлі, для чого було створено Консультативний комітет АСЕАН зі стандартів і якості[144]. Отже, АФТА означала не просто лібералізацію торгівлі товарами всередині АСЕАН шляхом зменшення тарифів, вона включала програму поглиблення регіональної інтеграції і розширювала порядок денний Асоціації. Він тепер включав широке коло питань економічної політики – від нетарифних бар'єрів до інвестицій.

Досягнення консенсусу щодо АФТА зробило позицію країн АСЕАН в АТЕС більш упевненою, їхнє ставлення до інституалізації АТЕС змінилося. Погодившись із тим, що більша інституалізація зміцнить роль АТЕС у просуванні регіонального економічного співробітництва, країни АСЕАН підтримали пропозицію про створення секретаріату АТЕС і Групи виданих осіб, включення питання про лібералізацію регіональної торгівлі до порядку денного міністерської зустрічі АТЕС у Бангкоку (1992 р.), що мало вирішальний вплив на перетворення АТЕС з ідеї на інституцію.

У травні 1992 р. Бюджетний комітет Палати представників звернувся до Міжнародної торговельної комісії США з листом, у якому просив оцінити характер економічної інтеграції в східно-

[144] Menon, Jayant. The Expansion of AFTA // 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 221.

азійському регіоні, включаючи роль у ній Японії й США, представити погляди експертів на вплив східноазійської інтеграції на американські торговельні інтереси й політику. У листі зазначалося, що в останні роки торговельна політика США сфокусована на НАФТА й Уругвайському раунді багатосторонніх торговельних переговорів ГАТТ, що призвело до відносного зменшення американської торгівлі й інвестицій в АТР, а це могло мати негативні наслідки для торговельних інтересів і політики США в регіоні в майбутньому[145].

Результатом дослідження, яке охопило 10 східноазійських країн, стала доповідь, опублікована в травні 1993 р. Вона засвідчила відсутність консенсусу серед американської урядової, академічної і ділової еліти в оцінках регіональних інтеграційних процесів у Східній Азії та їх перспектив в контексті інтересів США. Більшість експертів вважали формування закритого економічного блоку в Східній Азії малоймовірним. Через залежність східноазійських економік від американського та інших ринків найкращою стратегією для регіону вони вважали зміцнення світової торговельної системи і здійснення багатосторонньої торговельної лібералізації. Водночас існувала вірогідність, що в разі невдачі поточного раунду переговорів ГАТТ східноазійські нації відчують загрозу своїм експортним інтересам з боку ЄС і НАФТА і перейдуть до здійснення альтернативної стратегії на основі перегляду свого стриманого відношення до ініціативи М. Махатхіра. Для досягнення більшої економічної ефективності вони могли «повернути всередину», що означало надання преференційного доступу на регіональні ринки східноазійським постачальникам, і, відповідно, дискримінацію американських фірм. Однак такий сценарій видавався малоймовірним через складність проникнення більшості східноазійських країн на японський ринок, зацікавленість японського уряду у збереженні економічного залучення США в регіон з огляду на важливість для Японії американського ринку, збереження історичної недовіри до неї націй регіону.

[145] East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States. Op. cit. – P. A–2.

Згідно з цією доповіддю, наслідки більшої регіональної інтеграції в Східній Азії для інтересів США залежали від двох основних змінних величин: від того, чи супроводжуватиметься вона підняттям формальних і неформальних бар'єрів для позарегіональних економік; від ролі Японії в економічній інтеграції Східної Азії. За оцінками провідних американських експертів, станом на початок 1993 р. США програвали регіональну конкуренцію Японії, а участь уряду і приватного сектора США в інтеграції Східної Азії не була досить активною, що могло мати негативні наслідки не лише для торговельних та економічних інтересів США, але й їх регіонального впливу в цілому. Визнавалося, що американський бізнес був менше зацікавлений в реалізації ринкового й стратегічного потенціалу регіону, про що свідчило повільніше збільшення американських інвестицій у регіоні порівняно з японськими. Причини цього вбачалися швидше в особливостях американської економіки й корпоративної поведінки, ніж у бар'єрах, що існували в Східній Азії. Вони пов'язувалися зі зменшенням можливостей інвестування американськими компаніями в умовах торговельного дефіциту і низького рівня заощаджень у США, зосередженістю більшості з них на короткотермінових прибутках, їх недостатньою обізнаністю про можливості східноазійського ринку, «самовдоволеністю» через великий розмір північноамериканського ринку; більшою увагою до ринків Європи і Латинської Америки, пошуком гарантій від ризиків перед здійсненням інвестування. Американський уряд, зі свого боку, не схвалив програми збору інформації та сприяння торгівлі, подібні до тих, які здійснювали Японія і Європа, що було пов'язано не лише зі зменшенням бюджетних ресурсів, але і його прагненням задовольнити комплекс складних, часто суперечливих політичних, стратегічних, гуманітарних і комерційних цілей. Так, політика США щодо Китаю і В'єтнаму ставила американських інвесторів у гірші умови, порівняно з японськими і європейськими, уряд надавав недостатньо іноземної допомоги державам Східної Азії, згортав політичну і безпекову присутність у регіоні[146].

[146] East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States. Op. cit. – P. 151.

За висновками експертів, малоактивна участь американського уряду і приватного сектора у східноазійській інтеграції могла завдати шкоди як торгово-економічним, так і стратегічним інтересам США: зі зменшенням залежності Східної Азії від американського та світового ринків вони чинитимуть більший спротив зусиллям США щодо лібералізації торгівлі та відкриття ринків; посилення голосу Східної Азії в економічних форумах примусить США змінювати свої переговорні стратегії; розмивання кордонів усередині регіону зробить переговорні зусилля США з двосторонньої торгівлі більш складними, включаючи застосовування торговельних законів; у світі, де економічні фактори зрівнялися з військовими у визначенні загальних національних інтересів, вплив США на політичну стабільність і безпеку Східній Азії зменшиться; може виникнути ситуація, коли регіональні держави будуть змушені самостійно гарантувати регіональну безпеку.

За аналізом впливового американського експерта Р. Кроніна, зі зникненням радянської військової загрози й посиленням торговельних суперечностей між США і їхніми азійськими партнерами, зі зростанням економічної ролі та політичного впливу Японії виникало фундаментальне питання про майбутню структуру азійсько-тихоокеанських економічних, політичних і безпекових відносин[147]. За іншим підходом, зростаюча взаємозалежність Східної Азії, що сприяла її економічному розвитку й формуванню життєздатних інституцій для вирішення економічних проблем і послаблення тривалих політичних суперечностей, створювала кращі можливості для реалізації американських інтересів, але за умови сумісності зменшення бар'єрів з торгівлі/інвестицій та розширення зв'язків між східноазійськими націями з багатосторонньою торговельною системою[148].

Рекомендації експертів уряду щодо належної відповіді на східноазійську інтеграцію були в основному зосереджені на більшому залученні США в регіональне бізнес-середовище та економічні

[147] East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States. Op. cit. – P. 3.

[148] Ibidem. – P. 2–3.

інституції. Останнє означало співпрацю з АТЕС, АСЕАН, ПЕКК, іншими регіональними форумами для збереження спрямування регіону на зовнішню орієнтацію, що мало не лише забезпечити США засобами впливу на них у критичний момент, але й сигналізувати про значні економічні інтереси Америки у Східній Азії, наміри розширити комерційний порядок денний, і діяти більш активно, ніж за традиційним підходом. Відзначалася необхідність здійснення більш систематичної роботи з просування економічних цілей США в Східній Азії шляхом зменшення торговельних бар'єрів і субсидій, захисту інтелектуальної власності, сприяння економічно значущим інвестиціям, продовження переговорів про двосторонні ТІФА, податкові й інвестиційні угоди, розширення заходів зі сприяння американському експорту (фінансування, діяльність щодо підтримки торгівлі, залучення експертів до роботи посольств тощо), покращення їх адміністрування, сприяння співробітництву між урядом і бізнесом, послаблення анти-трестівських законів, перейняття деяких практик японських торговельних компаній, формування Комерційного корпусу миру, щоб допомогти американським компаніям вийти на закордонні ринки тощо[149].

Таким чином, із посиленням на рубежі 1980–1990-х рр. процесів регіональної інтеграції в Західній Європі і Східній Азії адміністрація Дж. Буша спрямувала зовнішньоекономічну політику США у двох основних напрямках. Перший полягав у досягненні угоди зі створення Північноамериканської зони вільної торгівлі (НАФТА) і поширенні її на весь Американський континент і Карибський басейн. Другий – у посиленні економічного залучення США до Східної Азії як найбільш динамічного в економічному відношенні регіону світу й участі в АТЕС, який розглядався як інституційна основа економічної інтеграції АТР. На противагу вужчій «східноазійській» концепції, адміністрація Дж. Буша просувала економічну інтеграцію в межах Азійсько-Тихоокеанського регіону із залученням США, Канади і Мексики і чинила спротив формуванню будь-яких регіональних структур без участі США (крім АСЕАН). Найбільш

[149] East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States. Op. cit. – P. 150-151.

резонансною з них була пропозиція М. Махатхіра про створення Східноазійського економічного угрупування.

Адміністрація Дж. Буша розглядала АТЕС як важливий механізм залучення США до Східної Азії: по-перше, на багатосторонній основі, що було важливим доповненням до двосторонніх відносин США з регіональними державами; по-друге, на невійськовій основі в умовах, коли значення економічної безпеки в загальному комплексі національної безпеки США значно зросло. «Процес АТЕС» був важливим як для просування торговельно-економічних інтересів США у Східній Азії й АТР, так і для реалізації довгострокових цілей – економічної інтеграції Азійсько-Тихоокеанського регіону за участі США, забезпечення регіональної стабільності через економічні реформи і розвиток демократичних інституцій, зміцнення безпекових зв'язків через посилення економічної взаємозалежності, протидії посилення впливу Японії, перетворення США на невід'ємну складову нової регіональної архітектури, що формувалася у Східній Азії після завершення «холодної війни». У цьому контексті АТЕС порівнювався з багатосторонніми інституціями, створеними після Другої світової війни, які сформували каркас повоєнного світового порядку, забезпечивши його відносну стабільність.

Незважаючи на розуміння адміністрацією Дж. Буша важливості «процесу АТЕС» і підтримку його перетворення з неформального консультативного форуму на регіональну економічну організацію, на рубежі 1980–1990-х рр. відбулося послаблення впливу США у Східній Азії. Цьому сприяло зменшення військової присутності США в регіоні й недостатньо успішна економічна конкуренція з Японією, яка зберегла свій статус економічного лідера регіону. Зміна цієї ситуації вимагала часу і більших зусиль Вашингтона, але революційні зміни в системі міжнародних відносин – розпад соціалістичного табору, крах СРСР, падіння Берлінського муру й об'єднання Німеччини, підписання Маахстрихтського договору про створення Європейського Союзу, а також криза в Перській затоці, поява нових «гарячих точок» і нетрадиційних проблем в сфері безпеки, відкриття додаткових економічних можливостей в Латинській Америці, – відволікали увагу адміністрації Дж. Буша від Східної Азії, яка не була її пріоритетом.

РОЗДІЛ 2.
СХІДНОАЗІЙСЬКА ПОЛІТИКА США ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА У. КЛІНТОНА (1993–2001 рр.)

2.1. Концептуальні засади зовнішньої політики адміністрації У. Клінтона та їх реалізація на багатосторонньому рівні (1993–1997 рр.)

Губернатор штату Арканзас Уільям (Білл) Клінтон став президентом, маючи невеликий досвід у зовнішній політиці, як і його держсекретар Уорен Крістофер, голова міжнародної юридичної компанії зі штаб-квартирою в Лос-Анджелесі. Передвиборна програма У. Клінтона була зосереджена на проблемах внутрішньої політики. Цьому сприяли як його попередній досвід, так і тогочасна міжнародна ситуація, що характеризувалася відсутністю безпосередніх військових загроз США. Потреба спрямувати зусилля нової адміністрації у сферу внутрішньої політики диктувалася серйозними проблемами американської економіки, пов'язаними передусім зі зростаючим бюджетним дефіцитом (у 1993 р. він склав 290 млрд дол.) і значним дисбалансом зовнішньої торгівлі. На початку 1993 р. спостерігалися найнижчі темпи зростання робочих місць у США з часу «великої депресії» 1930-х рр., що пов'язувалося як зі зростанням продуктивності праці робітників, так і з масовим перенесенням виробництва з США за кордон. Проте за нових умов світового розвитку завдання зовнішньої і внутрішньої політики тісно переплітались, що обумовлювало потребу їх паралельної (а не послідовної) реалізації, інакше жодна з них не мала перспектив на успіх[150].

---

[150] Christopher, Warren. In the Stream of History. Op. cit. – P. 13.

Зовнішньополітичний курс нової адміністрації був викладений в промовах президента, його радника з національної безпеки Е. Лейка, держсекретаря У. Крістофера та посла США в ООН М. Олбрайт у вересні 1993 р., у результаті чого була сформульована стратегія «розширення вільної світової спільноти ринкових демократій» як альтернатива стратегії стримування часів «холодної війни».

У промові на сесії Генеральної асамблеї ООН[151] У. Клінтон визнав унікальність тогочасного становища Америки у світових справах і визначив найважливішою метою її зовнішньої політики «розширення й зміцнення світової спільноти ринковоорієнтованих демократій»[152]. Для цього передбачалося: підтримувати ринкові економіки, які зароджуються; сприяти практикам «гарного управління», які поширюють переваги демократії й економічного зростання на всіх людей; працювати над зменшенням загрози від режимів, ворожих демократіям; підтримувати лібералізацію недемократичних держав, коли вони бажають жити в мирі з рештою світу; чинити спротив екстремізму, який спричиняє тероризм і ненависть. У. Клінтон говорив також про подвійний ефект глобалізації. Сили, які вона породжує, сприяють інтеграції, підприємництву та політичній лібералізації, але вони також руйнують незалежність національних економік, відроджують сподівання етнічних і релігійний груп, які традиційні національні держави не можуть вирішити. Через промову президента проходила ідея про важливість мультилатералізму, тобто багатосторонніх дій націй світу, про партнерство США в досягненні цілей своєї політики з іншими націями через багатосторонні інституції міжнародного співробітництва, хоч їх адекватність постбіполярній міжнародній ситуації вимагала переосмислення. Водночас він не заперечував, що в разі загрози

[151] Globalism and Interdependence. Address to the Forty-eight Session of the United Nations General Assembly. New York, New York, September 27, 1993// Clinton, Bill. The Clinton Foreign Policy Reader: Presidential Speeches with Commentary. – Armonk, N.Y., 2000. – P. 14-19.

[152] Ibidem. – P. 16

основним інтересам США та їх союзників не буде коливатися, щоб діяти одноосібно.

У нових умовах «глобальної ери» на порядок денний міжнародної політики вийшло дискусійне питання про право ООН на втручання у внутрішні справи суверенної держави в гуманітарних цілях, якщо вона не могла забезпечити підтримку внутрішнього порядку на рівні, поза яким виникала загроза міжнародному миру чи в ній відбувалося грубе порушення гуманітарних норм міжнародного права. Резолюція 688 Ради Безпеки ООН (1991 р.) про права меншин та внутрішнє становище в Іраку створила прецедент такого втручання, який ставав небезпечним в умовах, коли разом із завершенням «холодної війни» відбувався крах багатонаціональних держав, розпочалися війни на етнічному й релігійному ґрунті.

Положення, викладені У. Клінтоном в ООН, були конкретизовані й розвинуті у промові Е. Лейка «Від залучення до розширення»[153]. У результаті аналізу найбільш важливих рис нової постбіполярної епохи в ній зроблено висновок, що в сучасному світі інтереси й ідеали Америки примушують її не лише залишатися залученою, але й вести за собою, причому до конкретної цілі – поширення демократії й ринкової економіки на інші нації. За Е. Лейком, у міру досягнення цієї мети американська нація буде «більш безпечною, процвітаючою і впливовою», а світ – «більш гуманним і мирним»[154]; така стратегія захищатиме інтереси і безпеку США й відображатиме цінності, які є «одночасно американськими й універсальними»[155]. Визначено чотири її пріоритети, які поєднувалися з традиційними геостратегічними інтересами США. Перший – зміцнення спільноти основних ринкових демократій, включаючи саму Америку, яка є її ядром. Другий – допомога у розвитку й консолідації нових демок-

[153] From Containment to Enlargement. Speech of Assistant to the President for National Security Affairs Anthony Lake at John Hopkins University. Washington D.C., September 21, 1993 // The Clinton Foreign Policy Reader. Op.cit. – P. 20–27.

[154] Ibidem. – P. 21.

[155] Ibidem. – P. 22.

ратій і ринкових економік, зокрема держав особливої значущості, які надають США найбільші можливості чи створюють найбільші проблеми для їх безпеки (країни з великими економіками, критично важливим географічним розташуванням, ядерною зброєю чи потенційною проблемою біженців до інших держав, ключових друзів і союзників США). Третім пріоритетом була протидія агресії і підтримка лібералізації держав, ворожих до демократії та ринків; мінімізація їх здатності загрожувати цій стратегії, включаючи дипломатичну, військову, економічну й технологічну ізоляцію (визнавалося, що деякі з цих зусиль будуть односторонніми). Останній, четвертий пріоритет, передбачав реалізацію гуманітарного порядку денного не лише через надання допомоги, а передусім через сприяння вкоріненню демократії та ринкової економіки в країнах з найбільшими гуманітарними проблемами. Визнавалася можливість військового втручання США у міжнародні етнічні конфлікти з гуманітарними цілями[156].

Торкаючись теми мультилатералізму й унілатералізму (багатосторонності й односторонності дій), Е. Лейк відзначав важливість, але водночас і небезпечність мультилатералізму через відсутність гнучкості. Багатосторонні дії важливі в багатьох ситуаціях, але тільки один основний чинник міг визначити, будуть США діяти в багатосторонньому чи в односторонньому порядку. «Ми повинні діяти багатосторонньо, якщо це просуває наші інтереси, й односторонньо, якщо це служить нашим цілям… Зовнішня політика повинна поєднувати принципи і прагматизм. Ми маємо бути принциповими щодо цілей і прагматичними щодо засобів»[157]. Основним критерієм в обох випадках була більша ефективність. У дискусії про «залучення» між так званими «ізоляціоністами» й «інтернаціоналістами» Е. Лейк відкидав протекціонізм та обмежену закордонну політику, виступав за активне залучення США в міжнародні справи в ім'я демократії й розширення торгівлі.

Деякі оглядачі відзначали боротьбу між Е. Лейком і У. Крістофером за вплив на президента у визначенні підходів до зовнішньої

[156] From Containment to Enlargement. Op.cit. – P. 22–25.

[157] Ibidem. – P. 26.

політики. Хоч обидва дотримувалися принципів економічного лібералізму і перебували під сильним впливом вільсонівського ідеалізму, між ними існували відмінності. Е. Лейк просував «стратегію розширення» з глобалістським, моралістським та інтервенціоністським ухилом, а У. Крістофер – «стратегію активного залучення» з наголосом на ключових регіонах (Росії, Західній Європі, Східній Азії й Близькому Сході)[158]. У доповідях зі стратегії національної безпеки США 1994–1996 рр. ці два підходи були поєднані. Доповіді другої адміністрації У. Клінтона (1997, 1998, 1999, 2000 рр.) базувалися на стратегії «залучення».

За аналізом японських експертів з Національного інституту досліджень у сфері оборони, на відміну від стратегії стримування, яка враховує передусім відмінності в національних інтересах США та іншої держави, стратегія «залучення» не розглядає країну – потенційну ціль як ворога і передбачає, що достатні важливі спільні інтереси або вже існують, або можуть бути створені в майбутньому; їх реалізація можлива не через конфронтацію, а через діалог і зусилля в напрямку зменшення конфлікту інтересів [159].

Перша доповідь адміністрації Клінтона зі стратегії національної безпеки була опублікована лише в липні 1994 р. через півтора року перебування в Білому домі, що свідчило про складність її підготовки. Представлена в ній концепція безпеки була ширшою, ніж за попередніх адміністрацій Р. Рейгана і Дж. Буша, а її ідеологічне забезпечення базувалося на стратегії «залучення й розширення». Оцінюючи нове безпекове середовище, що характеризувалося відсутністю очевидних традиційних і появою нових нетрадиційних загроз, адміністрація Клінтона визначала національну безпеку як «захист нашого народу, нашої території і нашого способу життя»[160]. Усі урядові засоби мали бути підпорядковані реалізації трьох цілей – посиленню безпеки, сприянню внутрішньому процвітанню, підтримці демократії. «Наша стратегія національної

[158] The Clinton Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 5.

[159] East Asian Strategic Review. 1996–1997. Op. cit. – P. 24.

[160] A National Security Strategy of Engagement and Enlargement. The White House. July 1994. – P. i.

безпеки базується на розширенні спільноти ринкових демократій та одночасному стримуванні низки загроз нашій нації, нашим союзникам і нашим інтересам. Чим більше демократія, політична й економічна лібералізація опанують світом, особливо в країнах геостратегічної важливості для нас, тим вірогіднішою є безпека нашої нації, більше процвітання нашого народу»[161].

Значний вплив на нову стратегію національної безпеки США мала концепція «м'якої сили» («soft power»), розроблена гарвардським професором Дж. Наєм (у 1993–1994 рр. він служив в адміністрації У. Клінтона головою Національної розвідувальної ради і помічником секретаря оборони з міжнародної безпеки)[162]. Згідно з нею, війни менш імовірні в умовах існування однорідних демократичних суспільств; «м'який вплив» реалізується через формування у суб'єкта Б бажань і прагнень, потрібних суб'єкту А; його основними компонентами є культура, політичні цінності й зовнішня політика, якщо інші держави вважають її легітимною і морально виправданою. Провідними елементами в реалізації концепції «м'якої сили» були дипломатія (на противагу військовим методам) й поширення американської системи цінностей, включаючи права людини і демократію як систему управління.

За адміністрації У. Клінтона ці питання стали ключовими в зовнішній політиці США. Ідеалізація власної системи цінностей і традиційне бачення месіанської ролі Америки в поширенні ідей свободи і демократії визначали бачення адміністрацією Клінтона нового світу на основі американських цінностей, що знайшло втілення в концепції «Вашингтонського консенсусу», наполегливому просуванні прав людини й демократії як системи управління, власного бачення глобалізації. Дотримання країнами, що розвиваються, прав людини було необхідною умовою отримання ними

[161] A National Security Strategy … July 1994. Op. cit. – P. 2.

[162] Nye, Joseph S., Jr. Bound to Lead. Op.cit; Nye, J. The Paradox of American Power. Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone. – New York, 2002. – P. 8–12; Nye, J. Soft Power: the Means to Success in World Politics. – New York, 2004. – P. 5–11.

економічної допомоги й позитивного розвитку політичних відносин зі США. Американська допомога більшою мірою спрямовувалася неурядовим організаціям, опозиційним до національних урядів. Це призвело до поступового політичного дистанціювання між США та окремими державами, включаючи східноазійські, у питаннях про моделі розвитку, права людини й демократії, що мало значний вплив на подальший розвиток міжнародних відносин в регіоні у коротко- і середньостроковій перспективі.

У перший термін президентства У. Клінтона зовнішня політика США мала також виражені «гуманітарні» цілі, які зближували його з президентом Дж. Картером. Тенденція до використання зовнішньої політики для досягнення гуманітарних цілей була привнесена в його адміністрацію У. Крістофером і Е. Лейком, колишніми членами адміністрації Дж. Картера. Водночас погляди багатьох радників У. Клінтона, як і його, сформувалися під впливом в'єтнамської війни, яку майже всі вони вважали помилковою, що обумовило комбінацію ідеалізму і прагматизму як важливих чинників концептуального забезпечення зовнішньої політики[163].

Формулювання й загальні цілі національної безпеки, накреслені в доповіді 1994 р., у наступні роки мало змінилися, але в усіх наступних доповідях підкреслювалася роль військової сили у здійсненні зовнішньої політики США. У вступі до доповіді 1995 р., підписаному президентом, зазначається, що США визнають особливу відповідальність, яка супроводжує статус великої держави; глобальні інтереси й історичні ідеали примушують їх чинити спротив державам, які є загрозою для виживання й добробуту своїх мирних сусідів; нації можуть розраховувати, що їхні кордони й суверенітет будуть забезпечені, проте США не будуть толерантно ставитися до значного порушення прав людини в межах цих кордонів. «Коли нашим національним інтересам загрожують, ми будемо … використовувати дипломатію, коли можемо, й силу, якщо повинні. Ми будемо діяти разом

[163] Levy, Peter D. Encyclopedia of the Clinton Presidency. – Westport, Connecticut, London, 2002. – P. 133.

з іншими, коли ми можемо, але одні, якщо повинні…»[164]. Військова сила мала використовуватися вибірково, лише в разі значної загрози американським інтересам і цінностям.

Ці ідеї були викладені в промові держсекретаря У. Крістофера з питань зовнішньої політики в січні 1995 р.[165], невдовзі після тяжкої поразки Демократичної партії на проміжних виборах (листопад 1994 р.) і втрати нею обох палат Конгресу. У ній зазначалося, що американське лідерство вимагало готовності підперти дипломатію надійною загрозою сили; через це американські збройні сили мали залишатися наймогутнішими й найефективнішими у світі… «Коли наші життєві інтереси на кону, ми повинні бути готовими діяти самостійно. Наша готовність робити це часто є ключем для ефективної спільної дії…. Мультилатералізм – це засіб, а не кінцева мета…»[166]. Виділено п'ять найбільш важливих сфер для зовнішньополітичної діяльності США в 1995 р.: просування глобальної торговельної системи, найбільш відкритої за всю історію; розвиток нового європейського порядку у сфері безпеки; допомога встановленню всебічного миру на Близькому Сході; боротьба з поширенням зброї масового знищення, а також (вперше) – з міжнародною злочинністю, торгівлею наркотиками й тероризмом[167]. Боротьба з тероризмом стала однією з основних тем порядку денного адміністрації У. Клінтона після терористичних атак на посольства США в Кенії і Танзанії в серпні 1998 р.

Військова стратегія адміністрації У. Клінтона й далі базувалася на доктрині одночасного ведення двох регіональних війн. Але тепер вона включала нові сфери – від урегулювання гуманітарних криз і миротворчих операцій до боротьби з нелегальною торгівлею наркотиками й розповсюдженням зброї масового зни-

---

[164] A National Security Strategy of Engagement and Enlargement. The White House, February 1995. – Washington D. C., 1995. – P. ii.

[165] Principles and Opportunities for American Foreign Policy. Address before the John F. Kennedy School of Government, Harvard University, Cambridge, Massachusetts, January 20, 1995 // Christopher, Warren. Op. cit. – P. 244–256.

[166] Ibidem. – P. 247.

[167] Ibidem. – P. 250.

щення. Сферу військової відповідальності було розширено, у той час як військовий бюджет у результаті перерозподілу коштів на невійськові програми зменшено. До кінця 1990-х рр. він зменшився приблизно на третину порівняно з 1990 р. Наступний президент Дж. Буш-молодший вказував, що за У. Клінтона військові витрати США у вимірах частки ВНП були найнижчими з часу Другої світової війни, що вимагало їх широкомасштабного перегляду для відновлення балансу військових цілей і можливостей[168].

Значне місце в концептуальному забезпеченні зовнішньої політики уряду У. Клінтона посідала інтеграційна ідея, хоч підходи до неї були неоднозначними. З одного боку, як перша постбіполярна адміністрація, вона зробила більший наголос, порівняно з попереднім урядом, на питаннях, які виходили поза межі окремих націй, таких як міжнародна економіка, демократія і права людини, поступове руйнування природи тощо, підкреслювала важливість багатосторонніх дій через ООН, інші глобальні й регіональні інституції. За словами У. Клінтона, його адміністрація «повільно, але впевнено» намагалася інтегрувати політичні, економічні й соціальні системи у світі; але не для того, щоб послабити національний суверенітет, а щоб зменшити проблеми у світі, знайти спільні рішення тих завдань, з якими США не могли впоратися самостійно[169].

З іншого боку, вона заявляла про готовність, у разі потреби, до односторонніх дій, яка стала більш очевидною під час другого терміну У. Клінтона (1997–2001). Тогочасний держсекретар М. Олбрайт неодноразово у своїх промовах торкалася проблеми «втручання у внутрішні справи», тобто «нав'язування однією державою своєї волі іншій», відзначаючи дискусійність цього питання в епоху глобалізації та зростаючої взаємозалежності дер-

---

[168] The George W. Bush Foreign Policy Reader. Presidential Speeches with Commentary / Edited by John W. Dietrich. – Armonk, N.Y., 2005. – P. 108.

[169] Interview with Prime Minister Tony Blair of the United Kingdom by David Frost of the British Broadcasting Corporation in Weston-under-Lizard, United Kingdom, May 16, 1998 // Public Papers… William J. Clinton, 1998. Book 1. – Washington, 2000. – P. 774.

жав. Чи є втручанням, запитувала вона, допомога США іншій державі припинити громадянську війну і знайти шлях до демократії, як це було в Камбоджі; порада сусідній державі, в якій екологічна криза є регіональною загрозою; відмова в допомозі та інвестиціях бірманському уряду, який грубо порушує права людини?[170] За словами М. Олбрайт, історія XX ст. навчила США, що коли залишати проблеми за кордоном без уваги, то вони врешті прийдуть до Америки. Тому вони сильно зацікавлені у попередженні переростання незгод у ключових регіонах в конфлікти та їх стримуванні до того, як вони стануть повномасштабними війнами[171]. Проте визнавалося, що США не можуть виконувати ці функції самостійно, крім окремих ситуацій, частіше вони мають виконувати роль творця коаліцій; формувати постійно зростаючий консенсус щодо спільних стандартів міжнародної поведінки; розвивати багатосторонні зусилля; сприяти створенню і підтримувати діяльність інституцій, які їх розвивають і посилюють, зближують нації навколо основних принципів демократії, вільних ринків, поваги до закону і відданості миру[172].

Багатосторонні дії були критичними також у сфері економічної безпеки з огляду на зростаючу взаємозалежність світу і втрату у зв'язку з цим незалежності національних економік. Безпрецедентна ситуація, яка характеризувалася відсутністю безпосередньої військової загрози безпеці США й посиленням економічних проблем – стагнацією американської економіки, зростанням дефіциту федерального бюджету й безробіття тощо, – привернула значну увагу адміністрації Клінтона до проблеми економічної безпеки. Було зроблено наголос на економіці як провідному чинникові

[170] Remarks at Sophia University, Tokyo, Japan. April 28, 1998 // Albright, Madeleine. Focus on the Issues. Asia and the Pacific. – Washington, 1999. – P. 27.

[171] Remarks at the William Cohen Lecture University of Maine. Bangor, Maine. October 13, 1999 // Albright, Madeleine. Focus on the Issues. Building Peace and Security Around the World. – Washington, 2000. – P. 17–18.

[172] Remarks at the William Cohen Lecture. Op.cit. – P. 18; Remarks at Sophia University, Tokyo, Japan. April 28, 1998. Op.cit. – P. 27.

ролі Америки у світі, ядрі її зовнішньої політики, яка, у свою чергу, є джерелом для досягнення економічних цілей. Про це йшлося в першій великій промові президента У. Клінтона з питань зовнішньої політики, у якій найбільшим викликом для Америки було визнано потребу збереження економічного лідерства в новій глобальній економіці[173]. Економічну стратегію нової адміністрації було визначено у трьох основних положеннях: зменшення дефіциту федерального бюджету, розширення торгівлі, інвестування в людей і технології.

Розширення торгівлі, від чого залежала реалізація двох інших завдань, здійснювалося через агресивну торговельну політику, спрямовану на отримання більшого доступу американських товарів і капіталів на світові ринки. Вона характеризувалася комплексом багатосторонніх і двосторонніх підходів. Багатосторонній підхід на глобальному рівні виражався в підтримці США успішного завершення Уругвайського раунду ГАТТ; на регіональному – в ратифікації НАФТА й підтримці «процесу АТЕС», його подальшої інституалізації та розширення порядку денного. На двосторонньому рівні нова адміністрація продовжила обстоювати принципи «чесної торгівлі» на основі суворої взаємності. На відміну від попередньої адміністрації Дж. Буша вона більше акцентувала на регіональному підході (через АТЕС і НАФТА) як більш ефективному каналі розширення торгівлі й просування торговельних переговорів у рамках Уругвайського раунду ГАТТ, у той час як двосторонні переговори обмежила лише Японією і Китаєм, торговельний дефіцит з якими складав понад 2/3 загального дефіциту США.

Адміністрація У. Клінтона визнала Східну Азію провідною сферою зовнішньої політики США. Держсекретар У. Крістофер, житель тихоокеанського штату Каліфорнія, у своїх промовах 1993 р. пояснював, що хоч Європа залишиться в центрі зовнішньої політики США, перетворення країн Тихоокеанського кільця на глобальний

[173] Liberal Internationalism: America and the Global Economy. Speech at American University. Washington, D. C. February 26, 1993 // The Clinton Foreign Policy Reader. Op.cit. – P. 7–13.

центр економічного динамізму обумовлює необхідність скористатися економічними й дипломатичними можливостями в Тихоокеанському регіоні, які виникли із завершенням «холодної війни»[174]. У вжиток адміністрації увійшов влучний вислів заступника держсекретаря, провідного фахівця Держдепартаменту зі справ Східної Азії У. Лорда про трансформацію країн Східної Азії з «доміно» на «динамо». Дійсно, за останні три десятиліття її частка у світовому ВВП зросла від 8 до 25%, вона стала найбільшим постачальником імпорту й покупцем експорту США (у 1992 р. американський експорт до регіону склав понад 120 млрд дол.). До листопада 1993 р. держсекретар Крістофер тричі побував у регіоні. Щоб підкреслити його значення для інтересів США, було використано дві наперед заплановані події – головування США в АТЕС і перший закордонний візит президента У. Клінтона до Японії для участі у саміті «великої сімки» в Токіо в липні 1993 р.

Під час цього візиту було прийнято важливе рішення про колективні дії розвинутих держав щодо відновлення глобального економічного зростання, яке значно уповільнилося на початку 1990-х рр. Оскільки воно суттєво залежало від стану американської економіки, на саміті «великої сімки» висувалися вимоги до нової адміністрації – посилити фінансову дисципліну і зменшити федеральний дефіцит США. Визнаючи взаємозалежність світової економіки, європейські країни повинні були сприяти цьому зменшенням банківських ставок, Японія – відкриттям своїх ринків.

Підкреслюючи значення багатосторонніх дій і важливість тихоокеанського вектора зовнішньої політики США, під час візиту до Токіо У. Клінтон ініціював створення «Нової тихоокеанської спільноти» на основі «відновленого партнерства між США і Японією, прогресу в напрямку більш відкритих економік, збільшення торгівлі та підтримки демократії»[175]. В основі пропозиції була ідея про формування єдиного Азійсько-Тихоокеанського регіону

[174] Christopher, Warren. Op. cit. – P. 116.

[175] Remarks on a Question-and-Answer Session at Waseda University in Tokyo. July 7, 1993 // Public Papers… William J. Clinton, 1993. Book 1. – Washington, 1994. – P. 1020

«без штучної лінії поділу посередині Тихого океану»[176]. Пізніше У. Клінтон зазначав, що він намагався уникнути поляризації світу торговельними блоками, які зайняли б місце ядерних блоків часів «холодної війни»[177]. Три основи, будівельні блоки Тихоокеанської спільноти – двосторонні альянси, активне сприяння демократії та підтримка відкритих ринків, які розширюються – були конкретизовані У. Клінтоном у його наступних виступах.

Бачення «Нової тихоокеанської спільноти» було детально розкрито президентом Клінтоном на зустрічі з Організаційним комітетом саміту АТЕС у Сіеттлі у вересні 1993 р.[178] У його виступі йшлося про зв'язок безпеки США з економікою; про необхідність збільшення експорту, за яким стоять робочі місця для американців та скорочення дефіциту федерального бюджету; про відновлення глобального економічного зростання, щоб країни світу мали можливість купувати американські товари. Наголошувалося на потребі розвивати нові інституційні угоди, які підтримують національні економічні й безпекові інтереси США. Наприкінці Другої світової війни було створено ООН, НАТО, МВФ, Світовий банк, процес ГАТТ, які сформували каркас повоєнного світового устрою. Тепер новий період глобальних змін вимагав розвитку аналогічного стратегічного бачення. Його виявом була розбудова АТЕС, місія якого бачилася у розвитку зв'язків між економіками АТР для сприяння їх зростанню, в обговоренні пріоритетів розвитку регіону в довгостроковій перспективі, співпраці з Азійським банком розвитку для поширення переваг економічного зростання регіону на усіх його учасників, в аналізі перешкод торгівлі й економічному зростанню, вирішенні проти-

[176] Remarks at the Edmund A. Walsh School of Foreign Service at Georgetown University. November 10, 1994 // Public Papers… William J. Clinton, 1994. Book 2. – Washington, 1995. – P. 2059.

[177] The President's News Conference in Jakarta, Indonesia // Ibidem. – P. 2082.

[178] Remarks to the Seattle APEC Host Committee. September 19, 1993 // Public Papers… William J. Clinton, 1993. Book 2. – Washington, 1994. – P. 2013–2020.

річ між економіками-учасницями з торгово-економічних питань тощо.

У визначенні таких цілей адміністрація Клінтона керувалася історичним досвідом: лідерство США у створенні багатосторонніх інституцій після Другої світової війни допомогло відновити економічне процвітання Європи, тісно зв'язало США з регіоном і забезпечило їх регіональне лідерство. Той самий підхід тепер хотіли застосувати до Східної Азії через зміцнення АТЕС[179], і створення нової регіональної архітектури.

У глобалізації на той час багато хто бачив західний (американський) проект перевлаштування світу, але вона мала також серйозні негативні наслідки для розвинутих країн, в тому числі й США, передусім через масове перенесення виробництва до країн, що розвиваються. Так, зростання Східної Азії супроводжувалося втратою робочих місць американськими робітниками і ринків американськими компаніями. Хоч короткострокові цілі США в АТЕС передбачали відкриття східноазійських ринків для американських товарів, завдання лібералізації регіональної торгівлі через АТЕС до 1993 р. не висувалося. Натомість робився наголос на його ролі в посиленні міжнародних зусиль з відкриття світової торгівлі на двосторонньому і глобальному рівнях.

За оцінкою держсекретаря У. Крістофера, до 1993 р. **АТЕС** розвивався повільно й малопомітно порівняно з іншими міжнародними форумами. Його секретаріат у Сінгапурі був дуже маленьким; діяльність десяти робочих груп і щорічні зустрічі міністрів, які були найбільшими публічними заходами АТЕС, привертали мало уваги[180]. Влітку 1993 р. було вирішено використати листопадову зустріч міністрів АТЕС в Сіеттлі (штат Вашингтон) для підняття статусу цієї організації на більш високий рівень, запросивши на неї лідерів економік АТЕС. Їхня неформальна зустріч мала сприяти формуванню духу товариства й політичної спільноти серед 15 економік-учасниць та відкритому обговоренню спільних проблем і цілей. Уникаючи формальностей, які, як пра-

[179] Christopher, Warren. Op.cit. – P. 117–118.

[180] Ibidem.

вило, супроводжували заходи на найвищому рівні, президент запропонував провести зустріч на курорті о. Блейк, недалеко від Сіеттлу і радив лідерам приїздити без міністрів закордонних справ та великої свити радників, а також без краваток. Пізніше преса писала, що стиль одягу на таких самітах започаткував прем'єр-міністр Японії М. Хосокава, який прибув на зустріч у чорному шкіряному жакеті. Перша зустріч лідерів держав-учасниць АТЕС у Сіеттлі поклала початок щорічним самітам і створила важливий канал для їх спілкування. Із підняттям зустрічей у рамках АТЕС до рівня самітів лідерів держав-учасниць їх характер змінився. Вони перестали бути малопомітними бюрократичними заходами, і перетворилися на зустрічі економічних гігантів АТР.

Адміністрація Клінтона скористалася головуванням США в АТЕС, щоб викласти свій тихоокеанський порядок денний американському суспільству. Упродовж 1993 р. президент і держсекретар декілька разів порушували це питання у своїх виступах, але найбільші розрахунки покладалися на інтенсивне інформаційне покриття американськими і світовими ЗМІ зустрічі міністрів і саміту в Сіеттлі в листопаді 1993 р. Тут ініціатива створення Тихоокеанської спільноти в рамках АТЕС отримала подальший розвиток.

У виступі на зустрічі міністрів держсекретар У. Крістофер виклав стратегію США щодо Східної Азії у трьох напрямках, які відображали основні цілі запропонованої президентом «Нової тихоокеанської спільноти» – посилення регіональних економічних відносин, забезпечення миру і стабільності, розширення демократії. У першій частині промови АТЕС було поставлено в контекст ширших регіональних економічних інтересів США, зроблено наголос на потребі її інституційного зміцнення й важливості покращення їхніх двосторонніх торговельних зв'язків з регіональними економіками, особливо з Японією і Китаєм. Посилення ролі АТЕС розцінювалося як ключова частина економічної «потрійної гри» Вашингтона (в рамках НАФТА, АТЕС і ГАТТ) і важлива складова ширшого міжнародного економічного порядку денного США (спільна позиція членів АТЕС була надзвичайно важливою для успішного завер-

шення переговорів у рамках ГАТТ)[181]. За день до від'їзду президента Клінтона до Сіеттла Палата представників 234 голосами проти 200 схвалила НАФТА. Це голосування надало йому впевненості, а його аргументам – додаткової переконливості. За його словами, воно було чітким сигналом для Східної Азії: США хочуть вільної торгівлі й доступу до азійських ринків[182].

У виступі президента на неформальному саміті лідерів АТЕС йшлося про безпрецедентні зміни, які сталися в Азії за останні півстоліття, а також про вигоди, які може й повинно нести американцям її зростання. Так, експорт до Східної Азії, яка стала найбільшим торговельним партнером Америки, підтримував 2,5 млн робочих місць для американців; збільшення частки США на цьому ринку на 1% додавало 300 тис робочих місць. Водночас існувало розуміння, що створення економічних можливостей для американців залежало від збільшення кількості покупців для їхніх товарів і послуг, а отже вимагало не лише відкриття зарубіжних ринків для американського бізнесу, а й сприяння зростанню економік АТЕС і світової економіки загалом. Тому завдання відкриття ринків регіональних держав і сприяння їх економічному зростанню необхідно було вирішувати паралельно[183].

У спільній заяві лідерів економік АТЕС в Сіеттлі відзначалася важливість цієї зустрічі, яка відображала нову роль Азійсько-Тихоокеанського регіону з 40% світового населення і 50% світового ВВП у глобальній економіці й політиці. Визнаючи зростання економічної взаємозалежності й різноманітності регіону, лідери АТЕС схвалили бачення перспектив створення Тихоокеанської економічної спільноти, рекомендоване в доповіді Групи видат-

[181] America's Pacific Future. Address at the University of Washington. Seattle, November 17, 1993 // Christopher, Warren. Op. cit. – P. 118–120.

[182] Interview with Timothy Russert and Tom BroKay on «Meeting the Press», November 7, 1993 // Public Papers… William J. Clinton, 1993. Book 2. Op. cit. – P. 1921.

[183] Remarks to the Seattle APEC Host Committee. September 19, 1993 // Ibidem. – P. 1017.

них осіб АТЕС[184]. Сприятливим тлом для схвалення ініціатив США щодо АТЕС був вступ у дію «Договору про Європейський Союз» (з 1 листопада 1993 р.), що створювало перспективи диверсифікації глобальної торгівлі й інвестицій не на користь Східної Азії. Основою економічного зростання члени АТЕС бачили відкриту багатосторонню торговельну систему, тож висловилися за успішне завершення Уругвайського раунду ГАТТ, просування регіональної і глобальної торговельної лібералізації, започаткування конкретних програм для створення Тихоокеанської спільноти. За ініціативи У. Клінтона лідери економік АТЕС погодилися провести зустріч міністрів фінансів для консультацій із широкого кола питань, включаючи макроекономічний розвиток та спрямування потоків капіталів; започаткувати Освітню програму АТЕС для розвитку регіонального співробітництва у сфері вищої освіти; створити Бізнес-форум АТЕС для визначення проблем у торговельній та інвестиційній сферах, а також для підтримки подальшого розвитку ділової мережі в регіоні[185]. До АТЕС було прийнято Мексику і Папуа-Нову Гвінею.

З 1993 р. в рамках АТЕС розпочалося фінансування проектів – семінарів, симпозіумів, досліджень, публікацій, спрямованих на реалізацію основних напрямків, визначених на самітах АТЕС. Більшість із них була зосереджена на передачі знань і навичок між членами АТЕС з метою покращення умов для торгівлі, розвитку більш безпечних та ефективних транспортних маршрутів, забезпечення підприємницьких кіл інформацією про регуляційні й законодавчі вимоги кожної з економік-учасниць з питань імпорту/експорту для більш ефективного ведення бізнесу тощо.

У грудні 1993 р. значною мірою завдяки солідарній позиції членів АТЕС відбулося успішне завершення Уругвайського раунду ГАТТ, який забезпечив суттєве зменшення торговельних тарифів. Після ратифікації угод Уругвайського раунду (Конгрес США зробив це в грудні 1994 р.) з 1 січня 1995 р. було створено Всесвітню

---

[184] 1993 Report of Eminent Persons Group // Koh, Tommy T. B. The United States and East Asia: Conflict and Co-operation. – Singapore, 1995. – P. 43–46.

[185] 1993 APEC Economic Leaders' Vision Statement // Ibidem. – P. 40–42.

торговельну організацію (ВТО), основні функції якої полягали у вирішенні торговельних суперечок між державами-учасницями згідно з досягнутими угодами в рамках ГАТТ та в організації наступних переговорів для сприяння глобальній торгівлі.

У серпні 1994 р. Група видатних осіб АТЕС оприлюднила доповідь, у якій дала визначення «економічної спільноти» в АТР як «групи з однаковими поглядами, спрямованими на ліквідацію бар'єрів для взаємних економічних обмінів в інтересах усіх членів»[186]. Визнавалося, що найбільше цій концепції відповідає китайський термін «велика сім'я», а термін «спільнота» передбачає деяку замкнутість і створює регіональному об'єднанню негативний імідж. Насправді АТЕС сповідує «відкритий регіоналізм», який передбачає рівні умови для аутсайдерів на основі взаємності, тобто відкриття ринків на рівних умовах. Рекомендовано схвалити на наступному саміті АТЕС довгострокову мету запровадження «вільної відкритої торгівлі та інвестицій у регіоні» і розпочати імплементацію програми торговельної лібералізації, щоб завершити цей процес до 2020 р. Водночас визнавалося, що ця мета створює потенційний конфлікт з такими субрегіональними угодами як АФТА і НАФТА, оскільки урівнює преференційні угоди, запропоновані їх членам через ширшу АТЕС.

Рекомендації Групи видатних осіб про вільну торгівлю в АТР відповідали інтересам США, але викликали серйозні заперечення в деяких країнах Східної Азії, оскільки рівні умови для іноземних експортерів та інвесторів могли спричинити негативний вплив на значну частину місцевого бізнесу, призвести до розорення цілих галузей. Малайзія і Філіппіни відкрито критикували пропозиції Групи видатних осіб, відзначаючи, що в разі імплементації вони перетворять АТЕС на торговельний блок і зменшать важливість АСЕАН всередині ширшого тихоокеанського угрупування. Вирішальне значення в підтримці Асоціацією пропозиції про вільну торгівлю в рамках АТЕС мала позиція президента Індонезії М. Сухарто, одного з «батьків-засновників» АСЕАН. Вона посилювалася неформальним лідерством Індонезії в Асоціації та її головуванням у АТЕС в 1994 р.

[186] 1994 Report of Eminent Persons Group. Op. cit. – P. 47–50.

Напередодні від'їзду до Індонезії У. Клінтон говорив про свої сподівання від саміту в термінах зрушення «від спільного бачення до спільного напрямку», встановлення конкретних цілей для полегшення ведення бізнесу в Східній Азії, зменшення тарифних перешкод і нетарифних бар'єрів, спрощення процедур і стандартів для сприяння торгівлі, визначення термінів досягнення вільної й відкритої торгівлі між усіма азійсько-тихоокеанськими економіками[187].

Під час зустрічі міністрів у Джакарті в листопаді 1994 р. до АТЕС було прийнято Чилі, після чого схвалено трирічний мораторій на прийняття нових членів. Міністри економік АТЕС схвалили Інвестиційний код поведінки учасників «процесу АТЕС». Бізнес-форум АТЕС рекомендував створення більш прозорої адміністративної системи; встановлення спільних і спрощених митних правил/процедур; послаблення обмежень щодо трансферу технологій, отримання віз тощо; здійснення заходів з гармонізації стандартів; посилення захисту прав інтелектуальної власності; запровадження стабільної макроекономічної політики для утримання вартості капіталу на низькому рівні; підтримку стабільних обмінних курсів і низької інфляції; сприяння чесній етиці ведення бізнесу й боротьбі з корупцією[188].

Після завершення зустрічі міністрів відбувся другий неформальний саміт лідерів АТЕС у Богорі, під час якого було схвалено декларацію про лібералізацію торгівлі й інвестицій між провідними економіками-членами АТЕС до 2010 р., а між усіма іншими – до 2020 р. Метою АТЕС, за Богорською декларацією, була вільна, відкрита торгівля й інвестиційна діяльність в АТР, що сприятимуть вільній торгівлі й інвестиціям в усьому світі. Висловлювалася опозиція лідерів АТЕС «створенню торговельного блоку, спрямованого всередину, який відволікатиме увагу від здійснення

[187] Remarks at the Edmund A. Walsh School of Foreign Service at Georgetown University. November 10, 1994 // Public Papers… William J. Clinton, 1994. Book 2. Op. cit. – P. 2059.

[188] 1994 Report of Pacific Business Forum // Koh, Tommy T.B. Op. cit. – P. 37–39.

глобальної вільної торгівлі», і відданість лібералізації торгівлі й мультилатералізму[189].

Богорська декларація не була обов'язковою для виконання економіками-учасницями АТЕС і мала загальнополітичний характер, як і вся попередня діяльність АТЕС. Заради досягнення політичної мети учасники саміту вперше відійшли від основоположного принципу консенсусу при прийнятті рішень і використали принцип «гнучкого чи широкого консенсусу», що дозволяв приєднатися до декларації у будь-який час. Якщо під час зустрічі в Сіеттлі було узгоджено спільне бачення об'єднаної відкритої торговельної системи в АТР, то на зустрічі в Богорі було прийнято зобов'язання здійснити це бачення через вільну й чесну торгівлю з визначенням конкретних термінів[190].

Отже, в 1993–1994 рр. початковий проект АТЕС було значно розширено в напрямку визначення цілей створення «Нової тихоокеанської спільноти» і зони вільної торгівлі в рамках форуму АТЕС, його більшої інституалізації. Реалізації останньої цілі сприяли щорічні саміти лідерів економік АТЕС, яким передували зустрічі міністрів закордонних справ і торгівлі. Постійні адміністративні й технічні функції виконував Секретаріат АТЕС у Сінгапурі.

Австралійський міністр закордонних справ Г. Еванс в жовтні 1994 р. порівнював діяльність АТЕС із триярусним тортом, у якому перший ярус включає діяльність у стилі Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) – збір даних, діалог у сфері політики, розвиток стратегій співробітництва у специфічних секторах (сировина, енергія, транспорт, телекомунікації, інфраструктура, людські ресурси, роль малих і середніх підприємств тощо), другий – полегшення торгівлі й інвестицій, а третій – їх лібералізацію. У першій половині 1990-х рр. «процес АТЕС» характеризувався «малими формами співробітництва» на дво-тристоронній

[189] APEC Economic Leaders' Declaration on Common Resolve, Bogor, Indonesia, November 15, 1994 // Public Papers… William J. Clinton, 1994. Book 2. Op. cit. – P. 2094-2097.

[190] The President's News Conference in Jakarta, November 15, 1994 // Ibidem. – P. 2085.

основі. Після створення ВТО розпочалося вивчення багатосторонніх ініціатив у окремих секторах.

Наступний саміт лідерів АТЕС у м. Осака (Японія) в листопаді 1995 р. схвалив «План дій Осака» як механізм досягнення Богорської мети. Він базувався на концепції «економічного і технічного співробітництва», важливій для менш розвинутих економік-учасниць форуму. У 1995 р. створено Консультативну бізнес-раду АТЕС – постійну групу для організації заходів за участю підприємницьких кіл економік-членів і встановлення прямого каналу впливу приватного бізнесу на формування робочої програми АТЕС. До Ради входили по три керівники компаній вищого рангу від кожної економіки з повноваженнями надавати поради керівникам держав і міністрам щодо пріоритетних завдань приватного сектора у сферах лібералізації торгівлі й інвестицій, сприяння бізнес-трансакціям тощо. Рада мала зустрічатися тричі на рік для розробки доповіді й рекомендацій, щоб представляти їх лідерам АТЕС під час щорічних самітів[191].

Президент У. Клінтон скасував свій візит до Осаки й державний візит до Японії в листопаді 1995 р., за його словами, через конфлікт з Конгресом з приводу затвердження федерального бюджету і можливість у зв'язку з цим (вперше) дефолту США[192]. Проте оглядачі пов'язували відсутність У. Клінтона в Осаці з ускладненнями в американсько-японських відносинах у зв'язку з «окінавським інцидентом» – зґвалтуванням японської школярки американськими військовослужбовцями на о. Окінава, який отримав значний резонанс у японському суспільстві, спричинив масові акції протесту з вимогами виведення військових баз США з о. Окінава й активні дискусії стосовно перегляду японсько-американських відносин у сфері безпеки.

Хоча питання загального порядку денного АТЕС на 1995 р. були узгоджені під час візиту прем'єр-міністра Т. Мураяма

---

[191] APEC Business Advisory Council (ABAC) / Asia Pacific Foundation of Canada // http://www.asiapacific.ca/about-us/affiliations/abac

[192] The President's News Conference, November 16, 1995 // Public Papers… William J. Clinton. 1995. Book 2. – Washington, 1996. – P. 1760–1761.

до Вашингтона в січні 1995 р. й зафіксовані у Спільній заяві[193], значну увагу Японії як країни-організатора заходів АТЕС у 1995 р. до проблем розвитку було розцінено як свідчення просування нею власного бачення «процесу АТЕС», вияв японсько-американського суперництва за регіональних вплив. Якщо свого часу наголос У. Клінтона на значенні АТЕС посилив регіональний вплив США в Східній Азії, то тепер деякі оглядачі визнавали, що відсутність президента на саміті могла сприяти його послабленню.

Конкретні заходи з імплементації «Плану дій Осака» були схвалені на саміті АТЕС у Манілі в листопаді 1996 р., включаючи досягнення угоди з інформаційних технологій, яка зменшувала до нуля тарифи на торгівлю високотехнологічною продукцією – комп'ютерами, напівпровідниками, товарами телекомунікаційної сфери – в експорті якої США були лідером (вона вступила в дію в липні 1997 р.). З 1996 р. в рамках АТЕС розпочалася Програма ранньої добровільної секторальної лібералізації, спрямована на ліквідацію обмежень у сфері торгівлі й інвестицій зацікавлених сторін в окремих секторах економіки.

На саміті АТЕС у Ванкувері в листопаді 1997 р. було ухвалено угоду про зменшення тарифів у дев'яти секторах, включаючи екологічні технології, чому США приділяли важливе значення. Після цього Програма ранньої лібералізації реалізовувалася на добровільній основі в 15 секторах. Оскільки саміт у Ванкувері відбувався в умовах розгортання Азійської фінансово-економічної кризи, яка розпочалася в липні 1997 р., одним із основних на ньому було питання про зміцнення і стабілізацію азійських фінансових ринків. Врешті Азійська криза загальмувала «процес АТЕС» і сприяла відносному занепаду його ролі в регіональній інтеграції АТР.

Оцінки діяльності АТЕС у докризовий період були неоднозначними. Оптимісти стверджували, що форум презентує інший, ніж в Європі, тип інтеграції – економічну, яку рухають не уряди, закони, інституції, а приватний сектор через торгівлю й інвести-

[193] The President's News Conference with Prime Minister Tomiichi Murayama of Japan, January 11, 1995 // Public Papers… William J. Clinton. 1995. Book 1. – Washington, 1996. – P. 34.

ції. Найбільш важливою функцією АТЕС вони вважали стримування будь-якого відступу від принципу відкритості економіки, підтримку прогресу в напрямку торговельної лібералізації, забезпечення гарантій, що регіональні угрупування, які виникатимуть у світі, не виключатимуть АТР. Підкреслювався той факт, що АТЕС пов'язує дві сторони Тихого океану, зменшуючи таким чином загрозу поділу світу на два антагоністичні торговельні блоки, може здійснювати колективний тиск на Японію з відкриття її ринків та сприяти вирішенню незавершених справ Уругвайського раунду в таких сферах як торгівля послугами, інтелектуальна власність, екологія. Висловлювалася думка про важливу культурну і стратегічну місію АТЕС, що об'єднав принаймні п'ять різних цивілізацій і таким чином зменшив ризик їх «зіткнення»[194].

Китайські аналітики позитивно оцінювали діяльність АТЕС як організації, роль якої у сприянні лібералізації інвестицій, розвитку торгівлі, економічної і технічної кооперації між країнами-членами постійно зростала[195]. Важливим, на їхню думку, було створення так званого «підходу АТЕС», який наголошував на паралельному здійсненні лібералізації торгівлі й інвестицій, з одного боку, та економічного й технічного співробітництва, з іншого, і фактично став азійською моделлю захисту інтересів країн, що розвиваються. У виступі президента КНР Цзянь Цземіня на четвертому неформальному саміті АТЕС у Манілі в листопаді 1996 р. відзначався прогрес у діяльності АТЕС, який з часу свого заснування накопичив певний досвід у практичній сфері й поступово запропонував унікальний шлях співробітництва – «підхід АТЕС», котрий довів свою ефективність на практиці. Підкреслювалася відмінність економічного і технічного співробітництва в АТЕС від традиційної допомоги з розвитку: воно взаємне, допов-

---

[194] Koh, Tommy T.B. Op.cit. – P. 18–19; Clark, Jonathan G. The United States and Asia-Pacific Economic Cooperation. – New York, 1994. – P. 6; Sopiee, Noordin. The Political and Economic Dynamics in Post-Cold War Asia Pacific // A Man & His Idea. Selected Writings and Speeches. Op. cit. – P. 299.

[195] «Yearender» on 1996 World Situation // China. Facts & Figures. Op.cit. – V. 23. – P. 86–87.

нюване, основане на рівності й взаємній вигоді; його основна мета полягає в перетворенні різноманіття регіону у взаємодоповнюваність, в досягненні спільного процвітання усіх членів АТЕС[196]. Китай підтримував секторальну лібералізацію, яка була основною темою в роботі АТЕС 1997 р., оскільки вона мала сприяти подальшому зняттю обмежень у сфері торгівлі й інвестицій (на економіки АТР щорічно припадало близько 80% китайського експорту й імпорту)[197].

За аналізом відомого британського дослідника Р. Хігготта, незважаючи на суперечності в АТЕС, більшість дискусій у цій організації в 1993–1997 рр. були зосереджені на вигодах від вільної торгівлі й лібералізації регіональних економік. Хоч бачення темпів здійснення лібералізації торгівлі й інвестицій неазійських і переважної кількості азійських економік відрізнялося, усі вони прагнули розвивати програму «відкритого лібералізму», вважаючи її сприятливою для економічного розвитку регіону. Переважали ейфористичні сподівання, що АТЕС забезпечить міцні інституційні зв'язки і сприятиме зменшенню міжрегіональних суперечностей між Азією і США. При цьому азійські країни не звертали увагу на загрози, пов'язані зі значним зростанням притоку в регіон нерегульованого капіталу, який врешті викликав обвал тайського бата й Азійську фінансово-економічну кризу[198].

Скептики наголошували на неспроможності АТЕС сформувати Тихоокеанську економічну спільноту як через відсутність механізмів примусу, так і через постійні суперечки між його членами, в основі яких були різні концептуальні підходи до діяльності організації. Головні проблеми полягали у визначенні й реалізації концепції «відкритого регіоналізму» та в розробці нових регіональних угод із включенням питань, які не розглядалися або не отримали схвалення в ГАТТ. Серед основних питань були: наскільки широ-

---

[196] Ren Xin: «1996: A Year of Diplomatic Feats for China» // China. Facts & Figures. Op. cit. – V. 21. – Breeze, Florida, 1997. – P. 69.

[197] Wu Yi: Yearender on Foreign Trade // Ibidem. – V.23. Op. cit. – P. 187–191.

[198] Higgott, Richard. The United States and the Aborthed Asian Monetary Fund // The 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 415–419.

кою має бути лібералізація в рамках АТЕС – без виключення (за що виступали США й Австралія) чи з виключенням чутливих секторів; якими механізмами здійснювати імплементацію її рішень – добровільно чи на основі досягнутих угод, в односторонньому порядку чи через колективні дії. У питанні стосовно поширення лібералізації торгівлі на економіки, які не були членами АТЕС, домінували два протилежні підходи – надання їм статусу «найбільш сприятливої нації» в торгівлі в односторонньому порядку або ж лише на взаємному ґрунті.

Основні протиріччя існували між економіками, які прагнули до торговельної й інвестиційної лібералізації (США, Австралія, Нова Зеландія, Канада, Сінгапур, Гонконг та Індонезія після прийняття в 1994 р. Богорської мети) і тими, хто мав інші пріоритети (Японія, Південна Корея, Китай, Тайвань, решта країн АСЕАН). Більшість країн АТЕС, крім Сінгапуру й Нової Зеландії, які займали гнучку позицію, виступали за лібералізацію на основі преференційних угод і не хотіли йти на поступки в АТЕС до початку переговорів у рамках ВТО.

Адміністрація У. Клінтона, яка використовувала АТЕС як рушійну силу для відкриття азійських ринків і зменшення завдяки цьому дисбалансу в торгівлі США з Японією, Китаєм та іншими регіональними економіками, погоджувалася надати країнам, що розвиваються, значну гнучкість у виконанні Програми ранньої добровільної секторальної лібералізації, але заперечувала її для Японії[199]. За різними підходами двох держав до співробітництва в АТЕС приховувалася їхня конкуренція за ринки регіональних держав і посилення свого регіонального впливу. У 1990-ті рр. лідером цієї конкуренції була Японія. З початку 1990-х Східна Азія стала її найбільшим експортним ринком. У 1992 р. торгівля між Японією і Азією складала 185 млрд дол., між Японією і США – 148 млрд дол. У 1993 р. позитивний баланс японської торгівлі з Азією вперше перевищив аналогічні показники в торгівлі з США. Якщо в 1985 р. на американський ринок припадало 39,7% японського експорту, в той час як на азійський – 26,3%, то в 1995 р. у Східну Азію надхо-

[199] Munakata N. Op.cit. – P. 82–89.

дило 39,9% японських товарів, а в США – 29,7%. Такі ж зміни відбулися і з японським імпортом. Відносна вага Азії в ньому виросла з 28,6% до 35,4%, а США скоротилася з 23,6 до 22,8%[200]. Паралельно значно зросли японські культурні впливи в країнах ПСА, передусім на рівні виробничої і масової культури. Цьому сприяли якість і надійність японських товарів, поширення японської трудової етики і менеджменту через залучення місцевого населення до процесу виробництва, поширення японських готелів, ресторанів, побутової культури у зв'язку з туристичним бумом японців у країни ПСА. Особлива увага приділялася популяризації японської моделі розвитку і способу життя з акцентом на пропаганді спільності культурних цінностей азійських народів.

Китайські дослідники відзначали, що Японія сприйняла приєднання США до АТЕС як загрозу своїм інтересам, оскільки активно будувала регіональний економічний блок, «ієнову зону» на основі моделі «диких гусей, що летять» із перспективою встановлення Східноазійської економічної співдружності, де їй належала б провідна роль. Проте Японія не могла відкрито виступити проти участі США в АТЕС і здійснювала тактику «приховування можливостей та вигравання часу», підкреслювала роль АТЕС як організації, що сприяє розвитку, маючи намір отримати підтримку Китаю й АСЕАН, щоб зайняти в ній домінуючу позицію[201].

За аналізом японської дослідниці Н. Мунаката, адміністрація Клінтона зосереджувалася на лібералізації азійської торгівлі й інвестицій, але не приділяла достатньої уваги проблемам розвитку. Проте основні цілі «процесу АТЕС» – сприяння переговорам в рамках ГАТТ/ВТО, забезпечення платформи для обміну інформацією, полегшення торгівлі й інвестицій, покращення ринкових інституцій – хоч і були важливі для східноазійських економік, не охоплювали всіх проблем регіону. Створення азійської вироб-

[200] Scholars View West-West Relations // China. Facts & Figures. – V. 20. Op. cit. – Breeze, Florida, 1996. – P. 112.

[201] China's Views on International Issues, 1995 // China. Facts & Figures. – V. 20. Op.cit. – P. 87–88 ; Scholars View West-West Relations // Ibidem. – P. 111.

ничої мережі потребувало відповідного бізнес-оточення (фізична інфраструктура й інституційні можливості), яке формувалося через розвиток економічного і технічного регіонального співробітництва між розвинутими країнами й тими, що розвиваються. Оскільки інтереси США й більшості економік в АТЕС відрізнялися, це спонукало східноазійські держави до пошуків інших каналів співробітництва для адекватного вирішення важливих регіональних проблем, які ігнорував форум АТЕС[202].

У жовтні 1993 р. АСЕАН врешті досягла консенсусу стосовно створення в рамках АТЕС Східноазійського економічному кокусу, якому японський уряд надав неофіційну підтримку. Зустрічі міністрів за участю лише східноазійських держав також відбувалися напередодні міжнародної конференції з прав людини у Відні в червні 1993 р., першого Регіонального форуму АСЕАН (АРФ) в Таїланді в липні 1994 р. та під час обговорення питання про створення саміту «Азія-Європа» (АСЕМ) в Бангкоку в липні 1995 р. Перший саміт АСЕМ на рівні глав урядів/держав відбувся в березні 1996 р., після чого став регулярним (раз на два роки).

За деякими оцінками, перспективи «процесу АТЕС» перед Азійською фінансово-економічною кризою 1997–1998 рр. були невизначеними. З 1995 р. юридичний захист проти однобічних санкцій і різних форм протекціонізму вже здійснював не АТЕС, а ВТО. Серед членів АТЕС не було єдності стосовно питання про його подальшу інституалізацію. Спостерігалося тяжіння більшості економік АТЕС до американського, а не суто азійського ринку або прагнення деяких із них налагодити власний канал зв'язку з Європою без США, про що свідчило започаткування АСЕМ. За висновком Н. Мунаката, через американсько-японські суперечності процес АТЕС виявився фактично паралізованим, а прагнення економік АТР бути одним регіоном не реалізувалося[203].

Діяльність АТЕС в докризовий період мала суттєвий вплив на **АСЕАН** і процеси регіональної інтеграції в Південно-Східній Азії. Держави АСЕАН були зацікавлені у збереженні регіональної

[202] Munakata N. Op. cit. – P. 20.

[203] Ibidem. – P. 88.

присутності США в ПСА – економічної й військової, проте їх відносини зі США ускладнювалися американською стратегією «розширення і залучення», просуванням демократії й «універсальної» концепції прав людини, що вважалося втручанням у їхні внутрішні справи. Небезпечною, з їх точки зору, була схильність США вважати грубе порушення прав людини в тій чи іншій країні можливим приводом для інтервенції. Позиція АСЕАН з прав людини була викладена в заяві міністрів закордонних справ держав-членів у липні 1993 р.[204], згідно з якою вигоди колективу/суспільства мають переважати індивідуальні; основою «прав людини» є економічний розвиток, який забезпечується політичною стабільністю в державі; права людини не підлягають загальній формулі й відрізняються залежно від рівня соціально-економічного розвитку й соціокультурних основ держав; вони мають кілька аспектів і включають не лише громадянські чи політичні, але й економічні, соціальні та культурні права; їх дотримання залежить від економічного зростання, передумови для чого створює внутрішня стабільність у державі.

Погляди на демократію і права людини країн АСЕАН і Китаю збігалися, незважаючи на недовіру між ними й загострення суперечок у Південно-Китайському морі. На міжнародній конференції з прав людини у Відні в червні 1993 р. АСЕАН і КНР зайняли спільну позицію щодо цього питання, яку вони попередньо обговорили на регіональній підготовчій зустрічі у Бангкоку. На противагу позиції США, Бангкокська декларація наголошувала на економічному зростанні, інтересах громади, невтручанні держав у внутрішні справи один одного, їх повазі до різних соціально-економічних, історичних і культурних засад[205]. В офіційній заяві Індонезії зазначалося: «У світі, в якому домінування сильних над слабкими і конфлікти між державами все ще є болючою реальністю, жодна країна чи група країн не може брати на себе роль

[204] Acharia, Amitav. Human Rights and Regional Order // 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 155.

[205] Cheng, Joseph Y. S. ASEAN's role in the Chinese Foreign Policy Framework. Op. cit. – P. 433.

судді, журі чи виконавця вироку над іншими країнами в цьому критичному і чутливому питанні»[206].

У березні 1994 р. Комісія ООН з прав людини закликала міжнародну спільноту засудити держави, які використовують одноосібні примусові засоби для тиску на країни, що розвиваються, оскільки такі заходи шкодять міжнародній торгівлі, не дозволяють країнам, що розвиваються, здійснювати своє право встановити політичну, економічну та соціальну системи, а також розширювати міжнародну торгівлю. Було схвалено резолюцію, згідно з якою країни повинні утримуватися від здійснення будь-яких одноосібних дій, які суперечать міжнародним законам і Статуту ООН. За резолюцію голосували 23 країни, що розвиваються, а 18 розвинутих країн, включаючи США, були проти[207].

Процеси економічної інтеграції в рамках АСЕАН у 1990-ті рр. базувалися на схемі «концентричних кіл співробітництва», у центрі якої перебували «трикутники зростання», далі – АФТА й АТЕС; Східноазійський економічний кокус розглядався як середній шар між ними. Поступова лібералізація торгівлі й капіталів у рамках АТЕС та реалізація рішення про створення АФТА сприяли здійсненню країнами АСЕАН ринкових реформ у напрямку їх більшої відкритості для зарубіжного експорту й інвестицій як всередині ПСА, так і для позарегіональних економік. Вони відбувалися поступово, лише у міру підтримки великими місцевими компаніями, щоб мінімізувати їхні економічні збитки. Перевага надавалася відкриттю ринків всередині ПСА в рамках АФТА. Коли в листопаді 1996 р. президент Філіппін Ф. Рамос виступив з ініціативою про поширення угоди АФТА на АТЕС, інші країни АСЕАН її не підтримали[208]. Лібералізація торкнулася і фінансового сектора окремих країн АСЕАН (передусім Таїланду), що сприяло надходженню

---

[206] Цит. за: Acharia, Amitav. Human Rights and Regional Order. Op. cit. – P. 154.

[207] Human Rights Commission Meeting, 1994 // China. Facts & Figures. Op. cit. – V. 19. – Breeze, Florida, 1995. – P. 105.

[208] Menon, Jayant. The Expansion of AFTA // 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 221.

до них значної кількості короткострокових портфельних інвестицій. Проте фінансове співробітництво в рамках АСЕАН не було налагоджено. Перша зустріч міністрів фінансів АСЕАН відбулася лише в березні 1997 р. (Пукет, Таїланд). Спільне комюніке зустрічі наголошувало на потребі подальшої лібералізації сектора фінансових послуг, в тому числі через ВТО; важливості зміцнення наглядової і регуляційної основи банківського сектора; корисності своп-угод АСЕАН в умовах значних змін глобального фінансового середовища. Загалом оцінка міністрами ситуації у сфері фінансів була оптимістичною, хоча в цей час в Таїланді уже мали місце суттєві фінансові проблеми.

Більшу увагу АСЕАН приділяла питанню про вільну торгівлю в ПСА. У вересні 1994 р. на зустрічі міністрів економіки АСЕАН було внесено важливі зміни до угоди АФТА 1992 р. Вони передбачали скорочення термінів її формування від 15 до 10 років, зменшення тарифів від 5 до 0% на частину товарів за «швидким треком» до 2000 р., за «нормальним треком» – до 2003 р., створення робочої групи для вивчення питання про можливість скорочення списку «чуттєвих» сільськогосподарських товарів; до схеми СЕПТ внесено деякі найменування непереробленої сільськогосподарської продукції[209]. Угоду АФТА остаточно схвалив Бангкокський саміт АСЕАН 1995 р. Лідери погодилися створити спільний Інвестиційний простір, спроектований таким чином, щоб посилити привабливість і конкурентоспроможність АСЕАН як єдиного ринку для іноземних інвестицій (в деякі сектори економіки до 2020 р. передбачався доступ інвестицій тільки членів АСЕАН на взаємній основі, і тільки після цього його мали відкрити для всіх держав АТЕС)[210].

Пошуки нових форм промислового співробітництва в рамках АФТА призвели до підписання в 1996 р. Нової схеми промислового співробітництва АСЕАН (АІКО). Згідно з нею умовою створення нової компанії визнавалася участь в ній мінімум двох підприємств

[209] Stubbs, Richard. AFTA and the Politics of Regional Economic Co-operation // 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 208.

[210] Menon, Jayant. Op. cit. – P. 222–223.

з різних країн АСЕАН і наявність принаймні 30% національного капіталу. Для стимулювання створення нових компаній передбачалася низка преференцій, наприклад, переваги в отриманні інвестицій або пільгові тарифні ставки в розмірі 0–5% для товарів, виробництво яких було схвалено в рамках АІКО вже з моменту її створення. У грудні 1995 р. було підписано Рамкову угоду АСЕАН у сфері послуг, яка свідчила про наміри вийти за межі угод, досягнутих у рамках ГАТТ.

З урахуванням нових реалій, в тому числі розширення АСЕАН за рахунок нових членів, терміни імплементації АФТА неодноразово змінювалися, як і її початкові цілі. Значна гнучкість АФТА, яка узгоджувалася зі «шляхом АСЕАН», значно відрізняла її від інших аналогічних угод. Незважаючи на найкращі наміри зменшення тарифів на великий спектр товарів, схема почала давати збої через прагнення країн-учасниць захистити чутливі сектори економіки та брак механізмів вирішення торгових суперечок. Основною причиною труднощів у створенні спільного ринку АСЕАН була однотипна структура економік країн ПСА та конкуренція їх експортних товарів, крім Сінгапуру.

Взаємна торгівля країн АСЕАН розвивалося повільно. Хоча середній рівень внутрішньо-регіональних тарифів на основну групу товарів було знижено з 12,67% у 1993 р. до 6,15% у 1998 р., частка внутрішньої торгівлі склала близько 20% від загального обсягу зовнішньої торгівлі АСЕАН, що було набагато менше, ніж в ЄС чи НАФТА (відповідно 60% і 40%). Список винятків з АФТА був надто довгим і охоплював багато важливих сфер. Але навіть якби цього не було, внутрішньо-асеанівська торгівля не могла замінити торгівлю з рештою світу. Найбільша частка торгівлі країн АСЕАН припадала на США і Японію. Надія на внутрішній ринок АСЕАН як основу для економічного зростання була нереалістичною. Тому основну роль в АФТА було відведено не торгівлі, а створенню спільної інвестиційної зони[211]. За оцінкою М. Аріффа, економіки АСЕАН взагалі не потребували АФТА,

[211] Kartadjoemena H. S. Asean and the International Trading System // 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 349.

але вона служила тим клеєм, який не дозволяв Асоціації розвалитися[212].

Незважаючи на повільність, із 1995 р. до липня 1997 р. у впровадженні положень АФТА спостерігався помітний прогрес. Хоч офіційні цілі не завжди досягалися, загалом тарифи зменшувалися і торгівля всередині АСЕАН розширювалася. Дослідниця сінгапурського Інституту оборони і стратегічних досліджень Х. Несадурай доводить, що у міру розвитку АФТА поступово зростала інституалізація АСЕАН шляхом створення і зміцнення певних правил і процедур, а також вироблення і більшої деталізації офіційних документів (після 1995 р.), які мали обов'язкову силу, на відміну від попередніх неофіційних декларацій)[213]. З іншого боку, у зв'язку зі створенням АФТА АСЕАН ледь вийшла за межі «негативної інтеграції», тобто міждержавних угод з дерегуляції та лібералізації, в той час як «позитивна інтеграція» передбачала узгоджену інтервенцію у певні сфери політики через визначення правил та їх наступне впровадження[214].

Намагаючись підтримувати центральну роль АСЕАН у процесах регіональної інтеграції, у 1995 р. лідери АСЕАН схвалили пропозицію Сінгапуру проводити, крім офіційних самітів Асоціації, щорічні неформальні саміти за участю лідерів інших східноазійських держав, щоб працювати над спільним баченням перспектив розвитку Східної Азії. Перший такий неформальний саміт АСЕАН відбувся в Джакарті у грудні 1996 р., але лідери Японії, КНР і РК не брали в ньому участі, що свідчило про пріоритетність для них у той час «процесу АТЕС».

Виявом намірів Японії реалізувати лідерство в ПСА стала ініціатива прем'єр-міністра Р. Хашімото, з якою він виступив у січні 1997 р. у Сінгапурі (відома як «доктрина Хашімото») про відновлення самітів «Японія-АСЕАН» та розвиток «шир-

---

[212] Ariff, Mohamed. AFTA = Another Futile Trade Area? (1994) // 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 226.

[213] Nesadurai, Helen. Cooperation and Institutional Transformation in Asean. Insights from the AFTA Project // Ibidem. – P. 198–200.

[214] Ruland, Jurgen. ASEAN and the Asian Crisis // Ibidem. – P. 243.

шого і глибшого партнерства» між ними в багатьох сферах – від захисту і відновлення культурного спадку, підтримки й розвитку їхніх унікальних культур до реалізації спільних ініціатив для боротьби з проблемами, що турбують міжнародну спільноту (тероризм, екологія, покращення здоров'я і добробуту, брак продовольства й енергії, зростання населення, СНІД, наркотики, посилення влади закону)[215].

Пропозиція Р. Хашімото про відновлення самітів «Японія-АСЕАН» знайшла підтримку лідерів АСЕАН, які вирішили запросити на саміт також лідерів Китаю і Республіки Корея. У результаті в грудні 1997 р. в умовах розгортання Азійської фінансово-економічної кризи в Куала-Лумпурі відбулися три двосторонні саміти «АСЕАН+1» (Японія, Китай, РК), а також неформальний багатосторонній саміт «АСЕАН+3». Вони мали значний вплив на регіональні процеси в Східній Азії в посткризовий період.

Безпекова стратегія АСЕАН зі зменшенням військової присутності США в Південно-Східній Азії й посиленням конкуренції між Японією і Китаєм за регіональний вплив була спрямована як на підтримку американської присутності в регіоні й американсько-японського альянсу, так і на залучення Китаю до регіонального порядку, на розвиток дружніх відносин з усіма регіональними центрами впливу та утримання балансу сил. До Азійської кризи більш вираженим був політичний вплив США й економічний вплив Японії у ПСА, тоді як зростання Китаю розцінювалося державами АСЕАН у термінах «китайської загрози».

Важливе значення мала ініціатива АСЕАН про створення **Регіонального форуму АСЕАН (АРФ)** за участю міністрів закордонних справ усіх регіональних держав, включаючи Північну Корею, для розвитку багатостороннього діалогу та консультацій у сфері безпеки, розбудови довіри між державами в рамках превентивної дипломатії. Ідея створення такого форуму обговорювалася

[215] Chalermpalanupap, Termsak. ASEAN+3: An ASEAN Perspective // China and ASEAN: Changing Political and Strategic Ties. – Hong Kong, 2005. – P. 21; Overview of ASEAN-Japanese Relations // http://www.asean-sec.org/5740.htm

з початку 1990-х рр., але перша офіційна зустріч відбулася в липні 1994 р. у Бангкоку. Комюніке міністрів закордонних справ АСЕАН напередодні інаугураційної зустрічі АРФ відображало бачення його перспектив як ефективного консультативного форуму для сприяння відкритому діалогу з політичного і безпекового співробітництва, започаткування більш передбачуваного й конструктивного зразку відносин в Азійсько-Тихоокеанському регіоні[216]. В основу діяльності форуму для створення вищої міри «комфорту» для усіх учасників було покладено принципи неформальності, соціалізації, консенсусу, невтручання держав у внутрішні справи один одного («шлях АСЕАН»).

На другому саміті АРФ у Брунеї в 1995 р. було видано концептуальний документ, який визначав майбутню траєкторію його розвитку. Згідно з ним, співробітництво у АРФ в сфері безпеки мало пройти три стадії: здійснення заходів з будівництва довіри, розвиток превентивної дипломатії та вироблення підходів до вирішення конфліктів. На третій зустрічі у Індонезії в липні 1996 р. було встановлено критерії прийняття до АРФ нових членів, на основі яких до нього вступили Індія і М'янма. Після цього він включав 20 країн та одну регіональну організацію (ЄС) і поєднував майже всіх основних акторів в АТР.

Створення АРФ значною мірою було спрямоване на вирішення завдань, які виникли у зв'язку зі скороченням американської військової присутності в Східній Азії, загостренням ситуації в Південно-Китайському морі, потребою конструювання східноазійського порядку за участю Китаю, щоб у разі американсько-китайського стратегічного суперництва країнам АСЕАН не довелося вибирати між ними[217].

---

[216] Joint Communique of the Twenty-Seventh ASEAN Ministerial Meeting. Bangkok, 22-23 July 1994 / Association of Southeast Nations // http://www.asean.org/communities/asean-political-security-community/item/joint-communique-of-the-twenty-seventh-asean-ministerial-meeting-bangkok-22–23-july-1994

[217] Viraphol, Sarasin. A Post-cold War Architecture for Peace and Security // 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 272; Wan, Chin Kin. ASEAN's Engagement

Значний вплив на безпекову ситуацію в Південно-Східній Азії мала окупація китайськими військами в лютому 1995 р. рифу Пангалібан, що став відомим як риф Місчіф, розташованого на відстані 130 морських миль від берегової лінії Філіппін і включеного Філіппінами до своєї економічної зони, згідно з Конвенцією ООН з морського права (ЮНКЛОС). Цей інцидент, який засвідчив посилення наступальності Пекіна і його готовність використати військову силу для захисту національних інтересів, викликав значну стурбованість АСЕАН з приводу «китайської загрози» і сприяв її згуртуванню, що виявилося у рішенні про прискорене прийняття до Асоціації В'єтнаму (липень 1995 р.), винесенні питання про ситуацію в Південно-Китайському морі на обговорення Регіонального форуму АСЕАН, зближенні між Філіппінами і В'єтнамом, зміцненні їх відносин з США у сфері безпеки.

Спочатку Китай відмовився увійти до складу АРФ, віддаючи перевагу двостороннім відносинам з АСЕАН. У Пекіні існувала стурбованість, що він може стати регіональним форумом у сфері безпеки з високим рівнем інституалізації й домінуванням США та Японії, які просуватимуть в ньому власні інтереси на противагу інтересам Китаю, й ініціюватиме втручання в регіональні конфлікти, включаючи диспути в Південно-Китайському морі й тайванське питання.

Тайванська криза (червень 1995 – березень 1996 рр.) сприяла більшій схильності Китаю до переговорів у рамках АРФ. У серпні 1995 р. Пекін вперше погодився обговорювати конфлікт через о-ви Спратлі на неформальній консультативній сесії АРФ; у 1996 р. – ратифікував Конвенцію ООН з морського права. У березні 1996 р. Китай і Філіппіни провели перші щорічні переговори віце-прем'єр-міністрів з проблем, пов'язаних з о-вами Спратлі. Влітку 1996 р. Китай приєднався до АРФ як його постійний член. Під час візиту до Філіппін у листопаді 1996 р. президент Цзянь Цземінь нама-

---

with the U.S. in the 21st Century // Ibidem. – P. 406; Knong, Yuen Foong. Op. cit. – P. 273–275; Quilop, Raymund Jose G. China-ASEAN Political and Strategic Relations: Prospects and Perspectives // China and ASEAN: Changing Political and Strategic Ties. Op. cit. – P. 47–72.

гався досягти консенсусу про відкладення диспутів і співпрацю в Південно-Китайському морі. У відповідь на спільне звернення АСЕАН Пекін погодився обговорювати конфлікт в Південно-Китайському морі на щорічній зустрічі з діалогу «АСЕАН-КНР» у квітні 1997 р. і вивести нафтову бурову установку з в'єтнамського шельфу. Це були серйозні зрушення в політиці Пекіна, який до того наполягав, що о-ви Спратлі є китайською територією, а територіальні диспути можуть вирішуватися виключно на двосторонній основі[218]. Хоча, як показали подальші події, це були тимчасові поступки, оцінені малайзійським аналітиком Д. Да Кунха в термінах стратегії «три кроки вперед, два назад»[219]. Уже наприкінці квітня 1997 р. озброєні китайські судна з'явилися в диспутованих з Філіппінами водах, що знову спричинило конфлікт.

АРФ був новим феноменом у сфері регіональної безпеки, яка в попередній період повністю забезпечувалася двосторонніми військово-політичними альянсами США. У зв'язку з цим виникали питання: якою мірою він міг бути інституалізований як регіональна організація у сфері безпеки, чи зможе він еволюціонувати від заходів зі зміцнення довіри до активної превентивної дипломатії. Під час кризи в Східному Тіморі в 1999 р. АРФ не зміг запропонувати колективну відповідь на ситуацію, яка склалася. Аналогічно він виявився слабким механізмом залучення Китаю до регіональної системи безпеки. Спільні дії у сфері превентивної дипломатії через АРФ стримувалися принципами невтручання регіональних держав у внутрішні справи один одного, наданням ними переваги гнучким, неформальним відносинам та різним характером і рівнем розвитку держав-членів АРФ. Водночас він став ще одним каналом для зустрічей лідерів регіональних держав, що в умовах браку багатосторонніх регіональних форумів у Східній Азії мало позитивне значення.

---

[218] Cheng Y.S., Joseph. Op. cit. – P. 432; Hassan, Mohamed Jawhar bin. Disputes in the South China Sea. Approaches for a Conflict Management // 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 310.

[219] Da Cunha, Derek. Asia-Pacific Security. Strategic Trends and Military Developments // Ibidem. – P. 324.

У сфері традиційної безпеки центральним завданням США в Східній Азії залишалося забезпечення миру з огляду на збереження загрози відновлення війни на Корейському півострові та конфлікту між Китаєм і Тайванем, а також розповсюдження зброї масового знищення. Адміністрація Клінтона відмовилася від курсу на скорочення військової присутності в АТР. Вже перша її доповідь зі стратегії національної безпеки (липень 1994 р.) відзначала, що безпека залишається основною сферою залучення США в Східну Азію. США збережуть активну присутність у регіоні, підтримуватимуть достатні військові можливості, що забезпечать їхню здатність, разом із регіональними союзниками, перемогти у двох майже одночасних регіональних конфліктах[220]. Доповідь Пентагону зі східноазійської стратегії США (лютий 1995 р.), підготовлена групою експертів на чолі з Дж. Наєм (відома також як «Доповідь Ная»), констатувала, що мир і стабільність у Східній Азії забезпечуються «киснем» безпеки, який постачається американськими силами в регіоні, що обумовлює необхідність збереження існуючих оборонних і безпекових угод США з регіональними державами, військової присутності США в Японії і Кореї на рівні 100 тис. чол., вдосконалення баз США в Східній Азії відповідно до нових, більш високих вимог; збільшення внеску союзників на їх утримання[221].

Згідно з доповідями департаменту оборони за 1994–1995 рр. (до Тайванської кризи) в основі військової стратегії Тихоокеанського командування США була концепція «спільного залучення», складовими частинами якої були: зміцнення альянсів і дружби; підтримка нового багатостороннього діалогу у сфері безпеки через Регіональний форум АСЕАН (АРФ); залучення Китаю й КНДР до ринкової економіки і демократії.

Під час «холодної війни» Вашингтон не завжди підтримував багатосторонній діалог у сфері безпеки, але в новій міжнародній

---

[220] A National Security Strategy… July 1994. Op. cit. – P. 15, 23.

[221] McCormack, Gavan. Ampo's Troubled 50th: Hatoyama's Abortive Rebellion, Okinawa's Mounting Resistance and the US–Japan Relationship (Part 1) / The Asia-Pacific Journal: Japan Focus. – 2010, May 31 // http://www.japanfocus.org/Gavan-McCormack/3365

ситуації адміністрація Клінтона виступала за створення і розвиток багатосторонніх регіональних інституцій як основи постбіполярного світового порядку. Тим більше, що АРФ не заміняв союзницьких відносин США з регіональними державами, не впливав на рівновагу сил у регіоні, а створював додатковий механізм у сфері регіональної безпеки. Однією з причин зміни ставлення США до багатосторонніх регіональних форумів була поява нових проблем (диспути за о-ви Спратлі, перетин кордонів виключних економічних зон, регіональна гонка озброєнь тощо), вирішення яких у рамках двосторонніх альянсів США було проблематичним.

Таким чином, на відміну від попередньої адміністрації Дж. Г. У. Буша, адміністрація У. Клінтона визначила Східну Азію основним напрямком своєї зовнішньої політики. Наголошуючи на економіці як основі глобальної американської влади в постбіполярну епоху, вона зосередила зусилля на залученні США до Східної Азії як найбільш динамічного в економічному відношенні регіону світу. На короткострокову перспективу її пріоритетним завданням було збільшення американського експорту в регіон, що служило цілям відновлення економічного зростання і зменшення дефіциту федерального бюджету США. На довгострокову перспективу основне завдання вбачалося у створенні «Нової тихоокеанської спільноти» в рамках АТЕС, яка об'єднала б США та їх найближчих торговельних партнерів у Західній півкулі зі Східною Азією. Цей проект визначив курс на регіональну інтеграцію АТР у рамках АТЕС й активну участь США в цьому процесі.

Адміністрація У. Клінтона мала ясно виражену інтеграційну мету, що знайшло відображення в її акценті на мультилатералізмі як важливому елементі нового світового порядку, розширенні зовнішньополітичного порядку денного за рахунок глобальних проблем, розбудові «процесу АТЕС», підтримці АРФ, заходах із «вбудування» США в регіональну структуру Східної Азії через двосторонні та багатосторонні механізми. Створення нових й адаптація існуючих багатосторонніх міжнародних інституцій до умов постбіполярної доби була домінуючою темою зовнішньополітичного порядку денного США в 1990-х рр. Для АТР це було особливо важливо через їх нерозвиненість (за винятком АСЕАН).

Завдання Вашингтона полягало у створенні регіональної архітектури в АТР за участю США для підтримки його економічного зростання і забезпечення довгострокової стабільності.

В економічній сфері цій меті слугувала розбудова «процесу АТЕС», його перетворення з неформального консультативного механізму на рушійну силу економічної інтеграції АТР, у сфері безпеки – підтримка АРФ як багатостороннього регіонального форуму, який не заміняв, а лише доповнював двосторонні угоди США з союзниками та ключовими регіональними державами у сфері безпеки. Підтримка адміністрацією Клінтона АТЕС в економічній сфері й АРФ у сфері безпеки означала подальше зрушення від моделі «хаб-енд-споукс» періоду «холодної війни», яка базувалася виключно на двосторонніх відносинах США з регіональними державами, до більш складної багатосторонньої регіональної структури на основі взаємозалежних, але окремих – економічної й безпекової – складових.

2.2. Реалізація східноазійської стратегії США на двосторонньому рівні (січень 1993 – червень 1997 рр.)

Як зазначалося в попередньому параграфі, адміністрація У.Клінтона, на відміну від уряду Дж. Буша, більшою мірою використовувала регіональні зовнішньоекономічні стратегії. Проте деякі проблеми було простіше вирішувати на двосторонньому рівні. Двосторонні переговори з торговельних питань посідали значне місце у відносинах США з Японією, на яку припадала більша частина їх торговельного дефіциту. У 1993 р. він нараховував понад 59,5 млрд дол., що на 9,9 млрд дол. перевищило показники 1992 р.

Держсекретар У. Крістофер характеризував **американсько-японські відносини** за принципом триногого стільця, опори якого – економічна взаємодія, партнерство у сфері безпеки й політичне співробітництво з глобальних справ – повинні бути рівними. Якщо під час «холодної війни» через потребу підтримувати безпеку і політичні зв’язки США дозволяли кожній опорі стояти окремо, то в нову еру, коли лінія між економічною й військовою

безпекою стала нечіткою, розділяти ці інтереси ставало щораз важче[222]. З новим акцентом на значенні економіки в управлінні державою президент У. Клінтон був рішуче налаштований на відкриття японського ринку і зменшення дефіциту двосторонньої торгівлі.

Спочатку здавалося, що торговельні проблеми вдасться вирішити узгодженими діями обох сторін, про що свідчили рішення саміту «великої сімки» в Токіо в липні 1993 р. В умовах уповільнення світового економічного зростання початку 1990-х рр., що значною мірою залежало від стану американської економіки, існувало розумінням потреби колективних дій розвинутих держав для його відновлення. Від цього страждала і японська економіка, темпи розвитку якої в 1992 р. різко впали до 1,1% (порівняно з 4–5% в 1991 р.).

Під час візиту до Токіо в липні 1993 р. президент У. Клінтон і прем'єр-міністр К. Міязава підписали Рамкову угоду про створення Структури для нового економічного партнерства з макроекономічних і структурних питань. Згідно з нею, дві сторони встановлювали офіційний діалог у трьох сферах: глобальні проблеми (перенаселення, екологія і хвороби), макроекономічні питання і торгівля в конкретних секторах. У макроекономічній сфері адміністрація Клінтона брала зобов'язання зменшити зростаючий бюджетний дефіцит і покращити конкурентоспроможність американської економіки; Японія – зменшити величезний торговельний надлишок шляхом сприяння внутрішньому попиту й відкриття окремих сфер економіки для більшого імпорту та іноземних інвестицій. У структурній сфері подальші переговори передбачали дерегуляцію японської економіки і досягнення угод стосовно забезпечення більшого доступу американських компаній на японський ринок у ключових галузях – автомобільній, телекомунікаційній, фінансовій, страховій, вироблення комп'ютерів, сателітів, медичного обладнання, їх допуск до сфери урядових закупівель. Обидва уряди брали зобов'язання сприяти глобальному зростанню, відкритим ринкам і життєздатній світовій торговельній системі. Угода демонструвала розуміння двома державами

[222] Christopher W. Op. cit. – P. 142.

спільної відповідальності й зобов'язань перед світом, що вимагало не лише глобального партнерства, але й внутрішніх змін. Рамкова угода врахувала недоліки попередніх угод, які були безрезультатними через невизначеність критеріїв успіху і брак націленості на конкретні результати. Тепер переговори мали відбуватися за розробленим графіком упродовж 6 чи 12 місяців (залежно від угоди) на основі конкретних критеріїв успішності[223].

У Вашингтоні підписання Рамкової угоди розцінювали як вирішальний крок до змін у відносинах з Японією – від економічної конкуренції до співробітництва. Проте до початку 1994 р. в Японії нічого не було зроблено для її реалізації. Японська економіка залишалася відносно закритою для іноземних інвесторів і товарів. Іноземні інвестиції в економіку Японії в середині 1990-х рр. залишалися на рівні менше 1% від загального обсягу світових інвестицій (для порівняння: у США вони складали 29%, в ЄС – 32%)[224]. Розчарування США з цього приводу стало очевидним у лютому 1994 р. під час візиту до Вашингтона прем'єр-міністра М. Хосокави. У ході переговорів лідери двох держав відверто говорили про свої відмінності, але так і не змогли домовитися. Про це вони публічно заявили на прес-конференції, що було безпрецедентним явищем. Визнання відмінностей мало стати початковим кроком до їх подолання, але цього не сталося. Хоча безпекові й політичні відносини з Японією, за оцінкою У. Крістофера, залишалися досить міцними, провал Рамкової угоди викликав стурбованість щодо втрати їх підтримки з боку Конгресу й американського суспільства[225].

На початку березня у США було відновлено дію статті «Супер 301», спрямовану на виявлення нечесних торговельних практик та їх ліквідацію методами, сумісними з принципами ГАТТ. Того ж місяця в умовах очевидного погіршення двосторонніх відносин,

---

[223] Christopher W. Op. cit. – P. 141–146; Remarks with Prime Minister Kiichi Miyazawa of Japan in Tokyo, July 10, 1993 // Public Papers… William J. Clinton, 1993. Book 1. Op. cit. – P. 1045–1050.

[224] Christopher W. Op.cit. – P. 149.

[225] Ibidem. – P. 145.

У. Крістофер здійснив візит до Токіо (вже третій на посаді держсекретаря), під час якого в публічних і приватних зустрічах наголосив на відповідальності Японії за виконання зобов'язань за Рамковою угодою. На зустрічі з прем'єр-міністром М. Хосокавою він заявив, що недотримання Японією умов Рамкової угоди вийшло поза межі питання про економічну чесність і стало проблемою довіри, що «є більш важливим, ніж цифри, статистика й відсотки»[226]. М. Хосокава погоджувався з необхідністю реформ, але відзначав суттєвий спротив їм з боку японської бюрократії і був «несподівано щирим», коли заявив, що «японська політична система не працює належним чином»[227]. Невдовзі уряд Хосокави пішов у відставку, його замінив коаліційний уряд на чолі з лідером Соціалістичної партії Ц. Хата.

11 березня 1994 р. держсекретар Крістофер виступив з важливою промовою перед асоціацією японських бізнес-лідерів Кейзай Доюкай[228]. У ній визнавалася необхідність кращого балансу загальних відносин між США і Японією, відзначався намір Вашингтона поставити свої економічні відносини з Японією на таку ж «конструктивну» основу, як дипломатичні відносини і партнерство у сфері безпеки. Цілі США прості: відкриття ринків і сприяння глобальному зростанню. Вони залишаються відданими вільній торгівлі й очікують цього від інших націй. «Ніхто не хоче торговельних війн. Ми хочемо торговельних можливостей – для США, для Японії, для світу»[229]. Центральну частину промови складало роз'яснення (пункт за пунктом) суті недотримання Японією своїх зобов'язань за Рамковою угодою, порівняно із заходами, здійсненими адміністрацією У. Клінтона. Підкреслювалося значення довіри партнерів один до одного і стурбованість США стосовно того, що торговельні суперечки загрожують усьому комплексу

[226] Christopher W. Op. cit. – P. 142.

[227] Ibidem. – P. 143.

[228] The U.S.-Japan Relationship: The Responsibility to Change. Address to the Japan Association of Corporate Executives, Tokyo, March 11, 1994 // Christopher W. Op.cit. – P. 144–151.

[229] Christopher W. Op.cit. – P. 147–148.

двосторонніх відносин, включаючи сферу безпеки[230]. Ця промова характеризувалася двома моментами – відвертим, недвозначним посланням Вашингтона своєму ключовому союзнику, а також втручанням держсекретаря у сферу компетенції секретаря фінансів чи торгового представника, що відображало першорядну важливість економічної безпеки для американської політики постбіполярної доби.

Американсько-японські відносини ускладнювала не характерна для Японії нестабільність уряду. Перші чотири роки президенту У. Клінтону довелося мати справу з п'ятьма прем'єр-міністрами Японії (Кіїчі Міязава, Моріхіро Хосокава, Цутому Хата, Томіїті Мураяма й Рютару Хашімото), що потребувало налагодження відносин із кожним новим урядом[231]. Із 1993 р. Японія вступила в період політичної боротьби і розколів у правлячій Ліберально-демократичній партії (ЛДП). У липні 1993 р. після 38 років безперервного правління ЛДП програла вибори і втратила можливість формувати уряд. Уряди М. Хосокава, Ц. Хата, Т. Мураяма з серпня 1993 до січня 1996 р. формувалися на коаліційній основі, їх очолювали лідери відповідно Нової партії, Партії оновлення і Соціалістичної партії Японії. У січні 1996 р. уряд знову сформував представник ЛДП Р. Хашімото.

Паралельно з торговельними переговорами, що відбувалися в досить жорсткій формі, у перші два роки адміністрації У. Клінтона спостерігалося прагнення Японії позбутися надмірної залежності від США у сфері безпеки. Висновки комісії на чолі з Хігучі Катаро, створеної коаліційним урядом М. Хосокава (серпень 1993 – квітень 1994 рр.) для розробки дипломатичної позиції Японії в постбіполярний період, відзначали поступову втрату США глобальної одноосібної влади і рекомендували переглянути позицію Японії, орієнтовану виключно на США, у напрямку більш багатополюсної, автономної й орієнтованої на ООН дипломатії[232]. Адміністрація Клінтона намагалася не допустити послаблення

[230] Christopher W. Op. cit. – P. 143.

[231] Ibidem. – P. 141.

[232] McCormack, Gavan. Op. cit.

альянсу з Японією. З цією метою вона підтримувала постійний діалог у сфері безпеки, працювала над розвитком співробітництва з регіональних справ і вироблення спільного порядку денного щодо глобальних питань[233]. Під час поїздки держсекретаря Крістофера до Токіо в березні 1994 р. відбулася перша зустріч Американсько-японського консультативного комітету з безпеки «2+2» на рівні міністрів закордонних справ і оборони для спільного обговорення військового співробітництва й регіональних проблем у сфері безпеки[234]. Цей комітет був створений в 1960 р., але діяв на нижчому урядовому рівні. Тепер було вирішено підняти рівень його представництва, щоб передати важливість міцних зв'язків у сфері безпеки для обох сторін. Діалог з їх оновлення і посилення розпочався в листопаді 1994 р.[235].

У. Крістофер описував період з лютого по березень 1994 р. в термінах «найнижчого рівня у відносинах»[236] між США і Японією. Надалі спостерігався їх значний прогрес. Згідно з Рамковою угодою до січня 1995 р. було підписано 14 двосторонніх угод про ринковий доступ, до листопада 1995 р. – 20, до квітня 1996 р. – 21. Найбільше угод було підписано у жовтні-листопаді 1994 р. – про відкриття для американського експорту ринків страхування, урядових закупок у сфері телекомунікації, медичного устаткування і дзеркального скла (для автомобілебудування й будівництва). У січні 1995 р. було підписано угоду, яка відкривала для американського бізнесу фінансовий сектор Японії. Проте переговори про експорт до Японії американських автомобілів і запчастин до них, від чого залежало понад 60% дефіциту США в торгівлі з Японією, успіху не мали[237]. Після 20 місяців переговорів президент Клінтон наказав торговому представнику США М. Кантору накласти на Японію економічні санкції згідно зі статтею «Супер 301» і пере-

[233] Christopher W. Op. cit. – P. 140.

[234] Ibidem. – P. 142.

[235] Ibidem. – P. 294.

[236] Ibidem. – P. 144.

[237] Scholars View West-West Relations, 1994 // China. Facts & Figures. – V. 20. Op. cit. – P. 109.

дати справу на розгляд ВТО, якщо переговори не завершаться успіхом до визначеної кінцевої дати 28 червня 1995 р.

Щоб уникнути односторонніх санкцій США і, як наслідок, торговельної війни, японська делегація на чолі з тогочасним міністром міжнародної торгівлі й промисловості Р. Хашімото пішла на поступки. 28 червня було підписано угоду, яка відкривала японський ринок для американських автомобілів та автозапчастин. Уряд Японії погоджувався на заходи зі збільшення кількості дилерів з продажу неяпонських автомобілів до 200 в 1996 р. й до 1000 упродовж наступних п'яти років (якщо в США станом на січень 1995 р. іноземні автомобілі продавали 80% дилерів, у Японії – лише 7%); відмови від жорсткої регуляції ринку запчастин і монопольних прав японських виробників на їх постачання у ремонтні майстерні тощо. За розрахунками, ці заходи мали збільшити закупки американських запчастин майже на 50% протягом трьох наступних років[238]. За даними Департаменту торгівлі США, у 1994 р. торговельний дефіцит США з Японію досяг піку (близько 65,7 млрд дол.), після чого почав зменшуватися (у 1995 р. він склав 59,136 млрд дол., у 1996 р. – 47,580 млрд дол., у 1997 р. – 56,114 млрд дол.)[239].

До квітня 1996 р. у результаті досягнутих двосторонніх угод експорт США до Японії зріс на 85%. Загальний експорт США до Східної Азії за цей час збільшився на 44%. У США було створено 8,5 млн робочих місць, з них 68% у сферах з високою заробітною платнею; спостерігався найвищий рівень експорту за всі попередні роки, найнижчий комбінований рівень інфляції, кредитів на житло й безробіття за останні 27 років[240]. Економічне зростання

---

[238] Remarks on the Japan-United States Trade Agreement, June 28, 1995 // Public Papers… William J. Clinton, 1995. Book 1. Op. cit. – P. 962–963.

[239] Trade in Goods with Japan / Trade in Goods with Japan / U. S. Department of Commerce. United States Census Bureau // http://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5880.html

[240] Remarks at the Congressional Asian Pacific American Caucus Institute Dinner. May 16, 1996 // Public Papers… William J. Clinton. 1996. Book 1. – Washington, 1997. – P. 760.

Америки за останні п'ять років більше ніж на третину відбувалося за рахунок зовнішньої торгівлі. На азійському ринку було продано від третини до понад половини продукції[241].

У другій половині 1990-х рр. торговельні суперечки між США і Японією втратили гостроту. Цьому сприяло економічне одужання США, у результаті чого вони повернули собі першість як світовий експортер. Завдяки збільшенню торгівлі, переструктуруванню державних витрат і посиленню фінансової дисципліни вдалося досягти значного зменшення дефіциту федерального бюджету – з 290 млрд дол. на початку 1993 р. до 23 млрд дол. станом на 1 грудня 1997 р. У лютому 1997 р. президент запропонував детальний план збалансування бюджету до 2002 р., схвалений Конгресом у жовтні 1998 р., який передбачав повну ліквідацію дефіциту. Оцінюючи економічні успіхи адміністрації, у червні 1997 р. президент Клінтон висловив надію, що XXI, як і XX ст., також буде «американським»[242]. Натомість спад японської економіки продовжився. У 1993 р. темпи її зростання склали 0,1%, в 1994 р. – 0,5%, в 1995 р. – 0,9%. Для прискорення економічного зростання, починаючи з 1992 р., японський уряд розпочав реалізацію щорічних стимуляційних програм, але вони не мали очікуваного ефекту. Криза в Японії виявилася глибокою і затяжною. Вона показала, що попередня економічна модель розвитку у міру визрівання японської економіки вичерпала себе, що поставило на порядок денний питання про її зміну.

У січні 1996 р. уряд знову очолив представник ЛДП Р. Хашімото, який висунув стратегію зростання Японії на основі стимулювання внутрішнього попиту і програму реформ з реструктурування й дерегуляції економіки, реформування податкової та фінансової систем. Завдяки зусиллям уряду в другому кварталі 1996 р. японська економіка почала підніматися з глибокої реце-

[241] Remarks to the Asia Society and the United States-China Education Foundation Board. October 24, 1997 // Public Papers… William J. Clinton, 1997. Book 2. – Washington, 1998. – P. 1426.

[242] Remarks to the Business Roundtable. June 12, 1997 // Public Papers… William J. Clinton, 1997. Book 1. – Washington, 1998. – P. 725.

сії. За результатами 1996 фін. р. вдалося досягти порівняно високих темпів зростання 2,5%. У квітні 1997 р. було схвалено зміни до «Закону про контроль над валютним обміном і зовнішньою торгівлею», який визначав основні принципи регулювання діяльності іноземного капіталу в Японії (вони вступили в дію з 1 квітня 1998 р.), що свідчило про поступову лібералізацію іноземних інвестицій. Але через брак консенсусу серед правлячої еліти здійснення реформ відбувалося повільно.

Вашингтон, зацікавлений у швидшому відновленні японської економіки, чинив тиск на японський уряд у напрямку прискорення реформ, особливо з дерегуляції та відкриття ринку. У червні 1997 р. під час зустрічі «великої вісімки» в Денвері У. Клінтон і Р. Хашімото виступили з Посиленою ініціативою щодо політики дерегуляції і конкуренції. Р. Хашімото підтвердив наміри здійснювати стратегію зростання Японії на основі внутрішнього попиту, але визнав, що демографічна проблема (старіння населення) загрожує поверненням до попередньої експортно-орієнтованої моделі. Азійська фінансово-економічна криза, яка розпочалася наступного місяця, зашкодила реалізації накреслених планів. В умовах кризи тиск США на Японію з питань реформування економіки посилився, хоч паралельно зросло і значення глобального партнерства двох держав у її подоланні.

Значний вплив на двосторонні відносини між США і Японією мало виникнення нових загроз у сфері регіональної безпеки, які прийшли на зміну протистоянню наддержав часів «холодної війни». Нехтування КНДР нормами ядерного нерозповсюдження в 1993–1994 рр. і провокаційні дії Китаю в Тайванській протоці в 1995–1996 рр. сприяли зміцненню і модернізації американсько-японських відносин у сфері безпеки.

У 1995 р. вперше в японських офіційних документах було використано термін «американсько-японський альянс». У листопаді 1995 р. японський уряд переглянув Плани національної оборонної програми 1976 р., основний документ оборонної політики Японії, який аналізував ситуацію у сфері безпеки, визначав роль і склад Японських сил самооборони, формував основи оборонної програми Японії на середньострокову перспективу. Плани національ-

ної оборонної програми 1995 р. відображали нові потреби Японії після завершення «холодної війни» і базувалися на визнанні того факту, що стабільне середовище у східноазійському регіоні у сфері безпеки ще не виникло, «непевні елементи» на територіях навколо Японії збереглися, у зв'язку з чим потрібно підтримувати основні оборонні можливості Японії, раціоналізувати і модернізувати її оборонні сили в напрямку їх більшої ефективності. Визнано, що здатність Японії відбивати обмежену й немасштабну агресію без зовнішньої допомоги, згідно з Планами національної оборонної програми 1976 р., не є адекватною викликам постбіполярної епохи.

Для вирішення питання про американські бази на о. Окінава, яке загострилося восени 1995 р. після інциденту, пов'язаного зі зґвалтуванням японської школярки американськими військовослужбовцями, урядами двох держав було створено Спеціальний комітет дій на Окінаві. Його доповідь, оприлюднена у квітні 1996 р., вміщувала низку рекомендацій, що увійшли до Спільної японсько-американської декларації з безпеки (Токійська декларація), підписаної У. Клінтоном і Р. Хашімото 17 квітня 1996 р[243]. Спільний план дій на Окінаві передбачав повернення американськими військовими 20% землі шляхом передачі Японії території авіабази Футенма упродовж наступних 5–7 років (зі спеціальним зауваженням, що аеродром для вертольотів буде переміщено на іншу американську військову базу в межах префектури, а частину служб перенесено на територію США)[244]. Проте в наступному році «план Хеноко» з переміщення бази Футенма на морську територію біля порту Хеноко був відкинутий окінавцями. Дискусії та політична боротьба з цього питання розтяглися на два десятиліття.

Токійська декларація 1996 р. підтвердила зобов'язання США щодо захисту безпеки Японії. Дві сторони погоджувалися пере-

[243] Japan-U. S. Joint Declaration on Security – Alliance for the 21 st Century. 17 April 1996 / Ministry of Foreign Affairs of Japan // http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/security.html

[244] East Asian Strategic Review 1996–1997. Op. cit. – P. 23.

глянути Основні напрямки японсько-американського оборонного співробітництва 1978 р.; США брали на себе зобов'язання утримувати в АТР поточну військову присутність (приблизно 100 тис. чол., із них 47 тис. в Японії), необхідну для виконання ними своїх зобов'язань із забезпечення миру й стабільності в регіоні. Згідно з нею, у вересні 1997 р. було оголошено нові Основні напрямки японсько-американського оборонного співробітництва[245] у трьох вимірах: за нормальних обставин; в умовах збройної атаки на Японію; у «ситуаціях на територіях, що оточують Японію». Останній термін був не географічним, а «ситуативним» і передбачав потенційні конфлікти у Тайванській протоці, на Корейському півострові, у Східно-Китайському і Південно-Китайському морях. Важливими аспектами нових Основних напрямків стало роз'яснення міри підтримки Японією американських сил, коли вони діють у «ситуаціях на територіях, що оточують Японію»[246], а також її поширення поза межі захисту Японії на більш широкий регіон. З 1996 р. розпочалося також обговорення планів створення «району протиракетної оборони» у Східній Азії.

Хоча більшу частину першого терміну адміністрацію Клінтона критикували за невизначеність пріоритетів і надто великий наголос на економічних питаннях в азійській політиці, її позиція під час Тайванської кризи і підписання Токійської декларації отримали позитивні оцінки в Японії як свідчення продовження залучення США до Східної Азії у сфері безпеки[247]. За оцінкою Дж. Ная[248], після півтора року інтенсивних переговорів США і Японія пого-

---

[245] Guidelines for U.S.-Japan Defense Cooperation. 23 September 1997 / Federation of American Scientists // http://www.fas.org./news/japan/97092302_epo.html

[246] East Asian Strategic Review 1996–1997. Op. cit. – P. 5–6.

[247] East Asian Strategic Review 1997–1998. – P. 7–18 / The National Institute for Defense Studies, Tokio, Japan // http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/pdf/east-asian_e97.pdf

[248] Nye, Joseph S. Jr. An Alliance Larger than One Issue. January 6, 2010 // The New York Times // http://www.nytimes.com/2010/01/07/opinion/07 nye.html?_r=1&

дилися, що їхній альянс уже не був реліктом «холодної війни», а основою стабільності й процвітання регіону, що підтвердила Токійська декларація. Наступною важливою віхою у зміцненні американсько-японського союзу стала ракетна криза в серпні 1998 р., пов'язана з випробуванням Північною Кореєю балістичної ракети дальнього радіусу дії «Тепходон» (вона пролетіла над територією Японії і впала в Тихий океан), після якої намітилися перспективи двостороннього співробітництва з проекту протиракетної оборони середнього радіусу дії.

Важлива функція американсько-японського альянсу полягала також у тому, що він визначав середовище, у якому відбувалася інтеграція Китаю в регіональну і міжнародну систему. Водночас американсько-японське партнерство, особливо у глобальних справах, поєднувалося із суперництвом за регіональний вплив у Східній Азії, який посилився в умовах Азійської кризи 1997–1998 рр.

В **американсько-китайських відносинах** за адміністрації Клінтона основними були торговельно-економічні проблеми. Завданням США була ліквідація диспропорцій у двосторонній торгівлі та створення сприятливих можливостей для американського бізнесу в Китаї. У 1993 р. на американський ринок надходило 38% китайського експорту[249]. Проте численні протекціоністські бар'єри КНР із захисту державних підприємств, відносна закритість китайського ринку для іноземних товарів створювали перешкоди для американського бізнесу і призвели до значного збільшення дефіциту США в торгівлі з КНР. За американською статистикою, у 1993 р. він склав 18 млрд дол. (другий показник після Японії). У 1993 р. існування диспропорцій визнала і китайська сторона, яка до того пояснювала наявний дефіцит некоректною методикою підрахунків у США.

Під час переговорів щодо вступу КНР до ГАТТ у березні 1993 р. вимоги США включали: проведення Пекіном єдиної національної торговельної політики; допуск імпорту в різних пунктах на однакових умовах; забезпечення повної «прозорості» щодо усіх регуля-

[249] Interview with Timothy Russert and Tom BroKay on «Meeting the Press», November 7, 1993 // Public Papers... William J. Clinton, 1993. Book 2. Op. cit. – P. 1924.

цій, вимог ліцензування і квот; поступову ліквідацію нетарифних обмежень торгівлі; прийняття зобов'язань щодо переходу до економіки, яка повністю базується на ринкових засадах. До того часу тимчасова «охоронна система» мала захищати США від напливу китайського експорту[250].

Американсько-китайські торговельно-економічні переговори ускладнювалися відмінностями між двома державами в поглядах на демократію і права людини. Під час президентської кампанії 1992 р. губернатор У. Клінтон гостро критикував президента Дж. Буша за надто «м'яку» політику щодо Китаю, не зважаючи на грубі порушення китайським урядом прав людини та безвідповідальний експорт військових і ядерних технологій, а також за відмову використовувати економічні важелі для покращення ситуації у сфері прав людини[251]. У зв'язку з цим можливість адміністрації Клінтона лавірувати в політиці щодо Китаю перші півтора року була обмежена.

Упродовж усього президентства У. Клінтона у США відбувалася гостра дискусія з політики щодо Китаю. Розглядалися кілька можливих стратегій, які переважно узагальнюються в термінах «стримування» або «залучення». До першої категорії відносять стратегії, спрямовані на стримування економічного зростання Китаю через обмеження економічних контактів із ним, аналогічно до політики США щодо КНДР, Куби і В'єтнаму (до 1994 р.), а також на його дезінтеграцію через сприяння більшій самостійності регіонів/провінцій КНР і встановленню ними тісних зв'язків з іноземними державами, що мало послабити контроль центрального уряду над ситуацією в країні. Прихильники «залучення» виступали за «інтеграцію» Китаю у глобальну політичну й економічну мережу.

На думку британського професора Д. Дамбрелла, беручи до уваги величезний економічний ривок, зроблений Китаєм у

---

[250] US Conditions before China Admitted to GATT, 1993 // China. Facts & Figures. Op.cit. – V. 18. – Gulf Breeze, 1992. – P. 71.

[251] Clinton, Bill. Preface to the Presidency: Selected Speeches of Bill Clinton, 1974–1992. – Fayetteville, Arkansas, 1996.

1990-х рр., у межах уряду дебати відбувалися швидше в рамках різних версій «залучення»: «залучення на основі твердих принципів», «економічне залучення» чи «оборонне залучення»[252]. Кожна така версія мала підтримку всередині адміністрації. «Залучення на основі твердих принципів», яке спочатку обстоювали К. Крістофер, У. Лорд та Е. Лейк, поєднувало торговельні відносини з Китаєм з покращенням ситуації у сфері прав людини. Прихильники «економічного залучення» зосереджувалися переважно в економічних агентствах, серед них були секретар торгівлі Р. Браун і заступник Національного агентства з безпеки С. Бергер. На початку 1994 р. вони виступили за торговельне залучення Китаю без будь-яких умов як складову економічної безпеки США і вважали, що лише економічна інтеграція може вплинути на покращення прав людини в Китаї. Такої позиції переважно дотримувався американський бізнес, у той час як профспілки продовжували обстоювати протекціонізм і стримування Китаю. Прихильники «оборонного залучення», серед яких був секретар оборони У. Перрі (лютий 1994 р. – січень 1997 р.), вважали важливим залучення Китаю до урегулювання північнокорейської ядерної проблеми, проблем з продажу зброї та ядерного розповсюдження. У Конгресі існували складні коаліції щодо китайської політики. Активісти за права людини об'єднувалися з ліберальними демократами й республіканцями-антикомуністами; республіканські й демократичні прихильники вільної торгівлі виступали проти республіканських націоналістів і демократичних протекціоністів. У. Клінтон – «президент глобалізації» – перебував під впливом економічних аргументів, хоч розумів політичну небезпеку поступок у сфері прав людини в економічних і геополітичних цілях[253].

У рекомендаціях Комітету із закордонних справ Палати представників, опублікованих у травні 1993 р., зазначалася потреба США співпрацювати з Китаєм з питань спільних чи паралельних інтересів і здійснювати тиск на нього у сферах, де вони вступають

[252] Dumbrell, John. Clinton's Foreign Policy. Between the Bushes, 1992. – 2000. – N.Y., London, 2009. – P. 111.

[253] Ibidem. – P. 111–112.

у конфлікт. Основною ціллю політики щодо Китаю було визнано забезпечення дотримання ним міжнародних норм торгівлі, прав людини та нерозповсюдження зброї масового знищення, досягти чого можна було шляхом дипломатичного тиску і застосування, в разі необхідності, цілеспрямованих санкцій[254]. Такі санкції було накладено на Китай у липні 1993 р. за безвідповідальне поширення ракетних технологій у зв'язку з їх продажем Пакистану, порушенням принципів нерозповсюдження зброї масового знищення і способів їх постачання[255].

Спочатку в центрі дискусій було питання, чи продовжувати Китаю статус «найбільш сприятливої нації» (НСН) в торгівлі з огляду на грубе порушення Пекіном прав людини. Хоч у травні 1993 р. було прийнято рішення продовжити цей статус на наступний рік без попередніх умов, для його відновлення в 1994 р. впродовж наступних 12 місяців Пекін мав здійснити значний прогрес у сфері прав людини[256]. Набір умов, установлений виконавчим наказом президента, включав звільнення політичних в'язнів, послаблення обмежень для еміграції, припинення використання праці ув'язнених та забезпечення гуманного ставлення до них, досягнення значного прогресу у питаннях дотримання Загальної декларації прав людини, захисту релігійного і культурного спадку Тибету, дозволу трансляцій на території Китаю міжнародного радіо і телебачення. Як вважалося, такими умовами було поставлено планку, досить високу, щоб підтримувати довіру американського суспільства до передвиборчих зобов'язань президента, і водночас достатньо низьку для

[254] Hamilton, Lee. U. S. Foreign Policy in the Post-Cold War Era: Report and Recommendations / by Hon. Lee H. Hamilton, chairman, Committee on Foreign Affairs, U. S. House of Representatives. – Washington, 1993. – P. 10–11.

[255] China Accused of Breaking Missile Pledge, 1993 // China. Facts & Figures. – Vol. 18. Op. cit. – P. 70.

[256] Report to Congress Concerning Extension of Waiver Authority for the People's Republic of China. May 28, 1993 // Public Papers… William J. Clinton, 1993. Book 1. Op. cit. – P. 775; Interview with Foreign Journalist, July 2, 1993 // Ibidem. – P. 976.

досягнення Пекіном реального прогресу.[257]

Для КНР найбільш чутливим було питання об'єднання країни. Тож продаж США військової техніки Тайваню викликав різкі протести Пекіна і звинувачення США в порушенні попередніх домовленостей стосовно політики «одного Китаю». Документ, підготовлений Відділом пропаганди КНР у червні 1993 р. , містив звинувачення США у стримуванні Китаю; перетворенні Гонконгу на антикитайський плацдарм через втручання у його внутрішні справи; негативному впливі на політику Японії та Південної Кореї щодо Китаю; підтримці військового розвитку Тайваню і поглибленні ідеологічного розколу з двох сторін Протоки; блокуванні повернення Китаю до ГАТТ; створенні нелегальних організацій на території КНР та поза її межами для здійснення підривної політичної діяльності та зміни уряду; підтримці закликів Далайлами до незалежності Тибету тощо[258]. Китай публічно засуджував «гегемонізм» США, захищав власну концепцію прав людини з трибуни ООН, разом з іншими країнами, що розвиваються, упродовж кількох років зривав прийняття резолюцій західних держав на Женевській конференції з прав людини[259].

Стратегія «розширення великої вільної сім'ї ринкових і демократичних націй світу», сформульована адміністрацією Клінтона у вересні 1993 р., відносно Китаю передбачала сприяння його інтеграції в існуючий світовий порядок і перетворення на «відповідальну» світову державу, продовження економічного співробітництва з Китаєм, здійснення позитивної політики щодо нього у відповідь на прогрес у сферах взаємних суперечностей. Але вона передбачала також і можливість організації антикитайської коаліції у разі очевидної загрози з боку Китаю. Відкидаючи стратегію «стримування», Клінтон заперечував тим, хто вважав, що вже

[257] Christopher W. Op.cit. – P. 152–153.

[258] American Strategy Toward China Viewed as Antagonistic, 1993 // China. Facts & Figures – V. 18. Op. cit. – P. 72.

[259] Achievements in Foreign Relations, 1997 // China. Facts & Figures. – V. 23. Op. cit. – P. 117–118; Chinese Foreign Affairs Minister on World Affairs, 1992 // V. 17. Op. cit. – P. 45.

саме посилення двосторонніх економічних зв'язків та діалогу з торговельних питань автоматично призведе до більш відкритого й демократичного Китаю. Він обстоював інший шлях, який вважав водночас принциповим і прагматичним – розширення сфер співробітництва з Китаєм і протиставлення відмінностей, «але відкрито і з повагою»[260]. У листопаді 1993 р., пояснюючи політику своєї адміністрації щодо Китаю, У. Клінтон відзначав необхідність здійснення подвійного курсу, який передбачав, з одного боку, «залучення» Китаю, з іншого – дотримання жорсткої позиції з питань прав людини і розповсюдження зброї масового знищення. Цей курс обумовлювався розрахунками, що ізоляція такої великої і важливої для майбутнього світу країни як Китай неможлива, натомість рух до ринкових реформ і децентралізації управління сприятиме його демократизації та покращенню політики[261].

Адміністрація розвивала також інші сфери американсько-китайських відносин. Крім торговельних, вона встановила дипломатичні контакти з Китаєм на високому рівні, проте питання продовження статусу «найбільш сприятливої нації» мало на них вирішальний вплив, який посилювався у міру наближення встановленого остаточного терміну його продовження у червні 1994 р. Хоч китайське керівництво зробило незначні поступки – звільнило кількох дисидентів, здійснювало часткову тюремну реформу, розпочало переговори з Червоним хрестом, але за оголошеними Клінтоном стандартами цього було недостатньо. Метою досягнення більшого прогресу з цих питань була поїздка держсекретаря Крістофера до Пекіна в березні 1994 р.

За його оцінкою, візит відбувався за сюжетом трьохактової п'єси, у якій перший акт характеризувався напруженою атмосферою і суворим обміном думками з прем'єром та міністром закордонних справ Китаю, другий – дружнім тоном під час зустрічі

---

[260] Remarks to the Asia Society... October 24, 1997. Op.cit.– P. 1428; Remarks at the National Geographic Society. June 11, 1998 // Public Papers… William J. Clinton, 1998. Book 1. Op. cit. – P. 935.

[261] Interview with Timothy Russert and Tom BroKay... November 7, 1993. Op. cit. – P. 1924.

з президентом, третій фінальний акт – пропозицією китайською стороною деяких незначних, але реальних поступок (наприклад, підписання нової угоди стосовно праці ув'язнених)[262]. У перший день переговорів міністр закордонних справ Цянь Цічень і прем'єр Лін Пен заявили про готовність Китаю до розриву статусу «НСН». За словами Лі Пена, тоді як президент Р. Ніксон і його держсекретар Г. Кіссінджер здобули повагу за відкриття американсько-китайських відносин, президента У. Клінтона і держсекретаря У. Крістофера звинувачуватимуть за «втрату Китаю»[263]. На другий день президент Цзян Цземінь подав сигнал, що потрібно вийти поза межі існуючих диспутів і шукати можливості поступового покращення відносин.

За словами У. Крістофера, він залишав Китай із чітким усвідомленням складності продовження політики впливу на Пекін через умови «НСН». Хоч він все ще розраховував використовувати економічні важелі для покращення ситуації у сфері прав людини в Китаї, загроза розірвати статус «НСН» не мала бажаного ефекту. Більше того, консенсус усередині адміністрації стосовно цього питання зник. Провідні економічні агентства (фінансів, торгівлі, торгового представника, сільського господарства) були невдоволені такою політикою. Відчувалася серйозна опозиція ділових кіл. Так, під час візиту У. Крістофера до Пекіна Американська рада з торгівлі висловилася проти того, шоб США відгородили себе від ринку, який у світі зростає найшвидше. Пізніше вона оприлюднила заяву, яка критикувала прив'язку статусу «НСН» до питання про права людини[264]. Не було сумніву, що ціна його розриву буде високою. Беручи до уваги усі аргументи, було прийнято рішення змінити політику.

26 травня 1994 р. президент Клінтон оголосив продовження для Китаю статусу «найбільш сприятливої нації», незважаючи на відсутність значного прогресу в питанні про права людини й невиконання вимог виконавчого наказу, а також про припинення зв'язку

[262] Christopher W. Op.cit. – P. 155.

[263] Ibidem. – P. 154.

[264] Ibidem. – P. 155–156.

між статусом «НСН» і правами людини. Це було значне зрушення в політиці адміністрації Клінтона щодо Китаю. Президент був змушений визнати, що попередня політика вичерпала себе. Новий курс був спрямований на те, щоб уникнути ізоляції Китаю і залучати його не лише через економічні, але також культурні, освітні та інші контакти. Зусилля у сфері прав людини в Китаї мали реалізовуватися через нові програми підтримки китайських активістів і неурядових організацій, які боролися за демократію і права людини, збільшення обсягів трансляції програм Радіо «Вільна Азія» і «Голос Америки», розробку спільно з американськими бізнес-лідерами принципів ведення бізнесу в Китаї[265].

Наступного дня держсекретар Крістофер виступив у Нью-Йорку перед Азійським товариством з промовою[266], у якій визнав недостатність використання економічного тиску для покращення прав людини в Китаї, підкреслив необхідність «залучення» Китаю для сприяння змінам у ньому, оскільки більш тонка багатостороння стратегія має більше шансів на позитивний результат. Рішення про продовження статусу «НСН» було поставлено в ширший стратегічний контекст інтересів США у Східній Азії, створення «Нової тихоокеанської спільноти», складовими частинами якої були Регіональний форум АСЕАН у сфері безпеки і АТЕС у сфері економіки. Регіональне лідерство США мало реалізовуватися через «залучення» ключових держав.

Палата представників підтримала рішення про продовження статусу «НСН» для Китаю без прив'язки до питання про права людини в серпні 1994 р. (280 голосами проти 152), що, за оцінкою Дж. Дамбрела, було тріумфом прихильників «економічного залучення». Різка переміна поглядів адміністрації у травні 1994 р. була ударом по її престижу і розцінювалася багатьма як особиста поразка президента. За існуючих на той час обставин відхід від принципів видавався виправданим, проте адміністрація продов-

[265] The President's News Conference. May 26, 1994 // Public Papers... William J. Clinton, 1994. Book 1. – Washington, 1995. – P. 991–992.

[266] America and the Asia-Pacific Future. Address to the Asia Society, New York City, May 27, 1994 // Christopher W. Op. cit. – P. 157–164.

жувала мислити в термінах «залучення з певними умовами», що засвідчили рішення У. Клінтона під час Тайванської кризи.

Після відокремлення статусу «НСН» від проблеми прав людини значна увага в американсько-китайських торговельних переговорах приділялася питанню дотримання КНР прав інтелектуальної власності. Китай було включено до списку країн, на які поширювалася стаття «Супер 301». Після проведення Вашингтоном спеціального шестимісячного розслідування з цього питання в грудні 1994 р. США перервали торговельні переговори. У зв'язку з цим було зірвано плани вступу Китаю до ГАТТ, виникла загроза накладення на нього торговельних санкцій за масове порушення закону про захист прав інтелектуальної власності[267]. Врешті двосторонню угоду з інтелектуальної власності було підписано 26 лютого 1995 р[268].

Процес нормалізації американсько-китайських відносин у другій половині 1994 – першій половині 1995 рр. був перерваний Тайванською кризою, початок якої пов'язують з отриманням у червні 1995 р. тайванським президентом Лі Денхуеєм дозволу на в'їзд до США для відвідання зібрання випускників своєї альма-матер Корнельського університету. Хоча в попередній період президенти Тайваню отримували дозвіл на транзитні зупинки, це мав бути перший візит лідера Тайваню до США. Адміністрація Клінтона розуміла, що це може викликати ускладнення в американсько-китайських відносинах і зайняла стосовно цього питання обережну позицію, але переважно республіканський Конгрес підтримав надання візи президенту Лі. Адміністрація погодилася на це за умови, що візит буде приватним й не матиме політичного характеру. Проте він вийшов за ці межі. Виступ Лі Денхуея під час зборів випускників набув досить провокаційного політичного зву-

[267] Report to Congress Concerning Extension of Waiver Authority for the People's Republic of China. May 28, 1993 // Public Papers… William J. Clinton, 1993. Book 1. Op. cit. – P. 772–776; China-U. S. Talk Breakdown, 1995 // China. Facts & Figures. – V. 20. Op. cit. – P. 90.

[268] Remarks on the Japan-United States Trade Agreement, June 28, 1995. Op. cit. – P. 269.

чання, включаючи використання щодо Тайваню назви «Республіка Китай на Тайвані».

У Китаї цей візит і промову сприйняли як фундаментальний відступ США від політики «одного Китаю»[269]. Пекін відкликав свого посла з Вашингтона, скасував переговори з питань нерозповсюдження зброї масового знищення і прав людини, відклав на невизначений час запланований візит до США міністра оборони КНР. Унаслідок подальшого втручання США в Тайванську кризу американсько-китайські відносини опустилися на найнижчий рівень з часу подій на площі Тяньаньмень. З метою тиску на Тайвань Пекін здійснив серію військових навчань у Тайванській протоці в липні 1995 – березні 1996 рр., включаючи військові навчання, які симулювали напад на Тайвань, під час перших прямих президентських виборів у цій країні в березні 1996 р. Напередодні виборів на материку напроти острова було розміщено близько 150 тис. китайських військ, у Тайванську протоку випущено ракети. Хоч спочатку Вашингтон залишив відкритим питання, чи будуть США захищати Тайвань, відкритим, після ракетних запусків 9 березня У. Клінтон віддав розпорядження направити до навколишніх морів дві групи авіаносців (з наказом не входити в Тайванську протоку). Тим самим було подано сигнал, що США не залишаться осторонь, якщо військові дії відбуватимуться у відкритих водах Тайванської протоки.

Ця ситуація була найбільш небезпечним конфліктом між США і КНР від часу в'єтнамської війни. Тайванська криза показала зростаючу військову впевненість КНР; окреслила можливий сценарій силового приєднання Тайваню до материкового Китаю і американсько-китайського збройного зіткнення залежно від того, як будуть розвиватися відносини між Китаєм і Тайванем.

Під впливом Тайванської кризи відбулися зміни у східноазійській стратегії США. Стратегія «залучення» в економічній сфері була доповнена зміцненням регіональних союзів безпеки і проектами створення регіональної системи протиракетної оборони. Сформульовано стратегію «інтегрувати, але перестраховуватися», реко-

[269] Christopher, Warren. Op. cit. – P. 286–287.

мендовану Пентагоном на початку 1995 р., яка визнавала потребу США інтегрувати Китай у міжнародну систему запрошенням його до ВТО, але водночас перестраховуватися, припускаючи, що в майбутньому більш сильний Китай може стати агресивнішим[270].

У виступі президента Клінтона перед Економічною радою Тихоокеанського басейну в травні 1996 р. зазначалося, що стратегія США у сфері безпеки має чотири фундаментальні пріоритети: продовження військових зобов'язань перед регіоном, підтримка більш міцного співробітництва між азійськими націями у сфері безпеки, лідерство в боротьбі з найбільш серйозними загрозами, підтримка демократії в регіоні. Було прийнято рішення про створення в Азії нових безпекових структур, досить гнучких, щоб адаптуватися до нових загроз і досить сильних, щоб їх перемогти. Було відновлено і зміцнено альянси США з Японією, Республікою Корея, Філіппінами, Австралією і Таїландом, підтверджено зобов'язання щодо утримання в регіоні 100 тис. військ, створено сучасні системи захисту від балістичних ракет. Так, влітку 1996 р. було укладено угоду з Австралією щодо проведення найбільшого навчання військ двох держав з часу Другої світової війни, а також про початок тренувань американської морської піхоти в Північній Австралії[271]. Окремі угоди розглядалися як складові частини щита безпеки, які перехрещуються, працюють окремо і разом, щоб захистити інтереси США[272].

Напруження в американсько-китайських відносинах відчувалося до кінця 1996 р. Ситуація ускладнювалася зіткненням американського флоту з китайськими ядерними підводними човнами, продажем Китаєм зброї Ірану та риторикою Пекіна, що підтримка США Тайваню в разі китайського вторгнення призведе до ядерної війни. Тайванська криза стала серйозним випробуванням здійс-

[270] Nye, Joseph S. Jr. An Alliance Larger than One Issue. Op. cit.

[271] Remarks to the Australian Government in Canberra. November 20, 1996 // Public Papers… William J. Clinton, 1996. Book 2. – Washington, 1997. – P. 2137.

[272] Remarks to the Pacific Basin Economic Council, May 20, 1996 // Public Papers… William J. Clinton, 1996. Book 1. Op. cit. – P. 776.

нюваної адміністрацією Клінтона стратегії «розширення і залучення», яка виходила з розрахунків, що перехід Китаю до ринкової економіки і посилення в ньому позицій приватного сектора зміцнить політичну позицію поміркованих усередині країни, які проводитимуть мирну політику, щоб залучити більше інвестицій і розширити торгівлю. У зв'язку з Тайванською кризою виникла серйозна дискусія у США стосовно подальшої політики щодо Китаю, оскільки попередній курс адміністрації Клінтона, як видавалося, не виправдав себе.

В умовах значного зростання у США антикитайських настроїв уряд виступив за продовження попередньої політики, наполягаючи, що найбільший вплив на Китай можна здійснювати, залучаючи, а не ізолюючи його. 17 травня 1996 р. держсекретар Крістофер виступив із заявою про наявність у США і Китаю багатьох спільних інтересів, важливість Китаю для безпеки і процвітання США. Це вимагало більш регулярного діалогу між ними, щоб «вирішувати деякі диспути в стратегічних рамках ширших відносин між двома сторонами»[273]. Коли в травні знову постало питання про затвердження для КНР статусу «найбільш сприятливої нації», У. Клінтон виступив за його продовження без будь-яких умов. Захищаючи попередню стратегію «залучення» Китаю, президент перерахував досягнення політики у сфері безпеки – співпраця двох держав з поширення Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) на інші держави й досягнення Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань (схвалений ГА ООН 10 вересня 1996 р.); прийняття Пекіном важливих рішень щодо участі в основних міжнародних режимах контролю над озброєнням і ядерним експортом; його підтримка чотиристоронніх переговорів з КНДР, співробітництво в боротьбі з контрабандою та нелегальним перевезенням наркотиків, у вирішенні екологічних проблем.

Хоч двосторонній дефіцит торгівлі залишався великим (у 1996 р. він складав, за американською статистикою,

[273] Yearender Reviews Improvement of Sino-US Ties in 1996 // China. Facts & Figures. – V. 21. Op. cit. – P. 76.

39,52 млрд дол., за китайською – 10,53 млрд дол.[274]), як і торговельні бар'єри Китаю, його економічне залучення мало конкретні позитивні результати. Ліквідація понад 1000 квот і вимог ліцензування сприяла збільшенню продажу телекомунікаційного обладнання американських компаній в КНР більше ніж на 200% порівняно з 1992 р. Китай став найбільш зростаючим експортним ринком США. Лише в 1995 р. американський експорт до Китаю зріс на 30%, що підтримувало 170 тис. високооплачуваних робочих місць у США. Вирішення проблем у сфері торгівлі пов'язувалося з продовженням торговельних переговорів, тоді як відмова від продовження статусу «НСН» могла повернути обидві нації до ізоляції та взаємних звинувачень, що суперечило американським інтересам. Найкращим способом їх просування президент Клінтон вважав прагматичну політику «залучення», яка передбачала розширення сфер співробітництва і водночас відкритий, але з повагою, наголос на відмінностях[275]

Рішення щодо продовження статусу «НСН» для Китаю в 1997 р. обумовлювалося також приєднанням до нього Гонконгу (з 1 липня 1997 р.), бо тепер він поширювався і на Гонконг. У своїх численних виступах президент Клінтон роз'яснював, що насправді статус «найбільш сприятливої нації» означає лише «нормальний торговельний статус», який США мають майже з усіма країнами світу[276]. Аргументуючи потребу його продовження, президент зазначав, що США мають лише 4% населення світу, решта 96% живе поза їх межами; за останні п'ять років зовнішня торгівля давала понад третину економічного зростання Америки, тож американські товари потрібно продавати решті світу. Китай із 25% світового населення і найшвидше зростаючою економікою має бути магнітом для американських товарів і послуг[277].

---

[274] Chinese Ambassador on Sino-US Relations // China. Facts & Figures. – V. 24. – Gulf Breeze, 1999. – P. 98

[275] Remarks to the Pacific Basin Economic Council. Op. cit. – P. 777–778.

[276] The President's Radio Address. June 14, 1997 // Public Papers… William J. Clinton, 1997. Book 1. – Washington, 1998. – P. 735.

[277] Remarks to the Asia Society... October 23, 1997. Op. cit. – P. 1426.

У липні 1996 р. Е. Лейк здійснив візит до Китаю, під час якого ініціював «стратегічний діалог» між двома країнами. У листопаді 1996 р. на саміті АТЕС в Манілі відбулася неформальна зустріч президентів У. Клінтона і Цзян Цземіня, під час якої вони домовилися про взаємні візити у 1997–1998 рр., погодилися здійснювати періодичну взаємодію на рівні вищих посадових осіб. Атмосфера зустрічі була оцінена в Китаї як «дружня», «позитивна» і «конструктивна». Після цього почалися інтенсивні взаємні візити на вищому рівні, в тому числі перше прибуття до США китайського флоту[278].

Ускладнення безпекового середовища внаслідок Тайванської кризи спричинило суттєві зміни в регіональній політиці Китаю. Варто порівняти оцінки китайськими вченими міжнародної ситуації першої і другої половини 1990-х рр., які значно відрізнялися. До Тайванської кризи вони відзначали в міжнародних відносинах такі тенденції: глобальний рух до багатополюсності; менш енергійну політику США у сфері безпеки і більш незалежну позицію інших великих держав по відношенню до США; розщеплення західного табору і формування нових центрів сили; поступову втрату США могутності й глобальної влади; посилення ролі багатосторонніх інституцій, передусім ООН; зростання торгово-економічної конкуренції між провідними країнами за нові ринки; ознаки примирення США зі зменшенням свого статусу, їх прагнення сконцентруватися на вирішенні нагальних внутрішніх проблем і поділити відповідальність за збереження стабільності у світі з іншими державами, передусім Німеччиною і Японією[279].

Міжнародна ситуація 1996 р. оцінювалася китайськими аналітиками так: період скорочення військових витрат закінчився; військові альянси зміцнилися; їхня роль у міжнародних відносинах зросла; регіональні суперечності посилилися. Перехід до бага-

---

[278] Achievements in Foreign Relations, 1997 // China. Facts & Figures. – V. 23. Op. cit. – P. 117.

[279] China's Views on International Issues, 1995 // China. Facts & Figures. – V. 20. Op. cit. – P. 85–88; Scholars View West-West Relations, 1994 // Ibidem. – P. 100–122.

тополюсності виявився тривалим процесом. Прогнозувалося, що на значний період у майбутньому встановиться модель «одна наддержава і кілька великих держав», великі держави продовжать пристосовуватися одна до одної. Їхні відносини характеризуються конкуренцією, суперництвом, суперечностями, і водночас компромісом, збігом інтересів. Ця дуалістичність відрізняється від тієї, що існувала під час «холодної війни», коли держава була другом або ворогом, вона викликає більшу складність і непевність у відносинах між великими державами, має суттєвий вплив на міжнародну ситуацію[280].

Значну стурбованість Китаю викликало поглиблення американсько-японського співробітництва у сфері безпеки, його розширення поза межі японської території на «ситуації на територіях, що оточують Японію», перспективи створення спільної японсько-американської системи протиракетної оборони, а також зміцнення двосторонніх альянсів США з іншими регіональними державами. Китайські аналітики характеризували американські військово-політичні альянси у Східній Азії як застарілі релікти «холодної війни», загрозливі для короткострокової стабільності в регіоні й національної безпеки КНР на тривалу перспективу. Вони проводили прямий зв'язок між рішенням Мадридського саміту НАТО (липень 1997 р.) про розширення НАТО на Схід і «Основними напрямками японсько-американського співробітництва в сфері оборони» (вересень 1997 р.), які посилювали альянс, сформований під час «холодної війни», і пов'язували їх із прагненням США «одноосібно контролювати світ»[281]. У «Білій книзі» КНР з питань зовнішньої політики за 1998 р. зазначалося, що основним джерелом загрози миру і стабільності у світі залишаються гегемонізм і силова політика[282].

---

[280] «Yearender» on 1996 World Situation // China. Facts & Figures. – V. 21. Op. cit. – P. 86.

[281] Renmin Ribao Yearender on International Affairs // China. Facts & Figures. – V. 23. Op. cit. – P. 134–135.

[282] Bates, Gill. Rising Star. China's New Security Diplomacy. – Washington, D. C., 2010. – P. 21.

Зміна регіональної ситуації після Тайванської кризи спричинила розвиток Пекіном «нової концепції безпеки». Цей термін вперше з'явився у квітні 1996 р. під час переговорів «Шанхайської п'ятірки» (Китай, Росія, Таджикистан, Казахстан, Киргизстан). З того часу китайський уряд захищав «нову концепцію безпеки» в ООН і АРФ, під час переговорів стосовно «корейської проблеми». Її положення були викладені в «Білій книзі» за 1998 р., у великій промові з питань зовнішньої політики президента Цзян Цземіня в Женеві в березні 1999 р, яка лягла в основу декларації XVI з'їзду КПК в 2002 р. тощо.

Виявом «нової концепції безпеки» стала інтенсифікація зовнішньої політики КНР у різних напрямках, включаючи «сировинну» й «енергетичну» дипломатію в країнах Африки, Латинської Америки і Близького Сходу, підписання угод про стратегічне партнерство з сусідніми й впливовими світовими державами. У 1996 р. президент Цзян Цземінь, прем'єр Лі Пен та інші державні діячі відвідали 36 держав; Пекін прийняв з візитами понад 40 іноземних глав держав і урядів; Китай підписав угоди про розвиток стратегічного партнерства з Росією, «конструктивне партнерство співробітництва» і заходи взаємної довіри у військовій сфері на прикордонних територіях з Індією, «багатостороннє партнерство співробітництва» з Пакистаном, «партнерство гарного сусідства і дружби» з Непалом. У 1997–1998 рр. було підписано угоди про «стратегічне партнерство» КНР з Францією, США, Канадою, Мексикою, АСЕАН, ЄС, Великою Британією, РК, Японією[283]. Пекін почав робити більшу ставку на відносини з країнами, що розвиваються, як на важливий чинник формування нового світового порядку, наголошуючи, що КНР є лише найбільшою з них, а вони традиційно підтримують одна одну на міжнародній арені.

Новим явищем у зовнішній політиці Китаю стала участь у багатосторонніх інституціях, чого він раніше уникав. У 1996 р. Пекін

[283] Докладніше див: Городня Н. Місце ООН в китайській концепції нового світового порядку // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2011. – Вип. 96. Част. 1. – С. 168–174.

встановив «повний діалог» з АСЕАН і приєднався до АРФ, узяв участь у першій конференції «Азія-Європа» і Світовому продовольчому саміті, підписав широкомасштабний Договір про заборону ядерних випробувань, Угоду про розвиток довіри у військовій сфері вздовж прикордонних територій з Російською Федерацією, Казахстаном, Киргизстаном і Таджикистаном. «Нова концепція безпеки» відображала новий підхід Китаю до регіонального співробітництва і була значною мірою спрямована на зменшення американського впливу на китайській периферії без прямої конфронтації з США. За деякими оцінками, її суть полягала у просуванні азійськоцентричного підходу до регіональної безпеки, встановленні нового типу механізмів у сфері безпеки як альтернативи американським двостороннім військово-політичним альянсам в АТР і Європі[284].

Після переобрання на другий термін президент Клінтон заявив про наміри приділити більше уваги Східній Азії. Свій перший візит у листопаді 1996 р. він здійснив до Австралії, після чого відвідав Філіппіни і Таїланд. Виступаючи в австралійському парламенті, він говорив про три основні цілі безпекової політики США: зміцнення регіональних альянсів, глибше «залучення» Китаю і розширення спільноти демократій[285]. Основні цілі зовнішньої політики нового уряду, викладені в Посланні президента Конгресу «Про становище в країні», включали спорудження «моста» між двома Кореями через мирні переговори з Північною Кореєю і сприяння глибшому діалогу з Китаєм. У квітні 1997 р. відбулися візити до Китаю держсекретаря М. Олбрайт й віце-президента А. Гора – перші візити такого рівня після подій на площі Тяньаньмень.

Підходи другої адміністрації Клінтона до Китаю були викладені у промові держсекретаря М. Олбрайт в червні 1997 р.[286] У ній

[284] China and ASEAN: Changing Political and Strategic Ties. Op. cit. – P. 6.

[285] Remarks to the Australian Government in Canberra. November 20, 1996. Op. cit. – P. 2136.

[286] Address to the Commonwealth Club. San Francisco, California. June 24, 1997 // Albright, Madeleine. Focus on the Issues. Asia and the Pacific. Op. cit. – P. 29–40.

відзначалася стурбованість США з приводу зростання Китаю, яка посилювала аргументи прихильників політики конфронтації, і водночас йшлося про те, що ефективна дипломатія витікає не з декламації принципів, а з їх підтримки реалістичною політикою, з бачення того, що було досягнуто і що може бути досягнуто. США мають безпековий інтерес у тому, щоб Китай не був загрозою іншим і не відчував себе під загрозою у міру свого просування на світову арену. США мають політичний інтерес до Китаю, який перебуває у гарних відносинах з сусідніми державами і відіграє конструктивну міжнародну роль. США мають економічний інтерес до Китаю, який відкриває свої великі ринки й усвідомлює свою частку в міжнародній системі, яка базується на владі закону. США мають також інтерес у розвитку уряду Китаю в напрямку дотримання ним міжнародних стандартів поваги до прав людини. У досягненні цих цілей вони мають «різноманітні засоби, але не чарівну паличку»[287].

Передбачалося, що в майбутньому між США і Китаєм залишатимуться серйозні відмінності, які політика конфронтації лише закріпить. Тому адміністрація намагалася просувати американські інтереси в Китаї шляхом залучення його до стратегічного діалогу, спрямованого на звуження відмінностей та ідентифікацію сфер спільного інтересу. З початку діалогу Китай підтримав розширення Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, підписав Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань, ратифікував Конвенцію про заборону розробки, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення, погодився дотримуватися правил, які обмежують експорт ракетних систем і технологій, згорнув ядерне співробітництво з Іраном. Важливий напрям співробітництва стосувався Корейського півострова, де історія гарних відносин Китаю з Північною Кореєю надавала йому можливість відігравати ключову роль. Двосторонній діалог з економічних питань був зосереджений на більшому відкритті Китаю і його залученні до міжнародної системи через вступ до ВТО за пев-

[287] Albright, Madeleine. Focus on the Issues. Asia and the Pacific. Op. cit. – P. 31.

ними правилами, що надало б американському експорту більший доступ на китайський ринок, сприяло б зменшенню торговельного дефіциту і створенню в США нових добре оплачуваних робочих місць. За словами М. Олбрайт, «залучення – це не те ж саме, що підтримка»[288], мета США полягає в тому, щоб «сприяти інтеграції Китаю в регіональну і глобальну систему, створену для вирішення проблем мирним шляхом згідно із законом»[289]. Важливим було визнання держсекретаря, що, незважаючи на політику США, Китай залишатиметься зростаючою силою в азійських і світових справах; історія XX ст. вчить мудрості включити таку країну до міжнародної системи як відповідального учасника, а не ізолювати її.

Візити до Пекіна віце-президента А. Гора, керівника китайської політики в другій адміністрації Клінтона С. Бергера і члена Національної ради безпеки С. Крістофф підготували ґрунт для державного візиту до США президента Цзянь Цземіня, який започаткував процес встановлення «конструктивного і стратегічного партнерства» між двома державами. Хоча жодна сторона чітко не визначила цей термін, очевидним був їхній намір будувати конструктивні відносини, розширюючи сфери спільних інтересів і здійснюючи консультації в конфліктних сферах.

Причиною змін в американсько-китайських відносинах стало краще розуміння двома країнами своєї взаємозалежності. З американської перспективи перетворення Китаю на один зі світових центрів сили було неминучим, тож для миру і стабільності у Східній Азії було важливо інтегрувати його в існуючий світовий порядок. Велике значення мав вплив Китаю на Північну Корею і прагнення США повернути її до столу переговорів. З китайської перспективи «холодні відносини» з США, які мали вирішальний голос у формуванні міжнародних угод безпеки, обмежували зовнішньополітичні можливості КНР, а також її вільний доступ до американських ринків, який мав суттєве значення для її економічного розвитку. Хоч основні проблеми у відносинах між

[288] Address to the Commonwealth Club. Op. cit. – P. 38.

[289] Ibidem. – P. 39.

США і Китаєм – права людини, Тайвань, торговельний дисбаланс, військовий експорт КНР, оновлений американсько-японський альянс – залишилися, у них намітилися позитивні зміни, включаючи спільну позицію з північнокорейської ядерної проблеми і стабілізації фінансово-економічної ситуації у Східній Азії у зв'язку з Азійською кризою 1997–1998 рр.[290].

Відносини США з Республікою Корея значною мірою визначалися станом північнокорейської проблеми. Саме **на Корейському півострові** за президентства Клінтона виникла найбільша загроза у сфері традиційної безпеки США, особливо в період з березня 1993 р. по червень 1994 рр.

До січня 1993 р. накопичилися свідчення, що Північна Корея була близькою до виробництва ядерної зброї. У лютому 1993 р. Пхеньян відмовив представникам МАГАТЕ в інспектуванні своїх ядерних об'єктів. У відповідь на спільні щорічні військові навчання США і РК «Тім спіріт» у березні за участю 115 тис військових усі підрозділи північнокорейських військових сил і всю націю було приведено в стан бойової готовності, 12 березня Пхеньян заявив про наміри вийти з Договору про нерозповсюдження ядерної зброї.

У цій ситуації адміністрація Клінтона не вдалася до конфронтаційної риторики. Її коментарі були короткими і спокійними, у них підкреслювався значний прогрес, досягнутий у відносинах між Північчю і Півднем за останні роки в розрахунку, що впродовж наступних трьох місяців, необхідних для повного виходу з договору, США зможуть переконати Пхеньян не робити цього. У результаті переговорів у червні 1993 р. було видано Спільну заяву США і КНДР, у якій зазначалося, що сторони погоджуються з принципами «миру і безпеки на вільному від ядерної зброї Корейському півострові», підтримують мирне об'єднання Кореї, надають взаємні гарантії неагресивності, КНДР призупинить вихід з Договору про нерозповсюдження. За деякими

[290] Chinese Ambassador on Sino-US Relations // China. Facts & Figures. – V. 24. Op. cit. – P. 95–96.

коментарями[291], суттєву роль у розв'язанні кризи відіграло дипломатичне втручання Китаю, у зв'язку з чим торговельний статус «найбільш сприятливої нації» для нього в травні 1993 р. було продовжено без будь-яких умов, що суперечило передвиборним заявам У. Клінтона.

У цей час основна стурбованість Вашингтона полягала у можливій переробці корейцями використаних паливних стержнів ядерних реакторів на плутоній, необхідний для створення ядерних бомб, тому в липні 1993 США погодилися підтримати перехід Північної Кореї на реактори на легкій воді (у рамках реалізації цивільної енергетичної програми). Проте її ухилення від інспекцій МАГАТЕ продовжилося, що спонукало Вашингтон поєднувати обіцянки Пхеньяну, включаючи встановлення дипломатичних відносин, із погрозами. У промові держсекретаря У. Крістофера на саміті АТЕС в листопаді 1993 р. в Сіеттлі наголошувалося, що в разі збереження ядерних амбіцій Північної Кореї США доведеться використати більш серйозні заходи, а саме звернутися до ООН з проханням застосувати проти неї санкції. Пхеньян у свою чергу заявляв, що розглядатиме будь-які санкції як акт війни[292]. Наприкінці 1993 р., щоб не провокувати зростання напруження, у Вашингтоні було вирішено не проводити щорічні військові навчання з Республікою Корея «Тім спіріт». У доповіді ЦРУ (грудень 1993 р.), висловлювалося припущення, що Північна Корея вже має один-два ядерні пристрої. У січні 1994 р. Об'єднаний комітет начальників штабів назвав ядерне розповсюдження найбільшою загрозою безпеці США[293].

Найбільш небезпечний етап північнокорейської кризи мав місце в першій половині 1994 р., коли у Вашингтоні розглядалася можливість нанесення бомбових ударів по ядерних об'єктах КНДР. М. Олбрайт вважала війну на початку 1994 р. дійсно можливою[294].

---

[291] Kuypers, Jim A. Presidential Crisis Rhetoric and the Press in the Post-Cold War World. Westport, Connecticut, London, 1997. – P. 58–69.

[292] Christopher W. Op. cit. – P. 119.

[293] Dumbrell, John. Op. cit. – P. 117.

[294] Albright, Madeleine and Woodward, William. Madam Secretary. – New York, 2003. – P. 456.

У лютому 1994 р. американські військові сили вперше з часу війни в Перській затоці було приведено в стан бойової готовності. У Південній Кореї розміщено систему протиракетної оборони «Петріот». Пентагон розробляв військові плани й оцінював втрати обох сторін у разі війни. Можливо, найближче до війни підійшли в червні 1994 р. 13 червня КНДР вийшла з інспекційного режиму МАГАТЕ, після чого у Вашингтоні обговорювалася можливість «опції Озірак» – попереджувального удару по найбільшому ядерному об'єкту КНДР в Йонбене, подібного до того, який здійснив Ізраїль у 1981 р. по ядерних об'єктах Іраку. Ця версія потрапила в пресу через колишнього радника Дж. Буша з національної безпеки Б. Скоукрофта й основного представника його адміністрації на переговорах з Пхеньяном А. Кантера. Проте від цього сценарію відмовилися, оскільки можна було прогнозувати великі втрати сторін, тоді як руйнування ядерних об'єктів не було гарантованим[295]. Незалежно від того, наскільки реальною була можливість нанесення бомбових ударів, їх загроза була елементом примусової дипломатії. За словами військового міністра У. Перрі, найкращим способом уникнути війни була демонстрація готовності США до рішучих дій[296].

Інший варіант передбачав звернення США до ООН з проханням про застосування рішучих санкцій до КНДР. Але, за визначенням офіційного Пхеньяна, це також був шлях, який вів до війни. Основним чинником урегулювання кризи стало дипломатичне втручання колишнього президента Дж. Картера і його візит до Пхеньяна 15–18 червня 1994 р., якраз у той час, коли У. Клінтон розглядав опцію «Озірак». Важливість місії Картера полягала передусім у забезпеченні каналу прямого спілкування між Вашингтоном і Пхеньяном, оскільки в попередній період його відсутність створювала непорозуміння в переговорах. За досягнутою Дж. Картером угодою, Пхеньян дозволяв інспекторам МАГАТЕ залишитися в Йонбене, що зняло найбільше напруження, хоча й не було надано достатніх гарантій у питанні про переробку плутонію.

[295] Dumbrell, John. Op. cit. – P. 118–119.

[296] Ibidem. – P. 119.

Місія Картера дала поштовх для нових переговорів на високому рівні, які розпочалися в серпні 1994 р. (у липні 1994 р. після смерті Кім Ір Сена на чолі держави став його син Кім Чен Ір). Після чотирьох раундів переговорів у жовтні 1994 р. США і КНДР підписали Рамкову угоду, за якою США погодилися надати Північній Кореї допомогу у вирішенні нагальної проблеми браку пального та будівництві двох цивільних ядерних електростанцій з реакторами на легкій воді, якщо Пхеньян дотримуватиметься зобов'язань за Договором про нерозповсюдження, закриє свій ядерний реактор й заморозить переробку плутонію під контролем МАГАТЕ[297]. Угода 1994 р. розрядила ситуацію, яка могла призвести до військового зіткнення, забезпечила тимчасову стабільність на Корейському півострові та припинення північнокорейської програми переробки плутонію.

Багато хто розцінював її як «умиротворення», як угоду, яка пропонувала Північній Кореї лише «велику морквину», не вимагаючи нічого взамін. Незважаючи на її слабкість, вона передбачала швидше «динамічне залучення», ніж «умиротворення». Погоджуємося з думкою, що у Клінтона не було реальної альтернативи такій політиці. Проти військової акції рішуче виступила Республіка Корея, інший ключовий гравець на Корейському півострові. Вона могла також зруйнувати непідготовлений американсько-японський альянс, якби Японія відмовилася допомагати США через конституційні обмеження. Ці чинники сприяли відмові Вашингтона від військового варіанту вирішення конфлікту і рішенню про модернізацію альянсів, щоб зробити їх більш ефективними перед майбутніми викликами[298].

У червні 1995 р. США і КНДР підписали Куала-Лумпурську угоду, яка передбачала постачання в Північну Корею паливного мазуту для теплових електростанцій спеціально створеною корпорацією КЕДО і фінансову підтримку США, Японією і Республікою Корея спорудження в КНДР двох ядерних реакторів на легкій

[297] Albright, Madeleine and Woodward, William. Op. cit. – P. 456.

[298] Dumbrell, John. Op.cit. – P. 122; Simon, Sheldon W. Is there a U. S. Strategy for East Asia? // 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 410.

воді в обмін на замороження її програми розвитку ядерної енергетики, відновлення членства в Договорі про нерозповсюдження ядерної зброї, здійснення заходів щодо виконання умов Декларації про створення на Корейському півострові без'ядерної зони і відновлення діалогу з Республікою Корея.

Після цього центральним в американській політиці щодо КНДР став підхід «м'якої посадки», який полягав у досягненні об'єднання Кореї поступово через забезпечення допомоги Північній Кореї на основі багатостороннього співробітництва і підтримки більш стабільної ситуації на Корейському півострові через сприяння контактам між Північчю, Півднем та іншими державами. У 1996 р. США забезпечили продовольчу допомогу КНДР у сумі 8 млн дол., хоча й зберегли односторонні торговельні санкції. Було налагоджено різноманітні контакти між Вашингтоном і Пхеньяном, які стосувалися продовольчої допомоги, досягнення угоди про повернення решток загиблих під час Корейської війни американських воїнів й імплементації угоди щодо будівництва реактора на легкій воді; вони часто здійснювалися в багатосторонньому регіональному контексті. Проте впровадження Куала-Лумпурської угоди відбувалася складно з багатьох причин, включаючи спротив Конгресу і позицію Південної Кореї.

Підходи Вашингтона і Сеула до північнокорейської проблеми відрізнялися. Адміністрація Клінтона розглядала її передусім у контексті проблеми розповсюдження зброї масового знищення, значення якої суттєво посилилося після розпаду СРСР. Її передусім турбувало, що відсутність ефективної відповіді на рішення КНДР в односторонньому порядку вийти з Договору стане серйозним ударом по глобальному режиму нерозповсюдження, матиме небажаний ефект на ядерну політику Республіки Корея та Японії; ядерна КНДР буде серйозною загрозою для сусідніх держав і американських військових сил, розташованих тут для підтримки миру. Південнокорейський уряд Кім Йон Сама очікував від переговорів між США і КНДР передусім налагодження діалогу «Південь-Північ», нормалізації відносин між двома корейськими державами в напрямку їх об'єднання. З перспективи Сеула політика США виглядала як «умиротворення» КНДР

за відсутності гарантій виконання нею домовленостей. Він був розчарований, що міжкорейський діалог не відновився. У трикутнику «США-КНДР-РК» розвивалися лише відносини між США і КНДР, тоді як Пхеньян відмовлявся йти на двосторонні переговори з Сеулом.

Під час другого терміну Кім Йон Сама відмінні погляди Вашингтона і Сеула на корейську проблему найбільше виявилися в таких питаннях як «м'яка посадка» і продовольча допомога для КНДР, чотиристоронні переговори, можлива американська політика «двох Корей». Так, концепція «м'якої посадки», яка розглядалася Вашингтоном на противагу концепції «вибуху», не була чітко визначена і не мала підтримки в обох корейських державах. З позиції Сеула, вона назавжди закріплювала поділ країни, а Пхеньяна – мала призвести до колапсу північнокорейського режиму й об'єднання Кореї за німецьким зразком. Сеул вважав, що постачання міжнародної продовольчої допомоги КНДР без будь-яких умов позбавить Пхеньян необхідності вести переговори з Півднем[299]. Аналогічні зауваження висловлював прем'єр-міністр Японії Хашімото у квітні 1997 р., відзначаючи необхідність пов'язувати вирішення гуманітарних проблем Північної Кореї з аналогічними проблемами Японії, наприклад, коли японки, одружені з громадянами КНДР, були позбавлені права відвідувати своїх рідних у Японії чи листуватися з ними[300].

Невдовзі виявилося, що Рамкова угода лише тимчасово розрядила ситуацію на Корейському півострові. Незважаючи на окремі позитивні зрушення – участь КНДР в Олімпійських іграх в Атланті влітку 1996 р., відкриття доступу в деяких місцях до мережі Інтернет – військова програма КНДР не уповільнилася. Замість переробки плутонію, що було основним пунктом стурбованості Вашингтона в 1994 р., Північна Корея прискорила програму роз-

[299] Han, Sung-joo. The Emerging Triangle: Korea Between China and the United States // East Asian Review. – Vol. 12, No. 1, Spring 2000. – P. 21–22.

[300] The President's News Conference with Prime Minister Ryutaro Hashimoto of Japan, April 25, 1997 // Public Papers… William J. Clinton, 1997. Book 1. Op. cit. – P. 491.

витку високозбагаченого урану, що було більш прямим шляхом до виробництва ядерної бомби. В умовах загострення внутрішньої соціально-економічної кризи керівництво КНДР зробило рішучу ставку на подальше збільшення кількості військ (їх чисельність в середині 1990-х рр. досягла 1,1 млн чол.) та розвиток ядерних і ракетних технологій, перейшло до політики військових провокацій як дипломатичного знаряддя тиску на США, РК і Японію.

Відсутність прогресу в скороченні північнокорейської військової програми і позитивних змін у відносинах між двома Кореями спричинили певне розчарування Сеула американською політикою в корейському питанні, ознаки якого можна було простежити в деяких заявах південнокорейських лідерів, у програмах військової модернізації РК з наголосом на розвитку морських і авіаційних сил, у намірах Сеула розвинути виробництво балістичних ракет, диверсифікувати ринок зброї за рахунок Росії і Франції[301].

Проте суперечності між союзниками не афішувалися. На зустрічі міністрів оборони РК і США на Гавайях у вересні 1995 р. і на 27-й щорічній консультативній зустрічі в листопаді 1995 р. було підтверджено важливість двостороннього альянсу, прийнято рішення встановити новий середньо- і довгостроковий діалог у сфері безпеки. У квітні 1996 р. президенти У. Клінтон і Кім Йон Сам оприлюднили спільну ініціативу чотиристоронніх переговорів за участю США, КНДР, РК і Китаю для обговорення ситуації на Корейському півострові.

«Інцидент між підводними човнами» (вересень 1996 р.) посилив напруження у відносинах між РК і КНДР і міг призвести до зриву запланованих переговорів. Використання КНДР військових провокацій як методу дипломатичних торгів викликало стурбованість, що вони могли спричинити випадковий вибух насилля. Того ж місяця КНДР відмовилася підписати Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань і Конвенцію про заборону хімічної зброї, що підтверджувало підозри про експорт КНДР балістичних ракет, матеріалів і устаткування, необхідних

[301] East Asian Strategic Review 1996–1997. Op. cit. – P. 8–9, 30.

для виробництва ядерної зброї[302]. Проте за посередництва США зустріч з підготовки чотиристоронніх переговорів усе-таки відбулася в серпні 1997 р.

Важливе місце в регіональній політиці США мала нормалізація **відносин з В'єтнамом**, що диктувалася стратегічними інтересами США через ключову роль В'єтнаму в ПСА і зацікавленість у відкритті нового ринку для американського експорту в одній з найбільших за населенням держав світу (близько 80 млн осіб, 60% з яких були віком до 30 років). Така політика повністю узгоджувалася зі стратегією національної безпеки США на основі «розширення й залучення» і з метою створення «Нової тихоокеанської спільноти». Для уряду В'єтнаму найбільшим стимулом нормалізації відносин зі США були потреби економічного розвитку і створення противаги збільшенню китайської присутності в Південно-Китайському морі. Вашингтон намагався прямо не пов'язувати новий підхід до В'єтнаму з політикою щодо Китаю, але не заперечував, щоб Пекін і В'єтнам розглядали таку можливість[303]. Умови для нормалізації відносин створювали зміни у В'єтнамі – економічні реформи (з 1986 р.) і завершення Третьої війни в Індокитаї (1989 р.), які відкрили шлях до вступу В'єтнаму в АСЕАН (1995 р.).

Стратегію адміністрації Клінтона щодо В'єтнаму, за визначенням У. Крістофера, найкраще описував термін «поетапне залучення»[304]. З огляду на болючий спадок В'єтнамської війни і значну чутливість до цього американського суспільства воно мало відбуватися поступово на основі чотириступеневої стратегії, яка передбачала: сприяння Америкою міжнародній фінансовій підтримці реформ у В'єтнамі через кредити МВФ чи інвестиції Закордонної приватної інвестиційної корпорації (ОПІК) (здійснено в 1993 р.); скасування торговельного ембарго (здійснено в 1994 р.); створення офісів для зв'язку (здійснено в 1994 р.); встановлення дипломатичних відносин (здійснено в 1995 р.). Реалізація «дорожної карти», складеної в 1991 р. попередньою адміністрацією Дж. Буша, супро-

[302] East Asian Strategic Review 1997–1998. Op. cit. – P. 15–17.

[303] Christopher W. Op. cit. – P. 305.

[304] Ibidem. – P. 302.

воджувалася налагодженням співробітництва між Вашингтоном і Ханоєм щодо пошуку американських військовослужбовців, які вважалися «зниклими без вісти» під час В'єтнамської війни. Ханой здійснював велику роботу для забезпечення підтримки цього курсу всередині держави, включаючи співпрацю з сенаторами і конгресменами-ветеранами В'єтнаму (такими як сенатори Дж. МакКейн, Дж. Керрі, конгресмен П. Петерсон), організованими групами ветеранів і групами з підтримки пошуку залишків зниклих воїнів. 11 липня 1995 р. У. Клінтон оголосив рішення встановити дипломатичні відносини з В'єтнамом, яке було одним з найбільш складних для нього у сфері зовнішньої політики під час першого терміну[305]. У липні-серпні 1995 р. У. Крістофер здійснив 10-денний візит до Східної Азії, під час якого відвідав В'єтнам. Це був перший візит американського держсекретаря до Ханоя. За його результатами було зроблено висновок, що В'єтнам «рухається у правильному напрямку»[306]. Візиту Крістофера передували кілька спеціальних місій заступника держсекретаря У. Лорда, які підготували ґрунт для нормалізації двосторонніх відносин.

Після відновлення дипломатичних відносин розпочалися двосторонні торговельні переговори, які завершилися підписанням широкомасштабної угоди в липні 2000 р. Перешкодою для повної нормалізації відносин залишалася проблема прав людини у В'єтнамі, а також питання про американських службовців, оголошених «зниклими без вісти» під час В'єтнамської війни. Готовність в'єтнамців допомогти американському уряду повернути рештки загиблих воїнів їхнім родинам і сприяти пошукам зниклих підготували історичний візит У. Клінтона до В'єтнаму в листопаді 2000 р.

В 1993 р. США встановили дипломатичні відносини з Камбоджею після проведення там вільних виборів і формування королівського уряду[307]. Натомість стратегія «залучення» М'янми, яку

---

[305] Christopher W. Op. cit. – P. 303.

[306] Ibidem. – P. 307.

[307] U. S. Relations with Cambodia Bureau of East Asian and Pacific Affairs Fact Sheet, June 13, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2732.htm

США продовжували називати Бірмою, не була успішною. Коли в 1995 р. відбулося звільнення з-під домашнього арешту лідера опозиції й нобелівського лауреата Аун Сан Су Чжі, воно було сприйнято у США як позитивний сигнал до політичних змін у М'янмі. Тогочасний посол США в ООН М. Олбрайт відвідала Янгон, де провела переговори з військовими лідерами[308], щоб спонукати їх до реформ у напрямку демократизації, але ніяких подальших кроків у їхній політиці не відбулося.

Таким чином, східноазійську стратегію адміністрації Клінтона 1993–1997 рр. можна викласти у чотирьох пунктах: зміцнення альянсів з Японією, Південною Кореєю та іншими регіональними союзниками; здійснення «залучення» інших провідних країн регіону, включаючи колишніх противників; підтримка демократії і прав людини, що служить американським ідеалам та інтересам «розширення» спільноти демократичних націй; створення регіональної архітектури для підтримки економічного зростання, сприяння інтеграції та забезпечення регіональної стабільності на тривалий термін.

Незважаючи на тенденцію до більш самостійної позиції азійських союзників США у міжнародних справах у першій половині 1990-х рр., а також більший акцент адміністрації Клінтона на торговельно-економічній складовій східноазійської політики США на противагу традиційній політиці у сфері безпеки, яка забезпечувалася військовими методами, розвиток міжнародної ситуації у Східній Азії у зв'язку з північнокорейською ядерною проблемою, Тайванською кризою і ситуацією в Південно-Китайському морі призвів до збереження активного залучення США у Східній Азії у сфері безпеки і зміцнення військово-політичних альянсів та партнерств США з регіональними державами.

Двосторонні відносини США з Японією – найбільш важливі у їхній політиці в Східній Азії періоду «холодної війни», зберегли

[308] America's Strategy for a Peaceful and Prosperous Asia-Pacific. Address to the National Press Club, Washington D.C., July 28, 1995 // Christopher W. Op. cit. – P. 299–300; Focus on the Issues. Asia and the Pacific. Op. cit. – P. 50–52.

своє значення як фундамент нової регіональної архітектури, але характер їх змінився. Торговельно-економічні відносини, співробітництво у сфері безпеки і глобальне партнерство сформували три окремі, хоч і взаємозалежні, сфери. Найбільш складними були торговельно-економічні відносини. Хоч японський уряд був змушений погодитися з потребою переглянути попередню модель розвитку Японії в бік більшої відкритості, цей процес не був простим і прямолінійним, а супроводжувався періодичною напруженістю у двосторонніх відносинах.

Тісною була взаємодія США з Республікою Корея через періодичну ескалацію напруження на Корейському півострові у зв'язку з розвитком ядерної програми КНДР, яка розглядалася як найбільша загроза для національної безпеки США.

У відносинах з Китаєм торговельно-економічні переговори були важливою складовою не лише зовнішньоторговельної політики США, але й інтеграції Китаю в існуючий регіональний і глобальний порядок. Якщо в попередній період визнання зростаючої політичної взаємозалежності у вирішенні проблем глобальної і регіональної безпеки примусило адміністрацію Дж. Г. У. Буша ініціювати угоду про глобальне партнерство США і Японії, то тепер воно спонукало уряд У. Клінтона започаткувати стратегічні відносини з Китаєм. У нових постбіполярних умовах відносини між основними центрами сили в АТР ставали більш складними і характеризувалися не лише конкуренцією та суперечностями, а й компромісами, збігом інтересів, що формувало основу для розвитку співробітництва між ними.

2.3. Вплив Азійської кризи 1997–1998 рр. на Східну Азію і регіональну політику США

У липні 1997 р. розпочалася Азійська фінансово-економічна криза, яка мала значний вплив на регіональні інтеграційні процеси і східноазійську політику США. Її спричинив великомасштабний відтік іноземних капіталів з Таїланду, який відбувся в неконтрольованій формі і призвів до обвалу валютного та фондового ринків. Розпочавшись як валютна, криза переросла

у фінансову, економічну і соціальну. Вона швидко досягла Індонезії, Малайзії й Південної Кореї, економіки яких також зазнали значних збитків. Філіппіни і Сінгапур постраждали значно менше. Інші регіональні країни відчули негативний вплив кризи через уповільнення економічного зростання. Китайський уряд був змушений прийняти низку заходів зі стимулювання внутрішнього попиту, в результаті чого йому вдалося уникнути значного спаду економіки[309].

На Японію криза негативно вплинула через скорочення японського експорту та інвестицій у регіон, значні втрати японських компаній, тісно пов'язаних з підприємствами і банками у вражених кризою країнах, які пережили банкрутство чи мали серйозні фінансові проблеми. Суттєвий вплив кризи на Росію і Бразилію свідчив про можливість її переростання у глобальну[310].

Президент У. Клінтон бачив причини Азійської кризи в обсягах і швидкості руху капіталів в умовах глобалізації, коли міжнародні обмінні трансакції (1,5 трлн дол. у день) значно перевищували обсяги торгівлі товарами й послугами, а швидке вливання великих капіталів у банківські системи й корпорації, часто з використанням кредиту, відбувалося без адекватного бухгалтерського балансу чи оцінок ризиків, необхідних для встановлення відповідних ставок кредитів. Розширення торгівлі й інвестицій в нових умовах світового розвитку за недостатньо ефективних фінансових інституцій, на його думку, спричинило безвідповідальність і, в деяких випадках, корупцію[311]. «Надто часто те, що здавалося процвітаючою ринковою системою, маскувало епідемію коруп-

[309] Cheng, Joseph Y. S. ASEAN's Role in the Chinese Foreign Policy Framework. Op. cit. – P. 430–435.

[310] Takashi, Shiraishi. Introduction: States, Markets and Societies after the Asian Crisis. Op. cit.– P. 1–2; Soesastro, Hadi. ASEAN during the Crisis // 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 40–44; Acharia, Amitav. Op. cit. – P. 154.

[311] Remarks to American and Japanese Business Leaders in Tokyo. November 20, 1998 // Public Papers… William J. Clinton, 1998. Book 2. – Washington, 2000. – P. 2055–2056.

ції чи кронізму»[312]. За оцінками американських експертів, однією з причин поширення кризи на окремі азійські держави був так званий «приятельський капіталізм» («crony capitalism»), тобто створення владою тепличних умов для підприємницької діяльності окремих галузей і компаній, часто на основі особистих зв'язків підприємців з представниками влади, відсутність через це достатньої економічної конкуренції. Оцінки причин кризи прем'єр-міністром Малайзії М. Махатхіром були протилежними. Він вважав її наслідком добре спланованої атаки Заходу на валюти східноазійських країн з метою підірвати економіки країн АСЕАН, формою «економічної війни».

Незважаючи на те, що каталізатором Азійської кризи були зовнішні чинники, вона продемонструвала внутрішні проблеми фінансових систем азійських держав і структурні економічні проблеми: високий рівень неповернутих боргів у банківському секторі; неготовність фінансових інституцій до лібералізації руху капіталів; залежність зростання економік від іноземних інвестицій, експорту й короткострокових капіталів; відсутність ефективних регуляційних механізмів. Виявлені під час кризи недоліки східноазійських економік, такі як ірраціональна економічна структура, недосконала фінансова система, екстенсивний шлях розвитку, відстала інфраструктура, значний тиск перенаселеності, брак контролю над природним середовищем, відзначав президент КНР Цзян Цземінь у виступі на першому саміті «АСЕАН+3» у грудні 1997 р.[313]. Криза засвідчила необхідність проведення реформ і переосмислення економічних стратегій розвитку східноазійських держав в умовах швидкої економічної глобалізації і зростання чутливості бізнес-середовища до діяльності транснаціональних груп.

Азійська криза мала серйозні політичні наслідки. Вона спричинила конституційні зміни в Таїланді, які уможливили прихід

---

[312] Remarks at the International Monetary Fund / World Bank Annual Meeting. October 6, 1998 // Public Papers… William J. Clinton, 1998. Book 2. – Washington, 2000. – P. 1744.

[313] Text of Jiang's Speech at East Asian Summit // China Facts & Figures. – V. 23. Op. cit. – P. 185.

до влади Таксина Чинавата (2001–2006 рр.); підрив позицій Національного фронту М. Махатхіра в Малайзії; тривалу політичну й соціальну кризу на Філіппінах за президентства Ф. Рамоса, Дж. Естрада і Г. Макарагал Арройо; перемогу на президентських виборах в Республіці Корея у грудні 1997 р. відомого вченого і борця за демократію Кім Де Чжуна.

Найбільш деструктивним був вплив Азійської кризи на Індонезію, яка опинилася в стані глибокої фінансової, економічної, соціальної і політичної кризи. Масові виступи у Джакарті та інших місцях під впливом економічної кризи, які супроводжувалися насиллям, примусили президента М. Сухарто після 31-річного правління піти у відставку; у червні 1999 в країні відбулися вільні вибори. До поглиблення кризи призвів референдум з питання про незалежність Східного Тімору (30 серпня 1999 р.), після якого посилилися сепаратистські тенденції в інших частинах держави. Реалізація права Східного Тімору за незалежність супроводжувалася насиллям з боку індонезійських військових, що викликало потребу міжнародного втручання. Серйозні політичні заворушення в Індонезії, найбільшій і найвпливовішій країні АСЕАН, могли викликати ланцюгову реакцію в регіоні, а також призвести до розколу АСЕАН на два ідеологічні табори: Індонезія, Таїланд, Філіппіни, з одного боку, і країни, які не приймали ліберальної демократії, з іншого.

Азійська криза засвідчила обмеженість колективних можливостей **АСЕАН** і сприяла переосмисленню деяких базових принципів її діяльності. У серпні 1997 р. відбувся саміт з нагоди 30-річчя створення АСЕАН, на якому було схвалено програму «АСЕАН – бачення до 2020 р.: партнерство в динамічному розвитку», але у зв'язку з кризою її реалізацію було відкладено. За деякими оцінками, 1997 р. був для АСЕАН найбільш невдалим після 1975 року, коли комуністи перемогли у В'єтнамі.

Послаблення АСЕАН розпочалося з 1995 р. через її розширення, яке мало забезпечити її новими ринками, доступом до дешевших джерел сировини, додатковими можливостями для розміщення виробництва і залучення іноземних капіталів. Але поєднання у складі Асоціації держав з різними політичними

системами і рівнем економічного розвитку ускладнило прийняття рішень шляхом консенсусу, вплинуло на її солідарність та ефективність. Різний історичний досвід, географічні й стратегічні реалії, а також поточні проблеми кожної з країн спричинили труднощі у виробленні спільних підходів до регіонального співробітництва, особливо у сфері безпеки. Якщо всі десять країн мали стабільні відносини з Японією, то територіальні диспути в Південно-Китайському морі із залученням чотирьох членів АСЕАН, особливо Філіппін і В'єтнаму, спричинили проблеми у їх відносинах з Пекіном. Зв'язки Камбоджі та М'янми з Китаєм, навпаки, переважали їхні зв'язки з країнами АСЕАН. Традиційні тісні відносини «АСЕАН-6» зі США не поширювалися на нових членів, а В'єтнаму і Лаосу з республіками колишнього СРСР не поділялися іншими. Додаткові труднощі виникли у зв'язку з прийомом до АСЕАН М'янми, що вплинуло на відносини Асоціації зі США і ЄС. За характеристикою філіппінської дослідниці К. Ернандес, створювалася «двоповерхова» АСЕАН «6+4» з різними політичними режимами й ідеологією, що було ще більш важливо, ніж відмінності в їхньому економічному становищі та історичному розвитку[314].

На початку Азійської кризи АСЕАН виявилася неготовою запропонувати будь-які колективні заходи, щоб не допустити її розгортання. У попередній період вона не виробила механізму фінансової співпраці. Більш-менш значне фінансове співробітництво в АСЕАН було відсутнім через брак капіталів. Більша частина функціонального співробітництва забезпечувалася фінансовою підтримкою партнерів з діалогу, що суттєво обмежувало її можливості[315]. Лише після вибуху кризи в липні 1997 р. країни АСЕАН почали розглядати можливість колективної відповіді на неї. Але це була лише реакція на події, а не реалізація плану співробітництва[316]. Вражені кризою країни були змушені зверну-

[314] Hernandes, Carolina G. Challenges for Society and Politics // 2nd Asean Reader. Op. cit. – P. 85.

[315] Ruland, Jurgen. ASEAN and the Asian Crisis. Op. cit. – P. 243–248.

[316] Menon, Yavant. Op. cit. – P. 224.

тися за допомогою до МВФ, хоча й розуміли, що вона супроводжуватиметься жорсткими вимогами реформ, яких вони намагалися уникнути. Спільної позиції щодо питання про прийняття допомоги МВФ вироблено не було. Сінгапур підтримував подальшу лібералізацію торгівлі, більшу відкритість економік АСЕАН для іноземних інвесторів, розширення доступу до інформації про їх фінансово-економічні показники; Малайзія, навпаки, відкинула фінансову допомогу та рекомендації МВФ і ввела суворі обмеження на іноземні капітали. Тож відповідь АСЕАН на кризу була національною, а не регіональною.

В умовах кризи загострилися суперечності всередині АСЕАН, двосторонні відносини між її членами погіршилися. В Індонезії після відставки Сухарто посилилися ісламістські сили; Малайзія виступила із заявами про підтримку ісламських повстанців на півдні Таїланду; відбулася насильницька репатріація нелегальних робітників з Малайзії й Таїланду, що спричинило бунти індонезійських робітників; посилилися територіальні суперечки між Малайзією та Індонезією через о-ви Сіпадан і Лігітан тощо. Філіппіни виявили споруджену Малайзією конструкцію на рифі в архіпелазі Спратлі і сприйняли це як порушення принципів Манільської декларації 1992 р. Сінгапур відмовив Індонезії у 5 млрд дол. додаткової допомоги через брак реформ у ній, а також не надав двосторонню фінансову допомогу Малайзії, що викликало в них негативну реакцію[317]. За характеристикою Лі Куан Ю, відповідь АСЕАН на кризу була не розвитком довіри, а її руйнуванням[318].

Криза засвідчила, що провідні принципи діяльності АСЕАН – невтручання у внутрішні справи один одного й консенсусу в прийнятті рішень, які в попередній період допомагали підтримувати регіональну стабільність, – перетворилися на гальмо її діяльності. Випробуванням принципу невтручання стало серйозне забруднення повітря в регіоні смогом через пожежі первісних лісів

[317] Acharia, Amitav. The Quest for Identity. Op. cit. – P. 154: Ruland, Jurgen. ASEAN and the Asian Crisis. Op. cit. – P. 247; Contemporary Southeast Asia. Op. cit. – P. 160–180.

[318] Contemporary Southeast Asia. Op. cit. – P. 158–159.

в Індонезії. У 1997 р. смог покрив Індонезію, Сінгапур, Малайзію, Бруней, частини Таїланду, південну частину Філіппін, чим завдав суттєвих збитків їхнім економікам через падіння прибутків від туризму, мав серйозні екологічні наслідки. Але принцип невтручання не дозволив міністрам країн-учасниць досягти консенсусу щодо колективного тиску на Індонезію[319]. Така ситуація зумовила появу ініціатив «конструктивного втручання» (Анвар Ібрагім, Малайзія), «гнучкого залучення» (Сурін Пітсуван, Таїланд), «позитивного втручання» (Гох Чок Тонг, Сінгапур) як форм «посиленої взаємодії» для більшої інтеграції АСЕАН[320]. Проте вони виходили поза межі традиційної доктрини невтручання, мали сприяти колективній відповідальності АСЕАН у тих сферах, які завжди вважалися суверенними прерогативами держав-учасниць. Хоча ці пропозиції були відкинуті «старими» лідерами АСЕАН, сам факт їх публічного оприлюднення свідчив про розуміння новим поколінням лідерів потреби більш узгоджених колективних дій[321]. Викликом принципу невтручання було вже рішення міністрів закордонних справ АСЕАН відкласти заплановане на 1997 р. прийняття Камбоджі до Асоціації через військовий переворот у цій країні в липні 1997 р. (коли другий прем'єр-міністр Хун Сен відсторонив від влади першого прем'єр-міністра Ранарідха).

Ініціативу вироблення спільної відповіді на фінансову кризу в межах Східної Азії взяла на себе **Японія**. У серпні 1997 р. японський уряд ініціював створення Азійського валютного фонду (АВФ) у розмірі 100 млрд дол. на основі внесків лише східноазійських держав, який мав надавати допомогу враженим кризою країнам. Приводом для цього стала ситуація, коли у відповідь на звернення тайського уряду на початку кризи за фінансовою підтримкою

---

[319] Ramcharan, Robert. ASEAN and Non-Interference // 2nd Asean Reader. Op. cit. – P. 55–56.

[320] Haacke, Jurgen. Intramural Challenges to the «ASEAN Way» // Ibidem. – P. 65.

[321] Wesley, Michael. The Asian Crisis and the Adequacy of Regional Institutions // Ibidem. – P. 384.

до Міжнародного валютного фонду йому було виділено лише близько 4 млрд дол., згідно з квотою в ньому Таїланду. Після цього МВФ звернувся до японського уряду з проханням, щоб Японія й інші азійські країни забезпечили решту необхідних коштів. 11 серпня 1997 р. Японія та МВФ провели спільну зустріч на підтримку Таїланду і зібрали фінансовий пакет у розмірі 17,2 млрд дол. Після цього Токіо висунув вимогу збільшити азійські квоти в МВФ згідно з вагою Азії в міжнародній економіці, водночас ініціюючи створення АВФ.

У зв'язку з цим виникало критичне питання – чи буде Азійський валютний фонд структурним підрозділом МВФ для Азії і доповнюватиме його діяльність, чи реалізуватиме особливий «азійський» підхід до економічного розвитку. У першому випадку він міг бути «азійською рукою» МВФ, щоб діяти більш швидко в критичних ситуаціях і не залежати від голосування Конгресу США щодо виділення додаткових фондів, залишаючись підпорядкованим принципам і політиці МВФ. В іншому випадку він міг замінити МВФ у Східній Азії, просуваючи модель «азійського капіталізму розвитку», більш прийнятного для регіону, ніж англо-американська модель, підтримувана міжнародними фінансовими інституціями[322]. Отже, за деякими оцінками, ця пропозиція свідчила про пошуки азійської відповіді на кризу, оскільки пакет стенд-бай від МВФ розглядався як західний, американський інструмент.

За японським проектом, АВФ мав виконувати функції спостережницького і попереджувального механізму, здійснювати захист азійських економік та регіональних валют від несподіванок міжнародного ринку і спекулятивних атак, забезпечувати термінові фонди для економік, які перебувають під загрозою фінансової кризи. Водночас АВФ захищав би азійські економіки від необхідності проведення структурних реформ, на яких наполягав МВФ, від забезпечення економічної прозорості та лібералізації ринку, включаючи фінансовий сектор. Отже, він міг стати двигуном «азійської» концепції регіональної економіки, а отже, прямим

[322] Narine, Shaun. ASEAN and the Idea of an «Asian Monetary Fund» // The 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 256.

конкурентом МВФ, підірвати домінування США в міжнародних фінансових структурах і ускладнити реалізацію американського бачення розвитку світової економіки.

Найбільшою перешкодою для АВФ була проблема лідерства. Лідерство Японії як основного джерела капіталів могло призвести до її конфлікту зі США. АВФ розцінювався багатьма американськими експертами як перший крок до створення ієнової зони, що могло послабити вплив США у Східній Азії. Тож Вашингтон намагався не допустити створення регіональної фінансової інституції зі значно меншим ідеологічним впливом і практичним контролем з боку США. Це могло також уповільнити лібералізацію світових фінансових ринків, що було метою Америки в докризовий період, поряд з лібералізацією торгівлі. Японський уряд не був готовий до конфлікту зі США, передусім через його залежність від гарантій ними безпеки Японії.

Перешкоди створювали також історична недовіра до Японії з боку сусідніх держав, непевне становище японської економіки в 1990-х рр. і зростаюча конкуренція за регіональний вплив з боку Китаю. Коли Вашингтон вперше відкинув японську пропозицію, його підтримав Пекін, не готовий прийняти регіональну фінансову інституцію під домінуванням Японії, яка закріплювала її вплив у Східній Азії. Через деякий час, коли стримування американського економічного впливу стало для Китаю більш важливим, ніж японського, позиція Пекіна змінилася, і він став активним прихильником ідеї створення окремого східноазійського фонду.

Існували також відмінності в позиції урядів АСЕАН щодо створення АВФ. Лідери Сінгапуру були проти надання допомоги враженим кризою країнам поза фінансовою допомогою, затвердженою МВФ, оскільки, на їх думку, криза виявила важливі структурні недоліки азійських економік, а також проблему корупції. Малайзія, навпаки, підтримувала створення АВФ через зацікавленість в отриманні кредитів без додаткових умов МВФ. Виникала можливість розколу АСЕАН на вкладників та позичальників АВФ [323].

[323] Narine, Shaun. Op.cit. – P. 259.

Пропозиція Японії була відкинута США, ЄС та МВФ на зустрічі Світового банку й МВФ у Гонконгу у вересні 1997 р. АВФ розглядався ними як спосіб обійти вимоги МВФ, у той час як без проведення структурних реформ за програмами МВФ проблеми вражених економік лише посилюватимуться. Саміт АТЕС у Ванкувері (листопад 1997 р.) схвалив пропозицію США, щоб фонди допомоги контролював МВФ. Із поширенням кризи на Республіку Корея наприкінці 1997 р. МВФ запровадив Додаткові резервні можливості і забезпечив більшу фінансову підтримку уражених кризою держав.

Реалізації японської ініціативи заважав також стан японської економіки, яка перебувала в процесі реформування. У лютому 1998 р. було знято обмеження на іноземні інвестиції у сферу телекомунікації, в результаті чого вони значно зросли. У квітні 1998 р. було оголошено новий стимуляційний пакет, у рамках політики «великого удару» вступило в дію рішення про лібералізацію валютних операцій і руху капіталів, згідно зі змінами до «Закону про контроль над валютним обміном і зовнішньою торгівлею». Тим часом з кінця 1997 р. почав падати курс японської ієни і лише найбільші в світі золотовалютні резерви Японії (понад 216 млрд дол. станом на липень 1997 р.) змогли його стримати. На початку квітня 1998 р. кредитне рейтингове агентство Муді випустило попередження про загрозливий стан суверенного боргу Японії.

Президент Клінтон підтримував дії уряду Хашімото зі сприяння внутрішньому попиту і зменшення регулювання економіки, але вважав їх недостатніми, а його стратегію застарілою; рекомендував більш агресивні дії для стимулювання японської економіки, доповнення програми з дерегуляції ефективною банківською реформою[324]. Ініціатива США з посиленої дерегуляції японської економіки обговорювалася на саміті «великої вісімки» в Бірмінгемі у травні 1998 р., а наприкінці липня 1998 р. уряд Хашімото пішов у відставку.

---

[324] Remarks on the Legislative Agenda and an Exchange with Reporters. April 3, 1998 // Public Papers… William J. Clinton, 1998. Book 1. Op.cit. – P. 499; Remarks Prior to Discussions with Prime Minister Ryutaro Hashimoto of Japan and an Exchange with Reporters in Birmingham, United Kingdom, May 15, 1998 // Ibidem. – P. 761.

В АСЕАН найбільш радикальні пропозиції щодо регіональної відповіді на кризу передбачали запровадження спільної валюти АСЕАН та її використання в міжасеанівській торгівлі. З такими ініціативами виступили прем'єр-міністр Малайзії М. Махатхір, міністр фінансів Таїланду Б. Танонг, президент Індонезії Б. Й. Хабібі (розглядалася можливість використання лише валют АСЕАН – сінгапурського чи брунейського долара – а не третьої сторони). Малайзія і Філіппіни домовилися використовувати у двосторонній торгівлі власні валюти. Важливими перешкодами для реалізації цих ініціатив був значний розрив у соціально-економічному розвитку країн АСЕАН, їхні різні законодавчі й політичні системи, незначний обсяг торгівлі між ними (у 1996 р. вона складала 22,8%)[325]. На початку листопада 1997 р. було створено Форум центральних банків АСЕАН з метою зменшення потенційних економічних і фінансових ризиків країн-членів, вироблення напрямків політики для ранніх дій з метою їх мінімізації.

Того ж місяця в Манілі відбулася зустріч представників міністерств фінансів і центральних банків економік-членів **АТЕС**, на якій було схвалено план посилення їхнього співробітництва для сприяння регіональній фінансовій стабільності («Манільська структурна угода»), затверджений на саміті АТЕС у Ванкувері. Він передбачав зміцнення антикризових можливостей МВФ, розвиток спільних фінансових угод для доповнення ресурсів Фонду та інших міжнародних фінансових інституцій, створення регіональної системи раннього попередження як складової частини глобальної наглядової системи МВФ. План передбачав посилення взаємного спостереження і тиску на «одного із членів свого кола». Пізніше було розроблено список даних для моніторингу, який включав політику банківського кредиту, розміри потоків капіталів, фінансовий стан країн-учасниць тощо.

Для полегшення фінансового нагляду міністри фінансів АТЕС погодилися створити постійний секретаріат. Проект створення наглядового регіонального механізму (за зразком ЄС і «великої сімки») був новим явищем у регіональній інституційній архі-

[325] Menon, Jayant. Op. cit. – P. 225.

тектурі[326]. Що стосується допомоги враженим кризою країнам, їм було рекомендовано досягти угоди з МВФ; а у разі браку його фондів США, Японія та інші країни повинні були надати йому додаткові кошти згідно зі своїми можливостями[327].

На початку грудня 1997 р. в Куала-Лумпурі зібралися міністри фінансів АСЕАН для обговорення причин кризи і політичної відповіді на неї. У спільній заяві вони назвали однією з основних її причин глобалізацію і визначили пакет заходів для сприяння здатності країн протистояти їй. Міністри не пропонували закрити фінансові ринки, а рекомендували й надалі продовжувати фінансову лібералізацію, наголошували на більшому впливі внутрішніх чинників, ніж зовнішніх, на фінансову ситуацію. Було узгоджено формат взаємного спостереження за економіками один одного, що порушувало принципи невтручання і було неможливим до кризи. АСЕАН не могла примусити своїх членів виконувати такі рекомендації, але це був перший крок до розвитку регіонального спостережницького механізму. Ініціативи міністрів фінансів підтримали глави держав/урядів АСЕАН під час неформального саміту в Куала-Лумпурі 15 грудня 1997 р.

У лютому 1998 р. міністри фінансів АСЕАН прийняли рішення про створення наглядового механізму АСЕАН у рамках МВФ за підтримки Азійського банку розвитку як частини глобального наглядового механізму. Він мав базуватися на моніторингу та експертній оцінці розвитку членів Асоціації і глобальної економіки в цілому для попередження майбутніх криз. З огляду на системні ризики в регіоні було рекомендовано додати нові елементи до бази моніторингу. У жовтні 1998 р. міністри фінансів АСЕАН підтримали експертну оцінку та обмін інформацією в таких сферах як банківські ставки, обмінні курси, потоки капіталів, отже країни-учасниці могли тепер виявляти ризики в економіках інших членів АСЕАН, давати їм політичні рекомендації і сприяти раннім діям у відповідь на ці ризики.

---

[326] Ruland, Jurgen. Op. cit. – P. 245; Soesastro, Hadi. Op. cit. – P. 43.

[327] Remarks on the 1998 Budget and the International Agreement on Green house Gas Emissions and an Exchange with Reporters. December 1, 1997 // Public Papers… William J. Clinton, 1997. Book 2. Op. cit. – P. 1678.

Такі угоди свідчили про переоцінку внаслідок кризи деяких цінностей АСЕАН, про прагнення посилити спільні регіональні можливості у фінансовій сфері. Ініціатива створення Азійського валютного фонду на зустрічах міністрів фінансів не обговорювалася, проте на концептуальному рівні вона продовжувала існувати, про що свідчить її обговорення в ЗМІ та під час регіональних форумів у наступні роки[328].

Рішення про створення фінансового наглядового механізму в рамках АСЕАН і АТЕС були спрямовані на перспективу, поточні ж завдання вимагали значного збільшення експорту вражених кризою держав, сприятливі умови для цього створювало знецінення їх національних валют. У лютому 1998 р. міністри фінансів АСЕАН звернулися до країн «великої сімки» з проханням про подальше відкриття їхніх ринків для товарів з ПСА, що мало критично важливе значення для збільшення ними експорту. На самітах лідерів АСЕАН в Куала-Лумпурі (грудень 1997 р.) і Ханої (грудень 1998 р.) наголошувалося також на необхідності збільшення внутрішньорегіональної торгівлі в ПСА. Пропозицію Сінгапуру щодо прискорення впровадження АФТА в Куала-Лумпурі не було схвалено[329], але на ханойському саміті було оголошено кілька «сміливих, рішучих заходів» з метою прискорення імплементації АФТА і збільшення іноземних інвестицій: Рамкова угода про створення зони інвестицій АСЕАН, Інвестиційний план та Інвестиційний код АСЕАН, які представляли регіон як єдину інвестиційну зону, більш привабливу для інвесторів, ніж окремі економіки ПСА (у деякі сектори доступ інвестицій до 2020 р. надавався на взаємній основі тільки членам АСЕАН)[330].

«Ханойський план дій» закликав АСЕАН сформулювати правила для діяльності Вищої ради, створення якої передбачав уже Договір про дружбу і співробітництво в ПСА 1976 р. (ТАС), що свідчило про готовність лідерів АСЕАН започаткувати колективне урегулювання внутрішніх конфліктів, яке категорично від-

[328] Higgott, Richard. Op. cit. – P. 415–419.

[329] Ruland, Jurgen. Op. cit. – P. 246.

[330] Menon, Jayant. Op. cit. – P. 223.

кидалося в попередній період. Хоча положення про «посилену взаємодію» не було включено до документів Ханойського саміту, рішення про більшу прозорість, регіональну співпрацю в економічних і фінансових питаннях демонструвало поступову реалізацію цього принципу[331]. Про відступ від принципів невтручання свідчили і виявлені на Ханойському саміті суперечності у питанні про відкладення прийняття до АСЕАН Камбоджі. «Ханойський план дій» визначав також цілі поширення «шляху АСЕАН» на весь східноазійський регіон. Йшлося про готовність членів АСЕАН ратифікувати Другий протокол ТАС, який дозволив би позарегіональним державам, партнерам АСЕАН по діалогу, підписати ТАС, про створення в ПСА Зони миру, свободи й нейтралітету, вільної від ядерної зброї[332].

Криза сприяла тимчасовому зменшенню ролі «процесу **АТЕС**», оскільки він не надав враженим кризою економікам підтримку, на яку вони очікували. Хоч питання виходу з кризи на самітах АТЕС 1997 і 1998 рр. обговорювалося, йшлося про створення механізму попередження наступних криз, а надання допомоги в ситуації, що склалася, покладалося на МВФ. Основна увага АТЕС і далі, як і раніше, була сконцентрована на реалізації Програми ранньої добровільної секторальної лібералізації, яка передбачала ліквідацію до 2010 р. тарифних і нетарифних бар'єрів у 15 секторах економіки.

Президент Клінтон наполягав на необхідності подвоїти зусилля для ліквідації торговельних бар'єрів через АТЕС і ВТО, оскільки вважав лібералізацію торгівлі важливим чинником відновлення глобального економічного зростання і подолання кризи[333]. На саміті АТЕС у листопаді 1998 р., у самий розпал кризи, було здійснено кроки щодо відкриття регіональної торгівлі в дев'яти важливих секторах економіки для подальшої передачі цього про-

[331] Haacke, Jungen. Op. cit. – P. 63.

[332] Soesastro, Hadi. Op. cit. – P. 42.

[333] Remarks to the Council on Foreign Relations in New York City. September 14, 1998 // Public Papers… William J. Clinton, 1998. Book 2. Op. cit. – P. 1576–1577.

цесу на розгляд ВТО.[334] Лібералізація не була на той час пріоритетним завданням більшості азійських держав, що призвело до їх розчарування «процесом АТЕС». Вони почали розглядати його як ще один форум, через який США просували свої інтереси[335]. Недостатня увага АТЕС до проблем кризових економік і невдоволення вимогами МВФ спонукали східноазійські уряди шукати альтернативні форми співробітництва, що відбувалося у двох основних напрямках: проведення форумів за участю лише азійських учасників і досягнення угод про вільну торгівлю.

Криза визначила новий напрямок регіональної інтеграції. Оскільки АСЕАН включала не всі вражені кризою держави, що було критичним для вироблення ефективної відповіді на неї, було започатковано ширший діалог. У грудні 1997 р. в Куала-Лумпурі відбувся перший неофіційний саміт **«АСЕАН+3»** (АСЕАН, Японія, КНР, Республіка Корея) (АПТ) для обговорення шляхів виходу з кризи і перспектив фінансово-економічного співробітництва у Східній Азії. Деякі автори[336] бачать основою утворення форуму «АСЕАН+3» ініціативу прем'єр-міністра Хашімото відновити саміти «Японія-АСЕАН» (січень 1997 р.), інші[337] вважають його реалізацією відкинутої на початку 1990-х рр. ініціативи Махатхіра про створення Східноазійського економічного угрупування. Дійсно, форум «АСЕАН+3» мав те ж членство, що й СЕУ, але був спочатку зосереджений не на торгівлі, а на проблемах фінансового співробітництва.

Форум «АСЕАН+3» уперше об'єднав країни Південно-Східної і Північно-Східної Азії в єдиній регіональній структурі без участі США та інших неазійських держав. На думку деяких експертів, він започаткував східноазійський «регіоналізм» як політичний процес та урядову інституційну практику, на відміну від «регіоналізації» як об'єктивного економічного процесу, незалежного

---

[334] Remarks at a Dinner Hosted by Prime Minister Keizo Obuchi of Japan in Tokyo. November 1998 // Ibidem. – P. 2058.

[335] Higgott, Richard. Op. cit. – P. 415–419.

[336] Chalermpalanupap, Termsak. Op. cit. – P. 20–21.

[337] Deng, Yong. Op. cit. – P. 16.

від політичної волі еліт, спонтанного формування регіональних економічних зв'язків під впливом ринкових сил. Регіоналізм розглядається ними як феномен, який виникає разом з політичною волею еліт керувати процесом глобалізації. Н. Мунаката вважає, що його рушійною силою був розвиток внутрішньорегіональної залежності східноазійських держав та їх розчарування «процесом АТЕС», через який США наполегливо просували власні інтереси. Суто азійський регіоналізм міг вирішувати питання, які «процес АТЕС» вирішити не міг. Азійська криза стала лише каталізатором, який примусив країни визнати ефективність багатовекторного підходу до міжнародних економічних питань[338].

За коментарем прем'єр-міністра Сінгапуру Гох Чок Тонга, свого часу країни АСЕАН не підтримали ідею Східноазійського економічного угрупування, оскільки покладалися на АТЕС. Тепер, коли в АТЕС існувала «американська група» (країни Північної і Південної Америки), не було причин для східноазійських країн зі спільними проблемами і прагненням обговорювати їх всередині Східної Азії не збиратися окремою групою. Вона мала бути відкритою для позарегіональних країн у питаннях торгівлі, але її діяльність визначалася «інтересами регіональних держав, а не уподобаннями інших»[339].

Основним завданням «процесу АСЕАН+3» було вироблення механізму фінансового співробітництва держав Східної Азії, однак у промові президента КНР Цзян Цземіня «Поєднаймо руки у співробітництві та побудуймо майбутнє разом» на першому саміті АПТ йшлося також про можливість держав-учасниць через власний розвиток і взаємну співпрацю створити модель економічного співробітництва країн і регіонів світу, відіграти важливу роль у просуванні «справедливого і раціонального нового міжнародного політичного та економічного порядку миру і стабільності»[340].

Після першого неформального саміту АПТ в Куала-Лумпурі

---

[338] Munakata, Naoko. Op. cit. – P. 9.

[339] Ibidem. – P. 11.

[340] Text of Jiang's Speech at East Asian Summit // China. Facts & Figures. – V. 23. Op. cit. – P. 185.

лідери АСЕАН мали сумніви щодо його інституалізації, але поглиблення кризи спонукало їх до більшої рішучості з цього приводу. На ханойському саміті «АСЕАН+3» (грудень 1998 р.) було схвалено рішення про регулярне щорічне проведення самітів, а також озвучено амбіційні цілі АПТ. Президент РК Кім Де Чжун запропонував створити Групу східноазійського бачення для підготовки доповіді про перспективи співробітництва АПТ, включаючи можливість створення Економічної спільноти; прем'єр-міністр Сінгапуру Гох Чок Тонг ініціював східноазійську угоду про вільну торгівлю, а малайзійський прем'єр М. Махатхір в інтерв'ю пресі визначив її концептуально – на основі двосторонніх угод АСЕАН з КНР, Японією і РК.

З 1999 р. регулярними стали зустрічі міністрів фінансів країн-учасниць «АСЕАН+3». На третьому саміті «АСЕАН+3» у Манілі в листопаді 1999 р. лідери 13 держав створили Групу східноазійського бачення і схвалили Спільну заяву зі східноазійського співробітництва, у якій вперше було викладено цілі АПТ[341]. Вона окреслила широку сферу співробітництва країн-учасниць у фінансових, економічних, енергетичних, соціальних і політичних питаннях і водночас закликала їх до посилення координації діяльності та співробітництва з міжнародними і регіональними форумами. Було схвалено рішення про регулярні зустрічі з 2000 р. міністрів закордонних справ «АСЕАН+3» після конференцій міністрів АСЕАН для відстеження прогресу імплементації Спільної заяви.

Найбільшим досягненням процесу АПТ на його початковому етапі стало підписання у травні 2000 р. Чіангмейської ініціативи у сфері фінансового співробітництва. Вона передбачала: підписання двосторонніх своп-угод між центральними банками східноазійських держав щодо їхньої можливості позичати один одному валютні резерви для інтервенції на обмінні ринки з метою захисту власних валют; створення спільного спостережницького механізму для моніторингу короткострокового руху капіталу

[341] 1999 Joint Statement of East Asia Cooperation… 28 November 1999… Op. cit.

і раннього попередження фінансових загроз; формування спільного фонду резервів іноземної валюти, доповнюваного до МВФ, доступного центральним банкам країн-учасниць для боротьби з валютними спекуляціями.[342] Чіангмейська ініціатива була значно менш амбіційною, ніж японська пропозиція АВФ, але розв'язувала ту ж саму проблему – брак ліквідності. Вона започаткувала механізми регіональної самодопомоги для доповнення програм МВФ, підтримки міжнародної фінансової реформи і моніторингу надходження капіталів. Виконавчий директор МВФ Х. Келер під час візиту до Східної Азії в червні 2000 р. підтримав Чіангмейську ініціативу як таку, що сприяє регіональному економічному співробітництву і не суперечить діяльності МВФ.

Хоча «процес АСЕАН+3» було створено для фінансового співробітництва, невдовзі він охопив інші сфери, включаючи нетрадиційну безпеку. Поширенню механізму АПТ на торгово-інвестиційну сферу сприяв провал саміту ВТО в Сіеттлі (1999 р.). У травні 2000 р. в Янгоні (М'янма) відбулася перша зустріч міністрів економіки країн-учасниць «АСЕАН+3» (АЕМ+3). На саміті АПТ у листопаді 2000 р. обговорювалося питання про створення зони вільної торгівлі між державами-учасницями для посилення їхньої конкурентоспроможності з НАФТА і ЄС.

Більше усвідомлення в умовах кризи взаємозалежності східноазійських держав сприяло покращенню їхніх двосторонніх відносин. У грудні 1997 р. відбувся перший саміт «АСЕАН+Китай», після чого зустрічі посадовців різних рівнів двох сторін стали щорічними й охопили різні напрямки співробітництва: економічний, політичний, соціокультурний, а також сферу безпеки.

У жовтні 1998 р. відбувся візит до Японії президента Республіки Корея Кім Де Чжуна, який ініціював поворот у двосторонніх відносинах у напрямку подолання історичного антагонізму, укоріненого в колоніальному минулому Кореї та подіях Другої світової війни. До зближення двох країн спонукали потреба Республіки

[342] Joint Ministerial Statement, JMS / Association of Southeast Asian Nations. ASEAN Plus Three Cooperation Database // http://www.aseansec.org/22206.pdf

Корея у збільшенні японських інвестицій в її економіку, а також спільна загроза з боку КНДР, що засвідчила ракетна криза в серпні 1998 р. Перед візитом президент Кім виступив з ініціативою досягнення двосторонньої ФТА, яка мала стати символом нових відносин, але під час зустрічі лідерів це питання не розглядалося. У березні 1999 р. прем'єр-міністр Японії К. Обуті відвідав Сеул, де лідери двох держав оголосили Японсько-корейський економічний порядок денний на XXI ст. Значний вплив на відносини між РК і Китаєм мала ключова роль Пекіна в переговорах з КНДР, що було офіційно визнано запрошенням Китаю до чотиристоронніх переговорів стосовно корейської проблеми.

В умовах Азійської кризи відбулося також покращення китайсько-японських відносин, які в попередній період залишалися прохолодними. Восени 1997 р. відбулися взаємні візити прем'єр-міністрів Японії та Китаю з нагоди 25-річчя нормалізації двосторонніх відносин, які сприяли розвитку заходів довіри між двома державами. Пекін зайняв таку позицію: азійські нації повинні взяти на себе відповідальність за забезпечення власної регіональної безпеки, а для цього необхідно розширювати консенсус із сусідніми державами[343]. За коментарем міністра закордонних справ КНР Цянь Ціченя, під час обміну візитами прем'єр-міністри одностайно погодилися, що дві країни повинні встановити добросусідські відносини дружби і співробітництва, продовжувати їх з покоління в покоління на основі Китайсько-японської спільної декларації і Китайсько-японського договору про мир і дружбу[344]. Ознакою пошуків примирення з Китаєм стало відвідання в травні 1998 р. Меморіального музею нанкінської різанини тогочасним генеральним секретарем ЛДП Х. Нонака (він був першим лідером партії, який зробив це) і дещо пізніше колишнім прем'єр-міністром Т. Мураяма.

У листопаді 1998 р. відбувся візит президента Цзян Цземіня до Японії – перший офіційний візит лідера КНР до цієї країни, від якого очікували зближення між двома державами. За комен-

[343] East Asian Strategic Review 1997–1998. Op. cit. – P. 10, 23–24.

[344] Quan Qichen Interview on 1997 Diplomacy // China. Facts & Figures. – V. 23. Op. cit. – P. 124.

тарем китайського агентства Сіньхуа, вирішальне значення для успішних результатів візиту мало «правильне» ставлення Японії до історії військової агресії проти Китаю і до тайванського питання[345]. Але через постійні наполегливі заклики Цзян Цземіня продемонструвати «правильне» осмислення історії його візит залишив у Японії негативне враження. За деякими оцінками[346], він виявився «дипломатично катастрофічним». За іншими оцінками, він відкрив нову еру в китайсько-японських відносинах. У той час як попередні китайсько-японські декларації були сфокусовані виключно на двосторонніх відносинах, Спільна декларація 1998 р. наголошувала на їх взаємному інтересі зробити внесок у процвітання і стабільність Східної Азії[347].

У результаті взаємних візитів на найвищому рівні відносини між двома державами піднялися до рівня «дружнього, кооперативного партнерства». Хоча попередні проблеми у відносинах між ними залишилися і періодично загострювалися, АПТ створив канал для їхньої регулярної взаємодії та поглиблення функціонального співробітництва, навіть якщо їхні політичні відносини залишалися несприятливими. Новим явищем у регіональних відносинах була перша неформальна зустріч між прем'єр-міністрами Китаю Чжу Жунцзі, Японії Кейзо Обуті та президентом РК Кім Де Чжуном під час третього саміту «АСЕАН+3» у листопаді 1999 р. в Манілі.

Паралельно спостерігалося посилення антиамериканських настроїв у регіоні, що стало одним із наслідків Азійської кризи. У Східній Азії вважали, що її викликали дії західних спекулянтів, умови для чого створила лібералізація руху капіталів і національних фінансових ринків під тиском Вашингтона, коли фінансові

---

[345] Jiang Zemin's Visit to Japan // China. Facts & Figures. – V. 24. Op. cit. – P. 93–94.

[346] Bates, Gill. Op. cit. – P. 58; Nerada, Takashi. Creating an East Asian Regionalism // The Japanese Economy. – 2004, Summer. – Vol. 32. – P. 64–85 // http://www.kikou.waseda.ac.jp/asia/uploadfile/koseiin/02/20/JPN/EAregionalism_04_20081127172639_n3 rl8 h5 iifdkd03 rvqaqlf2 bp4.pdf

[347] Nerada, Takashi. Op. cit.

інституції регіональних країн не були до цього готовими.

Критику викликала запізніла реакція США на кризу. Коли 2 липня 1997 р. тайський уряд Чаваліта Йонгчайюта оголосив рішення про девальвацію бата, Вашинтон відмовився брати участь у програмі додаткової фінансової допомоги Таїланду, розробленій МВФ спільно з Японією. Ця позиція значної мірою пояснювалася переконанням, що криза стала результатом неефективного управління, хабарництва і корупції в Таїланді, а також недооцінкою її можливих регіональних і глобальних наслідків. Вона різко контрастувала з політикою США під час кризи в Мексиці 1994 р., коли американський уряд забезпечив значні кошти для порятунку мексиканської економіки. Коли ж виявилася перспектива поглиблення кризи та її негативного впливу на економіку США, то за наступного тайського уряду Чуана Лікпхая (листопад 1997 р. – листопад 2000 р.) Вашингтон активно долучився до порятунку Таїланду[348].

Невдоволення деяких азійських країн викликала опозиція США щодо проекту Азійського валютного фонду і відсутність американської допомоги на двосторонньому рівні. Політика Вашингтона передбачала надання допомоги враженим кризою державам через МВФ за умови здійснення ними реформ щодо лібералізації економіки; скасування прямої державної допомоги та інших дискримінаційних практик, що руйнували ринок; зменшення торговельних бар'єрів; підтримки трудових стандартів; контролю за урядовими витратами; зменшення соціальних витрат[349]. Під час саміту АТЕС у Ванкувері (листопад 1997 р.) президент Клінтон виклав свій підхід до відновлення фінансової стабільності в країнах Азії у вигляді триступеневого плану[350]: лідерство повинен здійсню-

---

[348] Pathmanand, Ukrist. The Resurgence of US Government Influence on Thailand's Economy and Southeast Asia Policy // After the Crisis. Op. cit. – P. 78; Takashi Shiraishi. Introduction. Op.cit. – P. 7–8.

[349] Lincoln E. Op.cit. – P. 3-4; Beeson, Mark. Op.cit.; Stiglitz, J. E. Globalization and Its Discontents. – New York, 2002.

[350] The President's News Conference with Prime Minister Jean Chretien of Canada in Vancouver, British Columbia, November 23, 1997 // Public Papers… William J. Clinton, 1997. Book 2. Op. cit. – P. 1650; Exchange with Re-

вати МВФ; кожна країна має нести відповідальність за здійснення «здорової» економічної політики, включаючи відкриту надійну економічну інформацію та фінансове регулювання, щоб підтримати впевненість інвесторів; розвинуті країни повинні бути готовими перестрахувати МВФ, якщо його стабілізаційних заходів буде недостатньо.

Умови кредитування, запропоновані МВФ, у Східній Азії вважали несправедливими. За деякими оцінками, безпрецедентні плани фінансової, торговельної та інвестиційної лібералізації, підготовлені під тиском МВФ, явно були в інтересах США, які використали тяжке становище вражених кризою економік для поширення на них «Вашингтонського консенсусу»[351]. Це підтверджували слова Дж. Гартена, секретаря торгівлі в першій адміністрації У. Клінтона, що «погіршення фінансової інфекції зменшить азійський імунітет до американського бізнесу» («Нью-Йорк Таймс» від 14 січня 1998 р.).[352] Невдоволення викликала також критика Вашингтоном моделей розвитку країн АСЕАН, яка посилилася в умовах кризи.

У 1997 р. стан американської економіки був найкращим за останні три десятиліття. У щорічному зверненні до Конгресу в січні 1998 р. У. Клінтон говорив про створення з часу його президентства 14 млн робочих місць, найнижчий рівень безробіття (за 24 роки) і показник інфляції (за 30 років), зростання прибутків, найвищий рівень власності приватними будинками за всю історію США, рекордне зменшення упродовж п'яти років поспіль злочинності, найменша за 27 років кількість осіб, які отримують державну допомогу, безсумнівне світове економічне лідерство США[353]. Водночас існувало розуміння, що зростання американської економіки, яке на третину залежало від експорту,

---

porters Prior to Discussions with Prime Minister Ryutaro Hashimoto of Japan in Vancouver. November 24, 1997 // Ibidem. – P. 1654.

[351] Pathmanand, Ukrist. Op. cit. – P. 73–76.

[352] Higgott, Richard. Op. cit. – P. 418.

[353] Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 27, 1998 // Public Papers… William J. Clinton, 1998. Book 1. Op. cit. – P. 112.

було пов'язане з економічним зростанням Східної Азії. Очікувалося, що в короткотерміновій перспективі поглиблення Азійської кризи призведе до зменшення американського експорту на азійські ринки, оскільки регіональні держави не зможуть купувати американські товари, а також до їх витіснення з інших ринків через зменшення ринкової вартості східноазійської продукції у зв'язку зі знеціненням їхніх національних валют. Згідно зі спільною доповіддю департаментів фінансів і торгівлі США, подальше розгортання кризи мало призвести до серйозних економічних збитків для тихоокеанських штатів, економічно тісно пов'язаних з Азією, що коштуватиме США понад 11 млн робочих місць.

Адміністрація Клінтона не заперечувала проти створення форуму «АСЕАН+3» у грудні 1997 р. як платформи для співробітництва вражених кризою економік, як це було після пропозиції Махатхіра в 1990 р. чи під час ініціативи Японії про створення Азійського валютного фонду. На думку У. Клінтона, економічне співробітництво всередині Східної Азії й АТР не суперечить одне одному й розширюватиметься в обох форматах[354]. Проте такий підхід викликав критику багатьох американських експертів, які бачили в діяльності регіонального форуму без участі США загрозу створення в Східній Азії закритого торговельного блоку, порушення регіонального балансу сил і підриву лідерства США[355], особливо у міру того, як виявлялося поширення його діяльності поза межі фінансових питань.

У січні 1998 р. президент Клінтон звернувся до Конгресу з проханням затвердити фонди для Програми додаткових резервних можливостей МВФ через потенційний негативний ефект кризи на економіку США. «Чому американці повинні турбуватися про фінансові проблеми Таїланду, Індонезії, Республіки Корея, інших країн? По-перше, ці країни – наші покупці. Якщо вони потонуть

[354] Remarks and a Question-and-Answer Session with the APEC Business Advisory Council in Bandar Seru Begawan, Brunei, November 15, 2000 // Public Papers… William J. Clinton, 2000–2001. Book 3. – Washington, 2002. – P. 2532.

[355] Lincoln, Edward J. Op. cit.

у рецесії, то вони не зможуть купувати американські товари. По-друге, вони також наші конкуренти. Якщо їхні валюти втратять свою цінність і впадуть, то вони заповнять американський та інші ринки набагато дешевшими товарами, що ускладнить завдання конкуренції з ними. По-третє, вони – стратегічні партнери США. Їхня стабільність сприяє нашій безпеці… Наша політика очевидна: жодна нація не може одужати, якщо вона не реформується. Але коли нації бажають здійснити серйозні економічні реформи, ми повинні допомогти їм у цьому»[356].

Конгрес проголосував за додаткове фінансування для МВФ у березні 1998 р., але наприкінці липня президент знову звернувся з аналогічним проханням, наголошуючи, що «здоров'я азійської економіки впливає на наше власне»[357]. Свідченням цього було уповільнення темпів розвитку американської економіки в другому кварталі 1998 р. Конгрес схвалив додаткове фінансування МВФ лише в жовтні 1998 р. Паралельно відбувалося формування першого за останні 29 років збалансованого бюджету США, що привертало увагу до кожної з його витратних статей. У нових фондах МВФ внесок США склав 90 млрд дол., що розширило його резерви на 40%[358].

До осені 1998 р. США працювали переважно з МВФ. Крім фінансової допомоги, вони надавали враженим кризою націям рекомендації щодо розробки бюджетних, податкових і монетарних політик, які сприяють зростанню. Значну увагу Вашингтон приділяв превентивним заходам, щоб не допустити перетворення регіональної Азійської кризи на глобальну – сприяв організації пакету допомоги МВФ для Бразилії та інших країн, які, незважаючи

[356] Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 27, 1998 // Public Papers… William J. Clinton, 1998. Book 1. Op. cit. – P. 115.

[357] Remarks on the National Economy and Exchange with Reporters. July 31, 1998 // Public Papers… William J. Clinton, 1998. Book 2. Op. cit. – P. 1380.

[358] The President's Radio Address. October 17, 1998 // Public Papers… William J. Clinton, 1998. Book 2. Op. cit. – P. 1816.

на ефективну економічну політику, були найбільш вразливими[359].

В умовах кризи США тримали свої ринки відкритими для азійського експорту. У 1998 р. експорт азійських економік до Японії зменшився на 13 млрд дол., тоді як до США зріс на 5 млрд дол. Адміністрація Клінтона розуміла, що в результаті такої політики торговельний дефіцит США впродовж одного-двох наступних років значно зросте, але вважала це основним внеском у стабілізацію азійської і глобальної економіки. Проте У. Клінтон попереджав про можливу відмову від такої політики, якщо виявиться застосування іншими державами нечесних практик[360]. Різке збільшення до США експорту сталі з Японії та Росії, що мало негативний вплив на американську сталеливарну промисловість, призвело до впровадження восени 1998 р. торговельних законів проти нечесного субсидованого імпорту[361].

Критику Конгресу викликало застосування торговельними партнерами США нижчих екологічних і робочих стандартів, що надавало їм несправедливі переваги на американському ринку. Ця критика примусила президента винести питання про дотримання трудових та екологічних стандартів на порядок денний торговельних переговорів. У виступі на зустрічі ВТО в Женеві у травні 1998 р. він виклав бачення нової міжнародної торговельної системи як більш відкритої і динамічної, яка поважає американські цінності й гарантує, що енергійна економічна конкуренція між націями не перетворюється на «перегони» без захисту навколишнього середовища, споживачів і стандартів праці[362]. Пара-

---

[359] Remarks on Departure for Tokyo, Japan, November 18, 1998 // Public Papers… William J. Clinton, 1998. Book 2. Op. cit. – P. 2043.

[360] Remarks Following Discussions with Prime Minister Keizo Obuchi of Japan and an Exchange with Reporters in Tokyo, November 20, 1998 // Ibidem. – P. 2060.

[361] Remarks to the National Townhall Meeting on Trade. November 10, 1998 // Ibidem. – P. 2009.

[362] Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 27, 1998 // Public Papers…William J. Clinton, 1998. Book 1. Op. cit. – P. 115; Foreword // Ibidem. – P. v; Statement on the Conclusion of the World Trade Organization Meeting. May 20, 1998 // Ibidem. – P. 816.

лельно з'явилася теза про «глобалізацію з людським обличчям»: міжнародний ринок повинен працювати на простих людей, приносити їм користь, тому торговельні угоди повинні включати такі положення як захист прав, здоров'я, безпеки робітників, а також навколишнього середовища; нова світова торговельна система має бути більш відкритою для всіх членів суспільства[363]. Спроби США обговорювати екологічні проблеми, а також питання про права робітників на вищу зарплату і кращі умови праці розглядалися у Східній Азії як форма американського протекціонізму, щоб підняти таким чином вартість, а отже, зменшити конкурентоспроможність азійських товарів[364].

Пропозиції щодо здолання Азійської кризи були викладені в програмній промові президента Клінтона в Раді з міжнародних справ 14 вересня 1998 р. Якщо у зверненні до Конгресу в січні він попереджав, що краще приготуватися до бурі, коли небо чисте, то у вересні, за його словами «хмари насунулися більше і ми майже відчуваємо грім…»[365]. Президент визнав, що заходи, здійснені США для припинення фінансової кризи та підтримки окремих економік недостатні й визначив шість першочергових заходів для стримування поточних фінансових проблем. Серед них: співпраця США з Японією, Європою та іншими націями для стимулювання зростання; допомога у ліквідації боргів життєздатним азійським компаніям, щоб вони знову могли сприяти зростанню і створенню робочих місць; звернення до Світового банку з проханням подвоїти підтримку мережі соціальної безпеки в Азії та до основних індустріальних економік використати 15 млрд дол. фондів термінової допомоги МВФ, щоб зупинити поширення фінансових проблем на Латинську Америку й інші регіони; інтенсифікація

[363] Remarks at the International Monetary Fund/World Bank Annual Meeting. October 1998. Op. cit. – P. 1743.

[364] Simon, Sheldon W. The Parallel Tracks of Asian Multiculturalism // 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 342–347.

[365] Remarks to the Council on Foreign Relations in New York City. September 14, 1998 // Public Papers… William J. Clinton, 1998. Book 2. Op. cit. – P. 1576.

зусиль Експортно-імпортного банку США впродовж наступних трьох місяців для збільшення економічної активності в країнах, що розвиваються. Водночас У. Клінтон підтвердив підтримку підходу МВФ стосовно надання допомоги лише тим державам, які розуміють свою відповідальність і потребу пристосовуватися до вимог глобального ринку, зміцнюють свою банківську систему, ведуть чесну бухгалтерію, відкривають ринки, надають кредит за заслуги, а не через особисті зв'язки.

За словами У. Клінтона, Азійська криза поставила під загрозу поширення не лише вільних ринків, але й політичної свободи. За глобальною економікою стоять сили, які поглиблюють демократичні свободи. Держави, які дають своїм народам свободу, є гарними сусідами. Криза показала, що можливість підняти мільйони людей в усьому світі до рівня глобального середнього класу й участі у глобальній економіці – лише можливість, а не доконаний факт. Коли економічні безпорядки зруйнують життя простих людей, призведуть до їх особистого розчарування і бідності, ризики повороту від демократії зростуть[366]. Зроблено наголос на потребі колективних зусиль провідних економічних націй світу, як це було в 1993 р., коли «велика сімка» прийняла рішення про спільні дії з підтримки заходів американського уряду, спрямованих на одужання економіки США, без чого відновлення глобального зростання було неможливим. Тепер США, ЄС і Японія повинні були зробити свій внесок в одужання Азії[367]

Ключова роль відводилася **Японії**, економіка якої на той час складала 70% усієї економіки Східної Азії. Її відновлення вимагало: реформування банківської і зміцнення фінансової системи; захисту депозитів і відновлення кредитування; збільшення внутрішнього попиту на вітчизняні товари і послуги; посилення дерегуляції, інвестування й відкритості японської економіки для збільшення робочих місць через зростаючу конкурентну активність[368]. Відновлення зрос-

---

[366] Remarks to the Council on Foreign Relations… September 14, 1998. Op. cit. – P. 1575–1578.

[367] Ibidem. – P. 1575.

[368] Remarks to American and Japanese Business Leaders in Tokyo // Public Papers… William J. Clinton, 1998. Book 2. Op. cit. – P. 2058.

тання японської та східноазійської економіки адміністрація Клінтона розглядала як взаємозалежні процеси.[369]

Наприкінці липня 1998 р. в Японії сформувався новий уряд Кейзо Обуті. До його складу як міністр фінансів увійшов колишній прем'єр-міністр К. Міязава, з іменем якого пов'язували фінансову реформу початку 1990-х рр., а також непоступливість у торговельних переговорах з США. Цей уряд залишався при владі до квітня 2000 р., коли у прем'єр-міністра Обуті стався серцевий напад (у червні він помер). З кінця 1998 р. уряд Обуті провів законодавство, спрямоване на відновлення японської банківської системи, відкриття Японією низки секторів економіки (медичної апаратури, фармацевтики, телекомунікації, житла, енергетики), посилення анти-трестівського законодавства й полегшення умов іноземного інвестування в Японію; оголосив новий пакет зменшення податків і збільшення фондів для стимулювання попиту; намагався здійснити швидку імплементацію цієї програми, чому перешкоджала опозиційна більшість в одній із палат парламенту.[370] У результаті лібералізації фінансового сектора Японії співвідношення між японськими інвестиціями за кордон та іноземними інвестиціями в Японію різко зменшилися: якщо в 1997 фін. р. воно складало 9,8:1 (відповідно 54 млрд дол. і 5,5 млрд дол.), то в 1998 фін. р. – 3,9:1, в 1999 фін. р. – 3,1:1[371]. Заходи уряду Обуті були повністю підтримані Вашингтоном.

На початку жовтня 1998 р. японський уряд виступив з Новою ініціативою Міязави[372], яка передбачала надання Японією невідклад-

---

[369] Interview with Jim Lehrer of the PBS «News Hour». January 21, 1998 // Ibidem. 1998. Book 1. Op. cit. – P. 92; Interview with Al Hunt for CNBC and the Wall Street Journal. May 4, 1998 // Ibidem. – P. 682.

[370] The President's News Conference with Prime Minister Keizo Obuchi of Japan. May 3, 1999 // Ibidem. – P. 672–676.

[371] Кравцевич А. Политика защиты внутреннего рынка и либерализации экономических связей // Япония. Послевоенная государственная политика: вызовы и ответы. – М., 1999. – С. 56; Деловая Япония. Экономика и связи с Россией в 1999–2001 гг. – М., 2002. – С. 20, 21, 23.

[372] A New Initiative to Overcome the Asian Currency Crisis – New Miyazawa Initiative (Oct 3, 1998) / Ministry of Finance Japan // http://www.mof.go.jp/

ної допомоги враженим кризою азійським державам з метою стабілізації міжнародних фінансових ринків. Пакет фінансової допомоги включав 30 млрд дол. на їх середньо- і довгострокові фінансові потреби і додатково 15 млрд дол. на нагальні економічні реформи. Згідно з поясненням Міністерства фінансів Японії, Нова ініціатива Міязави, на відміну від ініціативи про створення АВФ, що була багатосторонньою схемою, зосередженою на стабілізації валют, передбачала переважно двосторонню допомогу враженим валютною кризою азійським державам[373]. Крім того, тепер японський уряд працював у тісній взаємодії з урядом США.

Восени 1998 р. президент Клінтон і прем'єр-міністр Обуті зустрічалися двічі – під час візиту Обуті до Вашингтона у вересні та візиту Клінтона до Токіо в листопаді (попередній візит Клінтона до Японії відбувся навесні 1996 р.). Під час зустрічі в Токіо вони оголосили спільну Ініціативу з азійського зростання та одужання, яка розширювала Нову ініціативу Міязави. Це була багатостороння ініціатива за участю Світового банку й Азійського банку розвитку, спрямована на відновлення зростання приватного сектора Східної Азії, прискорення темпів його реструктуризації, відновлення доступу до фінансування. Вона складалася з чотирьох компонентів: прискорення темпів банківського й корпоративного реструктурування; збільшення торгового фінансування азійських компаній; мобілізація нового капіталу в приватний сектор; посилення технічної допомоги приватним компаніям в експертизі з питань фінансового і корпоративного реструктурування[374].

---

english/international_policy/financial_cooperation_in_asia/new_miyazawa_initiative/e1 e042.htm

[373] Q & A about The New Initiative to Overcome the Asian Currency Crisis (New Miyazawa Initiative) / Ministry of Finance Japan // http://www.mof.go.jp/english/international_policy/financial_cooperation_in_asia/new_miyazawa_initiative/my001.htm

[374] Joint Statement by President Clinton and Prime Minister Keizo Obuchi of Japan. November 16, 1998 // Public Papers… William J. Clinton, 1998. Book 2. Op. cit. – P. 2039–2040.

Отже, США і Японія мали спільно мобілізувати фінанси для рекапіталізації східноазійських банків і збільшення фондів життєздатних приватних компаній через фінансову й технічну допомогу, забезпечити кредитні й інвестиційні гарантії для вражених кризою країн. Для обговорення деталей цієї ініціативи в Токіо було скликано зустріч старших посадовців і технічних експертів США, Японії, східноазійських країн та багатосторонніх інституцій. Програма «Прискорення економічного одужання в Азії» була представлена держсекретарем М. Олбрайт і віце-президентом А. Гором на саміті АТЕС в Куала-Лумпурі в листопаді 1998 р.[375] Паралельно консультації з фінансових питань на основі Нової ініціативи Міязави відбувалися в рамках форуму «АСЕАН+3», результатом яких стало підписання східноазійськими державами Чіангмейської ініціативи.

На думку деяких дослідників[376], з Азійською кризою пов'язаний початок нового регіонального залучення Японії, про що свідчив проект створення Азійського валютного фонду (серпень 1997 р.), Нова ініціатива Міязави (жовтень 1998 р.), схвалення Чіангмейської ініціативи (травень 2000 р.), досягнення японсько-сінгапурської угоди про економічне партнерство в 2001 р. тощо. Вони вважають, що в результаті кризи регіональний імідж Японії змінився на краще, посилилися надії регіональних держав на її допомогу і лідерство у справі виведення регіону з кризи. Якщо в докризовий період США та ЄС висловлювали стурбованість з приводу можливого створення у Східній Азії економічного блоку з японським домінуванням на основі японської моделі розвитку, то до кінця 1990-х рр. вона зменшилася через тривалу стагнацію японської економіки і втрату нею привабливості як економічної моделі. Водночас криза зменшила побоювання регіональних країн щодо економічного домінування Японії, що створило їм більш комфортні умови для відносин із нею. Значною була фінансова допомога, надана Японією враженим кризою країнам. На початку кризи японський уряд виділив 5 млрд дол. для стабілізації регіональ-

[375] Albright M. Focus on the Issues. Asia and the Pacific. Op. cit. – P. 3.

[376] Takashi, Shiraishi. Op. cit. – P. 13; Munakata, Naoko. Op. cit – P. 105, 222.

них валют, а коли криза валют перетворилася на повномасштабну економічну кризу забезпечив значну фінансову допомогу враженим країнам на двосторонній основі, незважаючи на посилення внутрішніх економічних проблем. На пізнішому етапі кризи, коли МВФ, Світовий банк і Азійський банк розвитку були здатні забезпечити адекватну фінансову підтримку враженим країнам, ця допомога набула форми «другої лінії оборони». Значну урядову підтримку було надано японським компаніям, які намагалися підтримувати свої підприємства і ділові операції в ПСА.

Інші дослідники, навпаки, вважають, що криза призвела до зменшення регіональної ролі Японії. Британський експерт М. Бісон пов'язує це зі зривом японських фінансових ініціатив, з деякими оцінками причин кризи (включаючи надмірне розширення японської економіки на рубежі 1980–1990-х рр.), а також недостатньою роллю Японії в «одужанні» регіональних економік[377]. Заходи уряду Обуті, спрямовані на відновлення японської економіки, лише тимчасово уповільнили її рецесію, але врешті не змогли повернути її на попередній шлях розвитку. У результаті на початку XXI ст. основним рушієм регіональної економіки став Китаю, який, за даними Світового банку, упродовж двох років кризи зміг утримати високі темпи зростання – 7,4% (для порівняння: Японія – 2,6%). За короткий проміжок часу він перетворився на провідний ринок і центр регіональної економічної взаємозалежності.

Азійська криза сприяла стрімкому покращенню регіонального іміджу та впливу Китаю. Найбільше значення мало те, що Пекін відмовився від девальвації юаня, щоб відновити конкуренту спроможність своїх експортних цін, що дозволило уникнути подальшого поглиблення кризи і поступово стабілізувати ситуацію. Тим самим він заявив про себе як про «відповідального» регіонального актора. Велике значення мала двостороння допомога Китаю Таїланду (1 млрд дол.) та Індонезії (300 млн дол.), а також майстерна дипломатія Пекіна, який в цей час поширював харак-

[377] Beeson, Mark. The United States and East Asia: The Decline of Long-distance Leadership? Op. cit.

теристики Китаю як «дружнього слона», що прагне побудувати «дружнє, мирне і процвітаюче сусідство». Така риторика не була новою, але в умовах кризи вона підтверджувалася конкретними діями[378], що протиставлялися запізнілій і обмеженій численними умовами допомозі з боку США.

Зростанню антиамериканських настроїв у Східній Азії сприяв інцидент на бізнес-саміті в Куала-Лумпурі напередодні саміту АТЕС у листопаді 1998 р. за участю віце-президента США А. Гора, який набув значного резонансу. Виступаючи на саміті, А. Гор наголосив на значенні демократії для економічного процвітання держав, оскільки інвестори, які вкладають гроші, вірять у неї; зазначив, що малайзійська економіка страждатиме в довгостроковій перспективі, якщо в країні не будуть здійснені демократичні реформи і не зміниться ставлення до поглядів, які розходяться з позицією уряду. Тим самим він опосередковано підтримав антиурядові протести, що відбувалися в Малайзії у зв'язку з відставкою й арештом А. Ібрагіма, заступника прем'єр-міністра і міністра фінансів, прихильника більшої лібералізації і «конструктивного втручання», що було ознакою боротьби за напрямок подальшого політичного й економічного розвитку Малайзії. Виступ був також інтерпретований як попередження, що доки регіональні уряди не погодяться на політичні зміни і більшу відкритість, американські інвестори відвернуться від них. Те, що після виступу А. Гор швидко залишив форум, було сприйнято приймаючою стороною як образа[379].

Тогочасний міністр закордонних справ Малайзії А. А. Бадаві звинуватив американський уряд у підбурюванні малайзійців до антиурядових виступів. За коментарями, віце-президент США переступив важливу межу, встановлену лідерами АСЕАН для неприйнятної поведінки, особливо з боку позаасеанівської дер-

---

[378] China and ASEAN: Changing Political and Strategic Ties. Op. cit. – P. 5; Chinese Foreign Policy. Pragmatism and Strategic Behavior. – Armont, NY, 2004.

[379] Wan, Chin Kin. ASEAN's Engagement with the U.S. in the 21st Century. Op. cit. – P. 407.

жави по відношенню до одного з її членів; його зауваження свідчили про неповагу Вашингтона до політичної та культурної специфіки АСЕАН, про прагнення США поширити на регіон власну модель ліберальної демократії[380]. Зменшенню авторитету США в Східній Азії сприяло і вразливе становище адміністрації Клінтона через сексуальний скандал за участю президента. Якраз у листопаді 1998 р., під час візиту У. Клінтона і А. Гора до Східної Азії, Конгрес розглядав питання про його імпічмент.

Широке суспільне невдоволення США в Таїланді викликала підтримка Вашингтоном кандидатури колишнього прем'єр-міністра Нової Зеландії М. Мура на посаду генерального директора ВТО у його конкуренції із заступником прем'єр-міністра Таїланду Супачаі Панітчпакді[381]. Посилилася критика однополярності світової системи з домінуванням США в Сінгапурі, одній з лояльних до Вашингтона регіональних держав. Найбільш чутливим для країн АСЕАН, як і для Китаю, було питання про втручання США в їхні внутрішні справи у зв'язку із захистом ними демократії і прав людини, прив'язкою торговельних угод до екологічних і трудових стандартів, підтримкою непопулярних програм МВФ.

У меморандумі групи провідних американських експертів, підготовленому для новообраного президента Дж. Буша в 2001 р.[382], політику адміністрації Клінтона було піддано серйозній критиці через відсутність адекватної реакції на Азійську фінансову кризу і чіткої стратегії в ПСА, менторський тон у відносинах з регіональними державами. На думку експертів, в останні роки адміністрація Клінтона не приділяла достатньої уваги ПСА, її політика відзначалася короткостроковими й епізодичними відповідями на кризи замість чіткої, логічно послідовної стратегії; постійне невдоволення в регіоні викликала зосере-

---

[380] Haacke, Jungen. Op. cit. – P. 62–63.

[381] Wan, Chin Kin. Op. cit. – P. 403–409.

[382] The United States and Southeast Asia : a Policy Agenda for a New Administration: Report of an Independent Task Force Sponsored by the Council on Foreign Relations / J. Robert Kerry, Chair; Robert A. Manning, Project Director. – New York, 2001.

дженість США на просуванні власних уявлень про глобалізацію.

У міру поглиблення Азійської кризи відчувалася втрата інтересу США до АТЕС. Різке скорочення східноазійських ринків і зростання торгового дефіциту США внаслідок Азійської кризи спонукало президента Клінтона до розширення інших експортних ринків. Восени 1998 р. перед урядом стояло завдання отримати від Конгресу повноваження на «швидкий трек» торговельних переговорів з державами Латинської Америки, Африки, Близького Сходу та Європи[383]. Цілям розширення експорту слугували тогочасні закордонні візити президента Клінтона, держсекретаря Олбрайт, інших урядовців.

У Східній Азії адміністрація У. Клінтона переключила увагу на двосторонні торговельні переговори з регіональними державами, передусім **з Китаєм** і В'єтнамом. Відновлено також інтерес до пропозиції торговельного представника США, висловленої в 1997 р., стосовно підписання угоди про вільну торгівлю між США, Австралією, Новою Зеландією і Сінгапуром, хоча до кінця адміністрації Клінтона в цьому напрямку було зроблено дуже мало.

У жовтні-листопаді 1997 р. відбувся візит до США президента КНР Цзян Цземіня – перший офіційний візит глави КНР до США за 12 років, який започаткував процес встановлення «конструктивного і стратегічного партнерства» між двома державами. Зі слів Цзян Цземіня, «Ми всі бажаємо підтримувати мир, стабільність і процвітання в Азійсько-Тихоокеанському регіоні і в цілому світі. Ми всі хочемо уникнути поширення зброї масового знищення. Ми всі намагаємося створити відкриту і міцну міжнародну торговельну систему. Ми всі відчуваємо потребу вирішувати численні транснаціональні питання спільної стурбованості. Ми всі зацікавлені в розширенні обмінів і співробітництва в багатьох сферах. Як постійні члени Ради Безпеки ООН, Китай і США несуть на своїх плечах критичну відповідальність за мир і безпеку в світі»[384].

---

[383] Remarks to the National Townhall Meeting on Trade. Nov. 10, 1998. Op. cit. – P. 2007–2009.

[384] Text of Jiang's Speech to the America-China Society, 30 October 1997 // China Facts & Figures. – V. 23. Op. cit.– P. 171–172.

Під час візиту дві сторони домовилися про регулярні саміти і діалог на високому рівні між представниками урядів з широкого кола проблем безпеки, створення «гарячої лінії» між президентами, зміцнення контактів між військовими, включаючи досягнення військово-морських угод між двома державами. Важливим результатом візиту стала підтримка Китаєм спільної ініціативи США і РК щодо проведення чотиристоронніх переговорів з КНДР. Після тривалого підготовчого періоду вони розпочалися в Женеві у грудні 1997 р. і свідчили про офіційне визнання США і Республікою Корея ключового впливу Пекіна на ситуацію на Корейському півострові.

Під час візиту обговорювалося питання про вступ Китаю до ВТО, було підписано низку торгово-економічних контрактів та угод про імпорт Китаєм зі США товарів на суму 4,26 млрд дол., включаючи закупку літаків «Боїнг» на суму 3 млрд дол. Китай погодився приєднатися до угоди, досягнутої в рамках АТЕС, про добровільне скасування тарифів на комп'ютери, напівпровідники і телекомунікаційне обладнання. Здійснено також інші заходи щодо поступового зменшення дисбалансу американсько-китайської торгівлі.

У цей час Пекін уже визнавав, що диспропорції в торгівлі зі США мали негативний вплив на китайську економіку. За аналізом китайських експертів, постійний надлишок іноземної валюти і формування у зв'язку з цим значних валютних резервів (станом на червень 1997 р. – 121 млрд дол.) вели до постійного зростання вартості юаня, що послаблювало конкурентоспроможність китайської експортної продукції і виправдовувало антидемпінгові кампанії західних держав проти КНР. Визнавалася потреба відновлення раціонального рівня валютних резервів КНР, чого на той час можна було досягти лише шляхом збільшенням імпорту. Тож уже в 1996 р. увізне мито до КНР було зменшено до 23% (хоча воно й залишалося високим, порівняно з 14% в розвинутих країнах), сформульовано завдання сприяння зростанню внутрішнього попиту[385]. У результаті цих заходів у 1997 р. дефіцит торговель-

[385] Analysis of Larger Predicted Trade Surplus in 1997 // China. Facts & Figures. – V. 23. Op. cit. – P. 196–197.

ного балансу США з Китаєм різко зменшився[386], проте в наступні роки він знову зріс за рахунок значного збільшення китайського експорту до США внаслідок Азійської кризи.

У червні-липні 1998 р. відбувся офіційний візит У. Клінтона до КНР, який став першим візитом президента США до Китаю з лютого 1989 р. Напередодні відчувалася відсутність консенсусу в американському суспільстві з політики щодо Китаю. За опитуванням, проведеним компанією Сі-Ві-Ес і газетою «Нью-Йорк Таймс», 59% американців підтримали цей візит, але лише 35% схвалювали політику уряду щодо Китаю[387]. Дж. Най відзначав, що в американському політикумі склався «дивний альянс лівих і правих проти центру»[388]. У червні 1998 р. Палата представників схвалила вісім біллів, які вимагали покарати Китай за порушення прав людини та розповсюдження зброї масового знищення. Було створено Спеціальний комітет з національної безпеки США на чолі з сенатором К. Коксом для розслідування колишніх і поточних звинувачень уряду з приводу китайського шпигунства в ядерній дослідницькій лабораторії Лос Аламос в Нью Мехіко.

Серія політичних скандалів, узагальнених терміном «Чайна-гейт», розпочалася з публікації газетою «Нью-Йорк Таймс» весною 1997 р. інформації про значний фінансовий внесок китайських бізнесменів у президентську кампанію У. Клінтона 1996 р., що порушило питання про китайський вплив на його політику. Вивчення цього питання сенатським комітетом з урядових справ на чолі з Ф. Томпсоном привело до висновків про існування «сильних опосередкованих доказів» спроб китайців впливати на вибори 1996 р. Адміністрація Клінтона відкинула їх, як і звинувачення, що у відповідь на цю послугу вона дозволила передачу Китаю військових технологій. Хоч республіканці вимагали продовжити розслідування, Департамент юстиції у жовтні 1997 р. зробив

[386] Wu Yi: Yearender on Foreign Trade. Op.cit. – P.189; U. S. Trade Deficits with China and Japan, 1985–1997 // China. Facts & Figures. – V. 23. Op. cit. – P. 200.

[387] Interview with CDS News, Cox News, and McClatchy Newspaperd. June 19, 1998 // Public Papers… William J. Clinton, 1998. Book 1. Op. cit. – P. 995.

[388] Dumbrell, John. Op. cit. – P. 115.

висновок про відсутність порушення закону з боку уряду. «Чайнагейт» знову привернув значну увагу в 1998–1999 рр. у зв'язку з повідомленнями ЗМІ про підозри щодо китайського шпигунства на американських ядерних об'єктах.

Терміни візиту президента до Китаю неодноразово переносилися. Проте після оголошення в березні 1998 р. згоди китайського уряду підписати Міжнародну конвенцію з політичних і громадянських прав, розціненої як значний крок у сфері прав людини, та після звільнення ним кількох політичних ув'язнених У. Клінтон заявив про розробку деталей поїздки[389]. Перед візитом він виступив з великою промовою в Географічному товаристві, у якій обґрунтував політику своєї адміністрації щодо Китаю. «Деякі американці вважають, що ми повинні ізолювати і стримувати Китай через його недемократичну систему і порушення прав людини, щоб уповільнити його здатність стати наступним великим ворогом Америки. Деякі вважають, що сам по собі зростаючий комерційний діалог неминуче призведе до більш відкритого і демократичного Китаю. Ми вибрали інший шлях, який я вважаю і принциповим, і прагматичним – поширювати сфери співробітництва з Китаєм і водночас відкрито взаємодіяти з нашими відмінностями»[390]. Підсумовуючи позитивні результати стратегії «ефективного залучення» Китаю, президент Клінтон указував на досягнуті угоди у сфері торгівлі, співпрацю в підтримці стабільності на Корейському півострові, підписання Китаєм Конвенції з хімічної зброї (1993 р.), Усебічного договору про заборону ядерних випробувань (1996 р.), Угоди про контроль над ядерним експортом (1997 р.), обіцянки припинити ядерний і ракетний експорт до Ірану, надані в жовтні 1997 р. Проте багато опонентів У. Клінтона в Конгресі не довіряли обіцянкам Пекіна. Через значні антикитайські настрої у США, передусім з боку республіканської частини Конгресу, однією з цілей візиту

[389] Remarks Prior to Discussions with Prime Minister Chuan Likphai of Thailand and an Exchange with Reporters // Public Papers… William J. Clinton, 1998. Book 1. Op. cit. – P. 372.

[390] Remarks at the National Geographic Society. June 11, 1998 // Ibidem. – P. 935.

було ознайомлення американців із ситуацією в КНР для того, щоб краще зрозуміти цю країну.

Значна увага під час візиту приділялася торгово-економічним питанням. Високу оцінку У. Клінтона отримала підтримка Пекіном курсу юаня в умовах Азійської кризи. Наголошувалося на необхідності співпраці двох держав для уникнення наступного раунду дестабілізуючої девальвації регіональних валют[391]. США виявляли інтерес у вступі Китаю до ВТО, але значного прогресу в переговорах з цього питання не було досягнуто. За словами У. Клінтона, позицію Пекіна обумовлювала потреба вирішувати проблему масового безробіття, прогнозованого у зв'язку з рішеннями XV з'їзду КПК (вересень 1997 р.) про реструктуризацію і приватизацію державних підприємств[392]. Обговорювалася проблема американсько-китайського торговельного дефіциту. За даними Статистичного бюро США, у 1997 р. він склав майже 49 млрд 696 млн дол., у 1998 р. – 56 млрд 928 млн дол.[393] Результатом візиту було підписання економічних і торговельних угод на суму 3,2 млрд дол.[394], але це не призвело до зменшення торговельного дисбалансу. У 1999 р. він зріс до 68 млрд 677 млн дол., а в 2000 р. – до 83 млрд 833 млн дол. за рахунок значного збільшення китайського експорту до США внаслідок Азійської кризи.

У зв'язку з ядерними випробуваннями Індії й Пакистану (травень 1998 р.), які спричинили ускладнення безпекової ситуації в Східній Азії, сторони зайняли спільну позицію і виступили із заявою, в якій заявили про дотримання своїх зобов'язань з ядерного роззброєння і підтримку міжнародного режиму з ядерного нероз-

---

[391] Jiang and Clinton Press Conference // China. Facts & Figures. – V. 24. Op. cit.– P. 106.

[392] The President's News Conference in Hong Kong Special Administrative Region, July 3, 1998 // Public Papers… William J. Clinton, 1998. Book 2. Op. cit. – P. 1174–1182.

[393] Trade in Goods with China / U. S. Department of Commerce. United States Census Bureau // http://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html

[394] Xinhua News Reports on the Jiang-Clinton Talks // China. Facts & Figures. – V. 24. Op. cit. – P. 112–115.

повсюдження[395]. Важливою була їх домовленість не спрямовувати ядерні ракети один на одного. Китай узяв зобов'язання здійснити подальші заходи для повного приєднання до Режиму контролю над ракетними технологіями. У тайванському питанні, найбільш важливому для КНР, У. Клінтон озвучив принципи «трьох ні», заявивши про політику «одного Китаю» найбільш чітко за увесь період після 1972 р. Водночас він звернувся до Цзян Цземіня з пропозицією розпочати діалог з Далай-ламою про збереження унікального культурного і релігійного спадку Тибету на основі визнання його частиною Китаю. Важливе значення мало публічне обговорення президентами двох держав питання про права людини на спільній прес-конференції, яка транслювалася у прямому ефірі. Сторони зайняли спільну позицію щодо переговорів з КНДР. У своєму інтерв'ю після повернення з Пекіна президент Клінтон зазначив, що найбільше від візиту він очікував значного прогресу в переговорах з Північною Кореєю у найближчі місяці[396]. У результаті візиту діалог між США і КНР вийшов на рівень «конструктивного стратегічного партнерства». Для багатьох він означав визнання Вашингтоном нового статусу КНР як рівноправного партнера США.

Саміти Клінтон-Цзян призвели до інтенсифікації двосторонніх обмінів на різних рівнях, включаючи військові, які прогресували від розвитку довіри до спроб реального співробітництва. У 1998 р. було підписано Військово-морську консультаційну угоду – першу офіційну угоду між двома державами у військовій сфері, досягнуто домовленості про взаємну присутність спостерігачів США і КНР під час військових навчань. У 1999 р. США відвідали судна китайського ВМФ, китайська військова делегація отримала доступ до дослідницьких ядерних лабораторій США тощо[397], хоч обереж-

---

[395] Text of Sino-US Statement on South Asia // China. Facts & Figures. – V. 24. Op. cit. – P. 104–105.

[396] The President's News Conference in Hong Kong Special Administrative Region, July 3, 1998. Op. cit. – P. 1175.

[397] East Asian Strategic Review. 1998–1999 / The National Institute for Defense Studies, Tokyo, Japan // http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/pdf/east-asian_e98.pdf

ність США в питаннях про трансфер технологій і зброї до Китаю збереглася.

Незважаючи на ознаки зближення, збереження суперечностей між двома державами з основних питань невдовзі призвело до різкого погіршення двосторонніх відносин. Китай посилив переслідування дисидентів, США – військові контакти з Тайванем. Заміна секретаря оборони У. Перрі на У. Коена сигналізувала відступ від стратегії залучення Китаю у сфері оборони. У 1999–2000 рр. США продали Тайваню літак-винищувач і радарну систему раннього попередження, що розцінювалося Пекіном як намір США поставити Тайвань під захист регіональної системи протиракетної оборони.

У Вашингтоні з цього приводу посилилося суперництво за вплив на політику між Пентагоном, з одного боку, та Держдепартаментом й економічними агенціями, з іншого. Останні вважали продаж зброї Тайваню дестабілізуючим і потенційно руйнівним для інтересів Америки. Сильну опозицію з боку Пекіна викликала повітряна кампанія НАТО в Югославії (березень-червень 1999 р.) без рішення РБ ООН і просування США резолюції про права людини в Китаї в Комісії з прав людини в Женеві. Кульмінацією загострення двосторонніх відносин став інцидент 7 травня 1999 р., коли під час авіаударів НАТО по командних і контрольних точках Бєлграда бомба випадково потрапила у китайське посольство.

Зростанню антикитайських настроїв у США сприяло подальше розгортання «Чайнагейту». У травні 1999 р. комітет Кокса доповів про існування свідчень щодо довгострокових зусиль китайців здобути ядерні та інші чутливі технології США військового призначення. Хоч адміністрація Клінтона не погодилася з деякими висновками цієї доповіді, але прийняла більшість її рекомендацій. Наприкінці 1999 р. за звинуваченням у шпигунстві на користь КНР було заарештовано американського науковця китайського походження, співробітника Національної лабораторії Лос Аламос Вен Хо Лі (пізніше це звинувачення було знято)[398].

[398] Levy, Peter D. Op. cit. – P. 61–63.

У серпні 1999 р. США вдалися до демонстрації сили, коли дві групи американських бойових кораблів були залучені до навчань у Південно-Китайському морі, що пов'язувалося зі зростанням напруженості між Китаєм і Тайванем. У відповідь на коментар колишнього президента Тайваню Лі Денхуея, що Тайвань і Китай повинні мати «особливі міждержавні відносини», Цзян Цземінь зробив заяву, що Китай, хоч і відданий політиці мирного об'єднання держави, у разі іноземного втручання чи проголошення незалежності Тайваню не відкидає використання сили[399]. В очікуванні результатів президентських виборів у Тайвані в березні 2000 р. існувала стурбованість щодо можливості повторення Тайванської кризи 1996 р. Проте стриманість нового тайванського президента Чень Шуйбяня в питанні про незалежність Тайваню дозволила уникнути конфлікту.

Разом з Росією Китай різко засудив Національну програму протиракетної оборони США, що означала перегляд Вашингтоном Договору про обмеження систем протиракетної оборони (ПРО) 1972 р. Хоча програма протиракетної оборони була спрямована проти Північної Кореї, Пекін вважав, що вона виконуватиме також функцію нейтралізації китайських збройних сил, чим сприятиме прихильникам незалежності на Тайвані[400]. Китай і Росія двічі пропонували в Генеральній Асамблеї ООН резолюції на підтримку Договору. У їхній Спільній заяві (липень 2000 р.) зазначалося, що він є основою глобальної стратегічної стабільності, скорочення й нерозповсюдження зброї масового знищення, тоді як програма США руйнує не лише систему безпеки Китаю, Росії та інших держав, але й міжнародний стратегічний баланс. Навіть держави, які підтримували американську присутність і зміцнення американсько-японських оборонних зв'язків, були стурбовані рішенням США та Японії здійснювати спільні дослідження у сфері ракетної

[399] Exchange with Reporters Prior to Discussions with President Jiang Zemin of China in Auckland, New Zealand. September 11, 2001 // Public Papers … William J. Clinton, 1999. Book 2. – Washington, 2000. – P. 1521.

[400] Simon, Sheldon W. Is there a U. S. Strategy for East Asia? Op. cit. – P. 410–414.

оборони. Свідченням цього була несподівано різка редакторська стаття в сінгапурській «Стрейтс Таймс» (16 серпня 1999 р.). У ній зазначалося, що курс Вашингтона і Токіо не враховує чутливість Китаю до зміцнення американсько-японських оборонних зв'язків, є «авантюристичним» і «божевільним», і лише посилить дестабілізуючу гонку озброєнь[401].

У такій атмосфері відбувалися американсько-китайські торговельні переговори щодо вступу Китаю до ВТО. На початок квітня 1999 р. було заплановано офіційний візит до Вашингтона прем'єр-міністра Китаю Чжу Жунцзі, з яким пов'язувалося завершення переговорів стосовно цього питання. Сплеск антикитайських настроїв у США призвів до порушення питання про відкладення візиту, але він усе-таки відбувся. За його результатами було підписано Спільну заяву, в якій відзначався значний прогрес у переговорах між двома державами у досягненні торговельної угоди на основі балансу прав і обов'язків (підписання Угоди про сільськогосподарське співробітництво між двома країнами, узгодження питань про ринковий доступ сільськогосподарських і промислових товарів, широкого спектру послуг). Водночас ішлося про наявність важливих неузгоджених питань, що вимагало продовження переговорів[402]. Проте після інциденту в Бєлграді Китай розірвав переговори. Домовленості про їх продовження було досягнуто лише під час зустрічі двох президентів на саміті АТЕС в Окленді (Нова Зеландія) у вересні 1999 р.

На початку червня 1999 р. президент Клінтон повідомив про своє рішення поновити «нормальні торговельні відносини» (так тепер називався статус «найбільш сприятливої нації») з КНР. Після його схвалення Конгресом 27 липня вже йшлося про те,

---

[401] Wan, Chin Kin. Op. cit. – P. 405.

[402] Joint United States-China Statement: Status of Negotiations on China's Accession to the World Trade Organization. April 8, 1999 // Public Papers… William J. Clinton, 1999. Book 1. – Washington, 2000. – P. 527–528; Opening Remarks at a Roundtable Discussions in Akron on Permanent Normal Trade Relations with China. May 12. 2000 // Public Papers… William J. Clinton. 2000–2001. Book 1. – Washington, 2001. – P. 919.

щоб затвердити цей статус для Китаю на постійній основі в контексті угоди про його вступ до ВТО. У своїх численних виступах президент Клінтон і держсекретар Олбрайт обстоювали думку, що вступ Китаю до ВТО відповідає стратегії «залучення» і служить американським інтересам, оскільки США зацікавлені в тому, щоб інтегрувати Китай у світову торговельну систему на прийнятних умовах, а також у глобальну економіку, у структури й інституції, які підтримують міжнародні норми щодо зброї масового знищення, злочинності, наркотиків, імміграції, навколишнього середовища, прав людини[403]. Це не «послуга» Китаю, а найкращий спосіб вирівняти «правила гри», створити рівні умови для конкуренції, відкрити і реформувати китайські ринки, залучити Китай до правил глобальної торговельної системи. Якщо Пекін прийме відповідальність, яка випливає із членства у ВТО, це надасть США ширший доступ до китайських ринків і водночас прискорить його внутрішні реформи, підтримає ринково-орієнтовані кола всередині Китаю, сприятиме владі закону, соціальним змінам, більшій свободі[404]. Метою «залучення», за словами У. Клінтона, було використання двосторонніх відносин, щоб впливати на Китай, просуваючи американські цінності й інтереси»[405].

Торговельну угоду між США і Китаєм, яка відкривала останньому шлях до ВТО, врешті було підписано в листопаді 1999 р.[406] Після цього у США розгорнулися дебати з приводу її ратифікації. Опоненти в Конгресі не піддавали сумніву економічні пере-

---

[403] Remarks to the United States Institute of Peace, April 7, 1999 // Public Papers… William J. Clinton. 1999. Book 1. Op. cit. – P. 509–510.

[404] Statement on the Decision to Extend Normal Trade Relations Status with China. June 3, 1999 // Ibidem. – P. 874; Statement on House Action on Proposed Legislation to Extend Normal Trade Relations with China. July 27, 1999 // Public Papers… William J. Clinton. 1999. Book 2. – P. 1337.

[405] Remarks to the United States Institute of Peace, April 7, 1999. Op. cit. – P. 511.

[406] Remarks to the American Embassy Community in Ankara, Turkey. November 15, 1999 // Public Papers… William J. Clinton. 1999. Book 2. Op. cit. – P. 2088.

ваги угоди, але стверджували, що Китаю пропонували надто великий перехідний період для адаптації до ринкової економіки та висловлювали стурбованість, що вона сприятиме зміцненню і посиленню Китаю, тоді як він порушує трудові й екологічні стандарти, права людини, стає більшою загрозою для Тайваню і своїх сусідів. Такі настрої відчувалася не лише з боку республіканської частини Конгресу, але й частини конгресменів-демократів. Навіть віце-президент Гор критично висловлювався з приводу цієї угоди, яка не включала положення про трудові й екологічні стандарти.

Натомість президент Клінтон переконував, що постановка питання про вибір між економічною та національною безпекою неправильна. Якщо Конгрес не схвалить «постійні нормальні відносини» з Китаєм, Америка ризикує втратити повну вигоду від його членства у ВТО. У глобальній економіці американські компанії будуть відсторонені від п'ятої частини світу, а усіма перевагами вступу Китаю до ВТО скористаються ЄС, Японія та інші конкуренти США, які не вели переговори. Але угода сприяє не лише економічним інтересам США. Вона означає залучення Китаю до системи, яка базується на правилах. Згідно з нею, вперше деякі важливі рішення Пекіна будуть предметом перегляду міжнародного органу, а це означатиме його визнання, що дії урядів є предметом міжнародних законів. Угода зобов'яже Пекін поглибити ринкові реформи і сприятиме позитивним змінам у Китаї[407]. «…Ми експортуватимемо більше, ніж нашу продукцію. Цією угодою ми також експортуватимемо одну з наших найбільш шанованих цінностей – економічну свободу»[408]. Угода має потенціал зробити китайське суспільство більш відкритим через розширення приватного сектора і зменшення державної власності. Залучення Китаю до системи, основаної на правилах і до економічної конкуренції посилять свободу, закон і права людини[409].

---

[407] Remarks to the Business Council. February 24, 2000 // Public Papers… William J. Clinton, 2000–2001. Book 1. Op. cit. – P. 298–299.

[408] Remarks on House of Representatives Action on Permanent Normal Trade Relations with China. May 24, 2000 // Ibidem. – P. 1018.

[409] Remarks on Permanent Normal Trade Relations with China. May 18, 2000 // Ibidem. – P. 962–963.

Прийняття Китаю до ВТО посилить його інтерес до співпраці з іншими націями. Чим більше Китай залучений до глобальної економіки, тим більш ймовірно, що він стане кращим партнером для США в Тихоокеанському регіоні, кращим сусідом для інших країн. Схвалення угоди посилить позиції США і зменшить можливість військового конфлікту у Східній Азії. В іншому випадку США втратять свій вплив у Китаї, кожна важлива для національної безпеки США проблема лише зростатиме[410]. США як лідер світу повинні сприяти глобальній та регіональній інтеграції в економічній і безпековій сфері, а також політичному співробітництву. «Ми єдина світова наддержава, і якщо ми не використовуємо можливість вести світ до більшої інтеграції і співробітництва, як ми це зробили із Договором про всебічну заборону ядерних випробувань, то несемо особливу відповідальність за майбутнє»[411].

Держсекретар Олбрайт звинувачувала опонентів ратифікації у «стримуванні» Китаю, яке могло розділити азійських союзників США і сприяти переходу Китаю до вузького націоналізму. За коментарем Дж. Ная, який мав значний вплив на У. Клінтона, «якщо США будуть ставитися до Китаю як до ворога тепер, то гарантовано матимуть ворога в майбутньому»[412]. Зрештою Палата представників проголосувала за ратифікацію угоди про «постійні нормальні відносини» з Китаєм 24 травня 2000 р. під впливом домовленості про вступ до ВТО, досягнутої між КНР і ЄС. Після того, як її ратифікував Сенат, Президент Клінтон підписав відповідне законодавство 10 жовтня 2000 р. Незважаючи на критику адміністрації Дж. Буша за надто велику увагу до торговельних питань у китайській політиці, У. Клінтон навіть більше сприяв вільній відкритій торгівлі з Китаєм, в якій, крім економічних цілей, бачив ключ до внутрішніх змін у цій державі.

---

[410] Opening Remarks at a Roundtable Discussion in Akron on Permanent Normal Trade Relations with China, May 12, 2000. Op. cit. – P. 919–20; Remarks at the Davsi Barksdale Senior Center in Tampa. July 31, 2000 // Public Papers… William J. Clinton, 2000–2001. Book 2. – Washington, 2001. – P. 1529.

[411] Remarks to the Business Council. February 24, 2000. Op.cit. – P. 300.

[412] Цит. за: Dumbrell, John. – Op. cit. – P. 117.

За деякими оцінками, за адміністрації Клінтона Китай став найбільш важливою державою в зовнішній політиці США, замінивши Росію і Японію. Під час президентської кампанії 2000 р. Дж. Буш-молодший і деякі японські стратеги критикували адміністрацію Клінтона за надання переваги відносинам з Китаєм за рахунок Японії. С. Бергер, колишній радник У. Клінтона з національної безпеки, зазначав, що таке сприйняття було неправильним і відображало невпевненість та вразливість Японії, ненадійність її безпеки у зв'язку з піднесенням Китаю. Воно базувалося на одній події – візиті президента Клінтона до Китаю, під час якого він не зупинився в Японії. Насправді під час перебування в Білому домі він відвідав Японію чотири рази і часто зустрічався з шістьома японськими прем'єр-міністрами. Китай він відвідав лише один раз, що було унікальною спробою нормалізувати їхні «крихкі» відносини[413].

Хоч фундаментальні відмінності між США та Китаєм на рубежі століть залишилися, але відносини між ними піднялися на новий рівень. За китайськими оцінками, в основі суперечностей було ключове питання – чи дозволити США здійснювати домінуючий вплив над світом, чи разом працювати над створенням нового багатополюсного світового порядку. На передній план вийшла проблема спротиву Китаю як нового «центру сили» світовій гегемонії США, просування ним альтернативних концепцій регіональної безпеки і світового порядку. Для цього були підстави. За аналізом Дж. Дамбрелла, зовнішня політика Клінтона мала чітку дугу розвитку – від «наполегливого гуманітаризму» під час його першого терміну до ремілітаризації та більшого унілатералізму під час другого. Основними каталізаторами цих змін були: Республіканський конгрес (з кінця 1994 р.), зростаюча міжнародна впевненість адміністрації, прийняття У. Клінтоном глобальних зобов'язань Америки і балканський досвід. Війна на Балканах, яка велася

[413] Berger, Samuel. Regionalism in Northeast Asia: Opportunities and Challenges / John Hopkins School of Advanced International Studies // http://www.sais-jhu.edu/news-and-events/news/regionalism-northeast-asia-opportunities-and-challenges

без санкції ООН, мала суперечливий вплив на майбутні напрямки американської політики. Дії в Косово були успішними в короткостроковій перспективі, але викликали сумніви стосовно здатності США розвивати обмежений інтернаціоналізм і мультилатералізм за умов безумовної гегемонії[414].

Іншим важливим напрямком східноазійської політики США була нормалізація відносин із **В'єтнамом**, кульмінацією якої став візит президента Клінтона до Ханоя в листопаді 2000 р. Він став першим американським президентом, який відвідав цю країну після завершення В'єтнамської війни. Те, що його візит не викликав протестів з боку американських ветеранів, означало втрату впливу «в'єтнамського синдрому» на американську політику. Загалом він мало привернув увагу американського суспільства, зосередженого на результатах президентських виборів 2000 р. та диспутів стосовно голосування у Флориді.

Напередодні візиту 13 липня 2000 р. США і В'єтнам підписали широкомасштабну двосторонню торговельну угоду, яка після ратифікації парламентами двох країн вступила в дію у грудні 2001 р. Згідно з нею, США поширили на В'єтнам тимчасові «нормальні торговельні відносини», що значно зменшувало американські тарифи на більшість імпорту з В'єтнаму (від 40% до 3%). У відповідь Ханой погодився здійснити суттєві заходи з ринкової лібералізації економіки, включаючи аналогічне зменшення тарифів на імпорт товарів, послаблення бар'єрів на експорт послуг з США (у сфері банківських послуг і телекомунікації), захист прав інтелектуальної власності, забезпечення додаткових стимулів для надходження іноземних інвестицій та їх захисту[415]. Хоч статус «нормальних торговельних відносин» для В'єтнаму не був постійним, ця угода створила підґрунтя для переговорів про його вступ до ВТО. Він відбувся у грудні 2006 р., після чого США надали В'єтнаму цей статус на постійній основі.

---

[414] Dumbrell, John. Op. cit. – P. 123.

[415] Martin, Michael F. U.S.-Vietnam Economic and Trade Relations: Issues for the 112th Congress. April 5, 2011. Congressional Research Service Report for Congress / http://fpc.state.gov/documents/organization/161323.pdf

Під час візиту значна увага приділялася імплементації цієї угоди. США брали зобов'язання забезпечити для цього відповідну допомогу, встановити кредитну лінію обсягом 200 млн дол. для підтримки американських інвестицій у В'єтнамі. Підписано угоду про початок двостороннього діалогу з питань торгівлі, безпеки і стандартів на робочих місцях, з розвитку навичок робітників, необхідних у новій інформаційній економіці тощо[416]. Як і під час візиту до КНР, президент Клінтон підкреслював відданість США концепції прав людини, яка, за його словами, є не американською, а універсальною.

В інтерв'ю газеті «Нью-Йорк Таймс» невдовзі після завершення візиту У. Клінтон говорив про створення його адміністрацією мережі «широкого економічного залучення» у відносинах з В'єтнамом, Китаєм, Північною Кореєю, яка має наблизити їх до демократії, для чого, на його думку, іншого швидшого шляху не існує. «Я не думаю, що свобода й тріумф демократії неминучі. Але більш імовірно, що цьому сприятиме сила нашого прикладу і нашого залучення»[417].

На Корейському півострові друга адміністрація Клінтона продовжила політику, спрямовану на зменшення ризику військової конфронтації з КНДР. За словами держсекретаря М. Олбрайт, цьому сприяли три чинники: по-перше, слабкість Північної Кореї, її залежність від міжнародної допомоги продовольством, добривами і пальним; по-друге, обрання в грудні 1997 р. президентом Південної Кореї Кім Де Чжуна, який виношував плани «сонячної політики» щодо КНДР і був відданий ідеї мирного співіснування двох корейських держав; по-третє, розвиток військових можливостей КНДР. У серпні 1998 р. Північна Корея провела випробування ракети дальнього радіусу дії типу «Тепходон», яка потен-

[416] Remarks to the Vietnamese Business Community in Ho Chi Minh City, Vietnam, November 19, 2000 // Public Papers… William J. Clinton, 2000–2001. Book 3. – Washington, 2002. – P. 2560–2561.

[417] Interview With the New York Times, November 30, 2000 // Ibidem. – P. 2789.

ційно (після вдосконалення) могла досягти території США[418]. У листопаді 1998 р. президент Клінтон здійснив візит до Сеула, під час якого підтримав «сонячну» політику президента Кім Де Чжуна і його ініціативу паралельно з чотиристоронніми переговорами відновити регулярний діалог між Північчю та Півднем. Було визнано, що стратегія «поступового залучення» КНДР є найбільш реалістичною і має здійснюватися послідовно.

Того ж місяця президент і держсекретар доручили колишньому міністру оборони У. Перрі, на той час співробітнику Стенфордського університету, здійснити міжвідомче дослідження з метою вироблення рекомендацій стосовно політики США щодо КНДР. Підготовлена У. Перрі доповідь відкидала теорію, що Північна Корея перебувала на межі краху і описувала ситуацію на Корейському півострові в термінах «стабільного стримування». Проте в результаті поведінки Північної Кореї така ситуація перебувала під загрозою, що вимагало здійснення США усебічних і поетапних дипломатичних зусиль. Передбачалося запропонувати Кім Чен Іру вибір між конфронтацією і шансом покращити відносини зі США шляхом припинення програм виробництва ракет, їх експорту, утримання від безконтрольної діяльності на ядерних об'єктах[419].

У травні 1999 р. У. Перрі та його помічниця В. Шерман здійснили візит до Пхеньяна, де зустрілися з керівництвом КНДР, щоб викласти свої пропозиції. Вони отримали відповідь не одразу, а лише через чотири місяці, однак вона була позитивною. Пхеньян проголосив мораторій на випробування балістичних ракет, доки триватимуть переговори зі США. Президент Клінтон, у свою чергу, оголосив плани призупинити заборону на торгівлю товарами невійськового призначення, фінансові перекази, подорожі та офіційні контакти з КНДР.

Паралельно в рамках реалізації «сонячної політики» спостерігалося покращення відносин між двома Кореями. Кім Чен Ір запросив президента Кім Де Чжуна до Пхеньяна, де в червні 2000 р.

---

[418] Albright, Madeleine and Woodward, William. Madam Secretary. Op. cit. – P. 457–458.

[419] Ibidem. – P. 457–458.

відбувся безпрецедентний саміт лідерів двох корейських держав. Після цього вперше за 50 років було дозволено взаємні візити родичів; північнокорейські й південнокорейські атлети марширували однією командою під час церемонії відкриття Олімпійських ігор 2000 р.

У липні 2000 р. під час щорічного Регіонального форуму АСЕАН відбулася перша в історії зустріч держсекретаря США і міністра закордонних справ КНДР. На ній обговорювалося питання, чи направить Кім Чен Ір високопоставленого посланця КНДР до США у відповідь на візит У. Перрі до Пхеньяна[420]. У жовтні 2000 р. до Вашингтона прибув віце-маршал Чо Мьон Рок, наближений до корейського лідера, для зустрічі з президентом Клінтоном, під час якої передав йому запрошенням від Кім Чен Іра відвідати Пхеньян. У. Клінтон погодився вивчити цю пропозицію, але запропонував ретельно підготуватися до візиту, щоб забезпечити його успіх. Чо висловив також несподівані для США конструктивні пропозиції щодо ракетних програм КНДР, що створювало враження про реальність досягнення угоди. За результатами зустрічі дві сторони випустили Спільне комюніке, в якому кожна сторона заявляла про відсутність ворожих намірів по відношенню до іншої. За оцінкою М. Олбрайт, це був «потенційно історичний крок», який мав зменшити невпевненість Північної Кореї у своїй безпеці і зробити її більш готовою до обмеження військових програм.

Пізніше цього ж місяця М. Олбрайт відвідала Пхеньян для зустрічі з Кім Чен Іром, що стало першим візитом держсекретаря США до КНДР. Основним під час переговорів було питання про підготовку візиту президента Клінтона. За словами М. Олбрайт, незважаючи на пораду будувати відносини з Північною Кореєю повільно і поступово, у неї не було такої можливості; вона була в Пхеньяні всього два дні, а в Білому домі – ще три місяці[421]. Переговори з Кім Чен Іром справили на неї позитивне враження

[420] Albright, Madeleine and Woodward, William. Madam Secretary. Op. cit. – P. 458–459.

[421] Ibidem. – P. 463.

і сформували думку, що наміри північнокорейського лідера були серйозними. Він виявляв зацікавленість у нормалізації відносин з США і був готовий до значних обмежень ракетної програми КНДР (навіть більших, ніж очікувалося). За його словами, «якщо немає конфронтації, то ракети втрачають значення»[422].

Через тиждень у Малайзії відбулася зустріч американських і північнокорейських експертів, на якій американська сторона виклала свої очікування від саміту. Оскільки вести переговори з деталізованої всебічної угоди не було часу, результатом саміту, з американської точки зору, мала бути Спільна заява про взаємні зобов'язання та обмін конфіденційними листами з конкретизацією деталей угоди. США передусім хотіли, щоб КНДР утрималася від виробництва, випробування, використання та експорту всіх класів ракет; повністю дотримувалася умов Рамкової угоди й утримувалася від неавторизованої активності у сфері ядерних технологій; публічно визнала важливість американських військ на Корейському півострові. Передбачалося, що найбільш складною частиною переговорів буде питання про вже розміщені північнокорейські ракети, а також проблема інспектування, яка торкалася болючого для КНДР питання суверенітету.

На основі попередніх обговорень держсекретар була впевнена, що Пхеньян погодиться на угоду в разі візиту президента Клінтона. Як Чо Мьон Рок у Вашингтоні, так і Кім Чен Ір у переговорах з М. Олбрайт наголошували, що під час візиту президента можна домовитися про усе. Найбільший важіль впливу, який мали США, – це прагнення Північної Кореї до нормалізації відносин, яке Вашингтон міг задовольнити лише в разі виконання Пхеньяном усіх вимог[423]. М. Олбрайт і С. Бергер, а також президент Кім Де Чжун усіляко підтримували поїздку У. Клінтона до Пхеньяна. Президент також був схильний здійснити цей візит, але вагався. Багато конгресменів і політичних оглядачів виступали проти саміту, який, на їх думку, міг послабити національну протира-

[422] Albright, Madeleine and Woodward, William. Madam Secretary. Op. cit. – P. 463.

[423] Ibidem. – P. 467–468.

кетну оборону і легітимізувати північнокорейський режим. Існувала також думка, що часу надто мало, тож У. Клінтон повинен залишити це питання своєму наступнику. Остаточне рішення щодо дати поїздки постійно відкладалося. Нарешті в грудні було вирішено, що президент не поїде до Пхеньяна. Замість цього було запрошено Кім Чен Іра відвідати Вашингтон, але він відмовився, що було цілком зрозуміло з огляду на публічний характер запрошення ним президента Клінтона і важливість «збереження обличчя» в азійській дипломатії[424]. За свідченням М. Олбрайт у грудні 2000 р., в останній місяць свого президентства, У. Клінтон був змушений обирати між поїздкою до Північної Кореї і спробою досягти ізраїльсько-палестинського урегулювання в умовах розгортання кризи на Близькому Сході. Так шанс Клінтона досягти угоди з КНДР було втрачено.

У заяві президента від 28 грудня 2000 р. відзначалося, що процес залучення Північної Кореї, в координації з РК і Японією, дає великі надії на встановлення миру і стабільності на Корейському півострові, проте його часу на посаді президента недостатньо для підготовки угоди. Висловлювалася надія, що нова адміністрація продовжить розбудовувати досягнутий прогрес[425]. У. Клінтон передав Дж. Бушу-молодшому значно кращу ситуацію на Корейському півострові, ніж прийняв від його батька. Це визнав наступний держсекретар К. Пауелл, який на початку своєї діяльності намагався не відступати суттєво від політики Клінтона.

Отже, якщо політика «залучення» Китаю і В'єтнаму базувалася передусім на економічному компоненті з паралельними вирішенням інших завдань – у сфері безпеки й сприяння внутрішнім змінам, то «залучення» Північної Кореї мало передусім безпековий компонент. Політика адміністрації Клінтона щодо Північної Кореї, незважаючи на певний прогрес, лише наблизила стадію

[424] Albright, Madeleine and Woodward, William. Madam Secretary. Op. cit. – P. 470.

[425] Statement on Efforts to Improve Relations with North Korea. December 28, 2000 // Public Papers… William J. Clinton, 2000–2001. Book 2. – Washington, 2001. – P. 2811.

нормалізації відносин, що могло відбутися у разі досягнення угоди про згортання ракетних програм Північної Кореї. Але цей шанс не було реалізовано.

У 1999 р. з'явилися відчутні ознаки послаблення Азійської кризи й одужання регіональних економік, що констатував саміт АТЕС в Окледні (Нова Зеландія) у вересні того ж року. Під час саміту вже йшлося не про шляхи виходу з кризи, а про те, як не допустити наступної. У цьому контексті першочергова місія **АТЕС**, з точки зору США, полягала в тому, щоб підтвердити зобов'язання з боку усіх партнерів щодо широкого відкриття ринків, згідно з Богорською декларацією 1994 р. і зрушити глобальну торговельну систему до більшої відкритості. Для цього потрібно було порядок денний АТЕС поширити на глобальні переговори й надати підтримку новому раунду переговорів ВТО на саміті в Сіеттлі в листопаді 1999 р.; працювати над зміцненням ринків у АТР, тобто поглиблювати юридичні й регуляторні реформи, які сприяли залученню інвестицій і покращенню бізнес-клімату; зміцнювати слабкі фінансові системи і вдосконалювати фінансовий нагляд; розвивати культуру звітності, щоб позбавитися від корупції та «кронізму»[426].

Спільна Декларація лідерів економік АТЕС «Оклендський виклик» підтримала цю позицію. У ній зазначалося прийняття ними відповідальності за протидію протекціонізму, відкриття ринків і вирішення структурних та регуляторних проблем, які спричинили економічний спад 1997 р., сприяння розвитку конкуренції як шляху до одужання і стійкого розвитку регіональних економік. Лідери держав визнавали, що рух до Богорських цілей здійснювався непевно і підтверджували готовність до конкретних дій для досягнення прийнятих зобов'язань, до перегляду й посилення індивідуальних і колективних дій згідно з «Планом

[426] Remarks to the Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC) Ministerial Meeting. Auckland, New Zealand. September 9, 1999 // Focus on the Issues. Asia and the Pacific. Op. cit. – P. 2; Remarks to American and Asian Business Leaders in Auckland, September 12, 1999 // Public Papers… William J. Clinton, 1999. Book 2. Op. cit. – P. 1523.

дій Осака». Визнавалося, що програми сприяння торгівлі в рамках АТЕС уже принесли суттєві вигоди, зокрема в гармонізації митних правил і стандартів. Водночас наголошувалося на важливості посиленої економічної і технічної кооперації для вирівнювання розриву в розвитку економік Східної Азії і більш широкої АТР. Висловлювалася підтримка АТЕС нового раунду багатосторонніх переговорів ВТО на саміті у Сіеттлі і порядку денного цих переговорів, включаючи скасування експортних субсидій та невиправданих обмежень експорту сільськогосподарської продукції[427].

Новим явищем у діяльності АТЕС стало використання платформи саміту в Окленді для створення коаліції з метою нормалізації ситуації у Східному Тіморі. 16 вересня 1999 р. на прохання президента Індонезії Хабібі РБ ООН схвалила рішення про створення багатонаціональних сил ІНТЕРФЕТ на чолі з Австралією, щоб припинити насилля, відновити порядок і підтримати результати референдуму в Східному Тіморі.

Основну відповідальність за стабілізацію ситуації в Східному Тіморі взяли на себе азійські держави. Участь США в діяльності ІНТЕРФЕТ обмежилася допомогою зі зв'язку, логістики, розвідки, повітряного перевезення персоналу і матеріалів, координації гуманітарних заходів. Загальна кількість ІНТЕРФЕТ складала близько 7500 чол., половину з них – австралійці. Американців було близько 200 чол. Додаткову допомогу надавав Тихоокеанський флот США. Ця місія діяла до лютого 2000 р., коли її було замінено на миротворчі сили ООН.

З вересня 1999 р. США зупинили військове співробітництво з Індонезією, усі військові поставки й допомогу до того часу, поки ситуацію в Східному Тіморі не буде нормалізовано. Почався перегляд економічних і торговельних програм з Індонезією. За коментарем президента Клінтона, майбутнє Індонезії було важливим для США не лише через її ресурси і морські шляхи, але й через

[427] The Auckland Challenge: APEC Economic Leaders' Declaration, September 13, 1999 // Public Papers… William J. Clinton, 1999. Book 2. Op. cit. – P. 1529–1530.

її потенціал як лідера в регіоні та світі, як четвертої за населенням і найбільшої ісламської держави світу[428]. Під час саміту АТЕС в Окленді відбулася перша тристороння зустріч між президентами США, РК і прем'єр-міністром Японії (12 вересня 1999 р.), на якій обговорювалися питання примирення на Корейському півострові, події у Східному Тіморі, вироблення спільного підходу до економічних питань й зустрічі ВТО. За результатами саміту була оприлюднена Спільна заява. Це був новий формат відносин США з їхніми союзниками, які до того часу відбувалися лише на двосторонній основі через складні відносини між Японією і Республікою Корея[429].

В останні тижні свого президентства напередодні відкриття саміту АТЕС у Брунеї (листопад 2000 р.) У. Клінтон підвів підсумки «процесу АТЕС» за 1993–2000 рр. За його словами, у 1993 р. він хотів створити механізм зустрічей лідерів найбільш динамічного в економічному відношенні регіону світу для співпраці у неформальній атмосфері, що посилює відчуття спільноти. Важливість цього механізму підтвердили важкі випробування 1997–1998 рр., які показали взаємозалежність регіональних країн від успіхів і невдач один одного. Відзначалася поступовість прогресу формування зони вільної торгівлі в АТР – сектор за сектором, що, за коментарями оглядачів, не відповідало очікуванням У. Клінтона. Однак цей процес мав конкретні результати: якщо в 1988 р. більше половини економік АТЕС мали середні тарифи понад 10%, то наприкінці 2000 р. – лише 4%; ВВП на душу населення в економіках АТЕС за останнє десятиліття зріс удвічі, прибутки – на 60%, експорт – більше, ніж удвічі. Важливим було визнання У. Клінтоном, що продовження процесу розширення базованої на правилах відкритої торгівлі в АТЕС недостатньо, необхідно було також створити міцні мережі соціального захисту, розвинути

[428] Remarks Prior to Discussions with President Kim Dat-jung of South Korea and Prime Minister Keizo Obuchi of Japan and an Exchange with Reporters in Auckland. September 12, 1999 // Public Papers… William J. Clinton, 1999. Book 2. Op. cit. – P. 1526.

[429] Ibidem. – P. 1527.

більш якісну освіту, трудові та екологічні стандарти, здійснити заходи проти бідності[430]. За його словами, він передбачав, що процес АТЕС неминуче вийде за межі економіки, що зближення регіональних економік сприятиме їх спільній здатності відвертати конфлікти в АТР. Свідченням цього стало формування коаліції ІНТЕРФЕТ для нормалізації ситуації в Східному Тіморі на саміті АТЕС в Окленді [431].

Завдання АТЕС в 2000 р. У. Клінтон бачив у прискоренні фінансової реструктуризації, посиленні прозорості, зміцненні влади закону, побудові більш відповідальних політичних інституцій в економіках-членах, а також у наданні поштовху новому раунду переговорів ВТО, започаткуванні та підтримці цього процесу, оскільки попередній саміт ВТО в Сіеттлі в грудні 1999 р. завершився провалом[432].

Через це з кінця 1999 р. розпочалися «перегони» східноазійських держав у досягненні **угод про вільну торгівлю (ФТА)** з регіональними й позарегіональними державами. Пошуки більш ефективних способів збільшення експорту, що було критично важливим для відновлення економічного зростання під час і після Азійської кризи призвели до кардинальної зміни їхнього ставлення до ФТА, які перетворилися на важливий інструмент торговельної політики. Через те, що криза зруйнувала внутрішні ринки цих країн, їм було важливо зміцнити зв'язки з головними світовими ринками, не враженими кризою, в тому числі шляхом здолання дискримінації, спричиненої ФТА, до яких вони не належали, підписанням двосторонніх угод з їх учасниками, які мали більш швидкий економічний ефект, ніж багатосторонні переговори. Країни АСЕАН стали більш сприятливі до ідеї інших угод про вільну торгівлю, крім АФТА, тоді як Японія, РК та Китай вперше звернулися до ідеї ФТА.

---

[430] Remarks and a Question-and-Answer Session with the APEC Business Advisory Council in Bandar Seru Begawan, Bruney, November 15, 2000 // Public Papers… William J. Clinton. 2000–2001. Book 3. Op. cit. – P. 2533.

[431] Ibidem. – P. 2532.

[432] Remarks and a Question-and-Answer Session with the APEC Business Advisory Council. Op. cit. – P. 2534.

Ініціатива створення ФТА в період Азійської кризи виходила від ЄС. Скорочення східноазійських ринків унаслідок кризи, а також американських у зв'язку з НАФТА призвело до пошуку можливостей з боку ЄС посилити зв'язки з Мексикою, а через неї – з НАФТА і країнами Латинської Америки. У грудні 1997 р. між ЄС і Мексикою було підписано Проміжну торговельну угоду, яка дозволила двом сторонам негайно розпочати переговори про ФТА (вона вступила в дію в липні 1998 р.). Потреба ліквідувати дискримінацію у зв'язку з підписанням угоди Мексика – ЄС спричинила вивчення питання про вільну торгівлі з Мексикою з боку Японії. У листопаді 1998 р. про нову політику підтримки переговорів щодо ФТА з основними торговельними партнерами оголосила Республіка Корея. Тоді ж почалося вивчення питання про ФТА між РК і Японією, але їхній рух в цьому напрямку відбувався дуже обережно. Підготовлена з цього приводу доповідь (травень 2000 р.) містила висновки про передчасність вільної торгівлі між двома країнами. У вересні 1999 р. розпочалися переговори між РК й Чилі, про що було офіційно оголошено під час саміту АТЕС в Куала-Лумпурі в листопаді.

У вересні 1999 р. уряд Сінгапуру вступив у переговори з Новою Зеландією з метою прискорити торговельну лібералізацію в рамках АТЕС. Тоді ж Сінгапур почав вивчати питання про можливість таких переговорів з Мексикою і Чилі, запропонував тристоронню угоду з Південною Кореєю та Чилі. Врешті Нова Зеландія, Сінгапур і Чилі погодилися працювати разом, щоб здійснити ширшу ініціативу «П5»[433].

У грудні 1999 р. (після провалу саміту ВТО у Сіеттлі) прем'єр-міністри Сінгапуру і Японії виступили з ініціативою розпочати розгляд питання про створення двосторонньої ФТА, що було новим феноменом в японській політиці. Основними перешкодами для Японії були принципово скептичне ставлення до ФТА та політичний спротив лібералізації чуттєвих сфер, передусім ринку сільськогосподарської продукції, через інші канали, ніж ВТО. Проте Сінгапур виявився для Японії більш зручним партнером

[433] Munakata N. Op. cit. – P. 9–10.

для вільної торгівлі, ніж РК, як країна, яка не здійснювала експорт сільськогосподарської продукції. 22 жовтня 2000 р. Японія і Сінгупур оголосили про початок двосторонніх переговорів щодо ФТА, що спричинило значну конкурентну реакцію.

16 листопада 2000 р. було оголошено про початок аналогічних переговорів між Сінгапуром і США[434], що також означало суттєві зміни в підходах Вашингтона – від багатосторонніх угод через ВТО і АТЕС до двосторонніх за моделлю ФТА між США та Йорданією (жовтень 2000 р.), яка вперше включала положення про навколишнє середовище і робочі стандарти, сфери електронної торгівлі та комп'ютерних технологій[435].

25 листопада на зустрічі лідерів АСЕАН і Китаю було схвалено створення експертної групи для вивчення питання про двосторонню ФТА, що також означало розрив з попередньою позицією Китаю[436]. Того ж місяця питання про перспективи вільної торгівлі в рамках «ширшої Східної Азії» (країни АСЕАН, Японія, Китай, РК) було обговорено на саміті «АСЕАН+3». Оскільки двосторонні ФТА між північноазійськими країнами, особливо Китаєм і Японією, на той час виглядали нереалістичними, йшлося про досягнення двосторонніх ФТА АСЕАН окремо з Китаєм, Японією, РК. За винятком цієї ініціативи, угоди про вільну торгівлю не були елементом формування східноазійського регіоналізму, оскільки значна їх частина поширювалася на позарегіональні держави.

Ініціативи Сінгапуру і згода провідних регіональних держав на переговори про вільну торгівлю створили конкурентне середовище, коли країни, які не належали до них, намагалися здолати дискримінацію, спричинену досягнутими ФТА через приєднання до існуючих або ініціювання власних. Угоди про вільну торгівлю спонукали регіональні держави до активних політичних дій, щоб вони не опинитися на периферії регіональних і світових процесів.

---

[434] Joint Statement by President Bill Clinton and Prime Minister Goh Chok Tong on a United States-Singapore Free Trade Agreement. November 16, 2000 // Public Papers… William J. Clinton, 2000–2001. Book 3. Op. cit. – P. 2546–2547.

[435] Munakata, Naoko. Op. cit. – P. 8.

[436] Ibidem. – P. 10.

Водночас ці угоди відволікали їхню увагу від багатосторонніх переговорів – глобальних через ВТО і регіональних через АТЕС, – які були основними в попередній період.

Таким чином, Азійська криза спричинила серйозні стратегічні зрушення і започаткувала новий етап регіональної інтеграції у Східній Азії (липень 1997 – грудень 2001 р.) – від початку Азійської кризи до прийняття Китаю до ВТО.

Під впливом Азійської кризи проблеми традиційної безпеки тимчасово втратили своє значення, поступившись проблемам фінансової та економічної безпеки. Криза посилила розуміння взаємозалежності східноазійських економік, сприяла переходу регіональної інтеграції на новий рівень, призвела до суттєвих змін у діяльності багатосторонніх форумів і визначила основні тенденції регіональних процесів на початку XXI ст.

Азійська криза засвідчила обмеженість і слабкість колективних можливостей АСЕАН, яка не змогла ні виробити спільної відповіді на кризу, ні вплинути на керівництво окремих держав, коли їхня бездіяльність мала негативний вплив на інших членів Асоціації і показала повну залежність вражених кризою економік від допомоги МВФ, США і Японії. Це послабило вплив АСЕАН у регіональних форумах, поставило на порядок денний питання про потребу її реформування.

Криза призвела до послаблення впливу АТЕС, спонукала регіональні держави відмовитися від беззастережної надії на багатосторонню інтеграцію в рамках ВТО й АТЕС і доповнити їх новими механізмами взаємодії для відновлення економічного зростання. Ними стали формування Регіонального спостережницького механізму, створення «АСЕАН+3», започаткування тристоронніх самітів, значне зростання інтересу регіональних держав до двосторонніх угод про вільну торгівлю.

Форум «АСЕАН+3» уперше об’єднав лише країни Східної Азії без участі західних держав, включаючи США. Хоч історично східноазійські економіки не були налаштовані на регіональну інтеграцію такою мірою як Європа і Північна Америка, криза спричинила важливі зрушення в цьому напрямку. Концепція регіонального співробітництва у форматі «АСЕАН+3» суперечила американсь-

кій концепції інтеграції в межах більш широкого АТР, але в умовах Азійської кризи США не заперечували проти створення такого форуму. Проте вони рішуче виступили проти ініціативи Японії про формування Азійського валютного фонду, оскільки бачили в цьому небезпеку створення ієнової зони і поширення в регіоні «азійської» моделі капіталізму.

Новою важливою обставиною цього етапу була зміна регіональної ролі Китаю. У результаті «відповідальної» позиції Китаю під час Азійської кризи відбулося значне покращення його регіонального іміджу, визначилася його роль потенційного «двигуна» у відновленні економічного зростання регіону замість Японії, яка виконувала цю функцію в попередній період.

Азійська криза нанесла серйозний удар по американському лідерству в Східній Азії. В умовах кризи АТЕС втратив своє попереднє значення як двигун економічних інтересів США в АТР. Значне невдоволення в регіоні викликали підтримані США обтяжливі умови наданого МВФ кредитування, повільність американської допомоги та її відсутність на двосторонньому рівні, посилення Вашингтоном критики моделей розвитку регіональних держав, просування власного бачення глобалізації, концепцій демократії і прав людини.

Адміністрація Клінтона обстоювала інтеграцію як концепцію, яка найбільш адекватно відповідала новим потребам світового розвитку в умовах глобалізації. Це виражалося в її прагненні створити міжнародну систему, яка базувалася б на певних правилах у сфері економіки та режимі контролю над зброєю масового знищення. У Східній Азії/АТР в економічній сфері йшлося також про формування взаємозалежного регіонального економічного комплексу за участю США і їхніх основних торговельних партнерів з Американського континенту.

Інтеграційна мета поширювалася не лише на економічну сферу, але й на створення механізму політичної взаємодії держав на регіональному і глобальному рівнях, формування/реформування регіональних і глобальних інституцій для спільного вирішення нових більш складних проблем світового розвитку і посилення їх взаємодії на довгострокову перспективу. Про це У. Клінтон в одному

зі своїх інтерв'ю говорив: «Що ми намагаємося робити повільно, але впевнено, це інтегрувати політичні, економічні й соціальні системи у світі не в тому сенсі, щоб зменшити національний суверенітет, а щоб зменшити проблеми у світі й спільно знайти рішення тих завдань, з якими ми не можемо впоратися самостійно»[437]. У Східній Азії цій меті слугували діяльність США в АТЕС, підтримка АРФ як колективного органу регіональної безпеки, переговори про вступ Китаю до ВТО, нормалізація відносин із В'єтнамом, спроби залучення КНДР до системи міжнародних договорів у сфері безпеки.

Значний вплив на політику адміністрацій Клінтона мали теорія «демократичного миру», розуміння політичної й економічній глобалізації як взаємозалежних процесів, віра у взаємовплив вільної торгівлі та політичної демократії. Водночас прагнення Вашингтона використовувати співробітництво зі східноазійськими державами для їх «реформування зсередини», включаючи політичні інституції, мало негативний вплив на регіональний імідж США. Цьому сприяв і періодичний відхід адміністрації Клінтона від мультилатералізму, про що свідчила військова операція в Югославії 1999 р.

Здобутки в економічній сфері були найбільш вагомими досягненнями адміністрацій У. Клінтона. Його президентство увійшло в історію США як період безпрецедентного процвітання, найбільшого і найдовшого зростання американської економіки впродовж усього XX ст. У суспільстві панувало відчуття, що не існує серйозних загроз для США, а глобалізація веде до нового століття американської переваги.

---

[437] Interview with Prime Minister Tony Blair of the United Kingdom by David Frost of the British Broadcasting Corporation in Weston-moder-Lizard, United Kingdom. May 16, 1998 // Public Papers… William J. Clinton, 1998. Book 1. Op. cit. – P. 774.

РОЗДІЛ 3.
СХІДНА АЗІЯ В ПОЛІТИЦІ АДМІНІСТРАЦІЙ ДЖ. У. БУША (2001–2009 рр.)

3.1. Двосторонні відносини США з регіональними «центрами сили»

Джордж Уокер Буш став президентом у період безпрецедентної глобальної військової, економічної, політичної й культурної гегемонії США, а також порівняно стабільного світу. У його передвиборчій кампанії 2000 р. зовнішньополітичним питанням було приділено незначну увагу, порівняно з питаннями оподаткування, освіти, персональних характеристик кандидатів. Тоді як кандидат від Демократичної партії віце-президент А. Гор відігравав значну роль у формуванні зовнішньої політики адміністрації Клінтона, губернатор штату Техас Дж. Буш не мав досвіду в міжнародних справах і суттєвого інтересу до них. Але у цей час зовнішньополітичні питання мало цікавили й американських виборців. Ситуація кардинально змінилася в період наступної президентської кампанії 2004 р., коли зовнішньополітичні проблеми стали пріоритетними як для Дж. Буша, який називав себе «президентом воєнного часу», так і для більшості виборців. На той час США були залучені у дві широкомасштабні війни (в Афганістані та Іраку), вели глобальну війну з тероризмом; американці відчували себе вразливими у власній державі.

Зовнішня політика урядів Дж. Буша ділиться на два періоди: до і після 11 вересня 2001 р. У січні 2001 р. під час сенатських слухань з нагоди номінації К. Пауелла на посаду держсекретаря новообраний президент Дж. Буш характеризувався як лідер, який представляє всьому світові ідеї свободи і справедливості, найваж-

ливіші серед яких – демократія і капіталізм[438]. Підкреслювалися інтереси США в кожній державі та частині світу, їхня готовність надати допомогу всім країнам, які хочуть її отримати. Йшлося про «час великої можливості для Америки», яка має силу, щоб прийняти ризики в ім'я миру[439]. Відзначалася важливість інтеграції економіки в зовнішню політику, оскільки реальні сили, які її формують, стали менш політичними, ніж 20–30 років тому, на зміну їм прийшов торговельний та економічний динамізм. «Щоб люди повірили в демократію, необхідно дати їм можливість заробити на достойне життя»[440]. Терористичні атаки 11 вересня змінили пріоритети зовнішньої політики США, висунули на порядок денний нові завдання, спричинили зміни стратегічних доктрин США та перегляд відносин практично з кожною державою, обумовили зрушення в зовнішній політиці США зі Східної Азії до «великого Близького Сходу» і призвели до значного збільшення військових витрат США (на 25% за 2001–2003 рр.).

На початку президентства Дж. Буша з огляду на його недосвідченість у міжнародних справах більшість експертів очікували продовження ним зовнішньополітичної лінії У. Клінтона. Проте вже під час президентської кампанії виявилися відмінні погляди Дж. Буша з низки питань. Так, він критикував адміністрацію Клінтона за зменшення витрат на оборону; надто «м'яке» ставлення до потенційних суперників США як Китай і Росія; використання військових сил у гуманітарних цілях; надмірну прихильність до багатосторонніх відносин, що характеризувалися «переважно символічними угодами» та «ілюзорними нормами міжнародної поведінки»[441]. Що стосується регіональних пріоритетів, у передвиборчій кампанії Дж. Буша 2000 р. робився акцент на потребі США посилити зв'язки з Латинською Амери-

[438] Nomination of Colin L. Powell to be Secretary of State. Hearing before the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Seventh Congress, First Session, January 17, 2001. – Washington, 2001. – P. 15.

[439] Ibidem. – P. 17.

[440] Ibidem. – P. 41.

[441] The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 12–13.

кою (під час наступної кампанії 2004 р. цьому регіону приділено набагато менше уваги).

Значний вплив на зовнішню політику Дж. Буша мала його команда, кістяк якої сформувала група під назвою «Вулкани», створена в 1999 р. з восьми фахівців-міжнародників для консультування Дж. Буша у його передвиборчій кампанії. Групу очолили К. Райс (професор, проректор Стенфордського університету, радник з російських і східноєвропейських справ у Раді з національної безпеки за адміністрації Буша-старшого) і П. Вулфовіц (професор, декан університету Джона Хопкінса, провідний інтелектуальний лідер неоконсерваторів). Після перемоги Дж. Буша на виборах К. Райс була призначена головою Ради з національної безпеки, а П. Вульфовіц – заступником секретаря оборони. Іншими провідними членами зовнішньополітичної команди Дж. Буша стали Річард (Дік) Чейні як віце-президент (секретар оборони в адміністрації Дж. Буша-старшого), Колін Пауелл як держсекретар (ветеран В'єтнаму, відставний 4-зірковий генерал, радник з національної безпеки президента Р. Рейгана, голова Комітету начальників штабів за адміністрації Дж. Буша-старшого і на початку президентства У. Клінтона), Дональд Рамсфельд як секретар оборони (займав цю посаду в 1975–1977 рр. в адміністрації Дж. Форда, після чого тривалий час перебував поза урядовою службою).

Великі сподівання на керівництво зовнішньою політикою покладалися на держсекретаря К. Пауелла з огляду на його значний авторитет всередині країни і за кордоном, а також великий міжнародний досвід, включаючи керівництво операцією «Буря в пустелі» 1991 р. Вже сам факт призначення професійного військового на посаду держсекретаря відображав пріоритети зовнішньої політики президента Буша – особлива увага до проблем традиційної безпеки і зміцнення збройних сил – ще до подій 11 вересня. Проте генерал Пауелл погано вписався в зовнішньополітичну команду Дж. Буша, оскільки виявився найобережнішим щодо здійснення політики з позиції сили і застосування збройних сил, а також найбільш незалежним у висловлюванні своєї думки. У результаті цього його вплив на формування зовнішньої політики виявився обмеженим.

Важливість сильної команди обумовлювалася не лише слабкістю Дж. Буша в питаннях зовнішньої політики, але й конфліктуючими поглядами в Республіканській партії між ізоляціоністами, традиційними інтернаціоналістами і неоконсерваторами («неоконами»). Ідеологічно Дж. Буш був ближчим до неоконсерваторів, ніж до інших ідеологічних течій. Під значним впливом ідеології неоконсерватизму перебувала адміністрація Р. Рейгана, що штовхало її реалізовувати інтереси США через військову могутність і поширення американських цінностей. За президентства Дж. Буша-старшого і У. Клінтона «неокони» втратили свою значимість як впливова політична й інтелектуальна сила. Після відновлення наприкінці 1990-х рр. вони доводили, що центральними для влади мають бути проблеми безпеки, США повинні підтримувати своє глобальне домінування не лише для захисту себе і своїх союзників, але й для переважаючого впливу на міжнародну систему; з огляду на загрозу, яку представляють країни, що піднімаються, «екстремістські держави» й терористи, Вашингтон завжди повинен бути пильним і готовим до використання сили для захисту держави та її інтересів. Критично важливим вони вважали поширення демократії, що сприяє глобальній торгівлі, дозволяє США отримати нових союзників, запобігає піднесенню насильницького авторитаризму. Дж. Буш погоджувався з багатьма висновками «неоконів», проте, на відміну від них, на початку президентства він не був готовий підтримати місіонерську кампанію з активного поширення демократії і не вважав, що США повинні використовувати свої збройні сили для суто гуманітарних місій та допомоги з націєтворення[442].

За оцінкою американського професора Дж. Дітріха[443], намагання оглядачів описати погляди Дж. Буша в термінах однієї з чотирьох шкіл зовнішньополітичної думки США – ізоляціонізм, традиційний інтернаціоналізм, ліберальний інтернаціоналізм, неоконсерватизм – є проблематичним. У деяких пунктах вони перетиналися з кожною з них, але загалом формували нове бачення, яке

[442] The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 10–14

[443] Ibidem. – P.14.

він визначає як «наполегливий (агресивний) націоналізм». Його провідні ідеї у сфері зовнішньої політики базувався на чотирьох основних принципах: гарантування засобів здійснення американської влади; накопичення ресурсів; виклик ворогам; готовність діяти у разі необхідності в односторонньому порядку.

У контексті реалізації першого завдання пріоритетом визначалося посилення зв'язків із союзниками, відбудова військової сили та її використання у разі необхідності для захисту інтересів Америки. Хоч Дж. Буш визнавав важливість сильної економіки, але, на відміну від У. Клінтона, він вважав проблеми економічного зростання питаннями внутрішньої, а не зовнішньої політики. Щодо накопичення ресурсів він виступав за обмеження військових місій до країн, які були поза стратегічними інтересами США, постійно повторюючи, що мета військових – перемагати у війнах, а не здійснювати гуманітарні операції чи сприяти націєтворенню. Так, військова операція адміністрації Клінтона з відновлення демократії на Гаїті розцінювалася ним як неправильне використання збройних сил США. Проблеми екології, глобальної бідності, поширення інфекційних хвороб тощо на територіях поза стратегічними інтересами США займали незначне місце в порядку денному його першої адміністрації. Серед загроз, що вимагали особливої уваги, виділялися три: Росія, Китай та «екстремістські держави», такі як Ірак і Північна Корея.

До 11 вересня Дж. Буш майже не говорив про загрозу тероризму. У. Клінтон під час свого другого терміну приділяв цій проблемі набагато більше уваги. Під час сенатських слухань у січні 2001 р. проблема тероризму згадувалася лише побіжно серед інших транснаціональних загроз, таких як екологічні проблеми, СНІД чи туберкульоз[444]. У виступі кандидата на посаду держсекретаря К. Пауелла Східній Азії було приділено незначну увагу порівняно з Близьким Сходом, Латинською Америкою, Африкою. В центрі уваги був Ірак у зв'язку з невиконанням С. Хусейном зобов'язань, прийнятих після закінчення війни у Перській затоці, та намірами нової адміністрації зробити більш дієвим механізм

[444] Nomination of Colin L. Powell. Op. cit. – P. 26.

санкцій, щоб не допустити володіння Іраком зброєю масового знищення[445].

Під час слухань відзначалася унікальна міжнародна позиція США як переважаючої військової, економічної та політичної влади, яка не має собі рівних; відсутність у неї будь-яких серйозних конкурентів; поява «унілатералізму» – віри, що США можуть краще захистити свої інтереси, якщо діятимуть на міжнародній арені самостійно[446]. У той час як К. Пауелл був прихильником багатосторонніх механізмів у сфері безпеки, прикладом чого була підтримка ним провідної ролі Австралії в міжнародній коаліції у Східному Тіморі[447], Дж. Буш більш схилявся до дій в односторонньому порядку. Це відображало його бачення неефективності багатосторонніх інституцій, з одного боку, і могутності американської влади, з іншого. Відкладення військових дій з метою ведення переговорів щодо створення багатосторонньої коаліції, на його думку, було нелогічним, оскільки вона мала сформуватися самостійно після початку дій США[448]. У. Клінтон також не відкидав можливість односторонніх дій США, але в нього вони не набули превентивного характеру.

Дж. Буш уперше озвучив можливість превентивних дій США проти держав, не здатних поводити себе відповідально і раціонально, в своїй промові у Військовій академії Вест-Пойнт (червень 2002 р.)[449]. Ця ідея була розвинена у Стратегії національної безпеки США (вересень 2002 р.), відомій також під назвою «доктрина Буша»[450], яка виходила з концепції випереджаючого удару проти

---

[445] Nomination of Colin L. Powell. Op. cit. – P. 24.

[446] Ibidem. – P. 6–7.

[447] Ibidem. – P. 71, 74.

[448] The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 17.

[449] Graduation Speech at West Point. June 1, 2002 // Ibidem.– P. 63–66.

[450] The National Security Strategy of the United States of America. September 2002. – Washington D.C., 2002; President George W. Bush. Prevent Our Enemies from Threatening Us, Our Allies, and Our Friends with Weapons of Mass Destruction. The National Security Strategy of the United States of America. – Washington, 2002.

терористів і ворожих держав, які володіють зброєю масового знищення. Фактично вона окреслювала можливість такого превентивного удару по будь-яких цілях у будь-яких державах, якщо вони вважалися достатньою загрозою для національної безпеки США.

Ця концепція була розвинута і конкретизована у Стратегії національної безпеки 2006 р., розробленій другою адміністрацією Дж. Буша, яка проте приділяла більше уваги багатосторонній дипломатії, визнаючи, що навіть така могутня нація як США не може досягти усіх цілей самостійно[451]. У ній простежувався значний вплив неоконсерватизму та відхід від деяких попередніх зовнішньополітичних концепцій президента Буша, таких як використання військ для надання допомоги з націєтворення чи підтримка місіонерської кампанії з поширення демократії.

Коли стало очевидним, що в Іраку не було зброї масового знищення (а це було приводом до інтервенції), адміністрація вдалася до аргументів про необхідність скинення диктатора. За Стратегією національної безпеки 2006 р., метою США було створення світу демократичних держав з гарним управлінням, які могли б задовольняти потреби своїх громадян і бути відповідальними в міжнародній системі. Захист американської нації та американських цінностей пов'язувався з поширенням свободи і «ефективної демократії» в усьому світі, а також з ліквідацією тиранії, оскільки такі держави перешкоджають поширенню свободи, а ті, які здійснюють розповсюдження зброї масового знищення чи виступають спонсорами тероризму, безпосередньо загрожують безпеці США[452].

Змінилося також ставлення до регіональних конфліктів і проблем глобальної бідності. Регіональні конфлікти було віднесено до сфери національної безпеки США навіть за відсутності в них прямих американських інтересів, оскільки вони мали потенціал перерости в гуманітарну трагедію, призвести до анархії, чим могли скористатися зовнішні сили для досягнення власних цілей, як «Аль-Каїда» використала громадянську війну в Афганіста-

[451] The National Security Strategy of the United States of America, March 2006. – Washington D.C., 2006. – P. 49.

[452] Ibidem. – P. 1,3.

ні[453]. Допомогу бідним державам було визначено стратегічним пріоритетом і моральним обов'язком США. У той час як розвиток посилював дипломатію та оборону, зменшував довготривалі загрози національній безпеці і допомагав будувати стабільні мирні спільноти, слабкі бідні держави були загрозою для своїх народів, тягарем для регіональних економік, а також вразливими для терористів, тиранів і міжнародних злочинців[454]. Визначалася переорієнтація Держдепартаменту на «трансформаційну дипломатію», яка сприяє «ефективній демократії» та «відповідальному суверенітету»[455].

Події 11 вересня призвели до суттєвих змін у міжнародному становищі США і міжнародній ситуації загалом, що дало підстави аналітикам виокремити новий період – «після 11 вересня» (post-09/11) – як завершальний етап однополярності в міжнародних відносинах, народження «постамериканського світу».

Односторонні дії США в Іраку, здійснені всупереч позиції ООН та багатьох союзників і партнерів, завдали значного удару по міжнародному іміджу США. У січні 2005 р. на сенатських слуханнях з нагоди затвердження кандидатури К. Райс на посаду держсекретаря зазначалося, що її основна місія мала полягати у відновленні поваги світу до американської нації та здатності Америки переконувати інших. Адже в результаті односторонніх дій адміністрації Буша, за словами сенатора Дж. Байдена, американці опинилися більш одинокими у світі, ніж у будь-який інший період своєї сучасної історії; незважаючи на велику військову могутність Америки, її позиція в світі стала менш безпечною[456].

Авторитетні американські експерти (Г. Кіссінжер, С. Хантінгтон, Р. Хаас, Ф. Закарія, Е. Валлерстайн та ін.) оцінювали новий

---

[453] The National Security Strategy… March 2006. Op.cit. – P. 14.

[454] Ibidem. – P. 33.

[455] Ibidem. – P. 44.

[456] The Nomination of Dr. Condoleezza Rice to be Secretary of State: Hearings before the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Ninth Congress, First Session, January 18 and 19, 2005. – Washington, 2005. – P. 5.

«постамериканський» світовий порядок як більш складний і непередбачуваний, ніж біполярний періоду «холодної війни» чи однополярний з домінуванням США. Деякі аналітики писали про появу «безполярного світу», у якому «взагалі може не бути центру, у який варто інтегруватися»[457]. За аналізом Р. Хаасса, президента Ради з міжнародних справ, принциповою характеристикою міжнародних відносин XXI ст. стала поява «безполярності» – домінування у світі не однієї, двох чи кількох держав, а скоріше понад десятка акторів, які здійснюють різні види влади. Хоч у «безполярному світі» США зберігатимуть свою першість серед держав, відбуватиметься подальше розпорошення влади між різними державними і недержавними акторами, які володіють значною її часткою у тій чи іншій формі[458].

Під час передвиборчої кампанії 2000 р. Дж. Буш робив наголос на потребі зміцнення зв'язків із союзниками, передусім із Японією. Вважаючи, що У. Клінтон надавав **відносинам з Японією** другорядного значення після Китаю, він обіцяв відновити її центральну роль у східноазійській політиці США.

На початку адміністрації в цьому напрямку було зроблено символічні жести: у березні 2001 р. президент Буш зустрівся з японським прем'єр-міністром Йошіро Морі, відклавши до того будь-які зустрічі з китайськими урядовцями; держсекретар К. Пауелл розпочав свій візит у Східну Азію із зупинки в Японії тощо. Проте нові випадки зґвалтувань японських жінок персоналом американських військових баз та інцидент у лютому 2001 р., пов'язаний із зіткненням американського підводного човна з японським тренувальним риболовним судном, у резуль-

[457] Закария, Фарид. Постамериканский мир. – М., 2009. – С. 58.

[458] United States-China Relations in the Era of Globalization: Hearing before Committee on Foreign Relations United States Senate. One Hundred Tenth Congress. Second Session. May 15, 2008. – Washington, 2008. – P. 30; Haass, Richard. The Age of Monopolarity. What will Follow U. S. Dominance // Foreign Affairs. – 2008, May/June // http://www.foreignaffairs.com/articles/63397/richard-n-haass/the-age-of-nonpolarity; Haass, Richard N. The Opportunity. America's Moment to Alter History's Course. – New York, 2005.

таті якого загинули дев'ять осіб, мали негативний вплив на американсько-японські відносини.

Нова адміністрація обстоювала перейняття Японією більш активної ролі у сфері регіональної і глобальної безпеки, що дозволило б зменшити витрати США й обмежити здатність Китаю збільшувати свій регіональний вплив. Проте в перші місяці адміністрації Буша зусилля інтенсифікувати співробітництво у сфері безпеки не мали успіху. Однією з вагомих причин цього був стан японської економіки. Реформи в Японії просувалася повільно. У 2001 р. рецесія японської економіки мала негативний глобальний ефект. Слабка економіка підривала позиції уряду, що робило менш вірогідним зростання ролі Японії у сфері безпеки.

Дж. Буш зменшив критику економічних реформ в Японії, наголосивши на тому, що економічне зростання залежить головними чином від сильного приватного бізнесу, а не державної підтримки, однак проблеми японської економіки турбували Вашингтон. Існувала думка, що японський уряд міг відкласти складні економічні реформи і зробити ставку на збільшення експорту. У 1991–1992 рр. такі дії мали негативний вплив на американську економіку і були одним з чинників поразки Дж. Буша-старшого на президентських виборах 1992 р. У Вашингтоні були розчаровані відсутністю в японському уряді нових ідей і неготовністю прем'єр-міністра Й. Морі кинути виклик могутнім партійним угрупуванням всередині ЛДП.

Двосторонні відносини набули нового стимулу після обрання у квітні 2001 р. прем'єр-міністром Японії Дзюнітіро Коїзумі. Він був лідером нового покоління, який значно відрізнявся під попередніх японських прем'єрів як зовнішністю і манерою поведінки, так і прихильністю до вільної ринкової економіки, рішучістю в реформуванні політики. Основне його завдання полягало у виведенні японської економіки з тривалої кризи. Коли у квітні 2001 р. Д. Коїзумі замінив на посаді прем'єр-міністра Й. Морі, світова преса писала, що Японія перебувала на межі прірви і якщо не станеться чогось екстраординарного, вона ризикує потягти за собою всю Азію. Підстави для такого песимістичного прогнозу давало суттєве зменшення темпів економічного зростання

і скорочення ВВП у третьому й четвертому кварталах 2000 р., падіння виробництва в промисловості на 3,9%, збільшення числа безробітних до 5% активного населення країни (найвищий показник за весь повоєнний період), зростання державного боргу в 2000 р. до 130% ВВП тощо. Справжньою бідою японської економіки була дефляція, тобто регулярне зниження споживчих цін, яка мала негативний вплив на виробництво і біржу. Через страх втратити роботу японці стали менше купувати, що звужувало внутрішній ринок для японських виробників. Обтяжені боргами банки не давали кредитів, що ще більше гальмувало споживання. Хоча з 1992 р. японські уряди запропонували 11 стимуляційних планів загальною вартістю 1,1 трлн. дол., які передбачали здолання дефляції, вони не дали суттєвих результатів. Суспільні роботи і збільшення зовнішньої торгівлі, які традиційно рятували японську економіку, вже не давали колишнього ефекту. Тож Д. Коїзумі закликав до значних структурних реформ японської економіки, включаючи банківський сектор і обмеження державних витрат.

На друге місце у своїй програмі він поставив гасло «розбити вщерть» правлячу Ліберально-демократичну партію. Його можна зрозуміти, якщо взяти до уваги її роз'єднаність на фракції, які фактично функціонували всередині ЛДП як окремі партії, лідери яких у прийнятті рішень часто обстоювали різні позиції. Після тринадцяти років кризи і стагнації японської економіки все більше була очевидною неспроможність ЛДП виробити політику, здатну задовольнити всі корпоративні та соціальні інтереси, які вона представляла. Партію розривали внутрішні суперечності, які могли призвести до її розколу. Метою Коїзумі була ліквідація старої структури ЛДП і її об'єднання. Він зміг очолити уряд як «незалежний кандидат», який перебував поза впливом фракцій. Його перемогу над кандидатами від основних фракцій у квітні 2001 р. преса назвала «революцією Коїзумі».

Помітне місце в планах прем'єр міністра відводилося зрушенню Японії до «більш нормальної» ролі в міжнародних відносинах. У червні 2001 р. на запрошення Дж. Буша Д. Коїзумі відвідав його резиденцію в Кемп-Девіді, де вони встановили гарні

особисті стосунки. Дж. Буш надавав намірам Д. Коїзумі значну підтримку[459].

Зусиллям Коїзумі змінити японську політику у сфері безпеки сприяла глобальна війна з тероризмом, яка розпочалася після 11 вересня 2001 р. Він одразу підтримав дії США і в жовтні 2001 р. провів через парламент Закон з особливих антитерористичних заходів, який забезпечив юридичну основу для розгортання Японських сил самооборони (ЯСС) за кордоном. У 2003–2004 рр. парламент схвалив ще чотири аналогічні закони. Це зробило можливим забезпечення ЯСС невійськовою підтримкою очолювану США коаліцію в Афганістані. Кораблі Морських сил самооборони з листопада 2001 р. були розміщені в Індійському океані, де вони здійснювали безкоштовну дозаправку суден, перевезення вантажів і персоналу військових контингентів коаліції. Японські розвідувальні літаки здійснювали моніторинг активності в повітрі й на морях.

У міру пошуку США міжнародної підтримки своїх дій в Іраку, сюди було направлено ЯСС у складі 1000 осіб. Вони не могли брати участі у військових діях, але забезпечували гуманітарну, відбудовчу і логістичну підтримку операції «Свобода Іраку». Війна в Іраку була першим збройним конфліктом, у якому японські війська брали участь з часу закінчення Другої світової війни.

Японія відіграла провідну роль в організації міжнародних конференцій з реконструкції та постачання фондів для Афганістану, у заходах з його відновлення – відбудові системи афганських доріг, здійсненні роззброєння і демобілізації; виділила 5 млрд дол. на відновлення Іраку і взяла на себе інші зобов'язання стосовно допомоги у його відбудові. Хоч загальна грошова допомога Японії була значно меншою, ніж під час війни в Перській затоці 1991 р., відбулося її зрушення від «дипломатії чекової

[459] Welcoming Koizumi of Japan. Presidential Retreat Camp David, Maryland. June 30, 2001 // The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 229–230; Unity between the U.S. and Japan. The Diet. Tokyo, Japan. February 18, 2002 // Ibidem. – P. 231–233.

книжки» до реальних дій, що відповідало інтересам США[460].

Спільні національні інтереси і тісні особисті зв'язки між лідерами призвели до видимого зміцнення американсько-японського альянсу та координації дій двох держав у сфері безпеки. Нова концепція оборони Японії до 2009 р., схвалена в грудні 2004 р., передбачала послаблення заборони на експорт зброї за кордон, що дозволяло Японії експортувати до США ракетні комплектуючі і спільно розробляти систему ПРО. Водночас з огляду на величезний державний борг Японії передбачалося скорочення ЯСС на 5 тис. осіб, а витрати на їх утримання – на 5%, що було першим скороченням воєнного бюджету за 20 років[461]. Після трьох з половиною років переговорів керівники оборонних і зовнішньополітичних відомств Японії і США підписали у травні 2006 р. угоду про передислокацію американських баз на о. Окінава і посилення ролі японських військових в операціях з підтримки миру в АТР.

За коментарем М. Олбрайт, за Д. Коїзумі Японія обережно просунулася до більш сильної військового позиції – взяла участь в розробці системи протиракетної оборони театру військових дій, направила невійськовий персонал до Іраку та високотехнологічні есмінці до Індійського океану, погодилася встановити спільне командування зі США на авіабазі Йокота[462]. Наслідком більш помітної ролі Японії на міжнародній арені стала її заявка на отримання місця постійного члена Ради Безпеки ООН, підтримана США.

США і Японія тісно співпрацювали у вирішенні **північнокорейської проблеми,** хоч їхні підходи відрізнялися. Офіційний Токіо висловлював стурбованість, що міжнародний тиск спри-

---

[460] The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 218–219; U. S. Policy in East Asia and the Pacific: Hearing before the Subcommittee on Asia and the Pacific of the Committee on International Relations, House of Representatives, One Hundred Eighth Congress, Second Session, June 2, 2004. – Washington, 2004. – P. 8.

[461] Япония меняет оборонную доктрину / BBC // http://news.bbc.co.uk/hi/russian/news/newsid_4084000/4084369.stm

[462] Albright, Madeleine Korbel. Memo to the President Elect: How we can Restore America's Reputation and Leadership. – New York, 2008. – P. 179.

чинить агресивну відповідь Північної Кореї і виявляв більшу готовність до переговорів з Пхеньяном, ніж Вашингтон. У вересні 2002 р., незважаючи на критику і протидію з боку США, Д. Коїзумі здійснив перший в історії Японії візит до Пхеньяна, де провів переговори з лідером КНДР Кім Чен Іром щодо можливості нормалізації двосторонніх відносин. Проте, в міру того як з'являлися нові свідчення щодо розвитку ядерної програми Північної Кореї і було підтверджено викрадення в 1970–1980-ті рр. дванадцяти японських громадян у цілях підготовки північнокорейських розвідників, уряд Коїзумі почав слідувати більш жорсткій лінії Вашингтона. Адміністрація Буша наполягала на включенні Японії до багатосторонніх переговорів з північнокорейської проблеми і винесенні питання про викрадення японський громадян на порядок денний цих зустрічей. Залишаючи посаду прем'єра, Коїзумі ще раз підтвердив, що союз зі США залишається незмінною основою політики Японії[463].

В економічній сфері завдяки заходам уряду Коїзумі з 2003 р. відновилося зростання японської економіки. У першому півріччі 2004 р. фінансові показники були найкращими, починаючи з 1996 р., рівень безробіття знизився до 4,7%, найнижчого показника за останні три роки. Одужання відбувалося передусім за рахунок пожвавлення домашнього попиту – зростання внутрішніх бізнес-інвестицій і витрат споживачів. Найбільше значення мала стабілізація банківської системи шляхом скорочення обсягів неповернутих боргів, життєво необхідна для відновлення інвестування економіки. Зростанню споживчого попиту сприяла «дешева» ієна, яку уряд утримував шляхом скуповування американських боргових зобов'язань. Недооцінена ієна сприяла японському експорту, роблячи його більш дешевим, а імпорт більш дорогим, що спонукало японських споживачів купувати більше товарів вітчизняного виробництва.

Було ініційовано багато реформ для стимулювання ефективності й рентабельності слабких секторів економіки, які працю-

[463] Press Conference by Prime Minister Junichiro Koizumi Following the Sixth Asia-Europe Meeting (ASEM 6). September 11, 2006 / Prime Minister of Japan and His Cabinet // http://www.kantei.go.jp/oreign/index-e.html

вали на внутрішній ринок (обробка продуктів, будівництво, сфера послуг), головною проблемою яких було недостатньо конкурентне середовище. Здійснено велику кількість процедур злиття й відокремлення компаній, передачі активів новоствореним дочірнім фірмам з метою збільшення їх конкурентоспроможності. Економічні перетворення відбувалися повільно, щоб уникнути банкрутства підприємств і масового безробіття. Такий підхід забезпечував соціальну стабільність, хоч, на думку американських експертів, був надто затратним.

Центральне місце в програмі реформ було відведено приватизації Національної поштової служби, яка включала найбільші у світі банківську та страхову компанії із заощадженнями населення на суму в розмірі 3/4 ВВП Японії. Ідея полягала в тому, щоб влити суспільні фонди у слабкі банки, і так вирішити проблему неповернутих кредитів, та інвестувати їх в економіку. Цю реформу гальмували представники старої гвардії ЛДП, які здобували електорат за рахунок значних непродуктивних державних витрат, які Коїзумі обіцяв припинити. Після того, як верхня палата парламенту в серпні 2005 р. відхилила пакет законопроектів з приватизації Пошти, він скористався своїм конституційним правом на розпуск нижньої палати і проведення позачергових виборів. Вони відбулися 11 вересня 2005 р. Для Коїзумі це був передусім референдум з поштової реформи, тоді як для багатьох – національний плебісцит, на якому японці мали визначитися: чи будуть вони далі чіплятися за своє минуле з державним управлінням економікою чи рухатимуть далі, в напрямку створення більш сучасної конкурентоспроможної економіки[464].

У результаті виборів переважну більшість місць у нижній палаті (327 із 480-ти) отримала коаліція ЛДП і партії «Нова Комейто». У жовтні 2005 р. законопроекти про приватизацію Пошти було прийнято. У результаті приватизації, яка відбувалася поступово і поетапно, поштові фонди (близько 3 трлн. дол. на депозитах) були спрямовані в інвестиції у приватний сектор і сферу спо-

[464] Frederick J. Koizumi's War // Time // http://www.time.com/time/asia/2005/koizumi/story2.html

живання. Це мало призвести до перетворення Японії з держави заощадників у державу інвесторів, що було необхідним в умовах старіючого населення і значного дефіциту державного бюджету. За словами автора цього проекту Хейсо Такенака, приватизація Пошти поклала початок процесу створення системи з більшою відповідальністю приватного сектора, оскільки, як показала тривала криза, «теплична» і регульована японська система не справляється з викликами глобалізації»[465]. Приватизація економічно неефективної системи поштових заощаджень вважається одним з найбільших досягнень Д. Коїзумі.

Оскільки під час серпневого голосування проти проекту приватизації Пошти виступили 37 депутатів нижньої палати від ЛДП, висловивши тим самим недовіру своєму лідеру, після виборів центр влади різко перемістився від ЛДП до прем'єра, в канцелярії якого зосередилися владні функції. Перенесення дискусій з парламенту до Ради з економічної та фінансової політики зменшило вплив політиків фракційного типу на прийняття рішень, у результаті чого політика стала більш прозорою і відкритою для громадян. На думку деяких оглядачів, одним із головних результатів перебування Д. Коїзумі на посаді прем'єра став початок руйнування застарілої системи політичного патронажу, а також перехід від політики колегіальності до індивідуального керівництва, коли рішення приймалися особисто прем'єр-міністром без попереднього узгодження з іншими політичними силами. У результаті прийняття рішень значно прискорилося, а засоби досягнення політичних цілей стали більш жорсткими.

Адміністрація Буша відзначала існування проблеми втручання японського уряду на ринки валют, у приватних переговорах чинила тиск на уряд Коїзумі щодо прискорення економічних реформ, але продовжувала уникати публічної критики його економічної політики, щоб не послаблювати його внутрішні позиції. Незважаючи на періодичне загострення економічних суперечок між США

[465] Sale Raises Important Questions about Society Essential to Raise Economic Efficiency // Financial Times. Special Report: Postal Privatization. – 2005. – December 13.

і Японією через американські тарифи на японську сталь чи обмеження американського експорту яловичини до Японії через виявлену в США хворобу коров'ячого сказу, ці диспути були порівняно незначними, другорядними і частково відображали передвиборчу динаміку в обох країнах[466].

Найбільш складним в американсько-японських відносинах залишалося питання про американську військову присутність на о. Окінава, сфокусоване навколо авіаційної бази Футенма, розташованої біля густонаселеного м. Гінован. У жовтні 2005 р. і травні 2006 р. було врешті досягнуто домовленості про її переведення до 2014 р. на іншу базу на менш заселеній території на півночі острова, а 8000 персоналу морської піхоти – на американський о. Гуам. Труднощі на шляху реалізації цих угод були пов'язані зі значним спротивом з боку місцевого населення, а також із частою зміною японських урядів після відставки Коїзумі, у середньому раз на рік, що ускладнювало американсько-японські відносини.

Д. Коїзумі перебував на посаді прем'єра 5 років і 5 місяців, за цей час він тричі очолював уряд. Це був тривалий період, тим більше, якщо брати до уваги, що за попередні 7 років змінилося п'ять прем'єр-міністрів, чотири з яких отримали відставку через непопулярність і фракційну боротьбу.

Основним результатом діяльності Д. Коїзумі на посаді прем'єра було одужання японської економіки, скорочення безробіття, зміцнення фондового ринку, здійснення приватизації збанкрутілих державних підприємств, стабілізація банківської системи. Хоча багато невирішених проблем залишилося: величезний державний борг, що перевищив 170% ВВП; не доведена до кінця пенсійна реформа; проблема неповної зайнятості, особливо серед молоді тощо.

Д. Коїзумі пішов у відставку, маючи високий рівень популярності (понад 60% учасників опитувань висловилися на підтримку його діяльності на посаді прем'єра) через те, що статут ЛДП забороняв її лідеру перебувати на посаді більше двох трирічних термінів поспіль. Хтось із журналістів порівняв його з президентом

[466] The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 221.

Дж. Вашингтоном, який залишив свою посаду в зеніті популярності[467].

Водночас за прем'єрства Д. Коїзумі відбулося значне погіршення відносин Японії з Китаєм і Республікою Корея, що вважалося найбільшим прорахунком його політики. Націлений на тісні відносини з США, він не приділяв достатньої уваги розбудові політичних відносин з регіональними державами, стурбованість яких викликали його праві націоналістичні погляди і регулярні візити до храму Ясукуні, символу воєнних традицій Японії, які розцінювалися у Східній Азії як ознака відродження японського мілітаризму.

Наступний прем'єр-міністр Японії Шінзо Абе (вересень 2006 – вересень 2007 рр.) вступив на посаду із заявами про необхідність продовження економічних реформ; посилення ролі Японії на міжнародній арені, включаючи перехід до упереджуючої дипломатії; відродження традиційних цінностей японського суспільства.[468] У своєму першому виступі перед парламентом 26 вересня 2006 р. новий прем'єр виклав мету свого урядування – створити «прекрасну країну», яка цінує культуру, традиції, історію і природу; підтримується вільним суспільством і дисципліною, має самоповагу; володіє життєвою силою для подальшого розвитку; є країною, якій довіряють, яку поважають і люблять у світі, яка демонструє своє лідерство. При цьому він наголошував на тому, що Японія є передусім азійською країною, що відрізняло його від попередника. Одним із нагальних завдань нового уряду він визначив нормалізацію відносин із Китаєм та Південною Кореєю. Через це перший візит Ш. Абе був запланований до Пекіна, а не до Вашингтона. Врешті він відбувся до Сеула, що було пов'язано з успішним випробуванням Північною Кореєю ядерної бомби на початку жовтня 2006 р.

Проте зовнішньополітичні установки Ш. Абе не сприяли встановленню дружніх відносин Японії з сусідніми державами. Одним

---

[467] Press Conference by Prime Minister Junichiro Koizumi Following the Sixth Asia-Europe Meeting. Op. cit.

[468] Policy Speech by Prime Minister Shinzo Abe to the 165 th Session of the Diet / Prime Minister of Japan and His Cabinet // http://www.kantei.go.jp/foreign/index-e.html

з основних у його передвиборчій програмі був пункт про ліквідацію 9-ї пацифістської статті Конституції з метою посилити роль Японії у міжнародних справах. Як і його попередник, він відвідував гробницю Ясукуні, а також продовжив лінію на здобуття членства Японії в РБ ООН. Незмінними залишилися тісні відносини Японії зі США у сфері оборони і міжнародної політики, чому сприяло навчання Ш. Абе в США, його зв'язки з впливовими американськими неоконсерваторами. Випробування Північною Кореєю ядерної бомби обумовило подальше посилення японсько-американської взаємозалежності, підтримку прем'єром двостороннього співробітництва у сфері протиракетної оборони.

За наступного уряду Я. Фукуда в червні 2008 р. японський і китайський уряди після тривалих переговорів дійшли згоди щодо необхідності підготовки двостороннього договору зі спільного освоєння ресурсів Східно-Китайського моря, щоб перетворити його з «моря конфронтації» на «море миру, співробітництва і дружби»[469]. Проте переговори так і не розпочалися, а ситуація у Східно-Китайському морі в наступні роки ускладнилася.

У 2008–2009 рр. знову загострилися історичні питання, пов'язані з публікацією ревізіоністської статті генерала Т. Тамогамі, визнанням наступним прем'єр-міністром Т. Асо використання рабської праці на його сімейній шахті в роки Другої світової війни, візитами міністрів до храму Ясукуні, схваленням японським урядом чергового підручника з історії з проявами реабілітації агресії Японії в роки Другої світової війни, новим сплеском територіальних диспутів у Східно-Китайському морі[470] тощо, які негативно вплинули на японсько-китайські й японсько-корейські відносини. Водночас ознакою прагнення трьох держав до нормалізації відносин в інтересах взаємовигідного співробітництва був перший

[469] Drifte, Reinhard. Territorial Conflicts in the East China Sea – From Missed Opportunities to Negotiation Stalemate // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus// http://japanfocus.org/-Reinhard-Drifte/3156

[470] Takahashi, Kosuke. Hatoyama to Nanjing, Hu to Hiroshima? The New Face of China-Japan Relation / Ibidem // http://www.japanfocus.org/-Kosuke-TAKAHASHI/3290

тристоронній саміт між Японією, Китаєм і Республікою Кореєю у грудні 2008 р.

Усі японські уряди після Коїзумі намагалися нормалізувати відносини зі східноазійськими сусідами, не порушуючи при цьому тісних відносин із США, але їх заходи не були досить ефективними і викликали критику опозиційної Демократичної партії Японії (ДПЯ), яка виступала за більш азійський напрям зовнішньої політики. У Маніфесті ДПЯ (2005 р.) проголошувався намір позбавити Японію залежних відносин з США і замінити їх зрілим альянсом на основі взаємозалежності й рівності.

Зі зменшенням суспільної підтримки ЛДП та посиленням впливу Демократичної партії Японії у США з'явилася стурбованість щодо майбутнього американсько-японського альянсу. На конференції в Токіо у грудні 2008 р. Дж. Най, на той час професор Гарвардського університету, назвав три дії Японії, які Конгрес розглядатиме як «антиамериканські» – скасування японської військово-морської місії в Індійському океані, спроба переглянути угоди про статус американських сил і про їх переміщення. Він повторив це послання представнику Демократичної партії Японії С. Маехара, який прибув до Вашингтона в перші дні перебування в Білому домі адміністрації Обами, щоб засвідчити наміри своєї партії переглянути попередні угоди зі США[471].

У передвиборчій кампанії 2000 р. Дж. Буш критикував адміністрацію Клінтона за надто «м'яку» **політику відносно Китаю** (як У. Клінтон свого часу критикував його батька, Дж. Буша-старшого), який є «конкурентом, а не стратегічним партнером» США, а деякі напрямки його політики є тривожними[472]. Водночас він виступав за розвиток торговельних зв'язків з Китаєм, не прийнявши більш жорстку лінію, яку обстоювала частина Республіканської партії; просував підтримку демократії у відносинах з Китаєм лише до рівня, який не міг зашкодити торговельним інтересам США.

[471] McCormack, Gavan. Op. cit.

[472] A Distinctly American Internationalism. Ronald Reigan Presidential Library. Simi Valley, California. November 19, 1999 // The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 29.

Цей підхід був конкретизований К. Пауеллом під час слухань в комітеті Сенату із зовнішньої політики: «Китай не є стратегічним партнером. Але Китай також не є неминучим і непримиренним ворогом. Китай – це конкурент, потенційний регіональний суперник, але також і торговельний партнер, готовий співпрацювати у сферах, де стратегічні інтереси перетинаються»[473].

Стрімкий економічний розвиток і нова зовнішня політика Китаю, які сприяли зростанню його регіонального і глобального впливу, значне збільшення військових витрат і швидка розбудова збройних сил з акцентом на високих технологіях поставили на порядок денний питання, чи буде він наступною наддержавою. Деякі американські аналітики вважали, що піднесення Китаю й конфліктуючі погляди неминуче призведуть до американсько-китайського зіткнення, що вимагало від США переходу до більш твердої політики відносно Китаю. На протилежному полюсі були ті, хто вважав, що спільні економічні й безпекові інтереси дозволять США й Китаю розвивати кооперативне співробітництво, у той час як жорстка політика сприятиме розвитку взаємної ворожості.

У перші місяці перебування в Білому домі Дж. Буш прийняв більш жорсткий курс відносно Китаю, ніж попередня адміністрація. Це засвідчив американсько-китайський дипломатичний конфлікт у квітні 2001 р., який виник у зв'язку з перехопленням китайськими винищувачами F-8 американського розвідувального літака EP-3 над о. Хайнань. Через зіткнення одного з китайських літаків з EP-3 його пілот загинув, а пошкоджений американський літак зробив посадку на одній із китайських баз, де його команду було затримано. Китай вимагав від США вибачень за інцидент і відмови від повітряних зйомок. Дж. Буш відкинув ці вимоги, заявивши, що дії Китаю можуть призвести до підриву двосторонніх відносин. Після 11 днів переговорів і високого рівня риторики двох сторін посол США висловив «щирий жаль» з приводу смерті китайського пілота і вибачення за неавторизовану посадку, але не прийняв відповідальності за інцидент і не пообіцяв припинити

[473] Nomination of Colin L. Powell… Op. cit. – P. 19.

такі польоти[474]. Того ж місяця Дж. Буш схвалив найбільший з часу президентства свого батька п'ятимільярдний пакет продажу зброї Тайваню, що було розцінено китайським керівництвом як порушення США політики «одного Китаю». Через кілька днів у інтерв'ю програмі «Доброго ранку, Америко» на запитання, чи використовуватиме він американські війська для захисту Тайваню, Дж. Буш дав зрозуміти, що це можливо[475]. У результаті цих подій відбувся тимчасовий розрив американсько-китайських військових контактів.

Не зважаючи на сильну опозицію Китаю, президент Буш надавав значну підтримку Національній програмі протиракетної оборони США і в серпні 2001 р. заявив, що Америка вийде з Договору про обмеження систем протиракетної оборони (ПРО) у зручний для неї час[476]. Того ж місяця у зв'язку з експортом Китаєм ракетних компонентів до Пакистану, що було розцінено як порушення ним угоди 2000 р., Вашингтон наклав санкції на китайські й пакистанські компанії, які брали участь у цій операції і відмовився скасувати заборону на ліцензії для китайських компаній для запуску американських комерційних супутників, що обіцяла зробити адміністрація Клінтона в 2000 р.

Однак терористичні атаки на США 11 вересня 2001 р. спричинили значні зміни в американсько-китайських відносинах. Президент Цзян Цземінь одразу направив президенту Бушу телеграму зі співчуттями, у якій підкреслив опозицію тероризму з боку КНР. Після цього Вашингтон звернувся до Пекіна з проханням про обмін розвідувальною інформацією щодо терористичних мереж і запросив Китай приєднатися до міжнародної коаліції проти тероризму. Пекін надав глобальній антитерористичній кампанії під керівництвом США повну дипломатичну і моральну підтримку.

Події 11 вересня вплинули на американсько-китайські відносини принаймні у двох напрямках. По-перше, вони дали відповідь

---

[474] The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 212.

[475] Ibidem. – P. 212–213.

[476] Ibidem. – P. 115.

на питання, хто був основним противником Америки – тероризм, тобто умисне, політично мотивоване насилля над невинними[477]; у зв'язку зі зміщенням уваги США на загрозу тероризму стурбованість щодо потенційної небезпеки з боку Китаю стала менш значущою. По-друге, після 11 вересня Дж. Буш визначив лінію глобального протистояння між терористами і тими, хто їх підтримує, з одного боку, і «цивілізованими державами світу», включаючи Китай, з іншого. Відбувся двосторонній обмін фахівцями з антитерористичної діяльності, встановлено механізми координації обміну розвідувальною інформацією, фінансових трансакцій, контролю за впровадженням законів. Коли в грудні 2001 р. президент Буш оголосив про вихід США через 6 місяців з Договору про ПРО, Пекін прореагував на це лише м'якою критикою.

Можливо, найбільшим виявом підтримки Пекіном війни США з тероризмом стала відсутність заперечення щодо розгортання американської присутності в Центральній Азії (спорудження американських баз, системи доріг і комунікацій у Киргизстані та Узбекистані одразу після початку військової кампанії проти режиму Талібану в Афганістані). У свою чергу, Китай розпочав розглядати повстанців-сепаратистів у північно-західній провінції Сінцзян як частину міжнародної ісламської мережі, що отримує фінансування на Близькому Сході й тренується в Пакистані[478].

Новий тон в американсько-китайських відносинах задала перша зустріч між президентами Бушем і Цзяном у жовтні 2001 р. під час саміту АТЕС у Шанхаї. У виступі президента Буша під символічною назвою «США і Китай стоять проти тероризму»[479] не було прямої критики Пекіна, натомість увагу було зосереджено на співробітництві в боротьбі з тероризмом. Дж. Буш висловився

[477] The National Security Strategy… September 2002. Op. cit – P. 5.

[478] Cruz de Castro, Renato. U. S. War on Terror in East Asia: The Perils of Preemptive Defense in Waging a War of the Third Kind // Asian Affairs: An American Review. – 2005. Winter. – Issue 31. 4. – P. 212–232.

[479] U.S., China Stand Against Terrorism. Western Suburb Guest House. Shanghai, People's Republic of China. October 19, 2001 // The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 222–223.

за «щирі, конструктивні й кооперативні» відносини з Китаєм, що стало гаслом на наступні роки. Слово «щирі» сигналізувало наміри Вашингтона і далі відкрито висловлювати стурбованість стосовно китайської політики, але його загальна риторика значно відрізнялася від попередньої.

У лютому 2002 р. відбувся візит президента Буша до Пекіна. Після зустрічі з керівництвом КНР він виступив в університеті Ціньхуа з промовою, яка транслювалася по китайському телебаченні в прямому ефірі. У ній не наголошувалося на традиційних проблемах двосторонніх відносин, таких як Тайвань, поширення зброї масового знищення і торговельні дисбаланси. Натомість зроблено акцент на ролі релігії в житті людини, який засвідчив, що релігійна свобода за президентства Дж. Буша стала основним пріоритетом у підходах США до прав людини[480].

У жовтні 2002 р. Дж. Буш приймав Цзян Цземіня на своєму ранчо в Кроуфорті, штат Техас, що було честю, наданою не багатьом іноземним лідерам. Як пише З. Бжезінський, у неофіційному дипломатичному протоколі за президентства Дж. Буша було встановлено таку градацію для найважливіших відвідувачів: 30-хвилинна зустріч в Овальному кабінеті свідчила про серйозне ставлення до гостя та його країни; державний обід означав особливі державні відносини; зустріч у Кемп-Девіді з її показною неофіційністю – особисту близькість до американського президента; запрошення на ранчо Буша в Техасі було знаком визнання важливості країни, яку представляє гість, а також його особистої важливості для президента (до 2004 р. там побували, крім Цзян Цземіня, британський прем'єр-міністр Т. Блер, саудівський принц Абдулла і президент Росії В. Путін)[481]. Напередодні візиту президента Цзяна дві сторони здійснили заходи, які б забезпечили його успішність: Вашингтон включив одну із сінцзянських груп до переліку

[480] Bush Speaks at Tsinghua University. Beijing, People's Republic of China. February 22, 2002 // The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 224–226.

[481] Бжезінський, З. Вибір: світове панування чи світове лідерство. – К., 2006. – С. 125.

терористичних організацій, які підпадали під санкції США; Пекін нарешті схвалив обіцяні в 2000 р. закони про контроль за ракетним експортом. На саміті, крім традиційних питань, обговорювалися кризи в Іраку й Північній Кореї. За його результатами було оголошено плани відновлення двосторонніх військових обмінів на найвищому рівні та дискусій у сфері прав людини[482].

Отже, співробітництво в боротьбі з тероризмом призвело до видимого покращення американсько-китайських відносин. Проте основні суперечності між двома державами залишилися. Продаж США зброї Тайваню і рішення про надання віз тайванським посадовцям для транзиту чи відвідування США зустріли значну критику Китаю. Після надання ЦРУ додаткової інформації про експорт Китаєм ракетних технологій було накладено відповідні санкції ще на кілька китайських компаній. У липні 2002 р. відбувся витік інформації з Пентагону, яка оцінювала швидке зростання витрат Китаю на оборону і нові військові технології як потенційну загрозу союзникам США, в результаті чого США, можливо, доведеться застосувати проти нього ядерну зброю (у разі конфлікту в Тайванській протоці). Ця інформація підтверджувала ставлення Пентагону до Китаю як до військової загрози й свідчила про розкол в адміністрації між «яструбами» і прихильниками співробітництва з Китаєм.

Прийняття нової оборонної стратегії Вашингтона після 11 вересня призвело до реструктуризації військового розгортання США в бік швидкої й ефективної мобілізації на територіях, де загрози могли виникнути; покращення гнучкості американських сил і диверсифікації їхніх пунктів доступу до будь-якої потенційної кризи. США збільшили свою морську і повітряну присутність в Східній Азії, звернулися із запитом до Філіппін, Малайзії та Сінгапуру про більший доступ до портів, спільні тренування й інші маневри. Збільшення військової присутності США у Південно-Східній Азії, спроби Вашингтона посилити військові зв'язки з Тайванем, заохочення Японії прийняти на себе більшу роль у сфері регіональної безпеки, «доктрина превентивної оборо-

[482] The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 215.

ни» США спричинили стурбованість Пекіна стосовно довгострокових наслідків війни з тероризмом для стратегічних інтересів КНР. Виникали підозри, що скориставшись війною з тероризмом, США мають намір здійснити стратегічне оточення Китаю, стримати його появу як світового лідера. Після початку інтервенції США в Іраку (березень 2003 р.), яка відбувалася без санкції ООН, посилилася критика Пекіном однобічних дій Вашингтона в світових справах, які, як зазначалося, суперечили ідеалізму та лібералізму попередніх адміністрацій США. Проте Пекін значно менше критикував однобічні дії США в Іраку, ніж можна було очікувати, залишивши першість Франції та Німеччині.

Вашингтон і Пекін поділяли інтереси щодо збереження без'ядерного статусу Корейського півострова. Китай погодився приймати багатосторонні переговори щодо північнокорейської ядерної проблеми й активно спонукав КНДР взяти в них участь; під час переговорів тиснув як на Пхеньян, так і на Вашингтон стосовно взаємних поступок; переконував Пхеньян повернутися до столу переговорів, коли їх було перервано. Проте підходи Китаю і США під час переговорів відрізнялися. На відміну від Вашингтона, Пекін вважав, що бажання Пхеньяна отримати гарантії безпеки були розумними, виступав проти жорстких економічних санкцій щодо КНДР, не кажучи вже про військові удари, які могли призвести до її краху.

У 2003 р. було започатковано Американсько-китайський діалог у сфері безпеки, під час якого відбувалися конструктивні дискусії двох сторін з питань контролю над озброєнням, нерозповсюдження, роззброєння та інших міжнародних проблем безпеки. До 2008 р. відбулося чотири раунди Діалогу[483].

Співробітництво в боротьбі з тероризмом та урегулюванні північнокорейської ядерної проблеми, прогрес у переговорах з торгівлі дали підстави держсекретарю Пауеллу у вересні 2003 р. характеризувати відносини між США і Китаєм як найкращі з часу

[483] Readout of U.S.-China Security Dialogue. Media Note Office of the Spokesperson. Washington, DC, June 25, 2012 / Department of State // http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/06/194008.htm

першого візиту президента Р. Ніксона до Китаю в 1972 р[484]. Такі оцінки звучали і під час візиту китайського прем'єра Вень Цзябао до Вашингтона в грудні 2003 р. Дж. Буш використав цей візит, щоб високо оцінити дії Китаю у боротьбі з тероризмом, взаємодії з Північною Кореєю та розбудові глобальної торгівлі, проголосивши Китай «дипломатичним партнером» США[485]. Після зустрічі Дж. Буш скористався фотосесією, щоб прокоментувати заяви тайванського президента Чень Шуйбяня щодо планів проведення референдуму стосовно незалежності Тайваню. За його словами, США виступають проти будь-яких односторонніх рішень Китаю чи Тайваню щодо зміни статус-кво, тоді як заяви президента Тайваню свідчать про можливість таких дій з його боку[486]. Ці коментарі були дуже позитивно сприйняті в Пекіні, який уже давно намагався отримати запевнення Дж. Буша, що США не підтримуватимуть незалежність Тайваню.

Проте в наступному 2004 р. китайські урядовці знову критикували США за недостатній тиск на Чень Шуйбяня з огляду на його курс на незалежність Тайваню; США знову подали до ООН резолюцію стосовно порушення Китаєм прав людини, від чого вони утрималися в 2003 р.; китайські компанії продовжили експорт ракетних технологій, що сприяло практиці подальшого накладання на них санкцій США; залишилися серйозні двосторонні суперечності в торговельно-економічній сфері. Незважаючи на це, під час президентської кампанії 2004 р. кандидати від Демократичної партії критикували Дж. Буша за занадто «м'яку» політику щодо Китаю. За останні 12 років такі звинувачення діючого президента стали традиційними.

Під час сенатських слухань у січні 2005 р. з нагоди затвердження

---

[484] President Bush and Premier Wen Jiabao Remarks to the Press. December 9, 2003 / The White House // www.whitehouse.gov/bews/releases/2003/12/20031209–2.html

[485] Welcoming Premier Wen of China. The White House. Washington D. C. December 9, 2003 // The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 227–228.

[486] The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 216.

кандидатури держсекретаря у другій адміністрації Дж. Буша, у свідченні К. Райс зазначалося, що США будують «щирі, кооперативні й конструктивні» відносини з Китаєм, які охоплюють спільні інтереси і водночас визнають значні відмінності в цінностях двох держав. У ході обговорення зовнішньої політики США основна увага була зосереджена на війні в Іраку та політиці на «великому Близькому Сході», тож Китаю, як і східноазійському регіону в цілому, було приділено незначну увагу, в основному в контексті відносин у трикутнику «США-Китай-Тайвань» і необхідності забезпечення дотримання Китаєм зобов'язань, прийнятих ним при вступі до ВТО[487].

Приєднання Китаю до ВТО (грудень 2001 р.) призвело до значного зростання американсько-китайської торгівлі. За інформацією офіційного інформагентства КНР Сіньхуа, у 2005 р. обсяг експорту США в Китай зріс, порівняно з 2001 р., на 118%, що в 4,9 раза перевищило середній показник зростання експорту США в інші країни. У 2005 р. Китай вийшов на 4-у позицію з імпорту американських товарів (порівняно з 9-ю у 2001 р.). Станом на 2006 р. Китай був третім торговельним партнером США, США для Китаю – другим, а також одним із найбільших джерел інвестицій. До кінця 2005 р. американські компанії в Китаї інвестували кошти в майже 50 тис. проектів, обсяг реальних інвестицій перевищив 50 млрд дол. Китай став одним із основних джерел їхніх закордонних прибутків. Для сприяння швидкому розвитку китайсько-американських торгово-економічних відносин було створено низку спеціальних органів та механізм регулярних консультацій[488].

На слуханнях у сенатському комітеті США з міжнародних справ у червні 2005 р. визнавалося зростання американського експорту до Китаю після його вступу до ВТО на 80%, тоді як загальний експорт США за цей час зріс усього на 11%. Водночас зазначалося існу-

---

[487] The Nomination of Dr. Condoleezza Rice to be Secretary of State. Op. cit. – P. 38, 112, 251.

[488] Взаимовыгодные торгово-экономические отношения между Китаем и США. 19.04.2006 / Russian. Xinhuanet // http://www.russian.xinhuanet.com/russian/2006–04/19/content_243266.htm

вання серйозних проблем у двосторонніх торгово-економічних відносинах, пов'язаних з неефективним упровадженням в Китаї законів про захист прав інтелектуальної власності, існуванням нетарифних бар'єрів на сільськогосподарську продукцію, різким зростанням китайського текстильного експорту після зняття кількісних обмежень за Угодою ВТО з текстилю та одягу. У результаті імпорт США з Китаю у 2004 р. в п'ять разів перевищував експорт. На літо 2005 р. торговельний дефіцит США з Китаєм склав 162 млрд дол. Це спричинило санкції США проти китайського експорту, хоча під час слухань зазначалося, що вони не є достатньо ефективними і наносять удар іншим регіональним державам, які постачають до Китаю сировину, деталі, напівфабрикати для остаточного збирання і продажу на американському ринку[489].

Паралельно зі зростанням китайського експорту в 2004–2005 рр. визначилася тенденція до значного щорічного збільшенням валютних резервів Китаю, що, на думку американських експертів, свідчило про цілеспрямоване обмеження курсової гнучкості юаня за рахунок активних валютних інтервенцій Центрального банку КНР. У той час як китайські посадовці вважали, що розрив у торгівлі можна було зменшити шляхом збільшення експорту американських технологій, у США переважала думка, що він був результатом нечесних трудових практик і дій китайського уряду з утримання заниженого курсу юаня.

Рішучість Вашингтона стосовно введення обмежень на китайський експорт примусила Пекін підвищити гнучкість національної валюти. У липні 2005 р. він був змушений відійти від курсу фіксації юаня до американського долара, якого він дотримувався упродовж 10 років. Розпочалося реформування механізму формування обмінного курсу юаня і запровадження плаваючого валютно-обмінного курсу на основі ринкового співвідношення пропози-

[489] The Emergence of China throughout Asia: Security and Economic Consequences for the United States: Hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations United States Senate. One Hundred Ninth Congress, First Session. June 7, 2005. – Washington, 2006. – P. 8, 15, 25.

ції і попиту[490]. У результаті цих заходів упродовж 2005–2007 рр. китайський юань зріс у ціні на 12%, а з літа 2007 р. до літа 2008 р. – ще на 18%. Ці зміни сприяли значному збільшенню американського експорту, на 20% в 2007 р. Хоча з 2001 р. до 2007 р. американський експорт у Китай збільшився майже на 240% – значно більше, ніж у будь-яку іншу країну, це не призвело до зменшення торговельного дефіциту США з Китаєм, який лише зріс (до 256 млрд дол. на травень 2008 р.)[491]. Як і раніше, у Вашингтоні переважала думка, що це було наслідком заниженого курсу юаня, порівняно з доларом, що робило китайський експорт до США дешевшим, а експорт США до Китаю дорожчим. Водночас на порядок денний американської політики вийшла проблема конкурентоспроможності американської економіки. Якщо в 1990-х рр. США вимагали від інших держав реформування економіки у зв'язку з глобалізацією, то тепер така проблема стояла перед Америкою. Конкуренція з Китаєм підштовхувала США до реформ.

У 2007 р. вперше після Другої світової війни Китай зробив більший внесок у глобальне економічне зростання, ніж США. Паралельно збільшилося фінансування Китаєм зростаючого дефіциту державного бюджету США. На травень 2008 р. Китай був другим (після Японії) найбільшим утримувачем довгострокових облігацій державного боргу США (на суму 487 млрд дол.); у вересні 2008 р. він замінив Японію як найбільший кредитор США. Це уможливлювало фінансування американським урядом державного дефіциту й утримання низьких банківських ставок, і водночас підтримувало американський ринок для китайських товарів, оскільки визнавалося, що його зменшення матиме негативний вплив на китайську економіку.

Отже, склалася взаємозалежність між США та Китаєм на рівні позичальник-кредитор, яка тісно пов'язувала дві держави у їх взаємозалежності, охарактеризованій відомим британським істори-

---

[490] Ответы премьера Вэнь Цзябао на вопросы китайских и иностранных корреспондентов 14.03.2006 / Министерство иностранных дел Китайской Народной Республики // http://www.fmprc.gov.cn/rus/zxxx/t241202.htm

[491] United States-China Relations in the Era of Globalization. Op. cit. – P. 4.

ком Н. Фергюсоном як народження нової «подвійної держави» під назвою «Чаймеріка» (від злиття англомовних назв «Китай» і «Америка»). Паралельно виникла стурбованість стосовно можливості дестабілізації Китаєм американської економіки у разі одноразового продажу значної частини боргових зобов'язань США[492].

Необхідність забезпечення сировинних ресурсів на тлі зростання золотовалютних резервів сприяла активізації інвестиційної політики Китаю за кордоном, яка розпочалася після його вступу до ВТО. Хоч інвестування Китаю за кордон залишалося незначним, порівняно з інвестиціями в китайську економіку (в 2005 р. відповідно 12,3 млрд дол. і 72,4 млрд дол.), навіть обмежені китайські інвестиції мали вражаючий політичний ефект. Так, оцінюючи візити президентів Дж. Буша і Ху Цзіньтао до Австралії наприкінці 2003 р., оглядачі писали, що президент КНР був більш тепло прийнятий парламентом Австралії, ніж Дж. Буш, що стало наслідком китайської «доларової дипломатії» й «дипломатії посмішок». Візит призвів до підписання двох енергетичних контрактів Китаю з Австралією на суму понад 15 млрд дол. кожен [493]. Альтернатива, яку створили китайські інвестиції в Латинській Америці, сприяла зриву проекту США зі створення ЗВТ Північної і Південної Америки (FTAA), що стало очевидним після третього саміту «двох Америк» в Аргентині в листопаді 2005 р.[494].

З 2005 р. більшу увагу в інвестиційній політиці Китаю було приділено доступу до технологій, отже, інвестуванню в розвинуті країни. В тому році Китайська національна офшорна нафтова компанія (CNOOC) зробила спробу купити власність американського енергетичного гіганту «Юнокал», щоб отримати доступ до технологій розвідування і видобутку нафти. Це викликало сплеск антикитайських настроїв в американському суспільстві й угода врешті не відбулася.

---

[492] United States-China Relations in the Era of Globalization. Op. cit. – P. 6.

[493] The Emergence of China throughout Asia. Op. cit. – P. 4–8.

[494] FTAA / Bilaterals.org // http://www.bilaterals.org/spip.php?rubrique16; China and the Developing World. Beijing's Strategy for the Twenty-first Century. – Armonk, New York; London, 2007. – P. 95, 104, 199.

Крім двостороннього рівня, відносини між США і Китаєм набули нового значення з огляду на значне посилення на початку нового століття регіонального і глобального впливу Китаю. Це мало як опосередкований, так і безпосередній вплив на американські інтереси в ПСА. Так, під час обговорення в 2002 р. Декларації про код поведінки в Південно-Китайському морі Пекін намагався досягти згоди держав ПСА заборонити іноземні військові навчання в регіоні; коли в 2003 р. США посилили торгово-економічні санкції проти М'янми, Китай надав їй грант у розмірі 200 млн дол. для послаблення економічних втрат. Пекін посилив тиск на регіональні держави стосовно купівлі китайського військового обладнання і зброї. У листопаді 2004 р. Китай приймав першу конференцію АРФ з політики у сфері безпеки, яку відвідали представники міністерств оборони з 24 азійських держав[495].

Про ефективність дипломатичних зусиль Пекіна в Південно-Східній Азії свідчило значне зростання кількості туристів, а також студентів з регіональних держав до Китаю. Так, у 2004 р. вдвічі більше індонезійців отримали візи для навчання в КНР, ніж у США[496]. Через очевидне посилення китайського впливу в ПСА існувала стурбованість з приводу можливості перетворення окремих держав регіону на частину «великого Китаю». Традиційні союзники США у Східній Азії також усе більше залежали від експорту до Китаю, що примушувало їх узгоджувати свої інтереси не лише з Вашингтоном, але й Пекіном. Актуальним для США стало питання, як більш могутній Китай використовуватиме свій зростаючий регіональний і глобальний вплив, – робитиме це самостійно чи спільно зі США та їхніми союзниками.

Найбільший вплив на глобальні інтереси США мала готовність Китаю інвестувати в «проблемні» держави (Іран, Судан, М'янму), політика яких, з позиції американського уряду, підривала міжнародну безпеку. Для Вашингтона було важливо, щоб пошук Китаєм сировинних ресурсів не призводив до підтримки ним режимів, до яких США застосовували санкції, а його внутрішні

[495] The Emergence of China throughout Asia. Op. cit. – P. 51–52.

[496] Ibidem. – P. 48.

закони та здійснювана ним політика були сумісні з міжнародними нормами.

Стратегія національної безпеки США 2006 р. відзначала незвичну для історичного розвитку відсутність фундаментального конфлікту між великими державами і визнавала пріоритетними для американських інтересів «кооперативні» відносини з ними, щоб уникнути відновлення конкуренції, яка розділяла світ у попередні століття. Зазначалося, що нові часи уможливили більш гнучкі відносини між ними, спільні ефективні дії навіть за умов значних відмінностей у поглядах[497]. У документі значна увага приділялася Китаю, наголошувалося, що перетворення на глобального гравця вимагає від нього відповідальних дій на міжнародній арені, виконання своїх зобов'язань, упровадження міжнародних правил, економічних і політичних стандартів, які підтримуються міжнародною системою, а також здійснення внеску в міжнародну стабільність. Висловлювалося сподівання, що Китай дотримається своїх зобов'язань з «мирного розвитку» і співпрацюватиме зі США у вирішенні спільних викликів та реалізації взаємних інтересів[498]. Ця теза звучала у промові держсекретаря К. Райс 19 березня 2006 р. в Токіо: США вітають зростання упевненого, мирного і процвітаючого Китаю і хочуть бачити його своїм партнером у глобальних справах, але такого, який може і бажає поєднувати свої зростаючі можливості та міжнародну відповідальність[499].

Зрушення Китаю до більш відповідальної позиції у глобальних справах відзначалося під час слухань у сенатському комітеті з міжнародних справ у травні 2008 р. За свідченням заступника держсекретаря Дж. Негропонте, традиційний принцип невтручання КНР поступався дипломатичному втручанню, про що свідчила підтримка Пекіном низки ініціатив США в Раді безпеки ООН – резолюції про санкції проти КНДР та Ірану, направлення змішаної миротворчої місії ООН та Африканського союзу до Дарфуру в Судані, участь у ній 300 китайських інженерів. Такі рішення

[497] The National Security Strategy… March 2006. Op. cit. – P. 35.

[498] Ibidem. – P. 40.

[499] The Emergence of China throughout Asia. Op. cit. – P. 13–15.

було важко уявити кілька років тому. Водночас Дж. Негропонте при характеристиці американсько-китайських відносин наголошував на використанні термінів «деякий прогрес» і «позитивні тенденції», визнаючи існування в них численних суперечностей, що робило позитивні зміни очевидними лише під час їх розгляду в динаміці[500].

На думку Р. Хаасса, міжнародна ситуація на початку XXI ст. створювала нові можливості для співробітництва між США і Китаєм, оскільки в умовах «безполярного світу» конкуренція та конфлікт між великими державами перестали бути рушійною силою міжнародних відносин. За його прогнозом, позитивний розвиток американсько-китайських відносин, до якого варто прагнути, мав відбуватися в рамках «селективного (вибіркового) партнерства», яке характеризувалося їхньою готовністю і здатністю співпрацювати і вирішувати ті проблеми, де їх інтереси збігаються. Основне завдання полягало в тому, щоб рухати двосторонні відносини саме в цьому напрямку[501].

Меморандум М. Олбрайт майбутньому президенту, обраному в 2008 р., включав пораду уникати непорозумінь з Китаєм, оскільки він став дуже важливим – володів 300 млрд дол. у довгострокових казначейських облігаціях США; був постійним членом РБ ООН; мав дипломатичний вплив у місцях, де США такого впливу не мали; у сфері економіки міг впливати на збереження чи знищення мільйонів робочих місць у США[502].

Події 11 вересня спричинили значні зміни в політиці США **в Південно-Східній Азії**. Республіканська адміністрація Дж. У. Буша увійшла в Білий дім в умовах посилення антиамериканських настроїв у регіоні. У зв'язку з цим у меморандумі, підготовленому групою провідних американських експертів для

[500] United States-China Relations in the Era of Globalization. Op. cit. – P. 10–11.

[501] Ibidem. – P. 30–31.

[502] Albright M. Memo to the President Elect. Op. cit. – P. 194.

нової адміністрації[503], було обґрунтовано потребу виробити нову політичну стратегію США в ПСА. Її важливими напрямками визнавалися: сприяння стабілізації ситуації у вражених кризою країнах, передусім в Індонезії та Філіппінах; підтримка демократичних країн регіону (передусім Індонезії); реструктуризація в тісному співробітництві з Японією індонезійського боргу; пошуки шляхів відновлення співробітництва з індонезійськими збройними силами; здійснення моніторингу проблеми зростання в регіоні політичного ісламу тощо. Найбільшим пріоритетом для США було визначено підтримку регіональної стабільності через попередження конфлікту чи встановлення в ПСА домінування зовнішньої держави або коаліції. Для цього визнано за необхідне не лише підтримувати військову присутність, але й зробити залучення США до ПСА усебічним, більш гнучким та інтегрованим; активно поширювати двосторонні угоди; сприяти ринковим економічним реформам, технологічному розвитку, заходам щодо зменшення бідності тощо. Рекомендовано переглянути попередній підхід США до АСЕАН, яка, незважаючи на послаблення в умовах Азійської кризи, зберегла свою цінність як економічний і політичний партнер США, значення якого зростало в умовах появи Китаю як більш упевненого в собі регіонального гравця. Визнавалася необхідність сформувати новий порядок денний для діалогу з АСЕАН у таких сферах як розвиток довіри, нетрадиційна безпека (морське піратство, контрабанда тощо), енергетичне співробітництво, лібералізація торгівлі, вирішення соціальних проблем (СНІД, проблема біженців тощо), розвиток освіти і людських ресурсів, координація зусиль у відносинах із зовнішніми акторами, передусім з Китаєм.

Великі надії на започаткування нової політики США у ПСА покладалися на участь держсекретаря К. Пауелла в Регіональному форумі АСЕАН (липень 2001 р.) і президента Дж. Буша у саміті лідерів АТЕС у Шанхаї (жовтень 2001 р.). Однак терористичні атаки 11 вересня зашкодили цьому. У ході двосторонніх і багатосторон-

[503] The United States and Southeast Asia: a Policy Agenda for a New Administration. Op. cit.

ніх зустрічей на саміті АТЕС в Шанхаї основним лейтмотивом виступів Дж. Буша було формування глобальної антитерористичної коаліції[504]. У цьому контексті різко зросла зацікавленість США у посиленні співробітництва з країнами ПСА у сфері безпеки.

Підстави для цього створювала активізація діяльності місцевих радикальних ісламістських угрупувань, передусім «Джемаа Ісламійя», кістяк якої складали ветерани війни в Афганістані часів радянської інтервенції. Якщо в попередній період більшість таких угрупувань у ПСА («Ласкар Джихад» в Індонезії, «Національний фронт визволення Моро» чи «Абу Сайяф» на Філіппінах тощо) діяли локально, то діяльність «Джемаа Ісламійя» набула транснаціонального характеру. Починаючи з 2000 р., вона організувала скоординовані вибухи в Джакарті, Манілі, на території Таїланду, встановила зв'язки з місцевими збройними ісламістськими угрупуваннями в окремих країнах ПСА, сформувала регіональну мережу своїх осередків.

Після 11 вересня 2001 р. ЗМІ почали писати про прагнення «Аль-Каїди» залучити мусульманське населення регіону до загального ісламського джихаду шляхом дестабілізації ситуації в окремих країнах і скинення світських режимів. Підтвердженням таких прогнозів став потужний вибух на індонезійському о. Балі з численними жертвами в жовтні 2002 р. Після цього гучні терористичні акти почали відбуватися в Індонезії регулярно. Виглядало так, начебто вони були приурочені до чергової річниці подій 11 вересня: вибухи в готелі «Меріотт» у центрі Джакарти у серпні 2003 р., біля посольства Австралії в Індонезії у вересні 2004 р., на о. Балі у вересні 2005 р. Вибухи пов'язали з «Джемаа Ісламійа», було виявлено фінансування її діяльності «Аль-Каїдою», ідеологічну спорідненість цих організацій, використання ними аналогічних методів боротьби, у тому числі бойовиків-смертників. Це дало підстави говорити про зростаючу небезпеку з боку екстремістських організацій, можливі зв'язки між «Джемаа Ісламійя» та глобальними терористичними орга-

[504] Public Papers… George W. Bush. 2001. Book 2. – Washington, 2003. – P. 265–1267, 1271–1277.

нізаціями, перенесення діяльності «Аль-Каїди» після розгрому в Афганістані до ПСА[505].

У листопаді 2001 р. на конференції вищих урядовців США і десяти країн АСЕАН Південно-Східну Азію було визнано «другим фронтом» керованої США глобальної кампанії проти тероризму. 1 серпня 2002 р. США й АСЕАН підписали Спільну декларацію про співробітництво у протидії міжнародному тероризму. Згідно з нею, сторони мали здійснювати відповідний моніторинг, обмін інформацією та розвідувальними даними стосовно діяльності терористичних угрупувань на їхніх територіях; блокувати їхні фінансові активи; удосконалити прикордонний та імміграційний контроль, щоб унеможливити пересування терористичних угрупувань між різними країнами; забезпечити допомогу в транспортуванні й створенні інших відповідних можливостей для боротьби з тероризмом (через тренування й освіту, консультації між офіційними особами й аналітиками, семінари, конференції, спільні операції)[506]. Враховуючи значну диверсифікованість і складність цього регіону, можливість залучення військ США до боротьби з регіональними терористичними угрупуваннями за Спільною декларацією не передбачалася. Натомість національним урядам пропонувалася логістична, інформаційна, навчальна та інші форми підтримки.

Відбулося посилення військової співпраці між США та їхніми союзниками в ПСА Таїландом і Філіппінами, включаючи допомогу Філіппінам в антитерористичних тренуваннях і підтримку Таїланду у розвитку засобів боротьби з нелегальною торгівлею наркотиками, кошти від якої забезпечували діяльність терористичних

---

[505] Гусев М. «Джамаа Исламийа» – собрат «Аль-Каиды» в Юго-Восточной Азии / Институт Ближнего Востока // http://www.iimes.ru/rus/stat/2003/03–11–03.htm.

[506] ASEAN–United States of America Joint Declaration for Cooperation to Combat International Terrorism. Bandar Seri Begawan, 1 August 2002 / The Association of Southeast Asian Nations // http://www.aseansec.org/7424.htm; Asean Efforts to Counter Terrorism / Ibidem // http://www.aseansec.org/14396.htm

угрупувань. США допомогли тренувати антитерористичну групу в Національній поліції Індонезії. За угодою між Малайзією і США в листопаді 2002 р. було створено Регіональний антитерористичний центр в Куала-Лумпурі. Під час візиту Дж. Буша до Сінгапуру в жовтні 2003 р. відбулися переговори зі Стратегічної рамкової угоди розширення співробітництва у сфері безпеки проти тероризму і розповсюдження зброї масового знищення. Її було підписано в липні 2005 р[507]. У контексті розширення глобальної антитерористичної кампанії США збільшили свою військову-морську і військово-повітряну присутність у ПСА, відбулося відновлення їхньої співпраці з регіональними країнами у сфері безпеки.

На відміну від кампанії проти режиму Талібану й мережі «Аль-Каїди» в Афганістані, антитерористичні заходи США у ПСА були позбавлені антиісламської риторики. Незважаючи на це, антиісламська пропаганда у США в ході глобальної війни з тероризмом та однобічні силові акції Вашингтона, передусім інтервенція в Іраку без санкції ООН, викликали різке зростання у регіоні антиамериканських настроїв. Стурбованість країн АСЕАН викликала оприлюднена у вересні 2002 р. нова Стратегія національної безпеки США, яка визнавала відповідальність урядів за те, що відбувається всередині їхніх кордонів. Ворожі та слабкі держави, неспроможні контролювати ситуацію на власних територіях, могли стати ціллю превентивного удару США. Це означало загрозу суверенітету більшості країн ПСА з огляду на діяльність на їхніх територіях терористичних угрупувань. У країнах ПСА, які через особливості свого історичного розвитку рішуче обстоювали принцип невтручання у внутрішні справи інших держав, «доктрина Буша» була розцінена як свідчення намірів США організувати новий світовий порядок, спираючись на свою переважаючу військову силу, як чинник дестабілізації регіональної ситуації.

Цим пояснюється різка реакція держав ПСА на низку ініціатив США та їхніх союзників у сфері регіональної безпеки. У відпо-

[507] Asean Efforts to Counter Terrorism. Op. cit.; Background Note: Singapore / U. S. Department of State // http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2798.htm

відь на заяву австралійського прем'єр-міністра Дж. Говарда про можливість використання Австралією стратегії «випереджаючої оборони» для припинення терористичних атак у регіоні (грудень 2002 р.) лідери Індонезії, Малайзії, Таїланду, Філіппін заявили, що така оборонна доктрина є загрозою для їх суверенітету. Ініціативу не було підтримано, що врешті зашкодило намірам США поглибити військові відносини й обмін розвідувальними даними з країнами ПСА. Негативний резонанс викликали плани «спільних операцій» американських і філіппінських військ проти терористичної організації «Абу Сайяф» на о. Сулу (2003 р.). Щоб заспокоїти політичні пристрасті, президент Філіппін Глорія Макапагал-Аройо виступила із заявою, що американські війська на о. Сулу будуть залучені лише до навчання своїх філіппінських колег і здійснення гуманітарних дій. Пентагон спочатку відклав проведення «спільних операцій» на пізніший термін, врешті вони так і не відбулися.

У квітні 2004 р. голова Тихоокеанського командування США адмірал Т. Фарго виступив перед Конгресом з ініціативою про співпрацю між США і державами ПСА в боротьбі з піратством, тероризмом та іншими транснаціональними злочинами в протоці Малакка. Про вразливість для тероризму глобальних торговельних шляхів, що проходять через Південно-Східну Азію та необхідність виділення ресурсів для їх охорони у співробітництві з союзниками йшлося на слуханнях у сенатському комітеті з міжнародних справ улітку 2004 р. Зазначалося, що вразливі морські шляхи, через які проходять значні обсяги мореплавства й торгівлі, можуть стати наступною ціллю терористів. Крім того, морське піратство було кваліфіковано як одну з форм тероризму[508]. У відповідь на інформацію про можливість розміщення американських військово-морських сил у територіальних водах Малайзії та Індонезії ці держави негайно виступили з критикою США за військові дії в Іраку, які розцінювалися ними як порушення міжнародного права, і заявили про свою незгоду з використанням американського ВМФ для патрулювання протоки.

[508] U. S. Policy in East Asia and the Pacific. Op. cit. – P. 5,12.

Зростання антиамериканських настроїв в ПСА після початку військових дій США в Іраку було очевидним. Якщо його перша хвиля була пов'язана з Азійською кризою 1997–1998 рр., то друга – з подіями глобальної антитерористичної кампанії та інтервенцією США в Ірак. Дослідження суспільної думки в Східній Азії, проведені Держдепартаментом США в липні-серпні 2003 р., засвідчили несприятливі для США тенденції – якщо Китай респонденти сприймали переважно в термінах важливого партнера, що не несе загрози, то вони виражали невпевненість стосовно можливої поведінки США, яка, на їхню думку, скоріше посилювала суперечності в регіоні, ніж сприяла миру. Найбільш різке падіння рейтингу США відбулося в Індонезії – з 61 до 15%[509].

На думку лідерів АСЕАН, здійснюючи виключно військові заходи у боротьбі з тероризмом, США ігнорували його базові причини. Коли в червні 2004 р. на конференції «Діалог Шангрі-Ла» в Сінгапурі секретар оборони США Д. Рамсфельд закликав лідерів держав ПСА докладати більше зусиль у глобальній війні проти тероризму, вони висловили думку, що США ведуть її неправильно й не беруть до уваги зростаючу внутрішню опозицію в регіональних країнах. Антитерористична кампанія, на їхню думку, мала яскраво виражений антиісламський характер, враження про що посилювалося про-ізраїльською політикою США, вторгненням та окупацією Іраку. У результаті війна з тероризмом радикалізувала ісламське населення регіону і створювала терористів швидше, ніж їх вбивали й заарештовували. Зазначалося, що США повинні більше покладатися на «м'яку владу» (сприяння економічному розвитку, освіті тощо), ніж на військові інструменти[510].

Військові заходи США у зв'язку з глобальною війною з тероризмом сприяли інтенсифікації політичних контактів США з країнами ПСА. Водночас вони включилися в «перегони ФТА», які розгорнулися в Східній Азії після завершення Азійської кризи. У 2002 р.

---

[509] Jean A. Garrison. China's Prudent Cultivation of «Soft» Power and Implications for U. S. Policy in East Asia // Asian Affairs: An American Review. – 2005, Spring. – Issue 32. 1. – P. 25–31.

[510] Cruz de Castro, Renato. Op. cit.– P. 212–232.

вперше за вісім років Конгрес надав президенту повноваження щодо «швидкого треку» ведення торговельних переговорів (це означало, що Конгрес погоджувався голосувати за торговельну угоду в цілому, не втручаючись у процес ведення переговорів), що сприяло інтенсифікації переговорів США стосовно вільної торгівлі.

26 жовтня 2002 р. адміністрація Буша виступила з торговельною ініціативою «Проект ініціативи для АСЕАН», спрямованою на досягнення двосторонніх угод про вільну торгівлю між США й окремими країнами АСЕАН, які обстоювали принципи економічних реформ і відкритості й були готовими прийняти американські стандарти. Створення мережі таких двосторонніх угод мало більш тісно пов'язати економіки США й АСЕАН, сприяти двосторонній і регіональній лібералізації, виконанню цілей Богорської декларації АТЕС про вільну торгівлю в АТР[511]. Було вироблено «дорожню карту» і спеціальні процедури, щоб приготувати потенційних партнерів для досягнення таких угод. За коментарем торгового представника США у Східній Азії Р. Зоелліка, Вашингтон намагався уникнути «грандіозних планів, які не мають під собою підґрунтя і планував розглядати угоди між США та країнами АСЕАН «крок за кроком»[512]. Ця ініціатива стала реакцією США на початок переговорів про вільну торгівлю між Китаєм і АСЕАН, Японією і Сінгапуром, і була спробою уникнути дискримінації в регіональній торгівлі. Поглиблення економічних зв'язків з країнами АСЕАН розглядалося також в контексті реалізації інших важливих цілей США – зміцнення політичних відносин і партнерства у сфері безпеки, що було важливим для їхньої антитерористичної стратегії. Особливе значення в цьому контексті приділялося відносинам із поміркованими ісламськими державами Малайзією та Індонезією.

Двома умовами для підписання угод про вільну торгівлю зі США були: членство у ВТО і підписання Рамкової угоди з торгівлі й інвес-

[511] The Enterprise for ASEAN Initiative (EAI) // http://www.ustr.gov/Trade_Agreements/Regional/Enterprise_for_ASEAN_Initiative/Section_Index.html

[512] Munakata, N. Op. cit. – P. 240.

тицій (ТІФА), яка визначала формат зустрічей між представниками урядів двох сторін для діалогу та дискусій з питань спільного інтересу в напрямку поглиблення співробітництва в торговельно-інвестиційній сфері. Відповідні угоди США з Філіппінами та Індонезією були підписані ще в попередній період, у листопаді 1989 р. й липні 1996 р. Адміністрація Дж. Буша підписала ТІФА з Таїландом (жовтень 2002 р.), Брунеєм (грудень 2002 р.), Малайзією (травень 2004 р.), Камбоджею (липень 2006 р.), В'єтнамом (червень 2007 р.)[513]. Після досягнення ТІФА розпочалися двосторонні переговори про вільну торгівлю США з Таїландом (2003 р.) і Малайзією (2006 р.), але вони не були доведені до кінця.

Країни ПСА не були готовими для вільної торгівлі з США на американських умовах, які передбачали реалізацію принципів «ВТО плюс», тобто включали чутливі питання, що виходили поза межі порядку денного ВТО навіть у разу успіху Дохійського раунду переговорів. Перешкоди створював також протекціоністський тиск на адміністрацію Буша всередині США з боку певних секторів економіки, які програвали в результаті лібералізації. Урешті з країн ПСА угоду про вільну торгівлю зі США підписав лише Сінгапур (січень 2003 р.), вона вступила в дію у січні 2006 р.

Також було підписано угоди про вільну торгівлю США з Австралією у травні 2004 р.(вступила в дію з січня 2005 р.) і Республікою Корея в червні 2007 р.

Адміністрація Буша приділяла більшу увагу проблемам розвитку регіональних держав, ніж адміністрація У. Клінтона, щоб підготувати їх до вільної торгівлі зі США. На початку 2000-х рр. було збільшено американську допомогу країнам ПСА, яка надавалася у співробітництві з міжнародними та регіональними фінансовими інституціями і була значно зменшена за президентства Клінтона (хоч більшою мірою ці заходи були реалізовані в країнах Центральної Америки, ніж Південно-Східної Азії).

---

[513] Trade and Investment Framework Agreements / Office of the United States Trade Representative // http://www.ustr.gov/trade-agreements/trade-investment-framework-agreements

План співробітництва США з АСЕАН, схвалений у 2002 р., передбачав допомогу АСЕАН в інтеграції нових членів В'єтнаму, М'янми, Лаосу й Камбоджі. У 2003 р. утворено Регіональну місію США з розвитку Азії (USAID RDMA) зі штаб-квартирою у Банг-коку, діяльність якої була спрямована на реалізацію широкого кола регіональних транснаціональних програм з удосконалення управління, сприяння економічним реформам і торгівлі, забезпечення населення чистою водою, збереження екології та природних ресурсів, гуманітарної допомоги, боротьби з ВІЛ/СНІД, іншими інфекційними хворобами тощо; а також на підтримку кількох двосторонніх програм допомоги М'янмі, Китаю, Лаосу і Таїланду. Використання регіонального підходу дозволяло вирішувати проблеми, які виходили поза межі національних кордонів[514].

Стратегія національної безпеки 2006 р. визнавала допомогу бідним державам світу, сприяння їх інтеграції в глобальну економіку стратегічним пріоритетом і моральним обов'язком США. З 2000 р. до початку 2006 р. адміністрація Буша збільшила загальну допомогу з розвитку на 97% і водночас використала новий підхід для її більш ефективного використання. Значні зміни в стратегії США з розвитку внесла програма Мілленіум Челендж Екаунт, яка базувалася на принципі, що кожна нація несе відповідальність за власний розвиток. Вона пропонувала урядам, які відбиралися за певними критеріями на конкурсній основі, можливість здійснювати власні програми реформ за рахунок фінансування через Мілленіум Челлендж Корпорейшн (МСС) – інноваційне незалежне агентство зовнішньої допомоги США у боротьби з глобальною бідністю. На початок 2006 р. було схвалено угоди на суму понад 5,1 млрд дол. з 8 країнами, велися переговори ще з понад десятьма країнами, надано багато менших грантів державам-партнерам[515], у тому числі в ПСА. Запропоновано й інші ініціативи допомоги з розвитку, такі як Глобальний альянс із розвитку, Терміновий план боротьби зі СНІДом, програми із забезпечення чистої води, роз-

[514] The Regional Development Mission for Asia / USAID // http://www.usaid.gov/rdma/about/index.html

[515] The National Security Strategy… March 2006. Op. cit. – P. 31–32.

витку початкової освіти тощо. Позитивний відгук у країнах ПСА мала ефективна допомога, надана США після руйнівного цунамі в Індійському океані 26 грудня 2004 р.

У листопаді 2005 р. друга адміністрація Буша ініціювала Розширене партнерство між США і АСЕАН як організацією (на відміну від попередніх угод на двосторонній основі). У серпні 2006 р. було підписано Рамкову угоду з торгівлі й інвестицій (ТІФА), яка розглядалася сторонами як формат ведення переговорів про вільну торгівлю, хоча визнавалося, що вона може бути створена лише після завершення формування Спільного ринку АСЕАН. Згідно з ТІФА, передбачалося започаткування діалогу між США й АСЕАН на рівні міністрів, спрямованого на розширення обсягів торгівлі та інвестицій, здійснення роботи над трьома проектами в напрямку вільної торгівлі між США й АСЕАН через створення спільної системи імпорту товарів до країн-членів АСЕАН, досягнення домовленостей щодо санітарних стандартів, гармонізацію стандартів для фармацевтичної реєстрації і сертифікації[516]. Угода надавала політичного імпульсу економічним відносинам між США і країнами АСЕАН, створювала кращі умови для ведення американського бізнесу в ПСА як одному з основних експортних ринків США (станом на 2006 р. АСЕАН була четвертим найбільшим експортним ринком США і п'ятим найбільшим джерелом імпорту). Для АСЕАН вона була свідченням повернення уваги США до регіону і важливим сигналом для світових інвесторів, які часто оминали ПСА на користь КНР[517]. Така політика адміністрації Дж. Буша оцінювалася деякими експертами в термінах «нового прагматизму», як така, що більше відповідала інтересам США у Східній Азії, ніж політика попередньої адміністрації У. Клінтона, яка характеризу-

[516] Trade and Investment Framework Agreement between the United States of America and the Association of Southeast Asian Nations / Office of the United States Trade Representative // http://www.ustr.gov/sites/default/files/uploads/agreements/tifa/asset_upload_file932_9760.pdf

[517] Latest business news from AP–Wire // Global Malaysians Network // http://globalmalaysians.com/business/story.asp?file=/2006/8/23/business/20060823145010&sec=gmnbiz

валася тиском на регіональні держави в торговельно-інвестиційній сфері та демонстрацією невдоволення східноазійським регіоналізмом[518]. Інші дослідники, навпаки, критикували уряд Буша за брак уваги і ресурсів, спрямованих у ПСА, відсутність ефективної й послідовної відповіді на глобальні економічні та геополітичні зрушення; зазначали, що, незважаючи на значний резонанс, цілі його торгово-економічних ініціатив були дуже обмеженими, їх імплементація відбувалася повільно, у зв'язку з чим їхній вплив на відносини США з регіональними державами й АСЕАН був другорядним[519].

За адміністрації Дж. Буша відбулося значне покращення двосторонніх відносин США з В'єтнамом, Камбоджею та Індонезією. Проте відносинам США з АСЕАН шкодила їхня політика щодо М'янми/Бірми. У 2003 р. після чергового арешту лідера опозиції Аун Сан Су Чжі Конгрес проголосував за впровадження більш суворих односторонніх торгово-економічних санкцій проти військового режиму в М'янмі, які щорічно продовжувалися.

Моніторинг ситуації у М'янмі залишався серед пріоритетів США в ПСА. На сенатських слуханнях у березні 2006 р., присвячених політиці США щодо М'янми, зазначалася належність цієї держави до американських національних інтересів у сфері безпеки. По-перше, через те, що бірманська проблема стала регіональною, оскільки транснаціональні проблеми в цій державі – виробництво і транспортування наркотиків; хвороби (СНІД та азійський грип), біженці тощо – створювали загрозу для миру й безпеки в Південній і Південно-Східній Азії. По-друге, визнавалося велике значення для

---

[518] Bergsten, Fred C. Foreign Economic Policy for the Next President // Foreign Affairs. – 2004, March/April. – Issue 83. – P. 89; Munakata, Naoko. Op. cit. – P. 154.

[519] Limaye, Satu P. United States-ASEAN Relations on ASEAN's Fortieth Anniversary: a Glass Half Full // Contemporary Southeast Asia. – 2007, December. – V. 29. 3 // http://find.galegroup.com.proxy.lib.umich.edu/itx/start.do?prodId=ITOF; Sutter, Robert G. The United States and East Asia. – New York, 2003; Lincoln, Edward J. Op.cit.; Tarling, Nicholas. Regionalism in Southeast Asia. – London & New York, 2006, etc.

майбутнього Азії боротьби ідей, що формували регіональне політичне середовище. Ставлення регіональних держав до бірманської проблеми свідчило про їхні цінності, а зрештою про їхнє відношення до ширшого регіонального порядку денного на перспективу[520]. Учасники слухань зазначали неефективність односторонніх санкцій США щодо М'янми, які Державна рада миру і розвитку ефективно мінімізувала, граючи на зацікавленості інвесторів у доступі до її значних природних багатств. Не маючи суттєвого впливу на військовий режим у М'янмі, вони завдавали шкоди економічним інтересам США. Найбільш прийнятним шляхом впливу на військовий режим в М'янмі було визнано багатосторонній регіональний підхід, включаючи багатосторонні санкції та вироблення спільної «дорожньої карти» з конкретними маркерами прогресу, що мало мінімізувати здатність М'янми грати на суперечностях між державами і сприяти формуванню єдиної політики АСЕАН щодо неї[521]. Пропонувалося винесення бірманської проблеми на обговорення Ради безпеки ООН та організація шестисторонніх переговорів (за типом північнокорейських) за участю АСЕАН, США, ЄС, а також Індії та Китаю як найбільших інвесторів, хоч визнавалося, що відношення до КНДР і М'янми має бути різним. Політика «залучення» М'янми вважалася неприйнятною, доки не відбудеться звільнення політичних в'язнів і не розпочнеться політичний діалог режиму з опозицією і етнічними меншинами[522].

Після «шафранової революції» (вересень 2007 р.) у М'янмі в лютому 2008 р. Рада оголосила про проведення в травні 2008 р. референдуму щодо нової конституції, розробленої військовою адміністрацією. 6 травня 2008 р. Конгрес США прийняв резолюцію, яка майже одноголосно засудила проект Конституції і запла-

---

[520] U.S.-Burma Relations: Hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Ninth Congress, Second Session, March 29, 2006. – Washington, 2007. – P. 11–12.

[521] Ibidem. – P. 15.

[522] U.S.-Burma Relations: Hearing… Op. cit. – P. 44–45.

нований референдум. Американські експерти відзначали також масові порушення під час проведення референдуму. Але Конституцію було схвалено, результатом чого стали перші загальні багатопартійні вибори у М'янмі в травні 2010 р., які відкрили шлях до ліквідації військового правління в 2011 р.

Політика США щодо М'янми в останні роки адміністрації Буша свідчила про перегляд нею методів впливу на її керівництво на користь багатостороннього підходу, на противагу одностороннім діям. Найбільш вираженим був багатосторонній підхід у **політиці США щодо Північної Кореї**.

Хоча спочатку очікувалося, що нова адміністрація продовжить розвивати північнокорейську політику адміністрації Клінтона, цього не сталося. Уперше Дж. Буш виклав свої погляди у березні 2001 р. під час візиту до Вашингтона президента Республіки Корея Кім Де Чжуна. Під час переговорів Дж. Буш заявив, що не підтримує «сонячну політику» і займе по відношенню до Північної Кореї більш жорстку позицію. Такий підхід обумовлювався поглядами президента, що Рамкова угода 1994 р. надала Північній Кореї надто багато переваг, не гарантуючи її роззброєння, а також відсутністю його довіри до північнокорейського керівництва. У щорічному зверненні до Конгресу в 2002 р. Дж. Буш включив Північну Корею разом з Іраком, Іраном до «осі зла», списку держав, які підтримували тероризм і розповсюдження зброї масового знищення, а отже, представляли найбільшу загрозу для США[523].

У жовтні 2002 р. американська розвідка повідомила про здійснення Північною Кореєю програми збагачення урану, яка не покривалася Рамковою угодою 1994 р. (адміністрація не оприлюднювала інформацію про нову північнокорейську програму упродовж двох тижнів, під час яких Сенат обговорював питання про можливість початку війни в Іраку). Того ж місяця до Пхеньяна було відправлено американську делегацію на чолі з помічником держсекретаря зі східноазійських справ Дж. Келлі. Він повідомив північнокорейське керівництво про отримані розвід-

[523] 2002 State of the Union Address // The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 60.

кою дані, які, втім, не були безперечними. Вашингтон висунув вимогу припинити програму збагачення урану без будь-яких умов у обмін на економічну та гуманітарну допомогу США. Коли Пхеньян відкинув існування цієї програми, переговори було перервано. У листопаді США призупинили поставки пального до Північної Кореї. У відповідь на ці дії упродовж наступних місяців КНДР вийшла з Договору про нерозповсюдження, вислала інспекторів МАГАТЕ і знову відкрила об'єкт з переробки плутонію. Вашингтон прийняв жорсткий тон, однак до військової акції проти Північної Кореї не вдався. Офіційно цей варіант не відкидався, але США в цей час вели війну в Афганістані й готувалися до війни в Іраку, тож третя регіональна війна виходила поза межі їхньої військової доктрини. Крім того, використання сили проти добре озброєної Північної Кореї, що могло спричинити значні руйнування і жертви, не мало підтримки союзників США. Можливість застосування економічних заходів проти Північної Кореї була обмеженою, оскільки її зовнішня торгівля була незначною. Північнокорейська економіка була настільки слабкою, що навіть тимчасова зупинка енергетичної і продовольчої допомоги США викликала критику їхніх союзників. Вашингтон наполягав на прийнятті відповідної резолюції ООН, але зіштовхнувся з опозицією Південної Кореї, Китаю і Росії.

За інформацією М. Олбрайт, у перші роки президентства Дж. Буша незгода щодо північнокорейської політики США сприяла сплеску антиамериканських почуттів у Південній Кореї, де багато хто вважав, що США були для них більш серйозною загрозою, ніж Пхеньян і Пекін. Кандидат у президенти Республіки Корея Ро Му Хун використовував те, що він ніколи не відвідував США, як перевагу перед своїми конкурентами під час передвиборчої кампанії 2002 р. Якщо для США Північна Корея була «екстремістською країною», то відношення Південної Кореї до неї в останні роки пом'якшилося. Громадяни Республіки Корея були проти будь-яких дій, які ускладнили б становище північнокорейського населення, виступали за поступову еволюцію КНДР, що зробило б об'єднання Кореї менш насильницьким і затратним. З офіційної точки зору Сеула, Північ залишатиметься більш небезпечною, якщо відчува-

тиме, що їй погрожують, і поважатиме закон, якщо до неї ставитися відповідним чином. Тому протягом останнього десятиліття Сеул здійснював «сонячну політику» щодо Півночі, яка характеризувалася спільними індустріальними проектами, розвитком туризму, об'єднанням сімей, олімпійським партнерством і двома самітами на найвищому рівні[524]. Незважаючи на розбіжність поглядів із США на північнокорейську проблему, Республіка Корея була третім найбільшим вкладником у військові сили коаліції в Іраку після США і Великої Британії, направивши до нього 3-тисячний військовий контингент. У 2004 р. до Іраку було також переправлено 4-тисячну американську бригаду з Корейського півострова[525], що викликало стурбованість Сеула.

Пхеньян розраховував вирішити конфліктну ситуацію на двосторонніх переговорах зі США, але Дж. Буш виступав за багатосторонні переговори із залученням регіональних держав для здійснення колективного тиску на Пхеньян, щоб уникнути ситуації, в яку потрапила адміністрація Клінтона. Застосування багатостороннього підходу свідчило також про розуміння Вашингтоном неможливості вирішення північнокорейської проблеми без залучення Китаю як ключової держави в переговорах з Пхеньяном.

У квітні 2003 р. під впливом рішучості, виявленої США щодо інтервенції в Ірак, і формування нового уряду Республіки Корея на чолі з президентом Ро Му Хуном (лютий 2003 – лютий 2008 рр.) північнокорейське керівництво погодилося на шестисторонні переговори за участю США, РК, Китаю, Японії і Росії (серпень 2003 р. - вересень 2007 р.). Проте упродовж перших двох років очевидного прогресу переговорів не було. Під час сенатських слухань щодо політики США у Східній Азії в червні 2004 р. звучала думка, що поточну кризу на Корейському півострові спричинила «божевільна» політика адміністрації Клінтона, проте для США було краще не мати конфронтації з Північною Кореєю, доки вони не завершать операцію в Іраку[526].

---

[524] Albright M. Memo to the President Elect. Op. cit. – P. 180–181.

[525] U. S. Policy in East Asia and the Pacific. Op. cit. – P. 4.

[526] Ibidem. – P. 3–4.

Натомість М. Олбрайт негативно оцінювала політику адміністрації Буша щодо КНДР, вважаючи, що вона була вираженням стратегії «що завгодно, аби не так, як Клінтон». За її оцінкою, спочатку команда Буша повністю відмовилася вести переговори з Північною Кореєю, а коли ж направила для переговорів дипломатів, то їм було заборонено говорити щось більше, ніж «Роззброюйтеся або …»[527]. Аналогічні оцінки звучали з боку частини експертів та сенаторів від Демократичної партії на слуханнях у сенатському комітеті із зовнішньої політики[528], які вказували, що прогрес у переговорах значною мірою залежав від зміни позиції адміністрації Дж. Буша, яка не пропонувала Північній Кореї достатньо «пряників».

Пхеньян наполягав на «безпекових гарантіях» від США і звинувачував Вашингтон у «ворожій політиці», включаючи свідому затримку поставок пального і реалізації проекту з будівництва атомної електростанції з реакторами на легкій воді (його було зупинено в грудні 2003 р.), що порушувало Рамкову угоду 1994 р., а також включення КНДР до «осі зла», що робило її можливою ціллю превентивних ударів США. У червні 2004 р. США запропонували Північній Кореї багатосторонні гарантії безпеки з боку учасників шестисторонніх переговорів і запевнили їх у відсутності намірів інтервенції чи атаки, а також у повазі до її територіальної цілісності в обмін на припинення КНДР ядерної програми під ефективним міжнародним наглядом.

У другій половині 2005 р. у переговорах з Північною Кореєю намітився прогрес. 19 вересня 2005 р. сторони схвалили Спільну заяву, яка передбачала: досягнення мирними засобами ядерного роззброєння Корейського півострова, що підлягало перевірці на основі відмови КНДР від усіх ядерних програм і повернення в найкоротші терміни до Договору з нерозповсюдження; реаліза-

[527] Albright M. Memo to the President Elect. Op. cit. – P. 186.

[528] A Report on Latest Round of Six-Way Talks Regarding Nuclear Weapons in North Korea. Hearing before the Committee on Foreign Relations, United States Senate. One Hundred Eights Congress, Second Session, July 15, 2004. – Washington, 2004; The Nomination of Dr. Condoleezza Rice to be Secretary of State. Op. cit.

цію Декларації 1992 р. про ядерне роззброєння Корейського півострова; визнання права КНДР на мирне використання ядерної енергії та повернення «у відповідний час» до питання про постачання для неї реакторів на легкій воді; офіційне запевнення США і РК про відсутність ядерної зброї на Корейському півострові; надання гарантій США про відсутність намірів атакувати КНДР; нормалізацію відносин між США і КНДР, Японією і КНДР; сприяння економічному співробітництву через посилення двосторонньої і багатосторонньої співпраці з енергетики, торгівлі та інвестицій; дотримання принципу «слова за слова», «дії за дії» і «взаємно скоординованих дій» тощо[529].

У квітні 2006 р. Пхеньян заявив, що відновить переговори після того, як США звільнять заморожені фінансові активи КНДР у банку «Банко Делта Азія» в Макао (тоді як Вашингтон розглядав фінансові та ядерні питання окремо, Пхеньян вважав їх взаємозалежними). На початку жовтня 2006 р., посилаючись на «ворожу політику США», Пхеньян оголосив про намір випробувати першу ядерну бомбу, що й відбулося 7 жовтня 2006 р. Рада Безпеки ООН прореагувала на ядерне випробування резолюцією, яка схвалила широкі економічні й торгівельні санкції щодо КНДР і надала право всім націям інспектувати будь-який вантаж на північнокорейських суднах.

Паралельно з ініціюванням багатосторонніх санкцій адміністрація Буша застосувала до КНДР більш послідовний дипломатичний підхід. Після відновлення в грудні 2006 р. шестисторонніх переговорів, в лютому 2007 р. США погодилися частково зняти санкції із заморожених в Макао фінансових активів Північної Кореї. Після цього Пхеньян узяв зобов'язання зупинити свою ядерну програму, закрити ядерні об'єкти в Йонгбене і відновити інспекції МАГАТЕ в обмін на негайну енергетичну допомогу, заходи з нормалізації відносин зі США і Японією, економічного й енергетичного співробітництва, створення спільного Північноазійського механізму з миру й безпеки (Угода від 13 лютого

[529] Six–Party Talks, Beijing, China / U. S. Department of State / http://www.state.gov/p/eap/regional/c15455.htm

2007 р.). У березні 2007 р. представник США на переговорах, помічник держсекретаря К. Хілл повідомив, що у відповідь на позитивні кроки КНДР США розморозили всі її фінансові активи в «Банко Делта Азія». Але виникли проблеми з трансакцією цих коштів, у результаті чого переговори знову було перервано. У липні 2007 р. після отримання коштів і енергетичної допомоги від РК, Пхеньян оголосив про закриття усіх ядерних об'єктів в Йонгбене (що було підтверджено інспекторами МАГАТЕ) і бажання повністю демонтувати свою ядерну програму. Отже, результатом переговорів була угода, за якою Північна Корея заморожувала свої ядерні програми й дозволяла інспекторам МАГАТЕ відновити інспектування в обмін на допомогу у вирішенні енергетичних проблем. За коментарем М. Олбрайт, це повернуло ситуацію до того пункту, в якому її залишила адміністрація Клінтона, за винятком того, що у Північної Кореї був час, щоб виробити плутоній для 8–9 додаткових боєголовок[530].

У вересні 2007 р. під час зустрічі з президентом Ро Му Хуном напередодні саміту АТЕС у Сіднеї, Дж. Буш заявив, що відмова Північної Кореї від ядерної програми створює можливість для досягнення мирної угоди між США і КНДР, яка замінить перемир'я, підписане в 1953 р. після Корейської війни, і завершить тривалий конфлікт на Корейському півострові. Підґрунтям для такої заяви Дж. Буша стали повідомлення К. Хілла про готовність Пхеньяна припинити ядерну програму до кінця року і запрошення ним американських, китайських і російських експертів для обстеження ядерних об'єктів, робота на яких була припинена. Пропозиція Дж. Буша була оцінена як зрушення від твердої лінії Вашингтона по відношенню до Північної Кореї до політики «залучення». За коментарем британської газети «Гардіан», такий розвиток подій сприяв тому, що надії на підписання мирної угоди на Корейському півострові досягли найвищого рівня за останні десятиліття[531].

---

[530] Albright M. Memo to the President Elect. Op. cit. – P. 186.

[531] Bush offers North Korea a Deal to End the World's Oldest Cold War. 8 September 2007 // The Guardian // http://www.guardian.co.uk/world/2007/sep/08/usa.northkorea

На наступній фазі шестисторонніх переговорів наприкінці вересня у відповідь на зобов'язання Пхеньяна вивести з дії всі свої ядерні об'єкти, згідно зі Спільною заявою від 19 вересня 2005 р. й Угодою від 13 лютого 2007 р., забезпечити повну й чесну декларацію усіх своїх ядерних програм до 31 грудня 2007 р., США погодилися паралельно з діями КНДР усунути її зі списку «держав-спонсорів тероризму» і припинити дію щодо неї Акту про торгівлю з ворогом (консенсусу щодо цього питання було досягнуто на зустрічі робочої групи з нормалізації відносин між США і КНДР). Наступну (фінальну) зустріч у рамках шестисторонніх переговорів було вирішено провести до кінця 2007 р., але вона не відбулася. У листопаді 2007 р. Пхеньян видав доповідь з описом своїх ядерних програм, але Вашингтон заявив, що він неповний, тож до надання повного опису допомогу було призупинено. Після цього відбувалися численні двосторонні зустрічі між представниками США і КНДР у Пекіні й Женеві, але вони виявилися безрезультатними. Отже, результатом політики адміністрації Дж. Буша на Корейському півострові стала поява ядерної Північної Кореї.

Водночас Південна Корея зайняла більш самостійну позицію у відносинах зі США. Хоч адміністрація Ро Му Хуна співпрацювала з урядами Дж. Буша щодо багатьох чутливих питань, включаючи направлення південнокорейських військ в Ірак і переговори (але не ратифікацію) стратегічно важливої угоди про двосторонню вільну торгівлю, водночас вона намагалася здійснювати більш рівноправні відносини з Вашингтоном у сфері безпеки, роблячи більший акцент на власні сили. Президент Ро підтримав плани адміністрації Дж. Буша з довгострокової реконфігурації американських сил, які, за його підходами, мали відігравали підтримуючу, а не провідну роль у захисті Південної Кореї, ініціював переговори з відновлення операційного контролю РК над південнокорейськими збройними силами шляхом ліквідації Спільного командування, яке здійснювалося разом зі США. Така політика дистанціювала РК від традиційного захисту, який вона мала через тісні відносини зі США у сфері безпеки. Водночас він виступав проти тристороннього співробітництва між США, РК і Японією, вважаючи, що воно призведе до «другої холодної війни» у

Східній Азії та підірве зусилля з нормалізації міжкорейських відносин. Така позиція обумовлювалася відновленим почуттям національної гордості корейців та їх прагненням заявити про Південну Корею як про актора у сфері регіональної безпеки, на противагу ролі об'єкта в суперництві великих держав, яку вона виконувала упродовж більшої частини XX ст.

Перемога на президентських виборах 2007 р. кандидата консервативних сил Лі Мьон Бака сприяла покращенню відносин між РК і США. Після формування уряду в лютому 2008 р. президент Лі назвав відновлення американсько-південнокорейського альянсу своїм основним пріоритетом, хоча й існували сумніви стосовно його здатності здобути підтримку в цьому питанні корейського суспільства[532]. Оскільки це вже був останній рік урядування адміністрації Дж. Буша, потенціал нових відносин розкрився вже за президентства Б. Обами.

Таким чином, основні підходи Дж. Буша до реалізації зовнішньої політики були окреслені в перші місяці його перебування в Білому домі. Події 11 вересня не змінили їх, а лише посилили й конкретизували їх окремі аспекти. Східна Азія не була пріоритетним регіоном у політиці адміністрації Дж. Буша. На початку урядування він планував приділити більше уваги Латинській Америці, а після 11 вересня 2001 р. зосередив її на глобальній війні з тероризмом, війнах в Афганістані та Іраку. США позиціонували себе передусім світовою наддержавою, а вже потім Тихоокеанською державою. Відповідальність за світові справи відволікала їхню увагу від Східної Азії, глобальна антитерористична боротьба обмежувала ресурси, доступні для цього регіону.

Під впливом подій 11 вересня США посилили співпрацю зі східноазійськими союзниками, передусім з Японією, відносини з якою оцінювалися як найкращі за останні 20 років. Американсько-китайські відносини на початку XXI ст. вийшли на новий рівень взаємозалежності у зв'язку з різким зростанням регіо-

[532] Snyder, Scott. Lee Myung-bak's Foreign Policy: A 250–Day Assessment. – P. 4–5 / Asia Foundation // http://asiafoundation.org/resources/pdfs/SnyderLMBForeignPolicyKJDA.pdf

нального і глобального впливу Китаю після його вступу до ВТО. Китай міг перешкоджати здійсненню політики США на регіональному і глобальному рівні не лише через голосування в РБ ООН, але також через торгівлю та інвестиції, в тому числі в держави, що перебували під дією санкцій США. Вашингтон визнав його ключовим актором у переговорах з Північною Кореєю. США виявилися залежними від Китаю через фінансування ним дефіциту державного бюджету, який стрімко зростав у зв'язку з веденням двох витратних війн на «великому Близькому Сході». Аналогічно зросла залежність Китаю від американського ринку, експорт до якого підтримував мільйони робочих місць.

У зв'язку з глобальною антитерористичною кампанією США більшою мірою залучилися до ПСА дипломатично, повернули собі провідну роль у питанні про гарантії безпеки регіону, збільшили допомогу регіональним країнам. Але політика США в Південно-Східній Азії за адміністрації Буша не була систематичною. Зосереджений на війнах в Афганістані й Іраку, Вашингтон приділяв ПСА лише епізодичну увагу. Відносини з країнами ПСА й АСЕАН були сфокусовані на сфері безпеки й будувалися Вашингтоном у контексті реалізації ним глобальної стратегії у війні з тероризмом, що перешкоджало здійсненню ним інших видів влади, крім військової. Це дозволило Пекіну стрімко посилити свій політичний вплив у ПСА передусім за рахунок «м'якої» (економічної та культурної) влади.

У результаті такого розвитку подій відбулися значні зрушення в балансі сил у ПСА. Посилилася американсько-китайська конкуренція за вплив в ПСА, яка прийшла на зміну американсько-японській 1990-х рр. Паралельно спостерігалося посилення регіональної конкуренції між Китаєм, Японією та Індією, яка відбувалася на тлі розвитку й появи нових регіональних інституцій у Східній Азії.

Хоч адміністрації Дж. Буша вдалося зміцнити військовий альянс із Японією, проте його критика у японському суспільстві значно зросла, що призвело до серйозної кризи двосторонніх відносин у 2009–2010 рр. Республіка Корея за адміністрації Ро Му Хуна зайняла більш самостійну позицію у відносинах зі США,

чому сприяла як її незгода з північнокорейською політикою США, так і наміри посилити свою регіональну роль.

Незважаючи на деякі позитивні результати східноазійської політики адміністрації Дж. Буша – зміцнення союзу з Японією, повернення провідної ролі в питанні про гарантії безпеки ПСА, висунення низки важливих ініціатив у економічній сфері – застосування нею одностороннього і надмірно наполегливого наступального підходу до міжнародних відносин призвело до втрати лідерства США у Східній Азії і подальшого погіршення їхнього регіонального іміджу. Співробітництво у сфері регіональної безпеки й економічні ініціативи Дж. Буша підтримували залучення США до процесів конструювання нової східноазійської архітектури, проте ці заходи не були адекватними новій регіональній ситуації.

3.2. Проекти Азійсько-тихоокеанської інтеграції на початку XXI ст. і політика США

Азійська криза 1997–1998 рр. зруйнувала імідж «східноазійського економічного дива», проте швидке одужання регіональних країн після кризи примусило говорити про «друге економічне диво». Серед його основних чинників були сприятливі зовнішні умови після вступу Китаю до ВТО, а також сплеск міжурядового співробітництва в Східній Азії у посткризовий період.

Криза висунула на порядок денний потребу створення нових, більш ефективних регіональних інституцій і визначила нові рамки регіональної інтеграції у Східній Азії через процес «АСЕАН+3». Деякі дослідники пов’язують із ним виникнення східноазійського регіоналізму як керованого урядами свідомого політичного процесу, а також феномену «нового регіоналізму» як багатоаспектної форми інтеграції, яка включає економічний, політичний, соціальний та культурний аспекти і таким чином виходить поза межі створення регіональних режимів вільної торгівлі чи альянсів безпеки, за якої політичні амбіції зі створення регіональної узгодженості дій та ідентичності набувають вели-

кої значущості[533], на противагу виключно економічному співробітництву в АТЕС. Паралельно відбувався процес «АСЕАН+1» на основі відносин АСЕАН з найбільш важливими партнерами по діалогу – Китаєм, Японією, РК, Австралією і Новою Зеландією, США, ін.

Пріоритетною сферою процесу «АСЕАН+3» залишалося співробітництво у фінансовій сфері. Влітку 2003 р. міністри фінансів країн АПТ ухвалили рішення про створення в рамках Чіангмейської ініціативи Азійського фонду боргових зобов'язань з метою більш ефективного використання великих заощаджень населення для збільшення інвестицій у регіон, їх диверсифікації та спрямування у виробничу сферу для підтримки ділової активності. Якщо перший Азійський фонд боргових зобов'язань був деномінований в американських доларах, то другий, започаткований у грудні 2004 р., – у місцевих валютах[534].

У 2005 р. японським Дослідницьким інститутом економіки, торгівлі й промисловості було запропоновано створення корзини азійських валют (Азійська грошова одиниця – АКЮ), подібної до Європейської грошової одиниці (ЕКЮ), що передувала створенню євро. Інформацію про спільну корзину валют 13 країн-учасниць «АСЕАН+3» почали публікувати на сайті Інституту з вересня 2005 р. Через чотири роки до неї було включено валюти ще трьох держав, тісно пов'язаних зі Східною Азією – Австралії, Нової Зеландії та Індії («широка АМЮ»). Вона використовувалася низкою фінансових інструментів під наглядом Азійського банку розвитку, проте визнавалося, що на шляху створення спільної азійської валюти існували серйозні перешкоди як фінансового, економічного, так і політичного характеру.

У травні 2007 р. на нараді в Кіото міністри фінансів «АСЕАН+3» ухвалили рішення про початок переговорів стосовно мультилате-

---

[533] Globalism and the New Regionalism. – Vol. 1. – London, New York, 1999. – P. xvi

[534] Munakata, Naoko. Op. cit. – P. 421; Asian Bond Fund (ABF) / Hong Kong Monetary Authority // http://www.hkma.gov.hk/gdbook/eng/a/asian_bond_fund.shtml

ризації Чіангмейської ініціативи, тобто перетворення її з двосторонньої на багатосторонню і створення на цій основі Регіонального стабілізаційного фонду. Її основними вкладниками мали стати країни з найбільшими валютними резервами – КНР (1,2 трлн. дол.), Японія (888 млрд дол.) і РК (244 млрд дол.). Дехто оцінював цю домовленість як «першу значну регіональну економічну ініціативу за десятиліття», важливий крок на шляху формування східноазійськими країнами власного валютного фонду, обумовлений їхнім розчаруванням у діяльності МВФ і послабленням світового фінансового регулювання в цілому[535]. Водночас визнавалося існування серйозних перешкод на шляху створення повноцінного регіонального валютного фонду – не лише протидія з боку США, але й неготовність регіону через значні відмінності між країнами-учасницями, брак відкритості національних економік, внутрішні суперечності в АПТ, передусім між Японією і Китаєм. Угоду про створення Регіонального стабілізаційного фонду було підписано наприкінці 2009 р., вона вступила у дію в березні 2010 р.

Крім фінансової сфери, співробітництво в форматі «АСЕАН+3» поширилося на торгово-економічну, політичну, соціокультурну сфери, нетрадиційну безпеку. Найбільш активно відбувалися переговори між міністрами торгівлі. У 2004 р. створено Спільну групу для дослідження питання про вільну торгівлю в рамках АПТ. Її фінальна доповідь була представлена на 10-му саміті АПТ в Себу (січень 2007 р.), який постановив розпочати другу стадію дослідження на основі глибокого аналізу впливу ФТА на різні сектори економік країн-учасниць. За коментарем генерального секретаря АСЕАН Он Кен Йонга[536], передбачалося впродовж 10 років підготувати угоду про відміну митних тарифів на товари, лібералізацію внутрішнього ринку послуг та інвестицій; до 2011 р. підписати угоду про економічне партнерство, до 2016 р. – про відміну

[535] Asia Threatened by Global Financial Imbalances, Contemplates Integrated Future / Voice of America News // http://www.huliq.com/20793/asia-threatened-by-global-financial-imbalances-contemplates-integrated-future

[536] В Азии за 10 лет создадут зону свободной торговли / LENTA.RU // http://lenta.ru/news/2006/08/09/free

митних тарифів. Ці питання обговорювалися на зустрічах експертної групи на другій фазі вивчення східноазійської ЗВТ у травні 2007 - листопаді 2008 рр., на консультаціях міністрів економіки АПТ. Урешті в 2012 р. АСЕАН офіційно запропонувала альтернативний проект вільної торгівлі у форматі «АСЕАН+6», включаючи Індію, Австралію і Нову Зеландію.

Однією з особливостей угод в рамках «АСЕАН+3» стало швидке поширення економічного співробітництва у Східній Азії поза межі сфери фінансів та зменшення тарифів у торгівлі. Як зазначав Н. Сопі, перешкодами для торгівлі часто виступали не високі тарифи, а витрати, що виникали від корупції, некомпетентності, неефективності, мовних бар'єрів, логістичних, релігійних та адміністративних перешкод[537].

У 2001 р. Група східноазійського бачення оприлюднила доповідь «Назустріч Східноазійській спільноті: регіону миру, процвітання і прогресу», яка рекомендувала створення Східноазійського саміту і Східноазійської спільноти[538]. Бачення Східноазійської спільноти виходило за межі економічного співробітництва і поширювалося на сфери політики, безпеки, соціальну, культурну, освітню, тоді як економічне співробітництво виступало каталізатором процесу її будівництва. Інституційна структура такого товариства не була чітко окреслена, але її метою було визначено інтеграцію національних ринків для вільного потоку товарів, послуг, капіталів, інформації і людей; уникнення війн; формування регіональної ідентичності. Як зазначалося у доповіді, хоч швидкість будівництва Східноазійської спільноти була невизначеною, його напрямок був очевидний[539].

З початку XXI ст. в рамках «АСЕАН+3» було створено мережу співробітництва держав-учасниць через зустрічі міністрів, провід-

---

[537] Sopiee, Noordin. Op. cit. – P. 420–421.

[538] Tanaka, Hitoshi. The ASEAH–3 and East Asia Summit: A Two-Tiered Approach to Community Building // East Asia Insights. Japan Center for International Exchange. – 2006. – No. 1 // http://www.jcie.org/researchpdfs/EAI/1–1.pdf

[539] Munakata N. Op. cit. – P. 21–22.

них посадовців, численні робочі та дослідницькі групи в різних сферах. У 2008 р. співробітництво поширювалося на 16 сфер, включаючи політику, безпеку, фінанси, економіку, сільське і лісове господарство, енергетику, науку і технології, проблеми соціального розвитку, зменшення бідності тощо. Їх координували 48 механізмів, які постійно розширювалися, регулярно діяли 13 зустрічей на рівні міністрів. У грудні 2003 р. було створено спеціальний підрозділ АПТ у Секретаріаті АСЕАН. З 2004 р. почала діяти Східноазійська бізнес рада. У сфері виробничої кооперації здійснювалися спільні регіональні проекти з освоєння регіону Великого Меконгу, розвитку трикутників зростання «Індонезія-Малайзія-Таїланд», «Бруней-Індонезія-Малайзія-Філіппіни-Східна Азія» тощо.

Новим феноменом стало співробітництво регіональних держав у сфері нетрадиційної безпеки, включаючи енергетичну. У контексті перспектив розвитку енергетичного співробітництва важливим було питання про майбутнє Північної Кореї, розташованої на найбільш зручних шляхах енергетичного постачання. Проте існувала серйозна загроза, що брак енергетичних ресурсів і значна конкуренція за них могли зашкодити регіональному співробітництву у сфері енергетичної безпеки. На думку деяких експертів, передумовою для уникнення цього було залучення США. Запропоновано створити організацію, яка сприяла б довгостроковому енергетичному розвитку регіону і забезпечити в ній значні можливості для американських компаній, щоб домогтися політичної підтримки США[540]. З 2003 р. було започатковано регіональний діалог у сфері транснаціональної злочинності. Нові компоненти структури безпеки не заміщували військових угод регіональних держав із США, а лише доповнювали цю систему додатковими елементами.

У соціокультурній сфері співробітництво здійснювалося через програми обмінів, регулярний діалог, співробітництво у сфері охорони здоров'я та освіти. З 2003 рр. відбувався регулярний Східноазійський форум за участю представників уряду, бізнесу й ака-

[540] Regionalism in Northeast Asia: Opportunities and Challenges. – Seoul, 2005. – P. 9–10.

демічних кіл. Створено мережу східноазійських дослідницьких інститутів, які служили «другим треком» процесу міждержавного співробітництва, забезпечуючи інтелектуальну підтримку для східноазійської кооперації та надаючи рекомендації з політики для зустрічей «АСЕАН+3» різних рівнів. У 2005–2008 рр. різні країни Східної Азії проводили щорічні семінари «Сприяння східноазійській ідентичності й свідомості»; було надано підтримку мережі східноазійських досліджень (Network on East Asian Studies, NEAS), яка з 2005 р. проводила щорічні зустрічі тощо[541].

Під час цих зустрічей помітною була тенденція протиставляти «азійські цінності» західним. Хоч регіональні країни не мали багато спільного в історії та культурі, очевидною була їхня спроба створити спільну регіональну ідентичність. Досвід АСЕАН свідчить, що завдяки політичній волі регіональних еліт це можливо. Варто згадати, що до появи АСЕАН країни ПСА не мали навіть спільної самоназви (західні держави почали вживати термін Південно-Східна Азія лише в роки Другої світової війни, коли було створено спільне союзне командування у регіоні). Як АСЕАН працювала над формуванням регіональної ідентичності Південно-Східної Азії, те ж саме міг робити форум «АСЕАН+3» для «великої Східної Азії».

У листопаді 2007 р. на саміті в Сінгапурі лідери держав-учасниць схвалили Робочий план співробітництва «АСЕАН+3» на 2007–2017 рр. та ініціативу зі створення Фонду співробітництва АПТ для сприяння його запровадженню. До плану співробітництва було включено питання зменшення розриву в рівні розвитку держав-учасниць, сприяння торгівлі, боротьби з бідністю та інфекційними хворобами, вирішення проблем розвитку села і руху робочої сили, екології і стійкого розвитку, продовольчої та енергетичної безпеки, транснаціональної злочинності, торгівлі людьми, менеджменту стихійних лих, розвитку зв’язків між народами країн-учасниць тощо.

Хоч форум «АСЕАН+3» часто асоціюється з пропозицією

[541] ASEAN Plus Tree Three Cooperation. ASEAN Meeting Calendar 2008 / Association of Southeast Asian Nations / www.aseansec.org/22206.pdf

М. Махатхіра про створення Східноазійського економічного угрупування, його структура виявилася набагато ширшою, оскільки охопила не лише торгівлю, інвестиції та фінанси, але й сферу політики, безпеки, транснаціональної злочинності, науки і технологій, соціального розвитку, праці, а також енергетичний, продовольчий, сільськогосподарський, лісовий, рибний сектори. Структура форуму дозволяє його членам додавати нові галузі для співробітництва у міру потреби[542].

Важлива функція процесу «АСЕАН+3» полягала у створенні через поглиблення функціонального співробітництва й економічної взаємозалежності механізму зближення між Японією і Китаєм як двома регіональними лідерами, відносини між якими були ключовими для конструювання східноазійського регіоналізму. Якщо на рубежі 1980–1990-х рр. його формували оборонні мотиви, то на початку XXI ст. їх замінило бажання регіональних держав разом вирішувати спільні проблеми. Крім того, усі вони були зацікавлені, щоб позарегіональні країни не диктували їм свою волю. Із процесом «АСЕАН+3» пов'язується поступовий, скромний, але постійний прогрес в цьому напрямку[543].

За коментарем впливового американського експерта Е. Лінкольна, в результаті Азійської кризи в Східній Азії виникло протиріччя між націоналістичним прагненням регіональних держав тримати іноземців поза межами своїх основних галузей і потребою їх відкриття для досягнення більш стійкого економічного зростання. Результатом цього стала східноазійська альтернатива інтеграції у форматі «АСЕАН+3», яка корінилася в антизахідних, антиамериканських настроях; рішення регіональних країн знайти середній шлях – більшого відкриття ринку для азійських бізнес-груп, ніж для західних, щоб утримувати їх на відстані[544].

Північно-Східна Азія, на думку багатьох експертів, на початку XXI ст. проходила через критичну точку, коли старий регіональ-

---

[542] Chinese Foreign Policy. Pragmatizm and Strategic Behavour. Op. cit. – P. 20.

[543] Munakata, Naoko. Op. cit. – P. 14.

[544] Lincoln E. Op. cit. – P. 3–4.

ний порядок мав бути трансформований чи замінений на щось нове. Очікувалося, що співробітництво націй регіону, зміцнення персональних зв'язків між їхніми елітами призведе до появи колективної системи безпеки в Північно-Східній Азії із суттєвими наслідками для системи союзів США з Японією і Республікою Корея. Новим явищем на рубежі століть стали неформальні саміти лідерів Китаю, Японії і РК, починаючи з 1999 р. На своїй п'ятій зустрічі у жовтні 2003 р. вони ухвалили Спільну декларацію, яка підтверджувала наміри посилити обміни у сфері безпеки і заходи довіри між військовими, спільно працювати у сфері контролю над озброєнням і проблемами нерозповсюдження, включаючи Корейський півострів, проте періодичне загострення відносин між трьома державами перешкоджало цьому співробітництву.

За аналізом Н. Мунаката, посткризове середовище сприяло регіоналізації Східної Азії двояко. По-перше, швидке зростання китайського ринку і його вступ до ВТО посилили довіру інвесторів до регіону, сприяли зміцненню зв'язків регіональних економік з китайською, зробили східноазійський регіоналізм більш привабливим на віддалену перспективу. По-друге, в результаті Азійської кризи виник інтерес східноазійських держав до зменшення вартості бізнес-трансакцій у регіоні. У зв'язку з цим спостерігалося здійснення їхніми урядами заходів зі зменшення тарифів, спрощення адміністративних та інших процедур всередині регіону, покращення захисту прав інтелектуальної власності тощо. Інтерес до цих питань виник в АСЕАН, Японії й Китаї тільки в результаті Азійської кризи 1997–1998 рр.; у США – з приходом адміністрації Дж. У. Буша. У попередній період цьому перешкоджали відсутність «великої стратегії» у Японії, брак уваги до імплементації відповідних угод в Китаї, насторожене ставлення до східноазійського регіоналізму в США[545].

Свідченням цієї тенденції стали двосторонні й багатосторонні переговори регіональних держав про вільну торгівлю, які відображали їхнє прагнення забезпечити ринки збуту своїх товарів в умовах відсутності прогресу переговорів у ВТО. Найактивнішим

[545] Munakata, Naoko. Op. cit. – P. 30, 133.

був Сінгапур, перша з країн ПСА, яка вела переговори про ФТА поза межами АСЕАН. Спочатку такі дії Сінгапуру були засуджені іншими членами Асоціації як шкідливі для її єдності, але невдовзі вони наслідували його приклад. На червень 2007 р. було підписано 37 угод про вільну торгівлю, 40 перебували у стані переговорів, ще 26 було офіційно запропоновано до розгляду. У 86% підписаних у Східній Азії ФТА були задіяні п'ять найбільш динамічних економік регіону – Сінгапур, Японія, РК, КНР, Таїланд. Такими угодами покривалася значна частка зовнішньої торгівлі країн АСЕАН – понад 70% Сінгапуру, Лаосу, Брунею і М'янми, 35–52% решти держав за винятком Камбоджі (26%). Частка Гонконгу складала 45%, Кореї – 33%; КНР – 31%, Японії – 7%; тоді як Тайваню – лише 0,1%. Умови угод свідчили, що вони ставали більш масштабними і поширювалися на питання поза межами порядку денного ВТО, формуючи так звані «ВТО плюс» угоди, які включали полегшення торгівлі та інвестицій, державні закупки, політику конкуренції, права інтелектуальної власності, охорону довкілля[546].

Найбільше значення серед багатосторонніх угод приділялося створенню спільного ринку АСЕАН (АФТА). Після неодноразового перенесення термінів ця угода нарешті вступила у дію в січні 2001 р. (у форматі АСЕАН-6). Проте вона мала мінімальний ефект на зростання торгівлі всередині АСЕАН. Хоч АФТА з січня 2001 р. зменшила тарифи на 99% продукції країн АСЕАН від 5 до 0% (на 60% продукції тарифи було знято повністю; середній рівень тарифів на товари зменшився з 12,7% у 1993 р. до 3,2% у 2002 р.), їхня взаємна торгівля не перевищувала 22%, що суттєво не відрізнялося від показників попередніх десятиліть і значно поступалося аналогічним показникам в рамках НАФТА (44–49%) та ЄС (59–62% для ЄС-15 і 65–66% для ЄС-27)[547]. Лише політичних зусиль урядів для економіч-

[546] Rawai, Masahiro and Wignaraja, Ganeshan. Regionalism as an Engine of Multilateralism: a Case for a Single East Asian FTA // Asian Development Bank. Working Papers Series on Regional Economic Integration. – 2008, Febr. – No. 14. – P. 25.

[547] Contemporary Southeast Asia. Regional Dynamics, National Differences. Op. cit. – P. 225.

ної інтеграції всередині АСЕАН було недостатньо. Для цього були необхідні певні передумови, передусім взаємодоповнюваність економік, які в ПСА були відсутні через зорієнтованість усіх країн АСЕАН на зовнішні ринки (США, ЄС, Японію, Китай). Практика свідчила, що економічна інтеграція ПСА могла бути ефективною лише в межах «великої Східної Азії» чи АТР, де існували умови для взаємодоповнюваності їхніх економік. Спочатку функцію локомотива східноазійської інтеграції виконувала Японія, з уповільненням темпів її економічного розвитку – Китай, який також виявився єдиною регіональною державою, пов'язаною з іншими через субрегіональні кола співробітництва («трикутники зростання»).

Після вступу Китаю до ВТО у грудні 2001 р. він швидко став центром економічних зв'язків і основним рушієм розвитку країн Південно-Східної Азії. Різко зріс товарообіг між Китаєм і сусідніми державами, що було критично важливо для відновлення посткризових економік. На саміті «АСЕАН+3» у листопаді 2000 р. прем'єр-міністр КНР Чжу Жунцзі запропонував створити експертну групу для вивчення питання про вільну торгівлю між КНР і АСЕАН. Через рік він виступив з офіційною пропозицією створити між ними зону вільної торгівлі. Вона включала відкриття Китаєм своїх ринків у деяких ключових для країн АСЕАН секторах на п'ять років раніше («Програма раннього врожаю»), надання трьом державам АСЕАН, які не були членами ВТО (В'єтнаму, Лаосу, Камбоджі), статусу «найбільш сприятливої нації» в торгівлі, а також спеціальних преференційних тарифів на деякі товари.

Після кількох раундів консультацій у листопаді 2002 р. Китай і АСЕАН підписали Рамкову угоду про всебічне економічне співробітництво, яка передбачала створення між ними впродовж 10 років зони вільної торгівлі (КАФТА). Це була найважливіша торговельна угода, підписана на початку XXI ст., яка мала значний вплив на подальші інтеграційні процеси в АТР. Вона сприяла створенню в регіоні нового стратегічного середовища й посилила конкуренцію за вплив у ПСА між Японією і Китаєм, США і Китаєм, тоді як до Азійської кризи переважало американсько-японське суперництво.

Ініціатива Пекіна була блискучим дипломатичним ходом, мотивованим стратегічно й економічно, однією з цілей якої було зменшення американського впливу в регіоні в умовах нової безпекової стратегії США після 11 вересня[548]. На противагу більшій схильності Вашингтона до односторонніх дій Пекін використав багатосторонній підхід як засіб посилення свого дипломатичного і політичного впливу в ПСА, його зовнішня політика стала більш складною, дипломатія – більш майстерною. Наголос Пекіна на невтручанні у внутрішні справи інших держав та вияв поваги до їхнього національного суверенітету більше імпонували настроям правлячої еліти держав ПСА.

У наступні роки між Китаєм і АСЕАН було підписано угоди про вільну торгівлю товарами й механізм вирішення торгових суперечок (2004 р., вступила в дію в 2005 р.); вільну торгівлю послугами (січень 2007 р., вступила в дію в липні 2007 р.); лібералізацію інвестицій (серпень 2009 р.), яка завершила переговорний процес про вільну торгівлю між Китаєм і АСЕАН. У липні 2005 р. набрала чинності «Програма раннього врожаю» в торгівлі продовольчими товарами, після чого взаємний товарообіг значно зріс – із 105,9 млрд дол. у 2004 р. до 202,5 млрд дол. у 2007 р., досягши рівня 200 млрд дол. на три роки раніше запланованого терміну (для порівняння – у 2001 р. він складав близько 40 млрд дол., у 1991 р. – 8 млрд дол.). Двостороння торгівля між Китаєм і країнами АСЕАН щорічно зростала в середньому на 20%, тоді як асеанівсько-японська торгівля скорочувалася.

Китай підписав також двосторонні угоди про вільну торгівлю з Таїландом (2003 р.) і Сінгапуром (2008 р.), а також велику кількість окремих спеціальних угод з країнами АСЕАН, наприклад, про інвестиції з Філіппінами (2007 р.), гармонізацію стандартів продуктів харчування з Таїландом, численні угоди з країнами басейну р. Меконг[549]. Східноазійські держави активно викорис-

---

[548] Lijun, Sheng. China-ASEAN Free Trade Area // 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 441.

[549] China-Asean / Bilaterals.org // http://www.bilaterals.org/rubrique.php3?id_rubrique=95

товували переваги свого близького розташування з Китаєм, щоб стати постачальниками сировини і компонентів для зростаючого китайського експорту. Баланс двосторонньої торгівлі був на користь країн АСЕАН, що посилювало їхній інтерес до зміцнення торгово-економічних зв'язків з Китаєм.

У 2000 р. було підписано Угоду про тісніше економічне партнерство між АФТА й АНЗСЕРТА (у складі Австралії та Нової Зеландії). Після чотирирічного періоду економічного і технічного співробітництва на початку 2005 р. розпочалися переговори про ФТА між двома сторонами. Угоду було підписано в лютому 2009 р., вона вступила в дію у 2010–2012 рр., у різні терміни для різних країн АСЕАН[550].

У 2003 р. після підписання Рамкової угоди про широкомасштабне економічне співробітництво розпочалися переговори про вільну торгівлю між АСЕАН та Індією. Після шести років переговорів ФТА про торгівлю товарами була підписана в серпні 2009 р. (вона вступила в дію з 1 січня 2010 р.), а переговори у сфері послуг й інвестицій продовжилися.

Як уже зазначалося, у серпні 2006 р. АСЕАН і США підписали Рамкову угоду з торгівлі й інвестицій (ТІФА). Вона започаткувала переговори, які з часом могли призвести до підписання угоди про вільну торгівлю.

Передбачалося, що з часом усі ці двосторонні ФТА між АСЕАН та її партнерами сформують спільний регіональний ринок. Але для цього було необхідно гармонізувати «правила походження» товарів і послуг (що визначали, які з них підпадали під преференційні тарифи) та умови, на яких вони будувалися. Вплив нескоординованих ФТА на регіональну торгівлю міг бути лише мінімальним. Більше того, вони могли призвести до додаткових витрат на бізнес-операції через негативний «ефект спагеті», спричинений перетинанням різних правил. Проте ні уряди регіональних держав, ні адміністрація Буша не приділяли цим питанням достатньої уваги.

---

[550] The Path to the ASEAN Free Trade Agreement / ASEAN-Australia-New Zealand Free Trade Agreement // http://asean.fta.govt.nz/the-path-to-the-asean-fta/

Найбільш динамічно розвивалися відносини АСЕАН з Китаєм. Паралельно з формуванням зони вільної торгівлі Пекін проводив лінію на поглиблення політичного співробітництва з АСЕАН та її членами. Оскільки підписанню угоди про вільну торгівлю перешкоджала стурбованість країн АСЕАН стосовно намірів КНР у Південно-Китайському морі, Пекін підтримав паралельні переговори з цих двох питань. На відміну від попередньої позиції, коли Китай обстоював лише двосторонній підхід, він погодився на багатосторонні переговори. Їх результатом стало підписання в листопаді 2002 р. (одночасно з КАФТА) Декларації про поведінку сторін у Південно-Китайському морі. Вона не була обов'язковою для виконання, але декларувала прагнення сторін вирішувати диспути мирним шляхом, поважати свободу навігації, не приймати односторонніх заходів, які могли погіршити ситуацію[551], що дозволило тимчасово розрядити напруженість навколо о-вів Спратлі. Проте з 2007 р. суперечки в Південно-Китайському морі знову посилилися, що обумовлювалося комбінацією чинників: зростанням потреби регіональних держав у енергетичних ресурсах, швидким розвитком технологій їх видобування у глибоких водах, а також значним зменшенням рибних ресурсів на прибережних територіях[552].

У 2002 р. було започатковано співробітництво між Китаєм і АСЕАН у протидії нелегальному виробництву і перевезенню наркотиків[553]. У жовтні 2003 р. Китай підписав Договір про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії (ТАС), базовий документ АСЕАН, а також угоду про стратегічне партнерство з Асоціацією. За аналізом китайського дипломата і науковця У Цзяньміня, на початку XXI ст. Китай перейшов від «відповідальної» до «про-

---

[551] Declaration on the Conduct of Parties in the South China Sea / Association of Southeast Asian Nations // http://www.aseansec.org/13163.htm

[552] Maritime Territorial Disputes and Sovereignty Issues in Asia. Testimony Kurt M. Campbell… September 20, 2012. Op. cit.

[553] Caballero-Anthony, Mely. ASEAN-China Relations Turn the Corner // 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 429.

активної (випереджальної) політики»[554]. Якщо на ранніх етапах реформ китайське керівництво дотримувалося стратегії, сформульованої Ден Сяопіном, за якою Китай мав уникати лідерства в міжнародних справах, зосередившись на внутрішній політиці, то після приходу до керівництва в 2002 р. нового покоління лідерів виявилася нова регіональна роль КНР, яка характеризувалася прийняттям Китаєм більшої відповідальності за ситуацію в Східній Азії і більшим визнанням його регіонального впливу з боку США.

З метою зменшення стурбованості регіональних держав з приводу стрімкого розвитку Китаю було висунуто концепцію його «мирного зростання», яка була покладена в основу зовнішньополітичної доктрини КНР за президентства Ху Цзіньтао (2003–2012 рр.). Слово «мирний» у її назві було спрямоване проти поширених аргументів про «китайську загрозу»; слово «зростання» заперечувало тезу про неминучий крах Китаю. У 2004–2005 рр. було висунуто ідею про поступову «конвергенцію інтересів» Китаю з різними країнами та регіонами в різних сферах і на різних рівнях[555]. Їх доповнила концепція «побудови гармонійного світу, який характеризується постійним миром і спільним процвітанням», вперше сформульована в промові Ху Цзіньтао в ООН у вересні 2005 р.[556]. Про важливість побудови гармонійного світу йшлося у його промовах на XVII з'їзді КПК (жовтень 2007 р.) і на саміті АТЕС (листопад 2007 р.), в інших численних виступах[557].

---

[554] Zu, Zhiqun. China's New Diplomacy: Rationale, Strategies and Significance. – Farnhan, Surrey, 2010. – P. 7.

[555] Bijian, Zheng. China's «Peaceful Rise» to Great-Power Status // Foreign Affairs. – 2005, September-October. – Vol. 85, No. 4. – P. 18–34; Bijian, Zheng: China's Road of Peaceful Development and the Building of Communities of Interests. Published Time: 2013–03–23 / World Forum on Chinese Studies // http://www.chinastudies.org.cn/e/617.htm.

[556] Harmonious World: China's Ancient Philosophy for New International Order. October 2, 2007 / People's Daily Online // http://english.peopledaily.com.cn

[557] Hu Jintao Address the APEC CEO Summit, November 18, 2005 // China consulate.khb.ru/eng/wjdt/zyjh/t222105.htm; Enhance China-Africa Unity and Cooperation to Build a Harmonious world. Speech at University of Preto-

Очевидним був зростаючий політичний вплив Пекіна майже на кожну державу ПСА. Значний політичний ефект мали прямі іноземні інвестиції (ПІІ) КНР у поєднанні з грантами і преференційними кредитами під низькі відсотки на інфраструктурні проекти, особливо з 2005 р. Хоча ПСА не стала пріоритетним напрямком інвестиційної політики Китаю, обсяги його інвестицій у цей регіон зросли. До 2008 р. прямі інвестиції КНР до АСЕАН перевищили 6 млрд дол. Найбільше їх поступило до Сінгапуру (2,75 млрд дол.), Лаосу (2,14 млрд дол.), М'янми (1,33 млрд дол.), В'єтнаму (590 млн дол.). Фінансова допомога Китаю країнам АСЕАН у 2002–2007 рр. склала в цілому 14 млрд дол. Важко було розділити інвестиції і допомогу. Типовий закордонний проект КНР поєднував прямі інвестиції і кредити з відсотками, нижчими за ринкові, з пільговим періодом і тривалим терміном виплати. Проте загалом інвестування Китаю в ПСА, порівняно з іншими регіонами, було незначним. Країни АСЕАН інвестували в китайську економіку більше, ніж Китай у їхні. Більше того, прямі інвестиції інших країн, які в 1980–1990-х рр. поступали до АСЕАН, значною мірою перемістилися до Китаю, а китайські інвестиції часто оминали ПСА на користь Австралії. Їх зростанню в ПСА мала сприяти інвестиційна угода між КНР і АСЕАН (підписана у серпні 2009 р.) [558].

Американські інвестиції в ПСА значно переважали китайські. На кінець 2004 р. вони складали понад 85 млрд дол., тоді як китайські – понад 2 млрд дол. Загальні інвестиції США за кордоном перевищили 2 трлн. дол., китайські – 37 млрд.[559]. У 2006 р. китайські інвестиції за кордоном зросли до 73,6 млрд дол., але вони склали лише 0,58% глобальних ПІІ. Більше того, 96% цих інвестицій поступали через Кайманові о-ви та інші офшорні зони, що свідчило про їх переважне інвестування в економіку Китаю

---

ria, Hu Jintao, President of the People's Republic of China, Pretoria, 7 February, 2007 // http:/dfa.gov.za/docs/speeches/2007/jintao0207.htm

[558] Докладніше див.: Городня Н. Закордонна інвестиційна політика Китаю: динаміка й основні тенденції // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2010. – Випуск 94. Част. 2. – С. 218–224.

[559] The Emergence of China throughout Asia. Op. cit. – С. 11.

під виглядом іноземних інвестицій для отримання кращих умов діяльності на внутрішньому ринку. Більшу стурбованість американських полісімейкерів викликали переваги Китаю в умовах надання допомоги й інвестицій, які він, на противагу США, не пов'язував з питаннями звітності, прав людини, трудових стандартів, захисту навколишнього середовища[560].

У жовтні 2006 р. у Пекіні відбувся пам'ятний саміт з нагоди 15-ї річниці встановлення діалогу між Китаєм та АСЕАН. У виступі прем'єра КНР Вень Цзябао відносини між двома сторонами були охарактеризовані як найкращі в історії, як такі, що будуються на принципах гарного сусідства, рівності та взаємовигідного співробітництва[561]. Аналогічними були й оцінки генерального секретаря АСЕАН Он Кен Йонга: «АСЕАН розглядає Китай як близького сусіда і важливого партнера по діалогу з надзвичайно великим потенціалом того, що він може запропонувати. Зі швидкими темпами економічного зростання й населенням близько 1,3 млрд чол. Китай є величезним споживачем продукції АСЕАН, а також джерелом майбутніх ПІІ в регіон. Крім того, АСЕАН отримує значну вигоду від великої кількості китайських туристів, які відвідують регіон, і навпаки»[562].

Запропонувавши ФТА з АСЕАН, Китай перехопив політичну ініціативу у Японії багаторічного економічного лідера регіону. Результатом стали дипломатичні ініціативи Японії, спрямовані на активізацію економічного співробітництва з країнами ПСА, посилення дипломатичних і політичних зв'язків з АСЕАН. У листопаді 2001 р. японський уряд не відгукнувся на ініціативу прем'єр-міністра Таїланду Таксина Чинавата про досягнення ФТА між Японією і Таїландом через серйозний тиск з боку сільськогосподарського лобі, але у січні 2002 р. під час візиту прем'єр-

[560] United States-China Relations in the Era of Globalization. Op. cit. – P. 16.

[561] China's Foreign Policy and «Soft Power» in South America, Asia, and Africa. A Study, prepared for the Committee on Foreign Relations United States Senate by the Congressional Research Service Library of Congress, April, 2008. – Washington, 2008. – P. 96.

[562] Ibidem. – P. 97.

міністра Д. Коїзумі до країн-засновниць АСЕАН було підписано двосторонню Угоду про економічне партнерство із Сінгапуром, яка передбачала полегшення руху товарів, людей і капіталів між двома державами шляхом зменшення митних тарифів та інших внутрішніх регуляцій. Вона була ширшою, ніж угода про вільну торгівлю (яка була лише однією з її складових частин) і мала стати моделлю для інших угод із зацікавленими країнами (вступила в дію в листопаді 2002 р.). Хоч угода із Сінгапуром не означала, що Японія стала більш відкритою для вільної торгівлі, вона продемонструвала готовність японського уряду підтримувати внутрішні реформи і сприяти за допомогою ФТА зменшенню протекціонізму.

У Сінгапурі Д. Коїзумі ініціював створення Східноазійської економічної спільноти, закликав АСЕАН до встановлення тісніших економічних зв'язків з Японією не лише в традиційних сферах (торгівля й інвестиції), але також у сфері науки й інформаційних технологій. Він розвинув концепцією Східноазійської спільноти на саміті з нагоди 30-річчя встановлення діалогу між Японією й АСЕАН, який відбувся в Токіо в грудні 2003 р. Він мав особливе значення як перший саміт між АСЕАН і державою, що не була її членом (пізніше такі саміти було проведено між АСЕАН і Китаєм у 2006 р., Республікою Корея у 2009 р., Індією у 2012 р.). На саміті було підписано Токійську декларацію про динамічне й міцне партнерство між АСЕАН і Японією у новому тисячолітті, а також «План дій АСЕАН-Японія».

У липні 2004 р. після завершення всіх необхідних внутрішніх процедур Японія приєдналася до ТАС. У листопаді 2004 р. на 8-му саміті «Японія-АСЕАН» було прийнято Спільну декларацію про співробітництво у боротьбі з міжнародним тероризмом, яка стала відповіддю на регіональні транснаціональні злочини (тероризм, піратство тощо) і глобальні проблеми. Через рік, на 9-му саміті «Японія-АСЕАН» у Куала-Лумпурі (грудень 2005 р.), дві сторони ухвалили Спільну заяву про поглиблення і розширення стратегічного партнерства[563].

[563] ASEAN-Japan Dialogue Relations. Joint Media Statements of the 17th AEM-METI Consultations As of 19 October 2011 / Association of Southeast

Починаючи з 2005 р., Японія підписала двосторонні угоди про економічне партнерство з Малайзією (2005 р.), Філіппінами (2006 р.), Таїландом (2007 р.), угоди про вільну торгівлю з Брунеєм (2007 р.), Індонезією (2007 р.), В'єтнамом (2008 р.), а в квітні 2008 р. – Угоду про економічне партнерство з АСЕАН в цілому[564]. Підписано також угоди з двома позарегіональними державами Мексикою і Чилі. Це свідчило про зрушення торговельної політики Японії до подвійної стратегії – досягнення багатосторонніх (у рамках ВТО, АТЕС) і двосторонніх угод.

На початку XXI ст. спостерігалися й інші суттєві зміни в регіональній позиції Японії, порівняно з кінцем 1990-х рр. Якщо в 1997 р. Японія підтримала вступ М'янми до АСЕАН і надала їй значну допомогу, зайняла відмінну від США позицію щодо відповіді на Азійську кризу, японські стратеги наголошували на «азійських цінностях», то тепер прем'єр-міністр Коїзумі акцентував на японських демократичних цінностях, критично важливих для національної ідентичності й міжнародної ролі Японії, визнавав, що залучення М'янми не було успішним і розпочав перегляд політики щодо неї. Показовою була промова міністра закордонних справ Таро Асо 7 грудня 2005 р. «Японія як інтелектуальний лідер Азії», в якій він доводив, що вона була моделлю для решти країн Азії через свій економічний успіх на основі відданості принципам ринкової економіки і демократії. Політологи розійшлися в думках, що викликало такі зміни – розрахунки Токіо з позиції теорії реалізму в конкуренції з недемократичним Китаєм чи фундаментальні зміни в японській внутрішній політиці й економіці.[565]

Нова регіональна стратегія Японії виявилася напередодні скликання першого Східноазійського саміту (САС), який відбувся у грудні 2005 р. згідно з рекомендаціями Доповіді групи східноазійського бачення 2001 р. Важливим принципом формування Східноазійського саміту була центральна роль у ньому АСЕАН,

---

Asian Nations // http://www.aseansec.org/5740.htm

[564] Japan FTA's / Bilaterals.org // http://www.bilaterals.org/rubrique.php3?id_rubrique=61

[565] U.S.- Burma relations: Hearing.2006. Op. cit. – P. 12.

що не викликало жодних зауважень регіональних держав. Проте погляди щодо членства в ньому розділилися. Визначилися дві позиції – китайська і японська.

Пекін тривалий час, починаючи з пропозиції М. Махатхіра на початку 1990-х рр., підтримував ідею створення Східноазійської спільноти лише в складі азійських держав, тож виступив за те, щоб воно здійснювалося через форум «АСЕАН+3», який буде трансформований у Східноазійський саміт. Надто широке представництво, з точки зору Пекіна, розчинило б східноазійську ідентичність, у результаті чого він не відрізнявся б суттєво від форуму АТЕС, різноманітне членство й мінімалістські підходи якого були недостатніми для просування східноазійського регіоналізму[566].

Японський уряд обстоював іншу позицію на основі двох'ярусного підходу – збереження процесу «АСЕАН+3» як критично важливого у формуванні Східноазійської спільноти і створення водночас розширеного регіонального форуму «Східноазійський саміт» за участю інших держав, передусім Австралії, Нової Зеландії та Індії. Токіо вважав, що визначальним чинником мало бути створення сприятливої конфігурації для розвитку функціонального співробітництва, яке сприятиме політичній та економічній зрілості східноазійських держав і врешті може призвести до створення Східноазійської спільноти. Уже в сінгапурській промові (січень 2002 р.) Д. Коїзумі наголошував на потребі відкритого й прозорого підходу до регіонального співробітництва у Східній Азії. За коментарем Х. Танака, заступника міністра закордонних справ Японії до серпня 2005 р., з позиції Токіо, ширший регіоналізм, який сприяє функціональній кооперації, більше відповідає інтересам Східної Азії ніж формування закритої спільноти, яка виключає важливих партнерів і може призвести до створення «фортеці Азія»[567].

Індонезія, Філіппіни та Сінгапур підтримали пропозицію Японії щодо розширення Східноазійського саміту за рахунок Австралії, Нової Зеландії та Індії, пов'язаних зі Східною Азією

[566] Deng, Yong. Op. cit. – P. 225.

[567] Tanaka, Hitoshi. Op. cit.

тісними економічними зв'язками. Малайзія і Таїланд підтримали позицію Китаю. У квітні 2005 р. АСЕАН встановила три критерії для участі у Східноазійському саміті: підписання країнами-учасницями ТАС; офіційне партнерство по діалогу та тісне співробітництво з АСЕАН. Оскільки Австралія, Нова Зеландія та Індія на той час вже були значною мірою залучені до регіональних справ, вони могли бути включені до Східноазійського саміту за умови підписання ними ТАС.

Перший Східноазійський саміт відкрився в Куала-Лумпурі у грудні 2005 р. за участю 16 держав – десяти членів АСЕАН та Японії, Китаю, Республіки Корея, Австралії, Нової Зеландії, Індії. Він схвалив рішення, що форуми «АСЕАН+3» і «Східноазійський саміт» будуть існувати паралельно, не перекриваючи і не доповнюючи один одного[568]. Куала-Лумпурська декларація зазначала, що Східноазійський саміт буде відкритим, інклюзивним, прозорим і спрямованим на розвиток зовнішніх контактів форумом на чолі з АСЕАН як його рушійною силою в партнерстві з іншими учасниками, які прагнуть «зміцнювати глобальні норми й універсально визнані цінності», і може відіграти значну роль у формуванні регіональної спільноти.

Створення Східноазійського саміту викликало ентузіазм деяких експертів, які пов'язували з ним прискорення процесу азійської економічної кооперації, зменшення негативного впливу глобалізації, побудову архітектури миру і кооперації в Азії з центром в АСЕАН[569]. На думку їхніх опонентів, САС не вніс суттєвих змін у перспективи східноазійського регіоналізму, просто регіональні країни отримали ще один форум для обговорення певних проблем. Більше того, вважали вони, він міг зруйнувати прогрес, досягнутий «АСЕАН+3» у сфері економічного співробітництва, зменшити вплив АСЕАН у регіональних інтеграційних процесах через втручання інших держав, особливо Індії. Процес скликання Східноазійського саміту, коли замість визначення його цілей і стратегії

[568] New Summit Sidelined in Economic Power Struggle // Financial Times. – 2005, Dec. 13. – P. 4.

[569] Sridharan, Kripa. Op. cit. – P. 24.

східноазійські держави зосередили увагу на членстві у ньому, засвідчив, що потенціал формування Східноазійської спільноти ще надто слабкий.

Після створення Східноазійського саміту постали завдання розмежувати два паралельні процеси АПТ і САС, осмислити їхні функцій та форми співробітництва. У зв'язку з цим на першому Східноазійському саміті йшлося про необхідність підготовки до 10-ї річниці процесу «АСЕАН+3» у 2007 р. нової Спільної заяви зі східноазійського співробітництва, яка могла б стати «дорожньою картою» для формування регіональної спільноти.

За аналізом Х. Танака, на момент створення Східноазійського саміту в регіоні існувало лише обмежене функціональне співробітництво. Необхідно було поставити угоди про вільну торгівлю, які вже були підписані, й ті, які перебували у стані переговорів, у багатосторонній контекст для сприяння подальшому економічному співробітництву у сфері інвестування, фінансової та економічної кооперації, енергетики й екології, руху робочої сили через кордони; для вирішення проблем економічних дисбалансів і різних стандартів управління в регіональних країнах. Крім того, потрібно було ініціювати співробітництво у сфері безпеки через спільні проекти в боротьбі з піратством, тероризмом і ядерним розповсюдженням, протидіяти загрозам безпеці людини, передусім природним лихам і хворобам, які поширювалися через спілкування[570].

На другому і третьому Східноазійських самітах увагу було зосереджено на відносно несуперечливих транснаціональних питаннях екології й енергетики, а також торгівлі. На другому Східноазійському саміті (Себу, Філіппіни, січень 2007 р.) було прийнято рішення розпочати дослідження проекту Широкомасштабного економічного партнерства у Східній Азії в рамках САС, запропонованого Японією. Досягнуто загального консенсусу, що ідея Східноазійської спільноти мала швидше політичне, ніж географічне визначення. Зі слів президента Філіппін Г. Макапагал-Аройо, у процесі її створення передбачалося залучити до неї усі

[570] Tanaka, Hitoshi. Op. cit.

країни, життєво зацікавлені у відносинах зі Східною Азією, особливо з АСЕАН, яка розвинула цю концепцію. Економічне залучення було більш важливим критерієм для участі в ньому, ніж географічне розташування[571].

Багато хто бачив у створенні нового регіонального форуму вияв стурбованості деяких східноазійських держав домінуючою роллю Китаю в «АСЕАН+3» і намір послабити її через реалізацію проекту ширшого регіоналізму. Крім Індії, Австралії та Нової Зеландії, Токіо підтримував також участь у Східноазійському саміті США як члена або спостерігача. Вступу до форуму домагалася також Росія, представники якої були присутні на першому Східноазійському саміті як спостерігачі. На той час Росія відповідала двом із трьох критеріїв для участі в САС: підписала ТАС і була офіційним партнером АСЕАН по діалогу, але її економічні зв'язки з регіоном визнавалися недостатніми. Крім того, прийом Росії означав би зсув саміту від регіонального до міжнародного форуму, в результаті чого інші партнери АСЕАН, передусім США, також мали бути запрошені. Це могло змінити не лише характер саміту, але й саму орієнтацію Східноазійської спільноти[572].

Створення Східноазійського саміту розглядалося також як вияв конкуренції за регіональний вплив між Японією і КНР. У 2003–2006 рр. їхні двосторонні відносини погіршилися і досягли найнижчої точки у вересні 2006 р. перед відставкою Д. Коїзумі. Це погіршення розпочалося з весни 2003 р. через відмінності в оцінках історії та у зв'язку із запитом Японії на отримання постійного місця в Раді Безпеки ООН. Пік ворожнечі – квітень 2005 р. – супроводжувався масовими антияпонськими виступами в Китаї, а також у Південній Кореї через загострення територіальних суперечок стосовно о-вів Такешіма/Токто. Загальна стагнація міждержавних

[571] PGMA's Speech delivered during the 13th Nikkei International Conference on the «Future of Asia». Deepening Cooperation Toward a True Community. May 24, 2007, Imperial Hotel, Tokyo, Japan / Office of the President Website, Republic of Phillippine // http://www.op.gov.ph/speeches.asp?iid=1060&iyear=2007&imonth=5

[572] Tanaka, Hitoshi. Op. cit.

відносин позначилася на японсько-китайських економічних зв'язках: Японія припинила надання КНР економічної допомоги, крім того, як економічний партнер Китаю у 2004 р. перемістилася з першої позиції, яку займала з 1993 р., на третю. Лідери КНР відмовлялися зустрічатися і вести переговори з Д. Коїзумі через його візити до храму Ясукуні, які розглядалися в Пекіні як ознака відродження японського мілітаризму. Ця ідея використовувалася Пекіном для зближення з країнами Південно-Східної Азії, які також постраждали від японської агресії в роки Другої світової війни. Крім того, націоналізм ставав основним джерелом політичної єдності КНР в умовах послаблення панівної комуністичної ідеології. Глибокі націоналістичні комплекси підсилювалися болісними історичними спогадами, пов'язаними з тривалим приниженням Китаю Японією.

Важливим чинником напруження у відносинах між Японією та її сусідами були суперечки за території, потенційно багаті на енергетичні ресурси. Під час сенатських слухань у червні 2005 р. висловлювалася стурбованість з приводу антияпонських демонстрацій у Китаї, які, схоже, керувалися китайським урядом. На думку сенатора Б. Обами, їх причини не пояснювалися лише суперечностями з історичних питань, а були значною мірою викликані японсько-китайським суперництвом через газові поля у «китайських морях»[573]. Іншою причиною загострення відносин між Китаєм і Японією на слуханнях називали їхній конфлікт через контракт стосовно Східносибірського нафтопроводу. Китайський уряд вів переговори з Росією близько чотирьох років про його будівництво до північно-східного Китаю. В останню хвилину Токіо запропонував Росії 10–12 млрд дол. на розробку нафтових полів за умови, що його буде побудовано до Тихоокеанського узбережжя, звідки нафта могла поступати до Японії. За коментарем професора К. Далпіно, це була боротьба за Північно-Східну Азію, і Китай розцінив зрив угоди як свій стратегічний відступ[574]. Ситуацію ускладнювала залежність Японії та Китаю від безперешкод-

[573] The Emergence of China throughout Asia. Op. cit. – P. 21.

[574] Ibidem. – P. 60.

ного доступу їхніх торгових суден до основних портів і безпеки морських торговельних шляхів, найважливішим із яких була вузька Малаккська протока.

Посилення за урядування Коїзумі військового статусу Японії викликало стурбованість керівництва Китаю і навмисно ним перебільшувалося, щоб дати вихід націоналістичним почуттям народу. Ворожість і суперництво з Японією були «не лише історично природними, але й політично доцільними»[575], що дозволяло мобілізувати національну єдність без надмірної шкоди для китайсько-американських відносин. За аналізом З. Бжезінського, з огляду на зростання японського військового потенціалу найбільш загрозливими в Китаї визнавалися два можливі сценарії розвитку подій. За першим, Японія виходила з-під контролю США (через прагнення до більш незалежної позиції чи раптовий відхід США з Далекого Сходу) і створювала союз із Тайванем для здійснення відверто ворожої політики щодо Китаю. За другим сценарієм, зв'язки у сфері безпеки США з Японією, Республікою Кореєю, Тайванем призводили до формування союзу відверто антикитайської спрямованості. У будь-якому разі Китай опинявся у стратегічному оточенні, чим могла скористатися Індія для тиску на Пекін, щоб здобути території, за її твердженням, насильно відібрані у неї в результаті прикордонного конфлікту початку 1960-х рр. Такі прогнози розвитку подій, здавалося, підтверджували заклики президента Тайваню Чень Шуйбяня на початку 2002 р. до спільної розробки силами США, Японії й Тайваню протиракетних оборонних систем, а також коментарі японських і тайванських експертів про існування «мовчазного союзу» між Японією і Тайванем, спрямованого на стримування Китаю[576]. Сприятливий ґрунт для посилення взаємної недовіри і суперечностей створювала недостатня увага японського прем'єра Д. Коїзумі до розвитку відносин з Китаєм та іншими східноазійськими сусідами Японії.

Незважаючи на наміри наступного прем'єр-міністра Японії Шінзо Абе нормалізувати відносини з Китаєм і Республікою

[575] Бжезінський З. Вказ. пр. – С. 103.

[576] Там само. – С. 104–105.

Кореєю, невдовзі після його вступу на посаду у вересні 2006 р. відбувся дипломатичний конфлікт із Пекіном, пов'язаний із тимчасовою забороною ним судноплавства в районі Пінху в Східно-Китайському морі через встановлення додаткового устаткування для будівництва газопроводу на цій спірній території зі значними покладами природного газу. Ці дії було розцінено японським урядом як порушення Китаєм міжнародного морського права. Проте надалі спостерігалася стійка тенденція до нормалізації відносин. Виправдалися прогнози тижневика «Тайм», який писав, що за Д. Коїзумі рівень відносин Японії з Китаєм і РК опустився настільки, що Ш. Абе не доведеться докладати значних зусиль для їх покращення, а сусідні держави самі сприятимуть цьому, скориставшись відставкою Коїзумі[577].

Про нормалізацію відносин свідчив обмін візитами Ш. Абе з лідерами КНР і РК. У жовтні 2006 р. відбувся його візит до Китаю, а в квітні 2007 р. – візит до Японії прем'єр-міністра Китаю Вень Цзябао. Експерти писали, що з цього часу Китай відмовився від використання «історичної японської карти» для мобілізації власного народу і тиску на японських лідерів[578]. Під час руйнівного землетрусу в китайській провінції Сичуань навесні 2008 р. Японія надала Китаю значну допомогу. Важливе символічне значення мала участь у рятувальних роботах невеликої японської бригади (японським військовим був заборонений доступ на китайську територію з часу закінчення Другої світової війни). Правда, вона не врятувала жодної людини, бо переговори щодо її участі у рятувальних операціях тривали кілька днів. Але сам факт її прибуття до Китаю було високо оцінено світовою пресою, яка писала, що китайсько-японські відносини перетнули важливий рубіж.

Проте довгострокові проблеми залишилися. У Південній Кореї обурення викликало заперечення Ш. Абе фактів примусового надання корейськими жінками сексуальних послуг японським сол-

---

[577] Walsh B. Where Will Abe Lead? // Time // http://www.time.com/time/asia/news/article/ 0,9754,1536971,00.html

[578] «Harmonious World» and China's New Foreign Policy. – Lanham, MD., 2008. – P. 83.

датам у роки Другої світової війни. Стурбованість Китаю і Республіки Корея викликали підписання японсько-австралійської угоди у сфері безпеки, модернізація японського Агентства оборони і підтримка Ш. Абе потреби внесення змін до повоєнної «мирної» Конституції Японії в частині подальшого послаблення військових обмежень[579].

Ускладнення в японсько-китайських і японсько-корейських відносинах мали негативний вплив на регіональне співробітництво. Вони свідчили, що час для створення Східноазійської спільноти ще не настав. До того часу співробітництво східноазійських держав у форматі «АСЕАН+3» і САС, лібералізація торгівлі й інвестицій на основі двосторонніх і багатосторонніх угод мали сприяти розвитку інституційних можливостей, виробленню навичок співпраці, досягненню спільних інтересів, визначенню найбільш ефективних географічних обрисів Східноазійської спільноти.

Створення форуму «АСЕАН+3» і формування на початку XXI ст. концепції Східноазійської спільноти створило додаткові стимули для реформування **АСЕАН** з метою посилення її ваги в переговорах з державами Північно-Східної Азії та іншими партнерами по діалогу, відновлення провідної ролі в регіональних форумах, значно послабленої в результаті кризи Асоціації наприкінці XX ст. Конкуренція за регіональний вплив між Японією, Китаєм і США ставила АСЕАН у досить вигідну позицію. У той час як жодна з цих країн не могла допустити домінування в регіональних інституціях іншої, усі вони були готові прийняти лідерство АСЕАН. За оцінкою Суріна Пітсувана, генерального секретаря АСЕАН з січня 2008 р., для кожного партнера роль АСЕАН «на місці водія» була зручною. «Співробітництво з усіма і відсутність загрози для будь-кого – ось секрет АСЕАН»[580].

На початку XXI ст. бачення подальшого розвитку АСЕАН як спільноти було адаптовано до нових умов регіонального роз-

---

[579] Albright, Madeleine Korbel. Memo to the President Elect. Op. cit. – P. 179.

[580] Pitsuwan, Surin. Southeast Asia in Transformation. October-31–2007 // Beijing Review // http://www.bjreview.com.cn/qanda/txt/2007–10/31/content_84596_2.htm

витку, що знайшло втілення в Декларації «Угода Балі II», схваленій на Балійському саміті АСЕАН у жовтні 2003 р. Згідно з нею, до 2020 р. мало відбутися створення Спільноти АСЕАН у трьох вимірах – політично-безпековому, економічному та соціокультурному. У січні 2007 р. на 12-му саміті АСЕАН в Себу (Філіппіни) було вирішено прискорити цей процес і створити Спільноту АСЕАН до 2015 р. [581].

У політично-безпековому вимірі передбачалося перетворити Асоціацію на спільноту, яка базувалася б на конкретних правилах, спільних цінностях і нормах. ПСА мала стати регіоном, об'єднаним у єдине ціле, стабільним, мирним, динамічним, зі спільною відповідальністю за всебічну безпеку, і водночас більш зовнішньоорієнтованим. Метою Економічної спільноти АСЕАН було визначено створення спільного ринку і виробничої бази; формування «високо-конкурентного» регіону зі «справедливим економічним розвитком», повністю інтегрованого у глобальну економіку. Передбачалася трансформація АСЕАН на єдиний господарський простір з вільним рухом товарів, послуг, інвестицій, кваліфікованої робочої сили і більш вільним рухом капіталів; поглиблення енергетичної кооперації, особливо в таких ключових інфраструктурних проектах як створення єдиної енергосистеми Асоціації та будівництво транс-асеанівського газопроводу. Соціокультурний вимір включав розбудову «соціально відповідальної», орієнтованої на потреби людей і покращення якості життя народів спільноти АСЕАН на основі досягнення солідарності та єдності між її державами і народами, формування їхньої спільної ідентичності.

У листопаді 2007 р. на саміті в Сінгапурі було схвалено Хартію (Статут) АСЕАН, яка передбачала значне розширення повноважень секретаріату АСЕАН, створення Комісії АСЕАН з прав людини і Суду справедливості, поступову трансформацію кон-

[581] Chairperson's Statement of the 12th ASEAN Summit H.E. the President Gloria Macapagal-Arroyo «One Caring and Sharing Community». Cebu, Philippines, 13 January 2007 / Association of Southeast Asian Nations // http://www.aseansec.org/19280.htm

сенсусного принципу прийняття рішень, перетворення Асоціації на організацію, засновану на чітких правилах, більш відповідальну й інтегровану[582]. Статут був ратифікований країнами-членами до грудня 2008 р., після чого важливим напрямком діяльності АСЕАН стала його імплементація.

Якщо тривалий час для АСЕАН була характерна спрямованість на «процес» а не на результат, то після схвалення «Угоди Балі II» підходи змінилися. Свого часу Асоціація була заснована елітами країн-учасниць, але створення Спільноти АСЕАН без залучення широких суспільних кіл було неможливим. Важливе значення у цьому процесі мало зростання ролі академічних, дослідницьких, журналістських кіл (процес «трек-2») і неурядових громадських (культурних, релігійних, художніх, благодійних тощо) організацій (процес «трек-3»), які забезпечували альтернативні канали впливу на формування й оцінку політики. Однією з найбільш значних подій у залученні громадянського суспільства було створення Народної асамблеї АСЕАН для діалогу між урядами, аналітичними центрами і групами громадянського суспільства з країн АСЕАН (з 2000 р.). Іншим напрямком було створення приватним сектором АСЕАН Дорадчої ділової ради (2003 р.) для колективного сприяння просуванню спільних інтересів у регіоні.

Однією з ініціатив, значення якої вийшло поза межі АСЕАН, було створення Діалогу Шангрі-Ла (за назвою готелю, де він відбувається), відомого також як Азійська конференція з безпеки – міжурядового форуму у сфері безпеки, який з 2002 р. щорічно проводиться в Сінгапурі незалежним дослідницьким центром «Міжнародний інститут стратегічних досліджень» (IISS) за участю військових міністрів і вищих військових керівників країн АТР, а також неурядових делегатів – політиків, академічних експертів, аналітиків, журналістів, представників бізнес-спільноти тощо. Цей форум культивує почуття спільноти серед найбільш впливових діячів, які формують політику у військовій і безпековій сферах. Коло учасників Діалогу Шангрі-Ла поступово розширювалося, а їх представництво підвищувалося. США брали в ньому участь, починаючи

[582] Pitsuwan, Surin. Op. cit.

з інаугураційної зустрічі в 2002 р., на якій американську делегацію очолював заступник секретаря оборони П. Вульфовіц. На зустрічі 2008 р. секретар оборони США Р. Гейтс наголосив на статусі США як «країни-резидента» у Східній Азії, оскільки «суверенна американська територія розташована у західному Тихоокеанському регіоні від Алеутських островів до Гуама»[583].

За коментарем С. Пітсувана, АСЕАН була неформальним форумом для консультацій усередині регіону і з партнерами поза регіоном, але тиск різних проблем, пов'язаних з інтеграцією і глобалізацією, вимагав, щоб АСЕАН трансформувалася в більш динамічну організацію. За 40 років існування лише 30% досягнутих нею угод вступили в силу, що не відповідало потребам часу[584]. Однією з найбільших проблем був принцип консенсусу в прийнятті рішень АСЕАН. Група видатних осіб рекомендувала запровадження системи голосування на основі більшості, що призведе до використання механізмів примусу, але поступово, з урахуванням відмінностей між новими і старими членами. Критичною для АСЕАН була ліквідація розриву в розвитку економічних і людських ресурсів між новими і старими членами, що шкодило її впевненості на міжнародній арені[585]. Зі слів президента Філіппін Глорії Макапагал-Аройо, у процесі створення більш об'єднаної АСЕАН її учасниці перебували «на марафоні, а не на спринті»; їхній погляд простягався «не лише на АСЕАН у віці 40, але й на АСЕАН у віці 80»[586]. У її виступі з нагоди 40-річчя АСЕАН йшлося про перейняття Асоціацією досвіду Європи зі створення Європейського Союзу, але визнавалося, що у зв'язку з надзвичайною різноманітністю регіону формування такої спільноти буде тривалим процесом.

---

[583] Wade, G. China and Its Neighbors. Jan. 02, 2011 / The Asia-Pacific Journal: Japan Focus // http://japanfocus.org/events/view/19

[584] Ibidem.

[585] PM cheers ASEAN on Anniversary / Ministry of Foreign Affairs. Department of External Relations – Ho Chi Minh City // http://www.mofa.gov.vn/en/nr040807104143/nr040807105001/ns070808100107

[586] PGMA's Speech delivered during the 13th Nikkei International Conference… Op. cit.

Було також очевидно, що АСЕАН не набуде таких жорстких інституційних форм, як ЄС. За аналізом П. Ламі, генерального директора ВТО в 2005–2009 рр., дві моделі регіональної інтеграції – ЄС і АСЕАН – відрізняються як «сімейна модель» і «модель гарного сусідства». Остання більш обмежена і представляє «м'яку» інтеграцію. Якщо для Європи інституційне будівництво, тобто створення механізмів для досягнення цілей, було провідним, то для АСЕАН воно другорядне. Три компоненти, що зробили можливою європейську інтеграцію – політична воля, згода щодо цілей інтеграції та необхідні механізми для їх досягнення – представлені також в азійському регіоналізмі, але в інших пропорціях. Держави АСЕАН визнають інституційний імператив найменш необхідним для будівництва спільноти. Хоч бажання інтегруватися очевидне, але формулювання процесу – не чітке. Ближчим для АСЕАН є «процес паралельної національної дії», який відбувається у скандинавських країнах. Він уникає створення наднаціональних інституцій – угоди зі співробітництва доповнюються адаптацією національних законів і регуляцій, легалізацією та гармонізацією стандартів, на противагу створенню нових регіональних структур[587].

Різна позиція країн АСЕАН щодо членства у Східноазійському саміті засвідчила їхній різний рівень комфорту у відносинах з Китаєм. Найбільш значний вплив Китай мав у материкових державах ПСА, передусім у М'янмі, Камбоджі й Лаосі, що приводило деяких експертів до думки про їхнє фактичне поглинання Китаєм[588]. Союзник США Таїланд, хоча більш незалежний від Пекіна, почував себе більш комфортно в тісних відносинах з Китаєм, ніж інші регіональні держави. Натомість колишнє домінування Китаю в Індокитаї, прикордонна війна 1979 р. і територіальні суперечки в Південно-Китайському морі наклали обмеження на міру збли-

[587] Lamy, Pascal. Lessons of Europe for Global Governance. First Anniversary Public Lecture, Lee Kuan Yew School for Public Policy, 15 August, 2003. Цит за: Globalization in Southeast Asia. Local, National and Transnational Perspectives. – New York, Oxford, 2003. – P. 30.

[588] China's Foreign Policy and «Soft Power». Op. cit. – P. 89.

ження між Китаєм і В'єтнамом. Значно менший вплив Китай мав на морські країни ПСА (Індонезію, Філіппіни, Малайзію, Бруней). Ісламські країни регіону дивилися швидше на решту ісламського світу, ніж на Китай, як на моделі для розвитку. Сінгапур, найбільш залежна від торгівлі держава регіону, підтримував збалансований підхід до відносин з великими державами. Деякі дослідники розглядали двосторонні відносини окремих країн АСЕАН з Китаєм як стримуючий чинник інтеграції ПСА, вказували на потребу вироблення спільної позиції АСЕАН у відносинах із ним. Якщо в минулому «китайська загроза» була чинником згуртування АСЕАН, у майбутньому відносини між Китаєм та окремими країнами АСЕАН могли призвести до розколу організації[589].

Професор Австралійського національного університету Дж. Вейд, аналізуючи економічні та інфраструктурні зв'язки між В'єтнамом, Лаосом, Камбоджею, Таїландом, М'янмою та двома китайськими провінціями Юннань і Гуансі в регіоні Великого Меконгу, які постійно розвивалися, прийшов до висновків, що вони могли перевищити зв'язки всередині АСЕАН. Зростаюча економічна взаємозалежність мала значний вплив і на В'єтнам. Високий ступінь контролю Китаю над більшістю сучасного індустріального сектору В'єтнаму підтверджувався в'єтнамськими посадовцями, за оцінками яких близько 90% усіх інженерних, будівельних і постачальних контрактів у в'єтнамських проектах здобули китайські компанії[590].

Потреба збереження регіональної рівноваги сил примушувала АСЕАН обстоювати залучення в регіон США, щоб зберегти його відкритий характер на противагу закритому блоку, замкнутому на Китаї. За коментарем С. Пітсувана, АСЕАН була готова розвивати відносини і з Китаєм, і зі США для збереження балансу сил у регіоні; бути центром опори, який балансує суперництво між основними гравцями; знайти точку балансу, за якого кожен з партнерів відчував би себе комфортно, впевнено й отримував вигоду.

---

[589] China's Foreign Policy and «Soft Power». Op. cit. – P. 85–95.

[590] Wade, G. Op. cit.

Цей баланс мав виникнути автоматично через динаміку співробітництва й координації[591].

Гарні відносини між США і Китаєм, Японією і Китаєм давали АСЕАН можливість впливати на переговори між ними з проблем регіонального розвитку і отримувати дивіденди від їхньої конкуренції за регіональний вплив. Потреба вибирати між ними призвела б до загострення відносин всередині АСЕАН із непередбачуваними наслідками для регіону. Зі слів Лі Куан Ю в інтерв'ю газеті «Санді Таймс» у вересні 2000 р., країни АСЕАН намагаються бути друзями і для США, і для Китаю. «Якщо це не спрацює і нам доведеться вибирати сторону, це буде дуже складний світ… Тому ми стримуємо подих»[592].

Спочатку Вашингтон, залучений до глобальної війни з тероризмом, не приділяв достатньої уваги регіональним процесам у Східній Азії. За аналізом Н. Мунаката, підхід Дж. У. Буша до регіоналізму в Східній Азії значно відрізнявся від У. Клінтона. Його зосередженість на глобальній війні з тероризмом, яка вимагала значних ресурсів, сприяла кращому усвідомленню стратегічної цінності для американських інтересів більш інтегрованої Східної Азії й забезпечила сприятливе невтручання США в процес «АСЕАН+3», що, в свою чергу, зменшило обережність східноазійських держав стосовно більшої інституалізації регіонального співробітництва.[593] На запитання журналістів про ставлення адміністрації Дж. Буша до заходів регіональних держав з конструювання східноазійського регіоналізму (квітень 2002 р.) торговий представник США в Східній Азії Р. Зоеллік відповів, що це не є проблемою, навпаки, збільшення внутрішнього східноазійського попиту забезпечить для США більш сприятливий торговельний баланс із регіоном[594]. Вашингтон перестав критикувати процес «АСЕАН+3» і зробив ставку на досягнення двосторонніх ФТА, щоб уникнути дискримінації США в регіональній торгівлі.

---

[591] Pitsuwan, Surin. Op. cit.

[592] Цит. за: Wan, Chin Kin. Op. cit. – P. 409.

[593] Munakata, Naoko. Op.cit. – P. 152–153.

[594] Ibidem – P. 152–153.

Під час слухань у сенатському комітеті з міжнародних справ у червні 2004 р. помічник держсекретаря Дж. Келлі відзначав як позитивну тенденцію «здоровий рух» регіональних держав у напрямку до більшої економічної відкритості, зменшення торговельних бар'єрів, регіонального співробітництва й інтеграції. У його свідченнях нічого не було сказано про «АСЕАН+3», але висловлювалася підтримка Держдепартаментом АСЕАН, АРФ і АТЕС як основи співробітництва США зі східноазійськими державами в сфері транснаціональної злочинності, міжнародного тероризму, інфекційних хвороб й охорони навколишнього середовища. Про позитивні регіональні тенденції, за його словами, свідчили також результати виборів у країнах Східної Азії навесні 2004 р. (перші прямі президентські вибори в Індонезії, які привели до влади прихильника демократичного шляху розвитку С. Б. Юдойоно, зростання плюралізму і парламентської активності в Малайзії, Таїланді, Сінгапурі), а також відсутність широкої підтримки в ПСА радикального ісламу[595].

За аналізом Е. Лінкольна, не було причин для стурбованості американського уряду з проводу лише азійського регіонального співробітництва. Більшість його форм була відносно нешкідливою (як, наприклад, двосторонні своп-угоди центральних банків) або розраховувалася на віддалену перспективу (як нова стратегія Японії із двосторонніх ФТА). Риторика за такими ініціативами могла насторожувати, але реальність азійського економічного регіоналізму була набагато меншою. Крім того, широкий азійсько-тихоокеанський і вужчий східноазійський діалоги не були альтернативами, які взаємно виключали одна іншу. Різні завдання вимагали різних форм діалогу[596].

Проте багато американських аналітиків висловлювали серйозну стурбованість пасивною реакцією Вашингтона на регіональну інтеграцію за моделлю «АСЕАН+3» та підписання угоди про вільну торгівлю між Китаєм і АСЕАН, зазначаючи, що це створює загрози для американських інтересів і лідерства в АТР

[595] U. S. Policy in East Asia and the Pacific: Hearing… Op. cit. – P. 7–8.

[596] Lincoln, Edward J. Op. cit. – P. 13.

і може призвести до перетворення окремих регіональних країн на частину «великого Китаю», до формування економічних і дипломатичних важелів стримування Пекіном стратегічної переваги США в регіоні.

Як уже зазначалося, у 2005 р. США виступили з ініціативою «Розширене партнерство між США і АСЕАН», а в 2006 р. підписали Торговельну й інвестиційну угоду з АСЕАН, що відновило регіональну перспективу їхньої політики, але ці ініціативи були обмеженими і не стали адекватною відповіддю на формування спільного ринку між Китаєм і АСЕАН.

З. Бжезінський в 2003 р. писав про загрозу паназійства на Сході та ознаки самостійного політичного курсу азійських держав, який уже проявився у щорічних окремих тристоронніх зустрічах на вищому рівні між Японією, РК і Китаєм; в тенденції до формування азійського економічного блоку; в обговоренні перспектив співробітництва у сфері безпеки на азійській регіональній основі; у відкритих заявах деяких азійських лідерів, що їхнє співробітництво було спрямоване проти американського домінування[597].

На думку Е. Лінкольна[598], східноазійський регіоналізм загрожував інтересам США лише у тому разі, якщо країни Східної Азії прагнутимуть створити закритий регіональний торговельний блок, але ознак цього не спостерігалося. В інтересах цих експортно орієнтованих економік був «відкритий, багатосторонній регіоналізм», спрямований на зменшення економічної вразливості Східної Азії, сприяння іноземним інвестиціям і транснаціональному виробництву. Про це свідчили й угоди регіональних держав про вільну торгівлю, які не обмежувалися лише Східною Азією. Так, 67% ФТА, досягнутих східноазійськими країнами до середини 2007 р., були угодами з країнами чи групами країн поза межами Східної Азієї. Ще вищою була частка позарегіональних угод у стані переговорів чи запропонованих до розгляду – відповідно 88% і 84%[599].

---

[597] Бжезінський З. Вказ. пр. – С. 113–144.

[598] Lincoln, Edward J. Op. cit. – P. 258.

[599] Abdelal, Rawi, and Adam Segal. Has Globalization Passed Its Peak? // Foreign Affairs. – 2007, Jan.-Febr. – Vol. 86, No. 1. – P. 103.

Були також очевидними різні підходи держав-учасниць процесу «АСЕАН+3» до його інституалізації, включаючи ФТА у Східній Азії, створення його секретаріату, трансформацію зустрічей лідерів держав-учасниць у Східноазійський саміт, членство у Східноазійській спільноті тощо. Значний негативний вплив на процес «АСЕАН+3» мала конкуренція за регіональне лідерство між Японією і Китаєм, їхня взаємна стурбованість стосовно надмірного посилення регіонального впливу свого конкурента. Опозиція США «АСЕАН+3» і тиск у відносинах з іншими країнами визнавалися неприпустимими, оскільки могли лише посилити антиамериканські настрої. Тим більше, що самі США були ініціатором вужчої форми регіоналізму через НАФТА і проект вільної торгівлі на Американському континенті (ФТАА).

Наслідки посилення регіонального впливу Китаю у Східній Азії для відносин США із союзниками та для американських інтересів у регіоні обговорювалися під час сенатських слухань у червні 2005 р. за участю членів підкомітету зі східноазійських і тихоокеанських справ сенаторів Б. Обами, Дж. Байдена, Дж. Керрі та ін. Як зазначалося, дії Китаю з поширення регіонального впливу довели свою ефективність і свідчили про «зрушення влади» у Східній Азії. Китай уже замінив США як найбільший торговельний партнер Японії, РК і Тайваню. За останні кілька місяців 2005 р. було підписано угоду про стратегічне партнерство між Китаєм та Індонезією, Пекін погодився інвестувати 10 млрд дол. в індонезійську економіку; було досягнуто дві угоди з військового і безпекового співробітництва між Китаєм і Філіппінами; оголошено про стратегічне партнерство між Китаєм та Індією; інвестиції Китаю в Північній Кореї зросли з 1,3 млн дол. в 2003 р. до 200 млн дол. в 2004 р. Зростання попиту КНР на природні ресурси зачіпало інтереси США, так само як розвиток китайського флоту відкритих морів, який порушував питання про виконання США зобов'язань за Актом про відносини з Тайванем і перспектив контролю над стратегічно важливими торговельними маршрутами[600].

[600] The Emergence of China throughout Asia. Op. cit. – P. 2.

Під час слухань відзначалися дві основні тенденції в політиці Китаю в АТР: розвиток сильних торговельно-інвестиційних відносин і прагнення узгодити свою економічну владу та політичний вплив, щоб формувати регіон у власних інтересах[601]. За свідченням К. Далпіно, професора університетів Джорджтаун та Джона Хопкінса, особливої уваги заслуговували два пункти нових відносин Китаю з країнами ПСА: можливість створення Азійської економічної спільноти без участі США з центром тяжіння в Китаї і перетворення найбідніших країн ПСА – Лаосу, Бірми і Камбоджі – у його «клієнтні» держави. Було виокремлено дві основні регіональні стратегії Китаю: надання допомоги країнам ПСА без будь-яких умов (тоді як США за останній рік застосували санкції чи загрозу санкцій проти 7 з 10 країн ПСА) і більш регіональний підхід до ПСА, ніж США, найкращим прикладом чого стало досягнення КАФТА[602].

За аналізом Д. Лемптона[603], директора центру китайських досліджень університету Джона Хопкінса, ситуація у Східній Азії у сфері безпеки (за винятком Тайваню) змінювалася у результаті зростання економічної, а не військової влади Китаю. З трьох видів влади – силової, економічної та інтелектуальної/культурної – найважливішими виявилися дві останні, тоді як США були надто зосереджені на військових питаннях і приділяли мало уваги економічній, культурній, освітній сферам.

На думку більшості експертів, Китай не діятиме на шкоду важливим відносинам, крім деяких винятків (як Тайвань), до чого його могла спровокувати політика США. На короткострокову перспективу він був зацікавлений у збереженні стабільності існуючої регіональної системи. Крім того, він ще не мав можливості кинути серйозний виклик регіональному домінуванню США. Але метою Китаю як країни, яка зростає, було формування регіональної архітектури у Східній Азії у власних інтересах, що передбачало зміну регіонального статус-кво. Тому США мали готуватися до змен-

[601] The Emergence of China throughout Asia. Op. cit. – P. 11.

[602] Ibidem. – P. 46–48.

[603] Ibidem. – P. 4–8.

шення своїх можливостей у Східній Азії і змінювати існуючу регіональну систему безпеки створенням нових структур і досягненням домовленостей зі співробітництва. Це вимагало від США здатності до реформування зсередини, вироблення ефективної політики й інвестування необхідних ресурсів на підтримку американського лідерства.

За влучною характеристикою американського професора Ж. Гаррісона, «Китай – не друг і не ворог», тож потрібно уникати колишньої спрощеної оцінки відносин із ним. США виявилися залученими у багатогранну гру, в якій Китай був терплячим гравцем, схильним як до співробітництва, так і до конкуренції залежно від обставин. Політику Китаю було порівняно з водою, яка, хоч і м'яка, але має величезну потенційну силу і врешті долає всі перешкоди. Це спонукало США спрямовувати підйом КНР у напрямку розвитку стійких відносин співробітництва[604].

Стратегія національної безпеки США 2006 р. визнавала потребу ставити відносини США з основними центрами влади у регіональний і глобальний контекст, оскільки двостороння політика, яка його ігнорує, навряд чи буде успішною, а також підтримувати ці відносини відповідними інституціями, які мають бути створені чи реформовані разом з партнерами відповідно до нових викликів[605].

За другої адміністрації Буша простежувалися наміри Вашингтона активізувати дипломатичні відносини з АСЕАН. Зручну нагоду для цього створювало відзначення 40-річчя утворення АСЕАН і 30-річчя встановлення діалогу «США-АСЕАН». Нового поштовху американсько-асеанівським відносинам мав надати перший саміт «США-АСЕАН» у Сінгапурі у вересні 2007 р., але він не відбувся. Цього року держсекретар К. Райс пропустила постміністерську конференцію АСЕАН і щорічні збори АРФ через поїздку на Близький Схід, а президент Буш був змушений достроково залишити саміт АТЕС у Сіднеї через події в Іраку. Ці дії сприймалися лідерами країн ПСА як вияв відсутності уваги до регі-

[604] Garrison, Jean A. Op. cit.

[605] The National Security Strategy… March 2006. Op. cit. – P. 36.

ону й АСЕАН як організації, що шкодило регіональному іміджу США[606]. Деякою мірою це враження було спростовано призначенням у квітні 2008 р. посла США до АСЕАН, що Вашингтон зробив першим з усіх партнерів АСЕАН по діалогу.

За переважаючими оцінками експертів, адміністрація Буша не приділяла достатньої уваги АСЕАН, віддаючи перевагу двостороннім відносинам за рахунок багатосторонніх[607], що частково пояснювалося неприйняттям нею АСЕАН як ефективного партнера. Можливості США у співпраці з АСЕАН як групою також стримувалися їхніми відносинами з М'янмою.

Використання регіонального підходу до ПСА визнавалося найбільшою перевагою Китаю. Незважаючи на традиційну схильність Пекіна до двосторонніх відносин, він співпрацював з АСЕАН як регіональною групою значно більше, ніж США, прикладом чого було досягнення угоди про ФТА і приєднання Китаю до ТАС. На противагу цьому США розглядали ПСА переважно у двосторонньому, а іноді й односторонньому контексті, менше підтримували розвиток АСЕАН як регіональної інституції. Політика США у Південно-Східній Азії мала тенденцію поділяти регіон на дві частини – країни зі значним ісламським населенням (і внаслідок цього вищими загрозами тероризму) та інші, віддаючи перевагу першій групі. Це відповідало також поділу між «старими» і «новими» членами АСЕАН. «Ініціатива для АСЕАН» більше сприяла інтересам «старих» членів і, на думку деяких експертів, посилювала економічний розрив між цими групами[608].

Численні дослідження американських експертів аналізували прорахунки адміністрації Дж. Буша у Східній Азії та містили рекомендації щодо збереження і посилення позицій США, які розглядалися передусім у контексті американсько-китайської конкуренції. Вони включали: підтримку військових альянсів США

---

[606] China's Foreign Policy and «Soft Power»... Op. cit. – P. 102.

[607] Haacke, Jungen. Playing Catch-Up: The United States and Southeast Asia / The London School of Economics and Political Science // http://www.lse.ac.uk/IDEAS/publications/reports/pdf/SR003/haacke.pdf; Limaye, Satu P. Op. cit.

[608] The Emergence of China throughout Asia…June 7, 2005. – P. 8.

з регіональними державами та нормальних відносин з Китаєм; відмову від менторської поведінки; посилення економічних зв'язків із регіоном через багатосторонні та двосторонні ФТА з країнами ПСА і АТР; більший акцент на переговорах у ВТО; реформування МВФ; відмову від політики створення зони вільної торгівлі двох Америк; відновлення центральної ролі АТЕС у східноазійському регіональному діалозі; більшу увагу до спільних регіональних проблем; сприяння розширенню меж східноазійського регіоналізму, створенню регіональних організацій із союзниками США та прозахідними країнами[609]. Таким цілям відповідало створення Східноазійського саміту, у зв'язку з чим виникла регіональна ситуація, більш сприятлива для інтересів США.

Одним із напрямків позитивної політики США з попередження негативних наслідків вужчого східноазійського співробітництва був більший акцент США на торговельні переговори у ВТО і реформування МВФ. Глобальні переговори мали відволікти східноазійські уряди від регіональних, зменшення торговельних бар'єрів на глобальному рівні – призвести до послаблення впливу будь-яких преференційних схем на регіональному рівні. За Е. Лінкольном, у рамках Дохійського раунду ВТО визначилися принаймні дві проблеми, які мали пряме відношення до Східної Азії. Першою був американський протекціонізм. Незважаючи на відкритий доступ до американського ринку, низькі тарифи й відносно нечисленні нетарифні обмеження, існували окремі винятки – для сталі, текстилю, сільськогосподарської продукції (включаючи цукор і яловичину), – які викликали негативну реакцію східноазійських урядів і сприяли пошуку ними альтернативи американському ринку через двосторонні та регіональні ФТА. Іншою проблемою було здійснення США антидемпінгових заходів, 41% з яких станом на 2005 р. припадав на продукцію зі Східної Азії, переважно з Японії та Китаю. Для східноазійських експертів маніпуляції антидемпінговим законодавством були

[609] Sutter, Robert G. The United States and East Asia. – New York, 2003; Lincoln, Edward J. Op. cit.; Tarling, Nicholas. Regionalism in Southeast Asia. – London, New York, 2006; Munakata, Naoko. Op. cit.

символом лицемірства Вашингтона стосовно вільної торгівлі[610]. Реформування МВФ, збільшення в ньому квот азійських держав, зміна умов фінансової підтримки тощо зменшували значення Азійського валютного фонду та інших регіональних фінансових схем, залишаючи будь-яким регіональним інституційним угодам лише додаткову функцію.

У сфері економіки й торгівлі досягнення широкомасштабної ФТА між США і АСЕАН у близькій перспективі визнавалося малоймовірним, тож експерти рекомендували Вашингтону брати більшу участь у регіональній інтеграції в ПСА через активізацію зусиль з реалізації «Ініціативи для АСЕАН» і забезпечення поєднуваності досягнутих в її рамках угод між собою, а також з іншими регіональними ФТА, підписаними США.

Вашингтон мав сприяти розвитку фінансової інфраструктури ПСА, щоб попередити або мінімізувати наступну фінансову кризу, підтримати регіональні своп-угоди (як Чіангмейська ініціатива) і пропонувати «другу лінію оборони» регіональних валют у разі ознак нової кризи. Крім сприяння американським економічним інтересам, таке співробітництво допомогло б розсіяти тривале невдоволення поведінкою США під час кризи 1997-1998 рр.

Визнавалася необхідність активного пошуку шляхів розвитку регіонального енергетичного співробітництва у Східній Азії (на противагу конкуренції) через реалізацію багатосторонніх енергетичних проектів. Оскільки існуючі регіональні форуми не були ефективними для реалізації цих завдань, визнавалася потреба створення нових регіональних енергетичних інституцій за участю США. Без їх залучення посилювалися ризики, що націоналістична конкуренція за поставки енергетичних ресурсів і контроль над морськими шляхами постачання призведе до серйозних політичних і військових суперечностей між провідними азійськими державами[611].

США мали відновити свою «м'яку владу» в регіоні, бути більш активними у багатосторонній дипломатії, включаючи дискусії про

[610] Lincoln, Edward J. Op. cit. – P. 261–262.

[611] Ibidem. – P. 46.

вільну торгівлю в регіоні, піднімати більш широке коло питань, ніж глобальна війна з тероризмом, якомога швидше скорегувати візову політику для відновлення традиційного доступу до Америки студентів, науковців, підприємців та відновити ефективність публічної дипломатії[612]. При цьому Вашингтону не потрібно було змінювати політику, йшлося лише про розширення й інтенсифікацію заходів у дипломатичній, безпековій, торговельній, освітній і культурній сферах. Так, США мали більш активно реалізовувати освітні програми, які президент Буш обіцяв Індонезії та Філіппінам під час візиту до цих країн у 2003 р., підтримувати свій профіль у регіоні через візити високого рівня, здійснювати тісні контакти у функціональних сферах, не покладаючись надмірно на Японію, Австралію та Індію як виразників своїх інтересів.

США мали розглянути нові механізми посилення діалогу з АСЕАН як із групою, запропонувати ініціативи для збільшення впливу в «нових» країнах Асоціації; сприяти розвитку «людського капіталу» ПСА. Вважалося малоймовірним підписання ТАС, оскільки це передбачало підтримку США концепції Зони миру, свободи і нейтралітету, яку вони тривалий час критикували. Більш прийнятними вважалися такі механізми посилення зв'язків як регулярний щорічний саміт «США-АСЕАН» (для цього потрібно було вирішити проблему участі в ньому Бірми) і призначення посла США до АСЕАН, розширення й підсилення регіонального офісу в Бюро зі східноазійських і тихоокеанських справ Держдепартаменту[613].

Оскільки піднесення Китаю мало очевидні наслідки для структури регіональної безпеки у Східній Азії, визнавалася потреба створення нової регіональної архітектури за його участю. Спочатку були розрахунки, що шестисторонні переговори з північнокорейської проблеми еволюціонують у більш формальну структуру в сфері безпеки, але вони не реалізувалися. Рекомендувалося здійснення регулярних консультацій на найвищому рівні між США і Китаєм з двосторонніх політичних і економічних справ, регіо-

[612] The Emergence of China throughout Asia… Op. cit. – P. 8.

[613] Ibidem. – P. 47–53.

нальних і глобальних питань, але цього було недостатньо. Визнавалося, що жодна регіональна проблема не може бути вирішена без співробітництва між США, Японією і Китаєм, у зв'язку з чим було важливо виробити механізми проведення регулярних консультацій між ними за типом тристороннього діалогу з проблем регіональної й глобальної безпеки США-Японія-Австралія і США-Японія-Республіка Корея. Найбільшою проблемою в розвитку структури тристороннього співробітництва за участю Китаю було уникнення логіки «два проти одного» між США та їхніми союзниками, з одного боку, і Китаєм, з іншого[614]. Доцільним було також налагодження трикутникового співробітництва з нетрадиційних транснаціональних проблем безпеки між Китаєм, США й АСЕАН.

З. Бжезінський рекомендував організувати офіційний процес тристоронніх консультацій між США, Японією і Китаєм із військових питань з можливістю вільно висловлювати свої побоювання й обмінюватися стратегічними поглядами, що могло покласти початок створенню необхідного мінімуму взаємної довіри. У 2003 р. він писав про усвідомлення окремими китайськими експертами необхідності проведення більш тонкої політики щодо Японії з урахуванням особливостей японсько-американських зв'язків, що могло б сприяти утвердженню ширшого розуміння азійської ідентичності в самій Японії й заохоченні її до ототожнення свого майбутнього з Азією, на противагу постійному відчуженню від Азії, за яким стоять США[615]. З часом процес тристоронніх консультацій, на думку З. Бжезінського, міг бути розширений до вирішення загальних проблем регіональної безпеки із включенням до нього інших азійських країн, а у віддаленій перспективі призвести до трансформації Організації з безпеки і співробітництва у Європі (ОБСЄ) в міжнародний орган, який охоплює всю Євразію, до створення транс-континентальної євроазійської системи безпеки. Продуктивною вбачалася також трансформація щорічних самітів «великої вісімки» у політично-економічний консультативний процес із залученням Китаю

[614] The Emergence of China throughout Asia… Op.cit. – P. 9; United States-China Relations in the Era of Globalization… Op. cit. – P. 31–32.

[615] Бржезінский З. Вказ. пр. – С. 105.

та Індії («велику десятку»), який міг би стати важливим механізмом економічних і політичних консультацій у масштабах усієї Євразії[616].

Визнавалася потреба більш активної ролі США в Регіональному форумі АСЕАН, який у перспективі міг стати основним механізмом зі співробітництва у сфері морської безпеки. США мали продовжувати обережну мультилатералізацію своєї політики у сфері безпеки в інтересах ПСА, прикладом чого було розширення складу учасників навчань «Кобра голд», до яких у 2005 р. приєдналися Японські сили самооборони і Сінгапур, а багато країн, включаючи Китай, виступали спостерігачами[617].

Пекін уважно спостерігав за формуванням багатосторонніх структур безпеки у Східній Азії. Коли в травні 2007 р. в кулуарах зустрічі старших посадовців АРФ у Манілі відбулися чотиристоронні переговори між США, Японією, Австралією та Індією на рівні помічників міністрів закордонних справ для обговорення питань взаємного співробітництва з проблем безпеки (антитерористична діяльність, допомога після цунамі тощо), Китай висловив стурбованість з приводу його «оточення», що примусило Австралію завершити переговори після першої зустрічі. За коментарем Держдепартаменту, вони не розглядалися США не як нове угрупування, а як можливість обговорити регіональні проблеми у неформальній обстановці[618].

Важлива роль у мінімізації негативних перспектив східноазійського регіоналізму відводилася відновленню центральної ролі в регіональному діалозі форуму **АТЕС**, який забезпечував економічні зв'язки США зі східноазійським регіоном. Втрата інтересу до АТЕС з боку економік-учасниць (з різних причин) стала важливою причиною зростаючого інтересу до процесу «АСЕАН+3», субрегіональних і двосторонніх переговорів про вільну торгівлю. Участь США в АТЕС визнавалася основою їхньої регіональної економічної політики в Східній Азії.

---

[616] Бржезінский З. Вказ. пр. – С. 110–111.

[617] The Emergence of China throughout Asia. Op. cit. – P. 51–52.

[618] United States-China Relations in the Era of Globalization… Op. cit. – P. 22–23.

Ініціатива відновлення ролі «процесу АТЕС» виходила від Республіки Корея на саміті АТЕС у Шанхаї в листопаді 2001 р. Підписаний на ньому документ «Шанхайська згода» передбачав розширення «Плану дій Осака», включаючи розробку ідеї «нової економіки», зміцнення функціонування ринків і реалізацію стратегії «електронний АТЕС», метою якої було створення у регіоні «цифрового суспільства». Лідери держав погодилися на зниження вартості торговельних трансакцій у регіоні на 5% до 2010 р., зробили першу заяву про боротьбу з міжнародним тероризмом.

На саміті 2002 р. в Лос Кабос (Мексика), крім традиційних питань лібералізації регіональної торгівлі, розглядалися проблеми упровадження «цифрової» економіки і стандартів транспарентності. Лідери економік-членів виступили з низкою заяв у сфері боротьби з міжнародним тероризмом і нерозповсюдження зброї масового знищення, схвалили Ініціативу США із забезпечення безпечної торгівлі в регіоні (STAR). За декларацією «Партнерство в ім'я майбутнього», схваленій на наступному саміті АТЕС у Банг-коку (Таїланд) в листопаді 2003 р., вони брали зобов'язання протидіяти міжнародному тероризму і поширенню зброї масового знищення у регіоні, наголошували, що регіональні та двосторонні угоди про вільну торгівлю повинні відповідати принципам ВТО і сприяти досягненню «богорських цілей», підписали заяву про безпеку у сфері охорони здоров'я та оновлену заяву про виконання стандартів транспарентності. Акцент на транспарентності й боротьбі з корупцією як важливих механізмах розвитку економіки зроблено у Сантьягській декларації лідерів АТЕС 2004 р., схвалено нову ініціативу з розширення регіональної торгівлі.

Під час наступних самітів АТЕС у Пусані (2005 р.) й Ханої (2006 р.) друга адміністрація Буша виступила з ініціативами щодо забезпечення умов для подальшої лібералізації торгівлі в АТР. На саміті в Пусані (РК) було підтверджено курс на досягнення «богорських цілей» через низку заходів під назвою «Пусанська дорожня карта», включаючи підтримку багатосторонньої торговельної системи, регіональних торговельних угод і ФТА; запропоновано знизити вартість торговельних операцій до 2010 р. ще на 5%. На саміті в Ханої (В'єтнам) схвалено «Ханойську про-

граму дій», спрямовану на досягнення «богорських цілей» і реалізацію «Пусанської дорожньої карти» для створення в регіоні зони вільної торгівлі; надано підтримку розвитку Дохійському раунду переговорів ВТО.

Останнє питання знову було в центрі уваги саміту АТЕС 2007 р. (Сідней, Австралія). Президент Дж. Буш виступив на ньому із пропозицією створити систему енергетичної безпеки і продовжити рух у напрямку «більш транспарентного АТР»[619]. На саміті у Сіднеї вперше було схвалено декларацію з проблем зміни клімату, енергетичної безпеки і «чистого розвитку». Саміт 2008 р. у Лімі (Перу) відбувався в умовах розгортання глобальної фінансової та економічної кризи, що обумовило його порядок денний. У схвалених на ньому документах лідери АТЕС висловлювали намір утриматися від посилення протекціонізму і за підтримку найшвидшого завершення Дохійського раунду багатосторонніх торговельних переговорів[620].

Отже, традиційними в діяльності АТЕС залишалися питання лібералізації торгівлі й інвестицій, створення зони вільної торгівлі в АТР, досягнення цілей Богорської декларації, сприяння Дохійському раунду переговорів ВТО, боротьби з протекціонізмом і бар'єрами в торгівлі. До порядку денного АТЕС включено проблеми електронної торгівлі, створення в АТР «цифрової економіки» та «цифрового суспільства», реалізації принципів транспарентності, зміни клімату, енергетичної безпеки і «чистого розвитку».

Після 11 вересня 2001 р. «процес АТЕС» приділяв більше уваги проблемам безпеки. До його порядку денного було включено проблеми безпеки у сфері торгівлі, фінансів, енергії, транспорту, здоров'я, заходи з протидії тероризму з використанням економічних і фінансових механізмів. Через АТЕС здійснювалася робота щодо вдосконалення безпеки подорожей і транспортування, сприяння

---

[619] Шергін С. О. Рушійні силі Азійсько-Тихоокеанського регіоналізму // Зовнішні справи. – 2009. – №2. – С. 39.

[620] Результаты саммитов, основные программные документы / Российский центр исследований АТЭС // http://www.apec-center.ru/131/

міжнародним стандартам нерозповсюдження, посилення експортного контролю, забезпечення відповідності міжнародної безпеки кораблів і портів Коду правил Міжнародної морської організації[621].

Перспективним напрямком торговельної політики адміністрації Дж. У. Буша в АТЕС виявилося підключення США до переговорів стосовно угоди з Транс-тихоокеанського партнерства (Trans-Pacific Partnership, ТПП). Цю угоду про тісніше економічне співробітництво ініціювали Чилі, Нова Зеландія і Сінгапур на зустрічі міністрів АТЕС у жовтні 2002 р. (П-3), у 2004 р. до них приєднався Бруней (П-4). Переговори між «четвіркою» завершилися в 2005 р. Оскільки угода була відкритою для вступу будь-якої з економік АТЕС, у лютому 2008 р. переговори про вступ розпочали США. За їхнього сприяння формат і кількість учасників переговорів було значно розширено[622]. Їх було продовжено наступною адміністрацією Б. Обами.

Наприкінці президентства Дж. Буша США залишалися другим найбільшим ринком для продукції країн Південно-Східної Азії, джерелом інвестицій і технологій, спонсором багатосторонніх програм іноземної допомоги, а також гарантом безпеки і балансу сил у східноазійському регіоні, що високо цінувалося, але загальна тенденція до зменшення регіонального впливу США була очевидною[623]. Унілатералізм зовнішньої політики адміністрації Буша підривав основи американського лідерства в регіоні. Зосередженість США на проблемах безпеки створювала незручну ситуацію, за якої лідери регіональних держав були змушені вибирати між підтримкою американської політики і часто ворожими до неї настроями населення. У цьому контексті менш нав'язливий, більш прагматичний і спрямований на вирішення проблем розвитку «пекінський консенсус» більше приваблював

[621] U. S. Policy in East Asia and the Pacific: Hearing… Op. cit. – P. 12–14.

[622] Chile-Peru-United States-Australia-Brunei Darussalam-New Zealand-Singapore and Viet Nam (Trans Pacific Partnership-TPP Agreement // SICE. Foreign Trade Information System // http://www.sice.oas.org/TPD/CHL_Asia/CHL_Asia_e.ASP

[623] China's Foreign Policy and «Soft Power» ... Op. cit.– P. 90.

тих, для кого пріоритетною була національна, а не міжнародна безпека[624].

За висновками відомого американського експерта Р. Кроніна, зробленими в 2007 р., в середньостроковій перспективі США залишатимуться важливими для ПСА незалежно від політики, яку вони здійснюють. Це відбуватиметься з трьох основних причин. По-перше, кожна країна регіону прагне уникнути регіонального домінування Китаю чи іншої держави, тобто зацікавлена в підтримці балансу у відносинах між Пекіном, Вашингтоном і Токіо. По-друге, американська економіка збереже свою важливість для країн ПСА як ринок збуту й основне джерело високих технологій, що є критично важливим для досягнення ними прийнятного «розподілу праці» з Китаєм. По-третє, США залишаються єдиною державою з військовими можливостями зміцнювати регіональну безпеку і стабільність, надавати ефективну підтримку в операціях з ліквідації наслідків стихійних лих. США мають також значні ресурси «м'якої сили» – відкритість, сприяння інноваціям, програми культурних і освітніх обмінів, привабливість американської вищої освіти тощо, які свого часу сприяли становленню багатьох впливових представників регіональної політичної, підприємницької, управлінської, академічної, мистецької еліти. Однак такі важливі, сформовані в попередній період чинники можуть лише підтримувати значущість США в регіоні, але цього недостатньо для збереження американського лідерства за умов нових регіональних і глобальних викликів[625].

Експерти також рекомендували адміністрації Буша приділити більшу увагу відносинам з острівними державами в південно-захід-

---

[624] Beeson, M. US Hegemony and Southeast Asia: The Impact of, and Limits to, American Power and Influence // Critical Asian Studies. – 2004. – Vol. 36. No. 3. – P. 323–354; Ramo, J. C. The Beijing Consensus. – London, 2004; Beeson, M. The United States and East Asia… Op. cit.

[625] Cronin, Richard. Can The Bush Administration Craft an Effective Policy Toward Southeast Asia? May 11, 2007 / Stimson // http://www.stimson.org/spotlight/can-the-bush-administration-craft-an-effective-policy-toward-southeast-asia/

ній частині Тихого океану, вважаючи, що це не лише допоможе забезпечити їхню політичну стабільність та економічний розвиток, але також зміцнить безпекові інтереси США і стримає можливий несприятливий ефект зростання впливу Китаю. Рух у цьому напрямку було зроблено, коли 2007 рік було проголошено «роком Тихого океану»[626].

Глобальна фінансово-економічна криза, яка розпочалася в США влітку 2008 р., завдала ще одного значного удару по міжнародному іміджу США і привабливості американської моделі розвитку, сприяла подальшій втраті американського регіонального лідерства у Східній Азії. Початок глобальної фінансової кризи пов'язують із банкрутством у вересні 2008 р. провідного американського інвестиційного банку та глобальної фінансової компанії «Лімен Бразерс», що свідчило про накопичення у США критичної маси неповернутих боргів і кризовий стан усієї банківської системи. Криза швидко поширилася на інші розвинуті країни. Було очевидним, що її неможливо врегулювати лише зусиллями розвинутих держав у рамках існуючих міжнародних фінансових інституцій на основі традиційних практик Бреттон-Вудської системи і Вашингтонського консенсусу, адже, по-перше, проблеми, що викликали кризу, виникли на фінансових ринках США і ЄС; по-друге, більшості розвинутих економік, які співпрацювали з МВФ та іншими фінансовими інституціями, бракувало фінансової стабільності для забезпечення їхньої діяльності.

Криза спонукала президента Дж. Буша підтримати європейські ініціативи про скликання саміту лідерів, міністрів фінансів і глав національних банків двадцяти провідних економік світу. Він відбувся у Вашингтоні в листопаді 2008 р. і започаткував «велику двадцятку» як новий глобальний форум прийняття рішень з фінансово-економічних питань за участю не лише розвинених країн, але й тих, що розвиваються, що свідчило про зростання їхньої ролі у світовій політиці (від Східної Азії до неї, крім Японії і Республіки Корея, увійшли також Китай та Індонезія).

Отже, на початку XXI ст. продовжилося зрушення міжнародних відносин у Східній Азії і більш широкому АТР від білатера-

[626] China's Foreign Policy and «Soft Power» ... Op. cit. – P. 40, 98.

лізму, сконцентрованого на Вашингтоні до складнішої багатосторонньої регіональної структури. Китай не лише став важливим ринком для своїх сусідів, але й здобув значний регіональний і глобальний політичний вплив, що відповідав його зростаючій економічній важливості. Швидкий розвиток торговельних відносин між Китаєм і АСЕАН у посткризовий період створив динаміку, сприятливу для АСЕАН, знову поставив АСЕАН у центр регіональних інтеграційних процесів, спонукав Японію і США зміцнювати зв'язки з нею, посилив японсько-китайське і американсько-китайське суперництво за регіональне лідерство.

На початку XXI ст. сформувалася багаторівнева структура міжнародних інституцій в АТР, визначилося кілька форм східноазійського регіоналізму. По-перше, АСЕАН (1967 р.) у межах Південно-Східної Азії. Після Азійської кризи й утворення форуму «АСЕАН+3» з 2003 р. розпочався етап реформування АСЕАН у бік її більшої інституалізації і створення Спільноти АСЕАН. По-друге, «процес АСЕАН+3» у межах Східної Азії, який за короткий проміжок часу охопив широке коло сфер співробітництва – від фінансової безпеки і формування східноазійської регіональної ідентичності до проекту створення Східноазійської спільноти. По-третє, Східноазійський саміт як виразник японської концепції «відкритого» регіоналізму, який розширив його за рахунок Австралії, Нової Зеландії, Індії. По-четверте, АТЕС як транс-Тихоокеанська форма регіоналізму за участю держав Тихоокеанського кільця. У графічному вигляді їх можна представити як кола, які описують одне одного з центром в АСЕАН. Крім того, існувало ще принаймні 200 різноманітних багатосторонніх інституцій у межах АТР. Значного поширення з початку XXI ст. набули угоди про вільну торгівлю, які, проте, не вели до конструювання східноазійського регіоналізму.

Яким шляхом піде східноазійський регіоналізм, прогнозувати було складно. Найбільш імовірним варіантом був його паралельний розвиток у рамках різних регіональних структур з численними механізмами перестрахування між країнами регіону з метою уникнення залежності від тих чи інших регіональних лідерів. Перспективи регіональних процесів значною мірою визначалися взаємодією США, Японії та Китаю. Визнавалося, що без позитивних китайсько-

японських відносин і сприятливого ставлення США східноазійська інтеграція мала небагато шансів на значний прогрес.

За президентства Дж. У. Буша США залишилися найбільш впливовою країною Східної Азії в термінах «жорсткої» і «м'якої» влади, але подальше зменшення їхнього відносного впливу в регіоні було очевидним. Цьому сприяли зосередженість Вашингтона на війнах в Афганістані й Іраку, на проблемах безпеки на противагу торгово-економічному співробітництву; підвищена увага США до «великого Близького Сходу» на противагу відносинам із країнами Східної Азії й АСЕАН; нелегітимність війни в Іраку; силова відповідь на виклики національній безпеці США за умов недостатньої уваги до дипломатичних заходів і розвитку політичних відносин, перевага силових методів над дипломатією; проголошення й реалізація «доктрини Буша», яка передбачала можливість однобічних превентивних заходів США, агресивного втручання у внутрішні справи інших держав.

Втрата американського лідерства була також викликана загальним невдоволенням американським гегемонізмом, нав'язуванням США неліберальної економічної моделі, демократії як системи управління, власного розуміння глобалізації; антиісламською агітацією в ході антитерористичних заходів адміністрації Дж. У. Буша. Було очевидно, що США на початку XXI ст. були зацікавлені у Східній Азії переважно в контексті своєї глобальної стратегії, яка зосереджувалася після терористичних атак 11 вересня 2001 р. на війні з тероризмом і на «великому Близькому Сході». У результаті США виявилися виключеними як з процесу «АСЕАН+3», так і зі Східноазійського саміту.

Глобальна фінансово-економічна криза сприяла подальшому послабленню американського лідерства у Східній Азії та відкриттю нових перспектив для східноазійських інтеграційних процесів без участі США. Виникла нагальна потреба вироблення нової ефективної стратегії США у Східній Азії, інвестування необхідних ресурсів у відновлення і підтримку американського лідерства в регіоні. У вимірах участі Вашингтона в процесах регіональної інтеграції в АТР та його впливу на них адміністрація Б. Обами прийшла до влади за набагато гірших умов, ніж її попередниця.

РОЗДІЛ 4.
«СТРАТЕГІЧНИЙ ПОВОРОТ» У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ПЕРШОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ Б.ОБАМИ (2009–2013 рр.)

4.1. Концептуальне забезпечення східноазійської політики адміністрації Обами

Адміністрація Барака Обами прийшла в Білий дім в січні 2009 р. в умовах ведення США двох затяжних війн в Афганістані й Іраку, послаблення їхніх традиційних альянсів, міжнародного впливу і репутації. Глобальна фінансово-економічна криза призвела до найбільшого з часу «великої депресії» уповільнення американської економіки, завдала удару по американській моделі розвитку, гостро поставила питання про реформування міжнародних фінансових інституцій, запровадження нової світової резервної валюти. Сенатор від штату Іллінойс Б. Обама брав участь у президентських виборах 2008 р. під гаслом відновлення американського лідерства, що декларувала його програмна стаття в журналі «Форін Ефеерз» з аналогічною назвою[627]. У своїй інаугураційній президентській промові він говорив про складність і взаємозалежність світу, спільність загроз і викликів, що унеможливлювали одноосібне лідерство США і вимагали постійної співпраці «зі старими друзями і колишніми ворогами» з основних проблем світової спільноти[628].

---

[627] Obama, Barack. Renewing American Leadership // Foreign Affairs. – July-August, 2007. – Vol. 86, No. 4 // http://www.foreignaffairs.com/articles/62636/barack-obama/renewing-american-leadership

[628] Obama, Barack. Inaugural Address, U. S. Capitol, Washington D. C., January 21, 2009 / The White House // http://www.whitehouse.gov/blog/inaugural-address

Стратегія національної безпеки першої адміністрації Б. Обами (травень 2010 р.) – «національного відновлення і глобального лідерства», «відбудови основ американської сили і впливу» – приділяла значну увагу колективним діям держав. Лідерство США в нових умовах глобальної взаємозалежності визначалося в ній як здатність долати перешкоди до співробітництва, створювати нові й поглиблювати вже існуючі партнерські взаємини в кожному регіоні, здійснювати політику мобілізації більшої кількості партнерів для вирішення спільних проблем[629].

Початковим пунктом колективних дій мало бути «залучення» інших держав – близьких друзів і союзників, інших провідних центрів впливу (Китай, Індія, Росія), націй, чий вплив зростає (Бразилія, Південна Африка, Індонезія), країн, що розвиваються, особливо тих, які могли бути моделями регіонального успіху і стабільності, а також ворожих держав, щоб перевірити їхні наміри й дати можливість їхнім урядам змінити курс. «Залучення» визначалося як активна участь США у відносинах поза національними кордонами, причому не лише з урядами, але й народами всього світу, як концепція, протилежна добровільній ізоляції, яка позбавляє можливості впливати на результати. Його метою визнано підтримку міжнародної системи, яка базується на певних правилах, правах і відповідальності усіх націй і просуває інтереси США на основі служінню взаємним інтересам[630]. Стратегія «залучення» мала реалізовуватися на двосторонньому і багатосторонньому рівнях. Її успішність визнавалася залежною від ефективного використання й інтеграції різних елементів влади.

Нові підходи адміністрації Обами до здійснення зовнішньої політики визначалися в термінах «розумної влади», на противагу «жорсткій владі», силовій політиці, яка асоціювалася з попередньою адміністрацією Дж. Буша. Вони були вперше сформульовані у виступі Х. Клінтон перед сенатським комітетом із закордонних справ у зв'язку із затвердженням її кандидатури на посаду

[629] National Security Strategy. May 2010. Washington D.C., 2010. – P. 3–4.
[630] Ibidem. – P. 12–13.

держсекретаря[631] і розвинуті в її подальших виступах[632]. «Розумна влада» визначалася як використання повного набору наявних у розпорядженні засобів (дипломатичних, економічних, військових, політичних, юридичних, культурних), вибір правильного засобу чи їх комбінації для кожної конкретної ситуації. Її ключовими елементами були «три Д» – оборона, дипломатія і розвиток (defense, diplomacy, development), їх інтеграція, підняття дипломатії і розвитку до рівня оборони, зміна шляхів здійснення дипломатії і розвитку[633].

В одному з останніх виступів на посаді держсекретаря Х. Клінтон наголошувала, що військова могутність США повинна залишатися основою їхнього глобального лідерства, оскільки завжди будуть часи, коли необхідно і справедливо використовувати силу. Дипломатична влада США та їхня здатність переконувати є ефективними, бо вони можуть підтримати слова діями. Існують межі можливостей як «м'якої», так і «жорсткої» сили, що обумовлює потребу «розумної сили»[634].

Новою в ідеологічному забезпеченні зовнішньої політики США була концепція «багатопартнерського світу», який ґрунтується на співробітництві та спільній відповідальності сторін, на противагу «багатополюсному світу», побудованому на конку-

---

[631] Congressional Testimony. Nomination Hearing to Be Secretary of State. Testimony Hillary Rodham Clinton. Statement before the Senate Foreign Relations Committee. Washington, DC, January 13, 2009 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/secretary/rm/2009 a/01/115196.htm

[632] Foreign Policy Address at the Council on Foreign Relations. Speech Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Washington, DC, July 15, 2009 / Ibidem // http://www.state.gov/secretary/rm/2009 a/july/126071.htm; Remarks at the Clinton Global Initiative. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Sheraton Midtown Hotel, New York City, September 24, 2012 / Ibidem // http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/198094.htm;etc.

[633] Remarks at the Clinton Global Initiative. Op. cit.

[634] Remarks on American Leadership at the Council on Foreign Relations. Remarks Hillary Rodham Clinton, Secretary of State. Washington, DC, January 31, 2013 / Ibidem // http://www.state.gov/secretary/rm/2013/01/203608.htm

ренції[635]. У статті «Мистецтво розумної сили» Х. Клінтон порівнювала 2012 р. з 1912 р., коли нові держави, передусім Німеччина, почали відігравати більшу роль на світовій арені, а Велика Британія, тогочасний світовий лідер, переживала період відносного занепаду; суперечності між ними врешті призвели до світового конфлікту.

Враховуючи уроки історії, вона визнавала необхідність співпраці США з новими державами і партнерами на двосторонньому і багатосторонньому рівнях, щоб сприяти прийняттю ними відповідальності, адекватної їхньому зростаючому впливу і забезпечити їх повну інтеграцію в міжнародну систему. Визнавалося, що підхід, коли все дістається переможцю (a zero-sum approach), призведе лише до негативних результатів. Тому потрібно було знаходити сфери для співпраці й зміцнювати дипломатичні механізми, які будують довіру держав і допомагають їм долати відмінності[636].

Оскільки урядування Б. Обами розпочалося в умовах глобальної фінансової кризи та економічної рецесії, пріоритетним завданням його адміністрації було відновлення американської економіки. Воно розглядалося в контексті як внутрішньої, так і зовнішньої політики, виходячи з визнання, що економічна могутність Америки є основою її лідерства у світі. Було сформульовано численні зовнішньополітичні ініціативи економічного спрямування, узагальнені в концепціях «економічна дипломатія», «економічне мистецтво управління державою» (economic statecraft), «дипломатія, яка створює робочі місця» (job diplomacy) тощо.

Так, концепція «економічного мистецтва управління державою» виходила з визнання взаємозалежності в сучасному світі економічної та зовнішньої політики, у результаті чого відбулося оновлення пріоритетів зовнішньої політики США з більшим

[635] Foreign Policy Address at the Council on Foreign Relations… July 15, 2009. Op. cit.

[636] Clinton, Hillary. The Art of Smart Power // NewStatesman // http://www.newstatesman.com/politics/politics/2012/07/hillary-clinton-art-smart-power

урахуванням економічних питань і застосування економічних рішень для стратегічних проблем[637].

Для досягнення цілей відновлення національної економіки і глобального лідерства США ставилося завдання ліквідувати штучні перешкоди для торгівлі, з чим пов'язувалася здатність американських компаній краще конкурувати на міжнародних ринках і, врешті, внутрішнє зростання США.

У зв'язку з цим було зроблено наголос на створенні економічної системи, що базується на принципах «відкритості, свободи, прозорості, справедливості» й узгоджених правилах, які застосовуються до всіх націй, як розвинутих, так і тих, що розвиваються, до всіх учасників (як приватних, так і державних компаній), які забезпечать здорову економічну конкуренцію. Уперше держсекретар Х. Клінтон наголосила на цих чотирьох принципах як базових для економічних відносин в Азійсько-Тихоокеанському регіоні на нараді міністрів країн АТЕС у Вашингтоні в березні 2011 р. У липні 2011 р., коли у США відбувалися гарячі дебати з приводу підняття верхньої межі державного боргу і країна відчувала загрозу дефолту, вона виступила в Гонконгу з програмною промовою, в якій наголосила, що глобальна економічна криза зробила досягнення угоди щодо правил і принципів економічних відносин у регіоні нагальною потребою[638].

Принципи відкритої, вільної, прозорої й чесної торгівлі були традиційними для торговельної політики США, особливо після завершення «холодної війни». Новим був акцент на тому, що аван-

---

[637] Remarks at the Global Entrepreneurship Summit. Thomas Nides, Deputy Secretary for Management and Resources. Dubai, United Arab Emirates, December 12, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/s/dmr/remarks/2012/201814.htm; Delivering on the Promise of Economic Statecraft. Remarks Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Singapore Management University, Singapore, November 17, 2012 / Ibidem // http://www.state.gov/secretary/rm/2012/11/200664.htm

[638] Remarks on Principles for Prosperity in the Asia-Pacific. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Shangri-La, Hong Kong, July 25, 2011 / Ibidem // http://www.state.gov/secretary/rm/2011/07/169012.htm

гардні країни, які розвиваються, не можуть більше уникати загальних правил рівноправної й чесної конкуренції, оскільки в такому випадку, як засвідчила глобальна фінансово-економічна криза, економічна система не працює. Настав час для них стати «відповідальними акціонерами», як у торгівлі, так і в інших сферах.

Здавалося, що під впливом кризи державного бюджету і загрози дефолту адміністрація Обами прийняла більш агресивний підхід до лібералізації торгівлі та інвестицій, подібно до адміністрації Клінтона, політику якої у Східній Азії характеризували як «американський інтервенціонізм». Проте, на відміну від адміністрації Клінтона, яку критикували за недостатню увагу до проблем розвитку, новий уряд визнавав, що відбудова американської економіки тісно пов'язана з розширенням ринків, а це вимагало вирівнювання нерівномірності світового розвитку, забезпечення стабільного і стійкого глобального зростання[639].

Засоби економічної дипломатії США мали сприяти не лише створенню кращих умов для діяльності американських компаній в інтересах відновлення економіки США, але також і фундаментальним змінам у глобальній економіці в напрямку вирівнювання розвитку розвинутих країн і тих, що розвиваються, перетворення їх численного населення на покупців, щоб вони могли більше споживати, тоді як Америка – більше експортувати й заощаджувати. Існувало розуміння, що лише торговельна лібералізація не дозволить вирішити поставлені завдання, що ліквідація прірви у розвитку між глобальними Північчю і Півднем вимагає створення фізичної інфраструктури, налагодження виробничої кооперації, трансферу технологій, підготовки місцевих кадрів тощо, тобто сприяння розвитку, що уряд Обами пропонував здійснювати методами, більш адекватними сучасним світовим умовам.

Доповідь зі стратегії національної безпеки 2010 р. визнавала розвиток «стратегічним, економічним і моральним імперативом» Америки; сприяння перетворенню найбідніших країн світу на продуктивні й процвітаючі економіки – її національним інтересом[640].

---

[639] National Security Strategy. May 2010. Op. cit. – P. 4, 28.

[640] Ibidem. – P. 15, 34.

Підходи адміністрації Обами до здійснення допомоги з розвитку включали: сконцентрованість на стійких довготривалих стратегіях (на противагу короткостроковим цілям); перехід від допомоги до інвестицій у місцеві/національні/субрегіональні проекти, спрямовані на стимулювання внутрішніх ресурсів держав-партнерів; реалізацію бачення, що зусилля нації з розвитку більшою мірою повинні спрямовуватися, здійснюватися й оплачуватися їхніми урядами, спільнотами, громадянським суспільством і приватним сектором. За словами Х. Клінтон, «Ми повинні недвозначно продемонструвати, що США бажають допомагати тим, хто хоче допомогти собі сам»[641].

Реалізація порядку денного щодо розвитку відбувалася паралельно з просуванням «свободи й гідності», які розглядалися як взаємопов'язані концепції. Цілям розвитку служили численні ініціативи адміністрації Обами («Нагодуй майбутнє», Ініціатива з глобального партнерства, Глобальна ініціатива у сфері здоров'я, «Партнерство через зростання», «Партнери для нового початку» тощо) та програми, спрямовані на їх реалізацію[642].

На відміну від Дж. У. Буша з його надмірною зосередженістю на глобальній війні з тероризмом, уряд Б. Обами зробив наголос на статусі США як «тихоокеанської держави-резидента» в термінах географії, історії, альянсів, економічних відносин і зв'язків між народами. Підтвердженням цього було народження президента Обами на Гавайях і п'ять років його дитинства, проведених в Індонезії. Під час свого першого візиту до Токіо в листопаді 2009 р. він заявив: «Як перший тихоокеанський президент Америки, я обіцяю вам, що ця тихоокеанська нація буде зміцнювати

---

[641] Remarks to the Millennium Challenge Corporation. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State. Millennium Challenge Corporation, Washington, DC, November 27, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/secretary/rm/2012/11/201097.htm

[642] Докладніше див.: Городня Н. Д. Економічна дипломатія Адміністрації Барака Обами: східноазійський напрям / Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2013. – Вип. 112. – Част. 1 – С. 188–197.

і підтримувати наше лідерство в цій життєво важливій частині світу»[643].

Було значно активізовано дипломатичне залучення США до Східної Азії як центру світового економічного зростання. В умовах глобальної фінансово-економічної кризи завдяки збереженню стабільності фінансового сектора і прийняттю значних державних стимуляційних програм деяким східноазійським державам (Китай, Індія, В'єтнам, Індонезія) вдалося зберегти економічне зростання на досить високому рівні, що посилювало роль Східної Азії в одужанні американської і глобальної економіки. Їй відводилася ключова роль у реалізації Національної експортної ініціативи президента Обами зі збільшення американського експорту за 5-річний період (до 2014 р.) удвічі[644].

Під час сенатських слухань у січні 2010 р.[645] відзначалося, що в Східній Азії знаходяться 6 з 15 основних торговельних партнерів США, 8 з 20 основних утримувачів їхніх боргових зобов'язань (серед яких Китай, Японія, Гонконг і Тайвань); економіки АТЕС купують майже 60% американських товарів; участь східноазійських держав у АТЕС, ВТО і «великій двадцятці» відображає їхню зростаючу важливість у зміцненні багатосторонньої торговельної системи; тут знаходяться альянси США у сфері безпеки, ключові для збереження регіонального балансу сил і стабільності, та інші партнерства, важливі для протидії таким глобальним

[643] East Asian Strategic Review, 2010 / The National Institute for Defense Studies // http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/pdf/2010/east-asian_e2010_07.pdf – P. 234.

[644] Fostering a Rules-Based System in the U.S.-China Economic Relationship. Remarks Jose W. Fernandez, Assistant Secretary, Bureau of Economic and Business Affairs, American Chamber of Commerce. Hong Kong, August 3, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/e/eb/rls/rm/2012/197015.htm

[645] Principles of U. S. Engagement in Asia. Hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations, United States Senate. One Hundred Eleventh Congress, Second Session. January 21, 2010. – Washington, 2010. – P. 6,11.

загрозам як ядерне розповсюдження, тероризм, торгівля наркотиками, зміна клімату; крім того, з жодною країною у світі відносини США не є такими вразливими як із Китаєм. Як зазначалося, оскільки США – це «держава-резидент у Східній Азії, а не просто відвідувач», усе, що відбувається в регіоні, має прямий вплив на їхню безпеку й економічне становище[646].

Виявом пріоритетності Східної Азії в політиці адміністрації Обами стало передусім відновлення візитів високого рівня до регіону. Держсекретар Х. Клінтон здійснила свій перший візит у Східну Азію. За перший рік на цій посаді вона відвідала регіон тричі (в лютому, липні й листопаді 2009 р.) з метою розвитку двосторонніх відносин і посилення зв'язків з багатосторонніми регіональними інституціями. Її липневий візит включав зустрічі з міністрами закордонних справ східноазійських держав на Регіональному форумі АСЕАН (АРФ) у Таїланді та підписання Договору про дружбу і співробітництво (ТАС) з країнами АСЕАН, а листопадовий візит до Філіппін, Сінгапуру і Китаю – участь у форумі АТЕС, зустрічі з союзниками і партнерами для подальшого зміцнення відносин та поглиблення багатосторонньої взаємодії. У липні 2009 р. у Вашингтоні відбувся перший Американсько-китайський стратегічний і економічний діалог, який задав позитивний тон розвитку американсько-китайських відносин; у 2010 р. було започатковано широкомасштабне партнерство між США й Індонезією; розпочався офіційний перегляд політики США щодо М'янми/Бірми; посилилося «залучення» Нової Зеландії та націй тихоокеанських островів тощо. У листопаді 2009 р. президент Обама здійснив візити до Японії, Сінгапуру, Китаю і Республіки Корея з метою оновлення старих альянсів і розвитку нових партнерств; взяв участь у саміті АТЕС у Сінгапурі та першому в історії саміті «США-АСЕАН». У результаті вдалося за короткий час значно покращити регіональний імідж США.

Найбільшою мірою «стратегічний поворот» (або «перебалансування») політики США до Східної Азії виявився в листопаді 2011 р. під час 9-денного регіонального турне президента Обами,

[646] Principles of U. S. Engagement in Asia. Hearing... Op. cit. – P. 10.

коли він узяв участь у саміті АТЕС (Гонолулу, Гавайї), третьому саміті «АСЕАН-США» і Східноазійському саміті (Балі, Індонезія), відвідав Австралію, провів двосторонні зустрічі з лідерами Індії, Індонезії, Малайзії, Філіппін. У програмній статті Х. Клінтон «Тихоокеанське століття Америки», опублікованій у журналі «Форін полісі» напередодні візиту, було визначено шість пріоритетних напрямків політики США в АТР: зміцнення двосторонніх альянсів у сфері безпеки; поглиблення робочих відносин з провідними країнами, що розвиваються, включаючи Китай; залучення до регіональних багатосторонніх інституцій; розширення торгівлі та інвестицій; розвиток широкої військової присутності; захист демократії і прав людини. Як зазначалося, «Майбутнє політики визначатиметься в Азії, а не в Афганістані чи Іраку, і США мають бути в центрі цих дій»[647].

17 листопада в австралійському парламенті президент Обама виголосив програмну промову, в якій оголосив рішення зробити присутність в АТР «основним пріоритетом» зовнішньої політики свого уряду[648]. Незважаючи на необхідність скорочення бюджетних витрат, він запевнив, що це не відбудеться за рахунок АТР, до регіону будуть переміщені ресурси, необхідні для підтримки сильної військової присутності США. Було оголошено ініціативу про створення першої тривалої присутності США в Австралії та Південному Тихоокеанському регіоні – шестимісячну ротацію морської піхоти США чисельністю від 250 (у 2012 р.) до 2500 чол. (у 2016 р.) в порту Дарвін для спільного тренування з австралійськими союзниками на їхніх військових базах, що мало забезпечити кращу взаємодію американських військових з регіональними партнерами і союзниками, їхню більш ефективну допомогу в разі стихійних лих. У промові було викладено бачення

[647] Clinton H. America's Pacific Century // Foreign Policy. – 2011, October / IIP Digital // http://iipdigital.usembassy.gov/st/english/article/2011/10/20111011161233 su0.8861287.html#axzz1 dsvxWPCD

[648] Remarks by President Obama to the Australian Parliament / The White House. President Barack Obama // http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament

нового світового порядку, до якого прагнуть США – такого, в якому реалізуються права і відповідальність усіх націй і народів; дотримуються міжнародні закони і норми; не створюються перешкоди торгівлі та свободі навігації; здійснюється внесок країн, що розвиваються, в регіональну безпеку; реалізуються принципи вирішення суперечностей мирним шляхом. Лідерство США в АТР було визначено як просування «набору міжнародних норм», забезпечення дотримання однакових правил усіма учасниками.

Значну увагу під час турне було приділено економічним питанням – досягненню торговельно-інвестиційних угод і відкриттю ринків азійських країн для американського експорту. Своїм найважливішим пріоритетом Б. Обама визнав створення робочих місць і можливостей для американців, а одним із найкращих способів зробити це – збільшення торгівлі та експорту. Оскільки більшість американського експорту продавалася в АТР, що забезпечувало близько 5 млн робочих місць, його значення для відновлення економіки США визнавалося критичним[649]. Під час турне було підписано бізнес-угоди між американськими компаніями і країнами регіону на суму близько 25 млрд дол., що, за підрахунками, могло підтримати близько 127 тис. робочих місць у США[650].

Коментуючи листопадове турне президента, політичні оглядачі використовували термін «осьовий поворот» («pivot», «strategic pivot», «pivotal moment») у політиці США. Хоч стратегічне перебалансування політики США виявилося вже у перший рік урядування Б. Обами, виведення останніх американських військ з Іраку й оприлюднення планів про «відповідальне» завершення війни в Афганістані, що відбувалося в цей час, створювали умови для вивільнення ресурсів та їх інвестування у Східну Азію.

---

[649] News Conference by President Obama. JW Marriott Ihilani Resort & Spa Kapolei, Hawaii. November 13, 2011 / The White House. President Barack Obama // http://www.whitehouse.gov/photos-and-video/video/2011/11/13/president-obama-holds-press-conference-apec-summit#transcript

[650] President Obama at the East Asia Summit / Ibidem // http://www.whitehouse.gov/blog/2011/11/18/president-obama-east-asia-summit

Зміст «осьового повороту» викликав інтенсивні дебати. Багато хто розцінив його передусім як посилення військової присутності США в АТР з метою «стримування» Китаю, про що свідчила угода про ротацію американських військ в Австралії, Манільська декларація (листопад 2011 р.) між США і Філіппінами, за якою вони підтвердили свої союзні зобов'язання, нові Основні напрямки стратегічної оборони США (січень 2012 р.) тощо. У червні 2012 р. секретар оборони Л. Панетта вперше взяв участь у щорічній конференції з проблем безпеки Шангрі-Ла у Сінгапурі, де повідомив, що, згідно з новою оборонною стратегією США, упродовж кількох наступних років Пентагон здійснить передислокацію флоту, в результаті якої до 2020 р. близько 60% його складу буде розміщено в АТР, його технологічні можливості будуть удосконалені. Це дозволить збільшити кількість військових навчань і портових візитів на ширшій території, включаючи Індійський океан[651].

Представники адміністрації наголошували, що присутність США в регіоні не спрямована проти будь-якої країни, що Азія і Тихоокеанський регіон досить великі для діяльності багатьох держав. Підкреслювалася багатосторонність залучення – не лише стратегічного, але також дипломатичного, економічного, комерційного, розвитку міжнародних обмінів. Демонстрація різноманітності залучення США у Східну Азію була однією з цілей східноазійського турне держсекретаря Х. Клінтон у липні 2012 р., під час якого вона відвідала Японію, Монголію, В'єтнам, Лаос і Камбоджу.

У виступі в Улан-Баторі (Монголія) Х. Клінтон говорила про стратегічні пріоритети зовнішньої політики США: суттєве збільшення після десяти років зосередженості на конфліктах в Іраку й Афганістані інвестицій (дипломатичних, економічних, стратегічних, військових) в Східну Азію, щоб допомогти створити «відкритий, стабільний і справедливий регіональний порядок в АТР,

[651] Panetta: Pentagon to shift warships to Pacific. June 1, 2012 / Associated Press // http://news.yahoo.com/panetta-pentagon-shift-warships-pacific-010731386.html

який базується на нормах та інституціях і від якого виграють усі держави й усі народи. Ця стратегія включає три виміри залучення Америки – безпеку, економіку і спільні цінності. Хоч безпека є дуже важливою, вона є лише його частиною[652]. У Камбоджі Х. Клінтон взяла участь у самітах «США-АСЕАН» і АРФ, першому бізнес-форумі «США-АСЕАН», виступила з новими пропозиціями на підтримку Ініціативи Нижнього Меконгу, провела переговори з міністром закордонних справ Китаю Ян Цзечі, президентом М'янми Тейн Сейном. Вона вперше відвідала Камбоджу в листопаді 2010 р. (до неї останнім тут був К. Пауелл в 2003 р.). Примітно, що Х. Клінтон стала першим держсекретарем США за останні 57 років, який відвідав Лаос.

Після переобрання на другий термін президент Обама також здійснив свій перший закордонний візит до Східної Азії – до Камбоджі для участі в Східноазійському саміті, далі до Таїланду і М'янми. Паралельно відбулися східноазійські візити держсекретаря Х. Клінтон і секретаря оборони Л. Панетти, що мало засвідчити багатовимірний, широкомасштабний характер американського «залучення». Президент представляв його стратегічний рівень, секретар Панетта – оборонний і безпековий, держсекретар Клінтон – дипломатичний та економічний[653].

У виступі в Сінгапурі Клінтон говорила, що «розширене залучення» США в Азію означає їхнє зобов'язання допомогти сформувати спільне майбутнє. Економічне залучення для них так само важливе, як стратегічне і безпекове, оскільки економіка формує стратегічний пейзаж. Уперше у світовій історії держави стають глобальними завдяки розміру свого ВВП, а не армії, що обумовлює необхідність для США зміцнити своє економічне лідерство

[652] Remarks to the International Women's Leadership Forum. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Government House, Ulaanbaatar, Mongolia, July 9, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/secretary/rm/2012/07/194696.htm

[653] Background Briefing En Route to Perth, Australia. Special Briefing, Office of the Spokesperson, Senior State Department Official, November 11, 2012 / Ibidem // http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/11/200449.htm

для підтримки стратегічного[654]. Водночас деякі американські експерти визнавали, що на темпи і характер «перебалансування» значною мірою вплинула регіональна поведінка Китаю в 2010 р., яка примусили союзників і партнерів США шукати їхньої підтримки. Тож «осьовий поворот» був обумовлений також необхідністю запевнити союзників у збереженні довгострокового залучення США в Азію для «менеджменту» поступового зростання Китаю як відповідального регіонального актора[655].

4.2. Відносини США з державами Північно-Східної Азії

Точкою опори «осьового повороту» зовнішньої політики США були **відносини з Японією**. Уряд Б. Обами продовжив політику попередньої адміністрації Дж. Буша щодо Японії. За традицією, перші східноазійські візити президента (листопад 2009 р.) і держсекретаря (лютий 2009 р.) відбулися до Японії. У лютому 2009 р. держсекретар Х. Клінтон і прем'єр-міністр Таро Асо підписали Міжнародну гуамську угоду, яка повинна була урегулювати затяжну окінавську проблему. На основі домовленостей, досягнутих в 2006 р., вона передбачала передислокацію 8000 американського військового персоналу на о. Гуам та авіаційної бази морської піхоти США Футенма на мис Хеноко, менш заселену північну частину о. Окінава.

Підписання Гуамської угоди спричинило кризу американсько-японських відносин, особливо в період з вересня 2009 р. по травень 2010 р. Критики стверджували, що хоч вона передбачала зменшення американської військової присутності на Окінаві, проте збільшувала внесок Японії в альянс, оскільки будівництво двох нових американських баз мало відбуватися за її рахунок

[654] Delivering on the Promise of Economic Statecraft… November 17, 2012. Op. cit.

[655] Bush, Richard. The Response of China's Neighbors to the U.S. «Pivot» to Asia. Speech. January 31, 2012 / Brookings // http://www.brookings.edu/research/speeches/2012/01/31-us-pivot-bush

(6,09 млрд дол. на спорудження бази на о. Гуам і близько 3,5 млрд дол. на мисі Хеноко)[656]. Хвилю протестів проти будівництва на мисі Хеноко нової військової бази спричинило також прагнення жителів о. Окінава захистити коралові рифи та інші форми морського життя.

Криза американсько-японських відносин розпочалася після перемоги на парламентських виборах у Японії Демократичної партії Японії (ДПЯ) і формування нею у вересні 2009 р. коаліційного уряду на чолі з Ю. Хатояма. Перебуваючи в опозиції, ДПЯ критикувала уряди ЛДП за надто велику залежність від США, підтримку військових дій США в Афганістані, недостатню увагу до відносин з регіональними державами. Ключовими тезами передвиборної програми ДПЯ і коаліційної урядової угоди були: перетворення американсько-японського альянсу на більш рівноправний шляхом перегляду існуючих угод з урахуванням інтересів японських платників податків і жителів префектури Окінава, здійснення більш азіацентричної політики, розширення співробітництва з азійськими сусідами, створення Східноазійської спільноти.

У червні 2009 р. голова ДПЯ Ю. Хатояма відвідав Республіку Корея, де виклав своє бачення Східноазійської спільноти і привернув увагу до досвіду Німеччини і Франції зі створення регіональної організації для побудови двосторонніх відносин на основі постійного миру. Його політична філософія була викладена у статті, опублікованій незадовго до приходу ДПЯ до влади[657]. Вона описана в термінах «братерства», яке є «сильною войовничою концепцією, прапором революції» (використання японським діячем терміна «революція» в позитивному значенні було безпрецедентним). Створення Східноазійської спільноти було названо однією з національних цілей, що витікають з концепції «братерства». Тенденції світового розвитку розцінювалися автором у термінах завершення «глобалізму, керованого США» й «американського унілатераліз-

[656] Gavan McCormack. Op. cit.

[657] Yukio Hatoyama: "My Political Philosophy". August 13, 2009 // Financial Times // http://www.ft.com/intl/cms/s/0/99704548–8800–11 de-82 e4–00144 feabdc0.html

му», свідченням чого стала остання фінансова криза, і переходу до «ери багатополярності». З метою збереження політичної та економічної незалежності Японії і захисту її національних інтересів у непростому міжнародному середовищі, коли США намагаються зберегти свою позицію домінуючої світової влади, а Китай – стати нею, ставилося завдання зберегти ефективне функціонування американської військової влади для забезпечення стабільності регіону і водночас обмежити економічні й політичні переваги США; зменшити військову загрозу з боку Китаю і водночас забезпечити впорядкований розвиток китайської економіки.

Шлях вирішення цього завдання бачився у регіональній інтеграції. Відповіддю регіональних держав на останню фінансову кризу, на думку автора, мала стати робота в напрямку створення спільної азійської валюти. Реалізація цієї ідеї могла зайняти понад десятиліття, проте набагато менше, ніж економічна й політична інтеграція. Іншим чинником, який штовхав регіональні держави до інтеграції, було існування у відносинах між ними багатьох складних політичних проблем. Обговорення їх на двосторонньому рівні лише призводило до зростання націоналізму в кожній країні, тож їх вирішення бачилося на багатосторонньому рівні через регіональну інтеграцію. Автор визнавав, що його ідеї виглядали утопічною мрією, але з цього, за його словами, починалися усі великі історичні проекти, включаючи об'єднану Європу.

Бачення неминучої трансформації японсько-американських відносин у сфері безпеки відображала доповідь японського військового фахівця М. Тетсуо, підготовлена в липні 2009 р.[658] У ній відзначалося банкрутство подвійної стратегії адміністрації Буша – неоліберальної економіки й одноосібних дій/превентивних ударів, а також хитке становище глобальної гегемонії США, що продемонструвала «американська економічна криза». Висловлювалася думка, що США не здатні тривалий час нести одночасно внутрі-

[658] Tetsuo, Maeda. Escape from Dependency: An Agenda for Transforming the Structure of Japanese Security and the US–Japan Relationship. September 7, 2009 // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus // http://www.japanfocus.org/-Maeda-Tetsuo/3213

шній тягар фінансового одужання і численні зобов'язання за кордоном, що змусить адміністрацію Обами внести зміни в політику США, включаючи скорочення мережі військових баз за кордоном. Це неминуче вплине на їх глобальну стратегію і на відносини з Японією у сфері безпеки, що обумовлює необхідність перейняття нею більш активної ролі у Східній Азії. Запропоновано новий підхід до концепції безпеки Японії на основі переходу від американсько-японського альянсу до співробітництва з ООН і колективної безпеки у Східній Азії за прикладом повоєнної європейської спільноти. Для цього потрібно було виробити «нову азійську дипломатію», східноазійську версію колективної безпеки, включаючи Договір про створення вільної від ядерної зброї зони в Північно-Східній Азії та східноазійські угоди з морської безпеки, на противагу японсько-американському військовому альянсу, що вимагало активізації регіональної політики Японії, зміни її відносин зі східноазійськими сусідами. Складовою частиною цього підходу був перегляд питання про військові бази США на території Японії та пов'язаний з їх утриманням значний фінансовий тиск на японський бюджет.

Новий уряд ДПЯ взяв курс на зближення з Китаєм і Південною Кореєю. Упродовж одного місяця відбулося кілька зустрічей лідерів трьох держав – у Нью-Йорку на Генеральній Асамблеї ООН, під час візиту Ю. Хатояма до Сеула і Пекіна, на зустрічах «АСЕАН+» в Таїланді, які, за коментарями, відбувалися в обстановці сердечності. Серед інших питань, які обговорювалися під час зустрічей, мова йшла про створення Східноазійської спільноти. Її форма залишалася невизначеною, проте міністр закордонних справ Японії К. Окада заявив, що США не будуть її членом[659].

Уряд Хатояма, на відміну від попередніх, виявив готовність «подивитися в обличчя історії», щоб здолати перешкоди до примирення з Китаєм і Республікою Корея. Прем'єр-міністр узяв зобов'язання не відвідувати гробницю Ясукуні. Міністр закордонних

[659] Gardner-Feldman, Lily. German-Polish Reconciliation in Comparative Perspective: Lessons for Japan? April 19, 2010 // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus // http://www.japanfocus.org/-Lily-Gardner_Feldman/3344

справ К. Окада заявив про свою відданість заяві прем'єр-міністра Т. Мураяма, який у 1995 р. вибачився перед сусідніми державами за політику Японії в минулому. У лютому 2010 р. під час свого візиту до Республіки Корея він висловив жаль за японську окупацію Кореї. У березні після десятиліть відмови японський уряд надав РК списки корейських робітників, які примусово працювали на японські приватні компанії в роки Другої світової війни, з даними про зарплату, яка була їм нарахована, але не виплачена[660]. Серед важливих символічних кроків, здійснених у цей час, було запрошення президентом РК Лі Мьон Баком імператора Акіхіто відвідати Сеул у 2010 р. (цього року виповнювалося 100-річчя анексії Японією Кореї).

У грудні 2009 р. віце-президент Сі Цзіньпін, який розглядався як найбільш вірогідний наступник Ху Цзіньтао на посаді президента Китаю, відвідав імператора Акіхіто. Це була перша така аудієнція з квітня 1998 р., коли її здійснив віце-президент Ху Цзіньтао. За інформацією ЗМІ, Пекін виступив з ініціативою, щоб прем'єр-міністр Хатояма здійснив візит до Нанкіна, що означало б для китайського народу офіційне вибачення Токіо за «нанкінську різанину» в грудні 1937 р. У відповідь президент Ху мав поїхати до Хірошіми, першого міста, яке пережило ядерні бомбардування, для засвідчення мирних намірів Китаю і проголошення «трьох неядерних принципів». Взаємні візити мали сприяти примиренню суспільної думки і зближенню двох держав[661].

У лютому 2010 р. за підтримки японського і китайського урядів було підготовлено спільне японсько-китайське історичне дослідження, в якому японська сторона вперше погодилася використати слово «агресія» для характеристики політики Японії щодо Китаю

---

[660] Hankyoreh The, Underwood William. Recent Developments in Korean-Japanese Historical Reconciliation. April 26, 2010 // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus // http://www.japanfocus.org/–Hankyoreh/3348

[661] Takahashi, Kosuke. Hatoyama to Nanjing, Hu to Hiroshima? The New Face of China-Japan Relations. January 18, 2010 / Ibidem // http://www.japanfocus.org/-Kosuke-TAKAHASHI/3290

в 1937–1945 рр. Дослідження «нанкінської різанини» базувалося на спільній періодизації, хоча згоди про кількість жертв досягти не вдалося.

Ю. Хатояма прийняв примирливий тон стосовно територіальних суперечок між Японією і Китаєм, Японією і РК за острови в Східно-Китайському морі – закликав до перетворення «зони конфлікту» на «зону співробітництва», до прискорення переговорів з підготовки договору, який дозволив би спільне освоєння Китаєм і Японією підводних ресурсів біля о-вів Сенкаку (китайською – Дяоютай); характеризував о-ви Такешіма (корейською – Токто) як такі, що дискутуються між Японією і РК, а не належать Японії. На порядку денному численних робочих візитів японських урядовців до Пекіна і Сеула були питання оборонної політики (пов'язані з північнокорейською проблемою), економічного співробітництва, продуктової безпеки, розвитку «зелених» технологій тощо. Аналітики в цей час багато писали про можливість примирення між трьома східноазійськими державами, передусім Японією і Китаєм, як це свого часу сталося між Німеччиною і Францією, що поклало початок створенню Європейської спільноти.

У жовтні 2009 р. в Пекіні відбувся неформальний тристоронній саміт лідерів Японії, Китаю, Республіки Корея (перший такий саміт мав місце у грудні 2008 р. в Японії). Їхня Спільна заява свідчила про серйозні наміри співпраці трьох держав з будівництва взаємної довіри в політичній сфері; поглиблення економічного співробітництва на основі взаємодоповнюваності трьох економік; розширення обмінів і контактів між людьми; розвиток регіональної й субрегіональної кооперації; спільної відповіді на глобальні проблеми; вирішення «чутливих питань» історії, хоч її механізми ще мали бути вироблені. Довгострокові плани співробітництва включали тристоронню угоду про вільну торгівлю. Паралельно з переговорами лідерів у Пекіні відбувся тристоронній бізнес-саміт за участю представників приватного сектора трьох держав. Наступні неформальні тристоронні переговори відбулися у вересні 2010 р. в Ханої, де проходив Східноазійський саміт, проте на той час відносини між Японією і Китаєм різко погіршилися через загострення питання про суверенітет над островами Сенкаку/Дяоютай.

Американські аналітики й полісімейкери неодноразово заявляли про важливість зближення між Японією та її східноазійськими сусідами для регіональної безпеки і стабільності, що цілком відповідало інтересам США. Проте деякі ознаки свідчили, що воно відбувалося не в співробітництві зі США, а за рахунок відносин з ними. Усупереч дипломатичній традиції, перший офіційний візит прем'єр-міністра Хатояма був запланований до Пекіна, замість Вашингтона (врешті через загострення ситуації на Корейському півострові він відбувся до Сеула). Вже наступного дня після формування нового кабінету міністр фінансів Японії Ф. Хірохіса розпочав опрацювання питання про можливість створення спільної азійської валюти. Японський уряд відмовився імплементувати Гуамську угоду через незгоду з визначеним нею місцем переміщення авіабази Футенма і прийняв рішення про припинення місії японських кораблів в Індійському океані. Виникла серйозна стурбованість з приводу наслідків таких дій для американсько-японського альянсу й усього комплексу двосторонніх відносин.

Під час візиту до Японії в жовтні 2009 р. секретар оборони США Р. Гейтс заявив, що без переміщення Футенми не буде переміщення на Гуам, а без цього не буде повернення землі на Окінаві[662]. Після цього він відмовився відвідати урочисту церемонію у Міністерстві оборони з нагоди його візиту і обід з вищими японськими посадовцями, що було сприйнято ними як образа. Пізніше такий тиск на новий японський уряд було визнано помилковим кроком. Президент Б. Обама під час візиту до Токіо в листопаді погодився на створення робочої групи на високому рівні для розгляду проблеми Футенми, але її діяльність не мала конкретних результатів. Рішення японського уряду щодо цього питання неодноразово переносилося, остаточним терміном для нього було визначено травень 2010 р.

---

[662] Joint Press Conference with Japanese Defense Minister Toshimi Kitazawa and Secretary of Defense Robert Gates, Tokyo, 21 October 2009, Department of Defense, News Transcript / Global Security.org // http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2009/10/mil-091021-dod01.htm

У січні 2010 р. виповнилося 50 років з часу підписаня Договору про взаємне співробітництво і безпеку між США і Японією, але ювілей був затьмарений ускладненнями у двосторонніх відносинах, які оцінювалися як найбільш серйозні за період існування альянсу. Під час зустрічі держсекретаря Клінтон і міністра закордонних справ Окада в Гонолулу в січні 2010 р. наголошувалося на важливості переміщення Футенми, згідно з попередніми домовленостями[663], а в Спільній заяві двох урядів з нагоди 50-річчя альянсу відзначалася залежність миру і стабільності у Східній Азії від присутності американської морської піхоти на о. Окінава. Проте того ж місяця прем'єр-міністр Хатояма виголосив у японському парламенті промову[664], в якій представив свої філософські й політичні погляди, використовуючи термін «захист життя», що мало прямий зв'язок із питанням про американську присутність на о. Окінава. У цей час Дж. Най виступив у «Нью-Йорк Таймс» зі статтею, в якій закликав Вашингтон до стриманості в тиску на японський уряд, застерігши його про можливу «піррову перемогу» в питанні про Футенму/Хеноко, оскільки військово-політичний альянс із Японією має більше значення для довгострокової стратегії США у Східній Азії, ніж другорядне питання про переміщення військової бази, яке перебуває в центрі уваги[665].

Ця теза фігурувала під час сенатських слухань з американсько-японських відносин у квітні 2010 р., в центрі яких було питання: про що свідчать дискусії про Футенму – про прагнення Японії до більш рівноправних чи до більш незалежних відносин з США. Визнавалося, що проблема є набагато складнішою, ніж переміщення бази Футенма, і воно не повинно бути визначальним пунктом амери-

---

[663] Remarks with Japanese Foreign Minister Katsuya Okada After Their Meeting, Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Marriott Ihilani Resort, Honolulu, Hawaii, January 12, 2010 // US Department of State // http://www.state.gov/secretary/rm/2010/01/135088.htm

[664] Policy Speech by Prime Minister Yukio Hatoyama at the 174th Session of the Diet. 29 January 2010 / Prime Minister of Japan and His Cabinet // http://www.kantei.go.jp/foreign/hatoyama/statement/201001/29 siseihousin_e.html

[665] Nye, Joseph. An Alliance Larger than One Issue. Op. cit.

кансько-японських відносин. Спільне лідерство США і Японії є надзвичайно важливим для підтримки миру і безпеки в регіоні; альянс із Японією є важливим засобом залучення США до східноазійської регіональної архітектури. Тож передусім необхідно зберегти взаємне розуміння важливості їхньої дружби і союзу.

За свідченням Дж. Пакарда, президента Американсько-японського товариства, незважаючи на 50-річне існування договору, не можна розраховувати, що він існуватиме завжди. Перший договір 1951 р. був підписаний не між двома суверенними державами, а між переможеним і переможцем, що знав кожен японець. Японія, яка ніколи за всю історію не мала на своїй території іноземних військ, була змушена утримувати близько 100 тис. американського військового персоналу та членів їхніх сімей, 85 американських військових об'єктів на території, меншій, ніж штат Каліфорнія, з них 75% – на Окінаві. Тривала присутність такого великого американського контингенту супроводжувалася руйнуванням природи, злочинністю, шумом тощо. Вона підпорядковувалася «Угоді про статус сил», яка ніколи не була ратифікована японським парламентом і оцінювалася деякими японцями як вияв західного імперіалізму. «Підтримка приймаючої нації», яку Японія погодилася надавати в 1978 р. у відповідь на критику США своєї меркантилістської торговельної політики (3–4 млрд дол. щорічно), була обтяжливою для японського бюджету. Тож природньо, що нове покоління японців, яке не жило в часи «холодної війни» щораз більше ставило питання про доцільність утримання іноземних військ та їхніх баз на своїй території, тим більше, що США зменшили свою військову присутність у Німеччині, Південній Кореї та на Філіппінах[666]. Серед інших негативних чинників впливу на американсько-японські відносини називалися тривала стурбованість японського уряду щодо довгострокових тенденцій американської політики у Східній Азії, його очікування, що з часом

[666] U.S.-Japan Relations. Hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations United States Senate. One Hundred Eleventh Congress, Second Session. April 15, 2010. – Washington, 2010. – P. 10–11.

США зменшать свою присутність в АТР і послаблять цим гарантії військового стримування.

У Токіо були стурбовані формуванням «групи двох» між США і Китаєм, який у наступні десятиліття міг стати незамінним партнером США у вирішенні регіональних і глобальних проблем за рахунок відносин з Японією. Свідченням цього було різне ставлення Б. Обами до президента Китаю і прем'єр-міністра Японії під час ядерного саміту в Сеулі[667]. Вашингтон, у свою чергу, був стривожений тим, що Японія здійснювала відхід від США як в економічній, так і в безпековій сфері й переорієнтовувалася на Китай. Хоч на слуханнях визнавалося, що США надто багато уваги приділяють відносинам із Китаєм, у тому числі за рахунок Японії[668].

Як зазначалося, якби ці слухання відбувалися 15 років тому, їх основною темою були б двосторонні американсько-японські торговельні суперечки та стурбованість, що Японія представляє загрозу, бо вона надто сильна; сім-вісім років тому – що загроза з боку Японії спричинена її слабкістю через банківську кризу й урядову кризу боргових зобов'язань; у 2010 р. йшлося про стурбованість щодо здатності двох держав спільно вирішувати глобальні проблеми, включаючи підйом Китаю і перехід до ери, коли критичні ресурси (як нафта і вода) вже не були дешевими і достатніми. Рекомендовано здійснити нові широкомасштабні переговори між США і Японією з двосторонніх відносин і місії американських сил на о. Окінава, переглянути умови угод про їх статус і підтримку приймаючої нації, щоб зменшити витрати Японії на утримання американських баз, зробити альянс більш регіонально орієнтованим[669].

Підґрунтям для дискусій з американсько-японських відносин залишалася слабкість японської економіки, яка, за прогнозами, лише в 2013 р. могла вийти на рівень 2008 р., але й після цього її потенційне зростання прогнозувалося на рівні 1%. Незважаючи на розуміння важливості збільшення внутрішнього споживання,

---

[667] U.S.-Japan Relations. Hearing… April 15, 2010. Op. cit. – P. 31.

[668] Ibidem. – P. 13.

[669] Ibidem. – P. 10–11, 37.

японська економіка надмірно залежала від зростання торговельного профіциту, через що була набагато більше вражена глобальною кризою, ніж США[670]. У 2009 р. американська та японська економіки спільно виробляли 30% світового ВВП. Японія була четвертим найбільшим торговельним партнером США. Їхня двостороння торгівля у 2009 р. складала 147 млрд дол., з яких американський експорт до Японії склав 50 млрд дол. (у 2008 р. – 80 млрд дол.). Останніми роками відбулося помітне зростання японського експорту до Китаю (за рахунок США), але фактично він складав частину експорту Китаю до США. Японія була найбільшим утримувачем боргових зобов'язань казначейства США на суму понад 768 млрд дол. (Китай – 755 млрд дол.)[671]. Одужання американської економіки після кризи значною мірою пов'язувалося з готовністю Японії й надалі купувати американський борг і наймати американських робітників, а також зі збалансуванням свого експорту та імпорту, здійсненням політики щодо зменшення торговельних бар'єрів.

Свідченням загострення загального комплексу двосторонніх відносин була значна увага у 2010 р. до проблеми вивезення американських дітей до Японії їхніми родичами-японцями, що мало наслідком розрив зв'язків з одним із батьків і кваліфікувалося в США як «викрадення». Із 1994 р. було 269 таких випадків, жодну дитину не було повернуто до США, незважаючи на судові процеси, що порушувало питання про «реальну взаємність» двосторонніх відносин[672].

«Проблема Футенми» домінувала у двосторонніх відносинах до травня 2010 р., коли уряд Хатояма, зваживши всі «за» і «проти», нарешті погодився імплементувати Гуамську угоду. До того часу було запропоновано різні варіанти переміщення бази Футенма, але врешті відбулося повернення до плану 2006 р. Після цього суспільна підтримка уряду різко впала із 70% до 25%. Через нездатність виконати свої передвиборні обіцянки в червні 2010 р. уряд пішов у відставку.

---

[670] U.S.-Japan Relations. Hearing… April 15, 2010. Op. cit. – P. 13.

[671] Ibidem. – P. 15, 37.

[672] Ibidem. – P. 6, 51–52.

Наступний уряд Наото Кана (червень 2010 – серпень 2011 р.) схвалив Гуамську угоду і погодився продовжити «підтримку приймаючої нації» для утримання американських військ у Японії на існуючому рівні у наступні п'ять років. Цьому сприяли повторні провокації з боку Північної Кореї і загострення з вересня 2010 р. територіальних суперечок між Японією і Китаєм. Їх спричинив інцидент із затриманням японським патрулем китайського риболовецького судна після його зіткнення з двома патрульними кораблями на територіях навколо о-вів Сенкаку й арештом його капітана. Пекін вдався до конфронтаційної риторики із загрозами «контрзаходів» і припинення обмінів/візитів на високому рівні, здійснив арешт чотирьох японців за підозрою у шпигунстві й тимчасово зупинив експорт до Японії рідкісних мінералів, важливих для японської автоіндустрії. Натомість Вашингтон заявив, що ситуація навколо о-вів Сенкаку підпадає під дію ст.5 американсько-японського договору з безпеки, чим підтвердив свої зобов'язання перед Японією. Цей інцидент відіграв вирішальну роль у зміні підходів ДПЯ до альянсу зі США.

У грудні 2010 р. в Японії було схвалено нові Основні напрямки національної програми оборони, які відображали зміни в регіональному безпековому середовищі. Тоді як попередня версія Основних напрямків (2004 р.) схилялася до розгляду безпеки Японії з глобальної перспективи, у 2010 р. основна увага приділялася АТР із акцентом на південно-західних островах Японського архіпелагу. Нові Основні напрямки відображали зрушення Японії до більш інтегрованої стратегії безпеки, наголошували на важливості альянсу зі США і розвитку співробітництва з НАТО, АСЕАН та іншими державами, включаючи Республіку Корея, Австралію, Індію[673].

Серйозні бюджетні обмеження, пов'язані з економічними і демографічними проблемами Японії, рекордно високим для розвинутої країни удержавним боргом (180–200% ВВП в 2010–2011 рр.) ускладнювали імплементацію Гуамської угоди. Після виборів у липні 2010 р. ДПЯ втратила контроль над верхньою палатою парламенту, що дозволило опозиції блокувати багато

[673] Chanlett-Avery, Emma. Op. cit. – P. 8, 11–12.

законодавчих ініціатив уряду й ускладнювало його діяльність[674]. Уряди ДПЯ були слабкими, кожен із них перебував при владі лише близько року.

Значний вплив на нормалізацію відносин і підтримку ДПЯ американсько-японського альянсу мала ефективна гуманітарна допомога, надана американськими ВМС під час ліквідації наслідків землетрусу і цунамі в Японії 11 березня 2011 р. (Операція Томодачі). У ній брали участь 20 суден ВМФ США, 140 літаків і майже 20 тис. моряків і морських піхотинців; американські корпорації виділили на неї близько 300 млн дол. Вона призвела до кращого розуміння значення військових об'єктів США на о. Окінава, що сприяло зменшенню спротиву місцевих жителів їх перебуванню.

Свідченням нормалізації двосторонніх відносин між США і Японією стало відновлення в червні 2011 р. після чотирирічної перерви Консультативного комітету з безпеки у форматі «2+2» у складі міністрів закордонних справ і міністрів оборони. На їхній зустрічі було підтверджено рішення про переміщення авіабази морської піхоти Футенма та будівництво об'єктів на о. Гуам на основі Дорожньої карти перегрупування сил 2006 р. для зменшення ефекту військової присутності США на о. Окінава і водночас підтримки військових можливостей, критично важливих для американсько-японського союзу. Остаточний термін передислокації, попередньо визначений на 2014 р., було вирішено відкласти, але здійснити її якомога швидше.

За словами міністра закордонних справ Японії Т. Мацумото, великий вплив на результати зустрічі мала зміна стратегічного середовища навколо Японії і в регіоні за останні роки, а також Великий східнояпонський землетрус 11 березня 2011 р. У зв'язку з цим було вирішено поглибити і розширити японсько-американське співробітництво у сфері безпеки, оборони та гуманітарної допомоги, перетворити консультації з військового стримування на регулярні, започаткувати консультації у сфері космосу й кіберпростору, здійснювати тристороннє співробітництво з державами, які поділяють спільні цілі – Республікою Корея та Авст-

[674] Chanlett-Avery, Emma. Op. cit. – P. 14–15.

ралією, розпочати тристоронній діалог з Індією, посилити співробітництво в багатосторонніх регіональних форумах. Під час зустрічі важливим було досягнення згоди про умови передачі спільно вироблених ракетних винищувачів-перехоплювачів SM–3 Block IIA третім сторонам, налагодження консультаційних механізмів стосовно цього питання. Проведення такої зустрічі за адміністрації ДПЯ свідчило, що понад 80% політичних сил Японії підтримувало японсько-американський альянс[675]. У квітні 2012 р. відбувся перший офіційний візит до Вашингтона глави уряду ДПЯ Ю. Нода (вересень 2011 р. – грудень 2012).

У липні 2012 р. Японія приймала Токійську конференцію з Афганістану, під час якої було оголошено про додаткове виділення японським урядом 16 млрд дол. на підтримку його розвитку впродовж наступних чотирьох років. Рішення Токійської конференції, а також Саміту НАТО в Чикаго (травень 2012 р.) забезпечили матеріальну основу для націєтворення в Афганістані в перехідне десятиліття як в економічній, так і в безпековій сфері, свідчили про важливість глобального партнерства між США і Японією.

Крім фінансової ролі Японії, яка залишалася значною, Японські сили самооборони брали регулярну участь у невійськових заходах. Вони були залучені до антипіратської діяльності в Аденській затоці (з березня 2009 р.), до надання гуманітарної допомоги після землетрусу в Гаїті в 2010 р., а також до участі у миротворчих місіях ООН, реконструкції Афганістану й Іраку. Японія відіграла провідну роль у створенні інформаційного центру в Сінгапурі для боротьби із загрозою піратства в Малаккській протоці[676]. У квітні 2010 р. японський уряд оприлюднив плани будівництва військової бази в Джибуті, першої закордонної бази Японії після Другої світової війни.

---

[675] Remarks with Secretary of Defense Robert Gates; Japanese Foreign Minister Takeaki Matsumoto; and Japanese Defense Minister Toshimi Kitazawa After Their Meeting June 21, 2011 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/secretary/rm/2011/06/166644.htm

[676] Chanlett-Avery, Emma. Op. cit – P. 11–13; U.S.-Japan Relations. Hearing… April 15, 2010. Op. cit. – P. 2, 11.

У вересні 2012 р. відбулося чергове загострення японсько-китайських відносин через викуп урядом Японії кількох о-вів Сенкаку/Дяоютай у приватного японського власника. Крім конфронтації на урядовому рівні, ці події супроводжувалися масовими антияпонськими виступами і бойкотом японських товарів у Китаї. На початку жовтня до бази Футенма на о. Окінава прибула перша партія американських літаків нового покоління «Оспрей», яка певний час відкладалася через складність реалізації Гуамської угоди. У зв'язку з цим у липні-жовтні на Окінаві відбулися масові марші протесту за участю близько 100 тис. чол. – найбільшою кількість учасників з 1995 р. – спричинені стурбованістю окінавців щодо надійності літаків Оспрей (у квітні й червні 2012 р. такі літаки впали під час навчань)[677].

На парламентських виборах у Японії в грудні 2012 р. перемогу здобула ЛДП, що дозволило їй повернутися до влади і сформувати уряд на чолі з Шінзо Абе (він вдруге очолив уряд після 2006–2007 рр.; це був лише другий такий випадок за усю японську історію). У січні 2013 р. Вашингтон відвідав новий міністр закордонних справ Японії Ф. Кішіда для переговорів з Х. Клінтон, а в лютому – прем'єр-міністр Ш. Абе. Центральне місце в переговорах посідало питання про японсько-китайські суперечності за острови Сенкаку/Дяоютай. Визнавалося, що безпекове середовище в АТР стало більш складним, що робило тісне японсько-американське співробітництво «абсолютно необхідним». Зміцнення японсько-американського альянсу було визначено «наріжним каменем» зовнішньої політики нового японського уряду. Держсекретар Клінтон заявила, що в питанні про суверенітет над островами у Східно-Китайському морі США не підтримують жодну сторону, але визнають японську адміністрацію над островами і виступають проти будь-яких односторонніх дій держав-учасниць конфлікту, що було високо оцінено японською стороною. Ф. Кішіда висло-

[677] U. S. Sends New Aircraft to Okinawa, Despite Fierce Opposition // The New York Times // http://www.nytimes.com/2012/10/02/world/asia/united-states-military-sends-ospreys-to-okinawa-despite-fierce-opposition.html?_r=0

вив готовність підняти рівень стратегічного й оборонного діалогу зі США, розширити рамки двосторонніх стратегічних консультацій, посилити координацію двосторонньої політики, що значною мірою було пов'язано зі стурбованістю Японії стосовно дисбалансу рівня американсько-японського і американсько-китайського стратегічного діалогу. Японський уряд виявляв також зацікавленість у приєднанні до переговорів із Транс-Тихоокенського партнерства, ініційованої США високостандартної торговельної угоди в АТР, інформував про заходи, спрямовані на підписання Японією Гаазької конвенції з цивільних аспектів міжнародного викрадення дітей[678].

У жовтні 2013 р. було підписано угоду, яка розширила американсько-японський альянс і посилила в ньому роль Японії. Згідно з нею, США розміщували в Японії, вперше поза межами своєї території, безпілотні розвідувальні літаки (дрони); Японія брала зобов'язання створити Національну раду у сфері безпеки (за американським зразком), збільшити оборонні витрати, розширити допомогу країнам ПСА зі зміцнення їхньої обороноздатності; дві держави мали бути готовими до «насильницької і дестабілізуючої поведінки» у регіоні. Положення угоди свідчили про підтримку США зростаючих, хоч усе ще обмежених заходів Японії з розвитку її збройних сил і військових зв'язків з країнами ПСА, що відповідало їхнім довготривалим цілям щодо «більш нормальної» ролі Японії у сфері безпеки[679].

Уряд Ш. Абе, погляди якого можуть бути охарактеризовані як «консервативний націоналізм», у цілях зміцнення американсько-японського альянсу збільшив (уперше за 11 років) військові витрати Японії (хоч вони все ще залишилися на рівні 0,8% ВВП), виступив за розширення існуючої інтерпретації ст.9 Кон-

---

[678] Remarks with Japanese Foreign Minister Fumio Kishida after Their Meeting. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State. Washington, DC. January 18, 2013 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/secretary/rm/2013/01/203050.htm

[679] U.S. and Japan Agree to Broaden Military Alliance // The New York Times // http://www.nytimes.com/2013/10/04/world/asia/japan-and-us-agree-to-broaden-military-alliance.html?ref=world&_r=0

ституції стосовно заборони Японії брати участь у «колективній безпеці», щоб, у разі потреби, надати військову допомогу США. Хоч Вашингтон вітав такі кроки, його стурбованість викликало відновлення візитів прем'єр-міністра Абе і членів його уряду до храму Ясукуні та інші ознаки зростання японського націоналізму. Ще більше цим були занепокоєні Китай і Корея.

Під час зустрічей між представниками урядів Б. Обами і Ш. Абе йшлося також про необхідність розвивати японсько-американські зв'язки не лише у сферах політики, безпеки й економіки, а також культури та обмінів між народами як надзвичайно важливі для двосторонніх відносин. Масові демонстрації місцевих жителів о. Окінава в липні-жовтні 2012 р. свідчили, що в демократичному суспільстві порозуміння між урядами недостатньо, суспільна думка може значно відрізнятися від позиції уряду і впливати на його рішення.

Стратегія національної безпеки США 2010 р. визначала важливість «залучення» не лише урядів, але й народів різних держав. Цілям розвитку взаєморозуміння між народами через особисті контакти, освітні й культурні програми, соціальні мережі тощо служить публічна дипломатія. Було помічено, що кількість японських студентів у США за останні десять років значно зменшилася – від 50 тис. осіб на рік у 2002 р. до 20 тис. у 2012 р., що значною мірою обумовлювалося недостатнім знанням японцями англійської мови. У зв'язку з цим адміністрація Обами висунула Ініціативу Томодачі, приватно-державного партнерства, спрямованого на виховання майбутнього покоління японських і американських лідерів, розвиток дружби і взаєморозуміння між ними через програми обміну. Завдяки їй та іншим програмам у 2013 р. до США приїхало в 10 разів більше японських студенів, ніж у 2012 р., було створено кращі можливості для короткострокових візитів японської молоді[680].

---

[680] Engaging Asia: Public Diplomacy and 21st Century Statecraft. Remarks Tara Sonenshine, Under Secretary for Public Diplomacy and Public Affairs. Ritsumeikan Asia Pacific University, Washington, DC. November 15, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/r/remarks/2012/200464.htm

Вони розглядалися як важлива інвестиція в американсько-японські відносини.

На **відносини з Республікою Корея**, іншим ключовим регіональним союзником США у Східній Азії, визначальний вплив мала провокаційна поведінка північнокорейського режиму, який продовжив тактику «ядерного шантажу» і періодичної конфронтації з Півднем. Найбільш резонансними й небезпечними діями КНДР у 2009–2013 рр. були: запуск супутника/випробування міжконтинентальної балістичної ракети «Тепходон-2» у квітні 2009 р., квітні й грудні 2012 р. (останній був успішним), успішне випробування ядерної бомби в травні 2009 р. і лютому 2013 р., затоплення південнокорейського військового корабля «Чеонан» у квітні 2010 р., обстріл двох о-вів Йонпхендо в Жовтому морі в листопаді 2010 р.

Після того, як 5 квітня 2009 р. КНДР здійснила невдалий запуск супутника, що могло бути випробуванням міжконтинентальної балістичної ракети «Тепходон-2» (через використання ними суміжних технологій), президент Обама звернувся до Ради Безпеки ООН з проханням запровадити проти Північної Кореї міжнародні санкції у зв'язку з порушенням нею попередніх домовленостей. 13 квітня Рада Безпеки підтримала це звернення, а наступного дня Пхеньян повідомив про вихід з шестисторонніх переговорів, скасування досягнутих під час цих переговорів будь-яких зобов'язань, вислання інспекторів МАГАТЕ і відновлення ядерної військової програми. 25 травня 2009 р. Північна Корея здійснила успішне випробування ядерної бомби, а потім – серію послідовних випробувань ракет короткого радіусу дії. Наслідком цього стала резолюція 1874 РБ ООН від 12 червня 2009 р., яка ввела проти КНДР додаткові економічні й торговельні санкції, включаючи інспектування та обшук державами-членами ООН вантажів КНДР, більш сувору заборону на продаж зброї, фінансові операції тощо. У США цю резолюцію було оцінено як один із важливих результатів стратегії «залучення». Того ж місяця на Гавайях було розміщено систему наземної передової протиракетної оборони (Terminal High Altitude Area Defense, THAAD) для попередження можливих ракетних ударів з боку КНДР.

Перша адміністрація Обами здійснювала щодо КНДР політику «стратегічної терпимості», яка базувалася на таких основних компонентах: збереження можливості відновлення шестисторонніх переговорів, але відмова розпочинати їх без гарантій здійснення КНДР «незворотних кроків» з ядерного роззброєння; пріоритетність переговорів між КНДР і РК щодо покращення двосторонніх відносин до того, як буде відновлено шестисторонні переговори; спрямування зусиль на поступову зміну стратегічних оцінок Пекіном Північної Кореї; посилення санкцій проти КНДР у відповідь на її провокації; здійснення спільних військових навчань і розширення тристороннього співробітництва між США, Японією і РК. Цей підхід поєднував елементи «залучення» і тиску, на останньому робився наголос під час посилення напруження міжнародної ситуації[681]. Зі слів Г. Дейвіса, спеціального представника США з північнокорейської політики, «стратегічна терпимість» визначала «двотрекову політику» – «залучення», де це можливо, і тиск, де це необхідно[682].

Беручи до уваги неефективність одноосібних санкцій, Вашингтон працював над багатостороннім дипломатичним вирішенням північнокорейської ракетно-ядерної проблеми через механізми ООН. Хоча процес вироблення резолюцій Ради Безпеки ООН був досить тривалим і кропітким, вони були колективною відповіддю на дії КНДР, включаючи Китай і Росію, чия позиція щодо методів впливу на Пхеньян відрізнялася від американської. Паралельно Вашингтон здійснював заходи щодо відновлення шестисторонніх переговорів.

---

[681] Manyin, Mark E., Nikitin Mary Beth, Chanlett-Avery, E., Rinehaut Ian E., Cooper, W.H. U.S.-South Korea Relations. April 26. 2013. Congressional Research Service. CRS Report for Congress // http://www.fas.org/sgp/crs/row/R41481.pdf

[682] Remarks at the Ministry of Foreign Affairs and Trade. Glyn Davies, Special Representative for North Korea Policy. Seoul, South Korea, January 24, 2013 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2013/01/203201.htm

У серпні 2009 р. колишній президент У. Клінтон відвідав Пхеньян як приватна особа. Його візит до КНДР усе-таки відбувся через 9 років після запрошення Кім Чен Іром, але теперішній статус не дозволяв йому зробити прорив у двосторонніх відносинах. Офіційна мета його поїздки полягала у переговорах з Кім Чен Іром щодо звільнення двох американських журналісток, заарештованих на території КНДР у березні 2009 р. і засуджених до 12 років трудових таборів. Під час їхньої зустрічі обговорювалися також різні аспекти відносин між США і КНДР. У. Клінтону вдалося домогтися амністії журналісток, але ніяких значних політичних результатів не було досягнуто.

У грудні 2009 р. Пхеньян відвідав спеціальний представник американського уряду С. Босворс для обговорення питання про відновлення шестисторонніх переговорів. Північнокорейське керівництво погоджувалося з важливістю цих переговорів, а також з необхідністю дотримання КНДР Спільної заяви (вересень 2005 р.) щодо ядерного роззброєння Корейського півострова мирним і контрольованим шляхом, однак ніяких домовленостей не було досягнуто[683].

Тим часом з кінця 2009 р. після того, як у листопаді відбувся взаємний обстріл між північно- і південнокорейськими військово-морськими суднами біля демаркаційної лінії («битва під Дечонгом»), загострилися міжкорейські відносини. Кульмінацією конфронтації було затоплення південнокорейського корабля «Чеонан» у квітні 2010 р., що сталося, за версією Сеула, підтриманою США, через влучення в нього північнокорейської торпеди. Затоплення «Чеонан» призвело до загибелі 46 південнокорейських моряків і мало значний суспільно-політичний резонанс в Республіці Корея. Під час цього конфлікту Вашингтон рішуче став на бік Сеула. Натомість Пхеньян в офіційній заяві від 28 травня звинуватив адміністрацію Обами в організації інциденту з «Чеонан», в маніпуляціях із розслідуванням справи і використанні її для ескалації нестабільності в АТР, попереджав Вашингтон

[683] Principles of U. S. Engagement in Asia. Hearing... January 21, 2010. Op. cit. – P. 11.

про можливі серйозні наслідки такої поведінки. У липні 2010 р. північнокорейський уряд відклав на невизначений термін заплановані переговори зі США, які стосувалися розслідування цієї справи і розглядалися як підготовка до переговорів на вищому урядовому рівні.

У листопаді 2010 р. північнокорейські війська здійснили обстріл о. Йонпхендо, де відбувалися військові навчання РК, в результаті якого двох солдат було вбито, 12 поранено, зруйновано понад 60 будинків. Ці дії були розцінені в Республіці Кореї як «акти війни» і мали наслідком значні зрушення в політиці Сеула щодо КНДР. Попередню політику «залучення» було припинено, відбувся майже повний розрив торговельно-економічних та інших відносин між двома державами. Єдиною сферою взаємодії між Півднем і Північчю в економічній сфері залишився спільний індустріальний комплекс Кесон. Усі ці події перешкоджали відновленню шестисторонніх переговорів, але Вашингтон продовжував контакти з північнокорейським режимом на двосторонньому рівні впродовж наступних десяти місяців. У травні 2011 р. відбувся візит до Пхеньяна спеціального посланця США Р. Кінга, в серпні 2012 р. – місії у складі спеціального помічника президента з корейських справ Д. Рассела і представника Ради національної безпеки С. Сейлера.

Великі надії Вашингтона на зміну політики Пхеньяна і відновлення шестисторонніх переговорів покладалися на нового лідера КНДР Кім Чен Ина, який прийшов до влади після несподіваної смерті Кім Чен Іра в грудні 2011 р. Зміна керівництва часто призводить до змін у політиці. Тим більше, що Кім Чен Ин, молодший син Великого керівника КНДР, належав до молодого покоління (за різними даними, він народився у 1982, 1983 чи 1984 р.), і, як повідомлялося, навчався у Швейцарії. 29 лютого 2012 р. він оголосив про готовність КНДР заморозити випробування ядерної зброї і ракет дальнього радіусу дії, припинити роботу ядерного реактора в Йонгбене та відновити інспекції МАГАТЕ. США відповіли на це пропозицією гуманітарної допомоги (240 т їжі, переважно у вигляді печива).

Оглядачі відзначали скромність поступок США і незвичну для північнокорейського режиму готовність прийняти їх. Багато хто

не вірив у готовність Пхеньяна виконувати взяті зобов'язання. Сумніви викликало вже те, що американський і північнокорейський тексти заяв, у яких було викладено пропозиції КНДР, містили розбіжності[684]. Ці сумніви виправдалися, коли 16 березня Пхеньян оголосив про плани запуску супутника на честь 100-річчя з дня народження засновника КНДР Кім Ір Сена. 13 квітня їх було реалізовано. Ці дії були засуджені всіма учасниками шестисторонніх переговорів, а Вашингтон розцінив їх як порушення домовленостей 29 лютого і припинив продовольчу допомогу, хоч знову підтвердив готовність США до «конструктивного залучення» КНДР[685]. Пхеньян, у свою чергу, виступив із заявами, що зміцнюватиме свої ядерні можливості стримування, доки США проводитимуть ворожу політику.

У грудні 2012 р. Північна Корея здійснила перший успішний запуск балістичної ракети дальнього радіусу дії, після чого з початку 2013 р. перейшла до прямих погроз на адресу США. За оцінками американських експертів, ця ракета вже могла нести ядерну боєголовку (у разі її існування) на міжконтинентальні відстані. Багато хто вважав, що Північна Корея вже володіє технологіями, які надають їй можливість нанести удар по Гавайях.

Сприятливі умови для відновлення переговорів створювали президентські вибори в Республіці Корея наприкінці 2012 р. Новообраний президент Пак Кин Хе йшла на вибори з намірами нормалізації відносин з КНДР і залучення Пхеньяна до дипломатії з розвитку довіри. Проте 22 січня 2013 р. Рада Безпеки ООН схвалила резолюцію № 2087, яка наклала на КНДР нові санкції у зв'язку з грудневим випробуванням балістичної ракети[686]. Пхеньян від-

---

[684] Leap of Faith / The Economist // http://www.economist.com/node/21549005

[685] Evening Press Stand-Up at Westin Chaoyang Hotel. Remarks Glyn Davies, Special Representative for North Korea Policy. Beijing, China, May 22, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2012/05/190541.htm

[686] Remarks at a Security Council Stakeout Following Adoption of Resolution 2087 on North Korea. Susan E. Rice, U. S. Permanent Representative to the United Nations, U. S. Mission to the United Nations. New York, NY, Janu-

повів на це заявою про наміри здійснити чергове ядерне випробування, спрямоване проти США – «ворога корейського народу», а також розпочати війну з Південною Кореєю у разі запровадження нею нових економічних санкцій. 13 лютого 2013 р., за кілька днів до інаугурації нового президента РК, Пхеньян здійснив третє успішне ядерне випробування, а 21 лютого виступив із заявою, яка містила вимогу міжнародного визнання КНДР ядерною державою.

З метою ядерного стримування Північної Кореї у щорічних військових навчаннях США і РК в березні-квітні 2013 р. було використано бомбардувальники B-52 і B-2, здатні нести ядерну зброю. У відповідь на це 29 березня 2013 р. Пхеньян виступив із заявою, що північнокорейські ракети готові обстріляти американські бази в Тихому океані. Після цього Вашингтон закликав до розгортання системи протиракетної оборони THAAD на о. Гуам і озвучив плани про розміщення додаткових наземних перехоплювачів на Алясці, що було найбільшим виявом стурбованості США щодо конфронтації з КНДР за останні роки.[687] У березні-квітні Пхеньян в односторонньому порядку закрив індустріальний комплекс Кесон – останній символ економічного співробітництва між Північчю і Півднем, розірвав телефонний і факсимільний зв'язок з РК, виступив з погрозами на її адресу. Умови відновлення переговорів з Вашингтоном і Сеулом, викладені 18 квітня, включали припинення санкцій ООН і військових навчань США і РК.

У травні 2013 р. РБ ООН одноголосно прийняла рішення ввести нові економічні санкції проти Північної Кореї у зв'язку з лютневим ядерним випробування. За кілька годин до голосування Пхеньян виступив із черговими погрозами Америці та Південній

---

ary 22, 2013 / Ibidem // http://usun.state.gov/briefing/statements/203135.htm; Fact Sheet: The UN Security Council Responds to North Korea's Launch. New York, January 23, 2013 / Ibidem // http://usun.state.gov/briefing/statements/203171.htm

[687] Revere, Evans. The United States and Japan in East Asia: Challenges and Prospects for the Alliance / American Foreign Policy Interests. – 2013. – Vol. 35, No. 4 // http://www.brookings.edu/research/papers/2013/08/19-us-japan-alliance-east-asia-revere

Кореї щодо здійснення проти них превентивних ядерних ударів. Більшість військових експертів розцінили ці погрози як блеф через відсутність у Північної Кореї технологій доставки ядерної зброї та виробництва ядерної бомби малого розміру, яка б відповідала ракетоносію, проте визнавали, що останнє успішне ядерне випробування впритул наблизило її до виготовлення ядерної боєголовки і нанесення удару по США. За прогнозами, вона могла досягти здатності виробляти носії з ядерними боєголовками, здатними досягти материкової частини США, через 3–5 років.

Хоча влітку 2013 р. Пхеньян зменшив свою войовничу риторику щодо Південної Кореї і виступив з пропозиціями про відновлення роботи комплексу Кесон та зустрічей розділених після Корейської війни сімей, у США ці дії було сприйнято як маневр Пхеньяна перед черговою конфронтацією.

Розвиток ракетно-ядерних можливостей КНДР фундаментальним чином змінював уявлення про регіональну безпеку, порушував питання про здатність США захищати своїх японських і корейських союзників. Після ядерного випробування КНДР у лютому 2013 р. в США посилилося критика стратегії адміністрації Обами з північнокорейської політики, яка багатьма визнавалася неефективною.

За коментарем співробітника інституту Брукінгс Е. Ревере, на початку другої адміністрації Обами було очевидним, що склалася нова, більш небезпечна ситуація на Корейському півострові. Дії Пхеньяна засвідчили, що в недалекому майбутньому США матимуть справу з режимом, який зможе нанести удар по сусідніх державах ракетами з ядерними боєголовками. КНДР задекларувала цілі – постійно володіти ядерною зброєю, розвивати ядерні боєголовки і засоби їх доставки на близькі й далекі відстані, досягти визнання статусу ядерної держави. Успішні ядерне і ракетне випробування КНДР засвідчили, що вона здійснила значний прогрес у досягненні своєї мети[688]. У цій ситуації визна-

[688] Revere, Evans. U.S.-South Korea Relations in Obama's Second Term: Managing Challenge and Change. February 2013 / Brookings // http://www.brookings.edu/research/papers/2013/02/us-south-korea-relations-revere

валося, що ведення переговорів про ядерне роззброєння Північної Кореї не буде ефективним. Це сприяло втраті зацікавленості другої адміністрації Обами у відновленні шестисторонніх переговорів. Непередбачувана поведінка КНДР сприяла зміцненню двостороннього альянсу між США і Республікою Корея, посиленню координації їхньої політики щодо Північної Кореї, розвитку всебічного партнерства на двосторонньому, регіональному і глобальному рівнях.

За адміністрації Б. Обами американсько-корейські відносини значно покращилися, завдяки політиці президента Лі Мьон Бака (лютий 2008 – лютий 2013 рр.). Якщо впродовж кількох попередніх років підходи США і РК щодо відносин з КНДР часто не збігалися через різні пріоритети у північнокорейській політиці (для РК пріоритетом була регіональна стабільність, а для США – стримування ядерного розповсюдження), то під впливом войовничої поведінки Пхеньяна ці відмінності відступили на другий план. Президент Лі визнав вирішення ядерної проблеми необхідною передумовою покращення відносин між Північчю і Півднем, у результаті чого США і РК виробили спільний підхід до північнокорейської політики.

У червні 2009 р. президенти Обама і Лі ухвалили «Спільне бачення альянсу»[689], у якому йшлося про його перетворення на регіональне і глобальне партнерство (початковою його метою був захист Південної Кореї від атаки з боку КНДР). У 2009–2012 рр. здійснювалася тісна координація двосторонньої політики і військового співробітництва, обмін розвідувальними даними між двома державами; було створено спільну систему антикризового менеджменту; розпочато двосторонній діалог у сфері кібербезпеки; оголошено «План стратегічного альянсу на 2015 р.» щодо переміщення американських сил на Корейському півострові та розвитку оборонних можливостей РК.

---

[689] Joint Vision for the Alliance of the United States of America and the Republic of Korea. Washington, DC, June 16, 2009 / The White House // http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Joint-vision-for-the-alliance-of-the-United-States-of-America-and-the-Republic-of-Korea

У рамках цього плану передбачалося передати до грудня 2015 р. операційний контроль над збройними силами РК у військовий час від американського командування до об'єднаного південнокорейського, а також здійснити консолідацію американських сил на південь від Сеула, яка мала зменшити кількість військових об'єктів і американську військову присутність у столиці РК, посилити боєготовність та ефективність американських сил[690]. У червні 2012 р. було відновлено зустрічі міністрів США і РК у форматі «2+2»[691].

Крім зміцнення оборонного співробітництва, значного прогресу було досягнуто в торгово-економічній сфері у результаті ратифікації обома сторонами в жовтні-листопаді 2011 р. угоди про вільну торгівлю між США і РК (КОРУС) (вона вступила в дію в березні 2012 р.). За коментарями, вона не лише відкривала нові ринки, але й забезпечувала умови для чесної конкуренції: встановлювала більш високі стандарти у сфері інтелектуальної власності, справедливих трудових практик, захисту навколишнього середовища і правових процедур. У Вашингтоні КОРУС розглядали як модель для інших аналогічних угод, як найважливішу угоду про вільну торгівлю США за останні 17 років і як найбільше досягнення у двосторонніх відносинах з РК[692].

---

[690] U.S.-Republic of Korea Alliance. Testimony James P. Zumwalt. Deputy Assistant Secretary, Bureau of East Asian and Pacific Affairs. Statement Before the House Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on Asia and the Pacific. Washington, DC, June 6, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2012/06/191869.htm

[691] Remarks at the U.S.-Korea Ministerial Dialogue 2+2 Meetings. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Secretary of Defense Leon Panetta, Minister of Foreign Affairs and Trade of the Republic of Korea Kim Sung-Hwan, Minister of National Defense of the Republic of Korea Kim Kwan-Jin. Washington, DC, June 14, 2012 / Ibidem // http://www.state.gov/secretary/rm/2012/06/192390.htm

[692] Remarks at the U.S.-Korea Ministerial Dialogue 2+2 Meetings. Op.cit.; Remarks at APEC CEO Summit. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State,

Сприятливий вплив на американсько-південнокорейські відносини мали дружні стосунки між президентами Б. Обамою і Лі Мьон Баком. У жовтні 2011 р. успішно відбувся перший офіційний візит президента Республіки Корея до Вашингтона. За взаємними оцінками Вашингтона і Сеула, двосторонні відносини ще ніколи не були такими міцними. Проте, як і в ситуації з Японією, відносини на урядовому рівні не повністю відображали їх стан. Навіть консервативні газети, які загалом підтримували альянс, критикували Лі Мьон Бака за «дипломатичну залежність» від США, висловлювали стурбованість щодо можливого погіршення через це відносин РК з Китаєм і посилення її військового тягаря через прийняття США нового оборонного плану. Найбільш різкою була критика уряду з боку опозиційних «прогресивних» сил, які виступали за зближення з Китаєм і відмову від угоди про вільну торгівлю зі США. Лі Мьон Бак залишив президентський пост на початку 2013 р., маючи низький рівень суспільної підтримки (25–35%), значною мірою обумовлений його зовнішньою політикою[693].

Коли на президентських виборах у грудні 2012 р. перемогла кандидат від консервативної партії «Нові рубежі» Пак Кин Хе, у Вашингтоні зітхніли з полегшенням, оскільки існували усі підстави очікувати, що перемога її «прогресивного» суперника Мун Дже Іна від Демократичної об'єднаної партії призведе до ускладнень у відносинах між РК і США, в тому числі через розходження їхніх підходів до північнокорейської політики. Пак Кин Хе наголошувала на необхідності збереження тісних союзницьких відносин зі США. Хоч вона і виступала за відновлення діалогу і співробітництва з КНДР, однак ставила покращення відносин у залежність від її політики, в тому числі з ядерного роззброєння. На початку травня 2013 р. президент Пак здійснила перший офіційний візит до Вашингтона, де з великим успіхом виступила перед об'єднаною сесією Конгресу, після чого провела перший саміт з президентом Обамою. За його результатами було підписано Спільну деклара-

Far Eastern Federal University, Vladivostok, Russia, September 8, 2012 / Ibidem // www.state.gov/secretary/rm/2012/09/197519.htm

[693] Manyin, Mark E., etc. Op. cit.

цію з нагоди 60-річчя союзницьких відносин, у якій відзначався суттєвий прогрес у реалізації двома державами «Спільного бачення альянсу». Було підтверджено продовження ними політики попередніх адміністрацій США і РК. Стосовно північнокорейської проблеми Б. Обама підтримав «політику довіри» президента Пак щодо КНДР, але заявив, що США не дозволять ніяких поступок Пхеньяна у відповідь на створені ним кризи[694].

Крім північнокорейської політики, інші пріоритети двосторонніх відносин США і РК включали плавну імплементацію угоди про вільну торгівлю, а також угод щодо консолідації американських військових баз і передачі операційного контролю над військовими силами РК у воєнний час південнокорейському командуванню; оновлення угод із двостороннього ядерного співробітництва у цивільній сфері та розподілу витрат на утримання американських збройних сил у РК[695]. Переговори характеризувалися більш наполегливим обстоюванням Сеулом своїх інтересів, що обумовило складність їх просування.

Розвиток ракетно-ядерного потенціалу КНДР і її непередбачувана політика сприяли налагодженню в 2010–2012 рр. тристороннього співробітництва між США, Японією і РК. Ключову роль у цьому відіграла позиція прем'єр-міністра Японії Н. Кана. У серпні 2010 р. з нагоди 100-річчя анексії Японією Кореї він виступив із заявою, у якій висловив «глибоке каяття» й «сердечне вибачення» за дії Японії в минулому. Після обстрілу КНДР о. Йонпхендо (листопад 2010 р.) РК вперше направила військових спостерігачів на американсько-японські військові навчання. Пізніше Сеул і Токіо оголосили про плани підписання угоди з обміну інформацією й окремими товарами у сфері оборони,

---

[694] Cha, Victor. South Korean President Park Geun-hye's First Visit to Washington, D.C. / Center for Strategic and International Studies / Center for Strategic and International Studies // http://csis.org/publication/south-korean-president-park-geun-hyes-first-visit-washington-dc

[695] Revere, Evans J. R. Park Geun-hye's Electoral Victory: A Sigh of Relief from Washington? December 19, 2012 / Brookings // http://www.brookings.edu/blogs/up-front/posts/2012/12/19-south-korea-president-revere

забезпечення послуг з логістики під час миротворчих операцій.

У грудні 2010 р. у Вашингтоні відбулася тристороння зустріч міністрів закордонних справ США, Японії та Республіки Корея, на порядку денному якої була координація їхньої політики щодо КНДР, а також співпраця в АРФ та Східноазійському саміті[696]. Друга така зустріч відбулася в липні 2011 р. на о. Балі (Індонезія), третя – у липні 2012 р. в Пномпені, четверта – у вересні 2012 р. у Нью-Йорку. Регулярна взаємодія відбувалася також на рівні заступників міністрів закордонних справ, представників урядів і міністерств оборони. Переговори охоплювали широке коло проблем, але центральним залишалося питання про координацію північнокорейської політики трьох держав. Було досягнуто консенсусу щодо необхідності її ядерного роззброєння і стримування періодичних провокацій, а також визнання ключової ролі Пекіна у розв'язанні «північнокорейської проблеми» внаслідок його довготривалих зв'язків із КНДР, економічної допомоги і політичного впливу на північнокорейське керівництво. У вересні 2012 р. було створено постійну групу для підготовки тристоронніх зустрічей міністрів закордонних справ та інших тристоронніх заходів, що робило такий формат відносин більш інституалізованим[697]. За деякими оцінками, він міг призвести до створення тристороннього альянсу безпеки[698].

Однак з літа 2012 р. розпочалося наростання напруження в японсько-південнокорейських відносинах через диспутовані острови Такешіма/Токто та історичні питання. Наприкінці 2012 р. переговори стосовно досягнення двосторонньої угоди про обмін військовою інформацією та співробітництво з логістики були зірвані. Загострення відносин між найближчими союзниками

[696] Remarks Before U.S.-Japan-Republic of Korea Trilateral Meeting / U. S. Department of State // http://www.state.gov/secretary/rm/2011/07/169121.htm

[697] Background Briefing: Readout of the Secretary's Meeting With Japanese Foreign Mininster Koichiro Gemba and Korean Foreign Minister Kim Sunghwan. Special Briefing. Senior State Department Official, New York City, September 28, 2012 / Ibidem // http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/09/198464.htm

[698] Wade, G. China and its Neighbors. Op. cit.

суперечило інтересам США, ускладнювало їхню регіональну стратегію. Вашингтон заявив, що в територіальному диспуті за острови Такешіма/Токто не підтримує жодну сторону, не намагається виступати посередником, проте наполягає на спокійному діалозі між Японією і РК як засобі вирішення проблем двосторонніх відносин.

Президент Пак прийшла до влади з намірами нормалізувати відносини з Японією, проте до кінця 2013 р. позитивних змін у двосторонніх відносинах не відбулося. Крім територіальних диспутів, стурбованість РК викликала розбудова японських збройних сил, відвідування членами уряду й парламентарями храму Ясукуні, наміри уряду змінити інтерпретацію ст.6 Конституції Японії, тенденція до перегляду офіційних заяв японських лідерів з історичних питань, включаючи заяву Коно про «комфортних жінок» 1993 р. та вибачення Мураяма 1995 р. Нормалізації двосторонніх відносин перешкоджало зростання націоналізму як у Японії, так і в Південній Кореї. Підтримка Вашингтоном розбудови японських збройних сил створювала потенційні проблеми у відносинах між США і РК. Крім того, періодичні ускладнення в американсько-китайських відносинах викликали стурбованість Сеула з приводу їх негативного впливу на корейську політику Китаю.

Підходи Пекіна щодо північнокорейської проблеми значно відрізнялися від позиції США та їхніх союзників. Його дії під час провокацій КНДР у 2010 р. засвідчили рішучість зберегти і захистити північнокорейський режим. Хоч Пекін підтримував мету денуклеризації КНДР, він залишався її союзником, основним політичним і торгово-економічним партнером, джерелом необхідних ресурсів та допомоги. Тим самим він вирішував завдання попередження нестабільності й гуманітарної кризи на 1300-кілометровому кордоні з КНДР, збереження своєї стратегічної ролі на Корейському півострові.

На початку 2013 р. після здійснення КНДР третього ядерного випробування здавалося, що підходи США і Китаю щодо Північної Кореї зближуються. Китайський уряд застосував до неї безпрецедентні заходи з імплементації санкцій ООН, включаючи припинення важливих міжбанківських зв’язків, більш суворого

інспектування вантажів, що перетинали спільний кордон. Проте з липня після серії зустрічей з представниками КНДР Пекін зробив акцент на поверненні до шестисторонніх переговорів як до шляху досягнення її ядерного роззброєння, тоді як з точки зору США та їхніх союзників воно було передчасним, оскільки Північна Корея не виконала зобов'язання, досягнуті під час попередніх раундів переговорів, та вимоги резолюцій РБ ООН, не демонструвала готовності відмовитися від ядерної зброї.

Американські аналітики визнавали, що хоча США і Китай мали спільні цілі на Корейському півострові, вони бачили різні шляхи їх досягнення і різні кінцеві результати. Основна ціль Пекіна полягала в тому, щоб Пхеньян не спричиняв проблем; єдиним реальним способом спонукати його відмовитися від ядерної зброї він вважав здійснення Північною Кореєю економічних реформ за китайським зразком. Кінцевою метою США було не лише ядерне роззброєння КНДР, але й зміна північнокорейського режиму[699].

Американсько-китайські відносини у міру перетворення Китаю на впливового регіонального і глобального актора визнавалися ключовими для майбутнього світу в XXI ст. На противагу своєму попереднику Дж. У. Бушу, який на початку президентства стверджував, що США і Китай скоріше суперники, ніж стратегічні партнери, адміністрація Б. Обами прийшла в Білий дім, шукаючи позитивних відносин співробітництва з Китаєм як на регіональному, так і на глобальному рівні. Уже в червні 2005 р. під час сенатських слухань у підкомітеті зі східноазійських і тихоокеанських справ новообраний сенатор Б. Обама заявив, що не бачить причин, чому в Тихому океані одночасно не може бути сильних США і сильного Китаю[700]. У програмній статті кандидата в президенти Б. Обами «Відновлення американського лідерства» зазначалася необхідність сприяти більш «відповідальній» ролі Китаю «як

[699] Johnson, Christopher K., Glaser, Bonnie S. Thoughts from the Chairman: A New Type of Major Power Relations on North Korea. Sep 30, 2013 / Center for Strategic and International Studies // http://csis.org/publication/thoughts-chairman-new-type-major-power-relations-north-korea

[700] The Emergence of China throughout Asia… June 7, 2005. Op. cit. – P. 20.

зростаючої влади» у вирішенні спільних проблем XXI ст. і розвивати з ним відносини, які розширюють співробітництво і водночас зміцнюють здатність США конкурувати[701].

На початку урядування Б. Обами у двосторонніх відносинах домінували фінансово-економічні питання. В умовах розгортання глобальної фінансової кризи новий американський уряд звернувся до Пекіна з проханням збільшити інвестиції в державний борг США, щоб забезпечити фінансування його антикризової стимуляційної програми для порятунку американської економіки, а зрештою – уникнення краху світової фінансової системи. Підкреслювалося, що її успішна реалізація важлива для китайського експорту на ринок США й економіки Китаю в цілому (перед кризою на США припадало близько 19% експорту КНР). Суть ситуації, що склалася, Х. Клінтон виклала в інтерв'ю китайському телебаченню в лютому 2009 р. так: «Ми дійсно піднімемось або впадемо разом. Ми в одному човні й, чесно кажучи, пливемо в одному напрямку, до водоспаду»[702].

У 2009 р. купівля Китаєм боргових облігацій американського уряду значно зросла. Якщо станом на січень 2008 р. в них було вкладено 492,6 млрд дол. золотовалютних резервів КНР, то на травень 2009 р. – 801,5 млрд дол. У травні 2011 р. Китай володів 36% усіх іноземних боргових зобов'язань американського уряду (16% усього державного боргу США)[703]. Це призвело до посилення взаємозалежності двох держав. Багато хто вважав, що така ситуація ставила США у надмірну залежність від Пекіна. В Китаї також не приховували стурбованості з приводу залежності безпеки китайських активів, інвестованих у державний борг США, від стану американської економіки.

---

[701] Obama, Barack. Renewing American Leadership. Op. cit.

[702] Devuyst, Yoiri. U. S. China Relations: A View from Europe // Contemporary International Relations, 2009, Sept/Oct. – Vol. 19, No. 5. – P. 124.

[703] Докладніше див: Gorodnia, Nataliya. China's 21st Century Financial Foreign Policy // Китаєзнавчі дослідження. – К., 2011. – Том 1. – С. 44-49 / Українська асоціація китаєзнавців // http://www.sinologist.com.ua/ukr/ukr_ch_st_2011.html

Оскільки Китай пережив глобальну фінансову кризу краще, ніж більшість держав, це перетворило його на світового кредитора й інвестора, посилило його регіональний і глобальний фінансовий, економічний та політичний вплив, збільшило привабливість китайської моделі розвитку для країн глобального Півдня. Експерти заговорили про «фінансову владу Китаю», величезні золотовалютні резерви якого за умов браку ліквідності в розвинутих країнах відкривали для нього широкі можливості для здобуття власності за кордоном, значного посилення свого впливу серед країн, що розвиваються та у світовій економіці[704]. У 2008–2010 рр. суверенний фонд «Китайська інвестиційна корпорація» (CIC) купив акції провідних американських фінансових компаній Морган Стейнлі (за 1,21 млрд дол.) і Блекстоун груп, а його філія – інвестиційна корпорація Стейбл інвест корпорейшн – стала найбільшим власником акцій фонду Резерв праймері фанд.[705].

Значно зріс вплив Китаю на міжнародному фінансовому ринку. На порядок денний світової фінансової політики було поставлено питання про перетворення юаня на міжнародну платіжну валюту (як долар чи євро). Паралельно із заходами щодо розширення зовнішньоекономічного використання юаня Пекін запропонував створення нової міжнародної резервної валюти у вигляді Спеціальних прав запозичення (штучного резервного і платіжного засобу МВФ), включення до їх оцінки валют усіх основних економік при збільшенні їхнього впливу на прийняття рішень Фонду. З такою ініціативою виступив голова Народного банку КНР у березні 2009 р.

Визнання Вашингтоном нової глобальної розстановки сил засвідчила ініціатива про створення «великої двійки» («G2») між США і Китаєм для спільного керівництва глобальною економіч-

[704] Miller, Ken. Coping with China's Financial Power // Foreign Affairs. – 2010, July/August. – Vol. 89, No. 4. – P. 102.

[705] China's CIC May Have $5.4 Billion Frozen in Money-Market Fund / Bloomberg // http://www.bloomberg.com/apps/news?sid=ancX7 qXx0 kXk&pid=newsarchive; UNCTAD Handbook of Statistics. 2009. – New York and Geneva, 2009 // http://www.unctad.org/en/docs/tdstat34_enfr.pdf

ною системою. Вперше її висунув у 2005 р. директор Інституту міжнародної економіки Петерсона у Вашингтоні Ф. Бергсон. У січні 2009 р. з аналогічною ініціативою, але в контексті більш широкого геостратегічного співробітництва між США й КНР, виступив один з провідних теоретиків зовнішньої політики США З. Бжезінський[706].

За коментарем Р. Буша, директора Центру дослідження північно-східноазійської політики Інституту Брукінгс, суть цих пропозицій полягала в тому, що США і Китай – найбільша держава, що піднімається, і найсильніша держава «статус-кво» – як дві найбільші економіки й члени Ради Безпеки ООН повинні працювати разом для вирішення міжнародних проблем, оскільки лише вони можуть забезпечити глобальні суспільні блага, яких потребує світ. Хоч у Вашингтоні, згідно з Р. Бушем, ця ініціатива «потонула, як камінь», вона привернула значну увагу поза межами США[707]. Про це свідчило її обговорення під час підготовки до саміту «великої двадцятки» в Лондоні у квітні 2009 р. і на 11-му саміті «ЄС-Китай» у Празі в травні 2009 р.

У квітні 2009 р., в умовах розгортання найбільш гострої фази глобальної фінансової кризи, було досягнуто домовленості між президентами Б. Обамою і Ху Цзіньтао про розширення економічних переговорів, які домінували в американсько-китайських відносинах, до рівня Американсько-китайського стратегічного і економічного діалогу, який охоплює широке коло двосторонніх, регіональних і глобальних питань поточного і довгострокового стратегічного інтересу. Перший Діалог за участю держсекретаря США Х. Клінтон, міністра фінансів США Т. Гейтнера, члена Держради КНР Дай Бінго і віце-прем'єра КНР Ванг Кішана відбувся у Вашингтоні в липні 2009 р. Б. Обама з цієї нагоди виклав своє бачення двосторонніх від-

---

[706] Brzezinski, Z. The Group of Two that could Change the World // Financial Times. – 2009, January 13 // http://www.ft.com/intl/cms/s/0/d99369 b8-e178–11 dd-afa0–0000779 fd2 ac.html

[707] Bush, Richard. The United States and China: A G–2 in the Making? October 11, 2011 / Brookings // http://www.brookings.edu/research/articles/2011/10/11-china-us-g2-bush

носин між США і Китаєм як таких, що «формуватимуть XXI ст.», «оскільки їх здатність до партнерства є передумовою до прогресу з багатьох найбільш важливих глобальних проблем»[708]. Однією з них були макроекономічні дисбаланси між США та Китаєм, які впливали на стабільність глобальної економіки. Китай надто багато заощаджував, а США надто багато купували, наслідком чого став величезний двосторонній торговельний дисбаланс і потреба Китаю купувати американські боргові зобов'язання за рахунок надлишків своїх експортних надходжень. Іншою була проблема зміни клімату, оскільки США і Китай були найбільшими виробниками парникових газів.

У виступі Х. Клінтон під час першого Діалогу йшлося про те, що в наступні десятиліття великі держави будуть вирізнятися не здатністю домінувати й розділяти, а спроможністю вирішувати проблеми. Хоч у минулому відносини між США і Китаєм розвивалися під впливом ідеї про баланс влади між великими державами, нове мислення XXI ст. може призвести до зрушень «від багатополюсного до багатопартнерського світу»[709].

У листопаді 2009 р. відбувся візит Б. Обами до Китаю, під час якого президенти двох держав взяли зобов'язання побудувати «позитивні, кооперативні й усебічні відносини», які служать інтересам американського і китайського народів та світової громади. Погоджуємося з Р. Бушем, що таке співробітництво не обов'язково означало кондомініум, тобто «велику двійку». Натомість йшлося про постійну взаємодію двох держав на двосторонньому і багатосторонньому рівнях, що могло призвести до більш зрілих відносин між ними.

Вашингтон скоріше шукав не «великої двійки» (G–2), а співробітництва з іншими великими державами в різному складі («G-several») залежно від конкретних проблем, на вирішення яких воно було спрямоване. Прикладом цього були «велика двадцят-

[708] Bush, Richard. The United States and China. Op. cit.

[709] Clinton, Hillary. Remarks at Plenary Session of the U.S.-China Strategic and Economic Dialogue. Washington, DC, July 27, 2009 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/secretary/rm/2009 a/july/126521.htm

ка», шестисторонні переговори за участю КНДР, структура «п'ять плюс один» з іранської ядерної проблеми[710]. Звичка працювати разом мала сприяти зменшенню стурбованості США і Китаю щодо довгострокових намірів один одного, адже взаємна стратегічна недовіра була найбільшою проблемою їхніх двосторонніх відносин.

З кінця 2009 р. почалося помітне погіршення цих відносин, проявом чого стали валютні й торговельні війни, пов'язані з проблемою значного дефіциту США в торгівлі з КНР, яка загострилася в умовах глибокого спаду американської економіки в 2009–2010 рр. Дискусії стосувалися двох основних проблем – обмінного курсу юаня й американського боргу. Вашингтон критикував Пекін за штучне заниження обмінного курсу юаня, що створило переваги для китайського експорту на американському та інших ринках, призвело до значного дефіциту США та інших країн у торгівлі з Китаєм, а в результаті – до глобального фінансового дисбалансу.

У 2011 р. двостороння торгівля товарами між США і Китаєм склала понад 503 млрд дол. (порівняно з 33 млрд дол. в 1992 р.). США були другим найбільшим торговельним партнером Китаю (після ЄС), а Китай – четвертим для США (після ЄС, Канади та Мексики)[711]. Станом на 2011 р. американський імпорт з Китаю (за 10 років з часу вступу Китаю до ВТО) збільшився майже в чотири рази, експорт до Китаю – майже в п'ять разів. Дефіцит двосторонньої торгівлі збільшився в 3,5 рази[712]. Під час сенатських слухань у квітні 2010 р. наголошувалося, що зрос-

---

[710] Bush, Richard. The United States and China: A G–2 in the Making? Op. cit.

[711] U. S. Relations With China. Bureau of East Asian and Pacific Affairs. Fact Sheet. June 5, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/18902.htm

[712] The Future of U.S.-China Economic Relations. Remarks Robert D. Hormats, Under Secretary for Economic Growth, Energy, and the Environment. Remarks at the Hopkins-Nanjing Center. Nanjing, China, December 6, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/e/rls/rmk/2012/201631.htm; Trade in Goods with China. Op. cit.

тання впливу Китаю повинно супроводжуватися посиленням його відповідальності[713].

Натомість серйозну стурбованість Пекіна викликав курс адміністрації Обами на зменшення вартості долара та обмеження імпорту, тоді як в інтересах КНР було збереження міцного долара і безперешкодного експорту китайської продукції на американський ринок. Від цього залежала безпека китайських інвестицій у боргові зобов'язання США та економічне становище Китаю. З точки зору Пекіна, тривала політика «дешевих грошей», яку проводив Вашингтон, загрожувала інфляцією цін активів і виникненням фінансового «пузиря» в економіках, що розвиваються. Свідченням гостроти цієї дискусії стало прийняття у жовтні 2011 р. Сенатом США біллю про «валютні маніпуляції» КНР, який викликав різку реакцію Пекіна. Президент Обама не підписав його, щоб не ускладнювати двосторонні відносини.

Переговори з економічних питань здійснювалися через Стратегічний та економічний діалог, Інвестиційний форум, Спільну комісію з комерції і торгівлі та інші структури. Підходи уряду Б. Обами до економічних відносин з Китаєм включали: більш повну його інтеграцію в глобальну економічну і торговельну систему, основану на конкретних правилах; розширення доступу американських експортерів до китайського ринку; сприяння китайським інвестиціям у США; забезпечення рівних умов для американських інвесторів у Китаї. Представники США порушували проблеми, які впливали на діяльність американських компаній у Китаї – захист прав інтелектуальної власності й торговельної таємниці; розширення ринкового доступу згідно із зобов'язаннями Китаю при вступі до ВТО; припинення нечесних преференційних практик, які надавали штучні конкуренті переваги китайським компаніям, особливо державним, порівняно з іншими, на світових ринках; дотримання китайськими компаніями за кордоном норм, які поважають трудові й екологічні практики, владу закону, прозорість в інвестиціях[714].

---

[713] U.S.-Japan Relations. Hearing… April 15, 2010. Op. cit. – P. 2.

[714] The Future of U.S.-China Economic Relations. Op. cit.

Водночас Вашингтон визнавав позитивні зрушення в економічній політиці Китаю: включення до 12-го п'ятирічного плану (2011–2015 рр.) заходів, спрямованих на перетворення китайської економіки на більш гармонійну і збалансовану; визначення пріоритетними сферами економічної політики вдосконалення медичної системи, розвиток «чистої» енергетики, покращення стану навколишнього середовища, зміцнення продовольчої безпеки, розширення сфери послуг, посилення ролі малих і середніх підприємств; створення на урядовому рівні структури з координації політики захисту прав інтелектуальної власності на чолі з віце-прем'єром; рух Китаю до більш гнучкої системи обміну валюти[715].

Для Пекіна найчутливішим залишалося тайванське питання. У жовтні 2008 р. в останні місяці перебування при владі адміністрації Дж. Буша було схвалено великий пакет продажу зброї Тайваню на суму 6,5 млрд дол. Спочатку уряд Обами відклав виконання цього рішення, проте після неодноразових звернень тайванського уряду 29 січня 2010 р. офіційно повідомив Конгрес, що, згідно з Актом про відносини з Тайванем, здійснить цей продаж і продовжить оцінювати його оборонні потреби[716]. Такі дипломатичні кроки викликали різко негативну реакцію Пекіна, як і рішення президента Обами зустрітися з Далай-ламою.

Погіршенню двосторонніх відносин у 2010 р. значною мірою сприяли інциденти у Східно-Китайському і Південно-Китайському морях. В умовах ескалації міжкорейських відносин через затоплення судна «Чеонан» (квітень 2010 р.), коли Вашингтон рішуче підтримав Республіку Корея, США і Китай опинилися по різні сторони конфлікту. У вересні 2010 р. під час японсько-китайського конфлікту через о-ви Сенкаку/Дяоютай США підтримали Японію, заявивши, що ця територія покривається американсько-

---

[715] U. S. Economic Engagement with the Asia Pacific. Remarks Robert D. Hormats, Under Secretary for Economic Growth, Energy, and the Environment, Bloomberg, Hong Kong, Hong Kong, China, December 7, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/e/rls/rmk/2012/201746.htm

[716] Principles of U. S. Engagement in Asia. Hearing... January 21, 2010. Op. cit. – P. 51.

японським оборонним договором. Стурбованість Вашингтона викликала наступальна поведінка Китаю в Південно-Китайському морі, де відновилися давні суперечки між країнами-претендентами через о-ви Спратлі. Держсекретар Клінтон виступила на регіональних форумах у липні й жовтні 2010 р. із заявами про національний інтерес США у підтримці миру і стабільності в Південно-Китайському морі, гарантуванні безперешкодної світової торгівлі й мирному урегулювання суперечок на основі багатосторонніх домовленостей. Ці заяви на тлі розбудови відносин США з регіональними союзниками і партнерами у сфері безпеки розцінювалися в Пекіні як ознаки розробленого США сценарію «стримування» КНР.

Сигналом до покращення двосторонніх відносин став успішний візит до США президента КНР Ху Цзіньтао в січні 2011 р. Після цього розпочався активний обмін двосторонніми візитами на різних рівнях, включаючи відновлення військових зв'язків. У травні 2011 р. США відвідали міністр оборони КНР і начальник генерального штабу НВАК (вперше за дев'ять років). У червні 2011 р. відбулися перші Американсько-китайські консультації зі справ АТР з метою координації політики з основних регіональних проблем (до кінця 2012 р. відбулося чотири раунди Консультацій, які стали регулярними). За таких обставин під час гострого дипломатичного конфлікту між Філіппінами і КНР за острови Спратлі в травні-червні 2011 р. Вашингтон уник критики Китаю, заявивши, що США не підтримують жодну сторону (хоч після цього почалося помітне зближення між Філіппінами і США). На щорічної конференції з безпеки Шангрі-Ла в Сінгапурі (червень 2011 р.) секретар оборони США Р. Гейтс відзначав, що військові відносини між двома країнами після регресу останніх років перебувають на позитивній траєкторії.

У серпні 2011 р. через тиждень після історичного зниження кредитного рівня США на запрошення віце-президента КНР Сі Цзіньпіна Пекін відвідав віце-президент США Д. Байден. Під час переговорів йшлося про «відповідальність» двох держав у посиленні координації макроекономічної політики, щоб разом відновити

впевненість інвесторів і глобальну економічну стабільність[717].

Суперечливий вплив на американсько-китайські відносини мало азійсько-тихоокеанське турне президента Обами в листопаді 2011 р. Його ініціативи – про посилення військової присутності США в західному Тихоокеанському регіоні, створення першої тривалої присутності США в Австралії, посилення значення Східноазійського саміту (на противагу форуму «АСЕАН+3») тощо – в Пекіні сприймали виключно у військових термінах, що, за деякими коментарями, позбавляло китайське керівництво бажання співпрацювати зі США навіть у питаннях їхнього спільного інтересу, таких як Північна Корея. Незважаючи на постійні заяви Б. Обами, що поглиблення відносин США з країнами АТР не відбувається за рахунок Китаю, що розширення відносин з ним є їхнім пріоритетом, деякі американські експерти визнавали, що концепція «перебалансування» набула додаткового військового виміру у зв'язку зі зростаючою стурбованістю регіональних держав наступальною політикою Китаю в Південно-Китайському і Східно-Китайському морях у 2010 р.

У своїх виступах під час турне президент Обама закликав Пекін «діяти за тими ж правилами, що й усі», бути «відповідальним лідером світової економіки»[718]. Ці тези він повторив під час зустрічі у Вашингтоні з віце-президентом Сі Цзіньпіном у лютому 2012 р., маючи на увазі здійснення Китаєм практики «чесної торгівлі» для більш збалансованих торговельних потоків Китаю не лише зі США, але й з усім світом. На переговорах порушувалося питання про дотримання прав людини в Китаї, яке знову стало пріоритетним в умовах передвиборчої президентської кампанії в США.

У квітні-травні 2012 р. значного резонансу набула «справа Чен Гуанченга», сліпого китайського активіста, який, перебуваючи після ув'язнення під домашнім арештом, втік до Пекіна і звернувся до посольства США з проханням про захист. Ця справа

---

[717] Biden: US–China Relations Crucial to Economic Stability. 18 Aug., 2011 / BBC News // http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-14570137

[718] Remarks by President Obama to the Australian Parliament. Op. cit.; News Conference by President Obama… November 13, 2011. Op. cit.

виникла напередодні четвертого Американсько-китайського стратегічного діалогу (травень 2012 р.) і могла спричинити його зрив. Але китайська влада пішла на поступки і дозволила Чен Гуанченгу разом із сім'єю залишити країну для навчання в США, що було розцінено у Вашингтоні як свідчення більшої зрілості двосторонніх відносин.

Іншим приводом для їх погіршення міг стати черговий філіппінсько-китайський конфлікт у Південно-Китайському морі, який розпочався у квітні 2012 р. за мілину Скарборо. Проте Вашингтон знову заявив, що не підтримує в цьому конфлікті жодну сторону і закликав Філіппіни до його урегулювання дипломатичним шляхом. Це можна було зробити на основі міжнародного законодавства, передусім Конвенції ООН про морське право 1982 р. (ЮНКЛОС). Оскільки Конгрес США не ратифікував її, держсекретар Клінтон закликала конгресменів зробити це до кінця 2012 р.[719], але цього не відбулося.

США виступали також за вироблення обов'язкового для виконання Коду поведінки в Південно-Китайському морі, на відміну від Декларації 2002 р., яка мала загальний характер. Вашингтон наполягав на колективному підході АСЕАН до переговорів з Китаєм стосовно вироблення Коду поведінки, тоді як Пекін обстоював двосторонній підхід до переговорів і консультацій із зацікавленими державами, а не з АСЕАН в цілому. Врешті через втручання США він був змушений прийняти багатосторонній підхід. Про невдоволення Пекіна з цього приводу свідчила заява речника міністерства закордонних справ КНР, що позарегіональні держави не можуть втручатися в територіальні диспути в Південно-Китайському морі, та скасування віце-президентом Сі Цзіньпіном зустрічі з Х. Клінтон під час її візиту до Китаю у вересні 2012 р.

---

[719] Clinton, Hillary. The Law of the Sea Convention (Treaty Doc. 103–39): The U. S. National Security and Strategic Imperatives for Ratification. Testimony before the Senate Committee on Foreign Relations. Washington, DC, May 23, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/secretary/rm/2012/05/190685.htm

Міністр закордонних справ Китаю Ян Цзечі напередодні переговорів з Х. Клінтон заявив про прагнення Китаю розвивати «прагматичні» й «позитивні» відносини з США, важливою передумовою для чого є взаємна повага до основних інтересів один одного[720]. У свою чергу Х. Клінтон наступного дня підкреслила, що найбільшим досягненням двосторонніх відносин за останні чотири роки вона вважає їх «гнучкість», можливість обговорювати складні питання без ризику для всього комплексу відносин. Ознака зрілих відносин між державами і між людьми не в тому, що вони погоджуються в усьому, бо це малоймовірно, а в тому, чи можуть вони пройти через складні випробування[721]. У цей час з'явилася теза про «гнучке партнерство» між США і Китаєм, про їхні зусилля спрямовувати конкуренцію, яка є неминучою, в продуктивне, конструктивне русло[722].

Традиційно політика чинного президента щодо Китаю зазнає критики від його конкурента на президентських виборах. Під час виборчих дебатів 2012 р. проблема прав людини в Китаї не порушувалося, зростання його військової могутності відзначалося лише побіжно, натомість основна увага була зосереджена на проблемах американської економіки. Кандидат від Республіканської партії Мітт Ромні в ході президентської кампанії критикував адмініст-

---

[720] Remarks with Foreign Minister Yang Jiechi before their Meeting. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Ministry of Foreign Affairs. Beijing, China, September 4, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/197312.htm

[721] Remarks with Timor-Leste Prime Minister Xanana Gusmao. Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State Government. Timor-Leste, September 6, 2012 / Ibidem // http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/197380.htm

[722] Remarks at the Strategic and Economic Dialogue. U. S. Press Conference. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Victoria Nuland, Department Spokesperson, Office of the Spokesperson, Secretary of the Treasury Timothy Geithner. Beijing, China May 4, 2012 / Ibidem // http://www.state.gov/secretary/rm/2012/05/189315.htm;Background Briefing En Route to Mongolia.Special Briefing. Senior Official En Route to Mongolia July 9, 2012 / Ibidem // http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/07/194733.htm

рацію Обами за торгово-економічну політику, вигідну для Китаю і шкідливу для інтересів США. Проте пункти його програми, які стосувалися більш жорстких підходів до торгівлі з Китаєм, мали суто технічний характер і суттєво не відрізнялися від того, що вже зробила адміністрація Обами (порушила проти Китаю 8 справ у ВТО, домоглася накладення 39 штрафів зі справ антидемпінгу й компенсаційного мита), крім планів оголосити Китай «валютним маніпулятором» і накласти на китайські товари всебічний тариф. Обидва кандидати критикували Китай за існуючі торговельні практики, часті порушення прав інтелектуальної власності, називали його основним глобальним конкурентом, з яким США повинні навчитися конкурувати і перемагати в цій конкуренції[723].

Незважаючи на активізацію, розширення і підняття першою адміністрацією Обами рівня двостороннього діалогу між США і КНР на вищий рівень, найбільшою проблемою їхніх відносин залишалася «стратегічна недовіра», невпевненість щодо довгострокових цілей один одного і наслідків «зрушення влади». Історія свідчить, що держава, яка піднімається і швидко посилює владу, хоче вона того чи ні, кидає виклик установленому порядку й інтересам основних держав «статус-кво», у результаті чого попередні цикли перебалансування влади супроводжувалися конфліктами між ними.

Китайські експерти відзначали, що в уряді й експертному середовищі КНР існували настрої, близькі до консенсусу, що структура глобальної політики робить відносини співробітництва, які обстоює адміністрація Обами, неможливими; що основною метою США у світових справах залишається збереження гегемонії й домінування, в результаті чого Вашингтон намагатиметься утримувати Китай від досягнення його цілей, а це може швидко штовхнути двосторонні відносини в стан кризи[724]. Вони розглядали США

[723] Economy Overshadows Debate on Sino-US Relations. Oct. 23, 2012 / Voice of America // http://www.voanews.com/content/economy-overshadows-debate-on-us-china-relations/1531686.html

[724] Gresser, Edward. Presidential Paper Tigers should Beware China's Roar. October 19, 2012 / The Nation // http://www.nationmultimedia.com/opinion/Presidential-paper-tigers-should-beware-Chinas-roa-30192614.html

як наддержаву на стадії занепаду, яка намагається зашкодити піднесенню будь-якого суперника, передусім Китаю. Не має значення, як активно Вашингтон сприятиме співробітництву, його цілі залишатимуться незмінними, він стримуватиме Китай розгортанням військових сил і угодами з регіональними державами. У зв'язку з цим будь-яке тривале співробітництво між США і КНР сприяє реалізації цілей Вашингтона і не відповідає інтересам Китаю.

У свою чергу, в американському політико-формуючому середовищі існувала думка, що китайська політика реалізує дві довготривалі цілі: заміщення США як провідної влади в західному Тихоокеанському регіоні та консолідацію Східної Азії у блок, який виключає США, підпорядкований економічним і політичним інтересам Китаю. Незважаючи на ознаки пристосування Китаю до існуючої міжнародної системи, немає гарантії, що це триватиме завжди. Його довгострокові цілі залишаються невідомими. Якщо допускати найкращий варіант розвитку подій, а Китай змінить курс, то буде вже надто пізно[725]. За аналізом Г. Кіссінджера, обидві держави не можуть довіряти одна одній свою безпеку і продовжуватимуть реалізовувати власні інтереси часто за рахунок інтересів іншої сторони, але вони повинні враховувати, що їхня політика і риторика сприяють підживленню взаємних підозр[726].

В умовах «стратегічної недовіри» обидві сторони використовували стратегію «хеджування», тобто перестрахування від ризиків. Америка (визнана держава-лідер), сподіваючись на краще, здійснювала «залучення» Китаю (держави, яка піднімається), розраховуючи, що він пристосується до міжнародної системи. Водночас, готуючись до найгіршого варіанта, вона розбудовувала свою військову силу, зміцнювала альянси і партнерства з регіональними державами, щоб обмежити можливості Китаю, якщо він вирішить кинути їй виклик. Аналогічну стратегію здійснювали всі регіо-

[725] Bush, Richard. The United States and China: A G–2 in the Making? Op. cit.

[726] Kissinger, Henry. The Future of U.S.-Chinese Relations. Conflict Is a Choice, Not a Necessity // Foreign Affairs, 2012, March/April // http://www.viet-studies.info/kinhte/FA_Kissingher_China_US.htm

нальні держави, включаючи Китай. Кожна сторона посилювалася, щоб упоратися з майбутніми ризиками. Проте в умовах взаємної недовіри військове планування могло призвести до результатів, несумісних з намірами політичних лідерів.

За деякими оцінками, найбільш негативний вплив на американсько-китайські відносини мало суперництво військово-морських стратегій. Китайській стратегії «заборони доступу» шляхом використання анти-корабельних балістичних ракет та підводних човнів, зайняття стратегічних рубежів у Південно-Китайському морі, протистояла американська стратегія «розсіювання», забезпечення більш територіально розосередженого, операційно гнучкого, політично стійкого становища військових сил у регіоні. Кожна держава запевняла, що розгортання її сил у Тихому океані не загрожує іншій, проте об'єктивно посилення безпеки однієї вело до зменшення безпеки іншої; розкручувалася спіраль взаємної невпевненості у власній безпеці, що лише посилювала ризики і створювала підґрунтя для серйозних ускладнень у майбутньому.

Проблемі «стратегічної довіри» приділялася значна увага у двосторонніх переговорах між США і Китаєм, включаючи дві спільні заяви президентів Обами і Ху під час їхніх самітів (у листопаді 2009 р. і січні 2011 р.) та інших зустрічей (до кінця 2012 р. їх відбулося 12). Ця проблема перебувала в центрі уваги регіональних багатосторонніх форумів у сфері безпеки, основним завданням яких було вироблення заходів довіри між регіональними державами. Як США, так і Китай демонстрували зацікавленість у побудові нового типу відносин між великими державами в умовах перебалансування влади. Під час четвертого Стратегічного й економічного діалогу (травень 2012 р.) звучала теза про прагнення двох держав знайти нове рішення у ситуації, коли зустрічаються визнана держава-лідер, яка намагається зберегти статус-кво, і держава, яка піднімається[727].

Після формування другої адміністрації Б. Обами і приходу до влади в Китаї нового покоління керівників (президента Сі Цзіньпіна і прем'єр-міністра Лі Кецяна) зусилля з формування

[727] Remarks at the Strategic and Economic Dialogue… May 4, 2012. Op. cit.

нового типу відносин продовжилися. Ознакою цього був неформальний саміт в Саннілендз (Каліфорнія) президентів Обами і Сі в червні 2013 р., який відбувався в новому форматі взаємодії між ними на більш персональному рівні для побудови особистих відносин і довіри.

Саміт засвідчив існування сфер, у яких підходи двох держав збігалися (проблема зміни клімату) і тих, де вони розходилися (оцінка подій у Східно-Китайському й Південно-Китайському морях, кібербезпека). Його важливими наслідками стали: угода про посилення обміну між військовими двох держав з метою кращого розуміння стратегічних намірів один одного; створення спеціальних робочих груп із кібербезпеки, зміни клімату й «чистої» енергетики, економіки і торгівлі, які стали інтегральною частиною двостороннього Стратегічного й економічного діалогу в липні 2013 р.; досягнення домовленості щодо відновлення переговорів з двосторонньої інвестиційної угоди, призупинених в 2009 р.[728] Хоч ці переговори, за деякими оцінками, і триватимуть від п'яти до десяти років, вони будуть важливою противагою проблемам, які викликають постійне напруження у двосторонніх відносинах (Тайвань чи кібербезпека).

На початку листопада 2013 р. Вашингтон приймав перший саміт «СелектЮЕСЕЙ» (SelectUSA) для сприяння іноземним інвестиціям у США, включаючи китайські, які, хоч і збільшилися з 700 млн дол. у 2005 р. до 10,5 млрд у 2012 р., мали значний потенціал до зростання[729].

Оскільки військовий аспект перебалансування політики США до Східної Азії виявився найбільш вираженим, порівняно з дипломатичним і економічним, провідним пріоритетом другої адміністрації Обами було визначено «перебалансування перебалан-

[728] U.S.-China Relations: A New Path? June 26, 2013 / Brookings // http://www.brookings.edu/events/2013/06/27-us-china-relations

[729] Masters, Jonathan. The Renewing America. Interview: Jon Huntsman on the Wisdom of Boosting U.S.-China Economic Tie. October 29, 2013 // Council of Foreign Relations // http://blogs.cfr.org/renewing-america/2013/10/29/the-renewing-america-interview-jon-huntsman-on-the-wisdom-of-boosting-u-s-china-economic-ties/

сування», тобто чітке окреслення його форми, напрямку і змісту як багатосторонньої концепції, яка не є переважно військовою. Водночас визнавалося, що нездатність США профінансувати деякі із запропонованих військових заходів могли підштовхнути Китай до неправильних висновків стосовно здатності США відігравати провідну роль у регіоні[730].

З метою урівноваження військового аспекту політики США у Східній Азії однією з ключових цілей другої адміністрації Обами було визначено успішне завершення переговорів з торговельної угоди «Транс-тихоокеанське партнерство». Китай не приєднався до переговорів, що розцінювалося як їх найбільший недолік, натомість активно підтримав альтернативний проект вільної торгівлі у форматі «АСЕАН+6» (АСЕАН, Китай, Японія, РК, Австралія, Нова Зеландія, Індія). Відсутність президента Обами на східноазійських самітах у жовтні 2013 р. надала Китаю переваги в просуванні власних інтеграційних проектів і посиленні регіонального впливу[731].

Американські експерти визнавали, що, оскільки позиція США і Китаю в багатьох питаннях є різною, конкуренція між ними неминуча. Важливо, щоб вона відбувалася в конструктивному руслі й не переростала в конфронтацію. Погоджуємося з думкою, що політика Вашингтона передбачала не «стримування», а швидше «менеджмент» підйому Китаю. На відміну від «стримування», така стратегія вітала посилення його ролі у регіональних і глобальних справах, визнавала позитивний вплив його економічного зростання на світову економіку, але водночас намагалася забезпечити узгодження його дій з існуючою міжнародною системою

[730] Revere, Evans J. R. The United States and Japan in East Asia. Op. cit.

[731] China Bypasses American 'New Silk Road' with Two of its Own / Washington Post // http://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/china-bypasses-american-new-silk-road-with-two-if-its-own/2013/10/14/49 f9 f60 c-3284–11 e3-ad00-ec4 c6 b31 cbed_story.html; Severino, Rodolpho. How will Obama's No-Show be Remembered? Source: East Asia Forum. October 7, 2013 / Indopacificreview // http://www.indopacificreview.com/sk_portfolio/will-obamas-show-remembered/

та регіональним балансом сил. Вашингтон постійно наголошував, що вітає зростання «сильного, процвітаючого і мирного» Китаю, роблячи акцент на слові «мирний». Передбачалося, що через регіональну присутність, встановлення обмежень і просування спільних інтересів Америка зможе краще впливати на майбутній курс Китаю, спонукатиме Пекін збільшувати свій вплив через дипломатичну й економічну співпрацю, а не через силові дії. Такий підхід не заперечував відродження Китаю як великої держави, проте збільшував вірогідність того, що воно буде конструктивним[732].

Голова Ради з міжнародних справ Р. Хаасс, розмірковуючи про те, яким буде «азійське століття» писав, що може бути дві альтернативи розвитку подій у Східній Азії: за типом Європи в першій половині XX ст. з двома війнами, безпрецедентними втратами і руйнуванням, або Європи другої половини XX ст., коли здійснювався успішний менеджмент відносин з СРСР, наслідком чого стало її процвітання і безпрецедентний мир. Другий сценарій розвивався значною мірою завдяки присутності й ролі США, що має аналогічне значення для Азії. У зв'язку з цим стратегічний поворот США до Азії має бути послідовним і тривалим. Він вимагає акценту на вільній торгівлі, збільшенні повітряної і військово-морської присутності США, інвестицій у дипломатію для інтеграції Китаю в регіон на умовах, які узгоджуються з інтересами США, їхніх союзників і друзів. В іншому випадку результатом буде «азійське століття» з домінуванням Китаю і частими періодами дипломатичної напруженості чи навіть конфліктів[733].

---

[732] Bush, Richard. The Response of China's Neighbors to the U.S. «Pivot». Op. cit.

[733] Haass, Richard N. Which Asian Century? / Project Syndicate // http://www.project-syndicate.org/commentary/on-asia-s-need-for-reconciliation-and-integration-by-richard-n–haass

4.3. Політика адміністрації Б. Обами у Південно-Східній Азії

Найбільш відчутними стали зміни в політиці США у Південно-Східній Азії. Із самого початку урядування адміністрація Обами надала нового значення відносинам США з АСЕАН як колективним органом держав ПСА, а також зміцненню політичних та економічних зв'язків з окремими членами Асоціації на двосторонньому рівні. Значною мірою це було обумовлено перетворенням АСЕАН на другу після Китаю рушійну силу глобальної економіки; посиленням американсько-китайської конкуренції за вплив у Південно-Східній Азії; важливістю для світової торгівлі морських шляхів, які проходять через ПСА; зростанням регіональної нестабільності.

У форматі двостороннього співробітництва з країнами ПСА Вашингтон запропонував широке коло ініціатив, включаючи співробітництво у сфері безпеки, економіки, освіти, охорони природи, розвитку тощо. З окремими державами регіону США співпрацювали в рамках Ініціативи Нижнього Меконгу, з деякими іншими вели переговори про Транс-Тихоокеанське партнерство. Рівень двосторонніх відносин дуже відрізнявся – від широкомасштабного партнерства з Індонезією, зміцнення оборонних союзів з Філіппінами, розвитку динамічних економічних і поступових оборонних відносин з В'єтнамом до «залучення» М'янми. Х. Клінтон стала першим держсекретарем США, яка здійснила візити до всіх країн АСЕАН, а Б. Обама – першим американським президентом, який відвідав М'янму і Камбоджу. Передбачалося, що в жовтні 2013 р. він також здійснить перший за 47 років візит до Малайзії, проте його було скасовано у зв'язку із загостренням боротьби в США між адміністрацією і Конгресом з питань підняття верхньої межі федерального боргу і реалізації медичної реформи, що супроводжувалася тимчасовим закриттям уряду.

Реакція держав ПСА на «стратегічний поворот» США до Східної Азії була різною залежно від їхніх відносин зі США і Китаєм, національних інтересів та оцінок регіональної ситуації. Філіппіни і В'єтнам вітали його в інтересах регіональної стабільності з огляду

на посилення напруження в Південно-Китайському морі. На протилежному боці були держави, близькі до Китаю, такі як Камбоджа і Лаос. Переважна більшість держав висловила стурбованість з приводу можливої реакції Китаю на «стратегічний поворот» США, що призвело б до зростання регіонального напруження і поставило АСЕАН перед вибором, яку сторону підтримати[734].

Особливого значення США надали відносинам з **Індонезією,** найбільшою ісламською країною світу, неформальним лідером АСЕАН, членом «великої двадцятки», провідною демократією ПСА. Х. Клінтон відвідала Джакарту під час свого першого візиту до Східної Азії на посаді держсекретаря в лютому 2009 р. (після Японії) й оголосила про наміри Вашингтона сформувати широкомасштабне партнерство з Індонезією для просування спільних інтересів у регіональних і глобальних справах. У листопаді 2010 р. відбувся візит до Джакарти Б. Обами, якого тут чекали з великим ентузіазмом. Індонезійці відчували гордість за те, що президент США провів тут кілька років свого дитинства (в 1967–1971 рр.). До візиту ретельно готувалися, але він двічі відкладався (у квітні й червні 2010 р.), а коли відбувся, тривав усього 24 години[735]. Під час візиту було оголошено про формування широкомасштабного партнерства двох країн, підписано угоду з поглиблення співробітництва між ними в галузі оборони. Останню перешкоду на цьому шляху ліквідувало рішення американського уряду (липень 2010 р.) відновити (за умови виконання певних вимог) співробітництво з Капасус, індонезійським елітним спецпідрозділом, звинуваченим у порушенні прав людини у Східному Тіморі[736].

Після підписання угоди про широкомасштабне партнерство було створено механізм щорічних зустрічей Спільного комітету

---

[734] Bush, Richard C. The Response of China's Neighbors to the U.S. «Pivot». Op. cit.

[735] Obama in Indonesia 2010: A Long-Awaited Return // The Huffington Post // http://www.huffingtonpost.com/2010/11/09/obama-in-indonesia-2010-a_n_780836.html

[736] McCoy, Clifford. US Southeast Asia Pose Risks China Clash // Asia Times online // http://www.atimes.com/atimes/Southeast_Asia/LI01 Ae01.html

на чолі з міністрами закордонних справ двох держав із широким порядком денним, що охоплював не лише двосторонні відносини, але також регіональні й світові справи. У його складі було створено шість робочих груп: з демократії й цивільного суспільства; безпеки; освіти; екології і клімату; енергії; торгівлі й інвестицій. У листопаді 2011 р. під час другого візиту президента Обами до Індонезії було підписано угоду про купівлю індонезійською авіакомпанією Лайен Еір 230 літаків «Боїнг 737-макс» на суму 22 млрд дол., що стало найбільшим контрактом за всю історію Боїнгу. Також було оголошено про передачу індонезійським збройним силам 24 винищувачів F-16, про розширення освітніх та екологічних програм[737].

Оскільки Індонезія залишалася країною, яка розвивається, важливе значення надавалося програмам з розвитку. У вересні 2012 р. була підписана угода між американською неурядовою організацією Мілленіум Челендж Корпорейшн та індонезійським урядом про інвестування впродовж наступних п'яти років 600 млн дол. у розвиток «чистої» енергетики, дитяче здоров'я і продовольчі програми. У 2010 р. після 45-річної перерви до Індонезії повернувся Корпус миру. З метою зменшення емісії парникових газів США здійснили друге списання боргу Індонезії (28,5 млн дол.) в обмін на зобов'язання захищати лісові території і не зменшувати їх площі[738].

Вашингтон визнавав роль Індонезії як неформального лідера АСЕАН, а також як поміркованої демократичної ісламської дер-

[737] Obama's Trip Emphasizes Role of Pacific Rim // The New York Times // http://www.nytimes.com/2011/11/19/world/asia/obamas-trip-sends-message-to-asian-leaders.html?_r=0

[738] Remarks with Indonesian Foreign Minister Raden Mohammad Marty Muliana Natalegawa. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Ministry of Foreign Affairs, Jakarta, Indonesia, September 3, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/197279.htm; United States-Indonesia Comprehensive Partnership. Fact Sheet. Office of the Spokesperson Washington, DC, October 8, 2013 / Ibidem // http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/10/215196.htm

жави, яка може бути моделлю для всього ісламського світу. У свою чергу, Індонезія підтримувала більше залучення США у справи АТР та їх участь у регіональних інституціях, в яких вони займали спільну позицію щодо більшої інституалізації регіональних організацій, розбудови регіональної архітектури. За головування Індонезії в АСЕАН і за її підтримки в 2011 р. відбувся вступ США до Східноазійського саміту.

Спільними були також підходи двох держав до ситуації в Південно-Китайському морі. Оскільки Індонезія не належала до кола претендентів на о-ви Спратлі, вона взяла на себе неформальне лідерство в узгодженні позицій сторін під час обговорення ситуації й Коду поведінки в Південно-Китайському морі. З огляду на різне ставлення членів Асоціації до Китаю і територіальні суперечки між деякими з них у Південно-Китайському морі йшлося не лише про узгодження позицій АСЕАН і Китаю, але й усередині АСЕАН. Це засвідчила ситуація, яка склалася на зустрічі міністрів закордонних справ АСЕАН у Пномпені в липні 2012 р. Уперше за увесь час міністри не змогли сформулювати спільне комюніке про питання, які обговорювалися на зустрічі (суперечності виникли стосовно міри конкретизації проблем у Південно-Китайському морі). На відміну від звичної практики, коли узгодження позицій сторін покладалося на головуючого, тепер цю місію взяла на себе Індонезія. Міністр закордонних справ Індонезії вступив у переговори зі своїм колегою з Китаю, результатом яких став проект Принципів АСЕАН у Південно-Китайському морі з шести пунктів, пізніше схвалений міністрами і лідерами держав АСЕАН.[739].

У 2013 р. Індонезія головувала в АТЕС, що сприяло тісному співробітництву між Вашингтоном і Джакартою з регіонального

[739] Background Briefing at 2012 ASEAN Summit. Special Briefing. Senior Administration Official, Phnom Penh, Cambodia, July 12, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/07/194900.htm; Background Briefing: Readout of the ASEAN Ministerial Meeting. Special Briefing. Senior State Department Official. Waldorf Astoria Hotel, New York City, September 27, 2012 / Ibidem // http://us.mg3.mail.yahoo.com/neo/launch?.rand=8 f2 l3 tusqm6 md

порядку денного в торговельно-економічній сфері. Президент Обама мав відвідати Індонезію в жовтні 2013 р. для участі в саміті АТЕС на о. Балі, проте його візит було скасовано через загострення внутрішньої боротьби у США.

В офіційних заявах індонезійського уряду відносини з США оцінювалися як дуже міцні й багатогранні, значення яких виходить поза межі двосторонніх. Проте закриття посольства і консульства США у Джакарті у вересні 2012 р. через можливість атак на них у зв'язку зі сплеском антиамериканських настроїв після перегляду одного з ісламських фільмів вкотре засвідчило, що двосторонні відносини на рівні урядів і суспільств можуть бути різними. Це обумовлювало необхідність розвитку публічної дипломатії США, спрямованої на різні верстви суспільства.

З огляду на посилення суперечностей з Китаєм в Південно-Китайському морі найбільшу зацікавленість у зміцненні оборонних зв'язків зі США виявили **Філіппіни**. Після чергового гострого дипломатичного конфлікту між Філіппінами і КНР за о-ви Спратлі у травні-червні 2011 р. почалося помітне зближення між США й Філіппінами.

У листопаді 2011 р. глави дипломатичних відомств двох держав підписали в Манілі Заяву про принципи партнерства (Манільська декларація) з нагоди 60-річчя альянсу, якою підтвердили союзні зобов'язання за договором 1951 р., визначили спільне бачення стратегічного, політичного та економічного співробітництва і відносин між народами у XXI ст. У січні 2012 р. було започатковано двосторонній стратегічний діалог за участю старших посадовців із зовнішньополітичних та оборонних відомств, представників інших агентств. Відновлено спільні військові навчання «Балікатан» і тренування військового персоналу; США передали Філіппінам деяку техніку для морського патрулювання[740], проте Вашингтон не підтримав звернення філіппінського уряду про відновлення амери-

[740] The U.S.-Philippines Alliance: Deepening the Security and Trade Partnership. Testimony Kurt M. Campbell Assistant Secretary, Bureau of East Asian and Pacific Affairs. Testimony Before the House Committee on Foreign Affairs Subcommittee on Terrorism, Nonproliferation and Trade. Washington,

канської військово-морської бази на території Філіппін, закритої в 1992 р., що, як вважалося, не відповідає інтересам США.

У квітні 2012 р. у Вашингтоні відбулася перша зустріч міністрів закордонних справ і міністрів оборони двох держав у форматі «2+2»[741] для обговорення регіональної ситуації у сфері безпеки й обміну думками щодо вироблення адекватної політики. Вона збіглася в часі з черговим загостренням конфлікту між Китаєм і Філіппінами через мілину Скарборо в Південно-Китайському морі. Під час зустрічі сторони підтвердили свої зобов'язання за договором про спільну оборону. Водночас, намагаючись не зіпсувати відносини з Китаєм, США вкотре заявили, що не підтримують у територіальних претензіях жодну сторону, але як Тихоокеанська держава мають національний інтерес у свободі навігації, підтримці миру і стабільності, поваги до міжнародного закону, безперешкодній законній торгівлі морськими шляхами. Було зроблено наголос на важливості дипломатичного процесу між АСЕАН і Китаєм для досягнення консенсусу з Коду поведінки в Південно-Китайському морі, а також на використанні юридичних можливостей на основі ЮНКЛОС.

У сфері допомоги з розвитку в 2011 р. вступив у дію договір Філіппін з Мілленіум Челендж Корпорейшн про інвестиції США в дорожні інфраструктурні проекти на суму 434 млн дол. У листопаді 2011 р. було підписано угоду в рамках ініціативи Партнерство через зростання, спрямовану на зменшення бідності на Філіппінах. Було розроблено Спільний план дій зі встановлення на Філіппінах прозорої і послідовної юридичної та регуляційної структури для бізнесу і підприємництва, формування більш конкурентного середовища, посилення влади закону через підтримку реформи судової системи, покращення

DC, February 7, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2012/02/183494.htm

[741] Foreign Secretary Albert del Rosario, and Philippines Defense Secretary Voltaire Gazmin after their Meeting. Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State. Washington, DC April 30, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/secretary/rm/2012/04/188982.htm

системи збору податків та раціоналізацію урядових витрат[742].

З іншим союзником США в ПСА **Таїландом** у 2009 р. було встановлено стратегічний діалог, у рамках якого в 2010 р. започатковано Креативне партнерство з розширення співробітництва у сферах охорони здоров'я, енергетики, науки і технологій[743]. Двосторонні американсько-тайські навчання «Кобра голд» за останні роки значно розширили свої масштаби і перетворилися на регіональні. У лютому 2013 р., крім США і Таїланду, в них брали участь Японія, РК, Індонезія, Малайзія і Сінгапур, ще двадцять держав направили своїх спостерігачів, включаючи (вперше) М'янму.

В'єтнам, найбільший противник США в ПСА в роки «холодної війни», після нормалізації відносин у середині 1990-х рр. став однією з найбільш лояльних до них регіональних держав. Це значною мірою обумовлювалося складними в'єтнамсько-китайськими відносинами, в тому числі й територіальними суперечностями в Південно-Китайському морі. У зв'язку зі спільними інтересами у зменшенні негативного впливу піднесення Китаю США і В'єтнам виступили за тісніше військове співробітництво, налагодили відносини між військовими відомствами.

В умовах зростання напруження в Південно-Китайському морі і складного просування переговорів щодо розробки Коду поведінки В'єтнам виступив за посилення ролі США в урегулюванні цих проблем. Таку пропозицію вніс прем'єр-міністр В'єтнаму Нгуєн Тан Зунг на конференції Шангрі-Ла в Сінгапурі в червні 2013 р. Проте інтереси США і В'єтнаму щодо військового співробітництва не були ідентичні. Якщо для В'єтнаму найбільш пріоритетним було питання купівлі американської зброї для модернізації армії, то для США – доступ до бухти Камран (Кам Рах Бей). До кінця 2013 р. згоди в цих питаннях не було досягнуто. Через це, на думку аналітиків американського центру «Херітідж Фаундейшн», їх потрібно відкласти і зосередити увагу на спіль-

[742] The U.S.-Philippines Alliance… Testimony Kurt M. Campbell. Op. cit.

[743] Joint Statement of the Fourth United States-Thailand Strategic Dialogue. Joint Statement. Office of the Spokesperson, Washington, DC, June 14, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/06/192397.htm

них навчаннях, освіті та операційних контактах у сфері оборони[744].

Значних успіхів було досягнуто у сфері торговельно-економічних відносин. Після того, як у грудні 2001 р. вступила в дію Угода про взаємну торгівлю між США і В'єтнамом, її щорічний обсяг зріс від 1 млрд дол. у 2001 р. до майже 22 млрд дол. у 2011 р. В'єтнам, разом з Малайзією, Сінгапуром і Брунеєм, брав участь в ініційованих США торговельних переговорах зі створення Транс-тихоокеанського партнерства.

Незважаючи на постійний акцент Вашингтона на необхідності більшого захисту В'єтнамом прав людини, включаючи свободу віросповідання і самовираження через Інтернет, розвивалася співпраця в багатьох сферах, включаючи морську безпеку, енергетику, освіту, охорону здоров'я, допомогу при ліквідації наслідків природних лих тощо. Співробітництво з розвитку між США і В'єтнамом, а також Таїландом, Лаосом, Камбоджею і М'янмою відбувалося в рамках Ініціативи Нижнього Меконгу – багатостороннього партнерства з метою підтримки США регіональної інтеграції АСЕАН шляхом ліквідації розриву в рівні розвитку держав-учасниць, започаткованої урядом Обами в 2009 р.

Найбільші зміни відбулися у політиці США щодо **М'янми** (США продовжили називати її Бірмою). Як президент У. Клінтон здійснив прорив у відносинах США із В'єтнамом, так Б. Обама – з М'янмою. Адміністрація Обами розпочала перегляд політики США щодо М'янми одразу після приходу до влади. Під час візиту до Індонезії в лютому 2009 р. держсекретар Х. Клінтон визнала неефективність політики санкцій, яка обмежувала торговельно-інвестиційні можливості американських компаній, завдавала шкоди економічним інтересам США та їхнім відносинам з АСЕАН, надавала переваги Китаю в регіональній конкуренції в ПСА. У відповідь на ознаки готовності військового режиму М'янми до політичних змін було започатковано полі-

[744] Jordan, William, Lewis M. Stern, Walter Lohman. U.S.–Vietnam Defense Relations: Investing in Strategic Alignment. July 18, 2012 / The Heritage Foundation // http://www.heritage.org/research/reports/2012/07/us-vietnam-defense-relations-investing-in-strategic-alignment

тику її «прагматичного залучення», центральним елементом якої був прямий діалог між двома державами на рівні старших посадовців.

У листопаді 2009 р. помічник держсекретаря зі східноазійських і тихоокеанських справ К. Кемпбелл вперше відвідав М'янму з метою прямих переговорів з прем'єр-міністром Тейн Сейном та іншими представниками військової влади, з лідером опозиції Аун Сан Су Джі, представниками найбільших етнічних меншин. Під час зустрічей наголошувалося на важливості залучення до діалогу з реформи всіх політичних сил і звільнення політичних в'язнів, щоб парламентські вибори у М'янмі, заплановані на 2010 р., були дійсними[745].

Хоч вибори (листопад 2010 р.), не повністю відповідали демократичній процедурі, однак сформований після них уряд президента Тейн Сейна одразу продемонстрував прагнення до серйозних політичних та економічних реформ, свідченням чого було звільнення багатьох політичних в'язнів, пом'якшення обмежень преси, зборів, діяльності опозиційних угрупувань, пошук шляхів припинення багаторічних конфліктів на етнічному й релігійному ґрунті, легалізація діяльності профспілок, розробка нового інвестиційного закону. У відповідь на це влітку 2011 р. було призначено Спеціального представника і координатора політики США щодо М'янми, а в грудні 2011 р. відбувся візит до М'янми Х. Клінтон – перший візит держсекретаря США до цієї держави з 1955 р., оцінений як «поворотний момент» у політиці США.

Після того, як у квітні 2012 р. у М'янмі було проведено додаткові парламентські вибори за участю опозиційної Національної ліги за демократію на чолі з Аун Сан Су Чжі, Вашингтон, згідно зі стратегією «дії у відповідь на дії», оголосив про зняття заборони на американські інвестиції та експорт фінансових послуг до М'янми. У червні 2012 р. Конгрес вперше за період понад 20 років призначив посла США до М'янми, що вивело двосторонні

[745] Principles of U. S. Engagement in Asia… January 21, 2010. Op. cit. – P. 9–10.

відносини на новий рівень[746]. У липні 2012 р. під час другої зустріч між Х. Клінтон і Тейн Сейном на саміті «США-АСЕАН» в Сієм Ріп (Камбоджа) було викладено план подальшого послаблення Америкою режиму санкцій за умови подальшого проведення реформ і розриву відносин з Північною Кореєю у військовій сфері. Того ж місяця до М'янми прибула урядова делегація США разом з місією Ділової ради «США-АСЕАН» у складі представників близько 40 американських компаній, зацікавлених в інвестуванні у цю державу. М'янму було приєднано до Ініціативи Нижнього Меконгу. Восени 2012 р. США і ЄС зняли заборону на позитивне голосування в міжнародних фінансових інституціях на користь М'янми і розпочали процес послаблення санкцій на імпорт її товарів. США заявили про своє прагнення допомогти М'янмі у вирішенні етнічних конфліктів і знешкодженні наземних мін.

Наступною важливою віхою став візит до М'янми президента Обами в листопаді 2012 р. Це був перший візит президента США до цієї країни, який мав важливе символічне значення. Існували розрахунки, що підтримка США реформ у М'янмі стане сигналом для КНДР та інших держав, які перебували під дією американських санкцій, і спонукатиме їх до зміни політики. У виступі в Університеті Янгону Б. Обама відзначив готовність США простягти руку Північній Кореї, якщо її керівництво замість випробування балістичних ракет і ядерної зброї стане на шлях миру і прогресу[747].

У 2013 р. послаблення режиму санкцій продовжилося. Було здійснено їх модифікацію на основі «каліброваного» підходу, більшою мірою зосередженого на «поганих акторах» на противагу санкціям, які мали негативний вплив на все суспільство.

---

[746] Ambassador-Designate to Burma. Testimony Derek Mitchell, Special Representative and Policy Coordinator for Burma. Statement before the Senate Foreign Relations Committee, Washington, DC, June 27, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2012/06/194131.htm

[747] Remarks by President Obama at the University of Yangon. November 19, 2012 / The White House // http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/11/19/remarks-president-obama-university-yangon

У травні 2013 р. відбувся офіційний візит президента Тейн Сейна до Вашингтона, в результаті якого у вересні було оголошено Партнерство між урядами США і М'янми з якісного управління і прозорості у видобувній промисловості[748]. Двосторонній діалог відбувався на різних рівнях і в різних сферах, включаючи військову (із жовтня 2012 р.), що викликало у США найбільші дискусії. У серпні 2013 р. під час регіональної конференції в Брунеї відбулася перша за останні 20 років двостороння зустріч між главами їхніх військових відомств[749].

Нормалізація відносин між США і М'янмою оцінювалася як один з основних здобутків першої адміністрації Обами, вияв успішної реалізації стратегій «залучення на основі принципів» та «дії у відповідь на дії», здійснення «розумної влади» через використання дипломатії та розвитку, економічних важелів для реалізації цілей зовнішньої політики. Водночас Вашингтон визнавав складність реформ у М'янмі з огляду на продовження військових дій, а також регулярні сплески насилля на етнічному й релігійному ґрунті, які уряд не міг контролювати. Додаткові перешкоди створювало наростання розчарування реформами і процесом демократизації серед бірманської більшості, яка проживала в містах. Трансформація держави і суспільства у М'янмі бачилася складним, тривалим процесом, який США взяли зобов'язання підтримувати.

Центральною ланкою стратегії «залучення» США до Східної Азії було розширення і поглиблення їх взаємодії з **АСЕАН**, що обумовлювалося: визнанням її центральної ролі у процесах регіональної інтег-

---

[748] Extractives Industries Transparency Partnership between the United States and Myanmar. Media Note. Office of the Spokesperson. Washington, DC, June 14, 2013 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/06/210679.htm

[749] Harun ur Rashid, Barrister. US–Myanmar Military Engagement: A Step to Counter China? December 1, 2012 / The Daily Star // http://archive.thedailystar.net/newDesign/news-details.php?nid=259409; Pennington, Matthew. Lawmakers Uneasy over US–Myanmar Military Ties. September 5, 2013 / Associated Press // http://www.cnsnews.com/news/article/lawmakers-uneasy-over-us-myanmar-military-ties; etc.

рації у Східній Азії/АТР; проходженням через ПСА критично важливих для світової торгівлі морських шляхів; постійною регіональною нестабільністю як через внутрішні процеси у більшості регіональних країн, так і через періодичне загострення міждержавних територіальних суперечок; перетворенням АСЕАН на другу після Китаю рушійну силу глобальної економіки. США мали в країнах АСЕАН удвічі більше інвестицій, ніж в Китаї. Асоціація була для США четвертим торговельним партнером і шостим найбільшим експортним ринком (після ЄС, Канади, Мексики, Китаю та Японії)[750].

Після того як у грудні 2008 р. була ратифікована Хартія АСЕАН, яка сформувала юридичну основу для її подальшого розвитку, в наступні роки відбувалася її імплементація. Продовжувався процес формування вільного ринку АСЕАН шляхом поступового зменшення тарифів на торгівлю всередині угрупування. АФТА була в основному реалізована до 2010 р., проте чотирьом країнам, які приєдналися до АСЕАН пізніше, було гарантовано перехідний період до 2015 р.

У 2010 р. було схвалено 10-річний Генеральний план нарощування взаємозв'язків у АСЕАН (Master Plan on ASEAN Connectivity) – створення елементів інфраструктури для зміцнення держав-членів зсередини, зближення їх одна з одною та забезпечення кращої взаємодії з усією Східною Азією. Заявлена вартість усіх проектів (понад 600 млрд дол.) відображала намір АСЕАН відповісти на глобальну кризу масованими інвестиціями у реальний сектор[751].

---

[750] Remarks at the U.S.-ASEAN Ministerial Meeting. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Peace Palace, Phnom Penh, Cambodia, July 11, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/secretary/rm/2012/07/194843.htm; The Fourth U.S.-Laos Comprehensive Bilateral Dialogue. Media Note. Office of the Spokesperson, Washington, DC, June 27, 2012 / Ibidem // http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/06/194139.htm; Cook Islands, Indonesia, China, Timor-Leste, Brunei, and Russia. Special Briefing. Senior State Department Official, Washington, DC, August 29, 2012 / Ibidem // http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2012/08/197070.htm

[751] Сумский В. Саммит АТЭС-2012 должен стать историей с продолжением // Международная жизнь. – 2012. – 12.09. – С. 53–62 // http://www.

Для реалізації Генерального плану за підтримки партнерів по діалогу та Азійського банку розвитку вступив у дію Інфраструктурний фонд АСЕАН.

У листопаді 2011 р. було схвалено Декларацію «Про спільноту АСЕАН у глобальній спільноті націй» («Угода Балі III»), у якій були конкретизовані основні цілі та завдання створення Спільноти АСЕАН[752]. В економічній сфері найбільш важливим завданням було визначено ліквідацію розриву в розвитку країн-членів АСЕАН на основі концепції «справедливого розвитку», у сфері міжнародної політики – підняття глобальної ролі АСЕАН і вироблення до 2022 р. спільної платформи АСЕАН з глобальних проблем. У сфері соціокультурного співробітництва було виділено такі напрямки як менеджмент природних лих, стійкий розвиток, екологія і зміна клімату, здоров'я, наука і технології, освіта, людські ресурси, культура і покращення якості життя. У листопаді 2012 р. було схвалено Декларацію АСЕАН з прав людини, яка, проте, мала лише рекомендаційний характер.

Незважаючи на заходи з інституалізації АСЕАН, інтеграція ПСА продовжувала ґрунтуватися на «м'якому» підході, який враховував економічні й політичні реалії регіону і міг бути реалізований завдяки створенню спільного ринку, здійсненню регіональної лібералізації через глобальну лібералізацію, розвитку кращих практик в економічній і політичній сферах, адаптації національних законів і регуляційних документів, узгодженню політики у сфері макроекономічного і фінансового менеджменту, гармонізації стандартів та розбудові інституційної інфраструктури з гармонізації національної політики, яка включала необхідні механізми і процеси консультацій.

У документах АСЕАН наголошувалося на її співробітництві з партнерами по діалогу через структури «АСЕАН+1», «АСЕАН+3», Східноазійський саміт, АРФ, АСЕАН і «АДММ+», що забезпе-

---

mgimo.ru/news/experts/document226752.phtml

[752] Bali Declaration on ASEAN Community in a Global Community of Nations, «Bali Concord III», Bali, Indonesia, 17 November 2011 / Association of Southeast Asian Nations // http://www.aseansec.org/26719.htm

чувало центральну роль АСЕАН в інтеграційних регіональних процесах на основі концепції «хаб-енд-споукс». Важливим кроком до більшої інституалізації Асоціації стало створення, згідно зі ст.12 Хартії АСЕАН, Комітету постійних представників держав АСЕАН (у складі одного представника від кожної держави в ранзі посла) для спостереження за взаємодією між Секретаріатом АСЕАН і партнерами по діалогу (його було сформовано до вересня 2013 р.).

Із самого початку урядування адміністрація Обами надала першочергового значення поглибленню політичних зв'язків з АСЕАН та її інституційній підтримці. Вона розглядала АСЕАН як найбільш важливу регіональну інституцію у Східній Азії, яка працює на об'єднання партнерів і підтримує архітектуру регіону.

Уже під час свого першого закордонного візиту в лютому 2009 р. держсекретар Х. Клінтон відвідала секретаріат АСЕАН у Джакарті. Це був безпрецедентний і символічний візит, оскільки жоден держсекретар США до неї цього не робив. У ході візиту вона заявила про наміри США поглибити, розширити і підняти відносини з АСЕАН на вищий рівень, включаючи підписання Договору про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії (ТАС), здійснення діалогу на найвищому рівні за участю президента США, участь держсекретаря у постміністерських зустрічах АСЕАН і АРФ.

У липні 2009 р. Х. Клінтон взяла участь у 16-ому Регіональному форумі АСЕАН і підписала документ про приєднання США до ТАС, оголосила про наміри відкрити місію США в АСЕАН і провела першу зустріч між США і країнами субрегіону Нижній Меконг, на якій виступила з Ініціативою Нижнього Меконгу. У листопаді 2009 р. президент Обама взяв участь в інаугураційному саміті «США-АСЕАН» у Сінгапурі, який утворився шляхом інституалізації зустрічей їхніх лідерів.

У 2010 р. США першими з великих держав відкрили у Джакарті Спеціальну місію до АСЕАН. У 2011 р. Д. Карден був призначений першим послом-резидентом США до АСЕАН, що забезпечило основу для їх регулярних зв'язків і було найбільш видимим символом підтримки Асоціації з боку США. Того ж року було призначено постійного Радника США при підрозділі АРФ у Генеральному секретаріаті АСЕАН для підтримки колективних зусиль з мене-

джменту природних лих. На саміті «США-АСЕАН» у листопаді 2011 р. президент Обома повідомив про формування Групи видатних осіб «США-АСЕАН» (у складі Ч. Барщефскі, колишнього торговельного представника США; М. Кента, виконавчого директора компанії Кока-Кола; С. Роя, колишнього посла США в Сінгапурі, Китаї й Індонезії) для вироблення доповіді з рекомендаціями щодо посилення співробітництва між США й АСЕАН, а також регіональної інтеграції в рамках Спільноти АСЕАН.

Про посилення взаємодії США й АСЕАН у військовій сфері свідчило призначення у 2011 р. Тихоокеанським командуванням США офіцера зі зв'язку до Місії США в АСЕАН з метою сприяння поглибленню і розвитку довгострокового залучення Департаменту оборони до зустрічей «АДММ+» й інших регіональних форумів у сфері оборони, а також обміну інформацією між Департаментом оборони США й іншими американськими агенціями щодо програм багатосторонньої безпеки в ПСА. Упродовж наступного року було організовано перший неформальний діалог між міністрами оборони держав АСЕАН і США, здійснювалася (разом з Індонезією) координація роботи експертної групи з контртероризму[753].

Усі ці заходи розцінювалися як відновлення залучення США в регіональні справи і прийняття адміністрацією Обами зобов'язань щодо зміцнення співробітництва США з АСЕАН як інституцією. У результаті посилення політичних та економічних зв'язків між ними у 2011 р. експорт США до країн ПСА перевищив 76 млрд дол., тобто збільшився порівняно з 2009 р. на 42%. Зростання торгівлі та інвестицій робило більш нагальним питання «зв'язності» АСЕАН через розвиток інфраструктури (доріг, залізниць, телекомунікації, інформаційних технологій, енергетичних потужностей, водних ресурсів тощо) та її поєднуваності, що було критично важливим для здійснення успішної ділової активності. Вашингтон підтримав Стратегічний транспортний план АСЕАН на 2011–

[753] U. S. Institutional Support for ASEAN. Fact Sheet. Office of the Spokesperson, Washington, DC, September 3, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/09/197278.htm

2025 рр. і створений Азійським банком розвитку Інфраструктурний фонд АСЕАН, спонукав американські компанії брати участь в інфраструктурних проектах в енергетиці, транспорті, інформаційних і комунікаційних технологіях, через програми «Єдине вікно в АСЕАН» і «АДВАНС», сприяв розвитку інтегрованого ринку АСЕАН шляхом гармонізації митних процедур і покращення регуляційних стандартів.

Важливого значення США надавали Ініціативі Нижнього Меконгу, яку вони розглядали як ключовий компонент співробітництва з АСЕАН та загальної стратегії США в Східній Азії[754]. «Трикутники зростання» розглядалися АСЕАН як «природні» економічні регіони, які забезпечували найкращу комбінацію ресурсів для виробництва і розміщення інвестицій, служили цілям регіональної інтеграції. Китай активно підтримував розвиток субрегіону Великий Меконг, який об'єднав китайську провінцію Юннань, території Таїланду і чотирьох «нових» країн АСЕАН. За деякими оцінками, економічна взаємозалежність учасників реалізації спільних інфраструктурних проектів настільки зросла, що мала потенціал до розколу АСЕАН.

США запропонували власний проект розвитку Нижнього Меконгу в складі лише держав АСЕАН. Його метою було визначено підтримку цілей створення Спільноти АСЕАН шляхом ліквідації розриву в рівні розвитку її членів і сприяння поєднуваності ПСА через інфраструктурне будівництво, охорону водних ресурсів, розвиток сільськогосподарської й продовольчої безпеки, освіти, охорони здоров'я, а також менеджмент транснаціональних проблем, таких як загроза пандемічних хвороб, негативний ефект розвитку гідро-електроенергетики, зміна клімату, руйнування навколишнього середовища[755].

---

[754] Remarks From the Fifth Lower Mekong Initiative Ministerial. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Peace Palace, Phnom Penh, Cambodia, July 13, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/secretary/rm/2012/07/194971.htm

[755] Partnering with Thailand on Regional Economic Integration. Remarks Jose W. Fernandez, Assistant Secretary, Bureau of Economic and Business

У 2011–2012 рр. в рамках Ініціативи Нижнього Меконгу було започатковано низку програм у сфері охорони здоров'я, розвитку інфраструктури, екології та освіти для виміру ефекту зміни клімату, обміну кращим досвідом в управлінні водними ресурсами, розширення можливостей працівників урядових структур держав-учасниць з вивчення англійської мови тощо[756]. Серед них – «Азійська регіональна відповідь на нелегальну торгівлю видами, які перебувають під загрозою вимирання» (APPECT), «Прогноз для Меконгу» з екологічного моніторингу, «Зменшення емісії в азійських лісах» (ЛЕАФ), «Пандемічні загрози, що виникають», «Обмін кращими практиками у сфері інфраструктури», «Медична готовність» тощо.

У 2012 р. з нагоди 35-річчя встановлення Діалогу між США й АСЕАН Вашингтон запропонував велику кількість нових ініціатив для розвитку співпраці з АСЕАН та її державами-членами. У липні 2012 р. у Сієм Ріп (Камбоджа) відбувся перший бізнес-форум «США-АСЕАН», який зібрав понад 150 провідних американських і багатьох південносхідноазійських підприємців, представників урядів США й АСЕАН. На форумі увага зосереджувалася на темі «зв'язності» АСЕАН та поширенні в регіоні комунікаційних технологій. Однією з його основних цілей було заохочення американських компаній до збільшення експорту й інвестицій до країн АСЕАН.

У виступі на бізнес-форумі Х. Клінтон говорила про те, що сприяння економічній активності в регіоні означає не лише підтримку інвестицій і торгівлі, але й розбудову відносин, створення системи, яка базується на правилах. За її словами, відмінність між регіоном на шляху стійкого розвитку і регіоном, який отримає лише короткострокові переваги, полягає у нормах і стандартах щодо інтелектуальної власності, передбачуваності

Affairs, AmCham Bangkok, Thailand, February 27, 2013 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/e/eb/rls/rm/2013/206025.htm

[756] Lower Mekong Initiative. Fact Sheet. Office of the Spokesperson Washington, DC, July 13, 2012/ Ibidem // http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/07/194963.htm

правил, упровадженні законів для забезпечення рівних умов для кожного[757].

На регіональних форумах у Пномпені в липні 2012 р. Х. Клінтон виступила з Ініціативою Азійсько-Тихоокеанського стратегічного залучення (АПСЕІ), яка передбачала надання нового стимулу програмам з розвитку країн АСЕАН на регіональному і двосторонньому рівні, поєднанню ресурсів з політичними пріоритетами, зосередженими у шести сферах – регіональна безпека, економічна інтеграція й торгівля, розвиток субрегіону Нижній Меконг, транснаціональні загрози, демократичний розвиток, ліквідація наслідків війн[758]. У рамках АПСЕІ було започатковано Ініціативу «Нижній Меконг-2020», за якою попередня ініціатива значно розширювалася за рахунок реорганізації існуючих і започаткування нових програм («Партнерство Меконгу з екології», «Контроль і попередження малярії», «Ініціативи з публічної політики Нижнього Меконгу», «Надання можливостей жінкам регіону Нижній Меконг», «Стійке інфраструктурне планування і розвиток» тощо); розширення екологічного напрямку Ініціативи з більшим акцентом на менеджменті водних ресурсів, включаючи екологічні наслідки спорудження дамб; створення нових напрямків діяльності – енергетика, сільське господарство і продуктова безпека. На їх реалізацію упродовж наступних трьох років виділено 50 млн дол.[759] У листопаді 2012 р. було створено платформу співробітництва «Поєднати Меконг» як засіб збільшення торгівлі й інвес-

---

[757] Remarks at the U.S.-ASEAN Business Forum. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Siem Reap, Cambodia, July 13, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/secretary/rm/2012/07/195013.htm

[758] Remarks at the U.S.-ASEAN Ministerial Meeting. Hillary Rodham Clinton... Cambodia July 11, 2012. Op.cit.

[759] Lower Mekong Initiative. Fact Sheet. Office of the Spokesperson, Washington, DC, July 13, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/07/194963.htm; Statement on the Fifth Lower Mekong Initiative Ministerial Meeting. Media Note. Office of the Spokesperson, Washington, DC, July 13, 2012 / Ibidem // http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/07/194959.htm

тицій, розвитку підприємництва, сприяння державно-приватному співробітництву, розбудови технічної експертизи з інфраструктурних проектів. Одна з її основних програм ТІГЕРС була спрямована на підтримку молодих новаторів і підприємців[760].

У вересні 2012 р. відбувся перший візит до Вашингтона Комітету постійних представників АСЕАН, під час якого мали місце його зустрічі з представниками американського уряду, приватного сектору, аналітичних центрів та університетів, на яких обговорювалися питання співробітництва у сферах покращення можливостей стійкого розвитку країн АСЕАН, посилення влади закону, створення сприятливого для економічного зростання середовища тощо[761]. Того ж місяця держсекретар Клінтон здійснила другий візит до Секретаріату АСЕАН у Джакарті. У вітальному слові Генеральний секретар АСЕАН С. Пітсуван пригадав її перший візит 18 лютого 2009 р. і той скептицизм, з яким у Секретаріаті сприйняли її обіцянки щодо нового рівня співпраці США з АСЕАН. Але, за його словами, вона виконала все, що обіцяла, у результаті чого перетворила всіх колег у ПСА на своїх друзів, а це важливо, оскільки дружба надзвичайно високо цінується в регіональній дипломатії[762].

У листопаді 2012 р. відбувся візит президента Обами до Камбоджі для участі в саміті «США-АСЕАН» і Східноазійському саміті, де він виступив з низкою ініціатив – «Розширене економічне співробітництво» (Е3), «Партнери з регіонального співробітництва» (INSPIRE), «Поєднати Меконг», «Широкомасштабне

---

[760] Lower Mekong Initiative Launches «Connect Mekong». Fact Sheet. Office of the Spokesperson, Washington, DC, November 20, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/11/200891.htm

[761] U. S. Institutional Support for ASEAN. Fact Sheet. Office of the Spokesperson, Washington, DC, September 3, 2012 / Ibidem // http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/09/197278.htm

[762] Meeting with ASEAN Secretary General Surin. Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State ASEAN Secretariat Jakarta, Indonesia, Indonesia September 4, 2012 / Ibidem // http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/197295.htm

партнерство зі стійкого енергетичного майбутнього». Вони були спрямовані на розширення і поглиблення співробітництва між США й АСЕАН в енергетичній та екологічній сферах, науковому «підприємництві», стійкому розвитку, на вдосконалення колективної відповіді на пандемії та природні лиха, розвиток зв'язності регіону, технічну підтримку членів АСЕАН у міру їх просування до більш високостандартних міжнародних торговельних угод, протидію торгівлі людьми тощо[763]. У 2012 р. США розширили співробітництво з АСЕАН у сфері освіти через Фулбрайтівську ініціативу «США-АСЕАН» і Проект розвитку англійської мови (за підтримки Брунею).

Отже, адміністрація Обами підняла політичні відносини США з АСЕАН на більш високий рівень, ініціювала численні проекти в торгово-економічній сфері з акцентом на розвитку, партнерстві й підтримці регіональної інтеграції в ПСА.

Таким чином, «стратегічний поворот» США до Східної Азії обумовлювався необхідністю відновлення їхнього політичного впливу в цьому регіоні для більш повного використання можливостей, які надавав його динамічний економічний розвиток, більшого впливу на регіональну ситуацію у сфері безпеки у зв'язку із загостренням північнокорейської проблеми й територіальних суперечностей в Південно-Китайському і Східно-Китайському морях. Важливе значення надавалося також «менеджменту» зростання Китаю згідно з регіональними інтересами США.

Хоч «осьовий поворот» поза межами США часто оцінювався в термінах посилення американської військової присутності в регіоні й «стримування» Китаю, він охоплював різні сфери (дипло-

[763] The U.S.-ASEAN INSPIRE Initiative. Fact Sheet. Office of the Spokesperson, Washington, DC, November 19, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/11/200822.htm; U. S. Institutional Support for ASEAN.Fact Sheet. Office of the Spokesperson, Washington, DC, November 19, 2012 / Ibidem // http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/11/200825.htm; Lower Mekong Initiative Launches «Connect Mekong». Fact Sheet. Office of the Spokesperson, Washington, DC, November 20, 2012 / Ibidem // http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/11/200891.htm,etc.

матичну, політичну, економічну, нетрадиційної безпеки) й означав декларацію інтересів США в АТР як тихоокеанської держави з тривалими і важливими для неї зв'язками в регіоні.

Центральне місце в зовнішній політиці адміністрації Обами посідало економічне залучення США у Східну Азію, що виходило з розуміння її центральної ролі в глобальному економічному зростанні та відновленні американської економіки. Найбільший наголос було зроблено на просуванні набору міжнародних норм і правил, забезпеченні їх дотримання всіма учасниками, в чому бачилася суть регіонального лідерства США.

Уряду Обами вдалося здолати кризу у відносинах з Японією і досягти значного прогресу в модернізації двостороннього альянсу. Відбулося також зміцнення співробітництва США з Республікою Корея як у безпековій, так і економічній сфері. Проте позиція урядів і значної частини суспільства цих держав щодо відносин зі США не була однаковою, що посилювало значення публічної дипломатії, якій адміністрація Обами приділяла значну увагу.

Реалізація урядом Обами стратегії «залучення» ворожих держав щодо Північної Кореї не була успішною. Якщо в попередній період військові можливості КНДР були загрозою для Південної Кореї, то розвиток її ракетно-ядерного потенціалу призвів до нової ситуації, за якої виникла також загроза для Японії і тихоокеанських територій Америки, а в недалекій перспективі – її материкової частини.

Американсько-китайські відносини характеризувалися посиленням взаємозалежності у фінансово-економічній сфері, визнанням вирішального значення співробітництва з глобальних проблем, конкуренцією за регіональний вплив і взаємним хеджуванням. Найбільшою проблемою між ними залишалася взаємна стратегічна недовіра в умовах перебалансування влади між державою «статус-кво» і державою, яка піднімається. Існувало розуміння необхідності вироблення нового типу відносин між ними, але ця концепція ще перебувала в стадії формування.

Новою рисою регіональної політики першої адміністрації Обами на двосторонньому рівні, порівняно з попередніми адміністраціями, було «залучення» не лише ключових регіональних

гравців, а всіх регіональних держав. Було зроблено акцент на тому, що не існує неважливих держав, а також на потребі «залучення» до співпраці не лише урядів, але й народів через засоби публічної дипломатії. Наслідки такої політики були суперечливими, проте, порівняно з попередньою адміністрацією Дж. Буша, взаємодія США з регіональними державами значно зросла, а їхній регіональний імідж суттєво покращився.

Зміцнилися відносини США з країнами Південно-Східної Азії, передусім через поглиблення політичних зв'язків та інституційну підтримку АСЕАН як їх колективного органу. Паралельно відбувалося більше залучення США до багатосторонніх регіональних інституцій у сфері безпеки з центральною роллю АСЕАН.

4.4. Регіональне «залучення» США на багатосторонньому рівні

Співпраця з АСЕАН була частиною ширших зусиль США поглибити відносини зі Східною Азією та побудувати «стабільний і справедливий» регіональний порядок на основі підтримки «зрілих і ефективних інституцій», які могли мобілізувати спільні дії, мирно вирішувати диспути, продукувати правила і норми, допомагали управляти відносинами між народами і ринками, захищати універсальні права, досягати угод у сфері безпеки для забезпечення стабільності й розбудови довіри[764].

У програмній статті кандидата у президенти Б. Обами «Відновлення американського лідерства» визнавалася потреба перебудови регіональних інституцій і створення більш ефективної структури у Східній Азії, крім двосторонніх угод, нерегулярних самітів та зустрічей з певної нагоди. В умовах, коли «Китай піднімається, а Японія і Південна Корея самостверджуються», потрібна «інклюзивна інфраструктура» для взаємодії США з країнами Схід-

[764] Remarks at the ASEAN Ministerial Meeting. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Waldorf Astoria Hotel, New York City, September 27, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/198343.htm

ної Азії, яка сприятиме стабільності й економічному зростанню в регіоні, боротьбі з транснаціональними загрозами (від терористичних угрупувань на Філіппінах до пташиного грипу в Індонезії), а також перейняттю Китаєм «відповідальної ролі як зростаючої влади» для вирішення спільних проблем XXI ст.[765].

Глобальна фінансово-економічна криза, в умовах якої розпочалося урядування першої адміністрації Б. Обами, посилила значення колективних дій держав світу, як розвинутих, так і тих, що розвиваються. Була очевидною потреба оновлення міжнародної архітектури, модернізації й адаптації наявних глобальних і регіональних інституцій, а також створення нових для мобілізації спільних дій згідно з новою світовою динамікою та сприяння їх більшій зрілості й ефективності. Це обумовило перетворення «великої двадцятки» на регулярний форум міжнародного співробітництва з економічної політики, а також значні зусилля уряду Б. Обами посилити ефективність діяльності ООН.

Хоча державам Східної Азії вдалося уникнути фінансової кризи, вони суттєво постраждали від економічної кризи в результаті скорочення західних ринків. Незважаючи на значну економічну інтеграцію Східної Азії (в сенсі створення розвинутих регіональних мереж виробництва) внутрішня східноазійська торгівля включала переважно сировину і напівфабрикати, тоді як збут готової продукції відбувався на західних ринках. Їх скорочення призвело до закриття лише в одному Китаї десятків тисяч підприємств, які працювали на експорт, а ті, у свою чергу, були пов'язані із сотнями тисяч постачальників в усьому регіоні.

Одним із наслідків кризи було усвідомлення необхідності збалансування глобального попиту – експорту й імпорту, щоб розвинуті країни більше заощаджували, а країни, що розвиваються, більше купували. Це означало зростання в останніх середнього класу і збільшення у зв'язку з цим попиту на вітчизняні й імпортні товари і послуги. Купівельна спроможність мала підвищитися від кращих зарплат, безпечніших умов праці, включення до офіційної економіки жінок, робітників-мігрантів та інших груп, які перебу-

[765] Obama, Barack. Renewing American Leadership. Op. cit.

вали поза її межами. За словами Х. Клінтон, якщо все буде зроблено правильно, то глобалізація стане «бігом угору» з вищими стандартами життя і більш широким розподілом багатства»[766].

Регіональна інтеграція в межах Азійсько-Тихоокеанського регіону (на противагу вужчій китайськоцентричній Східній Азії) посідала чільне місце в політиці першої адміністрації Б. Обами. За аналізом Р. Хаасса, постбіполярна зовнішня політика США мала чотири незмінні складові – сприяння демократії, гуманітаризм, антитероризм та інтеграція, – проте їх важливість у порядку денному різних адміністрацій була різною. У діяльності адміністрації Обами найбільше вираженою була інтеграційна складова[767].

Важливим компонентом «стратегічного повороту» США до Східної Азії стало посилення їх взаємодії з АСЕАН і ролі в регіональних інституціях (АТЕС, АРФ тощо) через підвищення рівня представництва на цих форумах, прийняття щодо них більших зобов'язань, сприяння їх інституалізації та перетворенню на більш дієві, спрямовані на досягнення конкретних результатів. За урядування Б. Обами США приєдналися до Східноазійського саміту, започаткували Ініціативу Нижнього Меконгу, регулярно брали участь у зустрічах військових міністрів АСЕАН та їхніх партнерів до діалогу «АДММ+» (перша така зустріч відбулася в Ханої в жовтні 2010 р.).

Держсекретар Х. Клінтон здійснила набагато більше візитів до Східної Азії, ніж її попередники, для участі в багатосторонніх форумах. За її характеристикою, США ніколи не надавали їм належної уваги – американські представники раз на рік брали участь у самітах, зустрічах та офіційних прийомах, але не думали над тим, наскільки це відповідало важливості цього регіону і ролі Америки в ньому. Нова заявка США на присутність в АТР озна-

---

[766] Remarks at APEC CEO Summit. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Far Eastern Federal University, Vladivostok, Russia, September 8, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/197519.htm

[767] Haass R. The Restoration Doctrine // American Interest. – 2012. – January-February. – Vol. VII, No. 3. – P. 51–52.

чала їх залучення не лише до традиційних альянсів, але й до організацій, які цінувалися регіональними державами[768].

Бачення Вашингтоном азійсько-тихоокеанської архітектури і багатостороннього залучення США у регіон вперше було викладено у програмній промові держсекретаря Клінтон в Гонолулу 12 січня 2010 р. У ній йшлося про створення США системи альянсів і двосторонніх партнерств; вироблення спільного регіонального порядку денного у сфері економіки і безпеки; розвиток співробітництва, спрямованого на результат; посилення гнучкості й креативності багатостороннього співробітництва; реалізацію принципу включення США та інших ключових держави до провідних регіональних інституцій. Зазначалося, що «майбутнє Америки пов'язане з майбутнім Азійсько-Тихоокеанського регіону, а майбутнє регіону залежить від Америки»[769]. Пізніше Х. Клінтон говорила, що метою США є створення регіональної архітектури, яка сприяє економічному зростанню, мирно вирішує диспути й підтримує універсальні права і норми[770].

Під час сенатських слухань зі східноазійської політики США у січні 2010 р. їхні багатосторонні відносини розглядалися як ефективний шлях взаємодії з транснаціональними проблемами у сфері безпеки (зміна клімату, поширення інфекційних хвороб, руйнування навколишнього середовища тощо) і боротьби з новими транснаціональними загрозами (тероризм, піратство, торгівля людьми тощо); як механізм надання негайної допомоги у випадку природних лих, від яких потерпає регіон; як засіб взаємодії з дер-

---

[768] Interview with Indira Lakshmanan of Bloomberg News. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, U. S. Consulate, Vladivostok, Russia, September 9, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/197548.htm

[769] Sec. Clinton's Asia Pacific Policy Address. Jan 12, 2010 / East-West Center // http://vimeo.com/8744420

[770] Remarks at the U.S.-India Strategic Dialogue. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Indian Foreign Minister S. M. Krishna, Benjamin Franklin Room, Washington, DC, June 13, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/secretary/rm/2012/06/192242.htm

жавами, з якими США не мають тісних відносин; як знаряддя для сприяння цінностям, які обстоюють США (права людини і сильні демократичні інституції)[771].

Вашингтон прагнув прискорити інституалізацію **Регіонального форуму АСЕАН**, сформувати його більш ефективний порядок денний, орієнтований на дію, особливо з транснаціональних і нетрадиційних проблем безпеки. За сприяння США до АРФ потрапили такі ключові сфери як надання допомоги у зв'язку зі стихійними лихами, морська безпека, нерозповсюдження зброї масового знищення, роззброєння, протидія тероризму і транснаціональній злочинності, превентивна дипломатія. Уже під час сенатських слухань у січні 2010 р. відзначався суттєвий прогрес АРФ у зв'язку з його більшою зосередженістю на критичних проблемах у регіоні[772].

Превентивна дипломатія, яка робила основний акцент на розвитку заходів довіри і була основною сферою діяльності АРФ з часу його створення, розвивалася в напрямку більш орієнтованих на конкретні рішення програм, прикладом чого була програма моніторингу виборів у Тімор-Лесте (липень 2012 р.). У сфері координації спільної відповіді держав-членів АРФ на стихійні лиха США разом з Філіппінами були організаторами перших багатосторонніх навчань (травень 2009 р.), зосереджених на ліквідації наслідків стихійних лих під керівництвом цивільних із залученням військових. До кінця 2013 р. у рамках АРФ тричі було проведено такі великі багатонаціональні навчання. У листопаді 2011 р. під час саміту «США-АСЕАН» і САС президент Б. Обама виступив з ініціативою підписання Угоди зі швидкої відповіді на природні лиха, яка заклала б юридичну основу для більш швидкого й ефективного забезпечення іноземної допомоги, необхідної для ліквідації наслідків природних лих. З метою покращення взаємодії між регіональними державами з проблем у сфері транснаціональної злочинності (незаконне перевезення наркотиків, торгівля людьми, відмивання грошей і кіберз-

[771] Principles of U. S. Engagement in Asia. Hearing… January 21, 2010. Op. cit. – P. 12, 28.

[772] Ibidem. – P. 13, 21.

лочинність) США виступили з ініціативою створення Центру АРФ з обміну інформацією про транснаціональні загрози. У сфері нерозповсюдження США обстоювали єдність підходів членів АРФ до ядерного роззброєння Північної Кореї, виступали за посилення державами внутрішніх законів контролю за експортом військового призначення. США і Китай запропонували перетворити дискусії з нерозповсюдження і роззброєння на більш формальні, а також розробити робочий план сприяння технічному співробітництву в специфічних сферах, включаючи імплементацію Резолюції РБ ООН 1540 щодо ядерного роззброєння Північної Кореї.

З огляду на важливість Східної Азії для світової торгівлі, понад 40% якої проходить через її морську територію (тут знаходяться 13 найбільших світових портів), пріоритетного значення у порядку денному АРФ США надавали багатосторонньому співробітництву щодо забезпечення відкритості та безпеки морських шляхів і портів у регіоні, боротьби з піратством, захисту навколишнього середовища, мирного вирішення територіальних суперечок за морські території. Свобода навігації традиційно розцінювалася Вашингтоном як критично важлива для безпеки і стабільності в АТР, а також для національних інтересів Америки. У травні 2012 р. США разом із Республікою Кореєю та Індонезією організували міжсесійну зустріч з морської безпеки за участю (уперше) регіональних цивільних морських агенцій берегової охорони і морської поліції, порядок денний якої був зосереджений на розвитку їх співробітництва. Одним із напрямків співпраці було визначено посилення впровадження міжнародних законів і норм у сфері морської безпеки (ці питання розглядалися на щорічних зустрічах АРФ і семінарах, присвячених Конвенції ООН з морського права)[773].

У липні 2010 р. Х. Клінтон виступила в АРФ із заявою, що Пів-

[773] 2012 U. S. Engagement in the ASEAN Regional Forum. Fact Sheet. Office of the Spokesperson, Washington, DC, July 12, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/07/194895.htm; Remarks at the ASEAN Ministerial Meeting. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Waldorf Astoria Hotel, New York City, September 27, 2012 / Ibidem // http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/198343.htm

денно-Китайське море є сферою національних інтересів США, після чого на порядок денний Форуму вийшло «незручне» питання про суперечки між Китаєм та окремими державами АСЕАН, передусім В'єтнамом і Філіппінами, а також всередині АСЕАН, за о-ви архіпелагу Спратлі. Обговорення цього питання на зустрічі міністрів закордонних справ АСЕАН у Камбоджі в липні 2012 р. засвідчило його складність й існування у зв'язку з цим загрози єдності Асоціації. Зрештою завдяки зусиллям Індонезії вдалося досягти консенсусу стосовно проекту Принципів АСЕАН у Південно-Китайському морі з шести пунктів, пізніше схваленого лідерами держав АСЕАН.[774].

США підтримали ці Принципи як основу для подальших переговорів із вироблення широкомасштабного Коду поведінки в Південно-Китайському морі, але, розуміючи їх складність, вітали більше залучення до АТР Європейського союзу. Уже в липні 2012 р. під час саміту АРФ у Бангкоку відбулася зустріч держсекретаря Х. Клінтон і Верховного представника ЄС К. Ештон, за результатами якої було підписано Спільну заяву. У ній відзначалося безпрецедентне зростання взаємозалежності між Азією, США і ЄС, яке вимагало тісніших двосторонніх консультацій між США і ЄС, а також між ними і регіональними партнерами. Підкреслювалася важливість здійснення регулярного діалогу зі справ регіону на високому рівні між США і ЄС та їхнього співробітництва у субрегіонах Нижнього Меконгу і Тихоокеанських островів як на двосторонньому рівні, так і через структуру Друзів ініціативи Нижнього Меконгу і Форуму Тихоокеанських островів[775].

---

[774] Background Briefing at 2012 ASEAN Summit. Special Briefing. Senior Administration Official, Phnom Penh, Cambodia, July 12, 2012 / U. S. Department of State// http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/07/194900.htm; Background Briefing: Readout of the ASEAN Ministerial Meeting. Special Briefing. Senior State Department Official, Waldorf Astoria Hotel, New York City, September 27, 2012 / Ibidem // http://us.mg3.mail.yahoo.com/neo/launch?.rand=8 f2 l3 tusqm6 md

[775] Joint EU–US Statement on the Asia-Pacific Region / Consilium.europa // http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/

Підписання Х. Клінтон Договору про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії (2009 р.) відкрило шлях до участі США в **Східноазійському саміті,** що означало зміни в регіональній архітектурі Східної Азії. Під час саміту АСЕАН у Ханої у квітні 2010 р. обговорювалися дві можливі конфігурації: розширення САС за рахунок США і Росії чи створення нового угрупування «АСЕАН+8» за участю держав-членів Східноазійського саміту, США і Росії, яке зустрічалося б раз на 2–3 роки (під час самітів АТЕС, коли вони відбувалися б в Азії). Прибічники останнього варіанту зазначали, що існує проблема участі президента США в щорічних Східноазійських самітах через його напружений розклад, а це послаблюватиме процес.

Підстави для цього, за коментарем прем'єр-міністра Малайзії Наджіб Тун Разака, створювали прецеденти, коли президент США був змушений тричі скасовувати свої візити до Індонезії (станом на квітень 2010 р.) та участь у саміті «США-АСЕАН» у 2010 р.[776] Крім того, до послаблення САС могло призвести її розширення, що, у свою чергу, порушило б питання про ефективність АСЕАН як центру регіональної архітектури[777]. За приєднання США і Росії до САС виступили Японія, Індія, Австралія, Індонезія, які вбачали в цьому можливість урівноважити вплив Китаю. Президент Обама вперше брав учать у Східноазійському саміті в листопаді 2011 р. (Балі, Індонезія).

Під час саміту він заявив про підтримку США Східноазійського саміту як основного форуму зі стратегічного діалогу в АТР і запропонував включити до його порядку денного такі напрямки діяльності як надання допомоги у зв'язку зі стихійними лихами, нерозповсюдження і ядерна безпека, а також морська безпека,

131709.pdf

[776] Jamaluddin, Muhammad. Najib: Asean+8 Which Includes US, Russia to Be Decided at Next Summit. April 10, 2010 / Cempaka ASEAN // http://cempaka-asean.blogspot.com/2010/04/najib-asean8-which-includes-us-russia.html

[777] Kesavapany, K. ASEAN+8–A Recipe for a New Regional Architecture. May 8, 2010 / East Asia Forum // http://www.eastasiaforum.org/2010/05/08/asean8-a-recipe-for-a-new-regional-architecture/

що було відображено в Балійській декларації. Це був фактично той самий порядок денний, який США підтримували в АРФ, але цього разу на рівні глав держав. У 2012 р. США додали до цих трьох пріоритетів ще один – боротьбу з незаконним перевезенням видів дикої природи та пов'язані з цим питання захисту біологічного різноманіття й попередження виникнення пандемічних хвороб. Оцінюючи прогрес Східноазійського саміту, Держдепартамент наголошував на необхідності дотримання ним визначеного порядку денного й спрямування діяльності на досягнення конкретних результатів[778].

Усі ці зусилля адміністрації Обами сприяли зміцненню політичних зв'язків і співробітництва США з АСЕАН та її окремими державами-членами. Проте АСЕАН продовжувала відстоювати власну позицію, відмінну від США, стосовно багатьох питань, намагаючись утримувати баланс у відносинах з США й іншими ключовими «центрами сили». Так, США стали лише шостою державою-партнером по діалогу, до якої відбувся візит Комітету постійних представників АСЕАН, після ЄС, Японії, Китаю, Індії та РК; ініціативу президента Обами про досягнення Угоди зі швидкої відповіді на природні лиха (2011 р.) до кінця 2013 р. офіційно підтримали лише Сінгапур і Лаос; Декларація АСЕАН з прав людини, схвалена в листопаді 2012 р., містила положення, які значною мірою перегукувалися з концепцією «азійських цінностей» і суттєво відрізнялися від позиції США.

У заяві Держдепартаменту США зазначалося, що окремі положення Декларації можуть послабити універсальні права людини і фундаментальні свободи, які містить Загальна декларація ООН з прав людини (грудень 1948 р.). США закликали АСЕАН переглянути її й привести у відповідність з міжнародними стандартами[779].

---

[778] Remarks at the ASEAN Ministerial Meeting. Hillary Rodham Clinton... September 27, 2012. Op.cit.

[779] ASEAN Declaration on Human Rights. Press Statement. Victoria Nuland, Department Spokesperson, Office of the Spokesperson, Washington, D.C., November 20, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/r/

У Вашингтоні існувало розуміння, що майже усі регіональні держави прагнуть до гарних відносин як зі США, так і з Китаєм, щоб одночасно використовувати можливості, які їм надає розвиток китайської економіки і стабілізуюча роль США у сфері безпеки. За останні 10 років після вступу Китаю до ВТО він став основним торговельним партнером усіх держав ПСА, крім Філіппін. Виступаючи перед індонезійським парламентом (першим з іноземних лідерів) під час візиту до Джакарти в жовтні 2013 р., президент Сі Цзіньпін заявив, що цілі Китаю полягають у тому, щоб довести обсяги торгівлі з країнами ПСА до 1 трлн дол. у 2020 р. (це вимагатиме від Китаю збільшення торгівлі з державами АСЕАН у чотири рази, тоді як для США – більше ніж у п'ять разів)[780].

Водночас стурбованість держав АСЕАН, включаючи Індонезію, викликало зростання наполегливості Китаю у Південно-Китайському і Східно-Китайському морях, а також довгострокові цілі Пекіна. Тому їхнім інтересам відповідало продовження збалансованої конкуренції між США і Китаєм. Однією з причин того, що уряд М'янми пішов на співробітництво з Вашингтоном, була його потреба створити противагу китайським впливам.

Санкції США щодо військового режиму М'янми тривалий час були суттєвою перешкодою для співробітництва США з АСЕАН. Реформи у цій державі, рішуче підтримані адміністрацією Обами, зняли цю проблему. Більше того, «відкриття» М'янми створило перспективи для регіональної економічної інтеграції «ширшого Азійсько-Тихоокеанського регіону», включаючи Індію і Бангладеш. Адміністрація Обами приділила значну увагу розвитку

---

pa/prs/ps/2012/11/200915.htm; Keynote Address to the U.S.-ASEAN Symposium on the ASEAN Human Rights Declaration. Daniel Baer, Deputy Assistant Secretary, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, Washington, DC, November 28, 2012 / Ibidem // http://www.state.gov/j/drl/rls/rm/2012/201210.htm

[780] Perlez, Jane. Cancellation of Trip by Obama Plays to Doubts of Asia Allies. October 4, 2013 // The New York Times // http://www.nytimes.com/2013/10/05/world/asia/with-obama-stuck-in-washington-china-leader-has-clear-path-at-asia-conferences.html?src=recg

стратегічних відносин з Індією і розширила концепцію Східної Азії/АТР від Тихого океану до Індії (яка не є Тихоокеанською державою, але має тісні економічні зв'язки з регіоном). У листопаді 2011 р. Б. Обама дав визначення Східної Азії як регіону, який охоплює усі держави-учасниці Східноазійського саміту, включаючи Індію. У грудні 2011 р. США приймали першу тристоронню зустріч США-Японія-Індія для обміну думками щодо регіональних і глобальних питань взаємного інтересу. У зв'язку з «відкриттям» М'янми концепція «ширшого Азійсько-Тихоокеанського регіону» за участю Індії набула практичного змісту.

У виступі в Сінгапурському університеті менеджменту напередодні візиту президента Обами до М'янми (листопад 2012 р.) держсекретар Х. Клінтон виклала амбітний план перетворення М'янми на комерційний центр, який поєднає ринки Індії й Бангладеш із Південно-Східною Азією, створення Індійсько-Тихоокеанського економічного коридору через М'янму, посиленого новою енергетичною і транспортною інфраструктурою[781]. Перебуваючи після цього в Австралії, вона підкреслила у своїй промові критично важливе значення «Азійсько-Тихоокеанського чи Індійсько-Тихоокеанського регіону» для майбутнього США й Австралії, надання Америкою стратегічного пріоритету підтримці політики Індії «Дивитися на Схід» та посиленню її ролі в азійських інституціях і регіональних справах як найбільшої світової демократії і динамічної економіки, що розвивається; вітала швидкий розвиток відносин між Індією і Австралією, плани спільних австралійсько-індійських морських навчань; підтримала ідею співпраці з цими країнами в Асоціації держав Індійського океану з регіонального співробітництва, до якої США приєдналися як регіональний партнер[782].

---

[781] Delivering on the Promise of Economic Statecraft. Remarks Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Singapore Management University, Singapore. November 17, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/secretary/rm/2012/11/200664.htm

[782] Remarks at the Launch of the Perth USAsia Centre. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, University of Western Australia, Perth, Austra-

З огляду на важливе стратегічне розташування М'янми на критичному перетині Східної, Південної і Південно-Східної Азії, її вихід до важливих морських шляхів на узбережжі Індійського океану, у Вашингтоні її розглядали як природний коридор, «з'єднувальну тканину» між Південною і Східною Азією, а створення Індійсько-Тихоокеанського коридору, яке вимагатиме значних інвестицій в інфраструктурні проекти – як важливий чинник зростання та інтеграції регіональної (а врешті й глобальної) економіки[783]. Відображенням нової концепції регіоналізму, яка описувалася Вашингтоном у термінах «ширшого АТР» і «нового Індійсько-Тихоокеанського світу», стала реорганізація Комітету з міжнародних справ Палати представників Конгресу США з включенням до нього як Східної, так і Південної Азії.

Більше того, адміністрація Обами розглядала увесь Американський континент і Азію як інтегроване ціле – «ширший Тихоокеанський регіон». Вона тісно співпрацювала з країнами Латинської Америки, майже всі з яких були зростаючими ринками. У 2011 р. збільшення торгівлі США з Латинською Америкою склало 20%. США експортували втричі більше продукції до Латинської Америки, ніж до Китаю; продавали Колумбії більше, ніж Росії. Лише зростання торгівлі між США і Канадою у 2011 р. удвічі перевищувало всю двосторонню торгівлю між США та Індією[784]. Виступаючи в листопаді 2012 р. у Сін-

lia, November 13, 2012 / Ibidem // http://www.state.gov/secretary/rm/2012/11/200455.htm

[783] Integrating Burma into the Southeast Asian Region. Remarks Jose W. Fernandez, Assistant Secretary, Bureau of Economic and Business Affairs, Rangoon, Burma, February 25, 2013 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/e/eb/rls/rm/2013/206027.htm; The Rebalance to Asia: Why South Asia Matters. Testimony Joseph Yun, Acting Assistant Secretary, Bureau of East Asian and Pacific Affairs. Statement before the House Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on Asia and the Pacific, Washington, DC, February 26, 2013 / Ibidem // http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2013/02/205208.htm

[784] Economics: Centerpiece of 21st Century U. S. Foreign Policy. Remarks Jose W. Fernandez Assistant Secretary, Bureau of Economic and Business Af-

гапурі[785] Х. Клінтон зазначала, що економіка стає центральним питанням порядку денного США в усьому світі. Про це свідчить вивчення питання щодо досягнення широкомасштабної економічної угоди між США і ЄС, зміна Америкою способів ведення бізнесу в Африці, нові угоди про вільну торгівлю в Латинській Америці (ратифікація ФТА з Колумбією і Панамою), започаткування переговорів з новим угрупуванням «Тихоокеанський альянс». Наступним кроком мала стати трансформація цих регіональних угод у глобальний проект, яким була ГАТТ після Другої світової війни.

Значне місце у східноазійській політиці США традиційно належало **АТЕС**. Він розглядався адміністрацією Обами як основний форум багатостороннього співробітництва в АТР, через який 21 регіональна економіка формувала «Азійсько-Тихоокеанську спільноту» шляхом підтримки вільної відкритої торгівлі й інвестицій, прискорення регіональної економічної інтеграції, сприяння стійкому «зеленому» зростанню, позитивному й інклюзивному бізнес-середовищу, посиленню безпеки людини. Через АТЕС на багатосторонньому рівні реалізувалася підтримка економічного зростання, забезпечення вільної й «справедливої» торгівлі в АТР як ключових елементів регіональної політики США. «Процес АТЕС», який представляв ринок 2,7 млрд споживачів, був також важливим двигуном зростання американського експорту, а отже, відновлення американської економіки.

На самітах АТЕС у Сінгапурі (2009 р.), Йокогамі (2010 р.), Гонолулу (2011 р.) і Владивостоку (2012 р.) обговорювалися питання подальшої економічної інтеграції АТР, стратегії зростання, безпеки людини. Йшлося про необхідність збереження в умовах глобальної фінансово-економічної кризи відкритості ринків, відмови від протекціонізму та інших перешкод для регіональної торгівлі, забезпечення зростання регіону на основі більш збалансованого, екологічно стійкого й інклюзивного (за рахунок підтримки роз-

---

fairs Miami, FL September 18, 2012 / Ibidem // http://www.state.gov/e/eb/rls/rm/2012/197930.htm

[785] Delivering on the Promise of Economic Statecraft. Op. cit.

витку малих і середніх підприємств, залучення жінок, перекваліфікації робітників) розвитку.

На саміті в Сінгапурі (2009 р.) в інтересах екологічно стійкого зростання регіону було підтримано амбіційний план зменшення бар'єрів у торгівлі та інвестування в екологічні товари і послуги[786]. У декларації «Бачення Йокогама – Богор і поза ним» (2010 р.) йшлося про перетворення АТЕС на більш економічно інтегровану і безпечну спільноту, яка сприяє глибшій регіональній інтеграції з вищою якістю зростання і більш стійким економічним середовищем. На основі аналізу прогресу АТЕС у виконанні цілей Богорської декларації було погоджено зробити конкретні кроки в напрямку формування режиму вільної торгівлі в АТР, а також сформульовано першу довгострокову стратегію економічного зростання АТР. До порядку денного АТЕС потрапили питання про захист прав людини у сфері продовольчої безпеки, менеджмент природних лих, готовність до епідемій інфекційних хвороб, заходи проти антикорупційних і антитерористичних дій[787]. США очолили групу зі створення Консолідованої стратегії АТЕС з антитероризму і безпечної торгівлі[788].

Порядок денний саміту АТЕС у Гонолулу (Гавайї) в листопаді 2011 р., який США вперше після 1993 р. приймали на своїй території, був зосереджений: на посиленні регіональної економічної інтеграції в АТР; зближенні регуляційних систем держав-учасниць, сприянні «зеленому» стійкому економічному зростанню; створенні робочих місць в умовах нестабільності світової економіки; енергетичній ефективності і безпеці, ринково спрямованій

[786] Principles of U. S. Engagement in Asia. Hearing… January 21, 2010. Op. cit. – P. 6, 11.

[787] APEC Japan 2010 Economic Leaders' Meeting Summary / APEC Japan 2010 Official Site // http://www.mofa.go.jp/policy/economy/apec/2010/docs/aelm_summary.html

[788] Remarks at the Center on Global Counterterrorism Cooperation. Daniel Benjamin, Coordinator, Office of the Coordinator for Counterterrorism, Washington, DC, July 24, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/j/ct/rls/rm/2012/195493.htm

інноваційній політиці; збільшенні участі малих і середніх підприємств у глобальній виробничій мережі. Зроблено акцент на необхідності створення азійсько-тихоокеанської економічної системи на основі певних правил з дотриманням принципів відкритості, свободи, прозорості регуляцій і їх справедливого застосування до всіх учасників (як до державних, так і приватних компаній) для забезпечення здорової економічної конкуренції.

У виступі на саміті президент Обама говорив про стратегічну мету США – створення «єдиної (безшовної) регіональної економіки»[789]. Оскільки більшість американського експорту продавалася в АТР, його значення для відновлення економіки США було надзвичайно важливим. За зростанням торгівлі й інвестицій стояло збільшення робочих місць в усіх країнах регіону. Забезпечення «з'єднуваності» АТР через відповідну інфраструктуру (дороги, залізниці, телекомунікації, інформаційні технології, енергетику, водні ресурси тощо), до створення якої могли бути залучені американські компанії, розглядалося як ключовий елемент економічного розвитку Східної Азії. Підкреслювалося значення інновацій як іншого важливого джерела зростання у наступні роки. Саміт прийняв рішення вжити конкретні заходи щодо зближення регуляційних систем економік-учасниць на основі впровадження найбільш успішних практик і започаткувати «зелене» зростання в АТР, для сприяння якому розпочати роботу над переліком екологічних товарів і послуг з метою наступного зниження на них тарифів і нетарифних бар'єрів.

Питання лібералізації торгівлі екологічно чистими ресурсозберігаючими продуктами і технологіями перебувало в центрі уваги наступного саміту АТЕС у Владивостоку. Узгодження списку із 54 екологічних товарів і послуг, включаючи сонячні батареї, газові й вітряні турбіни, тарифи на які до 2015 р. не перевищуватимуть 5 %, вважається його найбільшим досягненням.

---

[789] Remarks by President Obama at APEC CEO Business Summit Q&A / The White House // http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/11/12/remarks-president-obama-apec-ceo-business-summit-qa

Великого значення «процес АТЕС» надавав виробленню спільних стандартів для угод про вільну торгівлю, яких на 2012 р. у рамках АТЕС існувало близько 100. Хоч визнавалося, що двосторонні ФТА між економіками АТР у довгостроковій перспективі могли сприяти формуванню єдиної регіональної зони вільної торгівлі, суттєвою перешкодою для цього були різні «правила походження» товарів і послуг, що визначали, які з них підпадають під преференційні тарифи. Якщо угода про ЗВТ між країнами АСЕАН (АФТА) базувалася на найпростіших «правилах походження», то інші угоди використовували їх різну комбінацію. Створення спільного ринку в Східній Азії чи більш широкому АТР було можливим лише за умов гармонізації «правил походження» і координації правил ФТА. Інакше вони могли мати негативний «ефект спагеті» і призвести до додаткових ускладнень і витрат на регіональні й глобальні бізнес-операції.

Питання уніфікації правил торгівлі й ФТА в АТР було на порядку денному «процесу АТЕС» у 2012 р. під головуванням Росії. Москва виступила з ініціативою сформулювати і затвердити розділ про транспарентність, який можна було б використовувати як модель в угодах про вільну торгівлю. У контексті удосконалення інвестиційного клімату було запропоновано ініціативу з поширення кращих практик для вирішення інвестиційних суперечок, у тому числі застосування інституту омбудсменів.

Напередодні 20-ого саміту лідерів АТЕС у Владивостоку (вересень 2012 р.) було підведено деякі підсумки впливу «процесу АТЕС» на економіку США. Згідно з ними, з часу створення АТЕС середні тарифи в АТР зменшилися з 16 до 5%; обсяги загальної торгівлі товарами і послугами між США й економіками АТЕС склали у 2010 р. 2,3 трлн. дол.; торгівля товарами і послугами зросла на 135% (від 1 трлн дол. в 1994 р.); між 2009 і 2011 рр. експорт товарів США в інші економіки АТЕС збільшився на 45%; у 2011 р. економіки АТЕС купували 60% загального товарного експорту США (на суму 895 млрд дол.), у 2010 р. на них доводилося близько 39% експорту послуг США (на суму 205 млрд дол.), що підтримувало близько 6 млн робочих місць; на 2012 р. США досягли сім угод про вільну торгівлю з регіональними дер-

жавами – Канадою, Мексикою, Австралією, Сінгапуром, Чилі, Перу, Республікою Корея[790].

Президент Обама не брав участі у саміті АТЕС у Владивостоку через потребу присутності на Національній конвенції Демократичної партії напередодні президентських виборів 2012 р. Тому США на саміті представляла держсекретар Х. Клінтон, до чого приймаюча сторона поставилася із розумінням (присутність держсекретаря Д. Керрі замість президента Б. Обами на саміті АТЕС 2013 р. в Індонезії викликала менш сприятливі оцінки).

США підтримували порядок денний «процесу АТЕС» у 2013 р. під головуванням Індонезії, в центрі якого була проблема поєднуваності регіону, пов'язана з розвитком сучасної інфраструктури, критично важливої для більшості регіональних економік. Він також включав просування «Богорських цілей» вільної відкритої торгівлі й інвестицій; сприяння стійкому й інклюзивному економічному зростанню для більшої кількості громадян; обговорення стандартів продовольчої безпеки, енергетично ефективного розвитку, коду поведінки для сприяння етичним практикам для малого бізнесу. Новими питаннями в порядку денному АТЕС в 2013 р. були: проблема фальшивої фармацевтичної продукції, необхідність забезпечення надійних і безпечних мереж постачання товарів фармацевтичної галузі; боротьба з незаконною торгівлею продуктами/представниками дикої природи як третьою найбільшою за обсягом сферою нелегальної торгівлі (після торгівлі зброєю та наркотиками), яка часто здійснювалася організованими кримінальними групами, пов'язаними зі зброєю, наркотиками і терористичними організаціями[791].

На саміті АТЕС у Сінгапурі (2009 р.) президент Обама ініці-

---

[790] APEC: 20th Annual Leaders' Meeting. Fact Sheet. Office of the Spokesperson, Washington, DC, September 9, 2012 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/09/197530.htm

[791] U. S. Economic Engagement with the Asia Pacific. Remarks Robert D. Hormats Under Secretary for Economic Growth, Energy, and the Environment. Asia Society Global Forum Washington, DC June 12, 2013 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/e/rls/rmk/210563.htm

ював створення **Транс-Тихоокеанського партнерства** (Trans Pacific Partnership Agreement, ТПП) як потенційної платформи для економічної інтеграції АТР[792]. Переговори зі створення ТПП стали центральним проектом його адміністрації у сфері зовнішньоторговельної політики США. ТПП розглядалось як високостандартна торговельна угода, метою якої було не лише зменшення тарифних чи нетарифних бар'єрів, а й ліквідація всіх перешкод для інтегрованої регіональної економіки, не лише створення умов для економічного зростання, а й перетворення його на більш відповідальне і стійке. США запропонували додати до ТПП положення про більшу прозорість і узгодженість (зв'язність) регуляторних систем країн-учасниць, захист інтелектуальної власності й інновацій, вільний потік інформаційних і поширення «зелених» технологій, збільшення ефективності мереж постачання, захист прав робітників і навколишнього середовища. У Східній Азії два останні положення традиційно розглядалися як засіб підняття вартості місцевих товарів і зниження їх конкурентоспроможності. З американської точки зору, кращі робочі місця з вищою зарплатою і більш безпечними умовами праці всіх працівників, в тому числі жінок і робітників-мігрантів, сприяли збільшенню середнього класу Східної Азії, а відповідно – місцевого попиту та імпорту азійських держав в інтересах збалансування світової економіки. ТПП розглядалося як перший етап створення зони вільної торгівлі в рамках АТЕС і як модель для наступних ФТА. Переговори з ТПП відбувалися за участю держав-членів АТЕС і включали багато питань, які вперше обговорювалися в цій організації, однак основна його відмінність полягала в тому, що ця торговельна угода ґрунтувалася не на добровільних засадах, як АТЕС, а на правилах, обов'язкових для виконання[793].

Значний прогрес у переговорах з ТПП, досягнутий під час саміту АТЕС в Гонолулу, давав підстави для прогнозів щодо підписання угоди до кінця наступного року. Але цього не сталося. Переговори зіштовхнулися із значними перешкодами, оскільки

[792] Principles of U. S. Engagement in Asia. Hearing… Op. cit. – P. 11–12.

[793] Partnering with Thailand on Regional Economic Integration... Op. cit.

стандарти, які просували США, не завжди були прийнятними для інших учасників переговорного процесу. Деякі запропоновані США регуляції вимагали зміни внутрішнього законодавства держав-учасниць і зачіпали питання національного суверенітету, до якого регіональні держави були дуже чутливими. Водночас кількість учасників переговорів з осені 2011 р. до осені 2013 р. розширилася за рахунок Мексики, Канади і Японії. Станом на кінець 2013 р. в переговорах брали участь 12 економік АТЕС – США, Японія, Австралія, Нова Зеландія, Сінгапур, В'єтнам, Малайзія, Бруней, Канада, Мексика, Перу, Чилі.

Приєднання в 2013 р. до переговорів Японії, третьої найбільшої економіки світу, значно посилило економічне значення ТПП для США. Якщо до країн ТПП-9 поступало 5% американського експорту, то до ТПП-12 за участю Японії, Мексики й Канади – 40%. Проте до переговорів не приєднався Китай – основний рушій економічного зростання АТР, що розцінювалося багатьма оглядачами як їх суттєвий недолік. У Вашингтоні визнавали, що не всі регіональні держави відповідають високим критеріям ТПП, але всім було запропоновано допомогу в розбудові можливостей для приєднання до нього в майбутньому. Вашингтон розраховував, що в довгостроковій перспективі Партнерство може стати спільним ринком за участю всіх економік АТЕС[794]. Успішне завершення переговорів з ТПП було визначено основним пріоритетом східноазійської політики другої адміністрації Обами, яка представляла їх як свідчення того, що в центрі нової азійсько-тихоокеанської стратегії США перебуває економіка (а не лише сфера традиційної безпеки).

---

[794] The Trans-Pacific Partnership: Free Trade at What Costs? – Analysis / Bilaterals.org. // http://www.bilaterals.org/spip.php?article21958&lang=en; Building Prosperity Together: The U.S.-Singapore Economic Relationship. Remarks Jose W. Fernandez, Assistant Secretary, Bureau of Economic and Business Affairs, Singapore, February 28, 2013 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/e/eb/rls/rm/2013/206026.htm; Joint Press Statement. TPP Ministerial Meeting, Bandar Seri Begawan, Brunei Darussalam / Office of the United States Trade Representative // http://www.ustr.gov/Joint-Press-Statement-TPP–Ministerial-Brunei

Через АТЕС адміністрація Обами здійснювала проект економічної інтеграції Азійсько-Тихоокеанського регіону, який охоплював обидва узбережжя Тихого океану, на противагу суто азійській інтеграції у форматі **«АСЕАН+3»**. В умовах глобальної фінансово-економічної кризи набули помітного розвитку проекти «АСЕАН+3» у фінансовій сфері – перетворення Чіангмейської ініціативи на багатосторонню (The Chiang Mai Initiative Multilateralisation Agreement, CMIM), формування Регіонального стабілізаційного фонду, створення Форуму ринку цінних паперів, прийняття Програми кредитних гарантій та інвестицій у рамках Азійської ініціативи ринку цінних паперів (2010–2011 рр.).

Якщо Чіангмейська ініціатива «АСЕАН+3» (2000 р.) передбачала досягнення двосторонніх своп-угод між центральними банками держав-учасниць для допомоги один одному в захисті національних валют, то перетворення її на багатосторонню означало об'єднання їхніх валютних резервів і створення Регіонального стабілізаційного фонду. Таке рішення було схвалене в травні 2007 р., проте деталі створення Фонду ще обговорювалися. В умовах глобальної фінансової кризи в лютому 2009 р. було вирішено збільшити розмір фонду до 120 млрд дол., а навесні – узгоджено розміри внеску до фонду кожної з країн-учасниць. Угода про багатосторонність Чіангмейської ініціативи була підписана в грудні 2009 р. і вступила в дію в березні 2010 р.

У травні 2012 р. було прийнято рішення про її розширення до 240 млрд дол. і створення Лінії попередження (CMIM Precautionary Line, CMIM–PL) на зразок програми, яка діяла в рамках МВФ, для запобігання фінансовим кризам. Частка Фонду, відокремлена від МВФ, зросла від 20 до 30%, заплановано довести її у 2014 р. до 40%. У результаті розширення фінансування CMIM країни-учасниці могли, у разі потреби, отримати допомогу до 30 млрд дол.

На відміну від значних досягнень «АСЕАН+3» у сфері фінансового співробітництва, у торгово-економічній сфері глобальна криза сприяла інтенсифікації переговорів поза межами цього форуму. В умовах стагнації Дохійського раунду глобальних переговорів ВТО вони набули переважно багатостороннього регіонального характеру (на відміну від двосто-

ронніх угод про вільну торгівлю після Азійської кризи 1997–1998 рр.).

У листопаді 2012 р. на Східноазійському саміті в Пномпені АСЕАН виступила з офіційною ініціативою створення Регіонального всебічного економічного партнерства (Regional Comprehensive Economic Partnership, РКЕП) – зони вільної торгівлі у форматі «АСЕАН+6» між АСЕАН та її партнерами по діалогу, з якими вона досягла двосторонніх ФТА (США і Росія не були включені, оскільки не мали таких угод з АСЕАН). Загальні принципи цього проекту обговорювалися з часу створення Східноазійського саміту, їх було ухвалено на Балійському саміті АСЕАН у листопаді 2011 р. Ініціатива РКЕП була спрямована на те, щоб зберегти центральну роль АСЕАН в економічній інтеграції Східної Азії й АТР. Пномпенський порядок денний (квітень 2012 р.) підкреслював прагнення АСЕАН через імплементацію цієї угоди поєднати всі підписані до того часу двосторонні ФТА в одну, щоб відігравати провідну роль у процесі формування регіональної економічної архітектури.

Причинами ініціювання Асоціацією РКЕП у листопаді 2012 р. були уповільнення глобального економічного зростання й активізація переговорів з ТПП. Обидві ініціативи – ТТП і РКЕП – мали на меті поєднання угод про вільну торгівлю, які на той час існували, на основі єдиних правил і створення спільного ринку. Проте між ними існували серйозні відмінності, передусім у тому, що ТПП намагалася створити нові, більш високостандартні правила торгівлі.

Стандарти РКЕП були значно нижчі. Цей проект передбачав: удосконалення ФТА, досягнутих АСЕАН з регіональними державами з ураховунням різного рівня їх розвитку; поступову лібералізацію на основі збереження протекціонізму деяких чуттєвих галузей/груп товарів; більш швидку лібералізацію торгівлі, ніж сфери послуг та інвестицій[795]. Він не включав положення про права

[795] Regional Comprehensive Economic Partnership. Joint Statement. The First Meeting of Trade Negotiating Committee. 10 May 2013 / Association of Southeast Asian Nations // http://www.asean.org/news/asean-statement-

людини і захист навколишнього середовища, як ТПП. Переговори із РКЕП розпочалися у травні 2013 р., їх заплановано завершити до 2015 р., коли буде створено Економічну спільноту АСЕАН.

Проекти ТПП і РКЕП оцінювалися багатьма оглядачами як свідчення геополітичного суперництва між США і Китаєм. За коментарем «Файненшл Таймс»[796], відсутність президента Обами на саміті АТЕС в Індонезії надала переваги Китаю. Президент Сі Цзіньпін, перебуваючи в Індонезії, заявив про підтримку планів досягти РКЕП до 2015 р. і виступив з ініціативою створення Азійського інфраструктурного банку з капіталом 50 млрд дол. За оцінками деяких експертів, відсутність Б. Обами свідчила про складність просування переговорів з ТПП. Тож конкуренція з боку Китаю могла стати стимулом для США знизити стандарти ТПП, щоб успішно завершити переговори. Висловлювалася також думка, що через деякий час обидві угоди – ТПП і РКЕП – у тій чи інший формі будуть поєднані, тим більше, що сім держав (Японія, Австралія, Нова Зеландія, Малайзія, Сінгапур, В'єтнам і Бруней) були учасниками обох проектів.

За деякими коментарями, ініціатива РКЕП з боку АСЕАН була спричинена також стурбованістю з приводу можливого досягнення Північно-Східної ФТА між Японією, Китаєм і Республікою Корея (без участі АСЕАН). Це питання обговорювалося на тристоронніх самітах Японія-Китай-Республіка Корея. Роботу над технічним обґрунтуванням тристоронньої угоди про вільну торгівлю було завершено наприкінці 2011 р. У травні 2012 р. було підписано тристоронню інвестиційну угоду, яка передбачала захист взаємних інвестицій. Вона стала не лише першою угодою між Японією, Китаєм і Республікою Корея в економічній сфері, але й важливим політичним кроком у напрямку полегшення переговорів з ФТА.

---

communiques/item/regional-comprehensive-economic-partnership-rcep-joint-statement-the-first-meeting-of-trade-negotiating-committee

[796] Obama's Absence Boosts China Trade Deal. By Demetri Sevastopulo in Hong Kong, Shawn Donnan in London and Ben Bland in Jakarta // Financial Times. October 15, 2013 // http://www.ft.com/intl/cms/s/0/07 d739 c2–3556–11 e3–952 b-00144 feab7 de.html?siteedition=intl#axzz2 huoIHJF8

Можливість такої угоди між трьома державами Північно-Східної Азії ще кілька років тому повністю відкидалася. Тому сама постановка питання про це розцінювалася як сигнал важливих змін у регіональному й глобальному середовищі. Перший раунд офіційних переговорів відбувся в Сеулі у березні 2013 р., проте вони були загальмовані через загострення територіальних суперечок між їх учасниками в Східно-Китайському морі[797].

Одним із пріоритетних напрямків багатостороннього залучення адміністрація Б. Обами визначила Тихоокеанський острівний форум (Pacific Island Forum), з яким США підтримувала відносини як партнер по діалогу. У рамках цього партнерства було запропоновано велику кількість ініціатив з адаптації острівних націй південного Тихоокеанського регіону до зміни клімату, сприяння їхньому стійкому економічному розвитку, посилення продовольчої безпеки, кращого доступу до питної води, підтримки здорової екосистеми, боротьби з транснаціональними загрозами, такими як піратство, торгівля людьми, нелегальне рибальство, відмивання грошей тощо. Рівень представництва США на щорічному діалогові Форуму з провідними партнерами значно зріс. У серпні 2012 р. Х. Клінтон стала першим держсекретарем США, який взяв у ньому участь, прибувши для цього на о-ви Кука. Постійний представник США в ООН Сьюзен Райс регулярно зустрічалася зі своїми тихоокеанськими колегами для обміну думками з основних питань порядку денного ООН, передусім із тими, які стосувалися транснаціональних проблем.

Прикладом багатосторонньої дипломатії США стали також тристоронні консультації між США та їхніми регіональними союзниками/партнерами: США-Японія-Республіка Корея (про що йшлося у попередньому параграфі), США-Японія-Австралія, США-Японія-Індія. Регулярним діалогом співробітництва між США, Японією і Австралією був Форум з безпеки і співробіт-

[797] Yukon Huang. The Economics behind the China-Japan Dispute. Sept. 24, 2012 // Financial Times // http://blogs.ft.com/the-a-list/2012/09/24/the-economics-behind-the-china-japan-dispute/: China Protests Spur Japanese Nationalists / Ibidem // http://www.ft.com/intl/cms/s/0/09680884–03 a2–11 e2-bad2–00144 feabdc0.html?siteedition=uk#axzz2 i35 bVx6 V

ництва у Східній Азії на рівні заступників міністрів закордонних справ і міністрів оборони, започаткований у 2007 р. за адміністрації Дж. У. Буша. У лютому 2013 р. відбулася його п'ята сесія, під час якої обговорювалися питання тристороннього політичного, військового й оборонного співробітництва в таких сферах як гуманітарна допомога, в тому числі внаслідок природних лих, розвиток здатності до колективної відповіді, морська безпека, регіональна ситуація у зв'язку з останнім північнокорейським ядерним випродуванням[798]. Міністри оборони й закордонних справ трьох держав до кінця 2013 р. зустрічалися тричі під час участі в Діалозі Шангрі-Ла в Сінгапурі.

Тристоронній діалог між США, Японією й Індією з широкого кола регіональних і глобальних питань взаємного інтересу було започатковано у грудні 2011 р. У травні 2013 р. відбувся четвертий діалог, зосереджений на питаннях торговельної поєднуваності «ширшого Індійсько-Тихоокеанського регіону», регіональної та морської безпеки, співробітництва у міжнародних форумах[799].

За аналізом Р. Буша, адміністрація Обами виступала за «концерт держав», але цю ідею було легше запропонувати, ніж втілити, оскільки його учасники мали мінімізувати взаємні підозри й максимізувати спільне співробітництво. Особливо складною була ця проблема у відносинах США з Японією і РК, які ревниво ставилися до розвитку альянсів одна одної зі США і відносин з Китаєм, тоді як Пекін висловлював стурбованість, що США і два їхні азійські союзники об'єднаються проти нього[800].

---

[798] Australian, Japanese, and U. S. Officials Meet for Security and Defense Cooperation Forum. Media Note. Office of the Spokesperson, Washington, DC, February 13, 2013 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/02/204574.htm

[799] U.S.-Japan-India Trilateral Meeting Media. Note Office of the Spokesperson Washington, DC May 1, 2013 // Ibidem // http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/05/208819.htm

[800] Bush, Richard. The United States and China: A G–2 in the Making? Op. cit.

Підсумовуючи результати зовнішньої політики першої адміністрації Обами напередодні президентських виборів 2012 р., її представники зазначали, що вона завершила війну в Іраку, успішно здійснювала «відповідальний перехід» в Афганістані, щоб вивести всі американські війська до 2014 р., більше зосередилася на загрозі з боку «Аль-Каїди», у результаті чого її мережа, особливо в Афгансько-Пакистанському регіоні, була значною мірою зруйнована. У результаті цього вона перегорнула сторінку десятиліття війни і відновила глобальне лідерство США. Здійснювалося «більш розумне й усебічне залучення зі світом» для кращої відповіді на проблеми XXI ст., було відновлено традиційні альянси і партнерства США, прокладено дорогу до співробітництва з країнами, що розвиваються, й іншими акторами, докладалися реальні зусилля для підтримки більшої здатності до дії системи Об'єднаних націй та розвитку зв'язків з іншими багатосторонніми регіональними організаціями. Зрештою держави світу оцінювали США в більш конструктивному і партнерському дусі, більше були націлені на пошук спільних із США рішень нагальних світових проблем[801].

За словами постійного представника США в ООН С. Райс, «Багато аспектів нашої безпеки, наших цінностей, наших відносин в усьому світі покращилися за лідерства Б. Обами, у результаті чого тепер ми перебуваємо в більшій безпеці, нас більше поважають, ми більш ефективні у здійсненні цілей, найважливіших для американського народу»[802].

В одній з останніх промов на посаді держсекретаря Х. Клінтон оцінила «стратегічний поворот» США до Східної Азії в термінах

---

[801] Remarks by Ambassador Susan E. Rice, U. S. Permanent Representative to the United Nations, at the Mashable Social Good Summit, New York, NY, September 23, 2012 / U. S. Department of State // http://usun.state.gov/briefing/statements/198102.htm; UNGA 67 and U. S. Multilateral Priorities Remarks Esther Brimmer, Assistant Secretary, Bureau of International Organization Affairs, Center for Strategic and International Studies, Washington, DC, September 18, 2012 / Ibidem // http://www.state.gov/p/io/rm/2012/197845.htm

[802] Remarks by Ambassador Susan E. Rice… September 23, 2012. Op. cit.

«креативної дипломатії», прикладами якої були: підписання Договору про дружбу і співробітництво з АСЕАН, що відкрило двері до постійного представництва США у Східноазійському саміті й підняло цей форум до обговорення чутливого питання про ситуацію в Південно-Китайському морі; підтримка політики Індії «Дивитися на Схід», щоб залучити цю велику демократію до Азійсько-Тихоокеанської архітектури; використання торговельних переговорів з ТПП для вироблення спільних підходів з колишнім ворогом Америки В'єтнамом; підтримка економічними, дипломатичними і політичними засобами «відкриття» Бірми; передислокація й адаптація військової позиції США в АТР, а також зміцнення альянсів через нові економічні й безпекові угоди, щоб нагадати регіону про незамінну роль у ньому Америки[803].

Друга адміністрація Обами (з січня 2013 р.) продовжила східноазійську політику в напрямках, визначених у попередній період, проте були ознаки того, що регіон втрачає пріоритетність у зовнішній політиці США у зв'язку з подіями на Близькому Сході – з ескалацією ситуації в Єгипті, одним із наслідків якої стало скинення законно обраного уряду; громадянською війною в Сирії та використанням урядом Асада хімічної зброї, що порушило питання про можливість нанесення по ній повітряних ударів США; відкриттям можливостей до переговорів з Іраном щодо його ядерної програми; визначенням основним пріоритетом другої адміністрації Обами ізраїльсько-палестинського урегулювання.

Події на Близькому Сході привертали основну увагу адміністрації з кінця 2012 р. Х. Клінтон була змушена достроково залишити Східноазійський саміт у Пномпені для поїздку до Єрусалиму й Рамалли (через ракетні удари по містах Ізраїлю із сектора Газа) і до Каїру (у зв'язку з ескалацією політичної ситуації в Єгипті). Близькосхідна проблематика стала переважати у щоденних брифінгах

[803] Remarks on American Leadership at the Council on Foreign Relations. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Washington, DC, January 31, 2013 / U. S. Department of State // http://www.state.gov/secretary/rm/2013/01/203608.htm

Держдепартаменту США. Останнє сенатське слухання у комітеті з міжнародних справ за участю держсекретаря Х. Клінтон було присвячене ситуації на Близькому Сході і в Північній Африці[804]. Перший офіційний закордонний візит держсекретаря Д. Керрі, на відміну від Х. Клінтон, відбувся не до Східної Азії, а до Європи і Близького Сходу. Візити президента Обами до Індонезії, Малайзії та Філіппін у жовтні 2013 р. було скасовано через бюджетну кризу в США, яка супроводжувалася (вперше) частковим 16-денним закриттям американського уряду.

Відсутність Б. Обами на самітах АТР, «США-АСЕАН» і Східноазійському саміті в жовтні 2013 р. була розцінена багатьма експертами і політиками у Східній Азії як кінець «стратегічного повороту» США[805]. Свого часу такі дії з боку президентів У. Клінтона і Дж. Буша-молодшого сприймалися в АСЕАН як відсутність уваги США до регіону і мали негативний ефект на їхній регіональний імідж. Цього разу оцінки були аналогічними. Заслуговує на увагу коментар колишнього генерального секретаря АСЕАН Р. Северіно, за яким скасування «в останню хвилину» візитів президента не лише підкреслювало «давно передбачувану обмеженість перебалансування США до Східної Азії», але й надало Китаю несподівану «золоту» можливість для подальшої надмірно наполегливої політики в регіоні та у світі загалом. Хоч присутність США, особливо їхнього флоту в західному тихоокеанському регіоні залишалася найбільшою, у сфері дипломатії та міжнародних відносинах загалом багато значив символізм. Найбільш важливим було те, що скасування поїздки викликало сумнів у надійності зобов'язань і намірів США, від яких залежало багато держав, і показало, що вони могли стати заручниками внутрішньої політики США чи подій на Близькому Сході. За відсутності прези-

---

[804] Remarks on American Leadership at the Council on Foreign Relations… January 31, 2013. Op. cit.

[805] Bower, Ernie and Kathryn Tinker. The Malaysia Curse: Will a U. S. President Ever Get to Kuala Lumpur? October 2, 2013 / Indopacificreview // http://www.indopacificreview.com/sk_portfolio/malaysia-curse-will-u-s-president-ever-get-kuala-lumpur/; Perlez,Jane. Cancellation of Trip by Obama. Op. cit.

дента Обами на щорічних самітах/зустрічах присутність китайського президента Сі Цзіньпіна і прем'єр-міністра Лі Кецяна, їхні візити до регіональних країн, за оцінкою Р. Северіно, мали місце в критичний для Східної Азії й американсько-китайських відносин час, у зв'язку з чим «непоява Обами могла стати поворотним моментом»[806].

Виникало питання: чи можуть США бути надійним партнером східноазійських держав за відсутності порядку в себе вдома. За деякими коментарями, часткове закриття уряду в жовтні 2013 р. було другим значним ударом по привабливості американської моделі розвитку після фінансової кризи 2008 р., цього разу в політичній сфері. Іншою проблемою була здатність США підтримувати свою стратегію в Східній Азії за величезного скорочення оборонного бюджету, запланованого на наступні п'ять років.

У той час як поїздку президента Обами до Східної Азії було скасовано, візити міністра оборони Ч. Хагеля до Японії й Республіки Корея підтверджували, що «стратегічний поворот» США стосувався головним чином військової сфери[807]. Під час цих візитів Ч. Хагель взяв участь у підписанні нової оборонної угоди з Японією, святкуванні 60-річчя американсько-південнокорейського альянсу, повідомив про розміщення чотирьох прибережних бойових суден у Сінгапурі та збільшення спільних військових навчань у Східній Азії

Інші експерти вважали такі оцінки нерозумінням політики США. За аналізом Е. Ікономі, директора азійських досліджень Ради з міжнародних справ[808], «осьовий поворот» означав: по-перше, визнання важливих і тривалих інтересів США в регіоні та потребу

---

[806] Severino, Rodolpho. How will Obama's No-Show be Remembered? Op. cit.

[807] Steinhauer, Jennifer. Back in Asia, Hagel Pursues Shift to Counter China's Goals in Pacific. October 2, 2013 // The New York Times // http://www.nytimes.com/2013/10/03/world/asia/chuck-hagel-in-asia.html?src=recg

[808] Economy, Elizabeth. Pivot Necessary to Sustain Long-term US Interests // Global Times. 2013–10–29 // http://www.globaltimes.cn/content/821132.shtml#.UnIYBVMtiVC

більшої уваги до нього; по-друге, визначення пріоритетом США підтримку регіональної безпеки, передусім відкритих і безпечних морських шляхів, через які проходить близько 50% світової торгівлі, включаючи четверту частину торгівлі США; по-третє, здійснення в регіоні політики, яка сприяє владі закону, прозорості й іншим основам якісного управління. Зрештою «поворот» став відповіддю на потребу більш сильної регіональної присутності США для забезпечення балансу сил через стурбованість їхніх регіональних союзників і партнерів розширенням безпекових інтересів і діяльності Китаю. Суть «повороту» полягала у встановленні «дорожніх правил» для Східної Азії й АТР, які Вашингтон не міг скласти і впроваджувати самостійно. Їх вироблення відбувалося в результаті складних переговорів між багатьма регіональними акторами (у рамках ТПП, переговорів про Код поведінки сторін у Південно-Китайському морі тощо).

До кінця 2013 р. східноазійський регіон продовжував характеризуватися браком значимих багатосторонніх угод та інституцій, особливо у військовій і безпековій сферах. Упродовж останніх років регіональний клімат у сфері безпеки значно погіршився з огляду на поведінку Північної Кореї, загострення конфліктів у Східно-Китайському і Південно-Китайському морях, більш наступальну політику Китаю в просуванні своїх інтересів, відхід Японії від багатьох стримуючих чинників у військовій сфері, посилення націоналізму в усіх країнах регіону. Це вимагало від адміністрації Обами посилення хеджування та військових гарантій регіональним союзникам і партнерам США. Водночас вона була змушена більшою мірою лавірувати, щоб пояснити таку позицію Пекіна в умовах, коли взаємозалежність між США і Китаєм з багатьох питань їхніх національних інтересів – на двосторонньому, регіональному і глобальному рівнях – зросла. Складність ситуації вимагала формулювання нових ідеологічних концепцій і зовнішньополітичних ініціатив, більш інтенсивної двосторонньої та багатосторонньої дипломатії, важливим елементом якої був розвиток взаємної довіри для зменшення ризику інцидентів та їх урегулювання у разі виникнення. Акцент на цьому посилювався у міру наближення 100-річчя початку Першої світової війни,

Отже, інтеграція, яка реалізовувалася на двосторонньому і багатосторонньому рівнях, була однією з найважливіших складових зовнішньої політики адміністрації Обами. Відносини США на багатосторонньому рівні посилювали двосторонні відносини, які, у свою чергу, забезпечували платформу для їх ефективного багатостороннього залучення. Воно реалізувалося через посилення зобов'язань США щодо участі у багатосторонніх регіональних форумах, розвиток політичних відносин з АСЕАН і підтримку її центральної ролі в регіональній архітектурі, ініціювання багатосторонніх консультацій і переговорів, включаючи Транс-Тихоокеанське партнерство, вступ до Східноазійського саміту і зусилля щодо його перетворення на основний регіональний форум зі стратегічних питань, підтримку «процесу АТЕС», реалізацію багатосторонніх ініціатив (в тому числі розвиток субрегіону Нижній Меконг), посилення ролі регіональних структур за участю США.

Незважаючи на неоднозначність оцінок «стратегічного повороту» США до Східної Азії, усі регіональні держави, включаючи Китай, визнавали їх важливу стабілізуючу роль у регіоні й були зацікавлені у її продовженні. Завданням американського уряду було здійснення «розумної влади» та дотримання балансу між її різними складовими у взаємодії з регіональними державами, економіками і багатосторонніми інституціями в такому складному й динамічному регіоні як Східна Азія.

ВИСНОВКИ

Політика США в Східній Азії у постбіполярному світі зазнала суттєвих змін, що обумовлювалося як глобальними й регіональними процесами, так і внутрішніми трансформаціями у східноазійських державах і в самій Америці.

Цілі зовнішньої політики – влада, мир, процвітання і принципи («чотири Пі» – power, peace, prosperity and principles[809]) – залишалися незмінними і взаємодоповнюваними. Цілі самозахисту, стримування агресії, поширення впливу на інші нації, які узагальнює термін «влада», досягалися переважно військовими засобами. Підтримання миру реалізовувалося передусім через дипломатію та співробітництво націй для уникнення і зменшення конфліктів, «процвітання» – через торгово-економічну політику, а «принципи» – через втілення у зовнішньополітичній сфері американських цінностей та ідеалів. Проте за нових умов світового розвитку співвідношення цих цілей і методи їх реалізації змінилося.

Важливим завданням американської політики в Східній Азії залишилася підтримка миру і стабільності, але з припиненням ядерного протистояння двох наддержав, зникненням загрози поширення комунізму і стрімким розвитком процесів економічної глобалізації США почали поступово скорочувати військову присутність у Східній Азії і виявили прагнення досягти перерозподілу військових витрат зі своїми регіональними союзниками. Більшого значення набула торговельно-економічна політика в цілях процвітання. Якщо в біполярний період вона була складовою частиною політики США у сфері безпеки і служила цілям зміцнення

---

[809] Jentleson, Bruce W. American Foreign Policy. The Dynamics of Choice in the 21st Century. – New York, 2013.

союзних і дружніх до них держав, включаючи одностороннє відкриття американських ринків, то в нових умовах світового розвитку, коли економічний компонент влади посилився, Вашингтон відокремив економіку від сфери безпеки, вимагаючи «чесної торгівлі» на основі взаємності. Якщо в умовах «холодної війни» США утримувалися від критики авторитарних режимів у регіональних державах, то після її завершення вони почали просувати демократію як систему управління, захист прав людини та інші американські цінності. Значний вплив на політику всіх адміністрацій США мала теорія «демократичного миру», за якою держави, які управляються демократичними інституціями і піднімають життєві стандарти своїх народів через торгівлю, менше схильні воювати одна з одною. Відбулися зміни в регіональній стратегії США на основі поступового переходу від доктрини «стримування» до різних форм «залучення» колишніх противників.

Змінилося також ставлення східноазійських держав до США. Якщо під час «холодної війни» вони були готові приймати регіональне домінування США через значні вигоди безпекового й економічного характеру, які вони від цього отримували, то після її закінчення в них спостерігалося зростання націоналізму. Регіональні союзники США виявили прагнення до більшої самостійності в міжнародних відносинах, позбавлення від американського домінування та формування багатополюсного світового порядку. Невпевненість у гарантіях своїй безпеці з боку США примусила їх шукати інші можливості її забезпечення, включаючи налагодження політичного діалогу з сусідніми державами і створення багатосторонніх регіональних інституцій. Наполегливе просування Вашингтоном «універсальних цінностей» американського зразка призвело до більшого дистанціювання регіональних держав від США в політичній сфері, сприяло пошуку ними спільної ідентичності на основі «азійських цінностей».

Більш незалежній позиції східноазійських держав на міжнародній арені сприяли їхні видатні економічні успіхи у 1980–1990-х рр. та інтенсивні процеси регіональної економічної інтеграції. Це також збільшило зацікавленість США в економічному залученні до регіону, спричинило потребу створення багатосто-

ронніх регіональних форумів для посилення економічного співробітництва і свідомого керівництва інтеграційними процесами.

Американські уряди обстоювали концепцію економічної інтеграції в межах Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР) за участю США на противагу вужчій «Східній Азії» з японським (до кінця XX ст.) чи китайським (з початку XXI ст.) домінуванням і чинили спротив будь-яким проектам створення суто азійських регіональних інституцій. Географічні рамки Азійсько-Тихоокеанського регіону окреслювалися Вашингтоном у складі економік-членів форуму АТЕС. За адміністрації Обами було також сформульовано концепцію «ширшого АТР» або «Індійсько-Тихоокеанського регіону» з включенням до нього Індії, яка мала зі Східною Азією/АТР тісні економічні зв'язки, і відносини з якою посідали важливе місце в регіональній стратегії США.

У постбіполярну епоху більшого значення набуло збереження регіонального балансу влади у зв'язку з посиленням торгово-економічних суперечок між США і Японією, стрімким розвитком Китаю та його перетворенням на регіонального і глобального лідера, активним залученням до Східної Азії Індії, посиленням конкуренції між «великими» державами за регіональний вплив, а також у зв'язку з розпорошення влади між різними державними і недержавними акторами в умовах глобалізації.

Незважаючи на більш незалежну позицію східноазійських держав, включаючи союзників США, регіональні проблеми у сфері безпеки – незавершеність процесів об'єднання Китаю і Кореї, поява північнокорейської ракетно-ядерної проблеми, стрімке піднесення Китаю та посилення наступальності його політики в обстоюванні національних інтересів, поступове відродження військової сили Японії, збереження взаємної недовіри між регіональними державами, посилення територіальних суперечок між ними у Східно-Китайському і Південно-Китайському морях – сприяли їхній зацікавленості у збереженні американської військової присутності, а також зміцненню двосторонніх військово-політичних альянсів та розвитку двосторонніх партнерств зі США.

До традиційних проблем регіональної безпеки додалися нетрадиційні загрози (тероризм, нелегальна торгівля наркотиками

і людьми, проблеми екології і зміни клімату та ін.), які виходили поза межі двосторонніх альянсів, мали транснаціональний характер і вимагали колективних дій. Це сприяло виникненню багатосторонніх регіональних форумів у сфері безпеки – АРФ, Східноазійський саміт, Діалог Шангрі-Ла, зустрічі «АДММ+» тощо.

США підтримали багатосторонні регіональні інституції, сприяли їх зміцненню, посиленню ефективності та спрямованості на результат і водночас намагалися реалізувати через них своє регіональне лідерство. Підтримка багатосторонніх інституцій була новим явищем у регіональній політиці США. Вона обумовлювалася усвідомленням американськими урядами характеру нової епохи, яка створювала як безпрецедентні економічні можливості, так і нові проблеми, які не покривалися двосторонніми альянсами і які не можна було вирішити на двосторонньому рівні. Визнавалася потреба вироблення заходів довіри у регіоні зі значним конфліктним потенціалом, плавної адаптації Китаю до існуючого регіонального порядку через мережу багатостороннього співробітництва, формування нової глобальної і регіональної архітектури, адекватної новим умовам світового розвитку.

До кінця досліджуваного періоду сформувалося кілька форматів регіональної інтеграції: АСЕАН (1967 р.) у межах Південно-Східної Азії; АТЕС (1989 р.) за участю економік обох – азійського й американського – сторін Тихого океану; «АСЕАН+3» (1997 р.) у складі лише східноазійських держав; Східноазійський саміт (2005 р.) із включенням додатково Австралії, Нової Зеландії, Індії, а з 2011 р. – США і Росії. У графічному вигляді їх можна представити як кола із центром в АСЕАН, що описують одне одного і в деяких місцях перетинаються. У сфері безпеки йшлося про здійснення в рамках регіональних форумів упереджувальної дипломатії, розвиток заходів довіри, менеджмент регіональних проблем, розробку спільних норм поведінки, обов’язкових для виконання; в економічній – не просто про співпрацю, а про інтеграцію регіональних держав через ліквідацію торговельних бар’єрів та вироблення спільних правил і стандартів торгово-економічної діяльності.

Найбільш важливою інституційною угодою із забезпечення американських економічних і безпекових інтересів у регіоні, яка підтримувала регіональне залучення США і формувала систему вільної торгівлі в АТР, у Вашингтоні вважали АТЕС. «Процес АТЕС» був також частиною більш широкої економічної інтеграційної схеми – досягнення за участю США угод про вільну торгівлю, які перетинаються, одночасно в Північній Америці, Південній Америці й АТР, що найбільше відповідало їхнім інтересам. Торгово-економічні переговори на регіональному рівні доповнювали переговори на глобальному (через ГАТТ/ВТО) та двосторонньому рівнях з метою відкриття ринків для американських товарів і створення рівних умов ведення бізнесу для американських компаній, а отже – збільшення експорту та інвестицій США, з чим пов'язувалося зменшення їхнього великого торговельного дисбалансу, а врешті – дефіциту федерального бюджету.

Неоднозначні оцінки в США викликало створення в умовах Азійської кризи форуму «АСЕАН+3» за участю лише азійських держав, значення якого вдалося зменшити шляхом інших регіональних ініціатив, включаючи створення Східноазійського саміту і відновлення на початку XXI ст. «процесу АТЕС» .

На двосторонньому рівні пріоритетними залишалися відносини США з Японією, Китаєм і Республікою Корея, розвиток яких, проте, не був прямолінійним.

Основою регіональної політики США у Східній Азії залишалися відносини з Японією, які в нових умовах світового розвитку ґрунтувалися на трьох основах – оборонного союзу, економічних зв'язків і глобального партнерства. Вони характеризувалися періодичними спадами і навіть кризами. Особливо сильним було напруження в американсько-японських відносинах з кінця 1980-х до середини 1990-х рр., що пов'язувалося зі складним процесом торгово-економічних переговорів та невизначеністю перспектив двостороннього військово-політичного альянсу. Серйозна криза двосторонніх відносин мала також місце у 2009–2010 рр. після приходу до влади опозиційної Демократичної партії Японії, яка тривалий час критикувала правлячу Ліберально-демократичну партію за надто велику залежність від США. У цей час

загострилася «окінавська проблема», пов'язана зі спротивом місцевих жителів перебуванню американських військових баз на о. Окінава, яка вийшла на порядок денний двосторонніх відносин ще в середині 1990-х рр. Питання про переміщення військово-повітряної бази США Футенма могло підірвати увесь комплекс американсько-японських відносин. «Окінавська проблема» засвідчила існування суттєвих відмінностей у двосторонніх відносинах на урядовому і суспільному рівнях та потребу здійснення ефективної публічної дипломатії для розвитку сприятливої для США суспільної думки серед молодшого покоління японців.

США і Японія конкурували за регіональний вплив у Східній Азії. Японський уряд іноді займав відмінну від США позицію (як під час Азійської кризи), але загалом сприяв їх регіональному залученню і підтримував їх у багатосторонніх форумах. Водночас у постбіполярний період суттєво зросла глобальна роль Японії, яка стала надійним партнером США у справах поза межами регіону.

Відносини між США і Республікою Корея були більш рівними, ніж із Японією. Значний вплив на них мала північнокорейська проблема, яка сприяла посиленню їхнього військово-політичного альянсу, хоч антиамериканські настрої в південнокорейському суспільстві були навіть сильніші, ніж у японському. Якщо для США Північна Корея асоціювалася передусім із режимом, який грубо порушував міжнародниі угоди з нерозповсюдження зброї масового знищення, то для Республіки Корея – з корейським народом, який там проживав. Сеул очікував від переговорів нормалізації відносин з КНДР, а в кінцевому наслідку – об'єднання Кореї.

У північнокорейській політиці американські уряди дотримувалися різних стратегій, але усі вони виявилися неефективними. Результатом цього стала ядерна Північна Корея з ракетами середнього і дальнього радіусу дії, перспективами виробництва в найближчі роки ядерних боєголовок і можливістю нанесення ударів по континентальній частині США.

У відносинах з Китаєм усі американські уряди намагалися здійснювати його інтеграцію в регіональний і світовий порядок через «залучення» та співробітництво на різних рівнях, проте зна-

чення цих відносин у зовнішній політиці США досліджуваного періоду суттєво змінилося.

За Дж. Буша та У. Клінтона основне місце у двосторонніх відносинах посідали проблеми прав людини, торговельного дефіциту, захисту інтелектуальної власності, використання праці ув'язнених для виготовлення експортних товарів, розповсюдження ракетних технологій, питання вступу Китаю до ГАТТ/ВТО, продовження для нього статусу «найбільш сприятливої нації» у торгівлі, а також «тайванська проблема». За другої адміністрації Клінтона відбулися суттєві зрушення у двосторонніх відносинах, свідченням чого став візит президента США до Китаю влітку 1998 р. Вашингтон визнав ключову роль Китаю у вирішенні північнокорейської проблеми і підтримав його вступ до ВТО, тоді як Пекін виявив себе «відповідальним» регіональним актором під час Азійської кризи і приєднався до режиму нерозповсюдження. Унаслідок Азійської кризи та вступу до ВТО економічний і політичний вплив Китаю в регіоні різко зріс, його почали оцінювати більше як можливість, ніж «загрозу», як це було в попередній період.

У XXI ст., особливо після початку в 2008 р. глобальної фінансово-економічної кризи, американсько-китайські відносини вийшли на новий рівень. За адміністрації Дж. У. Буша Китай став основним «двигуном» глобального економічного зростання, другим найбільшим покупцем американського державного боргу, світовим інвестором і кредитором, членом «великої двадцятки». Зовнішня політика Китаю стала більш активною і набула глобального характеру, а його відносини з США – більш рівноправними. Якщо за президентства Дж. У. Буша було започатковано двосторонній економічний діалог, то за наступної адміністрації Б. Обами він піднявся до рівня Стратегічного й економічного діалогу, зросла взаємозалежність двох держав, описана термінами «Чімеріка» і «велика двійка». Хоча в порядку денному двосторонніх переговорів продовжували переважати торгово-економічні питання, вони усе більше зосереджувалися на регіональних і глобальних проблемах (ситуація на Корейському півострові, зміна клімату, вироблення спільної позиції щодо Сирії, Ірану тощо).

Усі американські уряди проводили політику позитивного розвитку відносин з Китаєм, проте вона визначалася не лише стратегією «залучення». Мало місце поєднання трьох складових: співробітництва, конкуренції і конфронтації. Найбільшим виявом конфронтації стала Тайванська криза 1995–1996 рр. Після цього дві держави демонстрували прагнення здійснювати управління двосторонніми відносинами, щоб їхня конкуренція, яка є неминучою, не переростала у конфронтацію. Водночас стрімке піднесення Китаю, довготермінові цілі якого залишалися нез'ясованими, а поведінка – важкопрогнозованою, обумовлювало здійснення всіма американськими урядами політики, яка багатьма розцінювалася як «стримування» Китаю, тоді як її метою було «перестрахування» у випадку несприятливого розвитку подій. Аналогічну політику проводив Пекін, що відображало брак довіри держав до стратегічних планів одна одної.

Двосторонні відносини між США, Японією і Китаєм перебували в тісному взаємозв'язку і мали значний взаємовплив. Японсько-китайські відносини, які ускладнювалися історичними питаннями і територіальними суперечками у Східно-Китайському морі, мали вирішальний вплив на ситуацію у Східній Азії і на регіональні інтеграційні процеси. Вашингтон виступав за зближення між ними, але не за рахунок американських інтересів. З початку XXI ст. виникла проблема узгодження американсько-японських і американсько-китайських відносин, однаково важливих для США (хоча й за різними критеріями). Ніколи раніше Америка не мала справи одночасно з сильною Японією і сильним Китаєм. До кінця 2013 р. адекватних підходів до цього питання не було вироблено.

Відносини США з АСЕАН після закінчення «холодної війни» послабилися, що було обумовлено збільшенням уваги Вашингтона до проблем економічної безпеки, посиленням ним критики регіональних моделей розвитку, закриттям американських баз на Філіппінах, слабкістю АСЕАН як регіональної інституції. За адміністрації У. Клінтона ця критика посилилася. Водночас в умовах Азійської кризи значно погіршився імідж США в Південно-Східній Азії. Другу хвилю антиамериканських настроїв викликали односторонні дії США в Іраку, прийняття «доктрини Буша»

та антиісламська пропаганда в ході глобальної війни з тероризмом. В умовах зменшення американського впливу в ПСА цю нішу швидко зайняв Китай, особливо після підписання у 2002 р. угоди про вільну торгівлю з АСЕАН.

На початку XXI ст. розпочалося реформування АСЕАН, виникли нові регіональні форуми з її центральною роллю. АСЕАН опинилася у вигідному становищі нетрадиційного регіонального лідера, сила якого обумовлювалася його відносною слабкістю. Крім того, принципи її діяльності, які базувалися на неформальності, компромісі та консенсусі, були найбільш прийнятними для східноазійських держав. Це зумовило прийняття лідерства АСЕАН усіма великими регіональними державами і водночас посилило їх конкуренцію за вплив на неї. Вашингтон підтримав лідерство АСЕАН у Східній Азії й АТР, посилив її інституційну підтримку, підняв рівень представництва на двосторонніх переговорах, висунув низку ініціатив у сфері торгово-економічного співробітництва. Якщо за другої адміністрації Дж. Буша-молодшого такий напрямок лише окреслився, то за першої адміністрації Б. Обами він набув конкретного змісту. Незважаючи на успішність такого курсу, для збереження позитивних здобутків було важливим продовження його послідовного здійснення другою адміністрацією Б. Обами та докладання нею постійних зусиль для підтримки високого профілю відносин.

На рівні двосторонніх відносин із державами-членами АСЕАН пріоритетними для США були відносини з Індонезією – найбільшою державою Південно-Східної Азії і неформальним лідером Асоціації, хоча вони зазнали суттєвої еволюції. Важливе значення, як з економічних, так і стратегічних причин, мала нормалізація відносин США з В’єтнамом (за уряду Клінтона) і М’янмою (за уряду Обами) – найбільшими регіональними державами ПСА після Індонезії.

Відмінність східноазійської політики адміністрації Обами від попередніх урядів на двосторонньому рівні полягала в її увазі до розвитку відносин з усіма регіональними державами, а не лише з «центрами сили». При цьому вона виходила з двох положень: по-перше, в умовах глобальної взаємозалежності та посилення значення транснаціональних проблем у сфері безпеки не існує друго-

рядних держав; по-друге, потрібно розвивати відносини не лише з їх урядами, але і народами, оскільки відмінність між ними має суттєвий потенціал негативного впливу на загальний комплекс відносин.

Поступово було закладено основи більш складної багатосторонньої регіональної архітектури у Східній Азії, яка формувалася хоча і взаємозалежними, але окремими економічною й політично-безпековою складовими. Відбулося зрушення від попередньої схеми регіональної безпеки «хаб-енд-споукс» з центром з США до більшої багатосторонності міжнародної регіональної системи з центром в АСЕАН. Регіональні інституції не замінили військово-політичні союзи і партнерства США, проте забезпечили американський уряд додатковими механізмами розвитку співпраці з регіональними державами і протидії нетрадиційним транснаціональним проблемам у сфері безпеки. Військово-політичні союзи і партнерства США зберегли своє значення, але пройшли через тривалий і непростий процес адаптації до нових умов міжнародного розвитку, який ще не завершився. Важливим чинником впливу на ситуацію в Східній Азії було зростання націоналізму в усіх східноазійських державах, що ускладнювало відносини між ними, а також регіональну стратегію США.

Східна Азія посідала важливе місце в політиці шести американських урядів постбіполярного періоду, але кожна з них мала різні пріоритети.

Основна увага адміністрації Дж. Г. У. Буша (1989–1993 рр.) була зосереджена на процесах краху соціалістичного табору, розпаду СРСР, завершення «холодної війни» і формування нового світового порядку. Водночас вона забезпечила участь США в АТЕС, ініціювала «глобальне партнерство» між США і Японією, здійснювала інтенсивні переговори з відкриття регіональних ринків для американських компаній і врятувала американсько-китайські відносини від розриву після подій на площі Тяньаньмень.

За урядування У. Клінтона (1993–2001 рр.) Східну Азію було визначено основним пріоритетом зовнішньої політики США. У. Клінтон ініціював створення «Нової тихоокеанської спільноти», розвинув регіональний підхід до торговельних переговорів, сприяв перетворенню АТЕС на основний двигун економічного

співробітництва в регіоні. У діях очолюваних ним урядів простежувалася мета інтегрувати США у регіон через посилення економічної взаємозалежності та розвиток політичних зв'язків як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівнях.

Уряди Дж. У. Буша-молодшого приділяли основну увагу «великому Близькому Сходу», де США вели війни в Афганістані й Іраку, а також глобальній війні з тероризмом. Остання призвела до посилення зв'язків між США і країнами АСЕАН у сфері безпеки, але американська стратегія одноосібних дій і превентивного удару посилила їх відчуження від Вашингтона. Хоч адміністрації Дж. У. Буша інвестували у Східну Азію менше ресурсів і уваги, ніж у «великий Близький Схід», вони збільшили допомогу з розвитку державам ПСА, порівняно з урядами У. Клінтона, і висунули низку важливих торговельно-економічних ініціатив, розвинутих адміністрацією Б. Обами.

Перший уряд Б. Обами (2009–2013 рр.) здійснив «стратегічний поворот» політики США з «великого Близького Сходу» до Східної Азії, продиктований як економічними, так і стратегічними мотивами. Перебалансування американської зовнішньої політики відбувалося одночасно у кількох сферах – політичній, дипломатичній, економічній, військовій, проте найбільш вираженим виявився її військовий компонент. У зв'язку з цим друга адміністрація Обами визначила основним пріоритетом східноазійської політики досягнення широкомасштабної торговельної угоди «Транс-тихоокеанське партнерство». Найбільш вираженою у зовнішній політиці США за президентства Б. Обами була її інтеграційна складова, що зближало його з У. Клінтоном.

За Демократичних урядів У. Клінтона і Б. Обами Східна Азія була пріоритетним регіоном у зовнішній політиці США, на відміну від Республіканських урядів Бушів. Незважаючи на різні регіональні пріоритети Республіканських і Демократичних урядів, у їхній східноазійській політиці (за винятком північнокорейської) простежувалася наступність. Відрізнявся рівень регіонального залучення, розміри спрямованих ресурсів, методи і принципи взаємодії з регіоном, але основні напрямки політики зберігалися. Крім реалізації безпосередніх економічних інтересів США і завдань у сфері безпеки, залучення США у Східну Азію відповідало їхнім

більш широким цілям створення регіональної системи на основі певних правил, які узгоджуються з американськими цінностями, як у безпековій, так і в торгово-економічній сфері, та вироблення механізмів їх дотримання всіма учасниками. Вона була складовою частиною нового регіоноцентричного глобального міжнародного порядку, який перебував у стадії формування.

Концептуальне забезпечення зовнішньої політики США за різних адміністрацій відрізнялося – від поступового відходу від «стримування» часів «холодної війни» Дж. Г. У. Буша, «розширення демократичної сім'ї народів» і «залучення» У. Клінтона, превентивної силової дипломатії Дж. Буша-молодшого до «залучення» і «розумної сили» Б. Обами. Водночас усі доповіді зі стратегії національної безпеки США визнавали важливість колективних дій через багатосторонній процес, який вимагав реформування і створення нових глобальних та регіональних багатосторонніх інституцій, постійного залучення до переговорів провідних регіональних держав для формування колективних підходів до питань спільних інтересів. Як після завершення Другої світової війни США сприяли створенню багатосторонніх інституцій, які забезпечили процвітання Європи і не дозволили «холодній» війні перерости в «гарячу», так і в нових умовах світового розвитку ставилося аналогічне завдання.

США визнавали зрушення в міжнародній системі від однополярності до «багатополюсності». Водночас розпорошення влади між різними державними й недержавними акторами в умовах глобалізації і загроза «безполярності» з непередбачуваними наслідками для міжнародної системи обумовлювали необхідність збереження лідерства США як основного пріоритету зовнішньої політики всіх постбіполярних американських урядів. Проте бачення ними сутності американського лідерства і методів його забезпечення відрізнялося. За президентства Б. Обами воно бачилося у формуванні «колективного лідерства» і «багатопартнерського світу», створення різноманітних коаліцій (за обов'язкової участі США) у складі різних держав, а також недержавних акторів, для вирішення конкретних завдань на місцевому, субрегіональному, регіональному і глобальному рівнях.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АВФ	– Азійський валютний фонд
АНЗСЕРТА	– Торговельна угода про тісніші економічні відносини між Австралією і Новою Зеландією
АПТ	– «АСЕАН+3» (Асеан, Японія, КНР, Республіка Корея)
АПТА	– Угода про преференційну торгівлю АСЕАН
АРФ	– Регіональний форум АСЕАН
АСЕАН	– Асоціація держав Південно-Східної Азії (Association of Southeast Asian Nations, ASEAN)
АСЕМ	– Саміт «Азія-Європа»
АТЕС	– Форум Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (Asia Pacific Economic Cooperation, APEC)
АТР	– Азійсько-Тихоокеанський регіон
АФТА	– Угода АСЕАН про вільну торгівлю (ASEAN Free Trade Agreement, AFTA)
ВВП	– внутрішній валовий продукт
ВНП	– внутрішній національний продукт
ВТО	– Всесвітня торговельна організація (або СОТ – Світова організація торгівлі)
ДНЯЗ	– Договір про нерозповсюдження ядерної зброї
ДПЯ	– Демократична партія Японії
ЄЕС	– Європейська економічна спільнота
ЄС	– Європейський Союз
СЕУ	– Східноазійське економічне угрупування (East Asian Economic Grouping)

СЕК	– Східноазійський економічний кокус (East Asian Economic Caucus)
ГАТТ	– Генеральна угода з тарифів і торгівлі
ГСП	– Генеральна система преференцій
ЗВТ	– зона вільної торгівлі
КАФТА	– Угода про вільну торгівлю між Китаєм і АСЕАН
КНР	– Китайська Народна Республіка
КНДР	– Корейська Народно-Демократична Республіка
КОРУС	– Угода про вільну торгівлю між США і РК
ЛДП	– Ліберально-демократична партія
МВФ	– Міжнародний валютний фонд
МАГАТЕ	– Міжнародна агенція з ядерної енергії
МІТІ	– Міністерство міжнародної торгівлі й промисловості Японії (The Ministry of International Trade and Industry, MITI)
НАФТА	– Північноамериканська угода про вільну торгівлю (North American Free Trade Agreement, NAFTA)
НІК	– нові індустріальні країни
НСН	– «найбільш сприятлива нація»
ОПІК	– Закордонна приватна інвестиційна корпорація (США) (Overseas Private Investment Corporation, OPIC)
РБ ООН	– Рада Безпеки Організації Об’єднаних Націй
ПБЕК	– Економічна рада Тихоокеанського басейну (the Pacific Basin Economic Council)
РК	– Республіка Корея
РКЕП	– Регіональне усебічне економічне партнерство (Regional Comprehensive Economic Partnership, RCEP)
ПЕКК	– Конференція з тихоокеанського економічного співробітництва (the Pacific Economic Cooperation Conference, PECC)
ПІІ	– прямі іноземні інвестиції
ПРО	– протиракетна оборона
ПСА	– Південно-Східна Азія

САС	– Східноазійський саміт
КЕПІА	– Широкомасштабне економічне партнерство у Східній Азії (Comprehensive Economic Partnership for East Asia, CEPEA).
СЕПТ	– Спільний ефективний преференційний тариф
ТАС	– Договір про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії (Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia, TAC)
ТІФА	– Рамкова угода з торгівлі й інвестицій (Trade and Investment Framework Agreement, TIFA)
ТПП	– Транс-тихоокеанське партнерство (Trans Pacific Partnership, TPP)
ФТА	– угода про вільну торгівлю (Free Trade Agreement, FTA)
ФТАА	– Зона вільної торгівлі обох Америк (Free Trade Area of the Americas, FTAA)
ЮНКЛОС	– Конвенція ООН про морське право (1982 р.) (United Nations Convention on the Law of the Sea, UNCLOS)
ЯСС	– Японські сили самооборони

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

ДЖЕРЕЛА

1. 1976 Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia [Electronic resource] / Center for International Law. – Access mode: http://cil.nus.edu.sg/1976/1976-treaty-of-amity-and-cooperation-in-southeast-asia-signed-on-24-february-1976-in-bali-indonesia-by-the-heads-of-stategovernment/

2. 1992 ASEAN Manila Declaration on the South China Sea. Signed on 22 July 1992 in Manila, Philippines by the Foreign Ministers [Electronic resource] / Center for International Law. – Access mode: http://cil.nus.edu.sg/1992/1992-asean-declaration-on-the-south-china-sea-signed-on-22-july-1992-in-manila-philippines-by-the-foreign-ministers/

3. 1992 U.S.-Japan Global Partnership Agreement [Electronic resource] / International Trade Administration. – Access mode: http://www.mac.doc.gov/japan-korea/market-opening/ta920109.htm

4. 1999 Joint Statement of East Asia Cooperation adopted on 28 November 1999 in Manila, the Philippines by the Heads of State/Government [Electronic resource] / Center for International Law. National University of Singapore. – Access mode: http://cil.nus.edu.sg/1999/1999-joint-statement-on-east-asia-co-operation-adopted-on-28-november-1999-in-manila-the-philippines-by-the-heads-of-stategovernment/

5. 2012 U. S. Engagement in the ASEAN Regional Forum. Fact Sheet. Office of the Spokesperson, Washington, DC, July 12, 2012 / U. S. Department of State [Electronic resource] – Access mode: http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/07/194895.htm

6. A National Security Strategy for a Global Age. The White House, December 2000. – Washington D.C., 2000. – 52 p.

7. A National Security Strategy for a New Century. The White House, May 1997. – Washington D.C., 1997. – 34 p.

8. A National Security Strategy for a New Century. The White House, October 1998. – Washington D.C., 1998. – 59 p.

9. A National Security Strategy for a New Century. The White House, December 1999. – Washington D.C., 1999. – 49 p.

10. A National Security Strategy of Engagement and Enlargement. The White House, July 1994. – Washington D.C., 1994. – 29 p.

11. A National Security Strategy of Engagement and Enlargement. The White House, February 1995. – Washington D.C., 1995. – 33 p.

12. A National Security Strategy of Engagement and Enlargement. The White House, May 1996. – Washington D. C., 1996. – 44 p.

13. A New Initiative to Overcome the Asian Currency Crisis – New Miyazawa Initiative (Oct 3, 1998) [Electronic resource] / Ministry of Finance Japan. – Access mode: http://www.mof.go.jp/english/international_policy/financial_cooperation_in_asia/new_miyazawa_initiative/e1 e042.htm

14. A Report on Latest Round of Six-Way Talks Regarding Nuclear Weapons in North Korea. Hearing before the Committee on Foreign Relations, United States Senate. One Hundred Eights Congress, Second Session, July 15, 2004. – Washington: U.S. G.P.O.: 2004. – 58 p.

15. Address at the University of Virginia. John Kerry, Secretary of State, University of Virginia, Charlottesville, VA, February 20, 2013 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/remarks/2013/02/205021.htm

16. Albright, Madeleine and William Woodward. Madam Secretary / Madeleine Albright, William Woodward. – New York: Marimax books, 2003. – 562 p.

17. Albright, Madeleine Korbel, Bronisław Geremek, Morton H. Halperin, Elizabeth Frawley Bagley. Threats to Democracy: Prevention and Response: Report of an Independent Task Force, sponsored by the Council on Foreign Relations [Electronic resource] / Madeleine K. Albright and Bronislaw Geremek, co-chairs; Morton H. Halperin, director; Elizabeth Frawley Bagley, associate director. – New York: Council on Foreign Relations, 2003. – Access mode: http://site.ebrary.com.proxy.lib.umich.edu/lib/umich/docDetail.action?docID=10026216

18. Albright, Madeleine Korbel. Memo to the President Elect: How We Can Restore America's Reputation and Leadership / Madeleine Albright with Bill Woodward. – New York, NY: Harper, 2008. – 326 p

19. Albright, Madeleine Korbel and William Woodward. The Mighty and the Almighty: Reflections on America, God, and World Affairs / Madeleine Albright with Bill Woodward. – New York: HarperCollins, 2006. – 352 p.

20. Albright, Madeleine Korbel. Focus on the Issues. Asia and the Pacific. Excerpts of testimony, speeches, and remarks on economic issues, East Asia, and Southeast/Southwest Asia by U. S. Secretary of State Madeleine K. Albright. – Washington, DC: U. S. Department of State, November 1999. – 65 p.

21. Albright, Madeleine. Focus on the Issues. Building Peace and Security around the World. Excepts of testimony, speeches and remarks by U. S. Secretary of State Madeleine K. Albright on building peace and security around the world. – United States Department of State, February 2000. – 46 p.

22. Almonte, Jose T. Towards One Southeast Asia. Selected Speeches. – Manila: Institute for Strategic and Development Studies, 2004. – 318 p.

23. Ambassador-Designate to Burma. Testimony Derek Mitchell, Special Representative and Policy Coordinator for Burma. Statement before the Senate Foreign Relations Committee, Washington, DC, June 27, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2012/06/194131.htm

24. APEC Business Advisory Council (ABAC) [Electronic resource] / Asia Pacific Foundation of Canada. – Access mode: http://www.asiapacific.ca/about-us/affiliations/abac

25. APEC Japan 2010 Economic Leaders' Meeting Summary / APEC Japan 2010 Official Site [Electronic resource]. – Access mode: http://www.mofa.go.jp/policy/economy/apec/2010/docs/aelm_summary.html

26. APEC: 20th Annual Leaders' Meeting Fact Sheet. Office of the Spokesperson, Washington, DC, September 9, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/09/197530.htm

27. ASEAN Declaration (Bangkok Declaration) [Electronic resource] / Association of Southeast Asian Nations. – Access mode: http://www.aseansec.org/1212.htm

28. ASEAN Declaration on Human Rights. Press Statement Victoria Nuland, Department Spokesperson, Office of the Spokesperson, Washington, DC, November 20, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/11/200915.htm

29. Asean Efforts to Counter Terrorism [Electronic resource] / Association of Southeast Asian Nations. – Access mode: http://www.aseansec.org/14396.htm

30. ASEAN Plus Three Cooperation. ASEAN Meeting Calendar 2008 [Electronic resource] / Association of Southeast Asian Nations. – Access mode: www.aseansec.org/22206.pdf

31. ASEAN–Japan Dialogue Relations. Joint Media Statements of the 17th AEM–METI Consultations As of 19 October 2011 [Electronic resource] / Association of Southeast Asian Nations. – Access mode: http://www.aseansec.org/5740.htm

32. ASEAN–United States of America Joint Declaration for Cooperation to Combat International Terrorism. Bandar Seri Begawan, 1 August 2002 [Electronic resource] / Association of Southeast Asian Nations. – Access mode: http://www.aseansec.org/7424.htm

33. Asia-Pacific Economic Cooperation Ministerial Meeting. Bangkok, 10-11 September 1992 [Electronic resource] / Asia Pacific Economic Cooperation. – Access mode: http://mddb.apec.org/pages/search.aspx?setting=BrowseMinisterialStatement&DocType=%22 Ministerial%20 Statement%20 -%20 Annual%22

34. Australian, Japanese, and U. S. Officials Meet for Security and Defense Cooperation Forum. Media Note. Office of the Spokesperson, Washington, DC, February 13, 2013 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/02/204574.htm

35. Background Briefing at 2012 ASEAN Summit. Special Briefing, Senior Administration Official, Phnom Penh, Cambodia, July 12, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/07/194900.htm;

36. Background Briefing En Route to Mongolia. Special Briefing. Senior Official, En Route to Mongolia, July 9, 2012 [Electronic resource]/ U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/07/194733.htm

37. Background Briefing En Route to Perth, Australia. Special Briefing. Office of the Spokesperson, Senior State Department Official, En Route to Perth, Australia, November 11, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: // http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/11/200449.htm

38. Background Briefing: Readout of the ASEAN Ministerial Meeting. Special Briefing. Senior State Department Official, Waldorf Astoria Hotel, New York City, September 27, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://us.mg3.mail.yahoo.com/neo/launch?.rand=8 f2 l3 tusqm6 md

39. Background Briefing: Readout of the Secretary's Meeting With Japanese Foreign Minister Koichiro Gemba and Korean Foreign Minister Kim Sung-hwan. Special Briefing. Senior State Department Official, New York City, September 28, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/09/198464.htm

40. Background Note: Singapore [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2798.htm

41. Baker James A. III with Steve Fiffler. «Work Hard, Study and Keep out of Politics!» Adventures and Lessons from Unexpected Public Life. – NY: G. P. Putman's Sons, 2006. – 460 p.

42. Baker James A. III and Thomas M. Defrank. The Politics of Diplomacy. Revolution, War and Peace, 1989–1992. – New York: G. P. Putman's sons, 1995. – 687 p.

43. Bali Declaration on ASEAN Community in a Global Community of Nations, «Bali Concord III», Bali, Indonesia, 17 November 2011 [Electronic resource] / Association of Southeast Asian Nations. – Access mode: http://www.aseansec.org/26719.htm

44. Bangkok Declaration on Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC) Institutional Arrangements. Bangkok, 10 September 1992 [Electronic resource] / Asia Pacific Economic Cooperation. – Access mode: http://mddb.apec.org/pages/search.aspx?setting=BrowseMinisterialStatement&DocType=%22 Ministerial%20 Statement%20-%20 Annual%22

45. Berger, Samuel. Regionalism in Northeast Asia: Opportunities and Challenges [Electronic resource] / John Hopkins School of Advanced International Studies. – Access mode: http://www.sais-jhu.edu/news-and-events/news/regionalism-northeast-asia-opportunities-and-challenges

46. Brzezinski Z. After America. How does the World Look in an Age of U. S. Decline? Dangerously Unstable / Z. Brzezinski // Foreign Policy. – 2012. – Jan-Feb. – P. 26–29.

47. Brzezinski Z. Balancing the East, Upgrading the West. U. S. Grand Strategy in an Age of Upheaval / Z. Brzezinski // Foreign Affairs. – 2012. – Jan-Feb. – P. 97–104.

48. Brzezinski Z. Three Reconciliations / Z. Brzezinski // American Interest. – 2012. – Jan-Feb – Vol. VII, No. 3. – P. 126–127.

49. Brzezinski, Z. The Group of Two that Could Change the World [Electronic resource] / Z. Brzezinski // Financial Times. – 2009, January 13. – Access mode: http://www.ft.com/intl/cms/s/0/d99369 b8-e178–11 dd-afa0–0000779 fd2 ac.html

50. Brzezinski, Zbignev. Second Chance. Three Presidents and Crisis of American Superpower / Zbignev Brzezinski. – New York: Basic Books, 2007. – 240 p.

51. Building Prosperity Together: The U.S.-Singapore Economic Relationship. Remarks Jose W. Fernandez, Assistant Secretary, Bureau of Economic and Business Affairs, Singapore, February 28, 2013 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/e/eb/rls/rm/2013/206026.htm

52. Bush, George and Brent Scowcroft. A World Transformed / George Bush and Brent Scowcroft. – New York: Alfred A. Knopf, 1998. – 624 p.

53. Bush, George W. A Charge to Keep: My Journey to the White House / George W. Bush. – New York, NY: Perennial, 2001. – 256 p.

54. Bush, George W. Decision Points / George W. Bush. – New York: Crown, 2010. – 512 p.

55. Bush, George W. We Will Prevail: President George W. Bush on War, Terrorism, and Freedom / George W. Bush / Selected and edited by National Review; foreword by Peggy Noonan; introduction by Jay Nordlinger. – New York: Continuum, 2003. – 265 p

56. Bush, George. Heartbeat. George Bush in his Own Words / George Bush / Compiled and edited by Jim McGrath. – New York: Scribner, 2001. – 356 p.

57. Bush, George. All the Best. George Bush: My Life in Letters and Other Writings / George Bush. – New York, NY: Scribner, 1999. – 640 p.

58. Bush, George. The China Diary of George H. W. Bush: the Making of a Global President / Edited by Jeffrey A. Engel. – Princeton: Princeton University Press, 2008. – 544 p.

59. Chairman's Summary Statement. Canberra, Australia, 6–7 November 1989 [Electronic resource] / Asia Pacific Economic Cooperation. – Access mode: http://www.apec.org/Meeting-Papers/Ministerial-Statements/Annual/1989/1989_amm/chair_summary.aspx

60. Chairperson's Statement of the 12th ASEAN Summit. H. E. the President Gloria Macapagal-Arroyo «One Caring and Sharing Community». Cebu, Philippines, 13 January 2007 [Electronic resource] / Association of Southeast Asian Nations. – Access mode: http://www.aseansec.org/19280.htm

61. China. Facts & Figures Annual Handbook / Ed. by Gary M. Bennett. – V. 19. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1995. – 399 p.

62. China. Facts & Figures Annual Handbook / Ed. by Gary M. Bennett. – V. 20. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1996. – 433 p.

63. China. Facts & Figures Annual Handbook / Ed. by James Mulvenon. – V. 21. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1997. – 392 p.

64. China. Facts & Figures Annual Handbook / Ed. by James Mulvenon. – V. 23. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1998. – 512 p.

65. China. Facts & Figures Annual Handbook / Ed. by Robert John Perrins. – V. 24. – Gulf Breeze, Florida: Academic International Press, 1999. – 436 p.

66. China. Facts & Figures Annual Handbook 1989 / Ed. by Charles E. Greer. V. 12. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1989–505 p.

67. China. Facts & Figures Annual Handbook. 1990 / Ed. by Charles E. Greer. V. 13. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1990. – 379 p.

68. China. Facts & Figures Annual Handbook. 1991 / Ed. by Charles E. Greer. V. 14. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1992. – 388 p.

69. China. Facts & Figures Annual Handbook 1992 / Ed. by Charles E. Greer. – V. 16. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1992. – 325 p.

70. China. Facts & Figures Annual Handbook / Ed. by John D. Friske. – V. 17. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1993. – 462 p.

71. China. Facts & Figures Annual Handbook / Ed. by John D. Friske. – V. 18. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1994. – 381 p.

72. China's Foreign Policy and «Soft Power» in South America, Asia, and Africa. A Study, prepared for the Committee on Foreign Relations United States Senate by the Congressional Research Service Library of Congress, April, 2008. – Washington: U. S. Government Printing Office, 2008. – 131 p.

73. Christopher, Warren. In the Stream of History: Shaping Foreign Policy for a New Era / Warren Christopher. – Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1998. – 586 p.

74. Christopher, Warren. Chances of a Lifetime: A Memoir / Warren Christopher. – New York: Scribner, 2001. – 320 p.

75. Clinton, Bill. Between Hope and History. Meeting America's Challenges for the 21st Century. – New York: Random House, Inc., 1996. – 178 p.

76. Clinton, Bill. My life / Bill Clinton. – New York: Alfred A. Knopf, 2004. – 1056 p.

77. Clinton, Bill. Preface to the Presidency: Selected Speeches of Bill Clinton, 1974–1992 / Compiled and edited by Stephen A. Smith. – Fayetteville: University of Arkansas Press, 1996. – 420 p.

78. Clinton, Bill. Speaking of Leadership / Bill Clinton. – Washington: Education Commission of the States, 1987. – 20 p.

79. Clinton, Bill. The Clinton Foreign Policy Reader: Presidential Speeches with Commentary / Edited by Alvin Z. Rubinstein, Albina Shayevich, Boris Zlotnikov. – Armonk, N.Y.: M. E. Sharpe, 2000. – 280 p.

80. Clinton, Hillary. America's Pacific Century / Hillary Clinton // Foreign Policy. – 2011, October [Electronic resource] / IIP Digital. – Access mode: http://iipdigital.usembassy.gov/st/english/article/2011/10/20111011161233su0.8861287.html#axzz1 dsvxWPCD

81. Clinton, Hillary. Remarks at Plenary Session of the U.S.-China Strategic and Economic Dialogue. Washington, DC, July 27, 2009 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2009 a/july/126521.htm

82. Clinton, Hillary. The Art of Smart Power [Electronic resource] / Hillary Clinton // NewStatesman. – Access mode: http://www.newstatesman.com/politics/politics/2012/07/hillary-clinton-art-smart-power

83. Clinton, Hillary. The Law of the Sea Convention (Treaty Doc. 103–39): The U. S. National Security and Strategic Imperatives for Ratification. Testimony before the Senate Committee on Foreign Relations Washington, DC, May 23, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2012/05/190685.htm

84. Colin Powell Speech to the United Nations Poll, February 2003 [Electronic resource] / ABC News. The Washington Post. – Ann Arbor, Mich.:

Inter-university Consortium for Political and Social Research [distributor], 2003. – Access mode: http://dx.doi.org/10.3886/ICPSR03775

85. Congressional Testimony. Nomination Hearing to Be Secretary of State. Testimony Hillary Rodham Clinton. Statement before the Senate Foreign Relations Committee. Washington, DC, January 13, 2009 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2009 a/01/115196.htm

86. Cook Islands, Indonesia, China, Timor-Leste, Brunei, and Russia. Special Briefing. Senior State Department Official, Washington, DC, August 29, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2012/08/197070.htm

87. Declaration on the Conduct of Parties in the South China Sea [Electronic resource] / Association of Southeast Asian Nations. – Access mode: http://www.aseansec.org/13163.htm

88. Delivering on the Promise of Economic Statecraft. Remarks Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Singapore Management University, Singapore, November 17, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2012/11/200664.htm

89. Deng Xiaoping. Fundamental Issues in Present-day China. – New York: Pergamon Press, 1987. – 202 p.

90. Deng Xiaoping. Speeches and Writings. 2nd expended edition. – Oxford: Pergamon Press, 1987. – 114 p.

91. East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States: prepared in conformity with Section 332 (g) of the Trade Act of 1930. United States International Trade Commission. – Washington, D.C.: U. S. International Trade Commission, 1993. – 151 p.

92. Economic Aspects of the Asia Rebalance. Testimony Scot Marciel, Principal Deputy, Assistant Secretary, Bureau of East Asian and Pacific Affairs. Statement before the Senate Committee on Foreign Relations Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs. Washington, DC, December 18, 2013 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2013/12/218291.htm

93. Economics: Centerpiece of 21st Century U. S. Foreign Policy. Remarks Jose W. Fernandez, Assistant Secretary, Bureau of Economic and Business Affairs, Miami, FL, September 18, 2012 [Electronic resource] / U. S. Depart-

ment of State. – Access mode: http://www.state.gov/e/eb/rls/rm/2012/197930.htm

94. Engaging Asia: Public Diplomacy and 21st Century Statecraft. Remarks Tara Sonenshine, Under Secretary for Public Diplomacy and Public Affairs. Ritsumeikan Asia Pacific University, Washington, DC. November 15, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/r/remarks/2012/200464.htm

95. Enhance China-Africa Unity and Cooperation to Build a Harmonious World. Speech at University of Pretoria, Hu Jintao, President of the People's Republic of China, Pretoria, 7 February, 2007 [Electronic resource] / Department of International Relations and Cooperation. Republic of South Africa. – Access mode: http:/dfa.gov.za/docs/speeches/2007/jintao0207.htm

96. Evening Press Stand-Up at Westin Chaoyang Hotel. Remarks Glyn Davies, Special Representative for North Korea Policy. Beijing, China, May 22, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2012/05/190541.htm

97. Examining the Effects and Consequences of an Emerging China. Hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations United States Senate. One Hundred Eighth Congress, First Session. March 19, 2003. – Washington: U.S. G.P.O, 2003. – 69 p.

98. Extractives Industries Transparency Partnership between the United States and Myanmar. Media Note. Office of the Spokesperson. Washington, DC, June 14, 2013 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/06/210679.htm

99. Fact Sheet: The UN Security Council Responds to North Korea's Launch. New York, January 23, 2013 [Electronic resource] / United States Mission to the United Nations. – Access mode: http://usun.state.gov/briefing/statements/203171.htm

100. Foreign Policy Address at the Council on Foreign Relations. Speech Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Washington, DC, July 15, 2009 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2009 a/july/126071.htm;

101. Foreign Secretary Albert del Rosario, and Philippines Defense Secretary Voltaire Gazmin after Their Meeting. Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State, Washington, DC, April 30, 2012 [Electronic resource] /

U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2012/04/188982.htm

102. Fostering a Rules-Based System in the U.S.-China Economic Relationship. Remarks Jose W. Fernandez, Assistant Secretary, Bureau of Economic and Business Affairs, American Chamber of Commerce, Hong Kong, August 3, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/e/eb/rls/rm/2012/197015.htm

103. Guidelines for U.S.-Japan Defense Cooperation. 23 September 1997 [Electronic resource] / Federation of American Scientists. – Access mode: http://www.fas.org./news/japan/97092302_epo.html

104. Haass, Richard. The Restoration Doctrine / Richard Haass // American Interest. – 2012. – Jan-Feb – Vol. VII, No. 3. – P. 48–56.

105. Haass, Richard N. The Opportunity. America's Moment to Alter History's Course / Richard Haass. – New York: Public Affairs, 2005. – 242 p.

106. Haass, Richard N. Which Asian Century? [Electronic resource] / Richard Haass / Project Syndicate. – Access mode: http://www.project-syndicate.org/commentary/on-asia-s-need-for-reconciliation-and-integration-by-richard-n–haass

107. Haass, Richard. The Age of Monopolarity. What will Follow U. S. Dominance [Electronic resource] / Richard Haass // Foreign Affairs. – 2008, May/June 2008. – Access mode: http://www.foreignaffairs.com/articles/63397/richard-n-haass/the-age-of-nonpolarity.

108. Hamilton, Lee. U. S. Foreign Policy in the Post-Cold War Era: report and recommendations / by Hon. Lee H. Hamilton, chairman, Committee on Foreign Affairs, U. S. House of Representatives. 4.F 76/1:P 84/7 Washington: U.S. G.P.O., 1993. – 27 p.

109. Han Sung-joo. The Emerging Triangle: Korea between China and the United States // East Asian Review. – 2000, Spring. – Vol. 12, No 1. – P. 3–29.

110. Hearings on Asian and Pacific Affairs and on International Economic Policy and Trade of the Committee on Foreign Affairs, House of Representatives, One Hundred First Congress Second Session. February 20 and April 19, 1990. – Washington, 1991. – 185 p.

111. Hu Jintao Address the APEC CEO Summit, November 18, 2005 [Electronic resource]. – Access mode: Chinaconsulate.khb.m/eng/wjdt/zyjh/t222105.htm

112. Integrating Burma into the Southeast Asian Region. Remarks Jose W. Fernandez, Assistant Secretary, Bureau of Economic and Business Affairs, Rangoon, Burma, February 25, 2013 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/e/eb/rls/rm/2013/206027.htm

113. Interview with Indira Lakshmanan of Bloomberg News. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, U. S. Consulate, Vladivostok, Russia, September 9, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/197548.htm

114. Japan-U. S. Joint Declaration on Security – Alliance for the 21st Century. 17 April 1996 [Electronic resource] / Ministry of Foreign Affairs of Japan. – Access mode: http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/security.html

115. Joint Declaration of the Denuclearization of the Korean Peninsula [Electronic resource] / GlobalSecurity.org. – Access mode: http://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/rok/1992/appendix17.htm

116. Joint Communique of the First ASEAN–US Dialogue Manila, 8–10 September 1977 [Electronic resource] / Association of Southeast Asian Nations. – Access mode: http://www.aseansec.org/2715.htm

117. Joint Communique of the Twenty-Seventh ASEAN Ministerial Meeting. Bangkok, 22–23 July 1994 [Electronic resource] / Association of Southeast Asian Nations. – Access mode: http://www.asean.org/communities/asean-political-security-community/item/joint-communique-of-the-twenty-seventh-asean-ministerial-meeting-bangkok-22–23-july-1994

118. Joint EU–US Statement on the Asia-Pacific Region [Electronic resource] / Consilium.europa. – Access mode: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/131709.pdf

119. Joint Ministerial Statement, JMS [Electronic resource] / Association of Southeast Asian Nations. ASEAN Plus Three Cooperation Database. – Access mode: http://www.aseansec.org/22206.pdf

120. Joint Press Conference with Japanese Defense Minister Toshimi Kitazawa and Secretary of Defense Robert Gates, Tokyo, 21 October 2009, Department of Defense, News Transcript [Electronic resource] / Global Security.org. – Access mode: http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2009/10/mil-091021-dod01.htm

121. Joint Press Statement TPP Ministerial Meeting Bandar Seri Begawan, Brunei Darussalam [Electronic resource] / Office of the United States Trade

Representative. – Access mode: http://www.ustr.gov/Joint-Press-Statement-TPP–Ministerial-Brunei

122. Joint Statement of the Fourth United States-Thailand Strategic Dialogue. Office of the Spokesperson, Washington, DC, June 14, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/06/192397.htm

123. Joint Vision for the Alliance of the United States of America and the Republic of Korea. Washington, DC, June 16, 2009 [Electronic resource] / The White House. – Access mode: http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Joint-vision-for-the-alliance-of-the-United-States-of-America-and-the-Republic-of-Korea

124. Kerry, John. Forging a Pacific Future. October 18, 2013 [Electronic resource] / John Kerry / DIPNOTE. U. S. Department of State Official Blog. – Access mode: http://blogs.state.gov/stories/2013/10/18/forging-pacific-future

125. Keynote Address to the U.S.-ASEAN Symposium on the ASEAN Human Rights Declaration. Daniel Baer, Deputy Assistant Secretary, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor. Washington, DC, November 28, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/j/drl/rls/rm/2012/201210.htm

126. Kissinger, Henry. On China / Henry Kissinger. – New York: Penguin Press, 2011. – 608 p.

127. Kissinger, Henry. Diplomacy / Henry Kissinger. – New York: Simon & Schuster, 1996. – 912 p.

128. Kissinger, Henry. Does America Need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the 21 Century / Henry Kissinger. – N.Y., 2001. – 350 p.

129. Kissinger, Henry. The Future of U.S.-Chinese Relations. Conflict Is a Choice, Not a Necessity [Electronic resource] / Henry Kissinger // Foreign Affairs. – 2012, March/April. – Access mode: http://www.viet-studies.info/kinhte/FA_Kissingher_China_US.htm

130. Koh, Tommy T. B. The United States and East Asia: Conflict and Cooperation. – Singapore: The Institute of Policy Studies, 1995. – 116 p

131. Lawrence Eagleburger, Acting Secretary of State, speaking before the APEC Senior Officials Meeting, Washington, D.C., Dec. 2, 1992 // U. S. Department of State Dispatch, Dec. 7, 1992. – P. 866-870.

132. Lower Mekong Initiative. Fact Sheet. Office of the Spokesperson, Washington, DC, July 13, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department

of State. – Access mode: http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/07/194963.htm

133. Lower Mekong Initiative Launches «Connect Mekong». Fact Sheet. Office of the Spokesperson Washington, DC, November 20, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/11/200891.htm

134. Mahathir, Mohamad. Achieving True Globalization. – Selangor Darul Ehsan: Pelanduk Publications, 2004. – 152 p.

135. Mahathir, Mohamad. Islam, Knowledge and other Affairs. – Selangor, Malaysia: MPH Group Publishing Sbn Bhd, 2006. – 343 p.

136. Mahathir, Mohamad. The Way Forward. – London, 1998 [Electronic resource]. – Access mode: www.lib.ru/POLITOLOG/mahathir.txt

137. Mahathir, Mohamad. Human Rights. Views of Dr Mahathir Mohamad. – Melaka, Malaysia: World Youth Foundation, 1999. – 200 p.

138. Mahathir, Mohamad. A New Deal for Asia. – Kuala Lumpur, 1999. – 155 p.

139. Maritime Territorial Disputes and Sovereignty Issues in Asia. Testimony Kurt M. Campbell, Assistant Secretary, Bureau of East Asian and Pacific Affairs. Testimony before the Senate Foreign Relations Committee, Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs. Washington, DC, September 20, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2012/09/197982.htm

140. Meeting with ASEAN Secretary General Surin Pitsuwan. Remarks Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, ASEAN Secretariat, Jakarta, Indonesia, Indonesia, September 4, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/197295.htm

141. National Security Strategy of the United States. The White House, March 1990. – Washington D.C. – 32 p.

142. National Security Strategy of the United States. The White House, August 1991. – Washington D.C., 1991. – 34 p.

143. National Security Strategy of the United States. The White House, January 1993. – Washington D.C., 1993. – 21 p.

144. National Security Strategy. The White House, May 2010. – Washington D.C., 2010. – 52 p.

145. News Conference by President Obama. JW Marriott Ihilani Resort & Spa Kapolei, Hawaii. November 13, 2011 [Electronic resource] / The White

House. President Barack Obama. – Access mode: http://www.whitehouse.gov/photos-and-video/video/2011/11/13/president-obama-holds-press-conference-apec-summit#transcript

146. Nomination Hearing to Be Secretary of State. Testimony Hillary Rodham Clinton Secretary of State. Statement before the Senate Foreign Relations Committee, Washington, DC, January 13, 2009 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2009 a/01/115196.htm

147. Nomination of Colin L. Powell to be Secretary of State. Hearing before the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Seventh Congress, First Session, January 17, 2001. – Washington: U. S. G.P.O.: 2001. – 133 p.

148. Nomination of Secretary of State: Hearing before the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Fifth Congress, First Session, January 8, 1997. – Washington: U. S. G.P.O., 1997 [Electronic resource]. – Access mode: http://mirlyn.lib.umich.edu/Record/004573711

149. Nye, Joseph. Soft Power: the Means to Success in World Politics. – NY: Public Affairs, 2004. – 191 p.

150. Nye, Joseph. The Paradox of American Power. Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone. – New York, 2002. – 240 p.

151. Nye, Joseph S. Jr. An Alliance Larger than One Issue. January 6, 2010 [Electronic resource] // The New York Times. – Access mode: http://www.nytimes.com/2010/01/07/opinion/07 nye.html?_r=1&

152. Nye, Joseph S., Jr. Bound to Lead: The Changing Nature of American Power. – New York: Basic Books, 1990. – 336 p

153. Obama, Barack. Inaugural Address, U. S. Capitol, Washington D.C., January 21, 2009 [Electronic resource] / The White House. – Access mode: http://www.whitehouse.gov/blog/inaugural-address

154. Obama, Barack. Renewing American Leadership [Electronic resource] // Foreign Affairs. – July-August, 2007. – Vol. 86, No. 4. – Access mode: http://www.foreignaffairs.com/articles/62636/barack-obama/renewing-american-leadership

155. Overview of Foreign Policy Issues and Budget: Hearing before the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Seventh Congress, First Session, March 8, 2001. – Washington: U. S. G.P.O., 2001. – 46 p.

156. Partnering with Thailand on Regional Economic Integration. Remarks Jose W. Fernandez, Assistant Secretary, Bureau of Economic and Business Affairs, AmCham Bangkok, Thailand, February 27, 2013 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/e/eb/rls/rm/2013/206025.htm

157. PGMA's Speech delivered during the 13th Nikkei International Conference on the «Future of Asia» Deepening Cooperation Toward a True Community. Thursday, May 24, 2007, Imperial Hotel, Tokyo, Japan [Electronic resource] / Office of the President Website, Republic of Philippine. – Access mode: http://www.op.gov.ph/speeches.asp?iid=1060&iyear=2007&imonth=5

158. Pitsuwan, Surin. Southeast Asia in Transformation**.** October–31–2007 [Electronic resource] // Beijing Review. – Access mode: http://www.bjreview.com.cn/qanda/txt/2007–10/31/content_84596_2.htm

159. PM Cheers ASEAN on Anniversary [Electronic resource] / Ministry of Foreign Affairs. Department of External Relations – Ho Chi Minh City. – Access mode: http://www.mofa.gov.vn/en/nr040807104143/nr040807105001/ns070808100107

160. Policy Speech by Prime Minister Shinzo Abe to the 165th Session of the Diet [Electronic resource] / Prime Minister of Japan and His Cabinet. – Access mode: http://www.kantei.go.jp/foreign/index-e.html

161. Policy Speech by Prime Minister Yukio Hatoyama at the 174th Session of the Diet. 29 January 2010 [Electronic resource] / Prime Minister of Japan and His Cabinet. – Access mode: http://www.kantei.go.jp/foreign/hatoyama/statement/201001/29 siseihousin_e.html

162. Powel, Colin L. with Joseph E. Persico. My American Journey. – NY: Random House, 1995. – 688 p.

163. President Bush and Premier Wen Jiabao Remarks to the Press. December 9, 2003 [Electronic resource] / The White House. – Access mode: www.whitehouse.gov/bews/releases/2003/12/20031209–2.html

164. President Obama at the East Asia Summit [Electronic resource] / The White House. President Barack Obama. – Access mode: http://www.whitehouse.gov/blog/2011/11/18/president-obama-east-asia-summit

165. Press Conference by Prime Minister Junichiro Koizumi Following the Sixth Asia-Europe Meeting (ASEM 6). September 11, 2006 [Electronic resource] / Prime Minister of Japan and His Cabinet. – Access mode: http://www.kantei.go.jp/oreign/index-e.html

166. Prevent Our Enemies from Threatening Us, Our Allies, and Our Friends with Weapons of Mass Destruction [Electronic resource] / The White House. – Access mode: http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2006/sectionV.html

167. Principles of U. S. Engagement in Asia. Hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations United States Senate. One Hundred Eleventh Congress, Second Session. January 21, 2010. – Washington: U. S. G.P.O.: 2010. – 52 p.

168. Public Papers of the Presidents of the United States. George Bush. 1989 (in two books). Book 1. January 1 to June 30, 1989. – Washington: United States Government Printing Office, 1990. – 883 p

169. Public Papers of the Presidents of the United States. George Bush. 1989 (in two books). Book 2. July 1 to December, 31, 1989. – Washington: United States Government Printing Office, 1990. – 902 p.

170. Public Papers of the Presidents of the United States. George Bush. 1990 (in two books). Book 1. January 1 to June 30, 1990. – Washington: United States Government Printing Office, 1991. – 959 p

171. Public Papers of the Presidents of the United States. George Bush. 1990 (in two books). Book 2. July 1 to December 31, 1990. – Washington: United States Government Printing Office, 1991. – 563 p.

172. Public Papers of the Presidents of the United States. George Bush. 1991 (in two books). Book 1. January 1 to June 30, 1991. – Washington: United States Government Printing Office, 1992. – 800 p.

173. Public Papers of the Presidents of the United States. George Bush. 1991 (in two books). Book 2. July 1 to December 31, 1991. – Washington: United States Government Printing Office, 1992. – 938 p.

174. Public Papers of the Presidents of the United States. George Bush. 1992–1993 (in two books). Book 1. January 1 to July 31, 1992. – Washington: United States Government Printing Office, 1993. – 1289 p.

175. Public Papers of the Presidents of the United States. George Bush. 1992–1993 (in two books). Book 2. August 1, 1992 to January 20, 1993. – Washington: United States Government Printing Office, 1993. – 1040 p.

176. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1993 (in two books). Book 1. January 20 to July 31, 1993. – Washington: United States Government Printing Office, 1994. – 1295 p.

177. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1993 (in two books). Book 2. August 1 to December 31, 1993. – Washington: United States Government Printing Office, 1994. – 944 p.

178. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1994 (in two books). Book 1. January 1 to July 31, 1994. – Washington: United States Government Printing Office, 1995. – 1402 p.

179. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1994 (in two books). Book 2. August 1 to December 31, 1994. – Washington: United States Government Printing Office, 1995. – 840 p.

180. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1995 (in two books). Book 1. January 1 to June 30, 1995. – Washington: United States Government Printing Office, 1996. – 1041 p.

181. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1995 (in two books). Book 2. July 1 to December 31, 1995. – Washington: United States Government Printing Office, 1996. – 932 p.

182. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1996 (in two books). Book 1. January 1 to June 30, 1996. – Washington: United States Government Printing Office, 1997. – 1045 p.

183. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1996 (in two books). Book 2. July 1 to December 31, 1996. – Washington: United States Government Printing Office, 1998. – 1224 p.

184. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1997 (in two books). Book 1. January 1 to June 30, 1997. – Washington: United States Government Printing Office, 1998. – 893 p.

185. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1997 (in two books). Book 2. July 1 to December 31, 1997. – Washington: United States Government Printing Office, 1999. – 974 p.

186. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1998 (in two books). Book 1. January 1 to June 30, 1998. – Washington: United States Government Printing Office, 1999. – 1147 p.

187. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1998 (in two books). Book 2. July 1 to December 31, 1998. – Washington: United States Government Printing Office, 2000. – 1008 p.

188. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1999 (in two books). Book 1. January 1 to June 30, 1999. – Washington: United States Government Printing Office, 2000. – 1095 p

189. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1999 (in two books). Book 2. July 1 to December 31, 1999. – Washington: United States Government Printing Office, 2001. – 1304 p.

190. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 2000–2001 (in three books). Book 1. January 1 to June 26, 2000. – Washington: United States Government Printing Office, 2001. – 1312 p

191. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 2000–2001 (in three books). Book 2. June 27 to October 11, 2000. – Washington: United States Government Printing Office, 2001. – 850 p.

192. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 2000–2001 (in three books). Book 3. October 12, 2000 to January 20, 2001. – Washington: United States Government Printing Office, 2002. – 788 p.

193. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2001 (in two books). 2001. Book 1. January 20 to July 30, 2001. – Washington: United States Government Printing Office, 2003. – 816 p.

194. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2001 (in two books). 2001. Book 2. July 1 to December 31, 2001. – Washington: United States Government Printing Office, 2003. – 820 p.

195. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2002 (in two books). Book 1. Jan 1 to June 30, 2002. – Washington: United States Government Printing Office, 2004. – 1051 p.

196. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2002 (in two books). Book 2. July 1 to December 31, 2002. – Washington: United States Government Printing Office, 2005. – 1225 p.

197. Public Papers of the Presidents of the United States. George W .Bush. 2003 (in two books). Book 1. January 1 to June 30, 2003. – Washington: United States Government Printing Office, 2006. – 803 p.

198. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2003 (in two books). Book 2. July 1 to December 31, 2003. – Washington: United States Government Printing Office, 2006. – 1018 p.

199. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2004 (in three books). Book 1. January 1 to June 30, 2004. – Washington: United States Government Printing Office, 2007. – 1220 p.

200. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2004 (in three books). Book 2. July 1 to September 30, 2004. – Washington: United States Government Printing Office, 2007. – 1085 p.

201. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2004 (in three books). Book 3. October 1 to December 31, 2004. – Washington: United States Government Printing Office, 2007. – 869 p.

202. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2005 (in two books). Book 1. January 1 to June 30, 2005. – Washington: United States Government Printing Office, 2007. – 1167 p.

203. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2005 (in two books). Book 2. July 1 to December 31, 2005. – Washington: United States Government Printing Office, 2009. – 786 p.

204. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2006 (in two books). Book 1. January 1 to June 30, 2006. – Washington: United States Government Printing Office, 2010. – 1243 p. [Electronic resource]. – Access mode: http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PPP–2006-book1/pdf/PPP–2006-book1.pdf

205. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2006 (in two books). Book 2. July 1 to December 31, 2006. – Washington: United States Government Printing Office, 2010. – 985 p. [Electronic resource]. – Access mode: http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PPP–2006-book2/pdf/PPP–2006-book2.pdf

206. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2007 (in two books). Book 1. January 1 to June 30, 2007. – Washington: United States Government Printing Office, 2011. – 887 p. [Electronic resource]. – Access mode: http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PPP–2007-book1/pdf/PPP–2007-book1.pdf

207. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2007 (in two books). Book 2. July 1 to December 31, 2007. – Washington: United States Government Printing Office, 2011. – 709 p. [Electronic resource]. – Access mode: http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PPP–2007-book2/pdf/PPP–2007-book2.pdf

208. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2008–2009 (in two books). Book 1. January 1 to June 30, 2008. – Washington: United States Government Printing Office, 2012. – 895 p. [Electronic resource]. – Access mode: http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PPP–2008-book1/pdf/PPP–2008-book1.pdf

209. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2008–2009 (in two books). Book 2. July 1 to Jan 19, 2009. – Washington:

United States Government Printing Office, 2012. – 685 p. [Electronic resource]. – Access mode: http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PPP–2008-book2/pdf/PPP–2008-book2.pdf

210. Public Papers of the Presidents of the United States. Barack Obama. 2009 (in two books). Book 1. January 1 to June 30, 2009. – Washington: United States Government Printing Office, 2012. – 1082 p. [Electronic resource]. – Access mode: http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PPP–2009-book1/pdf/PPP–2009-book1.pdf

211. Public Papers of the Presidents of the United States. Barack Obama. 2009 (in two books). Book 2. July 1 to December 31, 2009. – Washington: United States Government Printing Office, 2012. – 845 p. [Electronic resource]. – Access mode: http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PPP–2009-book2/pdf/PPP–2009-book2.pdf

212. Public Papers of the Presidents of the United States. Barack Obama. 2010 (in two books). Book 1. January 1 to June 30, 2010. – Washington: United States Government Printing Office, 2013. – 1068 p. [Electronic resource]. – Access mode: http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PPP–2010-book1/pdf/PPP–2010-book1.pdf

213. Q & A about The New Initiative to Overcome the Asian Currency Crisis (New Miyazawa Initiative) [Electronic resource] / Ministry of Finance Japan. – Access mode: http://www.mof.go.jp/english/international_policy/financial_cooperation_in_asia/new_miyazawa_initiative/my001.htm

214. Readout of U.S.-China Security Dialogue. Media Note. Office of the Spokesperson, Washington, DC, June 25, 2012 [Electronic resource] / Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/06/194008.htm

215. Regional Comprehensive Economic Partnership. Joint Statement. The First Meeting of Trade Negotiating Committee. 10 May 2013 [Electronic resource] / Association of Southeast Asian Nations. – Access mode: http://www.asean.org/news/asean-statement-communiques/item/regional-comprehensive-economic-partnership-rcep-joint-statement-the-first-meeting-of-trade-negotiating-committee

216. Remarks at APEC CEO Summit. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Far Eastern Federal University, Vladivostok, Russia, September 8, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/197519.htm

217. Remarks at the ASEAN Ministerial Meeting. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Waldorf Astoria Hotel, New York City, September 27, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/198343.htm

218. Remarks at the Center on Global Counterterrorism Cooperation. Remarks Daniel Benjamin, Coordinator, Office of the Coordinator for Counterterrorism, Washington, DC, July 24, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/j/ct/rls/rm/2012/195493.htm

219. Remarks at the Clinton Global Initiative. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Sheraton Midtown Hotel, New York City, September 24, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/198094.htm.

220. Remarks at the Global Entrepreneurship Summit. Thomas Nides, Deputy Secretary for Management and Resources. Dubai, United Arab Emirates, December 12, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/s/dmr/remarks/2012/201814.htm

221. Remarks at the Launch of the Perth USAsia Centre. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, University of Western Australia, Perth, Australia, November 13, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2012/11/200455.htm

222. Remarks at the Ministry of Foreign Affairs and Trade. Glyn Davies, Special Representative for North Korea Policy. Seoul, South Korea, January 24, 2013 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2013/01/203201.htm

223. Remarks at the SelectUSA Investment Summit. John Kerry, Secretary of State, Marriott Wardman Park, Washington, DC, November 1, 2013 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/remarks/2013/11/215051.htm

224. Remarks at the Strategic and Economic Dialogue. U. S. Press Conference. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Victoria Nuland, Department Spokesperson, Office of the Spokesperson, Secretary of the Treasury Timothy Geithner. Beijing, China, May 4, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2012/05/189315.htm

225. Remarks at the U.S.-ASEAN Business Forum. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Siem Reap, Cambodia, July 13, 2012 / U. S. Department

of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2012/07/195013.htm

226. Remarks at the U.S.-ASEAN Ministerial Meeting. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State Peace Palace, Phnom Penh, Cambodia, July 11, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2012/07/194843.htm

227. Remarks at the U.S.-India Strategic Dialogue. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Indian Foreign Minister S. M. Krishna, Benjamin Franklin Room, Washington, DC, June 13, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2012/06/192242.htm

228. Remarks at the U.S.-Korea Ministerial Dialogue 2+2 Meetings. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Secretary of Defense Leon Panetta, Minister of Foreign Affairs and Trade of the Republic of Korea Kim Sung-Hwan, Minister of National Defense of the Republic of Korea Kim Kwan-Jin. Washington, DC, June 14, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2012/06/192390.htm

229. Remarks before U.S.-Japan-Republic of Korea Trilateral Meeting [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2011/07/169121.htm

230. Remarks by Ambassador Susan E. Rice, U. S. Permanent Representative to the United Nations, at the Mashable Social Good Summit. U. S. Mission to the United Nations, New York, NY, September 23, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://usun.state.gov/briefing/statements/198102.htm

231. Remarks by President Obama at APEC CEO Business Summit Q&A [Electronic resource] / White House. President Barack Obama. – Access mode: http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/11/12/remarks-president-obama-apec-ceo-business-summit-qa

232. Remarks by President Obama at the University of Yangon. November 19, 2012 [Electronic resource] / The White House. – Access mode: http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/11/19/remarks-president-obama-university-yangon

233. Remarks by President Obama to the Australian Parliament [Electronic resource] / The White House. President Barack Obama. – Access mode: http://

www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament

234. Remarks from the Fifth Lower Mekong Initiative Ministerial. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Peace Palace, Phnom Penh, Cambodia, July 13, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2012/07/194971.htm

235. Remarks on American Leadership at the Council on Foreign Relations. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Washington, DC, January 31, 2013 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2013/01/203608.htm

236. Remarks on Permanent Normal Trade Relations with China, May 18, 2000. – P. 1141–1142 // Weekly Compilation of Presidential Documents. Monday, May 22, 2000. – Vol. 36. No 20. – P. 1103–1163.

237. Remarks on Principles for Prosperity in the Asia-Pacific. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Shangri-La, Hong Kong, July 25, 2011 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2011/07/169012.htm

238. Remarks to Press at the Ministry of Foreign Affairs. Glyn Davies, Special Representative for North Korea Policy, Seoul, South Korea. November 22, 2013 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2013/11/215048.htm

239. Remarks to the International Women's Leadership Forum. Hillary Rodham Clinton. Secretary of State, Government House, Ulaanbaatar, Mongolia, July 9, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2012/07/194696.htm

240. Remarks to the Millennium Challenge Corporation. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Millennium Challenge Corporation. Washington, DC, November 27, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2012/11/201097.htm

241. Remarks with Foreign Minister Yang Jiechi before their Meeting. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Ministry of Foreign Affairs, Beijing, China, September 4, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/197312.htm

242. Remarks with Indonesian Foreign Minister Raden Mohammad Marty Muliana Natalegawa. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Ministry of Foreign Affairs, Jakarta, Indonesia, September 3, 2012 [Electronic resource] /

U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/197279.htm;

243. Remarks with Japanese Foreign Minister Fumio Kishida after Their Meeting. Remarks Hillary Rodham Clinton, Secretary of State. Washington, DC. January 18, 2013 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2013/01/203050.htm

244. Remarks with Japanese Foreign Minister Katsuya Okada after Their Meeting. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Marriott Ihilani Resort, Honolulu, Hawaii, January 12, 2010 / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2010/01/135088.htm

245. Remarks with Secretary of Defense Robert Gates; Japanese Foreign Minister Takeaki Matsumoto; and Japanese Defense Minister Toshimi Kitazawa after Their Meeting June 21, 2011 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2011/06/166644.htm

246. Remarks with Timor-Leste Prime Minister Xanana Gusmao. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Government, Timor-Leste, September 6, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/197380.htm

247. Remarks at a Security Council Stakeout Following Adoption of Resolution 2087 on North Korea. Susan E. Rice U. S. Permanent Representative to the United Nations, U. S. Mission to the United Nations. New York, NY, January 22, 2013 [Electronic resource] / United States Mission to the United Nations. – Access mode: http://usun.state.gov/briefing/statements/203135.htm

248. Review of United States Foreign Policy: Hearing before the Committee on International Relations, House of Representatives, One Hundred Fourth Congress, Second Session, July 31, 1996. 4.In 8/16:F 76/15 United States. Washington: U. S. G.P.O., 1997. – 125 p.

249. Rice, Condoleezza. No Higher Honor: A Memoir of My Years in Washington. – New York: Crown, 2011. – 784 p.

250. Romney, Mitt. No Apology. The Case for American Greatness. – N.Y.: St. Martin's Press, 2010. – 323 p.

251. Sec. Clinton's Asia Pacific Policy Address. Jan 12, 2010 / East-West Center [Electronic resource]. – Access mode: http://vimeo.com/8744420

252. Severino, Rodolpho. ASEAN Beyond Forty: Towards Political and Economic Integration (Report) // Contemporary Southeast Asia. – 2007, December. – Vol. 29, No. 3. – P. 406–424.

253. Severino, Rodolpho. How Will Obama's No-show Be Remembered? October 7, 2013 [Electronic resource] / Indopacificreview. – Access mode: http://www.indopacificreview.com/sk_portfolio/will-obamas-show-remembered/

254. Six – Party Talks, Beijing, China [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/p/eap/regional/c15455.htm

255. Solomon, Richard H. Assistant Secretary for East Asian and Pacific Affairs, speaking before the Pacific Rim Forum, San Diego, CA, May 15, 1992 // U. S. Department of State Dispatch. – 1992, May 15. – P. 410–416.

256. Solomon, Richard H., William M. Drennan. The United States and Asia in 2000: Forward to the Past? // Asian Survey. – 2000. – Vol. 41, No. 1. – P. 1–11.

257. Speech by HE Mr. Laurent Fabius, Minister of Foreign Affairs of France on France's Policy in Asia. ASEAN headquarters, Jakarta, 2 August 2013 [Electronic resource] / Association of Southeast Asian Nations. – Access mode: http://www.asean.org/images/2013/resources/speech/speech%20 minister%20 fabius%20 asean%202%20 august%202013.pdf

258. Speeches and Statements by Prime Minister [Electronic resource] / Prime Minister of Japan and His Cabinet. – Access mode: http://www.kantei.go.jp/foreign/hatoyama/statement/index_e.html

259. Statement on the East China Sea Air Defense Identification Zone. Press Statement. John Kerry, Secretary of State, Washington, DC. November 23, 2013 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/secretary/remarks/2013/11/218013.htm

260. Statement on the Fifth Lower Mekong Initiative Ministerial Meeting. Media Note. Office of the Spokesperson, Washington, DC, July 13, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/07/194959.htm

261. Tanaka, Hitoshi. The ASEAH–3 and East Asia Summit: A Two-Tiered Approach to Community Building [Electronic resource] / Hitoshi Tanaka // East Asia Insights. Japan Center for International Exchange. – 2006. – No. 1. – Access mode: http://www.jcie.org/researchpdfs/EAI/1–1.pdf

262. The National Security Strategy of the United States. The White House, September 2002. – Washington D.C., 2002. – 31 p.

263. The National Strategy for Combating Terrorism. The White House, September, 2006. – Washington D.C., 2006. – 49 p.

263. The Emergence of China throughout Asia: Security and Economic Consequences for the United States: Hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations United States Senate. One Hundred Ninth Congress, First Session. June 7, 2005. – Washington: U. S. G.P.O.: 2006. – 62 p.

264. The Enterprise for ASEAN Initiative (EAI) [Electronic resource] / Office of the United States Trade Representative. – Access mode: http://www.ustr.gov/Trade_Agreements/Regional/Enterprise_for_ASEAN_Initiative/Section_Index.html

265. The Enterprise for the Americas Initiative: Description and Up-date October 1992 [Electronic resource] / The Development Group for Alternative Policies, INC. – Access mode: http://www.developmentgap.org/americas/EAI_Description_and_Update.pdf

266. The Fourth U.S.-Laos Comprehensive Bilateral Dialogue. Media Note. Office of the Spokesperson, Washington, DC, June 27, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/06/194139.htm

267. The Future of U.S.-China Economic Relations. Robert D. Hormats, Under Secretary for Economic Growth, Energy, and the Environment. Remarks at the Hopkins-Nanjing Center. Nanjing, China, December 6, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/e/rls/rmk/2012/201631.htm

268. The George W. Bush Foreign Policy Reader. Presidential Speeches with Commentary / Edited by John W. Dietrich. – Armonk, N.Y.: M. E. Sharpe, 2005. – 320 p.

269. The Nomination of Dr. Condoleezza Rice to be Secretary of State: Hearings before the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Ninth Congress, First Session, January 18 and 19, 2005. – Washington: U. S. G.P.O.: 2005. – 289 p.

270. The Rebalance to Asia: Why South Asia Matters. Testimony Joseph Yun, Acting Assistant Secretary, Bureau of East Asian and Pacific Affairs. Statement before the House Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on Asia and the Pacific, Washington, DC, February 26, 2013 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2013/02/205208.htm

271. The Renewing America Interview: Jon Huntsman on the Wisdom of Boosting U.S.-China Economic Tie. October 29, 2013 / Council of Foreign Relations [Electronic resource]. – Access mode: http://blogs.cfr.org/renewing-america/2013/10/29/the-renewing-america-interview-jon-huntsman-on-the-wisdom-of-boosting-u-s-china-economic-ties/

272. The U.S.-ASEAN INSPIRE Initiative. Fact Sheet. Office of the Spokesperson, Washington, DC, November 19, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/11/200822.htm;

273. The U.S.-Philippines Alliance: Deepening the Security and Trade Partnership. Kurt M. Campbell, Assistant Secretary, Bureau of East Asian and Pacific Affairs. Testimony before the House Committee on Foreign Affairs Subcommittee on Terrorism, Nonproliferation and Trade. Washington, DC, February 7, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State // http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2012/02/183494.htm

274. The United States and Southeast Asia: a Policy Agenda for a New Administration: Report of an Independent Task Force Sponsored by the Council on Foreign Relations / J. Robert Kerry, Chair; Robert A. Manning, Project Director. – New York, 2001. – 80 p.

275. Trade and Investment Framework Agreement between the United States of America and the Association of Southeast Asian Nations [Electronic resource] / Office of the United States Trade Representative. – Access mode: http://www.ustr.gov/sites/default/files/uploads/agreements/tifa/asset_upload_file932_9760.pdf

276. Trade and Investment Framework Agreements [Electronic resource] / Office of the United States Trade Representative. – Access mode: http://www.ustr.gov/trade-agreements/trade-investment-framework-agreements

277. Trade in Goods with China [Electronic resource] / U. S. Department of Commerce. United States Census Bureau. – Access mode: http://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html

278. Trade in Goods with Japan [Electronic resource] / U. S. Department of Commerce. United States Census Bureau. – Access mode: http://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5880.html

279. U. S. Economic Engagement with the Asia Pacific. Remarks Robert D. Hormats, Under Secretary for Economic Growth, Energy, and the Environment. Asia Society Global Forum, Washington, DC, June 12, 2013 [Electronic

resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/e/rls/rmk/210563.htm

280. U. S. Economic Engagement with the Asia Pacific. Remarks Robert D. Hormats, Under Secretary for Economic Growth, Energy, and the Environment, Bloomberg, Hong Kong, Hong Kong, China, December 7, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/e/rls/rmk/2012/201746.htm

281. U. S. Institutional Support for ASEAN. Fact Sheet. Office of the Spokesperson, Washington, DC, November 19, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/11/200825.htm;

282. U. S. Institutional Support for ASEAN. Fact Sheet. Office of the Spokesperson, Washington, DC, September 3, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/09/197278.htm

283. U. S. Policy in East Asia and the Pacific: Hearing before the Subcommittee on Asia and the Pacific of the Committee on International Relations, House of Representatives, One Hundred Eighth Congress, Second Session, June 2, 2004. – Washington: U. S. Government Printing Office, 2004. – 27 p.

284. U. S. Relations with Cambodia. Bureau of East Asian and Pacific Affairs. Fact Sheet. June 13, 2012 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2732.htm

285. U. S. Relations with China. Bureau of East Asian and Pacific Affairs. Fact Sheet. June 5, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/18902.htm

286. U.S.-Burma Relations: Hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Ninth Congress, Second Session, March 29, 2006. – Washington: U. S. Government Printing Office, 2007. – 54 p.

287. U.S.-Japan Relations. Hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations United States Senate. One Hundred Eleventh Congress, Second Session. April 15, 2010. – Washington: U. S. G.P.O.: 2010. – 52 p.

288. U.S.-Japan-India Trilateral Meeting. Media Note. Office of the Spokesperson, Washington, DC, May 1, 2013 [Electronic resource] / U. S. Department of State // http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/05/208819.htm

289. U.S.-Republic of Korea Alliance. Testimony James P. Zumwalt, Deputy Assistant Secretary, Bureau of East Asian and Pacific Affairs. Statement before the House Committee on Foreign Affairs Subcommittee on Asia and the Pacific. Washington, DC June 6, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2012/06/191869.htm

290. UNCTAD Handbook of Statistics. 2009. – New York and Geneva: United Nations Publication, 2009. – 492 p. [Electronic resource]. – Access mode: http://www.unctad.org/en/docs/tdstat34_enfr.pdf

291. UNCTAD Handbook of Statistics. 2010. – New York and Geneva: United Nations Publication, 2010. – 542 p. [Electronic resource]. – Access mode: http://unctad.org/en/Docs/tdstat35_en.pdf

292. UNGA 67 and U. S. Multilateral Priorities. Remarks Esther Brimmer, Assistant Secretary, Bureau of International Organization Affairs, Center for Strategic and International Studies, Washington, DC, September 18, 2012 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/p/io/rm/2012/197845.htm

293. United States-China Relations in the Era of Globalization: Hearing before Committee on Foreign Relations United States Senate. One Hundred Tenth Congress. Second Session. May 15, 2008. – Washington: U. S. Government Printing Office, 2008. – 70 p.

294. United States-Indonesia Comprehensive Partnership. Fact Sheet. Office of the Spokesperson Washington, DC October 8, 2013 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/10/215196.htm

295. Hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations United States Senate. One Hundred Seventh Congress, First Session. May 1, 2001. – Washington: U. S. G.P.O.: 2001. – 47 p.

296. Yukio Hatoyama: "My Political Philosophy". August 13, 2009 [Electronic resource] // Financial Times. – Access mode: http://www.ft.com/intl/cms/s/0/99704548–8800–11 de-82 e4–00144 feabdc0.html

297. Zhu, Zhiqun. China's New Diplomacy: Rationale, Strategies and Significance / Zhiqun Zhu. – Farnhan, Surrey: Ashgate Publishing Limited, 2010. – 168 p.

298. Бжезінський, Збігнев. Вибір: світове панування чи світове лідерство. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 203 с.

299. Вэнь Цзябао выступил с речью на восточноазиатском саммите (14.12.2005) [Электронный ресурс] / Министерство иностранных дел Китайской Народной Республики. – Режим доступа: http://www.fmprc.gov.cn/rus/zxxx/t226734.htm

ЛІТЕРАТУРА

300. «Harmonious World» and China's New Foreign Policy / Ed. by Sujian Guo and Jean-Mark F. Blanchard. – Lanham, MD.: Lexington Books, 2008. – 248 p.

301. A Noble Calling. Character and the George H. W. Bush Presidency / Ed. by William Levantrosser and Posanna Rerotti. – Westpont, Connecticut: London: Praeger, 2004. – 392 p.

302. Abdelal, Rawi and Adam Segal. Has Globalization Passed Its Peak? / Rawi Abdelal and Adam Segal // Foreign Affairs. – 2007, Jan.-Febr. – Vol. 86, No. 1. – P. 100–113.

303. Acharia, Amitav. Constructing a Security Community in Southeast Asia. ASEAN and the Problems of Regional Order / Amitav Acharia. – London and New York: Routledge, 2001. – 226 p.

304. Acharia, Amitav. The Quest for Identity. International Relations of Southeast Asia / Amitav Acharia. – London, New York: Oxford University Press, 2000. – 184 p.

305. Acharya, Amitav. A New Regional Order in South-East Asia : ASEAN in the post-Cold War Era / Amitav Acharia. – London: Brassey's for the International Institute for Strategic Studies, 1993. – 285 p.

306. Acharya, Amitav. Asia Rising: Who is Leading? / Amitav Acharia – Singapore: World Scientific, 2008. – 260 p.

307. After the Cold War: Essays on the Emerging World Order / Edited by Keith Philip Lepor. – Austin, Texas: University of Texas Press, 1997. – 262 p.

308. After the Crisis. Hegemony, Technocracy and Governance in Southeast Asia / Ed. by Shiraishi Takashi and Patricio N. Abinales. – Melbourne: Kyoto University Press and Trans Pacific Press, 2005. – 241 p.

309. After the End: Making U. S. Foreign Policy in the Post-Cold War World / Ed. by James M. Scott. – Durham and London: Duke University Press, 1998. – 415 p.

310. Amer, Ramses. Vietnam and its Neighbours. The Border Dispute Dimension / Ramses Amer // Contemporary Southeast Asia. – 1995. – Vol. 17, No. 3. – P. 298–318.

311. America's Strategic Choices / Ed. Michael E. Brown…[et al.]: Rev. ed. – Cambridge, Mass.: The MIT Press, 2000. – 417 p.

312. American Power in the Twenty-First Century / Ed. by David Held and Mathias Koenig-Archibury. – Malden, MA, 2004. – 299 p.

313. Ariff, Mohamed. AFTA = Another Futile Trade Area? – Kuala-Lumpur: University Malaya, 1994. – 236 p.

314. ASEAN Enlargement: Impact and Implications / Ed. by Mya Than and Carolyn L. Gates. – Singapore, Institute of Southeast Studies, 2001. – 378 p.

315. Asia in the New Millennium / Edited by Amitav Acharia and Lee Lao To. – Singapore: Marshall Cavendish Academic, 2004. – 688 p.

316. Asia in the Twenty-First Century. Economic, Socio-Political, Diplomatic Issues / Edited by Paula K. Chow, Gregory C. Chow. – Singapore: World Scientific, 1997. – 172 p.

317. Asia Threatened by Global Financial Imbalances, Contemplates Integrated Future [Electronic resource] / Voice of America News. – Access mode: http://www.huliq.com/20793/asia-threatened-by-global-financial-imbalances-contemplates-integrated-future

318. Asian Bond Fund (ABF) [Electronic resource] / Hong Kong Monetary Authority. – Access mode: http://www.hkma.gov.hk/gdbook/eng/a/asian_bond_fund.shtml

319. Asian Regionalism and its Effects on Trade in the 1980s and 1990s // Economics Working Papers. – 2002, November [Electronic resource] / Asian Development Bank. – Access mode: http://www.adb.org/publications/asian-regionalism-and-its-effects-trade-1980s-and-1990s

320. Asian Strategic Review / Editors S. D. Muni, Vivek Chadha. New Institute for Defense Studies and Analyses. New Delhi. – New Delhi: Pentagon

Press, 2013 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.idsa.in/system/files/book_ASR2012.pdf

321. Baojian, Yang and Yang Ling. New East Asian Regionalism in the Context of Globalization: A Stepping Stone to Development [Electronic resource] / Yang Baojian, Yang Ling. – Access mode: http://www.seiofbluemountain.com/upload/product/201001/1263262613 jqx06 p3 q.pdf

322. Barbier, Edward B. Toward a Global Green Recovery: The G20 and the Asia-Pacific Region [Electronic resource] / Edward B. Barbier. – Access mode: http://www.japanfocus.org/-Edward_B_-Barbier/3383

323. Bates, Gill. Rising Star. China's New Security Diplomacy / Gill Bates. – Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2010. – 267 p.

324. Beeson, Mark. The United States and East Asia: The Decline of Long-distance Leadership? [Electronic resource] / Mark Beeson // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus. – 2009, October 26. – Access mode: http://www.japanfocus.org/-Mark-Beeson/3240

325. Beeson, M. U. S. Hegemony and Southeast Asia: The Impact of and Limits to American Power and Influence / M. Beeson // Critical Asian Studies. – 2004. – Vol. 36. No. 3. – P. 323–354.

326. Beyond Japan. The Dynamics of East Asian Regionalism / Edited by Peter J. Ratzenstein and Takashi Shiraishi. – Ithaca and London: Cornell University Press, 2006. – 313 p.

327. Bergsten, Fred C. Foreign Economic Policy for the Next President / Fred C. Bergsten // Foreign Affairs. – 2004, March/April. – Vol. 83, No. 2. – P. 88–101.

328. Bergsten, Fred C. An Opportunity for a Historic International Initiative / Fred C. Bergsten // International Herald Tribune. – 1994, 14 Nov.

329. Bert, Wayne. The United States, China and Southeast Asian Security. – New York: Palgrave Macmillan, 2003. – 272 p.

330. Bhagwati, Jagdish. In Defense of Globalization / Jagdish Bhagwati. – New York: Oxford University Press, 2004. – 308 p.

331. Biden: US–China Relations Crucial to Economic Stability. 18 August. 2011 [Electronic resource] / BBC News. – Access mode: http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-14570137

332. Bijian, Zheng. China's «Peaceful Rise» to Great-Power Status / Zheng Bijian // Foreign Affairs. – 2005, September-October. – Vol. 85, No. 4. – P. 18–34.

333. Bijian, Zheng: China's Road of Peaceful Development and the Building of Communities of Interests. Published Time: 2013–03–23 [Electronic resource] / Bijian, Zheng / World Forum on Chinese Studies. – Access mode: http://www.chinastudies.org.cn/e/617.htm

334. Bower, Ernie and Kathryn Tinker. The Malaysia Curse: Will a U. S. President Ever Get to Kuala Lumpur? October 2, 2013 [Electronic resource] / Ernie Bower and Kathryn Tinker / Indopacificreview. – Access mode: http://www.indopacificreview.com/skportfolio/malaysia-curse-will-u-s-president-ever-get-kuala-lumpur/

335. Bromley, Simon. American Power and the Prospects for International Order / Simon Bromley. – Cambridge, UK: Polity Press, 2008. – 241 p.

336. Bush and Asia. America's Evolving Relations with East Asia / Edited by Mark Beeson. – Routledge: London and New York, 2006. – 257 p.

337. Bush Offers North Korea a Deal to End the World's Oldest Cold War. 8 September 2007 [Electronic resource] // The Guardian. – Access mode: http://www.guardian.co.uk/world/2007/sep/08/usa.northkorea

338. Bush, Richard. The Response of China's Neighbors to the U.S. «Pivot» to Asia. Speech. January 31, 2012 [Electronic resource] / Richard Bush / Brookings. – Access mode: http://www.brookings.edu/research/speeches/2012/01/31-us-pivot-bush

339. Bush, Richard. The United States and China: A G–2 in the Making? October 11, 2011 [Electronic resource] / Richard Bush / Brookings. – Access mode: http://www.brookings.edu/research/articles/2011/10/11-china-us-g2-bush

340. Caballero-Anthony, Mely. Regional Security in Southeast Asia. Beyond the ASEAN Way / Mely Caballero-Anthony. – Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2005. – 328 p.

341. Cha, Victor. South Korean President Park Geun-hye's First Visit to Washington, D.C. [Electronic resource] / Victor Cha / Center for Strategic and International Studies / Center for Strategic and International Studies. – Access mode: http://csis.org/publication/south-korean-president-park-geun-hyes-first-visit-washington-dc

342. Chanlett-Avery, Emma. The U.S.-Japan Alliance [Electronic resource] / Emma Chanlett-Avery / Congressional Research Service. – Access mode: http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33740.pdf

343. Cheng, Joseph Y. S. Sino-Asean Relations in the Early Twenty-first Century / Joseph Y. S. Cheng // Contemporary Southeast Asia. – 2001. – V. 23, No. 3. – P. 420–451.

344. Chile-Peru-United States-Australia-Brunei Darussalam-New Zealand-Singapore and Viet Nam (Trans Pacific Partnership-TPP Agreement [Electronic resource] / SICE. Foreign Trade Information System. – Access mode: http://www.sice.oas.org/TPD/CHL_Asia/CHL_Asia_e.ASP

345. China and ASEAN: Changing Political and Strategic Ties / Ed. by James K. Chin, Nicholas Thomas. – Center of Asian Studies. The University of Hong Kong, 2005. – 277 p.

346. China and the Developing World. Beijing's Strategy for the Twenty-first Century / Ed. by Joshua Eisenman, Eric Heginbotham, and Derek Mitchell. – Armonk, New York; London, England: An East Gate Book, M. E. Sharpe, 2007. – 232 p.

347. China Bypasses American New Silk Road with Two of its Own [Electronic resource] // Washington Post. – Access mode: http://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/china-bypasses-american-new-silk-road-with-two-if-its-own/2013/10/14/49 f9 f60 c-3284–11 e3-ad00-ec4 c6 b31 cbed_story.html

348. China into the Hu-Wen Era. Policy Initiatives and Challenges / Ed. by John Wong and Lay Hongyi. – Singapore, New Jersey, London: World Scientific Publishing, 2006. – 565 p.

349. China Protests Spur Japanese Nationalists [Electronic resource] // Financial Times. – 2012, Sep. 21. – Access mode: http://www.ft.com/intl/cms/s/0/09680884–03 a2–11 e2-bad2–00144 feabdc0.html?siteedition=uk#axzz2 i35 bVx6 V

350. China-Asean [Electronic resource] / Bilaterals.org. – Access mode: http://www.bilaterals.org/rubrique.php3?id_rubrique=95

351. China's CIC May Have $5.4 Billion Frozen in Money-Market Fund [Electronic resource] / Bloomberg. – Access mode: http://www.bloomberg.com/apps/news?sid=ancX7 qXx0 kXk&pid=newsarchive

352. Chinese Foreign Policy. Pragmatism and Strategic Behavior / Edited by Suisheng Znao. – An Armont, NY.: East Gate Book, 2004. – 319 p.

353. Clark, Jonathan G. The United States and Asia-Pacific Economic Cooperation / Jonathan G. Clark. – New York: The Asia Society, 1994. – 28 p.

354. Cockburn, Andrew. Rumsfeld. His Rise, Fall, and Catastrophic Legacy / Andrew Cockburn. – N.Y., Scribner, 2007. – 248 p.

355. Cohen, Richard and Michael Mihalka. Cooperative Security New Horizons for International Order [Electronic resource] / Richard Cohen and Michael Mihalka // The Marshall Center Papers. – 2001. – No. 3. – 67 p. – Access mode: http://www.marshallcenter.org/mcpublicweb/MCDocs/files/College/F_Publications/mcPapers/mc-paper_3-en.pdf

356. Confronting the Bush Doctrine. Critical Views from the Asia-Pacific / Ed. by Mel Gurtov and Peter Van Ness. – N.Y., London: Routledge, 2005. – 275 p.

357. Contemporary Southeast Asia. Regional Dynamics, National Differences / Edited by Mark Beeson. – New York: Palgrave Macmillan, 2004. – 254 p.

358. Cooper, Danny. Neoconservatism and American Foreign Policy / Danny Cooper. – New York: Routledge, 2011. – 204 p.

359. Cronin, Richard. The North Korean Nuclear Threat and the US–Japan Security Alliance. December 10, 2005 [Electronic resource] / Richard Cronin // Fletcher Forum. – 2005, Winter. – Access mode: http://www.stimson.org/summaries/the-north-korean-nuclear-threat-and-the-us-japan-security-alliance/

360. Cronin, Richard. Can The Bush Administration Craft an Effective Policy toward Southeast Asia? May 11, 2007 [Electronic resource] / Richard Cronin / Stimson. – Access mode: http://www.stimson.org/spotlight/can-the-bush-administration-craft-an-effective-policy-toward-southeast-asia/

361. Cronin, Richard. The Second Bush Administration and Southeast Asia [Electronic resource] / Richard Cronin / Stimson. – Access mode: http: www.stimson.org/pub.cfm?ID=446

362. Cruz de Castro, Renato. U. S. War on Terror in East Asia: The Perils of Preemptive Defense in Waging a War of the Third Kind / Renato Cruz de Castro // Asian Affairs: An American Review. – 2005, Winter. – Issue 31.4. – P. 212–232.

363. Cyr, Arthur I. After the Cold War: American Foreign Policy, Europe, and Asia / Arthur I. Cyr. – New York: New York University Press, 1997. – 206 p.

364. Deng, Yong. China's Struggle for Status. The Realignment of International Relations / Yong Deng. – New York: Cambridge University Press, 2008. – 300 p.

365. Devuyst, Yoiri. U.S.-China Relations: A View from Europe / Yoiri Devuyst // Contemporary International Relations. – 2009, Sept/Oct. – Vol. 19, No. 5. – P. 118–134.

366. DeYoung, Karen. Soldier: the Life of Colin Powell / Karen DeYoung. – New York: Knopf, 2006. – 612 p.

367. Ding, Sheng. The Dragon's Hidden Wings. How China Rises with Its Soft Wings / Sheng Ding. – Landham, MD: Lexington Books, 2008. – 197 p.

368. Drezner, Daniel W. The New New World Order / Daniel W. Drezner // Foreign Affairs. – 2007, March-April. – Vol. 86, No. 2. – P. 14–38;

369. Drifte, Reinhard. Territorial Conflicts in the East China Sea – From Missed Opportunities to Negotiation Stalemate [Electronic resource] / Reinhard Drifte // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus. – Access mode: http://japanfocus.org/-Reinhard-Drifte/3156

370. Dumbrell, John. Clinton's Foreign Policy. Between the Bushes, 1992–2000 / John Dumbrell. – New York, London, Routledge, 2009. – 215 p.

371. East Asia between Regionalism and Globalizm / Edited by Gennady Chufrin – Singapore, 2006. – 132 p.

372. East Asia Integrates. A Trade Policy Agenda for Shared Growth. The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2004. – 249 p.

373. East Asian Economies and New Regionalism / Ed. by Abe Shigeyuki and Bhanupong Nidhipraba. – Kyoto University Press; Melbourne, Trans Pacific Press, 2008. – 304 p.

374. East Asian Strategic Review 1996–1997 [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies, Tokyo, Japan. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/pdf/east-asian_e96.pdf

375. East Asian Strategic Review 1997–1998 [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies, Tokyo, Japan. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/pdf/east-asian_e97.pdf

376. East Asian Strategic Review. 1998–1999. [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies, Tokyo, Japan. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/pdf/east-asian_e98.pdf

377. East Asian Strategic Review, 2000 [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/e2000.html

378. East Asian Strategic Review, 2001 [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/e2001.html

379. East Asian Strategic Review, 2002 [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/e2002.html

380. East Asian Strategic Review, 2003 [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/e2003.html

381. East Asian Strategic Review, 2004 [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/e2004.html

382. East Asian Strategic Review, 2005 [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/e2005.html

383. East Asian Strategic Review, 2006 [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/what_old/pdf/east-asian_e2006 s.pdf

384. East Asian Strategic Review, 2007 [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/e2007.html

385. East Asian Strategic Review, 2008 [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/e2008.html

386. East Asian Strategic Review, 2009 [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/e2009.html

387. East Asian Strategic Review, 2010 [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/pdf/2010/east-asian_e2010_07.pdf

388. East Asian Strategic Review, 2011 [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/e2011.html

389. East Asian Strategic Review, 2012 [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/e2012.html

390. East Asian Strategic Review, 2013 [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/e2013.html

391. Economy Overshadows Debate on Sino-US Relations. Oct. 23, 2012 [Electronic resource] / Voice of America. – Access mode: http://www.voanews.com/content/economy-overshadows-debate-on-us-china-relations/1531686.html

392. Economy, Elizabeth. Pivot Necessary to Sustain Long-term US Interests [Electronic resource] / Elizabeth Economy // Global Times. 2013–10–29. – Access mode: http://www.globaltimes.cn/content/821132.shtml#.UnIYBVMtiVC

393. Eland, Ivan. Putting «Defense» Back into U. S. Defense Policy: Rethinking U. S. Security in the Post-Cold War World / Ivan Eland. – Westport, Conn.: Praeger, 2001. – 245 p.

394. Eland, Ivan. The Empire Has No Clothes: U. S. Foreign Policy Exposed / Ivan Eland. – Oakland, CA: Independent Institute, 2004. – 267 p.

395. Fashioning a Realistic Strategy for the Twenty-First Century. A Conversation with Leslie H. Gelb [Electronic resource] / Antonia Felix // The Fletcher Forum of World Affairs. – 2010, Summer. – Vol. 34:2. – P. 5–8.

396. Felix, Antonia. Condi: the Condoleezza Rice Story / Antonia Felix. – New York: Newmarket Press, 2002. – 301 p.

397. Fostering Monetary & Financial Cooperation in East Asia / Ed. Duck-Koo Chung, Barry Eichengreen. – Singapore; World Scientific Pub., 2009. – 175 p.

398. Frederick J. Koizumi's War [Electronic resource] / J. Frederick // Time. – Access mode: http://www.time.com/time/asia/2005/koizumi/story2.html

399. From Cold War to New World Order. The Foreign Policy of George H. W. Bush / Ed. by Meena Bose and Rosanna Perotti. – Westport, Connecticut; London, 2002. – 577 p.

400. FTAA [Electronic resource] / Bilaterals.org. – Access mode: http://www.bilaterals.org/spip.php?rubrique16

401. Fukuyama, Francis. The End of History and the Last Man / Francis Fukuyama. – N.Y.: Free Press, 1992. – 418 p.

402. Gallagher, Michael G. China's Illusory Threat to the South China Sea / Michael G. Gallagher // International Security. – 1994, Summer. – Vol. 19. No. 1. – P. 169–195

403. Gardner-Feldman, Lily. German-Polish Reconciliation in Comparative Perspective: Lessons for Japan? April 19, 2010 [Electronic resource] / Lily Gardner-Feldman // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus. – Access mode: http://www.japanfocus.org/-Lily-Gardner_Feldman/3344

404. Garrison, Jean A. China's Prudent Cultivation of «Soft» Power and Implications for U. S. Policy in East Asia / Jean A. Garrison // Asian Affairs: An American Review. – 2005, Spring. – Issue 32.1. – P. 25–31.

405. Globalism and the New Regionalism. Vol. 1 / Ed. by Bjorn Hettne, Andras Inotai, Osvaldo Sunkel. – London: Macmillan Press Ltd, New York: St. Martin's Press. Inc., 1999. – 308 p.

406. Globalization in Southeast Asia. Local, National and Transnational Perspectives / Ed. by Shinji Yamashita and J. S. Eades. – New York, Oxford: Berghahn Books, 2003. – 265 p.

407. Gorodnia, Nataliya. China's 21st Century Financial Foreign Policy / Nataliya Gorodnia // Китаєзнавчі дослідження. Том 1. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Українська асоціація китаєзнавців, 2011. – С. 44–49.

408. Gorodnia, Nataliya. Globalization: Emergence and Evolution [Electronic resource] / Nataliya Gorodnia // Global South. SEPHIS e-magazine. – 2009, April. – Vol. 5, No. 2. – Access mode: http://sephisemagazine.org/current/current.html

409. Gresser, Edward. Presidential Paper Tigers Should Beware China's Roar. October 19, 2012 [Electronic resource] / Edward Gresser // The Nation. – Access mode: http://www.nationmultimedia.com/opinion/Presidential-paper-tigers-should-beware-Chinas-roa-30192614.html

410. Haacke, Jungen. Intramural Challenges to the «ASEAN Way» / Jungen Haacke // Pacific Review. – 1999. – V. 12, No. 4. – P. 581–611.

411. Haacke, Jungen. Playing Catch-Up: The United States and Southeast Asia [Electronic resource] / Jungen Haacke / The London School of Economics and Political Science. – Access mode: http://www.lse.ac.uk/IDEAS/publications/reports/pdf/SR003/haacke.pdf

412. Halper, Stefan. The Beijing Consensus: Legitimizing Authoritarianism in Our Time / Stefan Halper. – New York, 2010. – 298 p.

413. Hankyoreh, The and Underwood William. Recent Developments in Korean-Japanese Historical Reconciliation. April 26, 2010 [Electronic resource] / The Hankyoreh and Underwood William // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus. – Access mode: http://www.japanfocus.org/–Hankyoreh/3348

414. Harari, Oren. The Leadership Secrets of Colin Powell / Oren Harari. – New York: McGraw-Hill, 2002. – 277 p.

415. Harmonious World: China's Ancient Philosophy for New International Order. October 2, 2007 [Electronic resource] // People's Daily Online. – Access mode: http://english.peopledaily.com.cn

416. Hart-Landsberg, Martin. Capitalism, The Korea - U. S. Free Trade Agreement, and Resistance [Electronic resource] / Martin Hart-Landsberg // Critical Asian Studies. – 2011, September. – No. 3. – Access mode: http://criticalasianstudies.org/

417. Harun ur Rashid, Barrister. US–Myanmar Military Engagement: A Step to Counter China? December 1, 2012 [Electronic resource] / Barrister Harun ur Rashid // The Daily Star. – Access mode: http://archive.thedailystar.net/newDesign/news-details.php?nid=259409

418. Huang, Yukon. The Economics behind the China-Japan Dispute [Electronic resource] / Yukon Huang // Financial Times. – 2012, Sept 24. – Access mode: http://blogs.ft.com/the-a-list/2012/09/24/the-economics-behind-the-china-japan-dispute/

419. Huntington, Samuel P. The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order / Samuel P. Huntington. – London, New York: Touchstone books, 1997. – 367 p.

420. Huntington, Samuel. The Clash of Civilizations? / Samuel Huntington // Foreign Affairs. – 1993, Summer. – Vol. 72, No. 3. – P. 22–49.

421. Hurst, Steven. The Foreign Policy of the Bush Administration. In Search of a New World Order / Steven Hurst. – London & New York: Cassell, 1999. – 250 p.

422. Jamaluddin, Muhammad. Najib: Asean+8 which Includes U. S., Russia to Be Decided At Next Summit. April 10, 2010 [Electronic resource] / Muhammad Jamaluddin / Cempaka ASEAN. – Access mode: http://cempaka-asean.blogspot.com/2010/04/najib-asean8-which-includes-us-russia.html

423. Japan and East Asian Regionalism / Ed. by S. Javed Maswood. – London and New York, Routledge, 2001. – 160 p.

424. Japan FTA's [Electronic resource] / Bilaterals.org. – Access mode: http://www.bilaterals.org/rubrique.php3?id_rubrique=61

425. Japanese Studies. Changing Global Profile / Editor P. A. George. – New Delhi: Northern Book Center, 2010. – 606 p.

426. Jeffries, Ian. China. A Guide to Economic and Political Development / Ian Jeffries. – London & New York, Routledge, 2006. – 673 p.

427. Jentleson, Bruce W. American Foreign Policy. The Dynamics of Choice in the 21st Century. 5th edition / Bruce W. Jentleson. – New York: W. W. Norton & Company, 2013. – 672 p.

428. Johnson, Christopher K. and Bonnie S. Glaser. Thoughts from the Chairman: A New Type of Major Power Relations on North Korea. Sep 30, 2013 [Electronic resource] / Christopher K. Johnson, Bonnie S. Glaser / Center for Strategic and International Studies. – Access mode: http://csis.org/publication/thoughts-chairman-new-type-major-power-relations-north-korea

429. Kalam, Abul. Subregionalism in Asia. ASEAN and SAARC Experiences / Abul Kalam. – New Delhi: UBS Publishers; Distributors LTD., 2001. – 235 p.

430. Kawai, Masahiro and Ganeshan Wignaraja. Regionalism as an Engine of Multilateralism: a Case for a Single East Asian FTA [Electronic resource] / Masahiro Kawai and Ganeshan Wignaraja // Asian Development Bank. Working Papers. Series on Regional Economic Integration. – 2008, Febr. – No. 14. – 38 p. – Access mode: http://www.adb.org/sites/default/files/pub/2008/WP14–East-Asian-FTA.pdf

431. Kennedy, Paul. The Rise and Fall of the Great Powers / Paul Kennedy. – New York: Random House, 1987. – 677 p.

432. Kesavapany, K. ASEAN+8–A Recipe for a New Regional Architecture. May 8th, 2010 [Electronic resource] / K. Kesavapany / East Asia Forum. – Access mode: http://www.eastasiaforum.org/2010/05/08/asean8-a-recipe-for-a-new-regional-architecture/

433. Kessler, Glenn. The Confidante: Condoleezza Rice and the Creation of the Bush Legacy / Glenn Kessler. – New York: St. Martin's Press, 2007. – 288 p.

434. Klare, Michael T. The Next Great Arms Race / Michael T. Klare // Foreign Affairs. – 1993, Summer. – Vol. 72, No. 3. – P. 136–152.

435. Knight, Nick. Understanding Australia Neighbours. An Introduction to East and Southeast Asia / Nick Knight. – Cambridge University Press, 2004. – 236 p.

436. Kook-shin, Kim, Yeo In-kon and Kang Han-koo. Transformation of the U.S.-Japan Alliance and South Korea's Security Strategy [Electronic resource] / Kim Kook-shin, Yeo In-kon and Kang Han-koo. – Seoul: Korea Institute for National Unification, 2008. – 47 p. – Access mode: http://www.kinu.or.kr/eng/pub/pub_02_01.jsp?page=6&num=54&mode=view&field=&text=&order=&dir=&bid=DATA05&ses=

437. Korea: the East Asian Pivot / Ed. Jonathan D. Pollack. – Newport, R.I.: Naval War College Press, 2006. – 367 p.

438. Krugman, Paul. The Myth of Asia's Miracle / Paul Krugman // Foreign Affairs. – 1994, November/December. – Vol. 73, No. 6. – P. 62–79.

439. Kupchan, Charles A. After Pax Americana: Benign Power, Regional Integration, and the Sources of a Stable Multipolarity / Charles A. Kupchan, // International Security. – 1998, Fall. – Vol. 23, No. 2. – P. 40–80.

440. Kuypers, Jim A. Presidential Crisis Rhetoric and the Press in the Post-Cold War World. – Westport, Connecticut, London: Praeger, 1997. – 242 p.

441. Latest Business News from AP–Wire [Electronic resource] / Jim A. Kuypers / Global Malaysians Network. – Access mode: http://global-malaysians.com/business/story.asp?file=/2006/8/23/business/20060823145010 &sec=gmnbiz

442. Leap of Faith [Electronic resource] // The Economist. – Access mode: http://www.economist.com/node/21549005

443. Lee, Peter. A New Face to US–China Ties [Electronic resource] / Peter Lee // Asia Times online. – Access mode: http://www.atimes.com/atimes/China/LG22 Ad04.html

444. Levy, Peter D. Encyclopedia of the Clinton Presidency / Peter D. Levy. – Westport, Connecticut, London, 2002. – 402 p.

445. Liao, Huanli. Chinese Foreign Policy Think Tanks and China's Policy towards Japan / Huanli Liao. – The Chinese University of Hong Kong, 2006. – 371 p.

446. Limaye, Satu P. United States-ASEAN Relations on ASEAN's Fortieth Anniversary: a Glass Half Full / Satu P. Limaye // Contemporary Southeast Asia. – 2007, December. – V. 29, No. 3. – P. 447–465

447. Lincoln E. East Asian Economic Regionalism / E. Lincoln. – New York, N.Y.: Council on Foreign Relations, Brooking Institution Press, Washington, D.C., 2004. – 285 p.

448. Lippman, Thomas W. Madeleine Albright and the New American Diplomacy / Thomas W. Lippman. – Boulder, Colo.: Westview Press, 2000. – 368 p.

449. Major Powers and the Quest for Status in International Politics. Global and Regional Perspectives / Ed. by Thomas J. Volgy, etc. – NY: Palgrave Macvillan, 2011. – 237 p.

450. Manyin, Mark E., Mary Beth Nikitin, E. Chanlett-Avery, Ian E. Rinehart, W. H. Cooper. U.S.-South Korea Relations. April 26. 2013. Congressional Research Service. CRS Report for Congress. – 34 p. [Electronic resource] / Mark E. Manyin, Mary Beth Nikitin, E. Chanlett-Avery, Ian E. Rinehart, W. H. Cooper. – Access mode: http://www.fas.org/sgp/crs/row/R41481.pdf

451. Martin, Dick. Rebuilding Brand America: What We Must Do to Restore our Reputation and Safeguard the Future of American Business Abroad / Dick Martin. – New York: American Management Association, 2007. – 291 p.

452. Martin, Michael F. U.S.-Vietnam Economic and Trade Relations: Issues for the 112th Congress. April 5, 2011. Congressional Research Service Report for Congress [Electronic resource] / Michael F. Martin. – Access mode: http://fpc.state.gov/documents/organization/161323.pdf

453. McCormack, Gavan. Ampo's Troubled 50th: Hatoyama's Abortive Rebellion, Okinawa's Mounting Resistance and the US–Japan Relationship (Part 1) [Electronic resource] / Gavan McCormack // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus. May 31, 2010. – Access mode: http://www.japanfocus.org/Gavan-McCormack/3365

454. McCoy, Clifford. US Southeast Asia Pose Risks China Clash [Electronic resource] / Clifford McCoy // Asia Times online. – Access mode: http://www.atimes.com/atimes/Southeast_Asia/LI01 Ae01.html

455. Menniken, Timo. China's Performance in International Resource Politics: Lessons from the Mekong / Timo Menniken // Contemporary Southeast Asia. – 2007, April. – V. 29, No. 1. – P. 97–121.

456. Merlin, David. George Bush and the Guardianship Presidency / David Merlin. – Houndmills, Basingstoke, London, 1996. – 280 p.

457. Miller, Ken. Coping with China's Financial Power / Ken Miller // Foreign Affairs. – 2010, July/August. – Vol. 89, No. 4. – P. 96–109.

458. Munakata, Naoko. Transforming East Asia. The Evolution of Regional Economic Integration / Naoko Munakata. – Research Institute of Economy, Trade and Industry, Tokyo & Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2006. – 258 p.

459. Narine, Shaun. Explaining ASEAN: Regionalism in Southeast Asia / Shaun Narine. – London: Lynne Rienner Publishers, 2002. – 239 p.

460. Nerada, Takashi. Creating an East Asian Regionalism [Electronic resource] / Takashi Nerada // The Japanese Economy. – 2004, Summer. – Vol. 32. – P. 64–85. – Access mode: http://www.kikou.waseda.ac.jp/

asia/uploadfile/koseiin/02/20/JPN/EAregionalism_04_20081127172639_n3 rl8 h5 iifdkd03 rvqaqlf2 bp4.pdf

461. New Summit Sidelined in Economic Power Struggle // Financial Times. – 2005, Dec. 13. – P. 4.

462. Northeast Asian Regionalism. Learning from the European Experience / Ed. by Christopher M. Dent and David W. F. Huang. – London: Routledge, 2002. – 265 p.

463. Obama in Indonesia 2010: A Long-Awaited Return [Electronic resource] // The Huffington Post. – Access mode: http://www.huffingtonpost.com/2010/11/09/obama-in-indonesia-2010-a_n_780836.html

464. Obama's Absence Boosts China Trade Deal. By Demetri Sevastopulo in Hong Kong, Shawn Donnan in London and Ben Bland in Jakarta // Financial Times. – 2013, October 15 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.ft.com/intl/cms/s/0/07 d739 c2–3556–11 e3–952 b-00144 feab7 de.html?siteedition=intl#axzz2 huoIHJF8

465. Obama's Trip Emphasizes Role of Pacific Rim [Electronic resource] // The New York Times. – Access mode: http://www.nytimes.com/2011/11/19/world/asia/obamas-trip-sends-message-to-asian-leaders.html?_r=0

466. Order and Security in Southeast Asia. Esseys in Memory of Michael Leifer / Ed. by Joseph Chinyong Liow and Ralf Emmers. – New York: Routledge, 2006. – 244 p.

467. Osius, Ted. The U.S.-Japan Security Alliance: Why it Matters and How to Strengthen it / Ted Osius; foreword by Watanabe Akio. – Westport, Conn.: Praeger, 2002. – 128 p.

468. O'Sullivan, Christopher D. Colin Powell: American Power and Intervention from Vietnam to Iraq / Christopher D. O'Sullivan. – Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2009. – 219 p.

469. O'Sullivan, David. Priorities for EU Diplomacy in East Asia. 12 February 2013 [Electronic resource] / David O'Sullivan / GRIPS Forum, Tokyo. – Access mode: http://eeas.europa.eu/asia/docs/20130205_grips_speech_final_en.pdf

470. Overview of ASEAN–Japanese Relations [Electronic resource] / Association of Southeast Asian Nations. – Access mode: http://www.aseansec.org/5740.htm

471. Page, John. The East Asian Miracle. Four Lessons for Development Policy [Electronic resource] / John Page / The National Bureau of Economic Research. – Access mode: http://www.nber.org/chapters/c11011.pdf

472. Panetta: Pentagon to Shift Warships to Pacific. June 1, 2012 [Electronic resource] / Associated Press. – Access mode: http://news.yahoo.com/panetta-pentagon-shift-warships-pacific-010731386.html

473. Parent J. M. and Paul K. MacDonald. The Wisdom of Retrenchment / J. M. Parent and Paul K. MacDonald // Foreign Affairs. – 2011, November-December. – P. 32–47.

474. Peace Regime Building on the Korean Peninsula and Northern Asian Security Cooperation / Ed. by Tae-Hwan Kwak, Seung-Ho Joo. – Burlington, VT: Ashgate, 2010. – 210 p.

475. Pennington, Matthew. Lawmakers Uneasy over US–Myanmar Military Ties. September 5, 2013 [Electronic resource] / Associated Press. – Access mode: http://www.cnsnews.com/news/article/lawmakers-uneasy-over-us-myanmar-military-ties

476. Perlez, Jane. Cancellation of Trip by Obama Plays to Doubts of Asia Allies. October 4, 2013 [Electronic resource] / Jane Perlez // The New York Times. – Access mode: http://www.nytimes.com/2013/10/05/world/asia/with-obama-stuck-in-washington-china-leader-has-clear-path-at-asia-conferences.html?src=recg

477. Postmodern Politics for a Planet in Crisis: Policy, Process, and Presidential Vision / Ed. David Ray Griffin and Richard Falk. – Albany, N.Y.: State University of New York Press, 1993. – 232 p.

478. Ramo, J. C. The Beijing Consensus / J. C. Ramo, – London: The Foreign Policy Centre, 2004. – 71 p.

479. Ramo, Joshua Cooper. The Age of Unthinkable. Why the New World Disorder Constantly Surprises Us and What We Can Do About It / Joshua Cooper Ramo. – New York, Boston, London: Back Bay Books, 2009. – 285 p.

480. Redefining the Pacific? Regionalism Past, Present and Future / Ed. by Jenny Breant-Tokalay, Ian Fraze. – Cornwall, G.B.: Ashgate, 2006. – 207 p.

481. Regionalism in East Asia. Paradigm Shifting? / Ed. by Fu-Kuo Liu and Philippe Regnier. – New York: Routledge Curson, 2003. – 250 p.

482. Regionalism in Northeast Asia: Opportunities and Challenges / Edited by Hyungdo Ahn, Yong Shik Choo. – Seoul: Korea Institute for International Economic Policy, 2005. – 134 p.

483. Reid, Maree-Anne. The Shape of Things to Come: the U.S.-Japan Security Relationship in the New Era / Maree-Anne Reid. – Canberra: Strategic and Defense Studies Centre, Australian National University, 1998. – 230 p.

484. Reinventing the Alliance: U.S.-Japan Security Partnership in an Era of Change / Edited by G. John Ikenberry and Takashi Inoguchi. – New York: Palgrave Macmillan, 2003. – 266 p.

485. Rethinking the East Asia Miracle / Ed. Joseph E. Stiglitz and Shahid Yusuf. – Washington D.C.: World Bank Publications, 2000. – 540 p.

486. Revere, Evans J. R. Park Geun-hye's Electoral Victory: A Sigh of Relief from Washington? December 19, 2012 [Electronic resource] / Evans J. R. Revere / Brookings. – Access mode: http://www.brookings.edu/blogs/up-front/posts/2012/12/19-south-korea-president-revere

487. Revere, Evans. The United States and Japan in East Asia: Challenges and Prospects for the Alliance [Electronic resource] / Evans Revere // American Foreign Policy Interests. – 2013. – Vol. 35, No. 4. – Access mode: http://www.brookings.edu/research/papers/2013/08/19-us-japan-alliance-east-asia-revere

488. Revere, Evans. U.S.-South Korea Relations in Obama's Second Term: Managing Challenge and Change. February 2013 [Electronic resource] / Evans Revere / Brookings. – Access mode: http://www.brookings.edu/research/papers/2013/02/us-south-korea-relations-revere

489. Rising Powers, Shrinking Planet // Z Magazine. – 2010. – Vol. 23, No. 7–8. – P. 75–77.

490. Roy, Denny. The «China Threat» Issue: Major Arguments / Denny Roy // Asian Survey. – 1996, August. – Vol. 36, No. 8. – P. 758–771.

491. Roy, Denny. Hegemon on the Horizon? China's Threat to East Asian Security / Denny Roy // International Security. – 1994, Summer. – V. 19, No. 1. – P. 149–169.

492. Ruland, Jurgen. ASEAN and the Asian Crisis / Jurgen Ruland // Pacific Review. – 2000. – V. 13, No. 3. – P. 421–451.

493. Sale Raises Important Questions about Society; Essential to Raise Economic Efficiency // Financial Times. Special Report: Postal Privatization. – 2005, December 13.

494. Samuels, Richard J. Securing Japan: Tokyo's Grand Strategy and the Future of East Asia / Richard J. Samuels. – Ithaca: Cornell University Press, 2007. – 276 p.

495. Sanchez-Cacicedo, Amaia. Peacebuilding in Asia: Refutation or Cautious Engagement. Occasional Paper / Amaia Sanchez-Cacicedo. – Conde-sur-Noireau, France: European Institute for Security Studies, 2010. – No. 86. – 43 p.

496. Sano, Ryo. The Ambitions and Limitations of Japan's Foreign Policy in the Post-Cold War Era: Loosen the Ties or Reaffirm the U.S.-Japan Alliance? / Ryo Sano. – New York: East Asian Institute, Columbia University, 1996. – 20 p.

497. Seung-hwan, Lee. Asian Values and the Future of the Confucian Culture / Lee Seung-hwan // East Asian Review. – Spring 2000. – Vol. 12, No. 1. – P. 45–62.

498. Sharief, Felix. European Pivots to Southeast Asia: Leaving the EU–ASEAN Corridors? [Electronic resource] / Felix Sharief / Center for Strategic and International Studies. cogitASIA. A blog of the CSIS Asia House. – Access mode: http://cogitasia.com/european-pivots-to-southeast-asia-leaving-the-eu-asean-corridors/

499. Simon, Sheldon W. Is there a U. S. Strategy for East Asia? / Sheldon W. Simon // Contemporary Southeast Asia. – 1999. – Vol. 21, No. 3. – P. 325–343.

500. Sino-American Relations. Challenges Ahead / Ed. by Yufan Hao. – Farham, Surrey, England; Burlington, VT, USA, 2010. – 255 p.

501. Sino-Asean Relations in the Early Twenty-first Century // Contemporary Southeast Asia. – 2001. – V. 23, No. 3. – P. 420–451.

502. Snider, Don M. The National Security Strategy: Documenting Strategic Vision [Electronic resource] / Don M. Snider. – Carlisle, PA.: Strategic Studies Institute. United States Army War College, 1995. – 20 p. – Access mode: http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/

503. Snyder, Scott. Lee Myung-bak's Foreign Policy: A 250–Day Assessment [Electronic resource] / Scott Snyder / Asia Foundation. – Access mode: http://asiafoundation.org/resources/pdfs/SnyderLMBForeignPolicyKJDA.pdf

504. Sopiee, Noordin. A Man & His Idea. Selected Writings and Speeches / Noordin Sopiee. – Kuala-Lumpur, Malaysia: Institute of Strategic and International Studies (ISIS), 2006. – 708 p.

505. Southeast Asian Security in the New Millennium (Study of the National Bureau of Asian Research, U.S.) / Ed. by Richard J. Ellings and Sheldon W. Simon. – Armork, N. Y: M. E. Sharpe, 1996. – 234 p.

506. Sridharan, Kripa. Regional Cooperation in South and Southeast Asia / Kripa Sridharan. – Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2007. – 384 p.

507. Steinberg, David I. The United States and its Allies: the Problem of Burma/Myanmar Policy (Report) / David I. Steinberg // Contemporary Southeast Asia – 2007, August. – Vol. 29, No. 2. – P. 219–238.

508. Steinhauer, Jennifer. Back in Asia, Hagel Pursues Shift to Counter China's Goals in Pacific. – 2013, October 2 [Electronic resource] / Jennifer Steinhauer // The New York Times. – Access mode: http://www.nytimes.com/2013/10/03/world/asia/chuck-hagel-in-asia.html?_r=0

509. Stiglitz, J. E. Globalization and Its Discontents / J. E. Stiglitz. – New York: Norton, 2002. – 288 p.

510. Sung-joo, Han. The Emerging Triangle: Korea between China and the United States / Han Sung-joo // East Asian Review. – 2000, Spring. – Vol. 12, No. 1. – P. 3–29.

511. Sutter, Robert G. The United States and East Asia / Robert G Sutter. – New York: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2003. – 232 p.

512. Sutter, Robert G. China's Rise in Asia: Promises and Perils / Robert G Sutter. – Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, MD, 2005. – 313 p.

513. Swaine, Michael D. America's Challenge. Engaging a Rising China in the 21st Century / Michael D. Swaine. – Washington: Carnegie Endowment for International Peace. – 671 p.

514. Takahashi, Kosuke. Hatoyama to Nanjing, Hu to Hiroshima? The New Face of China-Japan Relations [Electronic resource] / Kosuke Takahashi // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus. – Access mode: http://www.japanfocus.org/-Kosuke-TAKAHASHI/3290

515. Takashi, Nerada. Creating an East Asian Regionalism [Electronic resource] / Nerada Takashi // The Japanese Economy. – 2004, Summer. – Vol. 32. – P. 64–85. – Access mode: http://www.kikou.waseda.ac.jp/asia/uploadfile/koseiin/02/20/JPN/EAregionalism_04_20081127172639_n3 rl8 h5 iifdkd03 rvqaqlf2 bp4.pdf

516. Tarling, Nicholas. Regionalism in Southeast Asia. To Foster the Political Will / Nicholas Tarling. – London and New York: Routledge, 2006. – 287 p.

517. Tetsuo, Maeda. Escape from Dependency: An Agenda for Transforming the Structure of Japanese Security and the US–Japan Relationship. September 7, 2009 [Electronic resource] / Maeda Tetsuo // The Asia-Pacific

Journal: Japan Focus. – Access mode: http://www.japanfocus.org/-Maeda-Tetsuo/3213

518. The 2nd ASEAN Reader / Compiled by Sharon Siddique and Sree Kumar. – Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2003. – 602 p.

519. The American Impasse: U. S. Domestic and Foreign Policy after the Cold War / Ed. by Linkenberg, Michael and Herbert Dittgen. – Pittsburgh, Pa., 1996. – 329 p.

520. The ASEAN: Thirty Years and Beyond / Edited by Maria Jourdes Aranal-Sereno, Joseph Sedfrey Santiago. – Quezon City: Institute of International Legal Studies, University of the Philippines Law Center, 1997. – 464 p.

521. The Clinton Legacy / Edited by Colin Campbell and Bert A. Rockman. – New York: Chatham House, 2000. – 368 p.

522. The Clinton Riddle. Perspectives on the Forty-second President / Ed. by Todd G. Shields, Jennie M. Whayne and Donald R. Relley. – Fayetteville, University of Arkansas Press, 2004. – 309 c.

523. The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy (World Bank Research Report). – New York: Oxford University Press, 1993. – 369 p.

524. The European Union, United States and ASEAN: Challenges and Prospects in the 21st Century / Ed. by K. S. Nathan. – London: ASEAN Academic Press, 2002. – 398 p.

525. The NAGA Challenged. SEA in the Wings of Change / Ed. by Victor R. Savage, May Tan-Mullins. – Singapore: Marshall Cavendish Academic, 2005. – 489 p.

526. The Next China // The Economist. – 2010, July 31st-Aug 6th. –P. 48–50.

527. The Oxford Handbook of International Relations / Ed. by Christian Reus-Smit and Dubcan Snidal. – Oxford University Press, 2008. – 772 p.

528. The Path to the ASEAN Free Trade Agreement [Electronic resource] / ASEAN–Australia-New Zealand Free Trade Agreement. – Access mode: http://asean.fta.govt.nz/the-path-to-the-asean-fta/

529. The Rhetorical Presidency of George H. W. Bush / Ed. by Martin J. Medhurst. – Texas A&M University Press, 2006. – 207 p.

530. The Rise of China and a Changing East Asian Order / Ed. by Kokubun Ryosei and Wang Jisi. – Tokyo, New York, Japan Center for International Exchange, 2004. – 278 p.

531. The Rise of China. Essays on the Future Competition / Ed. by Gary J. Schmitt. – N.Y., London: Encounter books, 2009. – 192 p.

532. The Rise of East Asia. Critical Visions of the Pacific Century / Ed. by Mark Berger and Douglas A. Borer. – London, New York: Routledge, 1997. – 308 p.

533. The Trans-Pacific Partnership: Free Trade at What Costs? – Analysis [Electronic resource] / Bilaterals.org. – Access mode: http://www.bilaterals.org/spip.php?article21958&lang=en;

534. The U.S.-Japan Security Alliance: Regional Multilateralism / Edited by Takashi Inoguchi, G. John Ikenberry and Yoichiro Sato. – New York: Palgrave Macmillan, 2011. – 314 p.

535. The United States and East Asia. Conflict and Cooperation. – Singapore: The Institute of Policy Studies, 1995. – 116 p.

536. The United States and Southeast Asia: a Policy Agenda for a New Administration: Report of an Independent Task Force Sponsored by the Council on Foreign Relations / J. Robert Kerry, Chair; Robert A. Manning, Project Director. – New York: Council of Foreign Relations, 2001. – 80 p.

537. The World Bank. The East Asian Miracle. – New York, 1993.

538. Tiger's Roar. Asia's Recovery and its Impact/ Edited by Julian Weiss. – Armonk, New York; London, England: An East Gate book, 2001. – 355 p.

539. Tyner, James A. America's Strategy in Southeast Asia. From the Cold War to the Terror War. – Rowman&Littlefielf Publishers, Inc., 2007. – 230 p.

540. U.S. and Japan Agree to Broaden Military Alliance [Electronic resource] // The New York Times. – Access mode: http://www.nytimes.com/2013/10/04/world/asia/japan-and-us-agree-to-broaden-military-alliance.html?ref=world&_r=0

541. U. S. Foreign and Strategic Policy in the Post-Cold War Era: a Geopolitical Perspective / Edited by Howard J. Wiarda. – Westport, Conn.: Greenwood Press, 1996. – 263 p.

542. U. S. Foreign Policy toward the Third World: a Post-Cold War Assessment / Edited by Jurgen Ruland, Theodor Hanf, and Eva Manske. – Armonk, N.Y.: M. E. Sharpe, Inc., 2006. – 269 p.

543. U. S. Sends New Aircraft to Okinawa, Despite Fierce Opposition [Electronic resource] // The New York Times. – Access mode: http://www.nytimes.com/2012/10/02/world/asia/united-states-military-sends-ospreys-to-okinawa-despite-fierce-opposition.html?_r=0

544. U.S.-China Relations: A New Path? June 26, 2013 [Electronic resource] / Brookings. – Access mode: http://www.brookings.edu/events/2013/06/27-us-china-relations

545. U.S.–Vietnam Defense Relations: Investing in Strategic Alignment. July 18, 2012 [Electronic resource] / The Heritage Foundation. – Access mode: http://www.heritage.org/research/reports/2012/07/us-vietnam-defense-relations-investing-in-strategic-alignment

546. Vietnamese Foreign Policy in Transition / Ed. Carlyle A. Thayer, Ramses Amer. – New York: Palgrave Macmillan, 1999. – 294 p.

547. Vogel, Ezra F. Japan as Number 1. Lessons for America / Ezra F. Vogel. – Cambridge, Massachusetts: Harper Colophon Books, 1980. – 272 p.

548. Von Hippel, Karin. Democracy by Force: U. S. Military Intervention in the Post-Cold War World / Karin Von Hippel. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 238 p.

549. Wade, Geoff. China and its Neighbors. Jan. 02, 2011 [Electronic resource] / Geoff Wade // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus. – Access mode: http://japanfocus.org/events/view/19

550. Walsh B. Where Will Abe Lead? [Electronic resource] // Time. – Access mode: http://www.time.com/time/asia/news/article/ 0,9754,1536971,00.html

551. Wakabayashi, Hideki. The U.S.-Japan Alliance: a New Framework for Enhanced Global Security / Hideki Wakabayashi; foreword by Michael J. Green. – Washington, DC: Center for Strategic and International Studies, 2008. – 37 p.

552. What is in a Rim? Critical Perspectives on the Pacific Region Idea / Edited by Arif Dirlic. 2nd ed. – Lanham, Mariland; Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 1998. – 384 p.

553. Wohlforth, William C. Realism and the End of the Cold War / William C. Wohlforth // International Security. – 1994, Winter. – Vol. 19, No. 3. – P. 91–130.

554. Yahuda, Michael. The International Politics of the Asia Pacific / Michael Yahuda. – Padstow, Cornwall: Taylor&Francis Books Ltd., 2004. – 344 p.

555. Zakaria, Fareed. Culture is Destiny: A Conversation with Lee Kuan Yew / Fareed Zakaria // Foreign Affairs. – 1994, March/April. – Vol. 73, No. 2. – P. 109–126.

556. Zakaria, Fareed. The Future of Freedom. Illiberal Democracy at Home and Abroad / Fareed Zakaria. – New York, London: W. W. Norton & Company, 2007. – 301 p.

557. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века/ И. Валлерстайн / Пер. с англ. под ред. В. И. Иноземцева. – М.: Логос, 2004. – 368 с.

558. Взаимовыгодные торгово-экономические отношения между Китаем и США. 19.04.2006 [Электронный ресурс] / Russian. Xinhuanet. – Режим доступа: http://www.russian.xinhuanet.com/russian/2006–04/19/content_243266.htm

559. Воронцов А. Позиция Китая по «корейскому вопросу». 11 октября 2013 [Электронный ресурс] / А. Воронцов / Российский совет по международным делам. – Режим доступа: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=2471#top

560. Восточная Азия: между регионализмом и глобализмом / Отв. редактор Г. Чуфрин. – М.: Наука, 2004. – 288 с.

561. Головченко В. І. «Pax Americana» чи «Pax Sinica»: глобальний інформаційний виклик Пекіна і відповідь Вашингтона / В. І. Головченко // Дослідження світової політики. – 2007. – Вип. 41. – С. 164–181.

562. Гончар Б., Таран М. США-КНР і Тайвань: трикутник взаємодії і суперечностей в 90-ті роки XX ст. / Б. Гончар, М. Таран // Наукові записки Академії вищої школи України. – 1999. – Випуск 2. – С. 22–31.

563. Гончар Б. М., Гончар Ю. Б. Барак Обама і зовнішньополітична «спадщина» Джорджа Буша-молодшого (кризові аспекти) / Б. М. Гончар, Ю. Б. Гончар // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2012. – Вип. 109. – С. 10–14.

564. Городня Н. «Стратегія залучення» М'янми в політиці США за адміністрації Б. Обами / Н. Городня // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2013. – Вип. 4 (117).

565. Городня Н. Азійсько-тихоокеанська політика адміністрації Б. Обами / Н. Городня // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – №6 (241). – С. 17–24.

566. Городня Н. Американсько-китайські відносини в «політичному» 2012 р. / Н. Городня // Світ XXI ст.: мультицивілізаційна парадигма розвитку // Матеріали міжвідомчої науково-теоретичної конференції, м. Київ, 5 червня 2012 р. – С. 60–65.

567. Городня Н. Американсько-китайські відносини за першої адміністрації Б. Обами // Сходознавство. – 2012. – №60. – С. 12–27.

568. Городня Н. Американсько-японські відносини в 1990-ті рр.: економічний вимір / Н. Городня // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2012. – Вип. 113. – С. 16–20.

569. Городня Н. АСЕАН: утворення та етапи розвитку / Н. Городня // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2010. – Вип. 102. – С. 7–10.

570. Городня Н. Відновлення американського лідерства в Азійсько-Тихоокеанському регіоні в політиці адміністрації Б. Обами / Н. Городня // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2012. – Вип. 107. Част. 1. – С. 190–196.

571. Городня Н. Вплив фінансово-економічної кризи 1997–1998 рр. на формування східноазійського регіоналізму / Н. Городня // Дослідження світової політики. – 2008. – Вип. 42. – С. 240–258.

572. Городня Н. Еволюція американсько-китайських відносин в перше постбіполярне десятиліття / Н. Городня // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2011. – №108. – С.7–10.

573. Городня Н. Еволюція політики США в Південно-Східній Азії в постбіполярний період / Н. Городня // Проблеми міжнародних відносин. – 2011. – №2. – С. 89–105.

574. Городня Н. Економічна дипломатія адміністрації Барака Обами: східноазійський напрям / Н. Городня // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2013. – Вип. 112. Част. 1 – С. 188–197.

575. Городня Н. Економічна інтеграція в АТР наприкінці 1980-х – 1990-ті рр. і регіональна політика США / Н. Городня // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2012. – Вип.112. – С. 10–13.

576. Городня Н. Закордонна інвестиційна політика Китаю: динаміка й основні тенденції / Н. Городня // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2010. – Вип. 94. Част. 2. – С. 218–224.

577. Городня Н. Інтеграційні процеси в Азійсько-Тихоокеанському регіоні в глобальну епоху: регіональна специфіка / Н. Городня // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2012. – Вип. 18. – С. 77–83.

578. Городня Н. Інтеграційні процеси в Східній Азії на початку XXI ст. у вимірі економічної, політичної і соціокультурної складових /

Н. Городня // Дослідження світової політики. – 2013. – Вип. 1 (62). – К., 2013. – С. 137–155.

579. Городня Н. Країни Східної Азії в першому десятилітті XXI ст.: регіональні інтеграційні ракурси та глобальні пріоритети / Н. Городня // Дослідження світової політики. – 2010. – Вип. 50. – С. 198–227.

580. Городня Н. Місце ООН в китайській концепції нового світового порядку / Н. Городня // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2011. – Вип. 96. Част. 1. – С. 168–174.

581. Городня Н. Основні напрямки східноазійської політики США за адміністрації Дж. Г. У. Буша (1989-1993) / Н. Городня // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2013. – Вип. 2 (115). - С. 11-14.

582. Городня Н. Політика адміністрації Б. Обами в Південно-Східній Азії та її вплив на американсько-китайські відносини / Н. Городня // Світ XXI ст. Взаємодія «Північ-Південь» у вимірах перспектив глобального співіснування. Матеріали Міжвідомчої науково-теоретичної конференції (м. Київ, 21 червня 2011 р.). – К., 2011. – С. 78–84.

583. Городня Н. Політика КНР в Південно-Східній Азії (друга половина XX – початок XXI ст. / Н. Городня // Вісник Київського університету. Історія. – 2012. – № 109. – С. 15–19.

584. Городня Н. Регіональна інтеграція в АТР в постбіполярній політиці США / Н. Городня // Історичний архів. – 2013. – Вип. 11. – С. 111–118.

585. Городня Н. Східна Азія в глобальних перетвореннях сучасності під впливом фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. / Н. Городня // Дослідження світової політики. – 2011. – Вип. 1 (54). – С. 197–222.

586. Городня Н. Східноазійська політика США за президентства Дж. У. Буша: інтеграційний аспект / Н. Городня // Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії. – К., 2012. – С. 277–292.

587. Городня Н. Цивілізаційні чинники сучасного розвитку країн Східної Азії / Н. Городня // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2011. – Вип. 104. – С. 14–17.

588. Гусев М. «Джамаа Исламийа» – собрат «Аль-Каиды» в Юго-Восточной Азии [Электронный ресурс] / М. Гусев / Институт Ближнего Востокаю. – Режим доступа: http://www.iimes.ru/rus/stat/2003/03–11–03.htm.

589. Деловая Япония. Экономика и связи с Россией в 1999–2001 гг. – М., 2002.

590. Динли, Шэн. Что означает визит Хилари Клинтон в Азию? [Электронный ресурс] / Шэн Динли. – Режим доступа: http://russian.people.com.cn/95181/6598851.html

591. Закария, Фарид. Постамериканский мир / Фарид Закария. – М.: Европа, 2009. – 277 с.

592. Кальвакоресси П. Мировая политика после 1945 года / П. Кальвакоресси. – М., 2000. – Кн. 1. – С. 192–193.

593. Лукин В. П. «Центры силы»: концепции и реальность / В. П. Лукин. – М.: «Междуродные отношения», 1983. – 256 с.

594. Михеев В .В. Глобализация и азиатский регионализм. Вызовы для России / В. В. Михеев. – М.: Институт Дальнего Востока, 2001. – 219 с.

595. Многоликая глобализация. Культурное разнообразие в современном мире / Под ред. П. Бергера, С. Хантингтона. – М.: Аспект-Пресс, 2004. – 378 с.

596. Ответы премьера Вэнь Цзябао на вопросы китайских и иностранных корреспондентов 14.03.2006 [Электронный ресурс] / Министерство иностранных дел Китайской Народной Республики. – Режим доступа: // http://www.fmprc.gov.cn/rus/zxxx/t241202.htm

597. Пронь С. В. Китай: зовнішня політика і дипломатія у другій половині XX ст. / С. В. Пронь. – Миколаїв: Ілліон, 2012. – 147 с.

598. Пронь С. В. Японія-США-Росія: співробітництво та суперництво в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. 1951–2007 роки: Монографія. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 296 с.

599. Результаты саммитов, основные программные документы / Российский центр исследований АТЭС [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.apec-center.ru/131/

600. Світові інтеграційні процеси в умовах трансформації міжнародних систем. Навчальний посібник / За ред. Л. Д. Чикаленко. – К.: Дипломатична академія України при МЗС України, 2013. – 628 с.

601. Сорос Д. Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности [Электронный ресурс] / Д. Сорос / Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 1999. – Режим доступа: http://capitalizm.narod.ru/soros7.htm#_Toc483372566

602. Сумский В. Саммит АТЭС-2012 должен стать историей с продолжением [Электронный ресурс] / В. Сумский // Международная жизнь. – 2012. – 12.09. – С. 53–62. – Режим доступа: // http://www.mgimo.ru/news/experts/document226752.phtml

603. США і світ: XXI ст.. Колективна монографія пам'яті Є. Камінського. – К.: «Центр вільної преси», 2012. – 557 с.

604. Філатов М. В. Суспільно-політичні дискусії в США щодо відносин з КНР (2001–2009 рр.): дис… канд. іст. наук: 07.00.02 / М. В. Філатов; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2012. – 234 с.

605. Фукуяма, Фрэнсис. Конец истории и последний человек [Электронный ресурс] / Фрэнсис Фукуяма. – М.: АСТ, 2004. – Режим доступа://http://royallib.ru/book/fukuyama_frensis/konets_istorii_i_posledniy_chelovek.html

606. Шевчук О. В. Китай між США і Росією: геостратегічні відносини: Монографія / О. В. Шевчук. – Миколаїв: «Іліон», 2008. – 448 с.

607. Шевчук О. В. Система безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону: фактори формування та тенденції розвитку: Монографія. – Миколаїв: Видавництво ЧДУ ім. П. Могили, 2010. – 197 с.

608. Шергін С. О. Азіатсько-Тихоокеанський регіон: історія і сучасність. Навч. посібник / С. О. Шергін. – К., Вища школа, 1993. – 91 с.

609. Шергін С. О. Рушійні силі Азійсько-Тихоокеанського регіоналізму / С. О. Шергін // Зовнішні справи. – 2009. – №2. – С. 36–39.

610. Шергін С. О. Тихоокеанська стратегія Вашингтона: від Клінтона до Обами / С. О. Шергін // Дослідження світової політики. – 2011. – Вип. 4 (57). – С. 28–36.

611. Япония 90-х: кризис системы или временные сбои / А. И. Кравцевич (отв.ред.). – М., 1998.

612. Япония меняет оборонную доктрину [Электронный ресурс] / BBC. – Режим доступа: / http://news.bbc.co.uk/hi/russian/news/newsid_4084000/4084369.stm

613. Япония. Послевоенная государственная политика: вызовы и ответы. – М.: «Восточная литература», 1999. – 318 с.

АННОТАЦИЯ

Городняя Наталия Даниловна. **Восточная Азия во внешней политике США (1989–2013 гг.)**

На основе изучения многочисленных источников, научной литературы и текущей информации СМИ исследуется политика США в Восточной Азии в постбиполярный период на двухстороннем и многостороннем уровнях. Осуществляется сравнительный анализ восточноазиатской политики администраций Дж. Г. У. Буша, У. Клинтона, Дж. У. Буша и Б. Обамы.

Политика США анализируется на фоне региональных процессов в «большой Восточной Азии» в составе Северо-Восточной и Юго-Восточной Азии, а также в Азиатско-Тихоокеанском регионе.

Исследуется эволюция американско-японских и американско-китайских отношений, политика США на Корейском полуострове и в Юго-Восточной Азии, а также формирование и развитие многосторонних региональных институций в Восточной Азии и АТР, отношение к ним/роль в них США.

Автор показывает, что политика США в Восточной Азии претерпела существенные изменения, обусловленные как глобальными и региональными процессами, так и внутренними трансформациями в восточно-азиатских государствах и в самой Америке.

Цели американской политики в Восточной Азии, за исключением сдерживания коммунизма, остались неизменными, однако их соотношение и методы достижения, а также концептуальное обеспечение политики изменились.

В связи с более независимой позицией государств Восточной Азии на международной арене, появлением новых региональных лидеров и подъемом национализма в регионе, кроме задач обеспечения мира и стабильности, значительно большее значение приобрели задачи поддержания лидерства США и регионального баланса сил, плавной интеграции Китая в региональный порядок, противодействия нетрадиционным проблемам безопасности. Усилилась торгово-инвестиционная составляющая политики США в Восточной Азии, в ней произошли существенные изменения.

Сохранение многочисленных региональных проблем в сфере безопасности и взаимного недоверия между основными «центрами силы» обусловило важность сохранения и укрепления военно-политических союзов и партнерств США, однако они претерпели непростую адаптацию к новым региональным условиям, которая еще не завершилась.

В отличие от предыдущего периода, Вашингтон поддержал формирование многосторонних региональных институций в Азиатско-Тихоокеанском регионе, однако выступал против региональной интеграции в составе только восточноазиатских государств, продвигая концепцию Тихоокеанского сообщества с участием США.

Постепенно в Восточной Азии сформировалась более сложная многосторонняя региональная архитектура на основе двух отдельных, хотя и взаимозависимых составляющих – в сфере безопасности и экономики. Произошел сдвиг от международной системы на основе двухсторонних связей региональных государств из США до более многосторонней с центром в АСЕАН. Многосторонние региональные институции не заменили военно-политические союзы и партнерства США, однако обеспечили новые механизмы сотрудничества и взаимодействия между региональными государствами в сферах экономики, нетрадиционных транснациональных проблем безопасности, превентивной дипломатии.

Активное участие США в создании новой региональной архитектуры в Восточной Азии, кроме реализации непосредственных целей внешней политики, было направлено на выработку общих правил и норм, обязательных для всех государств, в рамках формирования нового регионального и глобального международного порядка.

Ключевые слова: внешняя политика США, Восточная Азия, АТР, Дж. Г. У. Буш, У. Клинтон, Дж. У. Буш, Б. Обама, Япония, Китай, Корея, АСЕАН, региональная интеграция

Городняя Наталия Даниловна, кандидат исторических наук, доцент кафедры новой и новейшей истории зарубежных стран исторического факультета Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

SUMMARY

Nataliya Gorodnia. East Asia in the U. S. Foreign Policy (1989–2013)

The monograph studies the U.S. policy in East Asia in the post-Cold War era. Based on solid documentary base, numerous research papers, and current media information, it provides comparative analysis of G. H. W. Bush, W. Clinton, G. W. Bush, and B. Obama administrations' East Asian policy on bilateral and multilateral levels.

The U.S. policy is analyzed against the background of regional processes in «greater East Asia», which includes Northeast Asia and Southeast Asia, as well as in the Asia-Pacific. The author studies the evolution of the U. S. bilateral relations with Japan, China, Republic of Korea, and ASEAN, its Korean and Southeast Asian policy. She also provides analysis of multilateral regional institutions' development in Southeast Asia, East Asia, and the Asia Pacific, and the U. S. policy towards them.

The research argues that the U. S. policy in East Asia underwent substantial changes. They were caused by global and regional processes and domestic transformations in East Asian nations and America. The goals of the U. S. policy in East Asia remained permanent, with the exception of communism containment, but their balance as well as the concepts and methods of their achievement have changed. American trade and investment policy in East Asia gained greater importance and new features.

As numerous security issues and mutual mistrust between regional powers remained, the American alliances and partnerships in East Asia survived and were strengthened. However they were engaged in a complex adaptation process. Simultaneously, more independent positions with regard to international affairs among East Asian nations, the rise of nationalism and the appearance of new leaders made the task of maintaining a regional balance of power and U.S. leadership much more difficult.

Unlike the previous period, Washington supported multinational regional institutions in the Asia Pacific, but opposed East Asian nation's regional integration without the U.S. participation. As a result a more complex multilateral regional framework has been gradually shaped, based on two separate but interdependent security and economic components. A shift has occurred from the U. S. centered «hub and spokes» regional order to a new one with ASEAN

in its center. Multilateral regional institutions did not replace the U.S. bilateral alliances and partnerships but they provided better opportunities for economic cooperation and preemptive diplomacy, and for regional nations' interaction with nontraditional transnational security issues.

Besides traditional foreign policy goals, the U.S. promoted shaping of a new East Asian regional architecture, based on common mandatory norms and rules as a component of a new global international order.

Keywords: the U.S. foreign policy, East Asia, Asia Pacific, G. H. W. Bush, W. Clinton, G. W. Bush, B. Obama, Japan, China, Korea, ASEAN, regional integration

Nataliya Gorodnia, Ph.D. in History, Associate Professor, Department of Foreign Nations' Modern and Contemporary History, History Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Додатки

ГЛАВИ ДЕРЖАВ/УРЯДІВ, МІНІСТРИ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ США, ЯПОНІЇ, КНР, РЕСПУБЛІКИ КОРЕЯ

США

Президенти США

Джордж Герберт Уокер Буш (1989, 20 січня – 1993, 20 січня), 41-й президент США, Республіканська партія

Уїльям (Білл) Джефферсон Клінтон (1993, 20 січня – 1997; 1997 – 2001, 20 січня), 42-й президент США, Демократична партія

Джордж Уокер Буш (2001, 20 січня – 2005; 2005 – 2009, 20 січня), 43-й президент США, Республіканська партія

Барак Хусейн Обама (2009, 20 січня – 2013; 2013, 20 січня –), 44-й президент США, Демократична партія

Держсекретарі США

Джеймс Бейкер (1989, 25 січня – 1992, 23 серпня)

Лоуренс Іглбергер (8 грудня 1992 – 19 січня 1993 р.; з 23 серпня 1992 р. – в.о.держсекретаря)

Уоррен Крістофер (1993, 20 січня – 1997, 17 січня)

Маделін Олбрайт (1997, 23 січня – 2001, 19 січня)

Колін Пауелл (2001, 20 січня – 2005, 26 січня)

Кондоліза Райс (2005, 26 січня – 2009, 20 січня)

Хілларі Клінтон (2009, 21 січня – 2013, 1 лютого)

Джон Керрі (2013, 1 лютого –)

ЯПОНІЯ

Імператор Японії

Акіхіто (1989, 7 січня –)

Прем'єр-міністри Японії

Нобору Такешіта (1987, листопад – 1989, червень), Ліберально-демократична партія (ЛДП)

Сосуке Уно (1989, червень–серпень) (ЛДП)

Тошікі Кайфу (1989, серпень – 1991, листопад) (ЛДП)

Кіїті Міязава (1991, листопад – 1993, серпень) (ЛДП)
Моріхіро Хосокава (1993, серпень – 1994, квітень), Нова партія Японії
Цутому Хата (1994, квітень–червень), Партія оновлення, Партія нових рубежів
Томіїті Мураяма (1994, червень – 1996, січень), Соціалістична партія Японії
Рютаро Хашімото (1996, січень – 1998, липень), ЛДП
Кейзо Обуті (1998, липень – 2000, квітень), ЛДП
Йошіро Морі (2000, квітень – 2001, квітень), ЛДП
Дзюнітіро Коїзумі (2001, квітень – 2006, вересень), ЛДП
Шінзо Абе (2006, вересень – 2007, вересень), ЛДП
Ясуо Фукуда (2007, вересень – 2008, вересень), ЛДП
Таро Асо (2008, вересень – 2009, вересень), ЛДП
Юкіо Хатояма (2009, вересень – 2010, червень), Демократична партія Японії (ДПЯ)
Наото Кан (2010, червень – 2011, вересень), ДПЯ
Йошіхіко Нода (2011, вересень – 2012 , грудень), ДПЯ
Шінзо Абе (2012, грудень –), ЛДП

Міністри закордонних справ Японії
Сосуке Уно (1987 – 1989)
Хіроші Міцудзука (1989)
Таро Накаяма (1989 – 1991)
Мітіо Ватанабе (1991 – 1993)
Кабун Муто (1993)
Цутому Хата (1993 – 1994)
Какізава Кодзі (1994)
Йохей Коно (1994 – 1996)
Юкіхіко Ікеда (1996 – 1997)
Кейзо Обуті (1997 – 1998)
Масахіко Комура (1998 – 1999)
Йохей Коно (1999 – 2001)
Макіко Танака (2001, квітень – 2002, січень)
Дзюнітіро Коїзумі, в.о. (2012, 29 січня – 1 лютого)
Йоріко Кавагуті (2002, лютий – 2004, вересень)
Нобутака Матімура (2004, вересень – 2005, жовтень)
Таро Асо (2005, жовтень – 2007, серпень)
Нобутака Матімура (2007, серпень-вересень)
Масахіко Комура (2007, вересень – 2008, вересень)
Хірофумі Накасоне (2008, вересень – 2009, вересень)
Кацуя Окада (2009, вересень – 2010, вересень)

Сейджі Маехара (2010, вересень – 2011, березень)
Едано Юкіо, в.о. (2011, 7-9 березня)
Такеакі Мацумото (2011, березень-вересень)
Коїтіро Гемба (2011, вересень – 2012, грудень)
Фуміо Кішіда (2012, грудень –)

КИТАЙ

Голови КНР

Ян Шанкунь (1988, квітень – 1993, березень)
Цзян Цземінь (1993, березень – 2003, березень)
Ху Цзіньтао (2003, березень – 2013, березень)
Сі Цзіньпін (2013, березень –)

Прем'єри Держради КНР

Лі Пен (1988, березень – 1998, березень)
Чжу Жунцзі (1998, березень – 2003, березень)
Вень Цзябао (2003, березень – 2013, березень)
Лі Кецян (2013, березень –)

Міністри закордонних справ КНР

Цянь Цічень (1988 – 1998)
Тан Цзясюань (1998 – 2003)
Лі Чжаосін (2003 – 2007)
Ян Цзечі (2007 –)

РЕСПУБЛІКА КОРЕЯ

Президенти Республіки Корея

Ро Де У (Но Тхе У) (1988, лютий – 1993, лютий), Демократична партія за справедливість
Кім Йон Сам (1993. лютий – 1998, лютий), Демократична ліберальна партія
Кім Де Чжун (1998, лютий – 2003, лютий), Демократична партія тисячоліття
Ро Му Хун (Но Му Хьон) (2003, лютий – 2008, лютий), Демократична партія тисячо-ліття, Урідан
Лі Мьон Бак (2008, лютий – 2013, лютий), Сенурі
Пак Кин Хе (2013, лютий –), Сенурі

Прем'єр-міністри Республіки Корея

Кан Йон Хун (1988, грудень – 1990, грудень)
Но Дже Бон (1990, грудень – 1991, травень)

Чон Вон Сік (1991, травень – 1992, жовтень)
Хьон Син Джон (1992, жовтень – 1993, лютий)
Хван Ін Сон (1993, лютий – 1993, грудень)
Лі Хве Чхан (1993, грудень – 1994, квітень)
Лі Йон Док (1994, квітень – 1994, грудень)
Лі Хон Гу (1994, грудень – 1995, грудень)
Лі Су Сон (1995, грудень – 1997, березень)
Го Гон (1997, березень – 1998, березень)
Кім Джон Пхіль (1998, березень – 2000, січень)
Пак Тхе Джун (2000, січень – 2000, травень)
Лі Хан Дон (2000, травень – 2002, липень)
Чан Сан, в.о. (2002, липень)
Чан Де Хван, в.о. (2002, серпень – вересень)
Кім Сок Су (2002, вересень – 2003, лютий)
Го Гон (2003, лютий – 2004, травень)
Лі Хе Чхан (2004, червень – 2006, березень)
Хан Мьон Сук (2006, квітень – 2007, березень)
Хан Док Су (2007, квітень – 2008, лютий)
Хан Син Су (2008, лютий – 2009, вересень)
Чон Ун Чхан (2009, вересень – 2011, серпень)
Кім Хван Сік (2011, жовтень – 2013, лютий)
Чон Хон Вон (2013, лютий –)

Міністри закордонних справ Республіки Корея
Чо Хо Йон (1988, грудень – 1990, грудень)
Лі Сан Ок (1990, грудень – 1993, лютий)
Хан Син Джу (1993, березень – 1994, грудень)
Гон Ро Мьон (1994, грудень – 1996, листопад)
Ю Чонха (1996, листопад – 1998, лютий)
Пак Джон Су (1998, березень – 1998, серпень)
Хон Сун Йон (1998, серпень – 2000, січень)
Лі Чон Бін (2000, січень – 2003, березень)
Хан Син Су (2001, березень – 2002, лютий)
Чо Сон Хон (2002, лютий – 2003, лютий)
Юн Йон Кван (2003, лютий – 2004, січень)
Пан Ґі Мун (2004, січень – 2006, листопад)
Сон Мін Сон (2006, листопад – 2008, лютий)
Ю Мьон Хван (2008, лютий – 2010, вересень)
Кім Сон Хван (2010, жовтень – 2013, лютий)
Юн Бйон Се (2013, лютий –)

Наукове видання

Городня Наталія Данилівна

Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 рр.)

Науковий редактор – доктор історичних наук,
професор Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Гончар Борис Михайлович

Редактор – *Вакульчук Світлана Петрівна*
Комп'ютерна верстка – *Булахова Г. І.*

Підписано до друку 17.01.2014 р.
Формат 60х90/16. Папір офс. №1.
Гарнітура Times New Roman. Друк: ризограф.
Ум. друк. арк. 33,0. Обл.-вид. арк. 34,6.
Наклад 300 прим. Зам. № 22–014

Видавництво ДП «Прінт-Сервіс»
вул. Ялтинська, 14, м. Київ.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи від 24.12.2009 серія ДК № 3655